

Szakolczai György – Szabó Róbert

**KÉT KÍSÉRLET
A PROLETÁRDIKTATÚRA
ELHÁRÍTÁSÁRA**

**Barankovics és a DNP
1945–1949**

**Bibó és a DNP
1956**

Gondolat Kiadó
Budapest, 2011

A kiadvány a Hanns Seidel Alapítvány támogatásával készült.

Kortárs lektor:
MÉZES MIKLÓS

A Demokrata Néppárt
1947–1949. évi országgyűlési képviselője

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000857766

© Szokolczai György, Szabó Róbert, 2010

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

www.gondolatkiado.hu
gondolatkiado.blog.hu
facebook.com/gondolatkiado
twitter.com/gondolatkiado

Felelős kiadó Bácskai István
Szöveggyűjtő Békési Bernadett
Műszaki szerkesztő Pintér László
Tördelő Lipót Éva
Nyomta és kötötte OOK Press Kft.
Felelős vezető Szathmáry Attila

ISBN 978 963 693 302 9

X 129043

Tartalom

Bevezetés és előszó	7
---------------------	---

AZ ESEMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELEŚÜK

1. A helyzet kialakulása	11
2. A nagy összeütközés	29
3. A DNP országgyűlési képviselőcsoportja	47
4. A DNP parlamenti szerepe	76
5. Sikertelen kísérletek a végkifejlet elhárítására és a végkifejlet	93
6. A DNP országos politikai szerepe a forradalom idején	111
7. Az üldöztetés, a forradalom és a megtorlás	121
8. Az ún. „kádári konszolidáció”, a képviselők sorsa és a késői csekély elismerés	143
9. A tanulságok és a következtetések	165

FÜGGELÉK

1. A Keresztény Demokrata Néppárt 1945. január 18-i programja	191
2. Szekfü Gyula levele az MKPK-nak és a levél fogadtatása	194
3. Barankovics István „Pro memoria”-ja az MKPK részére	203
4. Barankovics István 1945. szeptember 25-i programbeszéde	218
5. Egy katolikus-keresztény párt szervezésének kísérlete	241
6. P. Kerkai Jenő és Mindszenty József hercegprímás levelei	248
7. P. Nagy Tőhötöm igazoló jelentése	257
8. Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics István „igazoló jelentése” az MKPK tagjainak	269

9. Mindszenty József feltételei a DNP vezetői számára és a DNP vezetőinek állásfoglalásai	286
10. A Demokrata Néppárt győri programja	290
11. A férfi tanítóréndek főnökeinek felirata az MKPK-hoz és ennek fogadtatása	314
12. Emlékeztető a Demokrata Néppárt működéséről 1947. augusztus 1-től 1948. július 15-ig	320
13. Mindszenty József válasza Cavallier József, Kodály Zoltán és Szekfű Gyula levelére	333
14. A DNP 1956. október 23. és november 4. közötti beadványai és megnyilatkozásai	339
15. A Demokrata Néppárt 1956. évi programpontjai és Mihelics Vid cikke	342
16. Bibó István 1956. november 6-án írt memorandumja	346
17. Bibó István 1956. december 8-án írt memorandumja	352
18. Bibó István 1956. december 14-én írt levele Keresztes Sándornak	357
19. „Berényi” ügynök 1961. szeptember 4-én írt jelentése a Demokrata Néppárt vezetőiről	360
20. Jegyzőkönyvek dr. Matheovits Ferenc és dr. Keresztes Sándor kihallgatásáról	365
Irodalom	371

Bevezetés és előszó

Ez a könyv két cikksorozatra épül fel, de – akárcsak ez a két cikksorozat – messze túlmegy eredeti célján, az események ismertetésén, és nemzeti sorsunk alapvető problémáival is próbál foglalkozni.

Az első cikksorozat (Szokolczai 2008–2009) a magyar keresztény politikáról folytatott legnagyobb vitát, a Demokrata Néppárt (DNP) és elsősorban Barankovics István, valamint a KALOT és elsősorban Kerkai Jenő, illetve Mindszenty József hercegprímás közötti vitát tárgyalta kialakulásától, 1945-től, tragikus befejezéséig, a DNP 1949. február 2-i önfeloszlatásáig és a Mindszenty-per 1949. február 3-i kezdetéig. A második cikksorozat (Szabó–Szokolczai 2009–2010) a DNP tevékenységét mutatta be az 1947. évi országgyűlési választásoktól az 1949. évi kényszerű önfeloszlatásig, majd az 1956. októberi forradalomtól a demokratikus szellemű kibontakozás reményének végső megszűnéséig, és ismertette a DNP képviselőinek sorsát, legtöbbjük esetében az üldöztetést és a megtorlást, egészen a rendszerváltást közvetlenül megelőző időig, a DNP újjászervezésének, utódpártja, a KDNP megszervezésének 1989. tavaszi megkezdéséig.

A DNP 1945–1949. évi története kísérlet volt korszerű, a kor követelményeinek a legteljesebb mértékben eleget tevő kereszténydemokrata politikai mozgalom létrehozására, valamint a proletárdiktatúra elhárítására. Kísérlet volt arra, hogy az országot a korszerű nyugat-európai fejlődés útjára állítsuk, felszámoljuk elmaradottságát, és egyúttal megadjuk az ország fölötti tényleges hatalmat birtokló Szovjetunióknak mindazt, amit alapvető nemzeti érdekeink és a közszabadság sérelme nélkül megadhatunk, hogy ezzel elkerüljük a kommunista párt teljhatalmát, a proletárdiktatúrát. 1956-ban Bibó István közismert kezdeményezése ugyancsak kísérlet volt ugyanerre. Ő is megkísérelte azt, hogy megtalálhassuk az ország fejlődésének megfelelő útját, és – ennek feltételeként – megadjuk a Szovjetunióknak, amit alapvető érdekeink és nemzetünk szabadságának elvesztése nélkül megadhatunk, hogy ezzel elkerüljük a legrosszabbat, a proletárdiktatúra visszatérését és a megtorlást. Bibó kezdeményezése közismert, de ebben a könyvben rámutatunk arra a nem közismert

tényre, hogy a DNP volt a Petőfi Párt és a Szociáldemokrata Párt mellett az, amely mindvégig kitartott e kísérlet mögött, akkor is, amikor más korábbi támogatói kihátráltak mögüle. Az 1945–1949. évi és az 1956. évi kísérlet bukása olyan tanulságokra és következtetésekre is vezet, amelyek nemzeti sorsunk egészét is érintik.

A szerzők köszönettel tartoznak elsősorban a könyv kortárs lektorának, Mézes Miklósnak, a DNP 1947–1949. évi országgyűlési képviselőjének, aki kötelességének tartotta, hogy méltó emléket állítson a DNP és képviselői, sorstársai és barátai emlékének, ezért kezdeményezte e könyv megírását, megismertette egymással a szerzőket, nagy segítséget nyújtott a könyv megírásához és a szöveg pontosításához.

Köszönettel tartozunk Fehér Jánosnénak a levéltári munkában való közreműködésért, valamint az Esztergomi Prímási Levéltár, az Egri, a Kalocsai és a Veszprémi Érseki Levéltárak, továbbá a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára vezetőjének és munkatársainak az iratok felkutatásával kapcsolatos készséges és hatékony közreműködésükért. Köszönettel tartozunk Wildmann Jánosnak, az *Egyházforum* főszerkesztőjének, aki szokatlanul nagy terjedelmet adott folyóiratában az e könyvet megalapozó két cikksorozat (Szakolczai 2008–2009 és Szabó–Szakolczai 2009–2010), összesen kilenc cikk megjelentetéséhez, hozzájárult a cikkeknek e könyv formájában való kiadásához, és vállalta az ezzel kapcsolatos szerkesztési munka rá háruló tete- mes részét. Köszönettel tartozunk Zemplényi Veronikának az eredeti kilenc cikk szövegének szerkesztésével kapcsolatos munka pontos és lelkiismeretes elvégzéséért, és Szegedi Szabinának az irodalom és a függelékek összeállításával kapcsolatos segítségért. Nagy köszönettel tartozunk Csaba László, Lovas Rezső és Vörös Imre akadémikusoknak, akik mindvégig bátorították a szerzőket e munka elvégzésére. Közülük Lovas Rezső számos kritikai megjegyzéssel járult hozzá a szöveg pontosításához, Csaba László és Vörös Imre pedig egy-egy cikkben (Csaba 2009 és Vörös 2009) fejezték ki elismerésüket az első cikksorozatban leírtakért, és szorgalmazták a második cikksorozat és e könyv megírását. A könyvben leírtakért a teljes felelősség a szerzőket terheli.

A könyv a fent említett kilenc cikkre támaszkodó kilenc fejezetből és a legfontosabb dokumentumokat közlő húsz függelékből áll. A függelékben egységesítettük a címbetűket, a sorszámozást és a tördelést, kitettük a mellékmondásokat elválasztó, az eredetiekben több helyütt hiányzó vesszőket, de a szöveget – ezen túlmenően – sehol sem módosítottuk, és nem vezettük át a jelenlegi helyesírási szabályoknak megfelelő változtatásokat.

AZ ESEMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

1. A helyzet kialakulása*

1945-ben a magyar nemzeti politika elsődleges célja csak az önálló, független nemzeti lét visszaszerzése és az újjáépítés lehetett, de sokak számára ezzel szinte egyenrangú cél volt a fenyegető legnagyobb rossznak, a kommunista párt teljhatalmának, a proletárdiktatúrának az elhárítása. Sokan úgy látták, hogy a proletárdiktatúra elkerülhetetlen, és vagy már a szovjetek bejövetele előtt, vagy azután elhagyták az országot, vagy ha ezt nem teheték meg, már eleve a teljes behódolás vagy a teljes visszavonulás útját választották. Voltak, akik a proletárdiktatúrát akarták, és mindent elkövettek azért, hogy meg is valósítsák. Az értelmiség és a középrétegek szinte teljes egészükben és sokan mások múltó epizódot láttak a történetekben, és azt hitték, hogy annyira nyomtalanul és annyira gyorsan múlik el, mint az őszirózsás forradalom, a kommün vagy a nyilasok Magyarországa. Voltak, elsősorban az előző rendszer elnyomottjai közül valók, akik e változásban a régen várt és korábban teljesen reménytelen társadalmi és anyagi felemelkedés eljövételének lehetőségét pillantották meg, és éltek is ezzel a lehetőséggel, előmozdítva ezzel, noha ezt talán nem is akarták, a proletárdiktatúra megvalósulását. Végül, nagyon kevesen voltak azok, akik esküdt ellenségei voltak az európai szemmel nézve végzetesen elmaradott és szánsalmasan retrográd Horthy-kornak, és azt remélték, hogy az a változás, amelynek elkerülhetlenségét régen látták, és amelyet tulajdonképpen vártak és akartak, egy jobb korra, nagyobb társadalmi egyenlőségre, igazi demokráciára és mindezek útján nemzeti felemelkedésre fog vezetni. Ők voltak azok, akik a haladás és a demokrácia megvalósítására, valamint a proletárdiktatúra és a terror elhárítására törekedtek. Az ő csalódásuk, a legjobbak, legműveltebbek és leginkább európai szelleműek csalódása lett a legrettenetesebb, és sokuk sorsa, személy szerint is, a legtragikusabb.

*E fejezet első változata (Szakolczai 2008–2009, első rész) az *Egyházforum* 2008. évi 5. számában jelent meg.

A bevezetésben utaltunk arra, hogy az e könyvben leírtak általános, nemzeti szintű következtetésekre is fognak vezetni, és általános, nemzeti szintű az is, amit az előző bekezdésben leírtunk. Ez a könyv mégis csupán e történesek egy szeletével, az akkori katolikus táboron belül történekekkel foglalkozik. A katolikus táboron belül is éles volt a megosztottság. Itt nem voltak olyanok, akik a proletárdiktatúrát akarták volna, és viszonylag kevesen voltak olyanok – a fölhöz juttatottak és a paraszti polgárosodás folytatását akarók –, akik személyes, sőt egész társadalmi csoportjukra kiterjedő fölemelkedésben reménykedtek. A nagy többséget azok adták, akik azt hitték és remélték, hogy az 1945-ös változás múltó epizód lesz, és visszatér a régi rend. Nagyon kevesen voltak azok a legjobbak, akik elfogadták és helyeselték a régi rend elmúlását és a bekövetkezett változások nagy részét, mindenekelőtt a nagybirtokrendszer és a privilégiumok megszűnését, valamint az óriási lépést a társadalmi, a politikai és mindenekelőtt az emberi egyenlőség felé, és reménykedtek a pozitív kibontakozásban, az igazi demokrácia és felemelkedés eljövételében, és küzdeni is akartak érte.

Ez a teljességgel alapvető ellentét vezetett a magyar keresztény politikáról 1945–1949-ben végbement nagy vitára – azt a kissé bombasztikus kifejezést is használhatjuk, hogy minden idők legnagyobb ilyen vitájára –, amely Mindszenty József hercegprímás, illetve a Demokrata Néppárt (DNP) vezetői, elsősorban Barankovics István, valamint a KALOT vezetői, elsősorban Kerkai Jenő között zajlott le. Ez a vita tragikus következményekre vezetett valamenynyí résztvevő, sokan mások, és – ami ennél is fontosabb – az egyház és ennél kisebb mértékben az ország számára is. Ami ekkor történt, valóságos klasszikus tragédia, és a klasszikus tragédia szerkezetét követi ez a könyv is.

E könyv 1. fejezete – „A helyzet kialakulása” akárcsak a nagy tragédiák első felvonása, a főszereplők fölvonulását írja le. A tragédiák második felvonása a nagy összeütközés, itt azonban ez a nagy összeütközés három szakaszban zajlott le. A 2. fejezet – „A nagy összeütközés” – a nagy drámai összeütközés első két szakaszát írja le, az egyik a KALOT 1946. évi felosztásához, a másik az 1947. évi országgyűlési választásokhoz kapcsolódott. Ezt egy intermezzo, a 3. és a 4. fejezet – „A DNP országgyűlési képviselőcsoportja” és „A DNP parlamenti szerepe” – követi. Az 5. fejezet, a „Sikertelen kísérletek a végkifejlet elhárítására és a végkifejlet” a nagy összeütközés harmadik szakaszát, annak a kísérletnek a bukását ismerteti, hogy Mindszentyt kuriális bíborosként a Vatikánba hívják. Ugyanez a fejezet írja le a tragédia végkifejletét, amikor – 1949 januárjának végén, akárcsak a *Hamlet*-ben – szinte nem maradt élő ember a színen, mert a bebörtönözöttek, a külföldre menekültek és a túlélés reményében teljesen visszavonultak nem tekinthetők a színen maradtaknak. A színpad

kiürült, és kezdődött 1949, Rákosi teljhatalma és a bekövetkező proletárdiktatúra. A tragédiának ezt a végkifejletét még ugyanebben az 5. fejezetben a résztvevők sorsának, az üldöztetésnek és megtorlásnak a leírása követi.

A kor és a tragédia nem zárult le ezzel, és nem zárul le ezzel e könyv sem. Jött – amint ezt mindannyian tudjuk – a magyar történelem egyik legdicsőbb vállalkozása, az 1956. évi forradalom és szabadságharc. Jött – amint ezt eddig kevesen tudtuk, sőt amint erről e könyv megírása előtt még e szerzőknek is alig volt tudomásuk – a DNP ebben vállalt történelmi súlyú szerepe, majd az ezt újra követő üldözés és megtorlás. Végül jött az ún. „kádári konszolidáció”, amelyet a könyv írói – hatásaiban – végzetesebbnek tartanak, mint a Rákosi-kor brutális elnyomását. Az ezzel foglalkozó fejezeteket a későbbiekben részletezzük. Most csak annyit, hogy ez a könyv a tanulságok és következtetések összefoglalásával, valamint annak leírásával zárul, hogy a DNP összesen hetvenegy parlamenti képviselője közül hányan és kik éltek meg a rendszerváltás kezdetét, e közösség szempontjából a KDNP megszervezésének 1989. tavaszi megindítását, ami már nem tartozik e könyv lapjaira.

Térjünk most át e fejezet tárgyára, a tragédia első felvonására, a helyzet kialakulására és a főszereplők fölvonulására. Ezt egyrészt a Demokrata Néppárt mint parlamenti párt és Barankovics István mint pártvezető elismerése, másrészt Mindszenty József bíboros hercegprímási kinevezése és beiktatása jelenti. Ezt a fejezetet részben már korábban is ismert iratok, részben újabb levéltári kutatások eredményei alapján írtuk meg. Ezeket az újabb anyagokat részben már közöltük (Szakolczai 2008a és 2009), részben itt tesszük közzé először.

A szovjet hatalommal szembeni magatartás

A katolikus tábornak az előbbiekben leírt két oldala közti alapvető nézet- és magatartásbeli különbség már az 1944–1945. évi első reakciókban megmutatkozott.

1944-ben, október 31-i dátummal Mindszenty József veszprémi püspök egy általa fogalmazott, Apor Vilmos győri és Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, valamint Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát által is aláírt nyilatkozatban azt követelte a nyilas kormánytól, hogy „a még ép Dunántúlt ne vessék oda a visszavonulási harcok martalékának”. Ez a követelés tiszteletre méltó elvi állásfoglalás, de egyben teljesen irreális volt, mert a Dunántúl harc nélküli föladását jelentette volna, amit a nyilasok nem is akartak, és ha akarták volna, sem tudták volna elérni a német hadvezetéssel szemben. Ezért a nyi-

latkozáért Mindszentyt Sopronban letartóztatták. Letartóztatásának körülményeit leírta életrajzában: „A kispapok és elöljárók sorfala közt”, gyalog vonult be a kijelölt épületbe, teljes püspöki ornátusban (Mindszenty 1974/1989: 44). A húsvét éjszakáján Sopronba bevonuló szovjet csapatokat a polgármester fogadta, és felkérte Mindszentyt, hogy mint felszabadult politikai fogoly, mondjon beszédet. Mindszenty ezt elutasította, és nem ment el a fogadásra (i. m. 55). Emlékirataiban szörnyű képet festett a szovjet csapatok bevonulásáról.

Kerkai és a vele együttműködők, Mindszentyvel ellentétben és az előbb leírtakat megelőzően, megkísérelték a kapcsolatfelvételt a szovjetekkel, és ennek a kapcsolatteremtésnek az útján a KALOT megmentését és a KDNP elfogadtatását. Ezek a lépések jól ismertek. Nagy Töhötöm részletesen leírta emlékirataiban (1965/1990: 147–167), hogyan ment át a frontvonalon, és hogyan jutott el Debrecenben Vorosilov marsallig. Kerkai az érdi nép főiskola pincéiben vészelte át a front átvonulását, és azonnal Szegedre, majd onnan Debrecenbe utazott. Szegeden a KDNP zászlóbontó gyűlést tartott (Izsák 1994: 40), Ugrin József pedig január 18-i kelettel kiadta a Keresztény Demokrata Néppárt programját. Szövegét már közölték (Izsák 1994: 223–225), és itt is közöljük az 1. sz. függelékben. Kerkaiéknek Debrecenben sikerült elérniük, hogy 1945. február 9-én törölték a KALOT-ot a feloszlátandó fasiszta jellegű pártok és egyesületek listájáról, az EMSZO e listáról való törlését azonban nem tudták kivívni, noha e szervezet több vezetője akkor még koncentrációs táborban volt, Dachauban, éppen EMSZO-s tevékenysége miatt. A KDNP működésének engedélyezéséért folytatott küzdelem ugyancsak eredményre vezetett. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök 1945. április 16-án levélben értesítette gróf Pálffy Józsefet, a KDNP akkori elnökét, hogy a Keresztény Demokrata Néppártnak „mint a Magyar Frontban az egyenjogúság alapján részt vett pártnak a működését és az egész felszabadított területen szervezkedési szabadságát tudomásul veszem. Számára a szabad szervezkedés terén ugyanazokat a jogokat biztosítom, mint a többi működő pártnak” (Balogh Margit 1998: 160–164). Mindezen eredmények ellenére nem haladt sem a KALOT, sem a KDNP szervezése, a KDNP lapot sem indíthatott, nem sikerült elérni az igazi áttörést, a KALOT tényleges újjászervezését, a KDNP tényleges politikai szerepét és a katolikus sajtó megindítását.

Itt röviden le kell írunk a magyar kereszténydemokrata párt neve megváltoztatásának történetét. 1944-ben és 1945 elején a párt Keresztény Demokrata Néppárt néven szerepelt, ekkor a „kereszténydemokrata” szó még nem létezett, az csak azokban az években született meg ennek a politikai mozgalomnak a nyugat-európai áttörő sikere folytán. Elsősorban Barankovics követelésére a Néppárt úgy döntött, hogy „elítéli a kereszténység szent jelvényeinek politikai

felhasználását éppen úgy, mint a kereszténységnek politikai jelszavá tételét, a kereszténység tekintélyének egy párt részére való kisajátítását” (vö. 2. fejezet és a 8. sz. függelék). Ezért a párt Demokrata Néppártra változtatta nevét, jelvényében sem jelent meg a kereszt. Visszatérve az eseményekre, célszerűnek látszik ezeknek a feltehetőleg utolsó élő szemtanú személyes emlékeivel való kiegészítése. Az irodalom keveset közöl a KDNP budapesti alakuló gyűléséről. Erre február 13-án került sor a jezsuiták Mária utca 23. alatti épületében, közvetlenül a budai német kitörési kísérlet után, amikor egyetlen óra alatt negyvenezren pusztultak el az akkor Olasz fasornak nevezett Szilágyi Erzsébet fasorban, de erről, hidak és telefon híján, Pesten semmit sem tudtunk. Kevesen tudják, hogy a kitörésnél az első, nyilván szinte eleve halálra ítélt egységek a levették voltak, tizenhat éves magyar gyerekek; ez a „segédnépek” sorsa. A KDNP alakuló ülésen részt vett az ekkorra Budapestre jött P. Nagy Töhötöm, és – minthogy a Jézus Szíve Népplányai által vezetett nyomda épen maradt – a résztvevők tagkönyvet is kaptak, amelyre rá volt írva magyarul és cirill betűkkel oroszul, hogy a tagkönyv tulajdonosa a Szovjet Parancsnokság által elismert Keresztény Demokrata Néppárt szervezője, és mint ilyen, Vorosilov marsall védelme alatt áll. A szöveg alatt ott állt fakszimilében Vorosilov marsall aláírása. Nagy Töhötöm kapta az 1. sorszámút, e szerzők idősebbje – Szokolczai –, mint legfiatalabb, és feltehetőleg az egyetlen, aki még életben van, a 41. sorszámút. Ezek szerint ezen az ülésen negyvenegyen vettünk részt.

Bármennyire hihetetlen, ez az igazolvány e sorok íróját és egy barátját a hadifogságtól mentette meg. A legidősebbek feltehetőleg még tudják, mi is volt az „Orczy téri csata”, és nem árt, ha a fiatalabbak is megtudják. Az orosz katonák ezen a forgalmas csomóponton fogdosták össze az arra járókat, és vitték be a sarkon lévő telekre, ahol a tiszt eldöntötte, hogy ki kerül a foglyok közé, és ki mehet el. A tiszt mellett három cigány állt, és hegedült. „Dokument jeszt” – az idősebbek ezeket a szavakat is ismerik –, és felmutattam az igazolványt. Most is előttem a tiszt arca, ahogy kerekre nyílt szemmel olvasta, hogy a Keresztény Demokrata Néppárt szervezője Vorosilov marsall védelme alatt áll. A dokument és a cirill betű, sőt alatta Vorosilov marsall aláírása fakszimilében, hatott. A tiszt vélhetőleg azt gondolta, hogy ebben az elképesztő országban ilyen elképesztő dolgok is lehetségesek, abból, hogy minket elenged, baja nem származhat, abból, hogy ott tart, talán igen, elhangzott a „davaj”, és intett, hogy mehetek. Ráműttem a mellettem álló barátomra, és intett, hogy ő is mehet. Így mentette meg ez a papír és Nagy Töhötöm blöffje, mert ez az volt, kettőnk életét. A pótolhatatlan történelmi értékű igazolvány az 50-es években áldozatul esett egy házkutatástól való félelemnek.

A politikai alapelvek

Nyilván elsősorban a KALOT, a KDNP és a katolikus sajtó ügyének az előbb leírt holtpontról való kimozdítására való törekvés indította a KALOT és a KDNP körüli erőket az előbb ismertetett alapvető magatartásbeli különbség feloldására és olyan helyzet kialakítására, amelyben joggal lehetett követelni a DNP valóságos politikai szerepét és a katolikus sajtó megindítását. Nyilván ezt akarta elérni Szekfű Gyula levelével és Barankovics István „Pro memoria”-jával. Szekfű 1945. április 10-én keltezett levelét (Szekfű 1945) Kerkai Jenő vitte el Grósz József kalocsai érseknek, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) akkori elnökének, Barankovics pedig „Pro memoria”-ját (Barankovics 1945a) Drahos János akkori esztergomi érseki helytartó útján akarta eljuttatni ugyancsak az MKPK elé. Ezeket, valamint a Szekfű levelének fogadtatását bemutató iratokat a 2/1.–2/4. és a 3. sz. *függelék* közli.

Ez utóbbiról először azt kellett feltételeznünk, hogy Jánosi József S. J. munkája, és így is tettük közzé szövegét (Szakolczai 2008a). Később, Mészáros István kutatásai alapján (Mészáros 2008) derült ki, hogy ez az írás valószínűleg Barankovics műve, és közzé is tettük az erre vonatkozó helyreigazítást (Szakolczai 2009). Ezeknek a tényeknek, tehát az irat szerzőségének pontos tisztázása fontos ugyan, és szerencsés, hogy erre sor kerülhetett, de ennek a politikai jelentősége csekély. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a legszorosabb, nem csupán elvi és politikai, hanem személyes, sőt baráti kapcsolat állt fenn az ügy négy szereplője, Szekfű és Barankovics, illetve Jánosi és Kerkai között, az utóbbiak rendtársak is voltak.

Noha e szövegek megtalálhatók a függelékben, célszerűnek látszik kivonatos idézésük. Szekfűnek nem voltak illúziói a jövőt illetően. Azt írta: „Jelenleg az egyházi birtokok likvidálása folyik, és nem tudni, mikor kerül sor az egyházi és szerzetesi iskolákra, valamint az általános vallásoktatásra. Ebben a nehéz helyzetben sem katolikus színezetű párt nincsen, amely az egyházi érdekeket képviselné, sem pedig egyetlen egy lapunk nincsen, úgy hogy mindent, ami történik, vagy történhetik, szó nélkül leszünk kénytelenek elviselni a nélkül, hogy a hazai katolikus egyház hangját is hallathatná” (Szekfű 1945: 1). A probléma megoldásának előfeltételét abban látta, hogy „az egyházat társadalmilag és világilag képviselő szervek megújodjanak, és olyan emberek vezetése alá kerüljenek, akik az elkövetkezendő demokratikus korszakban nem kompromittáltak, sőt még rosszhiszeműleg sem támadhatók múltjuk miatt” (uo.). Ezért Közi-Horváth József volt képviselőnek a politikától való visszavonulását javasolta, tekintettel arra, hogy személye – politikai múltja miatt – elfogadhatatlan. Javasolta továbbá Wünscher Frigyes, Nyisztor Zoltán, Mi-

halovics Zsigmond és Beresztóczy Miklós közélettől való visszavonulását, ugyanis szerinte „egyházunk helyzetén az itt említett személyi változtatások igen sokat segítenének” (i. m. 4). Abban reménykedett, hogy az általa kompromittáltaknak tartottak visszavonulásával elháríthatók a katolikus párt és sajtó engedélyezése előli akadályok, és ezzel megnyílik a katolikus érdekek védelmének lehetősége.

Szekfűt az akkori magyar értelmiség legnagyobb része elítélte azért, mert elvállalta a moszkvai követséget. Ezt a lépést kollaborációnak tekintették, ami a politikai valóságérzék teljes hiányára utal. Nyilván semmi sem volt fontosabb az ország polgári erői számára, mint hogy egy nem kommunista, sőt gyakorló katolikus próbálja elnyerni a moszkvai vezetés bizalmát, és tudatosítani azt, hogy polgári, sőt katolikus erők is hajlandók az alapvető szovjet érdekek tiszteletben tartására.

Szekfű politikai álláspontjára és emberi magatartására vonatkozóan e sorok íróinak idősebbje tud adni egy érdekes adalékot. Szakolczai 1945. május 1-jén délelőtt Izay Géza jezsuita szerzetes szobájában volt, amikor belépett oda – feltehetőleg Jánosi Józseffel folytatott megbeszélése után – Szekfű Gyula. Izay egy 1944. évi, főként egyetemi hallgatókból álló ellenállási csoport vezetője volt. Az üldözött zsidók és katonaszökevények részére készített hamis papírokat a háborúban elpusztult Baross u. 2. alatt lévő és Móricz Zsigmondhoz közel álló kiadó nyomtatta, és – feltehetőleg többek között – mi terjesztettük. Voltak ezzel kapcsolatos kézbesítési feladataim, és többek között a Baross u. 2. alatt is jártam ilyen ügyben, vive és hozva a hamis iratokat. Izayhoz közel állt az a KISKA (Kisegítő Karhatalom) egység is, amelynek tagjait egy német kommandó ölte meg, emléktáblájuk most is ott van a Wesselényi utca 52. falán. Amikor Szekfű belépett, azonnal el akartam köszönni, de visszatartott azzal, hogy nincs olyan mondanivalója, amelyet ne hallhatnék. Mélységes szomorúsággal mondta el, hogy az egész magyar értelmiség ott van a május 1-jei felvonuláson. Szekfű tehát nagyobb politikai valóságérzékkel és *egyben* nagyobb civil kurázsit kívánt volna. A magyar társadalom, sajnos, egyikre sem volt képes.

Barankovics „Pro memoria” című, zseniálisnak joggal minősíthető iratát (Barankovics 1945a) érdemes teljes egészében elolvasni a már megadott forrásközlő cikkben (Szakolczai 2008b) vagy az itteni 3. sz. *függelék*ben. Már az első mondatok félreérthetetlenül leírták a mondanivaló lényegét. „Az esztendő folyamán bekövetkezett bel- és külpolitikai változás olyan mélyreható, hogy merőben új helyzet elé állítja a magyar katolikus egyházat is, amelynek le kell számolni azzal, hogy a múlt vissza nem térhet, s hogy a magyar katolikus egyházat fennmaradásának és virágzásának parancsa egészen új feladatok

elé állítja. Aki azzal kecsegteti magát, hogy a változás múltékony, és hogy a fordulat kísérő jelenségeivel együtt a változás lényege is eltűnik majd, az nyilván a múlt világháború fináléjában és az akkori események menetében a mai változásra applikálható analógiát lát, holott ennek az analógiának nincsen tárgyi alapja. [...] Az élet nem a régi mederbe tér vissza, hanem új formák között fog megszilárdulni” (i. m. 1).

A következő rész valósággal látnoki, mert a második. világháború utáni események lényegét ragadja meg, és ezért ez a mondat szerzőjének szinte hihetetlen mértékű előrelátásáról tanúskodik. „A mostani világháború céljai közt [...] új országok alkotása vagy régiak földarabolása, általában a határkérdés helyett vezérelvként a differenciált nemzeti államok integrációja nyomult föl” (i. m. 2.). Ezt a világpolitikai helyzetre vonatkozó elemzés követi. „Ma a Szovjetunió a világ három első nagyhatalmának egyike. [...] Akinek a legcélszerűbb érve van a realitások iránt, annak [e helyzet] konzekvenciáit külön elemezni fölösleges” (i. m. 3). Emellett „mindhárom nagyhatalom érdekének a béke fenntartása látszik” (i. m. 5). „Az a magyar ember, aki a Szovjetunió és az angolszász hatalmak fegyveres összeütközésére spekulál [...], föltételezi, hogy a háború vasszekere újból átgázol rajtunk, holott ez a szó szoros értelmében hazánk fizikai pusztulását jelenthetné. [...] A 190 milliós, győztes Szovjetunió a kicsiny és legyőzött Magyarország térszomszédja lett. A független Magyarország alapvető érdeke mindennek elkerülése, ami Magyarországot a Szovjettel kontroverziába keverhetné” (i. m. 6).

Az elemzés a magyar múlt értékelésével folytatódik. „Miért sikerült 1918–19 után egy baloldali demokrata Európa közepén jobboldali magyar berendezkedést létrehozni?” (i. m. 6). „Mikor a baloldali demokrata Európa azt látta, hogy [...] az ellenforradalmi Magyarország visszavonul a kijelölt demarkációs vonalakra, és hajlandó a trianoni szerződés aláírásával Európa új politikai rendjébe beilleszkedni, akkor a baloldali Európa a lényegében jobboldali Magyarország belső megerősödéséhez is hozzájárult, és elnézte, hogy itt a demokrácia elemi föltételei is hiányoznak” (i. m. 8).

Az új út első teendője a pártalakítás. „A katolikus érdekek védelme [...] parancsolóan előírja, hogy egy aktív, demokratikus hitelű, minden múltbeli ballaszttól megszabadult, országos programot hirdető párt védje a politikai fegyverzet egész modern arzenáljával az Egyház lelki küldetése sikeres betöltésének anyagi, társadalmi és politikai előfeltételeit, tehát a vallásos tömegek érdekeit is” (i. m. 11). A második teendő a lapalapítás. „A Néppárt létjogának kivívása [...] csak félsiker volna, ha se katolikus sajtó, se pártlap nincs” (i. m. 13). Ugyanakkor azonban „komoly politikai hátrányt jelentene, és el-lenségeinknek széles támadási felületet adna, ha a katolikus orgánus a régi

Új Nemzedék címet hordozná a homlokán” (i. m. 14). A harmadik teendő a személycsere. „A legsürgősebb – mert máris elkészt – feladat volna levonni a múlt konzekvenciáit, megfelelő, politikailag is hitelképes személyiségekkel kicserélni azokat, akik a magyar demokrácia előtt politikai tévedéseik vagy bűneik miatt [...] semmiféle demokratikus hitellel nem rendelkeznek. [...] Célszerű lenne, ha valamennyi egyesület vezetősége lemondana, és minden vezetői állást új választással, illetve kinevezéssel töltenének be” (i. m. 16).

A két irat fogadtatásáról is a már idézett forrásközlés (Szakolczai 2008b), valamint a 2. sz. *függelék* számol be. Szekfü javaslatait lényegében véve elutasította az MKPK tagjainak 1945. évi első ad hoc megbeszélése, amelyre 1945. áprilisának utolsó napjaiban, feltehetően április 28-án és 29-én került sor Kalocsán, amelyen csak Grósz József kalocsai érsek, Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és Mindszenty József akkor veszprémi püspök vett részt, és amelyen a rendelkezésre álló iratok szerint már Mindszenty volt a meghatározó szerep. Az ekkor történetéről Mihalovics Zsigmond a Drahos Jánosnak írt 1945. május 3-i leveléhez csatolt emlékeztetőben (Mihalovics 1945, idézi Mészáros 2008: 155 és Szakolczai 2008b), valamint a 2. sz. *függelék* a következőképpen számolt be: „Mindszenty püspök említette, hogy Grósz érsek úr beadványt kapott az A. C. országos elnökségének kicserélésére vonatkozólag. A beadványt Mindszenty püspök úrnak megmutatta az érsek úr. Mindszenty püspök úr odanyilatkozott, hogy az elfogott elnökségi tagok fájdalma nem lehet azzal tetézni, hogy eltávolítsuk őket. Grósz érsek úr pedig odanyilatkozott, hogy »amit tettetek, az ugyanaz volt, amit én is tettem«” (Mihalovics 1945: 2–3, lásd még 2. sz. *függelék*).

Az MKPK három tagja a kalocsai megbeszélést követő hétfőn felkereste Budapesten a miniszterelnököt, a kultuszminisztert és Balogh államtitkárt, és ezekben az ügyekben is tárgyaltak. A személyi kérdésekről a fent említett emlékeztetőben a következő szerepel: „Balogh államtitkár is megemlítette az érsek úr és a püspökök előtt, hogy kellemetlen lesz az Actio Catholicára, ha elnökségi tagjai ötévi deportálásra kénytelenek menni. Grósz érsek úr szerint legfeljebb arról lehet szó, hogy az illetők egy időre rendelkezésre bocsátják, esetleg, megbízatásukat. Balogh azt is említette előttük, hogy néhány püspöknek is el kellene hagynia a helyét. Név szerint: Virágh, Kovács és Pétery püspök uraknak. Ez óhajt a püspökök visszautasították, megjegyezve, hogy Szálasiék pedig az egész püspöki kart el akarták távolítani a hercegprímással egyetemben” (Mihalovics 1945: 3, lásd még 2. sz. *függelék*).

A sajtóügyekről ugyanitt a következőket olvashatjuk: „Balogh államtitkár-nál a katolikus sajtó ügyében léptek fel. A Szívűjság engedélyét maga Mindszenty püspök úr vette magához Balogh asztaláról és vitte el a jezsuitákhoz.

Engedélyezve van a Lélek Szava is, valamint az A. C.-nak juttatandó hetilap is, „Kereszt” címmel. [...] Az érsek úrtól tudom, hogy a politikai ügyet Mindszenty püspök úr intézi. Azon az állásponton van a püspök úr, hogy engedni kell a párt [a KDNP] futását, mert a Kisgazda Párt egészen elerőtlenedett a kommunistákkal szemben. A párt természetesen lapot kap „Idő” címmel. Úgy hírlik sajtóberkekben, hogy ez a napilap Szekfű – Barankovics – Katona szerkesztésében nyerne engedélyezést. Emellett azonban a püspökök kérték az Új Nemzedék engedélyezését is” (uo. 1–2). Itt figyelemre méltó az *Új Nemzedék* név szerinti említése, ami élesen ellentétben áll a Barankovics által (2005a és 3. sz. függelék) ajánlottakkal. Ugyanebben az emlékeztetőben még egy nagyon fontos mondatot is találhatunk, amelynek teljes súlya Mindszenty beiktatásakor lesz felmérhető: „Szóvá tették a hercegprímás közjogi helyzetét is, ne vegyék őt egy nívón a kurcsibrábi (sic!) református esperessel. A miniszterelnök, bár református, megértéssel fogadta a kérést” (uo. 2).

Szekfű levelét a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1945. május 24-i értekezlete is tárgyalta. A jegyzőkönyv szerint (Beke 1996: 37, idézi Szakolczai 2008b, illetve a 2. sz. függelék) Grösz József érsek bevezető beszámolójában a következőket mondta: „Bajaink számosak és nagyok. Tetézi őket a kat. tábor megbontottsága, és az a körülmény, hogy az egyik szárny emberei úgy akarnak segíteni a bajokon, hogy ki akarnak végezni vagy végeztetni mindenkit, aki katolikus ügyekben eddig szerepet játszott. Példa erre Szekfű Gyula egy április 10-én kelt levele, amelyet P. Kerkai útján juttatott el hozzám, és amelyet felolvas. [...] Nem hajlandó a múltban érdemeket szerzett embereket kivégezni, csak azért, mert nem tetszenek azoknak, akikkel a múltban szemben álltunk, és tulajdonképpen ma is szemben állunk. Gondol itt Mihalovicsra, Nyisztorra, Közi-Horváthra, Tóth Lászlóra. Az antidemokratikus beállítottság vádja mind a négyükkel szemben nevetséges és teljesen légből kapott. [...] Ha átmeneitileg a közszerepléstől tartózkodnak, jól teszik, de azt ne kívánja senki, hogy a püspöki kar végezze ki őket egyáltalán nem biztos pillanatnyi előnyökért” (Beke 1996: 37). A püspöki kar osztotta Grösz véleményét.

Ugyanígy szellemben döntött a püspöki kar 1945. október 17-i értekezlete is, amelyen az elnöklő hercegprímás a következőket jelentette be: „Az AC országos vezérkara a hercegprímási székhelyen beállott változásra *benyújtotta lemondását*. Új vezetőségről kellene tárgyalnunk. [...] A püspöki kar, tekintettel a fogságban lévők érdemeire, a helyettesek megbízása mellett dönt” (Beke 1996: 54). A későbbi események szempontjából különösképpen figyelemreméltó a jegyzőkönyv további részlete: „Az egyesületeink elleni durva támadások miatt [...] meggondolandónak látszik, hogy most már ne csak a papjainkat, de fiainkat is vonjuk ki a MADISZ-ból. A püspöki kar úgy ha-

tároz, hogy egyelőre csak a papokat tiltja ki nemcsak a MADISZ-ból (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség), hanem a Szoc. Dem., Kommunista és Parasztpártból is” (uo. 57). A papságra és a világiakra vonatkozó erkölcsi követelmények eltérő megítélésének a későbbiekben, az egyházi iskolák államosítása kapcsán lesz ennél is fontosabb következménye.

Az ügy lezárásának Grösz József kalocsai érsek Szekfű Gyula levelének fedőlapján található alábbi levélfogalmazványa tekinthető: „Méltóságod f. év április hó 10-iki kelettel levelet juttatott el hozzám, amely különféle felmerült problémákkal foglalkozik. [...] A püspöki kar köszönettel és elismeréssel adózott Méltóságod meleg érdeklődésének az egyház ügyei iránt, és ezt kéri a jövőben is. [...] Ami az A. C.-t illeti, a püspöki kar nem zárkózik el attól, hogy az országos vezetésben személyi változásokat eszközöljön, ha ennek szükségessége komolyan felmerül, és megtalálja azokat a vezető egyéniségeket, akik az eddigieknél eredményesebben szolgálják a kat. ügyet, de úgy véli, hogy ennek még nem érkezett el az ideje [...]” (Szekfű 1945: fedőlap). A püspöki kar tehát elutasította Szekfűnek a személyi kérdések rendezésére vonatkozó javaslatát. Nem vette figyelembe azt a figyelmeztetést sem, hogy politikai napilapot csak párt alapíthatott, és így az *Új Nemzedék* újraindítása adminisztratív szempontból nem volt lehetséges, függetlenül attól, hogy a lap politikai múltja miatt sem lett volna szerencsés.

Barankovics „*Pro memoria*”-jának fogadtatása még inkább elgondolkoztató, mint Szekfű leveléé. Az iratot a püspöki kar sohasem tárgyalta. 1945. május 26-án, két nappal a püspöki kar fenti, május 24-i értekezlete után érkezett, és ugyancsak május 26-i kelettel dr. Drahos János érseki helynök a következőket írta rá a fedőlapjára: „*Tudomásul*. Bp.-i szemináriumi lakásomon adta át egy klerikus minden megjegyzés nélkül. Azt hiszem, P. Jánosi munkája a Pro memoria.” Ha Drahos ezt az iratot Budapesten kapta meg, Esztergomban május 26-én feliratozta, és feltehetőleg ezt követően, ugyanezen a napon érkezett, akkor ezt már korábban, feltehetőleg a püspöki kar május 24-i értekezlete előtt meg kellett kapnia. Drahos az iratot sohasem terjesztette be a püspöki kar ülése elé. Ez a döntése nyilván nem volt független a püspöki kar három tagja április 28-29-i ad hoc értekezletének szellemétől, Szekfű levelének fogadtatásától, valamint attól, hogy Barankovics „*Pro memoria*”-ja is szükségesnek tartotta az AC vezetésének és így a hozzá közel álló Mihalovics Zsigmondnak a távozását. Ez a zseniálisnak joggal minősíthető dokumentum a közelmúltig olvasatlanul hevert a Prímási Levéltárban. Szövegének közzétételére csak most került sor (Szakolczai 2008a). Joggal merül föl a kérdés, hogyan volt lehetséges, hogy Barankovics és a hozzá közel állók nem szorgalmazták határozottabban a „*Pro memoria*” tárgyalását.

A Demokrata Néppárt helyzetének és vezetésének véglegesítése

A katolikus tábor e fejezetben tárgyalt két oldala közti alapvető nézet- és magatartásbeli különbség jegyében alakult a KDNP sorsa is. Amint ezt már az előbbiekben leírtuk, először Nagy Tőhötöm, majd Kerkai Jenő átjutott a frontvonalon. Eljutottak Debrecenbe, ahol egyiküket Vorosilov marsall is fogadta. Megtartották a KDNP zászlóbontó gyűlését Szegeden, ahol programot is elfogadtak (1. 1. sz. *függelék*), és alakuló ülését Budapesten. Felvették a kapcsolatot a kormánnyal, és erőfeszítéseik eredményeként Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök, amint ezt már leírtuk, tudomásul vette működését és szervezkedési szabadságát, biztosítva számára a szabad szervezkedés terén ugyanazokat a jogokat, mint a többi működő pártnak. A párt szervezése mégsem haladt, a párt nem tudott lapot indítani, és „a szabad szervezkedés terén ugyanazok a jogok” papíron maradtak.

A kommunisták ezeket az „ugyanazon jogok”-at nem ismerték el. Kétségbe vonták, hogy Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknek egyáltalán joga volt ilyen irat kiadására, és a pártot nem vették fel a kommunisták, szociáldemokraták, parasztpártiak és kisgazdák négyes fogatába ötödiknek, ahogy ezt Kerkaiék szerették volna. Lehet, hogy ez megfelelt a másik négy párt óhajának is. Nyilván a holtpontról való kimozdítást szolgálta az a kísérlet, amellyel – Szekfü levele és Barankovics „*Pro memoria*”-ja útján – a püspöki kart saját politikai irányvonaluk mellé, a történelmi változások tényének elfogadása és az ennek megfelelő magatartás útjára szerették volna állítani. E kísérlet sikertelensége után – miután elképzeléseiket a püspöki kar előtt szóban el sem mondhatták – azt kellett megpróbálniuk, hogy a KDNP-t tegyék a hatalom számára elfogadhatóbbá, ha már az egyházi vezetést nem tudták rávenni a magatartás- és stílusmódosításra.

A KDNP-ben az elérhető legfontosabb változás nyilván Pálffy József elnök leváltása volt. Pálffy mint Apor Vilmos püspök unokaöccse került a párt élére. 1944-ben fölvette a kapcsolatot a Magyar Fronttal, de ez nem homályosította el arisztokrata származását, valamint azt a tényt, hogy 1944 előtt országgyűlési képviselő volt, és hogy bátyja, Pálffy Géza a legitimisták vezéregyéniségeként, öccse, Pálffy Fidél pedig nyilasként szerepelt. Az új körülmények között ezek a tehertételek csak rendkívüli németellenes érdemekkel lettek volna ellensúlyozhatók, ilyen rendkívüli érdemei azonban nem voltak. A *Ludas Matyi*, a kommunista vicclap Pálffyt csak mint Reakczy Jósikát emlegette. Nyilvánvaló volt, hogy leváltása előfeltétele volt a DNP baloldal általi elfogadtatásának. Nem kevésbé nyilvánvaló volt azonban, hogy a püspöki kar és elsősorban a püspöki karban a politikai ügyekért felelős Mindszenty Pálffyval szimpatizált.

Varga László (1979: 54–62) beszámolója szerint Pálffy leváltását Kerkai kezdeményezte „1945 májusában” (i. m. 54), és Varga bonyolította le, puccs-szerűen. Az intézőbizottság következő ülésén Slachta Margit helyett Palágyi Natália, Slachta rendtársa jelent meg. Varga kérte a megbízólevelét, amely nyilván nem volt, és ezután kérte, hogy hagyja el az üléstermet, mert nem tagja a testületnek. Palágyi sértődötten távozott, és ezzel Pálffy ellenfelei kerültek többségbe. Barankovics előterjesztette a bizalmatlansági indítványt, amelyet megszavaztak. Mindszenty magához kérte Vargát, aki már ott találta Jánosit. A főpap határozottan helytelenítette, Varga pedig, a politikai szükségszerűsége és a tagság álláspontjára hivatkozva, védte a történeteket. Mindszenty félreérthetetlenül kijelentette, hogy: „Döntésük helytelen volt”. További indokolásra, Mindszenty felfogása és magatartásmódja szerint, nem volt szükség.

Pálffy nem ismerte el a leváltás érvényességét, és a párt két szárnya mint két párt működött. Az ezzel kapcsolatos – sajnos, tragikomikus – részleteket a történeti irodalom ismerteti. A *Ludas Matyi* a Demokrata Néppártot csak mint „Demokrata Kétpárt”-ot emlegette, nem is aaptalanul. Végül „Pálffy elnöklétével szeptember 6-án megtartották a párt tisztújító közgyűlését Barankovics és köre teljes mellőzésével. Barankovics ezért – korábbi szeptember elejei levele után – szeptember 9-én újabb levelével ismét Mindszentyhez fordult [...], újra kérve döntését a pártvezető személyére. Mindszenty erre most sem vállalkozott. Viszont felvetette a gondolatot: »Sulyok Dezsőt [...] kellene felkérni a Demokrata Néppárt elnöki tisztére«” (Mészáros 2005: 30). Sulyok Dezső ezt, Varga Bélával egyetértésben, elutasította (uo.).

A vitát az Országos Nemzeti Bizottság (ONB) döntötte el, szeptember 17-i határozatával a Barankovics István vezette DNP indulását engedélyezte a közelgő választásokon. Barankovics szeptember 25-én a budapesti Krisztus Király Plébánia nagytermében tartott értekezleten hirdette meg a párt programját. A valóban nagysúlyú beszédet közölte Izsák (1994: 225–238), továbbá Kovács és Gyorgyevics (2001: 289–311), és itt is közöljük a 4. sz. *függelék*-ben. Az alig két héttel ezután, október 7-én megtartott budapesti önkormányzati választásokon a Kisgazdapárt 50,54 százalékos abszolút többséget ért el. A DNP, az idő rövidsége miatt, nem indult és nem is indulhatott önállóan. A Kisgazdapárt listáján került be a főváros képviselőtestületébe Eckhardt Sándor és Varga László, a DNP két vezetője. 1945. október 18-án jelent meg a DNP *Hazánk* című napilapjának egyetlen száma. A lapot 1947 augusztusától 1949 januárjáig mint hetilapot adták ki.

A nemzetgyűlési választásokra 1945. november 4-én került sor. A Kisgazdapárt a szavazatok 57,03 százalékát és a mandátumok 59,9 százalékát kapta meg. Mind a budapesti, mind az országos eredmények megdöbbentőek vol-

tak a kommunisták számára. A legfájóbb és mintegy jelképes az volt, hogy a kisközségek abszolút többséget kaptak Ferencvárosban, ebben a munkáskerületben, ahol még csak mutatóban sem lehetett találni egyetlen valóságos kisközséget sem. Ez az eredmény azonban nem volt elsöprő győzelem a kisközségek számára sem, még ha szét is foszlatta a kommunistáknak azt a reményét, hogy – szövetségeseikkel együtt ugyan, de mégis – szabad választások útján vagy legalábbis ennek látszatával kerüljenek hatalomra. Mindkét választási eredmény az országnak a millennium idejétől a legutóbbi időig fennálló mélyszégyen megosztottságát mutatta.

A DNP a nemzetgyűlési választásokon sem indult önállóan, és nem is lett volna helyes, ha indul. Két képviselője, Eckhardt Sándor és Bálint Sándor a Kisközségek listáján jutott be a törvényhozásba, és onnan kilépve jelenítették meg a magyar kereszténydemokráciát. Mi sem mutatja jobban ennek a pártnak az intellektuális jellegét, mint hogy mindkét országgyűlési képviselője egyetemi tanár volt. Bejutott még a parlamentbe mint kisközség három KALOT-tag, Czupor Bálint, Hajdú-Németh Lajos és Horányi Tibor (Balogh 1998: 172), de ők, 1947-ig, a Kisközségekben maradtak. Sikertelen tehát kivívni a DNP létét, de ez a lét alig volt több a formális létezésnél. Elvi deklarációkra adott lehetőséget, de a hatalomért való küzdelemre nem. Ez nem változtat azon, hogy a helyzet végül is stabilizálódott, vitathatatlan volt a Demokrata Néppárt léte, és vitathatatlan volt a vezetése.

A Barankovics vezette Demokrata Néppárt helyzetének ez a stabilizálódása semmiképpen sem volt megfelelő Mindszenty számára. Az ő elképzelése és óhaja nyilván egy határozottan konzervatív szellemű katolikus párt volt, amely minden kérdésben az ő elképzeléseit követte volna, és elfogadta volna az ő irányítását. Ez megmutatkozott már abban is, hogy helytelenítette Pálffy leváltását, valamint abban, hogy Sulyok Dezsőt javasolta a párt elnökének. További tárgyalások is folytak ebben az irányban, ahogy ezt az 5. sz. függelékben bemutatott dokumentumok is mutatják. Ezek szerint ezzel a kérdéssel egy 1945. december 18-án tartott egyházi értekezlet foglalkozott. Ez az értekezlet albizottságot küldött ki, amely 1946. január 12-én ülésezett. Erről az értekezletről két változatban is készült jegyzőkönyv (lásd 5/1/A. és 5/1/B. sz. függelék). Az albizottság ülésén – a többség véleményével szemben – elsősorban Baranyai Jusztin képviselte az egyértelműen katolikus jellegű párt létrehozatalának gondolatát. Ez az albizottság később ismét összeült, és három pontból álló határozati javaslatot fogadott el. Erről Mihálovics Zsigmond számolt be 1946. január 24-én a hercegprímásnak (lásd 5/2. sz. függelék). Katolikus párt létrehozását kívánja Mindszenty József hercegprímás 1946. június 12-i levéltervezte is, amelyet 5/3. sz. mellékletként csatolunk.

Mindszenty kinevezése és beiktatása

Ugyanebben az időben kellett dönteni a Vatikánban az 1945. március 29-én hirtelen elhunyt Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás utódlásáról. Apor Vilmos, akit mindenki a legesélyesebbnek tartott, a jól ismert tragikus körülmények között meghalt. „Grósz József kalocsai érsek elzárkózott az utódlás elől azzal, hogy természete szerint jószágos, visszafogott és nem harcos egyéniség” (Balogh 2002: 81). Amikor Angelo Rotta pápai nunciust kiutasították az országból, Cavallier József, a Szent Kereszt Egyesület elnöke kísérte ki a pályaudvarra, aki akkor is Mindszenty József akkori veszprémi püspök kinevezését javasolta. Pálffy és a hozzá kapcsolódó körök két jelöltje, Mindszenty és János közül Mindszentyt preferálta. A kormány Bánáss László későbbi veszprémi püspök, Márton Áron gyulafehérvári püspök és Kelemen Krizosztom pannonthalmi főpát jelölését terjesztette elő. Balogh István visszaemlékezései szerint ezt a listát még három jelölttel egészítették ki: Czapik Gyula egri érsek, Grósz József kalocsai érsek és P. János is élvezte a kormány bizalmát (uo. 82–84). A püspöki kar Mindszentyt, az esztergomi káptalan viszont Drahos János érseki helytartót jelölte első helyen (uo. 87).

A kérdés Mindszenty javára való eldöntéséhez nagymértékben járult hozzá Nagy Tőhötöm első római útja alkalmával. Augusztus 4-i első tárgyalása alkalmával arról informálták, hogy „a Vatikán arrafelé hajlik, hogy nem nevez ki senkit, hanem vár, amíg valamelyest kitisztul a helyzet” (Nagy Tőhötöm 1965/1990: 180–186). Ő azonban azt javasolta: „azonnal kell kinevezni az új püspököket, főleg a hercegprímást, nehogy eszébe jusson az új kormánynak élni kétes jelölési jogával, és esetleg a Szentszék számára kellemetlen személyeket ajánljon föl” (i. m. 181). Hivatalos felszólításra írásbeli előterjesztést dolgozott ki a kinevezésekről. Augusztus 14-én magánkihallgatáson fogadta a pápa, majd néhány nap múlva egy lezárt borítékot kapott P. Leiber jezsuitától, a pápa személyi titkárától a következő szavak kíséretében: „Mindszenty kinevezése, adja át őminenciájának” (i. m. 186). Hazaérve első útja P. Kerkaihoz vezetett, és úgy határoztak, hogy „Mindszentynek P. Kerkai viszi el a kinevezési okmányt, mert ő volt a középiskolában tanítványa” (i. m. 188).

P. Kerkai és P. Nagy ekkor még úgy látták, hogy Mindszentyben, akinek a kinevezését elősegítették, támogatóra fognak találni. A DNP vezetése is mindent megtett, hogy megfelelő kapcsolatot építsen ki az újonnan kinevezett hercegprímással. „A [...] Demokrata Néppárt nem táviratban gratulált, hanem küldöttséget küldött a bérmauton lévő Mindszentyhez Pápára, illetve Mezőlára: »itt kereste fel az új hercegprímást a budapesti katolikus politikusok

(Barankovicsék) küldöttsége, hogy hódolattal köszöntse» (Mészáros 2005: 31). A KALOT vezetőinek a Mindszentyvel való szoros együttműködést illető reményei azonban nagyon hamar szétfoszottak. Nagy Tőhötöm néhány nap múlva már „megdöbbenve hallgatta” (Nagy Tőhötöm 1965/1990: 190), hogy Mindszenty „előhozta a királykérdést” (uo.), mi több, átadott neki két, szeptember 18-i és szeptember 22-i keltezésű levelet azzal, hogy adja át Habsburg Ottónak. Nem sokkal Nagy Tőhötöm Budapestre érkezése után és még e levelek átadása előtt hivatalos úton is megérkezett Mindszenty kinevezése, amit Grösz József kalocsai érsek szeptember 14-én tett közzé a *Magyar Kurír*-ban. A beiktatásra Esztergomban, éppen a budapesti önkormányzati választások napján, október 7-én került sor.

Mindszentynek a hercegprímási tisztet illető közjogi felfogását emlékiratainak „Székfoglalás Esztergomban” című fejezete írta le, és ez a felfogás határozta meg egész magatartását. „Esztergom annak a középkori keresztény államfelfogásnak finom és emberi jelentkezése, melynek világviszonylatban mása a pápa és császár kettőssége. A gondolat magyar megtestesítője a király és az esztergomi érsek. A prímás koronázza a királyt a Szent István fejét érintő Szentkoronával. Csak ettől a pillanattól lesz feje, királya a nemzetnek. [...] Nyilván a koronázás joga tette, hogy az esztergomi érsek első lett a közjogi méltóságok között. A király távollétében sokszor ő a helyettese. Ha a király vétett az alkotmány ellen, akkor az esztergomi érsek kötelessége őt az alkotmány tiszteletben tartására figyelmeztetni, tőle ezt megkövetelni. Ismerünk történelmi helyzeteket, mikor az esztergomi érsekek súlyos hátrányokat, sőt börtönt is vállaltak e kötelességük teljesítése közben. [...] Az egész nemzet, katolikusok és másvallásúak, közjogi állásukból kifolyóan, ez elvárták tőlük” (Mindszenty 1974/1989: 80–81).

„Az esztergomi érsek személyéhez kötött prímási méltóság [...] az egyetlen hivatal hazánkban, melyben egyházi és állami jogkör egyesül. Érintetlenül érvényben maradt a magyar prímásoknak ez az alkotmányos jogköre az 1920. évi I. törvénycikk után is, mely a királyt helyettesítő kormányzó jogait írja körül. Csak néhány évvel az én beiktatásom előtt Serédi Jusztinián bíboros-hercegprímás, a nemzetközileg ismert egyházjogász, erre vonatkozó álláspontját így fogalmazta meg: »A hercegprímásnak, mint első zászlósrnak, közvetlen a király, illetve az államfő után következő, tehát legelső közjogi méltósága Szent István király óta alkotott törvényeinkben van biztosítva. [...] A hercegprímás kettős méltósága mindkét vonatkozásban igen súlyos felelősségteljes munkát jelent, úgyhogy a maga számára mintegy meg kell halnia, hogy a magyar katolikus Egyház és a magyar haza javára élhessen és dolgozhasson«” (uo.).

Míg magatartását és erkölcsi felfogását emlékiratainak e mondatai tükrözték, politikai magatartását ennek az idézetnek a folytatása determinálta. „A prímás közjogi helyzetét a Debrecenben összehívott ideiglenes országgyűlés nem tárgyalta. Az én beiktatásomkor nemcsak az ország népe, de maga az ideiglenes kormány is érintetlenül érvényben lévőnek tekintette a magyar prímásoknak az alkotmányban meghatározott jogkörét. Amikor az ideiglenes kormány miniszterelnökének üdvözlő táviratára válaszoltam, és táviratomban a magyar prímások közjogi méltóságára utaltam, a kormány, az ideiglenes nemzetgyűlés, a pártok, a sajtó és az egész ország közvéleménye ezt tudomásul vette. Az én táviratom pedig így szólt:

MELEG GRATULÁCIÓJÁT HÁLÁSAN KÖSZÖNÖM. AZ ORSZÁG ELSŐ KÖZJOGI MÉLTÓSÁGA HAZÁJA RENDELKEZÉSÉRE ÁLL” (81–82, külön bekezdés és nagybetűs szedés az eredetiben, a szerzők).

Nem maradt el e felfogás szinte azonnali gyakorlati érvényesítése sem. A kérdés első említését Mihalovics Zsigmond Drahos Jánosnak írt 1945. május 3-i leveléhez csatolt és már tárgyalt emlékeztetőjében találhatjuk meg (Mihalovics 1945: 2), amely szerint a püspökök „szóvá tették a hercegprímás közjogi helyzetét is”. A későbbiekről Mindszenty emlékirataiban (1974/1989: 104–106) számolt be. Amikor „hivatalos látogatást” „tett nálam” „1945. november 16-án az új miniszterelnök, Tildy Zoltán Varga Bélával [...], és én elég hűvösen fogadtam őket”, más kérdések megtárgyalása után „az alkotmány megváltoztatásának a tervét hoztam fel. Hírek terjedtek el arról, hogy a marxista pártok a királyság intézménye helyett a köztársaság bevezetését követelik. [...] Kifejtettem álláspontomat: ebben a nemzet alkotmányát érintő fontos kérdésben semmiképpen nem szabad engedniök a szovjet nyomásnak. [...] Tildynek [...] ezeket írtam: »[...] Úgy értesülök, hogy a nemzetgyűlés a közeljövőben napirendre szándékozik tűzni az alkotmányreformokat, köztük a köztársaság behozatalát, az ezeréves magyar királyság megszüntetésének tervét. Ha ez a hír megfelel a valóságnak, s ha nem is kaptam erről hivatalos tájékoztatást, a magyar prímások több, mint 900 éven át állandóan gyakorolt közjogi tisztéből folyóan óvást emelek eme tervek ellen.«” Kijelentések nem lehetnek félreérthetlenebbek, és e kijelentések gyakorlatilag megakadályozták a kormánnyal való együttműködés lehetőségét.

Az itt leírtak rövidesen, még a székfoglalás előtt a Vatikán tudomására jutottak. P. Nagy szeptember 25-én indult el második római útjára, és október 7-én érkezett meg Rómába (Balogh 1998: 175). Huszonkét oldalas, terjedelmes jelentést vitt magával, amelyet ott véglegesített, és amelyet azonnal el is juttattak a pápa kezéhez. A pápa ismét magánkihallgatáson fogadta. A két legfontosabb kritikus kérdést illetően P. Nagy így emlékezett vissza: „Őszent-

sége a leghatározottabban amellet foglalt állást, hogy egyelőre nem lesz összeütközés. »Fáradtak az emberek egy új háborúhoz« – mondotta. Majd előkerült egy kényes téma: [...] a hercegprímás akaratából eltérbe nyomulnak a régi kiváltságos osztályok képviselői, és titkos megbeszélések tárgya lesz a Habsburg-restauráció kérdése. Összetsége egyszerű szavakkal csak ennyit mondott: »talán csak nem gondolják némelyek, hogy még egyszer visszajön a régi világ?« (Nagy 1965/1990: 195–196).

A pápa által képviselt álláspontot követték a jezsuiták római vezetői, akik határozottan utasították P. Nagy Tőhötömöt, hogy ne adja át Mindszenty levelét Ottó trónörökösnek (uo. 196). P. Nagy tárgyalt báró Apor Gáborral, Apor Vilmos testvérével, a régi rend utolsó vatikáni követével is. Apor megerősítette, hogy a Habsburgoknak semmi esélyük sincs, és „megemlítette egy közép-európai, sőt egy európai nagy szövetségnek a gondolatát vámhatárok nélkül, közös pénzgységgel, de ez [...] sohasem lesz királysági alapon” (uo. 198). Ennek a kijelentésnek a súlyát csak most értékelhetjük igazán, hatvan évvel az után, hogy elhangzott. P. Nagyot fogadta mind Montini, a rendes ügyek titkára, a későbbi VI. Pál pápa, mind Tardini, a rendkívüli ügyek titkára, akik ugyancsak hangsúlyozták a béke fenntartásának, a társadalmi változásoknak és a *modus vivendi* keresésének elkerülhetetlenségét. P. Nagy hangulatát emlékiratainak a következő bekezdése mutatja a legjobban: „Rajtam valami ijedt nyugtalanság vett erőt. Kezdtém fölmérni annak minden következményét az én személyemre vonatkozólag is, hogy a prímás, akit én ajánlottam be itt kinevezésre, valósággal hadakozva ezért, most olyan politikát kezd folytatni, amelyikről a világegyház korifeusainak elmarasztaló véleményük van” (uo. 197).

Ez a helyzet – amely egyébként némileg talán előre látható volt –, határozta meg a további eseményeket. Kialakult a végleges vezetés először a DNP-ben, majd, közvetlenül ezután, a magyar katolikus egyházban. Fölvonultak a tragédia főszereplői. Az elmúlt korba tartozó közjogi szerephez való ragaszkodás azonban nem volt összeegyeztethető a *modus vivendi* keresésével, és lehetetlenné tett bármiféle együttműködést az új egyházi vezetés, tehát Mindszenty, és nemcsak az állami vezetés, hanem a DNP vezetése, tehát Barankovics között is. Vizsgáljuk meg – a következő fejezetben – ennek a helyzetnek a folyományait.

2.

A nagy összeütközés*

Az 1. fejezetben – mint egy nagy tragédia első felvonásában – leírtuk a helyzet kialakulását és a főszereplők fölvonulását. Mindszenty megkapta hercegprímási kinevezését, beiktatták hercegprímási székébe, röviddel ezután megkapta bíborosi kinevezését is, és – még ezt megelőzően, közvetlenül beiktatása után – bejelentette igényét közjogi méltóságára, ami éles ellentétben volt a kialakult hatalmi viszonyokkal. Barankovics – közvetlenül ezelőtt – megkapta annak megerősítését, hogy ő a DNP, a magyar kereszténydemokrata párt főtitkára, és elmondta programbeszédét, amelyben – elvei teljes fenntartásával – a *modus vivendi* kereste a kialakult hatalmi viszonyokkal. E két felfogás között az ellentét szinte feloldhatatlan, a nagy összeütközés, a tragédia pedig elkerülhetetlen volt, csak alkalom kellett ahhoz, hogy bekövetkezzék. Az első ilyen alkalom a KALOT megmentésének kísérlete és feloszlata volt 1946-ban, a második az 1947. évi választás.

Kísérlet a KALOT megmentésére és a KALOT feloszlata

Még mielőtt sor került volna a KALOT megmentésének kísérletére, kiéleződött a viszony Mindszenty hercegprímás és P. Kerkai között, mégpedig az államforma ügyében, tehát a királykérdésben, és más alapvető kérdésekben. P. Kerkai 1946. január 28-i dátummal levelet írt Mindszentynek, amelynek teljes szövegét a *6/1. sz. függelékben* közöljük. Ebben azt javasolta, hogy: „Nem volna szabad most olyan értelmű egyházi deklarációt tenni, amely szerint a Magyar Köztársaság létrejötte nélkülözi a törvényes alapot” (az aláhúzás mellőzése tőlünk, a szerzők). Mi több, leírta azt is, hogy szerinte milyen magatartást várnak el a hívők a hercegprímástól: „Szükségesnek látszik, hogy Emi-

* E fejezet első változata (Szakolczai 2008–2009, második rész) az *Egyházforum* 2008. évi 6. számában jelent meg.

nenciád titokban előmozdítsa egy olyan katolikus vonal szerepét, amely a nyílt szakítás vagy passzív magatartás helyett az aktív együttműködéssel igyekszik a katolikum és a magyarság ügyét előbbre vinni a Köztársaság keretei között, valamint az orosz hatalom itteni jelenléte alatt” (az aláhúzás mellőzése ismét tőlünk, a szerzők). Végül a Vorosilov marsallal való egyházi tárgyalás fonálának újrafelvételét javasolta. Főlegesen utalni arra, hogy mindhárom javaslat ellentétes volt Mindszenty elképzeléseivel. Nyilvánvaló, hogy Mindszenty magát azt a tényt is kifogásolta – s itt a lehető legszelídebb kifejezést használjuk –, hogy egy magasabb egyházi méltóságot nem viselő, bár vitathatatlanul közismert és köztiszteletben álló szerzetes minden felkérés nélkül politikai jellegű javaslatokat tartalmazó levéllel fordult hozzá. Tudomásunk szerint P. Kerkai sohasem kapott választ levelére.

A történetek után, de ettől függetlenül is P. Kerkainak és P. Nagynak, a KALOT vezetőinek látniuk kellett, hogy az 1. fejezetben leírt helyzet és a kialakult mélységes ellentétek miatt az egyháztól semmiféle aktív segítségre nem számíthatnak, mert a hatalom és az egyház közti összeütközés előbb-utóbb elkerülhetetlen. Tisztában voltak azzal is, hogy semmiféle segítségre sem számíthatnak Barankovicstól és pártjától sem, hiszen a pártnak nem volt semmiféle politikai súlya. Ezért kétségbeesett kísérletbe kezdtek, és a hazai kommunista politikai vezetés feje fölött átnyúlva közvetlenül a szovjet kormánnyal próbálták fölvenni a kapcsolatot a KALOT megmentése érdekében.

Az, hogy e kísérlet sikerére csekély a remény, nyilvánvaló lett P. Nagy második római útján szerzett információi után. Emlékirataiban erről így írt: „Megkérdeztem P. Leibert, igaz-e, hogy Moszkva közeledő lépéseket tett volna a Vatikán felé. Ezeket válaszolta: »Nem igaz, hogy Moszkva közeledett volna. Ellenben mi hoztuk már többször Moszkva tudomására, hogy hajlandók vagyunk a kapcsolatokat fölvenni. Először évekkel ezelőtt Ankarán keresztül, de semmi érdemleges válasz nem jött. Majd még Roosevelt életében az elnök egyik kiváló katolikus diplomatája megemlítette a Vatikán közeledő szándékát magának Molotovnak, aki részint kitért a válasz elől, részint valami kis biztatást adott. Stockholmon keresztül is történnek jelenleg közeledő lépések, most már mindkét oldalról, de kialakult eredményről még nem beszélhetünk. A Vatikán föltétlenül föl akarja venni a kapcsolatot Moszkvával, és épp ezért számára kellemetlen, ha bizonyos egyháziak hivatalos működésükben a maguk részéről még jobban kiélezzik az amúgy is kedvezőtlen helyzetet»” (Nagy Tőhötöm 1965/1990: 202–203).

P. Leibernek ez a kijelentése úgy volt értelmezhető, hogy egy ilyen kísérlet P. Kerkai és P. Nagy számára sem tilos, de ehhez sok remény aligha fűzhető. Ezt a halovány felhatalmazást P. Nagy már első római útja alkalmával meg-

kapta. Augusztus 14-i magánkihallgatásának erről az eleméről a következőket írta: „Előhoztam Öszentségének az oroszok közeledési szándékát a Vatikánhoz, mire csak azt válaszolta, hogy az egyháznak érdeke, hogy szabadon közlekedhessen a megszállott területeken élő híveivel, s e célért az egyház áldozatokat is kész hozni, de előbb mutasson az orosz valami pozitívumot” (uo. 185). Továbbá: „Megemlítettem P. Leibernek az oroszok felé való közeledés lehetőségét, és kikértem véleményét. Meglepetésemre bevallotta, hogy a Vatikánban vannak magas rangú személyiségek, akik Öszentségét abba az irányba befolyásolják, hogy keresni kell az oroszok felé egy *modus vivendi* megtalálásának útját” (uo.). Ez is engedély volt, de nem biztatás, különösképpen nem a kísérlet sikerét illetően.

Ennek az elvi egyetértésnek a birtokában az első ma ismert lépésre 1946. január 10-én került sor. „E napon a Magyarországon tartózkodó szovjet hadsereg propagandaosztályának Kvin nevű hadnagya a KALOT meghívására személyesen találkozott P. Kerkaival és [...] közeli munkatársaival” (Balogh 1998: 177). Február 4-én P. Kerkai és P. Nagy a budapesti szovjet parancsnokságon viszonzták a látogatást (uo. 179). Erről a találkozásról P. Nagy a következőképpen számolt be: „Legnagyobb meglepetésemre hivatalos volt öt orosz katonatiszt is, akiket az oroszokhoz való átszökésem különböző álmomásain [...] ismertem meg. [...] Megtudtam, hogy egyik-másikat nem is volt olyan könnyű erre a vacsorára előkeresni. Ez a rendkívüli előzékenység külön súlyt adott az est nagy szenzációjának, amely egy róma-moszkvai közeledés lehetőségének a megbeszélése volt. Ígérték, hogy ha pozitív vatikáni akarattal jövök vissza, Puskin követ lehetővé fogja tenni, hogy a következő titkos megbeszélés már Moszkvában fog lezajlani” (Nagy 1965/1990: 206–207). Ez nagy biztatás volt, de mégsem volt egészen egyértelmű: „Hiába mentem megkérdezni, hogy mikor tudok Vorosilovval találkozni, orosz módszer szerint soha negatív választ nem kaptam, csak azt felelték, hogy most nincs itt” (uo. 208).

Ezt követően P. Nagy elindult harmadik római útjára, nem sokkal azután, hogy Mindszenty is ott járt, átvenni a bíborosi kalapot. A pápa ismét magánkihallgatáson fogadta P. Nagyot, és ez alkalommal „két ízben is a primással kapcsolatban használta ezt a kifejezést: »túláságosan imprudens« (*troppo imprudente*)” (uo. 209). Végül P. Leibertől, a pápa magántitkárától az alábbi szövegű levelet kapta: „Vat. 1946. márc. 18. Főtisztelendő Kedves P. Nagy: Az imént bízott meg Öszentsége, hogy Önnel a következőket közöljem: Péter Nagy közölheti megbízóival, hogy a Szentszék hajlandó a moszkvai kormánnyal kapcsolatba lépni, amennyiben ezt óhajtja, miként már a háborús évek alatt is megvolt a Szentszék ily irányú készsége. Krisztusban készséges híve:

Robert Leiber. S. J.” Megvolt tehát a teljes felhatalmazás a puhatolózó tárgyalások felvételére.

Ezalatt idehaza az lett a központi kérdés, hogy együttműködhet-e a KALOT a MADISZ-szal, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséggel, és csatlakozhat-e a MIOT-hoz, a Magyar Ifjúság Országos Tanácsához, amelyről joggal lehetett feltételezni, hogy az ebben részt vevő szervezetek egyenrangúságának elvi deklarálása ellenére a gyakorlatban kommunista irányítás alatt fog állni. A kérdést egy héttel az előbb említett január 10-i találkozás után Kvin hadnagy tette fel: A KALOT „hajlandó lenne-e a MADISZ-szal egy munkaközösségben dolgozni?” (Balogh 1998: 178). Kerkai a kérdező személyére, a vele és megbízóival folyamatban lévő tárgyalásokra való tekintettel és egyes részletekre vonatkozó fenntartásai hangoztatásával igent mondott. Az összefüggésekre egyértelműen utal, hogy Kerkaiék a szovjetektől „arra a kérdésükre, hogy mikor lehetne sort keríteni egy moszkvai KALOT-bemutatóra, azt a választ kapták, hogy ez kizárólag Moszkva és a Vatikán megegyezésének elindításától függ” (uo. 179). Annak alapján, hogy a MADISZ-szal való együttműködés kérdését Kvin hadnagy közvetlenül azután vetette föl, hogy először találkozott P. Kerkaival és munkatársaival, joggal merül föl a gyanú, hogy Kvin hadnagy és megbízói elsősorban abban voltak érdekeltek, hogy becsalogassák a KALOT-ot a MADISZ-szal való együttműködésbe, és nem abban, hogy előmozdítsák a Róma és Moszkva közötti közeledés lehetőségét.

A KALOT-nak a MADISZ-szal való együttműködése és a MIOT-ba való belépése határozott ellenállást váltott ki a konzervatív katolikus körökben. „Az AC ifjúsági bizottságába tartozó, főként női mozgalmak vezetői a KALOT kizárását követelték az AC. kötelékéből” (Balogh 1998: 180). Mindszenty, mihelyt tudomást szerzett a történetekről, „megrovó hangú levelet küldött P. Kerkainak”, és „igazoló jelentést kért P. Kerkaitól. P. Kerkai többoldalas levélben válaszolt” (uo.), lásd 5. függelék. Ebben leírta, hogy „a KALOT-nak és magának a katolikus egyháznak”, „a szovjet hatalom szomszédságában, annak túlsúlyában érezhető befolyása alatt” „meg kell találnia a modus vivendi útját, mert csak így szolgálhatja hívei és az ország boldogulását” (uo.).

„A püspöki kar néhány tagja nem osztotta Mindszenty hercegrímás véleményét. Bánáss László veszprémi apostoli kormányzó körlevélben állt ki a KALOT mellett. [...] Körlevelét szó szerint átvette Kovács Sándor szombathelyi püspök is.” „Nem tette magáévá Mindszenty hercegrímás politikai véleményét a Demokrata Néppárt sem. Barankovicsék határozott hangú levélben fejtették ki, hogy a KALOT nem biztosíthatta volna létét a MIOT tagság nélkül.” (uo. 182). „Mindszenty [...] elmarasztalása ellenére a KALOT a

MIOT teljes jogú tagja maradt” (uo.). „Mindszenty [...] reagálása nem váratt sokáig magára. 1946. június 8-i keltezéssel [...] igen elmarasztó levelet küldött P. Kerkainak” (uo. 183). A levél teljes szövegét a 6/4. sz. *függelékben* közöljük. Ebben visszavonta a KALOT-nak korábban adott pártfogását, és korábban adott pártoló sorait is visszakérte. Minderről „ugyanazon a napon [...] értesítette püspökeit”.

A KALOT-nak a MIOT-ba való belépése után, de Mindszenty leveleinek elküldése előtt került sor a gyöngyösi P. Kiss Szaléz ferences szerzetes „összesküvésének” leleplezésére. A gyanúsítottakat április végén és május elején tartóztatták le, és többüket megkínózták. A vádak nyilvánvalóan koholmányok voltak, és a vádlottakat 1946. június végén adták át a Szovjet Katonai Törvényszéknek. Négyüket halálra, a gyermekkorúakat hét, és a többieket tíz évre ítélték. Tíz évre ítélték Filler László kisczardapárti tagot is, akinek elítélése, minthogy nemzetgyűlési képviselő volt, megmutatta, hogy a békeszerződés aláírásáig, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság fennhatósága alatt hol húzódnak Magyarország korlátozott szuverenitásának határai. Ez egyúttal baljós jel volt, és mintegy előrevetítette azt, ami egy évvel később Kovács Bélával történt.

Ilyen körülmények között, még a vádlottak elítélése előtt, 1946. június 10-én került sor a KALOT éves közgyűlésére, ahol, némi vita után, megerősítették „a központ MIOT-tagság melletti döntését” (Balogh 1998: 187). „A hét főnyi szovjet küldöttség részt vett a szentmisén, majd az azt követő díszgyűlésen. A delegáció vezetője oroszul köszöntötte a KALOT-ot, P. Kerkai pedig XII. Pius pápa meleghangú üdvözlését tolmácsolhatta, amelyben további munkára buzdította az ifjúságot. [...] A jubileumi ünnepség zárásaként a KALOT-legények bemutatót tarthattak a budapesti Állami Zeneművészeti Főiskola nagytermében. Produkciójukat számos szovjet katonatiszt és pártpolitikus is megtekinthette. A szovjet ifjúsági küldöttség nem maradt adós a vendégszeretettel. A szovjet nagykövetségen másnap este tartott fogadásra az állami vezetők, a politikai pártok és az ifjúsági szervezetek képviselői mellett a KALOT is meghívást kapott. Ez utóbbiról a *Szabad Nép* június 12-én számolt be, viszont feltűnő, hogy magáról a jubileumi nagygyűlésről egy sort sem írt” (i. m. 187–188).

E könyv idősebbik szerzője nem volt KALOT-tag, és nem volt ott a Vigadóban megrendezett délelőtti közgyűlésen, de jelen volt a Zeneakadémián megrendezett esti bemutatón. A program szerint párhuzamosan szólaltatták meg a klasszikus és a népi művészet remekeit, bizonyítandó, hogy a klasszikus és a népi művészet egybecseng, nincs köztük lényegi és főként nincs nívókülönbség. A klasszikus énekművészetet bemutató énekesnő hosszú estélyi helyett hosszú pongyolában lépett föl, mert az akkori Budapesten ez volt

elérhető a számára, de ebben a közegben ez senkit nem zavart. A népi művészet legnagyobb sikerét egy hetven év körüli ősz öregember aratta, aki dúdán játszott és énekelt, e sorok írójának emlékezete szerint a mai Muzsikás együtttest idéző színvonalon. Az öreg szemlátomást nem értette a hihetetlen sikert, hiszen ugyanazt adta, ami otthon természetes volt, de egyre nagyobb örömmel és boldogsággal adott elő újabb és újabb ráadást, keltve ezzel egyre nagyobb, egyre áttűbb sikert. A terem tele volt fényes fekete csizmába, fekete csizmanadrágba, világítóan fehér ingbe és fekete mellénybe öltözött falusi fiatalokkal. Ez volt a legények vasárnapi ruhája, és ez volt az, amit a falut és főként falusi vasárnapi misét soha nem látott városiak KALOT-egyenruhának néztek, noha ilyesmi sohasem volt. A fiatalok nem tomboltak, hanem őrzöngtek, a lelkesedés – néptükért, hazájukért és a KALOT-ért – meghaladt minden elképzelhető. Talán ez a lelkesedés ölte meg a KALOT-ot, több és nagyobb volt annál, mint amit a hatalom elviselhetett.

Ezután a következők történtek. Június 17-én lövöldözés volt a Teréz-körúton, amelyben meghalt egy szovjet őrmester. A *Szabad Nép* pontosan tudta: „Bizonyos, hogy a gyilkos 17-18 éves diák és KALOT-cserkész” (Balogh 1998: 199). Rajk László a Minisztertanács június 18-i ülése elé vitte az ügyet, követelve a terrorcselekmények megelőzését. A Minisztertanács június 25-i ülése Bárányos Károly közellátási miniszter áthidaló javaslatát fogadta el. „Nagy Ferenc miniszterelnök a minisztertanács július 2-i ülésén bejelentette, hogy levelet kapott a SZEB-től, amely bizonyos intézkedések megtételét kívánja a kormánytól” (uo.). Az irodalom szerint ezt „július 7-én személyesen Szviridov altábornagy, a SZEB helyettes elnöke adta át a miniszterelnöknek” (i. m. 200). Varga Béla balatonboglári plébános, a parlament elnöke szerint „a KALOT elleni vádak megszövegezése mutatja, hogy a magyar kommunistáktól ered az egész akció” (uo.).

A további események leírása megtalálható Balogh Margit könyvében (1998: 200–207), így itteni részletezésük nem indokolt. A KALOT-ot és gyakorlatilag az összes katolikus egyesületet fölsozlatták. A hatalom biztatására Katolikus Parasztifjúsági Szövetség, KAPSZ néven megalakult a KALOT jogutóda, de a sorozatos ígéretés ellenére sohasem kapta meg alapszabályának engedélyezését. „A hercegprímás nem az új agrárfjúsági mozgalom, hanem a belügyminiszteri engedélyezéshez nem kötött egyházközségi leány- és legényegyesületek szervezését szorgalmazta” (i. m. 204), és „közölte, hogy P. Kerkai foglalkoztatását az egyházközségi csoportokban nem kívánja a püspöki kar” (i. m. 205). „Az intézkedést a püspöki kar valójában csak később [...] erősítette meg” (uo.). Maga P. Kerkai már korábban bejelentette, hogy „a KALOT munkatársai most kénytelenek letenni a fegyvert” (i. m. 201). Ezzel a KALOT

sorsa beteljesedett, és a konzervatív katolikus körök megerősödtek abban a korábbi feltételezésükben, hogy a hazai kommunistákkal és a szovjetekkel való tárgyalás bármiféle kísérlete reménytelen.

P. Nagy Töhötöm igazoló jelentése

Már írtunk arról, hogy Mindszenty 1946. március 26-án igazoló jelentést kért P. Kerkaitól a KALOT-nak a MIOT-ba való belépésével kapcsolatos magatartásáról, és hogy P. Kerkai erre a levélre 1946. április 9-i keltezésű hosszú levelében részletesen válaszolt. E leveleket, amint ezt már leírtuk, teljes terjedelmükben közöltük a 6/2. és 6/3. sz. függelékben. Mindszentyt Kerkai válasza nem nyugtatta meg, a KALOT magatartását továbbra is helytelenítette, újabb igazoló jelentést kért, és ezt ismételten sürgette. Ezt az igazoló jelentést P. Nagy írta meg, megrását még jóval a Teréz körúti lövöldözés előtt kezdte el, a jelentés átadására pedig még a KALOT feloszlására vezető események előtt került sor. Az irat tehát még az e tragikus eseményeket megelőző bizakodás hangulatában született. Az igazoló jelentést teljes terjedelemben közölte Nagy Töhötöm (1965/1990: 214–229) és Balogh Margit (1998: 188–197). Fontossága miatt mi is teljes terjedelmében közöljük a 7. sz. függelékben, és, még ha ez párhuzamosságra vezet is, itt is idézzük a jelentés általunk legfontosabbnak tekintett részeit, mert ezeket a könyv egésze szempontjából központi jelentőségűnek tekintjük. Az itt megadott oldalszámok Balogh Margit könyvének oldalszámjai.

A bevezetés szerint ez az a jelentés, amelyet a hercegprímás kért, másrészt e jelentés megrására az adott okot, hogy „a MIOT-tal közösen tett nyilatkozat ellen Eminenciád élőszóval a R. P. Provinciálisnál lépéseket tett” (Balogh 1998: 188).

A bevezetést követően P. Nagy leírta a KALOT vezetés elvi álláspontját. „A KALOT-Mozgalom vezetői lelkiismeretük szavát követve az oroszok és a kommunisták felé a merev szembehelyezkedés politikája helyett az életlehetőség keresésének politikáját folytatják” (uo.). „A változatlan és egyetlen nagy cél [...] a kereszténység és magyarság értékeinek a megmentése és szolgálata. [...] A mai idők egyik lehetséges taktikája, amelyet a magyar katolicizmusnak követnie lehet, a merev szembehelyezkedés, a teljes bizalmatlanság és állandó tiltakozás módszere. Nyugodtan nevezhetjük ezt, a szót nemes értelmében használva, az indulatok módszerének” (i. m. 189). „A merev szembehelyezkedés politikája mellett a mi szerény felfogásunk szerint szüksége van a magyar katolicizmusnak a modus vivendi taktikájára is. Bizonyára Eminenciád is úgy

ítéli meg, hogy egy ilyen ezerszövedékű harcban, ahol az ellenfél maga is különböző módokon fogható meg és ellensúlyozható, súlyos hiba volna csupán egyetlen kártyalappal játszani” (i. m. 193).

A merev szembehelyezkedés politikájának bírálatára P. Nagy mindenképp azt hozza fel, hogy „az egyetlen döntő kérdés [...], amelyiken az egész módszer jogosultsága áll vagy bukik, az, hogy valóban lesz-e gyökeres változás vagy sem” (i. m. 189). Leszögezte, hogy „se háborúra, se változásra ne számítsunk, és vegyük tudomásul, hogy oda vagyunk ítélve orosz érdektérületnek” (i. m. 190). Ha pedig ez így van, és ha valaki a „gyökeres változás”-ban „nem teljesen és feltétlenül, százszázalékosan biztos, az már nem követheti kizárólag az indulatok politikáját [...], mert egy egész nép életéről van szó” (i. m. 189). Kitért nemzeti tulajdonságainkra is. „Mindig világosabban látom, hogy mennyire szeretjük és tudjuk önmagunk jelentőségét messze a valóság fölé túlértékelni. [...] Azért tartanak ma bennünket az angolszászok politikailag kevésbé tehetséges, egyensúlyát veszített népnek, s ezt így, ezekkel a szavakkal meg is mondják, mert vezetőink vagy a fenntartás nélküli behódolás, sőt túllícitálás szégyenletes módszerére tértek át, vagy pedig, ha nem hódoltak be, akkor ezt is csak szélsőségesen és ösztönös indulataik levezetésével tudták megtenni, és még csak meg sem kísérelték a kis népek egyetlen fegyverét alkalmazni: a prudenciát, amely megtalálja az utat az elvek feladása nélküli megegyezéshez. Hidegfejű angolszászok, akik a helyzetek felismerésének mesterei, ezt az érzelmi illúziópolitikánkat – amint ők nevezik – soha sem megérteni, sem támogatni nem fogják” (i. m. 191).

A *modus vivendi* taktikájának alátámasztására P. Nagy az egyháztörténelemre hivatkozott. „A *modus vivendi* keresése és az alkalmazkodás nem ismeretlen az Egyház történelmében. Klasszikus példája ennek a híres kínai rítusvita. Nem egészen véletlen, hogy ott is a jezsuiták lettek sokak szemében botránykő, pedig a lényegtelen kérdésekben alkalmazkodtak, hogy megnyerjék ezzel magát a lényegét. Akkor a kínai rítusvitában a merev álláspont győzött, és minket visszaparancsoltak. De a késői szomorú megbánás már nem tudta feltámasztani az elpusztított missziót” (i. m. 195).

A megoldás tehát: „Itt nincs szó sem beolvadásról, sem elvi megalkuvásról, de még barátkozásról sem, mert akkor nem keresnők a *modus vivendi*-t, hanem egyszerűen velük menetelnénk az új utakon. A megegyezés politikájának nem az a lényege, hogy eladjuk magunkat, hanem hogy nem hagyunk szabad felületet a támadásokra. [...] Ha megegyezünk velük, sokkal nagyobb a valószínűsége, hogy a számtalanszor emlegetett demokráciából és szabadságból nekünk is juttatnak, és feltétlenül többet juttatnak, mint ha ellenségnek vagyunk kikiáltva. A két felfogás között az elvi ellentét legmélyebb pontja itt

van: a merev álláspont hívei azt mondják: vagy a teljes szabadság vagy állandó harc; mi pedig így szövegezzük meg: állandó harccal még ezt a keveset is elveszítem. [...] Majd látni fogjuk, hogy sikerül-e újabb területet visszaszerezni, vagy pedig kénytelen leszek lényeges elveim miatt az igazi végső harcba belemenni” (i. m. 195–196).

A szöveg alapján egyértelmű: P. Nagy nem állította, hogy a *modus vivendi* útja biztosan járható. Látta a *modus vivendi* keresésével kapcsolatos bizonytalanságokat, de mégis elkerülhetetlennek tartotta a *modus vivendi* keresésének megkísérlését.

Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics István „igazoló jelentése”

A követendő magatartásra vonatkozó alapelvek tisztázásának második kísérlete Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics István 1946. július 16-án megfogalmazott levele vagy „igazoló jelentése”. A levél csak két nappal előzte meg P. Kerkai bejelentését, hogy kénytelen letenni a fegyvert. Nem utalt a KALOT feloszlására, ezért feltehetőleg még előtte készült, noha keletkezése későbbi. A levelet teljes terjedelemben közölte Gergely Jenő (1983: 763–776), és fontossága miatt teljes terjedelemben közöljük mi is a 8. sz. függelékben. Ennek ellenére itt is bemutatjuk az általunk legfontosabbnak tartott részeket, mert ezt az „igazoló jelentés”-t, akárcsak P. Nagy előbb bemutatott munkáját, az egész könyv alapvető jelentőségű, központi elemének tekintjük. Az itt közölt oldalszámok Gergely Jenő könyvének oldalszámai. Az idősebb szerző, minthogy gyakran hallgatta Barankovics előadásait, néhány jellegzetes szófordulat alapján, amelyeket Barankovics gyakran használt – („szeges gondolat” [i. m. 764] „mikénti létezés” [i. m. 774], „világbíró nagyhatalmak” [i. m. 775]) – arra a következtetésre jutott, hogy a fogalmazó Barankovics volt, noha csak a harmadik helyen írta alá a levelet.

Az I. fejezet „A Néppárt világnézeti jellege” címet viseli, és azt a ma is aktuális kérdést tárgyalta, hogy mitől lesz egy párt keresztény párttá. „Az a tény, hogy egy párt a nevében hordja-e a keresztény, vagy katolikus jelzót, az illető párt keresztény, vagy katolikus jellege szempontjából teljesen közömbös. Az a körülmény, hogy egy ordinárius, vagy egy püspöki kar kezdeményezően vagy irányító szereppel működik közre egy párt létrehozásában és munkálkodásában, a világegyházban kialakult történeti gyakorlat tanúsága szerint sohasem adta egy párt katolikus jellegének kritériumát” (i. m. 765). „A parlamentáris demokrácia története nem ismer olyan pártot, amelynek nyílt kezdeménye-

zését a hierarchia, vagy annak feje vállalta volna” (uo.). „A Néppárt ma elítéli a kereszténység szent jelvényeinek politikai felhasználását éppúgy, mint a kereszténységnek politikai jelszavá tételét, a kereszténység tekintélyének egy párt részére való kisajátítását és leginkább az álcázott, antidemokratikus törekvéseknek a kereszténység nevével való hitelesítését. [...] A Néppárt [...] szeges gonddal ügyelt arra, hogy politikájával az Egyházat meg ne terhelje” (i. m. 766). „Egy párt katolikus, illetve keresztény jellegét három tényező dönti el: 1.) a párt elvi és gyakorlati programja; 2.) a párt vezetőinek személyiségével szemben támasztható hitbeli és erkölcsi követelmények; 3.) a párt gyakorlati politikai magatartásának és programjának viszonya” (i. m. 767).

Az első pontot illetően az irat leszögezte, hogy „ha egy párt a természetjog és az evangéliumi erkölcs” és „a keresztény állameszme” alapján áll, „akkor ez a párt keresztény jelleget nyer, amelyet tőle elvitatni nem lehet” (uo.). „E mérce alatt a Néppárt keresztény és katolikus párt”, „akár hordja nevében a katolikus jelzőt, akár nem” (i. m. 767–768). Ezután részletesen bizonyítja, hogy a párt álláspontja kifogásolhatatlan. Azzal a végkövetkeztetéssel zárul, hogy „ezt a maximális katolikus programot 1945-ben rajtunk kívül egyetlen párt sem képviselte, vállalván érte a bizonytalan jövő minden kockázatát” (i. m. 771–772). A második pontra vonatkozóan a levél azt írta, hogy „mi, akik a Néppártot vezetjük, tudunkkal sem a hit, sem az erkölcs szempontjából nem esünk olyan kifogás alá, amely az általános gyakorlat szerint egy katolikus párt vezetésére valakit alkalmatlannak minősít. [...] Alulírott Barankovics István a Néppárt politikai vezetésének átadására többször önként tett kísérletet. [...] Egyikünk esetében sincs szó arról, mintha mindenáron vezetni akarnánk” (i. m. 772). A harmadik pont tárgyalása egészen rövid. „Semmi olyat nem tettünk, ami elvi vagy gyakorlati programunkkal ellentétben állana” (uo.). A végkövetkeztetés: „A tárgyilagos szemlélőnek [...] csak arra az álláspontra lehet jutnia, hogy a mai magyar politikai életben a Néppárton kívül egyetlen párt sem vallotta azokat az elveket, és vette fel programjába azokat a gyakorlati célokat, amelyeknek *együttése* és képviselete egy pártnak *katolikus jelleget* ad” (uo.).

Az egészen rövid II. fejezet, arra hivatkozva, hogy „merőben alaptalan híresztelések jutottak tudomásunkra” (uo.), néhány félreérthetetlen deklarációt tett. „Sem nekünk, a Néppárt vezetőinek, sem a Néppártnak semmiféle külső hatalommal, vagy külső hatalom exponenciájával, sem közvetve, sem közvetlenül, sem szóbeli, sem írásos megállapodásunk nincs és nem is volt, ilyen irányú kezdeményezésről sincs tudomásunk. [...] Semmiféle belpolitikai paktumot nem kötöttünk, minden párt felé teljesen szabad kezünk van. [...] A politikai kompromisszum lehetősége fennáll, erkölcsi kompromisszumra

azonban nem vagyunk hajlandók. [...] Aki e félreérthetetlen kijelentéseinkkel ellentétben álló cselekedeteket vagy szándékokat [...] tulajdonít nekünk, az [...] tévedés áldozata [...] lehet, de aki e félreérthetetlen kijelentéseink után is fenntartaná, azt rágalmazónak tekintjük” (i. m. 772). Ezeknek a mondatoknak a szokatlan élessége félreérthetetlenül mutatja az akkor e kérdésekben fennálló ellentétek mélységét.

A III. fejezet három alapvető kérdéssel foglalkozott, a külpolitika alapelveivel és elsősorban a Szovjetunióval szembeni magatartással, a belpolitika alapelveivel és a forradalmi változások értékelésével, valamint a magyar múlt és különösképpen a Horthy-kor keresztény politikájának értékelésével.

Az első kérdést illetően az irat szerzőinek álláspontja egyértelmű. „A Szovjetunió ma az európai kontinens legnagyobb hatalma, egyben történetünk során első ízben közvetlen szomszédunk és sorsunk egyik igen jelentős külpolitikai tényezője lett, ugyanekkor a világ sorsát eldöntő nagyhatalmak egyike. [...] Aki semmit sem tesz annak a látszatnak az eloszlatására, jöllehet ez a látszat egyre erősödik, mintha nem helyeselné, hogy a magyarság a Szovjetunióval külpolitikai modus vivendit keressen és találjon, annak politikáját és politikai taktikáját nem helyeselhetjük, sőt a helyeslés látszatát is el kell hárítani magunktól” (i. m. 773). „Külpolitikánk immár évszázados parancsa, hogy pusztá létünk legfőbb érdekének józanul alá kell rendelnünk mikénti létezésünk részletkérdéseit. [...] Nemcsak legyőzött állapotunk, hanem [...] földrajzi helyünk, viszonylag kicsiny állami területünk és népességünk [...] szükségképpen arra utal bennünket, hogy a világbíró nagyhatalmak egymás-közi viszonyába való beleszólástól józanul tartózkodjunk” (i. m. 774–775).

A második kérdésben az irat álláspontja ismét egyértelmű. „Aki nem lép fel ama látszat, vagy ráfogás ellen, hogy a magyar demokrácia értelmét, értékét és történeti jelentőségét kizárólag vagy elsősorban a mai rendszer hibáival és betegségeivel méri, annak politikájával és politikai taktikájával magunkat azonosítani nem tudjuk, s ez azonosítás látszatát is el kívánjuk kerülni” (i. m. 773). Ezt szokatlanul éles és egyértelmű tétel követi. „Itt illő tisztelettel, de őszintén meg kell mondanunk, hogy a Hercegprímás Úr Öminenciájának politikai taktikáját – éppen a fentebb említett látszatok miatt – nem tudjuk magunkévá tenni” (uo.).

Az eddigi elvi elemzést két aktuális kérdés tárgyalása követte.

Az egyik a KALOT. „A Kalot [...] katolikus elveiből semmit fel nem adott; [...] a Miot-ba való belépése nélkül létét nem biztosíthatta volna. A legjobb úton volt, hogy a mai körülmények között is kibontakozhassék. [...] A Hercegprímás Úr által történt elmarasztalása [...] azt a gyanút erősítette meg, hogy ez a katolikus szervezet előbb-utóbb a Hercegprímás Úr *politikai taktikájának*

útjára kényszerítették. [...] Őminenciájának a Kalot-tal szemben [...] ország világ előtt kinyilvánított álláspontja a legnyomósabb érv azok kezében, akik azt állítják, hogy Őminenciája politikájának lényege a teljes elutasítás a mai demokráciával szemben és a teljes elzárkózás a modus vivenditől. [...] Azt a taktikát, amely ilyen okból kiszolgáltatja a Kalot-ot az ő világnézeti ellenfeleinek, mi követni nem tudjuk” (i. m. 773–774).

A másik a „haladó katolikus” kifejezés. „Tudjuk, hogy Őminenciája a Kalot-nak elítélt útját velünk hozta kapcsolatba, minket a félreértésre okot adó ’haladó katolikusokként’ jelölve meg, aminek egyébként sem írásban, sem szóban soha nem neveztük magunkat. A katolikumnak, mint hit és erkölcsi normarendszernek változatlan állandóságát valljuk – viszont valljuk azt is, hogy a katolikus politika viszonylataiban éppúgy lehet konzervatív, mint ahogy szabad, sőt kell haladó álláspontról beszélni” (i. m. 774).

A tartalmi lezárás: „A keresztény politika Magyarországon megint választáson van. Egyszer, a húszas évek elején már rosszul választott, amikor a tömeghangulat csábításának engedve [...] a népszerűbb, hirtelen a hatalomhoz vivő, friedrichstváni-halleristváni útra lépett, [...] elalkudta a kor szociális és demokratikus követelményeit; negatívumokba torkolt s végül rövid és dicsőtelen kurzussá zuhlott. [...] Most újra választani kell a tömeghangulatot megnyergető, a tényekkel nem számoló, törekény népszerűség, illetve a gyökeres szociális és demokratikus átalakulást akaró keresztény politika [...] között. Mi [...] a történetet mozgató népeszméknek (Kemény Zsigmond szava) és a keresztény politikai céloknak harmóniájára törekszünk, amikor programunkként valljuk »a legbiztosabb és a legszélesebb emberi jogot, a legteljesebb szociális igazságosságot és a legnagyobb szabadságot – a természetfölöttiség többletével«” (i. m. 775–776).

Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics István „igazoló jelentés”-ükre tudomásunk szerint nem kaptak választ, noha megküldték az MKPK valamennyi tagjának. A szöveg, megítélésünk szerint, pontos választ ad az akkori kritikus fontosságú problémákra, és nagy részében ma is időszerű.

Az első nagy összeütközés lezárása

A P. Nagy igazoló jelentésének megírását közvetlenül megelőző és követő eseményekről P. Nagy számolt be emlékirataiban (1965/1990: 213–214 és 229–276). Ugyanitt olvasható a szovjetekkel kezdeményezett kapcsolat folytatásának és összeomlásának leírása is. A történetekről, jelentőségük miatt, viszonylag hosszú beszámolót közlünk.

P. Nagy igazoló jelentésének megírását az emlékirat szerint Mindszenty naponta vagy kétnaponta sürgette (i. m. 213). A levelet a rendi előírások szerint be kellett nyújtani cenzúrára P. Borbély provinciálisnak, aki azonban nem volt Budapesten, P. Varga házfőnök pedig a levél ismeretében inkább elutazott. Ezért P. Nagy P. Badalikhhoz fordult, aki a levelet „újra elolvasta, és azt mondotta, hogy bár erős, de elküldhető” (i. m. 214). P. Borbély provinciális tehát csak elküldését követően olvasta a levelet, amelynek tartalmától P. Nagy szerint először megriadt, majd lényegében véve egyetértett a leírtakkal. Készített egy nyilatkozattervezetet, amely lojális volt P. Nagy álláspontjával szemben, és amelynek közzétételére szeretne volna rávenni a prímást (i. m. 229). P. Nagy naplója szerint P. Borbély az ezt követő „délután több mind három óráig volt a prímásnál [...] P. Borbélyra azt tette a legmélyebb benyomást, hogy ő [azt] várta, hogy a prímás a [...] level[...]-et és az ő beadványát komoly megfontolás tárgyává teszi majd, amelyet súlyos mérlegelések és komoly döntések követnek, ehelyett azonban csak az indulatokat látta fölviharzani” (i. m. 230). Mindszenty ez ügyben a pápának is írt. P. Nagy emlékiratai szerint a Mindszenty által írt „levélről P. Leiber [a pápa személyi titkára] [...] csak annyit mondott [P. Nagynak], hogy Őszentsége soha az életben még ilyen levelet nem kapott” (i. m. 206).

P. Nagy, tudva, hogy Mindszenty ez ügyben írni fog a Vatikánba, sietve Rómába utazott, előtte azonban, a kapott megbízást teljesítendő, felkereste Osztyukin szovjet diplomatát, akit a budapesti szovjet követség legbefolyásosabb tagjának tartottak. Osztyukin „csodálkozását fejezte ki, hogy a Szentszék immár harmadszor tapogatózik a szovjetnél a megegyezés érdekében” (i. m. 231). A megbeszélés nem vezetett eredményre, P. Nagy nem kapott pozitív választ a nunciátúra visszaállítására vonatkozó javaslatára sem. P. Nagy ezt követő negyedik római útja alkalmával 1946. július végén érkezett Rómába. Jelentést írt a magyar helyzetről is és Osztyukinnal lebonyolított tárgyalásairól is, ismételten tárgyalt P. Leiberrel, valamint a jezsuiták római vezetőivel. Fogadta őt Montini államtitkár, aki P. Nagy naplója szerint „megjegyezte, hogy hát nem akad, ha más nem, egy gyóntató atya, aki megmondaná a bíborosnak, hogy ezen az úton hová fog jutni. Ő is helytelenítette a merev szembehelyezkedést” (i. m. 237–238). Fogadta magánkihallgatáson a pápa is, aki P. Nagy naplója szerint „szemrehányást is tett” neki azért, „hogy Mindszentyt ajánlotta [...] kinevezésre első helyen” (i. m. 235). P. Nagy a helyzet megoldására azt javasolta, hogy a pápa adjon ki egy brévé, amelyben támogatásáról biztosítja a KALOT-ot és az általa képviselt irányvonalat, de nem tudta elérni tervezetének elfogadását, nyilván elsősorban azért, mert a Vatikán nem akart, főként írásos formában, szembehelyezkedni Mindszentyvel.

P. Nagy hazaérkezése után újra tárgyalta, négy alkalommal is, Osztyukinnal, e tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. P. Nagy végül, 1946. október 18-i kelettel, Osztyukin következő kijelentését jegyezte föl naplójában: „Ők tudják, hogy meg kell egyezniük az egyházzal, és meg is fognak. Most azonban olyan feszült a légkör, hogy jelenleg erről nehéz komolyan tárgyalni. Véleménye szerint jó pár év kell ahhoz, hogy őszinte megegyezés jöjjön létre” (i. m. 242–243). Ez a diplomáciai közvetítési kísérlet ezzel összeomlott.

P. Nagy ezt követően elbúcsúzott P. Kerkaitól, és elindult ötödik és utolsó római útjára. 1946 novemberének első napjaiban érkezett meg Rómába. Megérkezése után azonnal felkereste az ott tartózkodó P. Borbélyt, aki elmondta, hogy a primás följelentette a pápánál. Az a vád ellene, hogy egy levélben azt állította, hogy a pápa nem a primás mögött áll, hanem a *modus vivendi* taktikáját helyesli. Ezek után otthon nem működhet, mert a Társaság nem állhat szemben a primással, és ezért választhat Nagykapornak és Argentína között (i. m. 250).

P. Nagy naplójából, de a körülményekből is az következik, hogy Mindszenty írt, sőt talán többször is írt a pápának a KALOT és személy szerint P. Nagy ügyében. E könyv fiatalabbik szerzője megkísérelte, hogy megtalálja ezt a levelet a magyarországi levéltárakban, de eddig sikertelenül. Az a valószínű, hogy ez a levél csak a Vatikán levéltárában lelhető fel, de ott ennek az évnek az iratai még nem kutathatók.

Visszatérve az események menetére, P. Nagy a P. Generális admonitorának – a működését figyelemmel kísérő idős és tekintélyes tanácsadójának – javaslatára felkereste a P. Generálist, aki nem tudott az ő argentin diszpozíciójáról. Végül, három hét múlva, a P. Generális hívatta, és mégis közölte vele: „Annyit világosan lát, hogy most nem mehetek haza, mert annyira feszült a hangulat. [...] Azt látom, hogy Önben van annyi erély és rátermettség, hogy ki merem küldeni Dél-Amerikába” (i. m. 265). Ezzel lezárult az első nagy összeütközés Nagy Töhötömrre vonatkozó része.

A második nagy összeütközés és lezárása

Amint ez köztudott, 1947 tavaszán került sor a Kisgazdapárt megtörésére, és ezt követően, 1947 nyarán az 1947. évi választások kiírására. Szükségképpen felvetődött a kérdés, hogyan lehet kialakítani az együttműködést Mindszenty és a Barankovics által vezetett DNP között. Az erre vonatkozó és általunk ismert dokumentumokat a 9. sz. *függelék*ben közöljük, és ezekre alapozzuk a történetek bemutatását.

A 9/1/A. sz. *függelék* tudomásunk szerint eddig nem volt ismert, és szövegét eddig nem tették közzé. E könyv fiatalabb szerzője találta meg mostani levéltári kutatásai során a Primási Levéltárban, Mindszenty magánlevéltárában. Az irat aláíratlan, feltehető, hogy Mindszenty fogalmazványa. A 9/1/B. sz. *függelék* tudomásunk szerint ez az irat, amelyet az e kérdés tisztázására összehívott 1947. július 21-i tárgyaláson terjesztett elő Badalik Bertalan domonkosrendi szerzetes, akkori tartományfőnök és későbbi veszprémi püspök, aki ezen a tárgyaláson az egyházi oldalt képviselte. Feltehetőleg ez az az irat, amelyre Mészáros (2005: 45) hivatkozik. Figyelemre méltó a két függelék közti tartalmi eltérés, amelyből a legfontosabb a következő. A korábbi 2. pontja egy háromtagú „Végrehajtó Bizottság” felállítását irányozta elő, amelynek tagjai dr. Barankovics István, dr. Keresztes Sándor és dr. Mezgár Lajos lettek volna. A későbbi 2. pontja szerint „Barankovics István lemond a Demokrata Néppártban betöltött jelenlegi tisztségéről. Addig is, amíg ez megtörténhet, dr. Mezgár Lajossal, mint helyettes főtitkárral intézi az ügyeket.” A 9/2. és a 9/3. sz. *függelék*et ugyancsak a fiatalabb szerző találta meg mostani levéltári kutatásai során a budapesti Piarista Levéltárban, Albert István hagyatékában, ugyanis Czapi Gyula érsek ott helyezte el hátrahagyott iratai egy részét. A 9/2. sz. *függelék* szerint a Demokrata Néppárt vezetői elutasították a P. Badalik által előterjesztett javaslatot, a 9/3. sz. *függelék* szerint pedig elutasították az Endrédy Vendel zirci cisztercita főapát által 1947 tavaszán előterjesztett javaslatot is.

Az idősebbik szerző akkor töltötte be tizenkilencedik évét, és amint ezt már leírta (Szakolczai 2007a), a részleteket nem személyesen Barankovics vagy Mihelics közléséből ismeri, hanem az ő közvetlen környezetükbe tartozóktól kapott tájékoztatás alapján. Ezen információk szerint P. Badalik szabódva terjesztette elő ezeket a feltételeket, hangsúlyozva, hogy utasítás szerint jár el, és ezeket közvetíti. Ezen elbeszélés szerint Mihelics, aki vérmes természetű ember volt, vérvörösen rúgta ki maga alól a széket; a tárgyaláson részt vevők attól féltek, hogy rosszul lesz, vagy netán felindulásában meghal. Más forrás szerint eltérő körülmények között ment végbe az utolsó megbeszélés a domonkosok Thököly úti rendházában (Keresztes 2008: 65–67), de egybehangzó a végkövetkeztetés: a feltételek miatt a tárgyalás rövid idő alatt befejeződött. „Ezután Barankovics még meghallgatást kért Mindszentytől P. Badalik útján, de a bíboros kitérő választ adott” (Mészáros 2005: 46). Ez ügyről az 1947. július 25-én tartott püspökkari rendkívüli konferencia jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk: „A szűkebb értekezlet szerint a jelen körülmények között a világnézeti párt indulása lehetetlen. Sulyok Dezső csak passzív magatartást tart lehetőségre. A világnézeti párt megbízottja tárgyalta Barankovicsékkal, először megegyezés jött létre a világnézeti párt 60%-os, a Demokrata Néppárt

40%-os összetételű együttes indulásában. Később Barankovics újra igényelte a főtitkári állást, a négy aláíró közül kettő visszakozott. [...] A püspöki kar [...] a következő nyilatkozat közzétételét határozza el: [...] »A Magyar Katolikus Püspöki Kar megállapítja, hogy bármiféle pártnak kifejezett támogatásától tartózkodni kényszerül. Híveinek azonban lelkére köti, hogy választói jogukat, amennyiben azt a módosított törvény meghagyta, lelkiismereti felelősségük átérezésével gyakorolják. [...] Gyakorlatban pedig azt az irányítást kell adnunk [...], hogy a polgári pártok jelöltjei közül [...] arra adják szavazatukat, akinek – adott helyen – a legtöbb gyökere van. (Ilyen pártnak látszanak eddig: 1/ Keresztény női tábor; 2/ Pfeifferék, esetleg Polgári Demokrata Párt keretében 3/ Barankovics Néppárt 4/ Kisgazdapárt.) [...] A püspöki konferencia hozzájárul, hogy Slachtaék a három évtizedes Ker. megjelölést használják. [...] A Demokrata Néppárt nem világnézeti párt (dr. Czapik érsek szerint); külpolitikai iránya jellemző, valamint francia katolikus iránya«” (Beke 1996: 219–220). Figyelemre méltó, hogy ez a jegyzőkönyv nem a Mindszenty megbízásából eljáró P. Badalíkról ír, hanem „a világnézeti párt megbízottját”-ról. Mi lehetett ez az alakulat? Szinte semmit sem tudunk róla. Izsák (1985: 78), valamint Bálint, Eckhardt és Barankovics (Gergely 1983: 766–767) is említették, de az általuk leírtak alapján nyilvánvaló, hogy semmi konkrétumot sem tudtak róla. 9/4. sz. mellékletként csatolunk egy 1948. július 30-i keltezésű titkosszolgálati jelentést, amely szerint a primás jelöltjeinek egyike Barankovics feltételezése szerint dr. Perneczky Béla, az FM per 1. r. vádlottja, személyes magatartása szerint rendkívül tiszteletreméltó, de nagymértékben konzervatív nézeteket valló személyiség lett volna. Feltehető, hogy hozzá hasonló konzervatív személyiségek lettek volna a primás további jelöltjei is. Ez megerősíti, hogy az előbb ismertetett tárgyaláson nem derült ki, hogy személy szerint kik voltak azok, akiket Mindszenty jelölteni akart.

Végül részlet a püspöki kar 1947. augusztus 14-én tartott értekezletének jegyzőkönyvéből: „A bíboros hercegprimás [...] óvasként leszögezi a következőket: A *Barankovics-párt* azt hirdeti, hogy a kommuniké [az előző bekezdésben idézett nyilatkozat] ellenére ők a katolikus párt, és hogy a primással és a püspöki karral való megegyezés alapján működnek. Szükségesnek látom megállapítani, hogy ezek az állítások nem felelnek meg a valóságnak.” (Beke 1996: 232). „Tudomásul véve [a püspöki kar jelenlévő tagjai által]” (uo.).

Az itt leírtak nem adják meg a teljes képet az eseményekről. Az 1930-as évek katolikus szociális mozgalmainak és az 1945–1949. évi Demokrata Néppártnak a történetével foglalkozó kötetben a következőket olvashatjuk. „Köztudomású volt, hogy a Magyar Püspöki Kar több tagja rokonszenvezett a Demokrata Néppárttal” (Félbemaradt reformkor 1990/2005: 196). „A Magyar

Püspöki Kar konferenciája [során] [...] Kovács Sándor szombathelyi püspök [...] közölte, hogy a konferencia szándéka szerint minden püspök azt a pártot vagy jelöltet támogatja, amelyről feltételezi, hogy az egyház szabadságát védeni fogja az országgyűlésben” (i. m. 197). A választásokon való részvételre szólította fel a DNP-t több más püspök is. „A püspökök közül egyedül dr. Pétery József váci püspök volt tartózkodó a Néppárttal szemben” (i. m. 198).

Ilyen előzmények után került sor a választásokra. Barankovics – e könyv idősebbik írójának személyes emlékei szerint – saját híveinek, szervezeteinek és választási stábjának a leghatározottabb tiltakozása ellenére döntött úgy, hogy pártja nem állított jelöltlistát az Esztergom-Komárom-Fejér megyei választókerületben, ahol a Keresztény Női Tábor indult, és Jász-Nagykun-Szolnok megyében sem, mert ott Pfeiffer Magyar Függetlenségi Pártjának volt nagyobb az esélye, és mert a DNP-nek nem voltak igazán megfelelő jelöltjei. Így is, amint ez köztudott, a legtöbb szavazatot kapta a kommunisták után.

Ezzel lezárult a második nagy összeütközés. A Demokrata Néppárt a Barankovics és a hozzá közel állók által összeállított listákkal indult el a választáson, és ért el váratlanul nagy sikert.

Az első nagy összeütközés végső lezárása

Ennek a fejezetnek a „Kísérlet a KALOT megmentésére és a KALOT feloszlátása” című részét azzal zártuk le, hogy „P. Kerkai már korábban bejelentette, hogy »a KALOT munkatársai most kénytelenek letenni a fegyvert«” (Balogh 1998: 201). Ez a bejelentés a KALOT végét, az első nagy összeütközés KALOT-ra vonatkozó részének lezárását jelentette. Ezt követően ugyanennek a fejezetnek „Az első nagy összeütközés lezárása” című részét azzal fejeztük be, hogy P. Nagy Töhötömöt „végül, három hét múlva, a P. Generális hívatta, és mégis közölte vele: »Azt látom, hogy Önben van annyi erély és rátermettség, hogy ki merem küldeni Dél-Amerikába«” (Nagy Töhötöm 1965/1990: 265). Ezzel lezárult az első nagy összeütközés személy szerint P. Nagy Töhötömről vonatkozó része is. A P. Kerkaira vonatkozó rész azonban még nem zárult le teljesen, mert P. Kerkai valójában nem tette le a fegyvert, hanem megkísérelte a KAPSZ létrehozását, és ezen keresztül a KALOT tevékenységének tartalmi értelemben vett, legalább részleges továbbvitelét. Nem maradt azonban el az első nagy összeütközés személy szerint P. Kerkaira vonatkozó részének lezárása sem. Erre a Szombathelyen, 1947. szeptember 7-én tartott püspökkari megbeszélésen került sor. Az erről fölvett Pro memoria ezzel foglalkozó pontjait, valamint az ezzel kapcsolatos megjegyzéseinket a 6.5. sz.

függelékben közöljük. Ez a Pro memoria írásba foglalta, hogy „a püspöki kar a KAPSZ mellőzését és P. Kerkainak az ifjúság szervezéséből való kikapcsolását kimondó határozatát a provinciális ismertetett kérvénye után is egyhangúan fenntartja”. Ezzel ennek az első nagy összeütközésnek a KAPSZ-ra és személy szerint P. Kerkaira vonatkozó része is véglegesen lezárult.

Amint ezt ebben a Pro memoriában olvashatjuk, „a püspöki kar a KAPSZ mellőzését és P. Kerkainak az ifjúság szervezéséből való kikapcsolását kimondó határozatát” azért tartotta fenn egyhangúlag, „mivel a székesfehérvári püspök által újabban szolgáltatott adatok Meggyesi főtitkárt illetően közvetlenül, P. Kerkait illetően közvetve ezt javallják. Meggyesi [...] kérdéses tekintélyesítő kijelentése[i]t [...] jegyzőkönyv igazolja”. P. Kerkainak, a magyar ifjúság vallásos neveléséért feltehetőleg a legtöbbet tevőt, e téren minden bizonnyal a legsikeresebb, szent életű embernek „az ifjúság szervezéséből való kikapcsolását” tehát „közvetve javall[ott]ák” „Meggyesi” „tekintélyesítő kijelentés[e]i” az erről fölvetett jegyzőkönyvek alapján. Meggyesi egyik „tekintélyesítő kijelentése” a következő volt. „A primás magatartása merev. Tanácsot senkitől sem fogad el. Nekünk a demokráciával meg kell találni az együttműködés útját. [...] A szocializmus századát éljük. Ezt Amerika sem fogja megállítani. Ezért az egyházi vezetők próbálják revízió alá venni múltbeli mulasztásukat, s keressék a meggyezés útját” (Balogh 1998: 204–205). Ezt követően a jezsuita provinciális P. Kerkait Kaposvárra, P. Jánosit Nagykapornakra helyezte, ahova a sehol sem használható jezsuitákat szokták küldeni, Pétery váci püspök pedig Kiskunhalasra helyezte Bálint Józsefet, a KAPSZ megválasztott alelnökét. Ezzel a KALOT, a modus vivendi keresése és P. Nagy sorsa után a KAPSZ, P. Kerkai és vele tartó munkatársai sorsa is lezárult.

A két nagy összeütközés és a történetek megváltoztatták az erőviszonyokat, és kimélyítették az ellentéteket. A KALOT megszűnt, a KAPSZ nem volt megszervezhető, a DNP viszont jelentéktelen pártból, valójában inkább értelmiségi klubból az ország második legnagyobb pártja lett, komoly parlamenti szereppel és rendszeresen megjelenő hetilappal. A Mindszenty és Barankovics közötti mélyes nézeteltérés azonban továbbra is fennmaradt. A következő, 3. és 4. fejezetben a DNP képviselőcsoportjával, valamint e képviselőcsoport pártatlan összetételével és parlamenti szereplésével fogunk foglalkozni, az ezeket követő 5. fejezetben pedig a harmadik nagy összeütközéssel és a tragédia lezárásával, a végkifejlettel. A tanulságok és következtetések összefoglalását a könyvet lezáró 9. fejezetben kíséreljük meg.

3.

A DNP országgyűlési képviselőcsoportja*

E könyv első két fejezete az 1945–1949-ben lezajlott nagy tragédia első két felvonását írja le. Az 1. fejezet a helyzet kialakulását és a főszereplők felvonulását tárgyalja. A 2. fejezet a nagy összeütközés első két részét mutatja be, először a KALOT feloszlását megelőző eseményeket, majd a feloszlást, körülményeit és következményeit, és ezt követően az 1947. évi országgyűlési választásokat megelőző eseményeket, az ezzel kapcsolatos vitát és összeütközést, magukat a választásokat és ezek eredményeit. Megismételve az ott leírtakat, a DNP végül a kommunisták után a legtöbb szavazatot kapta, a kékcédulák és az egyéb választási csalások nélkül feltehetőleg a legtöbbet, és győzelme még nagyobb lett volna, ha állított volna jelölteket a Fejér-Komárom-Esztergom megyei választókerületben, amit a Mindszenty hercegprímással kialakult ellentétek és a Keresztény Női Tábor ottani indulása miatt nem tett meg. A választási rendszer, a töredékszavazatok elszámolása és hasonló okok miatt a DNP ennek ellenére a képviselők száma tekintetében az MKP, az SZDP és az FKgP után a negyedik helyre szorult vissza, és hatvanegy képviselőt állíthatott. Az erről szóló korábbi írásokban hatvan képviselő szerepel, de hatvanegy a pontos adat.

Az így létrejött képviselőcsoport valamennyi tagja nagy vállalkozásba kezdett, nagy veszélyt vállalt, minden kötelezettségének eleget tett, kivétel nélkül tiszteletre méltó módon viselkedett, nagy részük szörnyű üldözést szenvedett el, életpályájuk kevés kivétellel megtört, sorsuknak még családtagjaik is részesei voltak, de sorsukat valamennyien tiszteletre méltó módon viselték, mindvégig hűségesek maradtak eszméikhez és társaikhoz, és ezért valamennyien a legteljesebb joggal érdemlik meg a legnagyobb tiszteletet. Ez még e könyv más részeitől és fontos, általános jellegű következtetéseitől eltekintve is kötelességünkkel teszi, hogy foglalkozzunk velük, és méltó emléket állít-

* E fejezet első változata (Szabó – Szakolczai 2009–2010, első rész) az *Egyházforum* 2009. évi 5–6. számában jelent meg.

sunk nekik. Igyekszünk eleget tenni ennek a kötelezettségünknek, ezzel nagy hiányt pótolva, mert a különböző helyeken megjelent és egységes rendszerré össze nem állt töredékektől eltekintve alig emlékeztek meg róluk, ami súlyos méltánytalanság velük, valamint azzal szemben, amit tettek, és amit ezért elszenvedtek.

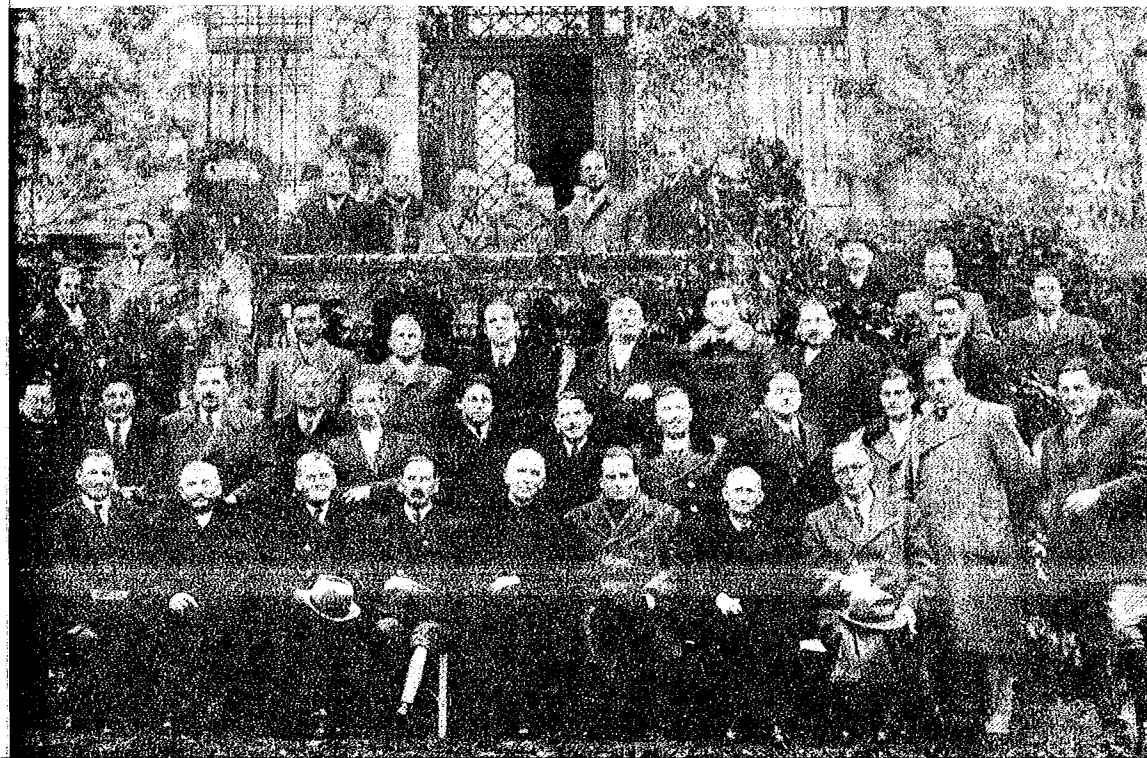
Nemcsak személyüknek kell azonban emléket állítanunk, hanem a párt, a képviselőcsoport egészének és tevékenységének is. Megtették, becsülettel, amit 1947–1949-ben megtehettek, és azt is, amit 1956-ban megtehettek. Mi több, összességükben és mindkét időben, a politikai, sőt államférfiúi bölcsesség magas szintjén jártak el, és részesei voltak a modern magyar történelem egyik legnemesebb vállalkozásának. Megkísérelték a lehetetlent, az 1949 utáni és az 1956 utáni szörnyű évek elhárítását, vagy legalább a szörnyűségek enyhítését, sőt részesci voltak az 1956 utáni pozitív kibontakozás kísérletének. Nemcsak személyükkel kell tehát foglalkoznunk, és nemcsak személy szerint nekik kell méltó emléket állítanunk, hanem összességüknek, a képviselőcsoport egészének és politikai szerepüknek is.

Amit tettek, joggal minősíthető erőn felüli, a lehető legnagyobb vállalkozásnak. Szinte közvetlenül a Független Kisgazdapárt (FKGP) megtörése, legfontosabb vezetőinek emigrációba kényszerítése vagy bebörtönzése és sokak kollaboránssá válása után vállalkoztak arra, hogy szembeszállnak azzal a hatalommal, amely azt tette a Kisgazdapárttal, amit tett, és nyilván kész volt arra, hogy ezt tegye velük is, sőt erre törekedett. Kettős veszéllyel, a szörnyű üldözés veszélyével és a kollaboránssá válás még szörnyűbb veszélyével kellett szembenézniük, amikor vállalták a részvételt ebben a nagy próbálkozásban. Ez a vállalkozás emellett egyre veszélyesebbé vált, mert a választásokat közvetlenül követte a Magyar Függetlenségi Párt képviselői mandátumának megsemmisítése, és folytatódott a kommunisták teljhatalmának kiépítése, félreérthetetlenül mutatva, hogy az ezzel szembeni ellenállás lehetőségei és így az ő lehetőségeik is napról napra csökkennek. Mégis kitartottak, mindvégig, és ez még inkább kötelezettségünké teszi, hogy ismertté tegyük sorsukat.

Ennek a kötelezettségnek a teljesítését megkönnyítette, hogy a rendszerváltás után a Jelenkutató Alapítvány összeállította a *Nemzetgyűlési Almanach 1945–1947* (Vida István főszerk., 1999) és az *Országgyűlési Almanach 1947–1949* (Marelyin Kiss József és Vida István főszerk., 2005) című kiadványokat, és ezek tartalmazzák valamennyi akkori nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő adatait. Még ezt megelőzően Csicskó és Szabó (1996) összeállította a DNP 1947–1949. évi képviselőinek életrajzát. Ez a tanulmány, más értékes tanulmányokkal és dokumentumokkal együtt, amelyekre még hivatkozni fogunk, egy, a Barankovics István Alapítvány által kiadott, könyvtári forga-

lomba szinte sohasem került és – sajnos – gyakorlatilag teljesen elérhetetlen kiadványban (Kovács és Rosdy 1996) jelent meg. Ez a kötet ezért nem teszi lehetővé az ebben a nagy próbálkozásban részt vevők személyének és sorsának szélesebb körű megismertetését, megkönnyítette viszont e fejezet megírását. Ezen az alapvető könyvön kívül más összefoglaló munkákra is támaszkodhatunk, így Kovács és Gyorgyevics (2001), Mézes (1991), *Félbemaradt reformkor 1935–1949* (1990), *Félbemaradt reformkor 1935–1949* (2005), valamint, egyes személyeket illetően, a később megadandó további irodalomra.

Ennek az irodalomnak már a felületes áttekintése is megdöbbentő képet tár elénk, három szempontból is. Egyrészt, amint ezt eddig is tudtuk, de nem tudtuk kellőképpen, úgy látszik, hogy ez volt *minden idők legnépibb és egyben legintellektuálisabb magyar képviselőcsoportja* – a Nemzeti Parasztpárt mellett, amelynek ugyancsak nagy volt mind az intellektuális, mind a népi bázisa, de 1946–1948-ban, – mint a Baloldali Blokk tagja – nem helyeselt a szerepet is vállalt, és nevét ezért is 1956-ban Petőfi Pártra változtatta. Ezzel nagy szavakat használtunk, de azt hisszük, hogy joggal. Nem megszokott, hogy hat elemi végzett favágó kubikosok és törpebirtokosok váljanak országgyűlési képviselővé, és töltsék be sikeresen feladatukat. Nem megszokott az sem, hogy prominens tudósok, egyetemi tanárok és irodalmárok szálljanak be, erkölcsi kötelezettségüket felismerve és ennek eleget téve, a politikai arénába, és helyt tudjanak állni ezen a számukra alapvetően idegen területen.

Ezeknek a sorsoknak az áttekintése sok minden mást is nyilvánvalóvá tesz. Egyrészt azt mutatja, hogy szinte valamennyien a Horthy-korszakkal szemben állók közül, tehát e kor ellenzékéből kerültek ki – ebben is hasonlítanak a Nemzeti Parasztpárthoz, a későbbi Petőfi Párthoz –, továbbá hogy ez a képviselőcsoport a Horthy-korszak legprogresszívebb csoportjainak az örököse, és egyben az 1945 utáni első évek legprogresszívebb csoportjainak társa volt. Szinte valamennyien megkísérelték már az 1947. évi választások előtt, tehát ettől a nagy vállalkozástól függetlenül is a szinte lehetetlent. Másrészt felismerték és elismerték az 1945. évi változások nagy részének visszafordíthatatlanságát, és ennek a felismerésnek az elvi alapján kísérelték meg az akkor kialakuló politikai életben való aktív részvételt. Tették ezt úgy, hogy fenntartották az akkor kialakuló rendszerrel szembeni ellenzékiességüket, és elkerülték a kollaborációt, sőt ezt határozottan elutasították. Harmadrészt döbbenetes az, ahogy az 1945. évi valóban visszafordíthatatlannak bizonyult változások elismerése és az elveik fenntartása melletti együttműködésre való készségük ellenére bántak velük, és az, amit el kellett viselniük. Talán még ennél is döbbenetesebb és meglepőbb, hogy ebben nem is a Rákosi-, hanem a Kádár-kor volt kegyetlenebb és következetesebb.

A történetek nem tekinthetők át, nem érthetők meg és nem értékelhetők megfelelően az egyéni sorsok ismerete nélkül, semmiféle statisztika sem pótolhatja a konkrét tények ismeretét. Ezért személy szerint és ismételtén kell foglalkoznunk e nagy próbálkozás valamennyi résztvevőjével. Ebben a 3. fejezetben – „A DNP országgyűlési képviselőcsoportja” – a tagok eredeti hovatartozását és a képviselőcsoport szociográfiai struktúráját mutatjuk be. A 4. fejezetben – „A DNP parlamenti szerepe” – a párt 1947–1949. évi parlamenti szereplését írjuk le.

A képviselőcsoport struktúrája

Csicskó és Szabó (1996), Vida (1999), valamint Marelyin Kiss József és Vida István (2005) betűrendben foglalkozik a DNP képviselőivel, és ezért ebből csak átcsoportosítással kaphatunk áttekinthető képet a képviselőcsoport szociográfiai struktúrájáról. Ez az átcsoportosítás a magyar kereszténydemokrata mozgalom egészének történetére alapozható.

A képviselőcsoport népi vonalát a KALOT és a hozzá kapcsolódó katolikus szociális mozgalmak képviselték, az alapítók tehát erről az oldalról P. Kerkai Jenő S. J. és P. Nagy Tőhötöm S. J., akik azonban a párt munkájában már nem vehettek részt, és ezért itt nem szerepeltethetők. Nem szerepeltethetők a KA-

LOT-hoz szorosan kapcsolódó katolikus szociális mozgalmak, az EMSZO és a Hivatásszervezet vezetői, és így a DNP megalakításában ténylegesen nagy szerepet játszó Vida István sem; az ő életét és szerepét részletesen Kovács K. Zoltán (2005a) ismerteti. Ezeket a mozgalmakat már 1945 tavaszán fasisztáknak minősítették, működésüket és újjászervezésüket nem engedélyezték, annak ellenére, hogy a nyilasok elhurcolták vezetőiket, és az EMSZO vezetői 1945-ben, a szervezet betiltásakor, éppen e tevékenységük miatt Dachauban voltak, koncentrációs táborban.

Az intellektuális vonalat az akkori katolikus értelmiség progresszív szárnyának legjobbjai képviselték, Szekfü Gyula és P. Jánosi József S. J., akik a párt munkájában ugyancsak nem vettek részt, és itt nem szerepeltethetők, továbbá Barankovics István, Bálint Sándor, Eckhardt Sándor, Mihelics Vid és Rónay György, noha közülük egyesek nem 1945 legelején vállaltak szerepet a pártban. A szerzők idősebbjének megítélése szerint nem tekinthetők alapítóknak a DNP Pálffy József vezette szárnyához tartozók, mert nem lettek tagjai a képviselőcsoportnak, és mert más szellemiséget képviseltek. A pártnak ehhez a magjához csatlakoztak az FKgP-nek azok a tagjai, akik nézetei azonosak voltak az alapítókéval, az FKgP 1947. tavaszi megtörése után szakítottak a kollaboránssá vált párttal, és részt akartak venni a DNP magja által kezdeményezett nagy kísérletben. Velük egy időben csatlakoztak ehhez a csoportosuláshoz néhányan mások is.

A most leírtak alapján és az áttekintés lehetővé tételére az 1947–1949. évi képviselőcsoport a következő részekre bontható. (1) A tényleges felső vezetők, vagyis a párt intellektuális magja. (2) A mozgalmi vezetők, vagyis a katolikus szociális mozgalmak képviselőjelöltséget vállalni tudó korábbi vezetői. (3) A KALOT-tagok; nyilván a mozgalmi vezetők és a KALOT-tagok együtt adták a párt népi magját. (4) A kisgazdapárti képviselők; ez a négy csoport együtt adta a képviselőcsoport teljes magját. Ez ehhez a maghoz ekkor csatlakozók között a következő csoportokat lehet megkülönböztetni. (5) Képviselőjelöltséget vállaló papok. (6) Vidéki jogászok. (7) Vidéki értelmiségiek. (8) Földbirtokosok, mezőgazdászok. (9) Földművesek, iparosok, munkások. (10) A pótképviselők, akik később, egyes 1947. évi képviselők kilépése vagy mandátumuktól való megfosztása miatt kerültek a parlamentbe, de velük a következő, 4. fejezetben foglalkozunk. Ezek az elhatárolások nem problémamentesek, többen több csoportba is besorolhatók lennének, és itt az elhatárolás során az általunk dominánsnak, legfontosabbnak látszó meghatározó elemet választottuk. A családi körülményeket elsősorban akkor tárgyaljuk, amikor ezeket fontosnak, meghatározónak tartjuk a képviselőcsoport népi jellegének bemutatására.

A tényleges felső vezetők

A tényleges felső vezetők a párt intellektuális magjának tagjai, Barankovics István, Bálint Sándor, Eckhardt Sándor, Mihelics Vid és Rónay György voltak, noha nem volt erre semmiféle formális, alapszabályszerű felhatalmazásuk, és a legfontosabb döntéseket mindig a képviselőcsoport egésze hozta meg. E tényleges felső vezetők személyére még visszatérünk.

A mozgalmi vezetők

Az alapítókét és a tényleges felső vezetőkét megközelítő súlyú szerepük volt a pártban a mozgalmi vezetőknek, tehát a KALOT és a hozzá közel álló más keresztényszociális mozgalmak nagyrészt hivatásos, egész életüket erre szánó vezetőinek. Először velük kell tehát foglalkoznunk.

Farkas György dr. (Mogyoród, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., 1908 – Gödöllő, 1991) jogász. Középparaszti család kilencedik gyermekeként született. Szülei eredetileg húsz holdon gazdálkodtak, de a 20-as évek végén tönkrementek, és csak öt holdjuk maradt. Testvérei közül hárman érték meg a felnőttkort, földműveléssel foglalkoztak. A gödöllői premontreieknél érettségizett, majd jogi doktorátust szerzett. Felesége általános iskolai tanár volt, öt gyermekük született, legtöbbjük pedagógus lett. Az egyetem befejezése után Ugrin Józseffel együtt a KALOT egyik elindítója és a mozgalom ügyvezető titkára, 1939-től a Hivatásszervezet agrárfőtitkárságának vezetője. 1945-ben a Kisgazdapárt és a DNP vezetőinek megállapodása értelmében belépett a Kisgazdapártba, és nemzetgyűlési képviselő lett. 1946-ban a KALOT formálisan megalakult, de soha nem engedélyezett és működött utódszervezetének, a Katolikus Parasztifjúsági Szövetségnek (KAPSZ) a központi titkára. 1947-ben visszatért a DNP-be, és mandátumot szerzett.

Keresztes Sándor dr. (Magyarókerke, Kolozs vm., 1919, most Budapesten él) jogász. Ősei apai ágon katolikus vallású, földművelést folytató székely nemesek, anyai részről gazdálkodással foglalkozó, az erdőhöz is értő reformátusok voltak. Nagypja Bánffy gróf erdésze, édesapja pedig tanító volt Magyarfenesen (Kolozs vm.). Édesapja korai halála után Bánffyhunyadra költöztek, és nagyon nehéz körülmények között éltek, a gyerekek közül csak ő tanulhatott tovább a kolozsvári piaristáknál, majd a kolozsvári román tan nyelvű egyetem jogi fakultásán, ösztöndíjasként. Diplomáját már a kolozsvári magyar egyetemen szerezte meg. Részt vett a magyar diákmozgalmakban, valamint a KALOT, az EMSZO és a Hivatásszervezet erdélyi létrehozásában.

Kolozsvár kiűritésekor Budapestre költözött, hivatásszervezeti tevékenysége miatt e mozgalom több más szervezőjével együtt letartóztatták. 1945–47-ben a Belügyminisztériumban, a Bibó István főosztályához tartozó és Karcsay Sándor által vezetett tanulmányi osztályon dolgozott. Bibó, Karcsay és Keresztes e közeli kapcsolatának meghatározó szerepe lett a párt 1956. évi politikai tevékenységében, amire később térünk vissza. 1947-ben képviselővé, majd a képviselőcsoport titkárává választották.

Székely Imre Kálmán dr. (Budapest, 1893 – Budapest, 1980) ügyvéd. Sohasem volt aktív mozgalmi vezető, de olyan közel állt a mozgalomhoz, és főként 1956. évi politikai szerepe annyira azonos volt a többi mozgalmi vezetőével, hogy csak ide sorolhatjuk. Rokona volt Kerkai Jenőnek, aki 1956-ban és később, budapesti tartózkodásai alkalmával, náluk szállt meg. Édesapja művelt és világot látott, mélyen vallásos belvárosi szabómester volt, aki taníttatni tudta négy fiát és két lányát; egyikük apátplébános, másikuk hitoktató lett. Neki három gyermeke született, 1947-ben kapcsolódott be aktív módon is a politikába, és lett képviselő.

Ugrin József (Endrőd, Békés vm., 1910 – Budapest, 1993) színész. Szülei középparaszti rangot biztosító gazdaságot mondhattak magukénak. Tíz gyermekük született, heten éltek meg a felnőttkort, valamennyien tanultak. Négy felnőtt fiútestvére közül kettő szerzetes, egyikük jezsuita, egy gazdálkodó és egy könyvelő, két felnőtt lánytestvére közül az egyik tanítónő, a másik tanárnő. Érettségije után színész lett, majd bejárta a fél világot. 1935. évi hazatérését követően a KALOT első két hivatásos szervezőjének egyike – a másik, amint már leírtuk, Farkas György –, majd később a KALOT főtitkára. 1945-ben, a szovjetek által megszállt keleti országrészen, nyilván Kerkai elképzeléseinek megfelelően, Szegeden jelentette be az akkor még Keresztény Demokrata Néppártnak nevezett DNP megalakulását – az akkor közzétett programot az *1. sz. függelék* közli –, majd csatlakozott Debrecenben Nagy Tőhötömhöz és a később odaérkező Kerkaihoz, és együtt kísérelték meg – részbeni és átmenetinek bizonyult sikerrel – a KALOT és a DNP elismertetését. 1947-ben képviselővé választották.

Varga László dr. (Budapest, 1910 – Budapest, 2003) jogász. Szegény, súlyos anyagi gondokkal küzdő család gyermeke. Édesapja takarékpénztári alkalmazott, altiszt és házmester, bátyja egészen fiatalon meghalt. A Józsefváros egyik legszegényebb részében laktak, szerény körülmények között. 1929-ben kereskedelmi középiskolában érettségizett, majd, hogy jogi tanulmányokat folytathasson, 1935-ben gimnáziumi érettségit szerzett. Jogi tanulmányait 1939-ben fejezte be, 1943-ban tette le az ügyvédi és a bírói szakvizsgát, az Ügyvédi Kamara bejegyzett tagja lett, és a Városháza tiszti ügyészségén dolgozott.

Bátyja nyomdokait követve először a Józsefvárosi Keresztény Munkásifjak Egyesületének, majd az EMSZO-nak és ezután a Hivatásszervezetnek a munkájába kapcsolódott be. Felfogása és a ház falán elhelyezett emléktábla szerint 1944-ben az ő Budapest, Galamb u. 5. alatti lakásán alakult meg jogi értelemben is a DNP. A nyilasok a Hivatásszervezet több más vezetőjével együtt letartóztatták, és csak bátor fellépésüknek, és talán még inkább a szerencsének köszönhetik szabadulásukat. Később a párt főügyésze. 1945-ben, Eckhardt Sándorral együtt, az FKgP listáján, de mint a DNP képviselőjét, a fővárosi törvényhatósági bizottság tagjává választották. 1947-től országgyűlési képviselő.

A KALOT-tagok

A teljesség kedvéért meg kell emlékeznünk arról, hogy 1945-ben, az FKgP és a KALOT közti megállapodás alapján – Farkas György mellett, akiről ezt már az előbb megírtuk – az FKgP nemzetgyűlési képviselője lett három olyan KALOT-tag, *Czupy Bálint*, *Hajdú-Németh Lajos* és *Horányi Tibor*, akik az 1947. évi választásokon és azt követően nem vettek részt a DNP munkájában. Ők, Varga Bélának, a Nemzetgyűlés elnökének példáját követve az FKgP megtörése után távoztak az országból. Életrajzukat Vida (1999) közli. 1947-ben több más volt KALOT-tagot választottak meg képviselővé, többek között olyanokat, akik a KALOT hivatásos szervezői voltak, és akik életét és sorsát elsősorban KALOT-tagságuk határozta meg. Ezért most, a mozgalmi vezetők után, velük kell foglalkoznunk, és a későbbiekben tárgyaljuk azokat, akik szintén a KALOT tagjai voltak ugyan, de ez nem volt életük ennyire alapvető, meghatározó eleme, és ezért itt más csoportban szerepelnek.

Babóthy Ferenc (Vágfarkasd, Nyitra vm., ma Vlčany, Szlovákia, 1915 – Budapest, 2004) kertgazda. Szülei Burgenland egyik uradalmában kezdték közös életüket mint gazdasági cselédek. Visszatértek Vágfarkasdra, ahol a család több generáció óta volt honos, és törpebérleményük jövedelméből tartották el hat gyermeküket, köztük a hatodikat, Ferencet. Ő, noha tanulmányi eredményei alapján elnyerhette volna a nagyszombati püspökség nincstelen családok tehetséges gyerekei számára létesített alapítványának egyik ösztöndíját, nem tanult tovább, mert kötelességének érezte, hogy átvegye a családi gazdaság terhére. Már 1934-ben csatlakozott a Szlovenszói Katolikus Ifjúsági Egyesülethez, majd a Felvidék átmeneti visszacsatolása után a KALOT-hoz, és később a KALOT hivatásos szervezője lett. A KALOT 1946. évi feloszlását követően, Barankovics István javaslatára, őt választották meg a KALOT

helyébe lépő Katolikus Parasztifjúsági Szövetség (KAPSZ) elnökének. 1947-ben a DNP tagja, képviselő.

Balogh András (Udvarhely, Somogy vm., 1912 – Somogyudvarhely, 1985) gazdálkodó. Szülei három holdon gazdálkodtak, hat testvére volt. Három lánytestvére családanya, két fiútestvére földműveléssel és favágással foglalkozott, a harmadik raktáros és gazdálkodó. Hat elemi végzet, mint gazdálkodó, favágómunkás, kubikos dolgozott, a KALOT helyi vezetője volt. Felnőtt fejjel végezte el a 7. és 8. osztályt. Három gyermeket neveltek föl, egyik lányuk tsz-tag, másik ápolónő, a fiuk művezető lett. 1944-ben a szovjet fronton hadifogságba esett, jelentkezett a demokratikus magyar hadseregbe, részt vett Budapest felszabadításában. Hazatérése után a földosztó bizottság elnöke, népes családjára való tekintettel maga is kapott három holdat. 1947-ben lett a DNP tagja, és választották meg képviselővé.

Bodor György (Kunágota, Csanád vm., 1909 – Kunágota, Békés m., 1981) gazdálkodó. Szülei két holdon gazdálkodtak. Két testvére volt, az egyik földműves, a másik családja háztartását vezette. Három gyermeke született. A szegedi piaristáknál érettségizett, majd szemináriumba járt, de maradandó egészségi károsodása miatt nem szentelték pappá. Ezután jogot hallgatott, abszolutóriumot szerzett, már egyetemistaként bekapcsolódott a katolikus szociális mozgalmakba, egy ideig a KALOT szervezőtitkára volt, és 1945-ben öt holdon kezdett gazdálkodni. 1946 tavaszán belépett a Magyar Szabadság Pártba, bántalmazták, letartóztatták, és vizsgálati fogságba is került. 1947 augusztusában, valószínűleg és Bálint Sándor tanácsára, a DNP tagja lett, pótképviselővé választották, Bálint Sándor e mandátumáról való lemondása után, 1947. szeptember 17-én hívták be a Parlamentbe.

Gáspár Mihály (Nagygyecs, Vas vm., 1883 – Szombathely, 1961) gazdálkodó. Szülei földművesek voltak, harminc holdon gazdálkodtak. Négy testvére közül kettő gazdálkodó, egy banktisztviselő, lánytestvére családanya. Két gyermeke volt, a fiú földműves, a lány háztartásbeli. 1923-ban községi bírónak választották meg, és ezt a tiszteletet a második világháború kitörésének évéig becsülettel ellátta. Elnöke volt a katolikus egyházközségnek és tagja a KALOT-nak. 1946-ban lett a DNP tagja, és 1947-ben került be a Parlamentbe.

Mézes Miklós (Zsira, Sopron vm., 1920 – ma Niagara Fallsban, Ontario, Kanada él) gazdálkodó. Édesapja harminc holdon gazdálkodott, személyes tekintélye miatt községi bírónak és a gazdakör elnökének is megválasztották, később az FKgP helyi elnöke. Édesanyja háztartásbeli, bátyja római katolikus lelkes, nővére családanya, felesége gazdaasszony. Három gyermeke, akik közül kettő már külföldön született, komputermenedzser, kutatóbiológus és pszichológus. Szombathelyen kétéves mezőgazdasági szakiskolát végzett, és

a családi gazdaságban dolgozott. 1938-ban a KALOT tagja, két évvel később a Hivatásszervezet agrárossztályának titkára. Húszéves korában elvégezte a KALOT érdi népfőiskoláján a faluvezető-képző tanfolyamot. 1945-ben részt vett a KALOT újjászervezésében, belépett az FKgP-be, nemzetgyűlési képviselő-jelölt volt, de nem került be a törvényhozásba, tagja lett viszont a Sopron Vármegyei Törvényhatósági Bizottságnak. Kovács Béla letartóztatása után és miatt lépett át a DNP-be, és képviselővé választották.

Papp Béla (Tarcál, Zemplén vm., 1900 – Budapest, 1978) tanító. Édesapja hentes. Nőtlen volt, gyermeke nem született. A tanítóképző elvégzése után Nyírgelsén tanított. 1940-ben a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye KALOT-titkára, majd a Hajdúdorogon létesített népfőiskola vezetője. 1945-ben a DNP tagja, 1947-ben országgyűlési képviselő.

Tuba István (Jánk, Szatmár vm., 1921 – Jánkmajtis, 1991) földműves. Földműves ősei apai ágon 1711-ig visszavezethetően jánki eredetűek, anyai részről erdélyiek. Édesapja asztalos-kerékgyártó, először uradalomban dolgozott, majd saját kisbirtokán gazdálkodott. Fiatal korától egyháztanácstag, majd élete végéig, tizenhét éven át egyházgondnok a jánki római katolikus egyháznál. Egyik lánya szabó-varró kisiparos, a másik a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen szerzett diplomát. Tuba István az elemi iskola hat osztályát Jánkon végezte el. Kitűnő eredményt ért el, de nem tanulhatott tovább. Magánúton tette le a vizsgát négy polgáriból, majd a gimnáziumi különbözeti vizsgát, de már csak 1949-ben érettségizhetett. 1936 karácsonyán lett KALOT-tag, és ez határozza meg életét. 1937 és 1940 között minden évben részt vett a KALOT vezetőképző tanfolyamain, 1941 és 1942 tavaszán pedig érdekvédelmi oktatást kapott az érdi népfőiskolán. A KALOT feloszlata után, 1946-ban, a KALOT sohasem engedélyezett utódszervezetének, a KAPSZ-nak a választmányi tagja. 1947-ben a DNP tagja és országgyűlési képviselő.

A kisgazdapárti képviselők

A DNP 1947-ben elsősorban azért válhatott országos súlyú politikai párttá, mert a tényleges felső vezetők közül, a mozgalmi vezetők közül és a KALOT-tagokból álló magjához, akik közül 1945–1947-ben csak Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Farkas György volt nemzetgyűlési képviselő, csatlakozott az FKgP vezetőinek egy komoly politikai, nagyrészt parlamenti múlttal rendelkező csoportja. Az ő csatlakozásuk nélkül már a választási kampány is nehezen lett volna ekkora sikerrel levezethető. A kampány jogi, sőt nagyrészt érdemi vezetője is egyikük, Eszterhás György lett – aki korábban Varga Béla

titkára volt –, és nélküle nehezen lett volna létrehozható működésképes országgyűlési képviselőcsoport. A képviselőcsoport eddig tárgyalt népi magja után tehát először velük kell foglalkoznunk.

Barkóczy József (Tengőd, Tolna vm., 1902 – Tengőd, 1961) gazdálkodó. Tizenhét holdon gazdálkodó földműves gyermeke. Hat elemi végzett, a családi gazdaságban dolgozott. Egy testvére és két gyermeke volt. Már az 1930-as évek végén belépett az FKgP-be, de nem volt jelentősebb szerepe. 1936-ban két évre községi bírónak választották. 1945-ben az FKgP nemzetgyűlési képviselőnek jelölte, de nem jutott be a parlamentbe. 1947-ben lépett át a DNP-be, és lett képviselő. Egyik fia, Gellért, az FKgP 1994-ben megválasztott országgyűlési képviselője volt.

Belső Gyula (Kerkakutas, Zala vm., 1918 – New Brunswick, USA, 1991) mezőgazdász. Négygyermekes gazdálkodó család legfiatalabb gyermeke, bátyja földműves, nővérei családanyák. Gyermekkorától fogva szoros kapcsolatot tartott fenn Mindszenty József későbbi esztergomi érsekkel, miniszterével, és az ő támogatásával tanulhatott. A polgári iskolát Zalaegerszegen, a mezőgazdasági szakiskolát Kehidán járta ki. A szombathelyi püspökség egyik gazdaságának vezetője, a KALOT tagja, a Hivatásszervezet megyei szervezője. 1945 tavaszán lépett be az FKgP-be, ez év novemberében nemzetgyűlési képviselő, az alakuló ülésen korjegyző. Farkas Dénessel és Kovács Ferenc képviselővel együtt 1947-ben lépett át a DNP-be, a Vas és Zala megyei választási kampányt vezette, és a Vas megyei listán választották meg.

Bodnár János Antal (Mezőzombor, Zemplén vm., 1904 – Szerencs, 1996) kántortanító. Módos paraszti családból származott, szülei negyven holdon gazdálkodtak. Hét testvére közül kettő háziasszony, családanya, kettő földműves, egy kovács, egy virágkertész és egy MÁV-állomásfőnök. Felesége háztartásbeli, három gyermekük volt. Bekecs községben volt kántortanító, majd iskolaigazgató, a faluszövetségi olvasóköri és más helyi szervezetek vezetője vagy aktív tagja, a falu szellemi életének és különböző szervezeteinek irányítója. 1945 tavaszán lépett be az FKgP-be, a párt Zemplén megyei szervezője és 1945 és 1947 között a Magyar Parasztszövetség Zemplén megyei elnöke. 1945-ben nemzetgyűlési képviselő. A DNP-be 1947-ben lépett át, és képviselővé választották.

Eszterhás (Fölker) György dr. (Ólubló, Szepes vm., 1916 – Lisbon, New Hampshire, USA, 2002) minisztériumi tisztviselő. Apja állami tisztviselő. A győri bencéseknél érettségizett, majd államtudományi doktorátust szerzett. Már egyetemi hallgató korában aktív szerepet töltött be a katolikus diákközéletben, és 1937-ben az FKgP-be is belépett, ami ebben a körben szokatlan, sőt meglepő volt. Ennek megfelelő szellemben kezdte meg munkáját a köz-

igazgatásban. A Belügyminisztérium szociális osztályán lett szociális előadó. Antall József felkérésére részt vett a menekült lengyel katonák Jugoszláviába szöktetésének előkészítésében. Később a BM Országos Nemzeti Családvédelmi Alap (ONCSA) előadója, és nagy anyagi segítséget nyújtott a KALOT népfőiskolák felállításához. 1945 tavaszától egész idejét az FKgP újjászervezésére fordította, és Varga Béla mellett a budapesti szervezet elnöki titkára, majd 1945 novemberétől nemzetgyűlési képviselő. Pártja a két munkaspárt követelésére 1947. március 12-én kizárta. Az 1947. évi választások idején a DNP kampányfőnöke, budapesti listavezető, majd országgyűlési képviselő.

Hajdú Kálmán (Egerfarmos, Borsod vm., 1913 – Debrecen, 1978) gazdálkodó. Édesapja MÁV-állomásfőnök, akinek földje is volt. Egyik testvére jegyző, a másik kettő földműves, két lánytestvére családanya volt. Két gyermekük született, fiuk MÁV-technológus, lányuk a pomázi munkaterápiás intézet alkalmazottja. Szülőfalujában hat elemi és négy polgári járt, először apja gazdaságában dolgozott, majd harminc holdon gazdálkodott. Belépett az FKgP-be, majd 1938-tól három évig a KALOT és a Hivatásszervezet megyei szervezője volt. 1940-ben a KALOT érdi népfőiskoláján tanult, 1945-től az FKgP színeiben nemzetgyűlési képviselő. 1947-ben a DNP-hez csatlakozott, és országgyűlési képviselő lett.

Kováts Ferenc (Zalaegerszeg, 1902 – Zalaegerszeg, 1982) gazdálkodó. Édesapja huszár őrmester, aki hivatásos katonai szolgálata mellett hat holdon gazdálkodott. Édesanyja és négy nővére családanyák, bátyja könyvelő, ötödik nővére óvónő. Apja első házasságából öt féltestvére volt. Felnőttkort megélt négy fia agrármérnök, római katolikus lelkész, főkönyvelő és állatorvos, két lánya főkönyvelő és háztartásbeli. A gimnázium öt és a felső kereskedelmi iskola két évének elvégzése után tizenkét holdas saját birtokán gazdálkodni kezdett. 1927-ben bekapcsolódott a kisgazdák érdekvédelmi szervezkedésébe, kiterjedt társadalmi tevékenysége itt nem ismertethető, és nagyszámú tisztségei sem sorolhatók fel. Az FKgP tagja és a megyei szervezet elnöke, a Magyar Parasztszövetségnek megalakulásától fogva tagja és megyei vezetője, 1945. augusztustól az FKgP Országos Intézőbizottságának is tagja. 1945 júniusától az Ideiglenes Nemzetgyűlés, novemberétől a Nemzetgyűlés tagja. 1947-ben Belső Gyulával és Farkas Dénessel együtt lépett át a DNP-be, és Zala megyei listavezetőként választották meg képviselővé.

Kováts László (Budapest, 1913 – Budapest, 2000) mezőgazda, erdőgazdasági mérnök. Szülei tizenhat holdon gazdálkodtak, és valamennyi gyermeküket taníttatták. Három testvére tudószakorvos, könyvszakértő, agrármérnök. Felesége nyelvtanár, három gyermekük egészségügyi alkalmazott, könyvelő és körzeti állatorvos. A tatai piaristáknál érettségizett, és a budapesti Mű-

egyetemen szerzett mezőgazdasági mérnöki diplomát. Az Emericana, majd, már 1938-tól, az FKgP tagja, két évig a Nógrád megyei szervezet főtitkára. Bekapcsolódott a Történelmi Emlékbizottság munkájába, és 1942. március 15-én részt vett a Petőfi-szobornál rendezett antifasiszta tüntetésen. 1945-ben elősegítette az FKgP újjászervezését Nógrád megyében, 1945. november 4-én lett a Nemzetgyűlés tagja. 1946. március 12-én 20 társával együtt a Baloldali Blokk követelésére kizárták a pártból, de – Kovács Bélával lebonyolított megbeszélése után – visszalépett. Kovács Béla letartóztatása után szakított végleg a párttal, belépett a DNP-be, és képviselővé választották.

Nagy Lajos, vitéz (Kisköre, Heves vm., 1915 – Eger, 1993) közgazdász, gazdálkodó. Édesapja száz holdon gazdálkodó földműves, kisgazdapárti megyei vezető. Felesége gyógyszerész-technikus, négy lánya egészségügyi asszisztens, adminisztrátor, tanár, tanítónő. Több helyen tanult, Gyöngyösön érettségizett, majd a budapesti Műegyetemen agrárközgazdász-diplomát szerzett. Először a Futura központjában, majd a családi gazdaságban dolgozott. Sokáig katonáskodott, 1945-ben a demokratikus hadsereg felderítőzászlóalj-parancsnoka. 1943-ban, mint volt Györffy-kollégista, részt vett a Magyar Parasztszövetségben belül a földműves-szakosztály megalakításában. 1945-ben az FKgP tagja, nemzetgyűlési képviselő. 1947-ben a DNP egri szervezetének alapító tagjaként választották meg képviselővé.

Pécsi József (Gecse, Veszprém vm., 1899 – Gönyű, Győr-Sopron m., 1952) földműves, gazdálkodó. Szülei tizenöt holdon gazdálkodtak, hat elemi és mezőgazdasági szakiskolát végzett. Felesége tíz holdas kisparaszti család lánya volt. Hat gyermekük született, fia lakatoshegesztő, lányaik műszergyári dolgozó, boltvezető, illetve adminisztrátorok. 1941-ben, Gecsen kérte az egyháztól, hogy a premonstreiek ezerholdas helyi birtokát kisparaszti bérletként osszák ki, és ez ügyben aláírásgyűjtést is kezdeményezett. 1945 tavaszán Gönyű nemzeti bizottsága és a földosztó bizottság elnöke, az FKgP tagja és a helyi szervezet megalakítója. Egy véletlen folytán Varga Béla felfigyelt a tehetségesnek látszó parasztemberre, posszibilis jelölést kapott, és a Nemzetgyűlés tagja lett. 1947 augusztusának elején csatlakozott a DNP-hez, és képviselővé választották.

Képviselőjelöltséget vállaló papok

Az eddig tárgyalt négy csoport volt a képviselőcsoport teljes magja. A hozzájuk az 1947-es választásokat közvetlenül megelőző időben csatlakozottakat célszerű foglalkozásuk, társadalmi helyzetük szerinti csoportosítani. Először két képviselőjelöltséget vállaló és képviselőnek meg is választott római ka-

tolikus papról kell megemlékeznünk, noha megválasztásuk után azonnal lemondtak mandátumukról, és így csak egy napig voltak az országgyűlési képviselőcsoport tagjai.

Bartha Béla (Poprád, Szepes vm., 1897 – Legyesbénye, Borsod-Abaúj-Zemplén m., 1972). Édesapja csendőrtiszthelyettes, felnőttkort megélt fiútestvére kohómérnök, lánytestvére háztartásbeli. Iskoláit Kassán, egyházi iskolákban végezte, a gimnáziumot a premontreieknél. Érettségije után azonnal, 1914-ben, papi szemináriumba jelentkezett, és 1919-ben Kassán pappá szentelték. 1945-ig a Csehszlovákiához csatolt – majd átmenetileg Magyarországhoz visszacsatolt – területen élt és dolgozott, elősegítve a magyar anyanyelv megmaradását és gyakorlását. Tevékenysége és üldöztetése nem foglalható össze röviden, 1945-ben utasították ki végleg szülőföldjéről. Ezt követően Hollóházán működött, majd Sárospatakon lett plébános, és bekapcsolódott a politikai küzdelmekbe is. 1947 júliusában Bodnár János, az FKGP-ből a DNP-be átlépett nemzetgyűlési képviselő felkérésére és az egyházi engedélyt megkapva belépett a DNP-be, és a párt Borsod-Gömör-Zemplén-Abaúj megyei listavezetőjeként került a parlamentbe. Mandátumáról egyházi felettesei és Mindszenty József esztergomi érsek felszólítására mondott le, és egyúttal teljesen visszavonult a közvetlen politizálástól.

P. Károlyi Bernát (*Krausz Ádám*) *O. F. M.* (Almáskamarás, Arad vm., 1892 – Budapest, 1954). Ferences szerzetes pap. Keresztneve Ádám, szerzetesi neve Bernát, apja földműves, anyja háztartásbeli. Egy lánytestvére volt. Alsófokú iskoláinak elvégzése után jelentkezett a pécsi ferences kollégiumba, vette fel a rend öltözékét, és 1915-ben szentelték pappá. Más egyházi szolgálatai mellett rendtartománya harmadik rendjének igazgatója, majd 1929 és 1938 között a kínai Paokingben misszionárius; innen betegsége miatt kellett hazatérnie. A politikába 1944-ben kapcsolódott be. A rendházban a nyilasok elől bujkáló katonatisztet és civileket rejtegetett, menedéket adott Vörös János későbbi honvédelmi miniszternek is. 1945-ben „demokráciaellenesség” vádjával letartóztatták, és pár napra őrizetbe helyezték. 1947-ben választották meg képviselővé. Mandátumáról lemondott, mert politikai tevékenységének folytatását nem engedélyezte sem Pétery József váci püspök, sem provinciális.

Vidéki jogászok

Talán ez volt a képviselőcsoport legkevésbé „népi” része, noha nagyrészt még ők is „népi” származásúak, első generációs értelmiségiek. E csoport tagjai jó részt – amint ezt korábban leírtuk (Szakolczai 2008–2009, 3. rész), és amint

erre még visszatérünk – a párt ún. „értelmiségi csoportjához”, a vezetés első ellenzékéhez tartoztak.

Abay Nemes Oszkár dr. (Magyardiószeg, Baranya vm., 1913 – Pécs, 1959) ügyvéd. Édesapja erdészből lett gyógyszerész, nyolc gyereket neveltek, valamennyien értelmiségi foglalkozásúak lettek. Középiskoláit a kalocsai jezsuita és a pécsi ciszter gimnáziumban végezte, egyetemista éveiben az *Americana* tagja volt. Mint úszó, kétszer is nyert főiskolai világbajnokságot, olimpiai bronzérmes csapattag. Jogi doktorrá avatása után Pécsen ügyvéd, majd a pécsi püspökség egyházmegyei ügyésze. 1944-ben kapcsolódott be a politikai életbe, és lépett be az FKGP-be. Pécs Város Nemzeti Bizottságának, valamint a Baranya megyei Törvényhatósági Bizottságnak a tagja. 1947 elején lépett át a DNP-be, és ezt követően választották meg képviselőnek.

Keleti (Jozipovics) Péter István dr. (Pécs, 1904–Pécs, 1977) ügyvéd. Édesapja vasesztergályos, majd főmozdonyvezető. A pécsi jezsuitáknál érettségizett, írónoki állást vállalt egy ügyvéd irodájában, munkája mellett szerzett jogi doktorátust, majd ügyvédi és bírói oklevelet, és ezután ügyvédként praktizált. 1945-ben csatlakozott az FKGP-hez, innen 1947-ben lépett át a DNP-be, és lett képviselő.

Matheovits Ferenc dr. (Brassó, 1914 – Pécs, 1995) járásbíró. Édesapja ügyvéd, majd közjegyző, egyetemi magántanár Pécsen. Édesanyja tanárnő. A szombathelyi premontreieknél érettségizett, Pécsen szerzett jogi diplomát, és itt lett járásbíró. 1945. október 15-től 1946. május 30-ig internálva volt. 1946-ban lépett be az FKGP-be, majd átlépett a DNP-be, és 1947-ben választották meg képviselőnek.

Radó (Bürgner) Gyula dr. (Nagyölbő, Vas vm., 1882 – Szekszárd, 1976) ügyvéd. Egy gazdatiszt és egy háztartásbeli három gyermekének egyike, fiútestvére ügyvéd. Családja izraelita, ő 1931-ben tért át a római katolikus hitre, és még ez évben feleségül vette Illy Amália óvónőt, Illy Gusztáv 1950-ben kivégzett altábornagy nővérét. Leánygyermekük mérlegképes könyvelő. A dunántúli evangélikus-református pápai főgimnáziumban érettségizett, majd a budapesti tudományegyetemen jogi diplomát szerzett, ügyvédi vizsgát tett, és a fővárosban ügyvédi irodát nyitott. Az első világháború után Szekszárdon ügyvédkedett. Politikai tevékenységét a Függetlenségi és 48-as Pártban kezdte, 1937-ben az FKGP tagja és a párt Tolna megyei szervezetének ügyésze. 1947 nyarán lépett át a DNP-be, a szekszárdi apátplébános felkérésére képviselőjelöltséget vállalt, és megválasztották.

Rózsavölgyi László dr. (Nagyvárad, 1896 – Szeged, 1978) ügyvéd. Édesapja háromszáz holdas földbirtokos, hét gyerekük volt, a közülük felnőtt két másik fiuk orvos, lányuk családanya. Felesége Karácsonyi János történész, akadémikus, címzetes püspök unokahúga. Fiuk geológus, lányuk védőnő.

Gimnáziumi tanulmányait Szatmárnémetiben, a jezsuitáknál kezdte, de már a trencsényi piaristáknál érettségizett, és a budapesti tudományegyetem jogi karán abszolvált. Az első világháború után hosszabb időt töltött külföldön, 1925-ben áttelepültek Magyarországra, végül Nyíregyházán telepedtek le, ügyvédi irodát nyitott, százharminc holdas birtokot is vásárolt, és ezen gazdálkodásba kezdett. 1947-ben egyházi biztatásra lépett be a DNP-be, és lett képviselő.

Tóth László dr. (Szombathely, 1885 – Szombathely, 1960) ügyvéd. Édesapja szíjgyártómester, Szombathely képviselő-testületének tagja. Fiútestvére MÁV-főtanácsos, két lánytestvére háztartásbeli. Fia ügyvéd, lánya gyógyszer-tári asszisztens. A szombathelyi premontreieknél érettségizett, és a kolozsvári tudományegyetemen szerzett diplomát, majd ügyvédkedett. A Horthy-korszakban két alkalommal is indult a választásokon, ellenzéki programmal, de nem jutott be a parlamentbe. 1945-ben az FKgP, 1947-ben a DNP tagja, országgyűlési képviselő.

Vidéki értelmiségiek

Ide a nem jogász vidéki értelmiségieket soroltuk, tanítókat, jegyzőket, tanárokat és tisztviselőket. A tanítóság és jegyzőség nagyrészt a feltörekvő családok első lépése volt az értelmiségbe, és ez így volt az itteni esetek nagy részében is. Ez a csoport tehát „népibb” volt az előzőnél.

Bátor Imre (Várpalota, Veszprém vm., 1917 – Várpalota, 1991) könyvelő. Háromgyermekes földművescsaládból származott. Egyházi óvoda és elemi iskola után polgáriba, majd bejáróként a veszprémi felső kereskedelmi iskolába járt. Érettségije után mint könyvelő dolgozott. Felesége tanítónő, három gyermekük volt. 1944-ben a nyilasok a zsidók élelmezése miatt letartóztatták. 1945-ben kapcsolódott be a politikai életbe. Az FKgP tagja, a helyi képviselő-testület és az igazolóbizottság tagja, a helyi bíróválasztás alkalmával a tisztségre való jelölést időhiányra való hivatkozással utasította el. Amikor pártjában fölvetették a fakultatív hitoktatás kérdését, kilépett. 1947-ben, Farkas György megkeresésére lett a DNP tagja, és választották meg képviselővé a Veszprém megyei listán.

Berkes János (Kissomlyó, Vas vm., 1902 – Zalaegerszeg, 1992) kántor-tanító. Kétgyermekes szegényparaszti családból származott, szülei földműves-napszámosok, testvére háztartásbeli. Polgári iskolát és tanítóképzőt végzett, feleségének is tanítói képesítése volt. Két gyermekük született. Számos helyen dolgozott feleségével együtt, mindketten mint tanítók és mint falujuk szellemi vezetői, kulturális irányítói. Emellett a Hangya Szövetkezet szer-

vezője és a KALOT vezető munkatársa. Közéleti tevékenységét 1931-ben kezdte meg, 1942-ben lépett be az FKgP-be. 1947-ben a DNP – felismerve népszerűségét és közmegebecsültségét – távollétében, sőt tudta nélkül jelölte képviselőnek, és a Zala megyei listán választották meg.

Búzási (Felber) Sándor dr. (Románd, Veszprém vm., 1913 – Budapest, 1982) magántisztviselő. Szülei húsz holdon gazdálkodtak. Hat testvére közül egy földműves, egy hentes és mészáros, kettő kereskedő és kettő családanya. A veszprémi piaristáknál érettségizett, majd államtudományi doktorátust szerzett, ezután magántisztviselő Budapesten. Felesége tanítónő, majd négy gyermeküket nevelte. Egyetemistaként az Emericana tagja, és részt vett az EMSZO munkájában is. 1945-ben három hold saját földjén gazdálkodásba kezdett, 1947-ben lépett be a DNP-be, és megválasztották képviselőnek.

Csépe Jenő (Gyöngyös, 1900 – Budapest, 1966) tanár. Édesapja tisztviselő, négy testvére volt. Magyar-történelem szakos középiskolai tanári végzettséget szerzett, és több városban – köztük 1945. évi kitelepítéséig Kassán – polgári iskolákban tanított. Négy gyermeke volt, egyikük, Béla, 1990-ben országgyűlési képviselő, majd a KDNP frakcióvezetője lett. Tagja volt a Hivatásszervezet értelmiségi tagozatának, és kapcsolatot tartott fenn a KALOT-tal is. 1946-ban rövid ideig a Magyar Szabadság Párt tagja volt, 1947-ben a DNP tagja lett, pótképviselővé választották, és Bartha Bélának a mandátumáról való lemondása után, 1947. szeptember 17-én lett a törvényhozás tagja.

Kovács József (Bögöte, Vas vm., 1922 – Keszthely, 2004) vármegyei tisztviselő. Édesapja géplakatos és hat holdon gazdálkodó földműves, édesanyja és három nővére háztartásbeliek. Elemi iskoláit Bögötén végezte, 1940-ben érettségizett a szombathelyi premontreieknél, ettől kezdve tisztviselő a Vas megyei törvényhatóságnál. 1945-ben az FKgP tagja, 1947 tavaszáig a párt szentgotthárdi járási titkára. 1947 áprilisában lépett át a DNP-be, és ezt követően választották meg képviselővé a Vas megyei listán.

Mészáros Ödön (Budapest, 1887 – Győr, 1965) tanár. Édesapja révkomáromi hajóács, majd kádármester. Bátyja Győr városának főszámvevője, húga postatisztviselő. A budapesti tudományegyetemen tanult matematikát, fizikát. Először az erdélyi Halmiban, majd, mert nem tette le a hűségesküt, és kiutasították, Kaposváron tanított, itt a polgári leányiskola igazgatója. Az erdélyi bevonulás után Ditrón vezette a polgári iskolát. 1945-ben a Nemzeti Parasztpárt tagja, 1945–46-ban a Győri Nemzeti Bizottság elnöke, és részt vett a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének munkájában is. 1947-ben lépett át a DNP-be, és választották meg képviselővé.

Nagy László (Veszprém, 1888 – Balatonlelle, 1969) jegyző, polgármester. Édesapja tanító, négy bátyja és négy nővére volt. 1908-ban szerzett jegyzői

oklevelet, több községben volt segédjegyző vagy jegyző, majd Veszprém főjegyzője. 1941-ben tíz évre Veszprém polgármesterének választották meg, de 1944 júniusában nyugdíjazták. 1945-ben az SZDP és a Veszprém Vármegyei Nemzeti Bizottság tagja. 1947-ben lépett át a DNP-be, és lett képviselő.

Pethe Ferenc (Juta, Somogy vm., 1917 – Mosdós, 2006) bölcsész, újságíró. Édesapja egyéni gazdálkodó, édesanyja a háztartást vezette. Bátyjai földművesek, húga családanya. Két, felnőttkort megért fia vállalkozó, illetve tisztviselő. A kaposvári állami reál gimnáziumban érettségizett, majd papi szemináriumba ment, de a szubdiakonátus felvétele előtt elhagyta a szemináriumot, és a katolikus Központi Sajtóvállalat lapjainál lett újságíró. Részt vett az Emericana, más katolikus szervezetek és a KALOT munkájában. 1945 tavaszán került kapcsolatba az FKgP-vel, és az akkor induló *Somogyi Hírlap* felelős szerkesztője, majd az FKgP járási és később kaposvári titkára. 1947 augusztusában a DNP tagja lett, és képviselővé választották.

Pócza Lajos (Hévízszentandrás, Zala vm., 1909 – Penrith, Ausztrália, 1993) közigazgatási szakértő. Édesapja vendéglős, bátyja az ő foglalkozását követte, húga opera-énekesnő. Fia elektromérnök, még egy lánya is született. A budapesti tudományegyetemen jogi végzettséget és emellett községi jegyzői oklevelet és gyakorlati közigazgatási általános vizsgabizonyítványt szerzett. Előbb községi jegyző volt, majd Kassán városi tanácsnok. 1945-ben az FKgP tagja, és hamarosan a párt keszthelyi járási elnöke, Zala megyei titkára és az országos nagyválasztmány tagja. A nemzetgyűlési választásokon pótképviselő lett. Pártjából 1947 augusztusában kilépett, visszalépett az FKgP Zala megyei képviselőjelöltségétől is, a DNP tagja lett, és képviselővé választották.

Rónaszéki (Rotter) Lajos (Cegléd, 1911 – Cegléd, 1966) szövetkezeti igazgató. Édesapja vasutas, fűtő. Két fiútestvére volt, az egyikük a második világháborúban esett el, a másik kántortanító lett. Felesége tisztviselőnő, három fiuk autószerelő, üzemmérnök és szállításvezető. Kecskeméten szerzett felső kereskedelmi iskolai végzettséget, majd uradalmi tisztviselő, számtartó, 1947-ben szövetkezeti igazgató. 1947-ben a DNP tagjaként választották meg képviselővé.

Villányi (Villant) Miklós (Stredné Turovce, Középtúr, Csehszlovákia, 1923 – Kaposvár, 1994) kántortanító. Édesapja kántortanító, két lánytestvére kereskedő, illetve óvónő. Elemi iskoláit szülőfalujában, a középiskolát Ipolyságon végezte el, ezután az esztergomi érseki tanítóképzőben szerzett kántortanítói és emellett más, kiegészítő képesítéseket. 1940-ben – mint a KALOT tagja – elvégezte az érdi népfőiskolát is. 1946-ban a jákói katolikus iskola kántortanítójának nevezték ki. A nagypolitikába 1947-ben kapcsolódott be, a DNP Somogy megyei listáján lett képviselő. Az Országgyűlés alakuló, első ülésén korjegyző.

Zoltán Pál (Medgyes, Nagy-Küküllő vm., 1898 – Bécs, 1989) katonatiszt. Erdélyi katonacsalád tagja, édesapja is, ő is hivatásos katona, nőtlen, gyermektelen. 1939 óta a Hivatásszervezet értelmiségi tagozatának tagja, majd a Hivatásszervezet debreceni elnöke. 1944. október 15-én elhagyta alakulatát, és a debreceni dominikánus kolostorban elrejtőzve várta be a város orosz kézre jutását. 1945 januárjában azonnal megkezdte a Keresztény Demokrata Néppárt megyei pártszervezetének megalakítását. Később Pálffy felkérésére és az ő szervezetében elvállalta a főtitkári tisztelet is. A Barankovics vezette DNP-hez csak 1947-ben csatlakozott, és ekkor választották meg képviselőnek.

Földbirtokosok, mezőgazdászok

Ide a mezőgazdasági diplomával rendelkező földbirtokosokat és gazdálkodókat sorolhatjuk, akik vagy saját földjükön gazdálkodtak, vagy más tulajdonában lévő nagybirtokot vezettek, vagy ilyen képzettségük volt. Képzettsége és foglalkozása szerint ebbe a csoportba tartozott az 1947-ben ide átlépett kigazda képviselők nagy része is. Meg kell jegyezni, hogy a mezőgazdasági szakképzettség szerzése és az „intézővé” válás abban az időben éppúgy az értelmiségbe emelkedés egyik első lépcsője volt, mint a tanítóvá vagy jegyzővé válás.

Farkas Dénes, boldogfai (Felsőbagod, Zala vm., 1884 – Budapest, 1973). Földbirtokoscsalád tagja, szüleinek hatszáznyolcvan hektár földjük volt. A soproni bencéseknel és Magyaróváron tanult. A politika iránti érdeklődése családi örökség. Anyai nagyapja 1865 és 1868 között volt képviselő. Édesapja, aki Giesswein Sándorral tartott fenn baráti kapcsolatot, 1896-ban Zichy Nándor Katolikus Néppártjának színeiben került a parlamentbe. Ügyvéd fivérét, Tibort, 1931-ben az FKgP programjával választották meg képviselőnek. Ellenzéki beállítottsága következtében is ő az FKgP-hez csatlakozott, már a 30-as évek végén a nagyválasztmány tagja, 1946-ban a zalai megyei szervezet ügyvezető elnöke. Belső Gyula és Kovács Ferenc FKgP képviselőkkel együtt az 1947-es választásokat megelőzően csatlakozott a DNP-hez.

Kovács K. Zoltán (Magyaróvár, 1924 – Budapest, 2008) mezőgazdász. Édesapja járásbírói altiszt, édesanyja varrónő. A magyaróvári piaristáknál érettségizett és Magyaróváron szerzett mezőgazdaság-tudományi diplomát. 1945 tavaszán előkészítette a földreform végrehajtását Mosonszentjánoson. 1946-ban a Nemzeti Parasztpárt tagja és mosonmagyaróvári járási titkára, valamint a Magyar Parasztszövetség tagja. A DNP megyei szervezetének kérésére vállalt képviselőjelöltséget, és lett 1947-ben képviselő, valamint, mint a

parlament legfiatalabb tagja, korjegyző. 1948. november 3-án, az után, hogy Keresztes Sándort megfosztották mandátumától, a DNP képviselőcsoportjának titkára.

Pörneczy József (Kemenessömjén, Vas vm., 1901 – Marcalgergelyi, Veszprém m., 1956) gazdálkodó. Ősei átlagos birtokkal rendelkező dunántúli földművesek, édesapja azonban, haszonbérletből származó jövedelméből, ötszáz holdas saját tulajdonú földingatlant szerzett. Szüleinek tizenhárom gyermekük született, képességeiknek megfelelően taníttatták őket. Neki négy fia volt, állami gazdasági dolgozó, tsz-elnök, gépészmérnök és villamosmérnök. A zalaegerszegi állami főgimnáziumban érettségizett, Mindszenty József volt a hittanára, és Keszthelyen szerzett mezőgazdasági mérnöki diplomát. Felajánlották, hogy maradjon Keszthelyen oktatónak, de ő inkább szülei pusztaválicskai birtokát irányította. Húsz éven keresztül jelentek meg mezőgazdasági tárgyú szakkikkek. A 30-as évek legvégén a Magyar Élet Pártja (MÉP) kerületi társvezetője és a Hivatásszervezet egyik alelnöke. 1945 után az FKgP és a Magyar Parasztszövetség prominens zalai személyisége, egy ideig a Magyar Parasztszövetség elnöke. 1947 augusztusában a DNP tagja, és képviselővé választották.

Földművesek, iparosok, munkások

Itt térünk vissza kiindulópontunkhoz, a mozgalmi vezetőkhez és a KALOT-tagokhoz, a párt és a képviselőcsoport „népi” ágához. Földművesnek a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező gazdálkodót tekintjük, és itt találjuk a földnélkülieket és a munkásokat is. Foglalkozása és társadalmi helyzete szerint idetartozott az 1947-ben átlépett kisgazda képviselők másik nagy csoportja.

Bocskay István (Újfehértó, Szabolcs vm., 1919 – Újfehértó, 1984) földműves, gazdálkodó. Görög katolikus vallású, szegényparaszti családból származott. Hat elemít és három polgárit végzett. Az 1945-ös földosztás keretében három hold földet kapott, felesége szüleinél lakva ebből éltek. 1947-ben pótképviselővé választották. Barankovics István szabolcsi többes mandátumáról lemondott, a sorban következő pótképviselőt kizárták a pártból. Ezért 1947. december 11-én Bocskayt behívták a parlamentbe, mint a soron következő jelöltet.

Bús Imre (Kiskunhalas, 1890 – Veszprém, 1980) gazdálkodó. Hatgyermekes, jómódú református gazdacsaládban született, édesapja ősei Mária Terézia óta voltak honosak Kiskunhalason, édesanyja ősei Erdélyből származtak. Anyja egyik nagyapja neves népi költő volt. Testvéreivel együtt hat elemít

végzett, a fiúk gazdálkodóként, a lányok háziasszonyként élték le életüket, de családjuk hagyományainak megfelelően erős volt bennük a művelődés és önképzés iránti igény. Olyan jól gazdálkodott, hogy 1940-ben megbízták a halasi református egyházra szállt százhatvan holdas Szathmáry-birtok vezetésével. Tagja volt a városi képviselőtestületnek, és más helyi szervezetek munkájában is részt vett. Presbitere, valamint gondnoka volt a halasi református egyháznak, és alelnöke a halasi FKgP-nek. 1947-ben lépett át a DNP-be, és lett képviselő.

Domonkos János (Rábacsanak, Sopron vm., 1898 – Rábacsanak, 1970) gazdálkodó. Szülei és bátyja gazdálkodók, négy lánytestvére családanya. A hat elemít és a kétéves vasárnapi iskolát szülőfalujában végezte el, majd édesapja mellett a családi gazdaságban dolgozott. Már a 30-as években bekapcsolódott a közéletbe, belépett az FKgP-be, beválasztották a megyei pártvezetésbe, és tagja volt a Magyar Parasztszövetségnek. 1947-ben lépett át a DNP-be, és kapott mandátumot.

Fehér Ferenc (Zalaegerszeg, 1911 – Zalaegerszeg, 1988) kőműves. Édesapja napszámos, szülei legkisebb, tizenkilencedik gyermekeként született. Bátyjai kőművesek és napszámosok, nővérei családanyák. Négy elemít végzett, kőműves lett, az 1930-as években a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba is belépett, de nem volt fontosabb funkciója. A zalaegerszegi apátplébános javaslatára vállalt 1947-ben képviselőjelöltséget, és lett képviselő.

Iszak Kálmán (Táplánfa, Vas vm., 1906 – Gödöllő, 1974) katona, vasutas. Édesapja vasúti őr, nyolc testvére volt. Gyermeké nem született. Nyolc évig hivatásos katona, tizedes, ezután vasutas, pályamunkás, váltókezelő, majd átlomáskezelő. 1945-ben az FKgP tagja. A következő évben rendőri felügyelet alá helyezték állítólagos demokrácia- és szovjetellenes kijelentései miatt, de bizonyíték hiányában felmentették. 1947-ben csatlakozott a DNP-hez, és képviselővé választották.

Kántor József (Kajdacs, Tolna vm., 1901 – Kajdacs, 1972) földműves. Szülei uradalmi cselédek, majd néhány hold földdel és saját házingatlannal rendelkező szegényparasztok voltak, akik fiaikat az igazságért mindig harcolni kész keresztényeknek nevelték. Édesapja korai halála után tizennégy éves korában családfenntartó. Egyetlen testvére nőtt fel, aki az első világháborúban elesett. Három gyermeke született, az egyik címzetes apátplébános Dunaföldváron, a másik tanító, a harmadik tisztviselőnő. Noha csak hat elemít végzett, sokat olvasott, újságot járatott. Több évig betöltötte a másodbírói tisztelet. Részes aratóként, cséplőmunkásként is dolgozott, földet is bérelt, és a nincstelenségből tizennégy hold föld tulajdonáig jutott el. 1945-ben az FKgP-hez csatlakozott, 1947-ben átlépett a DNP-be, és képviselővé választották.

Kolbert János (Szomajom, ma Kaposfő, Somogy vm., 1912 – Budapest, 1986) gazdálkodó. Apja elzászi francia felmenőktől származott, anyja német eredetű volt, szülei huszonöt holdas birtokukon gazdálkodtak. Felnőttkort megért hat testvére közül három gazdálkodó, egy ács és kettő háztartásbeli. Felesége pedagógus, fia gépészmérnök. A kaposvári reál gimnáziumban érettségizett, gazdálkodni kezdett. Először az FKgP, majd a MÉP tagja lett, és itt Pest megyei szervezőtitkárként alkalmazták. Súlyos politikai összeütközésbe került a nyilasokkal, közismert németellenes magatartása miatt 1944-ben internálták, majd bujkált. 1945-ben újra az FKgP, majd 1947-ben a DNP tagja, és képviselővé választották.

Pusztai (Sleisz) Ferenc (Mogyoród, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., 1909 – Kerepestarcsa, 1964) kertgazda. Tízgyermekes kisbirtokos parasztcsaládból származott, gyermeke nem született. Az elemi iskola elvégzése után molnáriás volt Őriszentmiklóson. Végül a családi örökségen gazdálkodott mint kertgazda, olyan eredményesen, hogy az FM-keretben működő tíz hónapos kertgazdaképző tanfolyam gyakorlati oktatásának vezetője lett. Másfél évig az érdi, három évig a palicsfürdői KALOT-népfőiskolán működött. Az 1947. évi választásokon pótképviselő. Behívás útján 1947. december 12-én lett az Országgyűlés tagja, miután Ugrin József erről a mandátumáról lemondott.

Pusztai Sándor (Orosháza, 1907 – Miskolc, 1966) építőmester. Szülei harminc holdon gazdálkodó evangélikus földművesek. Féltestvére tanár. Fiuk laboratóriumi asszisztens, az 1956-os forradalom alatt halt hősi halált Sztálinvárosban, lányuk ügyvéd. Az elemi és négy középiskola elvégzése után építőipari szakiskolát végzett Budapesten, majd az építőmesteri vizsgát letéve önálló mesterré vált, és számos középület építésében vett részt Orosházán. 1947-ben mint a DNP tagját képviselővé választották.

Szabados (Schulder) Pál (Budapest, 1908 – Dunaharaszti, 1986) szabómester. Édesapja villanyszerelő, fiútestvére esztergályos, két lánytestvére háziasszony, a harmadik adminisztrátor. Négy gimnáziumot végzett, és ezután szabóságot tanult, amiben az is közrejátszott, hogy gyermekkori balesete folytán mozgássérült volt. Fia ugyancsak szabómester, lánya közgazdasági technikumot végzett. Részt vett az ipartestület munkájában, és az EMSZO tagja volt. 1939-ben az EMSZO, illetve a Hivatásszervezet központjába került, majd a visszacsatolt területeken foglalkozott az EMSZO, a KALOT és a Hivatásszervezet megszervezésével. Varga László révén jutott el a DNP-hez, 1947-ben pótképviselővé választották. A több helyen is mandátumot szerző Eckhardt Sándor egyik mandátumáról való lemondása folytán 1947. szeptember 17-én behívták a parlamentbe, és a párt egyik alelnökének is megválasztották.

Tasler Lajos (Igrice, Zala vm., 1897 – Zalaigrice, 1967) gazdálkodó. Gazdálkodó család gyermeke; húga, felesége és lánya háztartásbeli. Alsó fokú iskoláit szülőfalujában végezte, először szülei gazdaságában dolgozott, majd saját húsz holdas birtokán önálló gazdálkodásba kezdett. Tekintélyes gazdának tartották, községi bíró is volt. Faluja kisgazda párt szervezetének vezetője, szerepet vállalt az Alsó-dunántúli Mezőgazdasági Kamarában, és rendes tagja volt a Zala megyei törvényhatóságnak. 1945-ben a Nemzetgyűlés pótképviselőjévé választották, de nem került be a Parlamentbe, tagja lett viszont az FKgP országos nagyválasztmányának. 1947-ben lépett át a DNP-be, és lett képviselő.

Tóth László, id. (Gyömöre, Győr vm., 1900 – Gyömöre, 1964) gazdálkodó. Szülei negyven holdon gazdálkodó földművesek. Felnőttkort megélt testvérei közül egy kocsmáros, kettő gazdálkodó, egy orvos és kettő háztartásbeli. Három gyermeke közül egy földműves, egy üzemegységvezető-helyettes és egy kirendeltség-vezető. A helybeli r. k. elemi népiskolát végezte el, majd ezüstkalászos gazdatanfolyamra járt, és tizenhat hold saját földjén, valamint bérelt területen gazdálkodott. 1945-ben az FKgP helyi elnöke, 1947-ben a DNP tagja, a helybeli plébános javaslatára képviselőjelölt, és megválasztották.

Vörös Lajos (Ölbő, Vas vm., 1916 – Szombathely, 1977) földműves. Édesapja cipész, édesanyja háztartásbeli, hat fiúgyermeket neveltek föl. Neki három fia született, üzemmérnök, közgazdász és gépészmérnök. Elemi iskola után mezőgazdasági szakiskolát végzett. 1945-ben az FKgP és a Magyar Parasztszövetség valamint pártja képviselőjeként a helyi földosztó és nemzeti bizottság tagja. 1947-ben az FKgP Vas megyei szervezetének alelnöke és a Parasztszövetség megyei titkára, valamint tizenkét holddal rendelkező egyéni gazda, aki földműves-szövetkezeti tisztségeket is betöltött. 1947-ben átlépett a DNP-be, és mandátumhoz jutott.

Zomborszky János (Nyíregyháza, 1913 – Nyíregyháza, 2001) gazdálkodó. Szüleinek százötven holdjuk volt. Öt elemi és négy polgári végzet, majd két éven át magánúton kereskedelmi és állattenyésztési ismereteket szerzett. Önállósodása után tenyészállataival díjakat nyert. A Magyar Parasztszövetség megalakulása után a Szabolcs megyei szervezet titkára és szervezője. 1945-ben az FKgP tagja. 1947-ben csatlakozott a DNP-hez, és képviselő lett.

A tényleges felső vezetők: kiegészítés

A párt tényleges felső vezetésének, a vezető értelmiségi ötfőfogatnak a tevékenysége egyrészt közismert, másrészt ilyen röviden nem foglalható össze, és harmadrészt rájuk vonatkozóan külön tanulmányok is állnak rendelkezésre:

Barankovics: (Kovács 1996), Bálint Sándor: (Tomisa 1996), Eckhardt Sándor: (Rosdy 1996), Mihelics Vid: (Frenyó 1996) és Rónay György: (Szabó 1996). Ezért itt tevékenységükkel nem foglalkozunk, hanem – az előbbiekből kirajzolódó és szinte megdöbbentő szociológiai struktúra kiegészítésére – csupán néhány személyes jellegű adatot közlünk. Itt a bevezetésben csak annyit, hogy a képviselőcsoport eddig folyamatosan hangsúlyozott „népi” jellege még a vezető értelmiségi ötfogat esetében is fennáll.

Barankovics István (Polgár, Szabolcs vm., 1906 – New York, 1974) újságíró. Édesapja a felekezeti elemi iskola kántortanítója, édesanyja ugyanott tanítónő. Középiskolai tanulmányait az egri ciszterci főgimnáziumban végezte, ezután a budapesti tudományegyetem jogi karára iratkozott be, és a budai Szent Imre Kollégiumban lakott az egri érsekség támogatásával. Jogi tanulmányait nem fejezte be, hanem újságíró lett, házitanítóként szerzett jövedelméből tartotta fenn magát, és már az 1920-as évek végétől részt vett a fiatal katolikus értelmiség szociális reformokra törekvő mozgalmaiban. Ilyen jellegű és nagyon széles körű tevékenysége itt nem részletezhető. 1945. február 27-én választották meg a DNP főtitkárává, és tisztét a párt feloszlásának kimondásáig töltötte be.

Bálint Sándor dr. (Szeged, 1904 – Budapest, 1980) egyetemi tanár. Szeged-alsóvárosi parasztsaládból származott, szülei őt holdon gazdálkodtak, egyetlen testvére csecsemőkorban meghalt, és egyéves sem volt, amikor elvesztette édesapját. A szegedi piarista gimnáziumban érettségizett, majd magyar-történelem szakos tanári, és ezt követően tanítóképzői tanári oklevelet szerzett. Állástalan évek után a Szegedi Katolikus Tanítóképző Intézetben lett tanár, majd a szegedi tudományegyetemen magántanár és végül, már mint országgyűlési képviselő nyilvános rendes tanár. Néprajzzal, elsősorban vallási néprajzzal foglalkozott, nagyszámú művei itt nem részletezhetők. 1945 februárjában csatlakozott a DNP-hez, 1945-ben nemzetgyűlési képviselővé és 1947-ben országgyűlési képviselővé választották.

Eckhardt Sándor dr. (Arad, 1890 – Budapest, 1969) egyetemi tanár, akadémikus. Német és olasz eredetű értelmiségi családban született. Édesapja banktisztviselő, édesanyja háziasszony volt. Négy testvére banktisztviselő, katona és vasutas, illetve Ferenc jogtörténész, egyetemi tanár. Az Eötvös Kollégium tagjaként magyar-francia-német szakon végzett, egy évig Párizsban a Sorbonne Egyetemen tanult, majd a francia nyelv és irodalom nyilvános, rendes tanára lett. Tudományos munkásságáról itt csak annyit, hogy 1939 és 1944 között a *Magyar Szemle*, az akkori egyik legtekintélyesebb magyar folyóirat szerkesztője. Felesége tanárnő, négy gyermekük tanár, orvos és egyetemi tanár, médiaszakember, múzeumigazgató. Szekfű Gyula javaslatára csatlakozott

a DNP-hez, 1945-ben nemzetgyűlési képviselővé és 1947-ben országgyűlési képviselővé választották.

Mihelics Béla Vid dr. (Csátalja, Bács-Bodrog vm., 1899 – Budapest, 1968) egyetemi és főiskolai tanár, újságíró, szerkesztő. Édesapja jegyző. Egy lánytestvére volt, gyermeke nem született, örökbe fogadott lányukat nevelték. Korán árvaságra jutva Makóra került nagybátyjához, Mihelics Károly gimnáziumi tanárhoz. Itt kezdte meg középiskolai tanulmányait az állami főgimnáziumban, majd, némi kitérő után, felvételét kérte a ciszterci rendbe, ekkor vette fel a Vid szerzetesi nevet, amelyet élete végéig keresztnéve helyett használt. Már mint ciszter szerzetes érettségizett az egri katolikus főgimnáziumban, de a rendből felszentelése előtt kilépett. Ezt követően először a budapesti tudományegyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet újkori történelem, magyar történelem és irodalomtörténet tárgyból, ezután egy évet a párizsi katolikus egyetemen töltött, majd a budapesti tudományegyetemen jog- és államtudományi doktorátust is szerzett, és magántanárrá képesítették szociálpolitikából és társadalombölcseletről. Kiterjedt társadalmi, tudományos és oktatói, valamint újságírói és szerkesztői tevékenységét itt nem lehet áttekinteni. Talán az a legfontosabb, hogy 1934 és 1940 között a *Katolikus Szemle* felelős szerkesztője, 1941-től a Sajtófőiskola vezetője, 1946–1947-ben az *Új Ember* helyettes szerkesztője, és 1946-tól az Egri Katolikus Jogakadémia tanára. Állami feladatot is vállalt, 1938 és 1940 között Vas, majd Komárom megye szociális tanácsadójaként működött. 1947-ben országgyűlési képviselővé választották.

Rónay György dr. (Budapest, 1913 – Budapest, 1978) költő, író, műfordító, esszéista. Ósei anyai ágon terézvárosi iparosokból lett nagybirtokosok. Édesanyját fiatalon elvesztette, zavaros családi körülményei miatt elsősorban nagyanyja nevelte. A gimnáziumot a kalocsai jezsuitáknál kezdte, és a gödöllői, francia tannyelvű premontrei gimnáziumban végezte, ami meghatározóan hatott egész életére. Előtanulmányainak megfelelően a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán magyar-francia szakra iratkozott be, és itt szerzett diplomát, tanárai közül többek között Eckhardt Sándornak volt rá meghatározó hatása. Egészen korán, huszonkét éves korában jelentek meg első publikációi, és résztvevője volt a 30-as években kibontakozó katolikus megújulásnak. Csatlakozott a DNP-hez, és 1947-ben képviselővé választották.

Áttekintés: a képviselőcsoport összetétele

A fent leírtak alapján pontos képet kaphatunk az ebben a példátlan történelmi vállalkozásban részt vevők származásáról és a csoport rendkívüli összetételéről. Ezt az áttekintést rövidre kell fogunk, egyrészt hely hiányában, másrészt pedig azért, hogy ezzel is kényszerítsük az olvasót arra, hogy megnézzé azt, amit mindenkiről, egyenként és személy szerint leírtunk.

A legfontosabb, már eddig is folyamatosan hangoztatott jellemző a *népi, paraszti jelleg*. Képviselve van a parasztság a legszegényebbtől a leggazdagabbig. Legtöbbjük családi gazdálkodást folytató kisbirtokos, de Babóthy Ferenc édesapja törpebirtokos és uradalmi cseléd, Fehér Ferenc édesapja pedig tizenkilenc gyermekes napszámos volt, ugyanakkor Pörneczy József édesapja az öröklött paraszti családi birtok mellé ötszáz holdat szerzett. Ez a népi jelleg azonban nem szorítkozik a paraszti foglalkozásúakra. Az, hogy a pap, a tanító, a jegyző és az intéző paraszti származású, az akkori világban szinte természetes volt, de itt a „legkevésbé népinek” minősített vidéki értelmiségiek, ügyvédek csoportjában is azt látjuk, hogy Keleti Péter István dr. édesapja vas-esztergályos, Radó Gyula dr. édesapja gazdatiszt, Tóth László dr. édesapja pedig szíjgyártómester. Végül a vezető értelmiség: Barankovics István kántortanító házaspár, Bálint Sándor szegényparaszti család, Mihelics Vid jegyző fia volt, Rónay György nehéz körülmények között, saját erejéből tanult, és még Eckhardt Sándor aradi banktisztviselő apja sem kiemelkedő státusú. Ennél népibb összetétel és származás még csak el sem képzelhető. És ehhez a népi összetételhez paraszti büszkeség párosul: Tuba István 1711-ig vezette vissza családfáját, és nehezen képzelhető el öntudatosabb kálvinista parasztcsalád, mint Bús Imréé, akik Mária Terézia korában kerültek Kiskunhalasra.

A második fontos jellemző a *korösszetétel*. Annak a kornak a honatyái általában az ötvenes, vagy akár a hatvanas éveikben járókból kerültek ki. Ezek szerint az 1947. évi képviselők nagyobb részének még a 19. században kellett volna születnie. A századforduló előtt születettek aránya azonban kicsi, a legtöbben negyven év körüliek, a KALOT-legények huszonévesek. Huszonéves honatya azelőtt legfőljebb olyan fiatal arisztokrata lehetett, aki megválasztatta magát, nyílt szavazáson és kedvtelésből, a cselédeivel. Ez a párt emellett nem korelnököket adott, hanem korjegyzőket, 1945-ben Belső Gyulát, 1947-ben pedig Kovács K. Zoltánt és Villányi Miklóst.

A harmadik és még fontosabb jellemző a *konzervatív erények dominanciája*. Gyakorlatilag minden család vallásos, nagyon sok család sokgyermekes volt, a paraszt szülők, nyilván nem könnyen és nem nagy áldozatok nélkül, taníttatták gyermekeiket. Ennek folytán a képviselőcsoport értelmiségi tag-

jai nagyrészt paraszt- vagy iparoscsaládok gyermekei voltak, a paraszt képviselők gyermekei pedig nagyrészt tanultak, és előreléptek az értelmiségbe. A konzervatív erények közé tartozik a szorgalom és így még a megérdemelt siker is. Sokan jutottak el a kollektivizálás világába több földdel, mint amennyivel kezdtek. Nagy László falusi jegyző, majd Veszprém polgármestere, Póczy Lajos apja vendéglős, ő először ugyancsak falusi jegyző volt, majd Kassán városi tanácsnok lett. A sort folytathatnánk.

A konzervatív erények forrása – negyedszer – az *egyházi iskolai neveltetés*. A paraszt és kisiparos képviselők és szüleik zöme nyilván – még ha ez nem is jelenik meg mindig a közölt adatokban – egyházi elemi népiskolába járt, a tanítók egyházi tanítóképzőbe, a gimnáziumot végzettek legnagyobb része pedig egyházi, szerzetesi gimnáziumba. Ezen is felmérhetjük, hogy mit is jelentett az akkori egyházi iskolarendszer, és mire is vezetett ennek felszámolása.

A konzervatív erények közé tartozik – ötödször – a *hazafiság* és a határon túli magyarokkal való kapcsolattartás. A képviselők közül sokan származnak a határon túli területekről. A Csehszlovákiához csatolt magyarok magyarságának fenntartásáért Bartha Béla tette a legtöbbet, és sokan voltak, akik az átmenetileg visszacsatolt területeken vállaltak nemzeti szempontból fontos szerepet.

Az igazi konzervatív erények közé tartozik – hatodszor – a *függetlenség*. Babóthy szülei voltak csak egészen fiatalon és egészen rövid ideig uradalmi cselédek, a családok zöme független, sőt függetlenségére büszke kigazda vagy kisiparos, vagy független, de földet szerző földnélküli. Függetlenek még az értelmiségiek is, az ügyvédek definíció szerint, a tanítók, jegyzők és tanárok pedig azért, mert a népet szerető és a nép által támogatott, a falu minden ügyével foglalkozó tanító és jegyző, valamint a tekintélyes és köztiszteletben álló tanár, még ha egyházi, állami vagy városi alkalmazott volt is, nem volt kiszolgáltatott. Szinte mindannyian függetlenek voltak tehát az államtól és az egyháztól, közeleti tevékenységükkel ingyen szolgálták a közösséget és az egyházat, áldoztak erre, amiért köszönet járt, és nem ebből éltek. Egyedül Eszterhás György és néhány hónapig Keresztes Sándor volt állami tisztviselő, de ők ezt az ügy szolgálata miatt vállalták. Matheovits Ferenc volt még járásbíró, tehát állami, és egyedül Abay Nemes Oszkár volt egyházmegyei ügyész, tehát egyházi alkalmazott, de nem tudhatjuk, hogy jövedelmének mekkora része származott ebből, és mekkora része ügyvédi praxisából.

A hetedik jellemző a *közeleti szerepvállalás*. Ez kezdődött az egyházközségben, így például Tuba István apja fiatal korától egyháztanácsstag volt, majd tizenhét évig, haláláig egyházgondnok. Folytatódott a községi szerepvállalással. A tekintélyesebb gazdák nagy része volt bíró, a tanítók pedig, feltehetően

valamennyien, nemcsak a falu kulturális életének, hanem a takarékpénztárnak, a Hangyának és más szövetkezetnek vagy akár még a tűzoltóságnak is az irányítói. E téren a számunkra ismert feljegyzések szerint Berkes János jutott a legmesszebbre. Ezt követi a paraszti érdekképviseleti szervezetben, mindekelőtt a Magyar Parasztszövetségben és az FKGP-ben vállalt szerep, majd a képviselőség. E téren Kovács Ferenc jutott a legmagasabbra, aki Zalában a legtekintélyesebb és országos szinten is tekintélyes paraszti vezető volt.

Ebben a közéleti szerepvállalásban azonban – nyolcadszor – az *ellenzéki szellem* volt a domináns. Kolbert János volt az egyetlen, aki – és ő is csak átmenetileg, az FKGP-tagság után és előtt – a kormánypártban vállalt szerepet, de ő is éles ellentétbe került a nyilasokkal, és ezért 1944-ben internálták. Mellette Berkes Jánosnak volt még rövid ideig tartó, formális kormánypárti tagsága, de ő is átlépett az FKGP-be. A kisgazdapárti és parasztszövetségi tagság, és emellett, a fiatalabbak esetében, a KALOT-tagság volt a jellemző, és akinél ez nem volt meg 1945 előtt, általában meglett 1945-ben. Ellenzéki volt a képviselőcsoport egyetlen dzsentri tagja, Farkas Dénes és családja is, a részleteket már pontosan leírtuk. Tóth László is ellenzéki programmal lépett fel képviselőjelöltnek még a Horthy-korban, de nem választották meg.

Ezek után nyilvánvaló, hogy e képviselőcsoport esetében megvolt – kilenccszer – a *szoros kapcsolat mind a Horthy-kor, mind az 1945 utáni, a teljes kommunista hatalomátvételt megelőző idő kormányának legprogresszívebb elemeivel*. Eszterhás György a Horthy-korban a konzervatív szellemű, de a német- és náciellenes, a szociálpolitikáért is felelős és a progresszív szociálpolitikai törekvéseket is támogató Belügyminisztériumban vállalt állást. A lengyel menekültekkel és a KALOT pénzügyi támogatásával kapcsolatos szerepét már leírtuk, az ONCSA pedig, ahol meghatározó szerepű előadó volt, a szociálpolitika és a családtámogatás terén tette meg az akkor megtehető legtöbbet. Nem véletlen, hogy az 1945 utáni időben a lehető legprogresszívebb szerepet betöltő Bibó Istvánnál volt osztályvezető Karcsay Sándor, aki DNP-tag, 1989-es KDNP-alapító tag és 1990-es országgyűlési képviselő volt, és az ő osztályán dolgozott egy ideig Keresztes Sándor. Ennek 1956. évi, döbbenetes fontosságú következményeit a 6. fejezetben tárgyaljuk.

Végül a tizedik és a népi jellegnél nem kevésbé fontos jellemző a *kiemelkedően magas intellektuális szint*. Nagyon ritka az az eset, amikor egyetemi tanárok szállnak be a politika nem egészen nekik való küzdőterébe, de itt ezt többen is megtették, és ezzel meghatározták ennek a képviselőcsoportnak és ennek a pártnak a tevékenységét.

Összefoglalva, ez a képviselőcsoport valóban páratlan volt, a részletek ismeretében még nyilvánvalóbb, hogy ez volt *minden idők legnépibb és egyben*

legintellektuálisabb magyar képviselőcsoportja, amelyhez ilyen szempontból csak a Nemzeti Parasztpárt – a későbbi Petőfi Párt – volt hasonlítható. Páratlan volt a törekvésük is. A Független Kisgazdapárt megtörése és a megmaradt szervezet kollaboránssá tétele után kísérelték meg a szinte lehetetlent, a teljes kommunista hatalomátvétel elhárítását vagy legalább késleltetését és teljességének mérséklését azzal, hogy eleget tesznek a szovjetek és hazai ügynökeik mindazon kívánságainak, amelyek nincsenek egyértelmű ellentétben elveikkel és nemzeti érdekeinkkel. El akarták kerülni a végső összeütközést is és a kollaborációt is. Megvolt minden adottságuk ahhoz, hogy ezt megtegyék: a népi jelleg, a korábbi társadalmi és politikai aktivitás, az ellenzéki múlt és a helyzet teljes intellektuális felismerése. Esélyeiket tulajdonképpen még az önmagában véve nagyon is sajnálatos 1945. évi pártszakadás és a Mindszenty hercegprímással szembeni, még sajnálatosabb politikai ellentét is növelte, mert bizonyította, hogy teljességgel szakítottak a Horthy-korral, és nem voltak konzervatívok. Épeszű szovjet és épeszű magyar kommunista vezetésnek el kellett volna tűrnie ezt a politikai mozgalmat, nem pedig eltipornia. Hogy eltiporásával saját érdekeik ellen cselekedtek, azt egyértelműen bizonyítja az 1953. évi politikai fordulat és még inkább az 1956. évi forradalom.

Ez volt tehát az 1947. évi DNP képviselőcsoport. A következő fejezetben – „A DNP parlamenti szerepe” – a párt 1947–1949. évi parlamenti szereplését írjuk le az 1949. évi önfelosztatásáig, és a későbbiekben térünk rá a képviselőcsoport egyes tagjainak 1956. évi szerepére és valamennyi tagjának személyes sorsára, valamint a nekik adott késői és szerény elismerésre, egyes esetekben beszámolva egyes képviselők utóéletéről.

4.

A DNP parlamenti szerepe*

A 3. fejezetben – „A DNP országgyűlési képviselőcsoportja” – leírtuk e képviselőcsoport összetételét, ebben a fejezetben pedig a képviselőcsoport 1947–1949. évi parlamenti szereplését ismertetjük a párt 1949. évi kényszerű önfeloszlatásáig. Ez a fejezet elkerülhetetlenül összefonódik az 5. fejezettel – „Sikertelen kísérletek a tragédia elhárítására és a végkifejlet” –, amely Mindszenty fenyegető letartóztatásával, az ennek elhárítását megkísérlő kezdeményezésekkel és ezek sikertelenségével foglalkozik, ugyancsak a párt kényszerű önfeloszlatásáig és a Mindszenty-per ezzel időben gyakorlatilag egybeeső kezdetéig. A kényszerű összefonódás és időbeli egybeesés ellenére e két téma lehetőség szerinti elválasztására törekszünk, itt a DNP parlamenti szerepével foglalkozva, és a következő, 5. fejezetre hagyva a másik témát és az ahhoz kapcsolódó eseményeket.

Ennek a fejezetnek a megírását megkönnyítette, hogy a Jelenkutató Alapítvány összeállította a *Nemzetgyűlési Almanach 1945–1947* (Vida István főszerk., 1999) és az *Országgyűlési Almanach 1947–1949* (Marelyin Kiss József és Vida István főszerk., 2005) című kiadványokat, Csicskó Mária és Szabó Róbert (1996) pedig még ezt megelőzően a DNP 1947–1949. évi képviselőinek életrajzát. Ezek tartalmazzák valamennyi akkori nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő adatait, azokét is, akikkel eddig nem foglalkoztunk. A DNP képviselőinek parlamenti beszédeit az *1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés naplója* (Kiss Károly szerk., 1948–1949) közli. Más összefoglaló munkákra is támaszkodhattunk, így Elmer (1996), Kovács–Gyorgyevics (2001), Mézes (1991), *Félbemaradt reformkor 1935–1949* (1990), *Félbemaradt reformkor 1935–1949* (2006).

Ebben a fejezetben először a választásokkal és az ezt közvetlenül követő eseményekkel foglalkozunk, majd a parlamenti szereplés alapelveivel, rövi-

den idézve a legfontosabbnak látszó parlamenti felszólalásokat. Ezt a belső meghasonlás és az üldöztetés kezdetének leírása követi: a pártból való kilépések, a mandátumoktól való megfosztások és a pótképviselők behívása. Ez időszak végén került sor a talán legfontosabb és a párt érdemi parlamenti szereplését lezáró felszólalásra, Barankovics 1948. december 14-i búcsúbeszédére. Ezt még néhány felszólalás követte, majd a kényszerű önfeloszlatás, többek lemondása mandátumukról és az első letartóztatások. Ezzel a proletárdiktatúra elhárításának itt tárgyalt első nagy kísérlete lezárult. Az ezt követő üldöztetést, a második kísérletet és az azt követő üldöztetést, valamint az ún. „kádári konszolidációt” a könyv ezt követő fejezetei tárgyalják.

A választások, és ami közvetlenül utánuk történt

Köztudott, hogy sokaknak a választásra jogosultak listájáról való indokolatlan törlése, a „kékcédulák” és a más választási csalások miatt a kommunisták kapták a legtöbb és utánuk a DNP a legtöbb szavazatot. Hogy a jelenlegi fiataloknak is legyen némi fogalmuk róla, hogy hogyan is folyt a választójogtól való megfosztás, arról itt csak egyetlen konkrétumot. E szerzők idősebbikének családi gyermekorvosát, a már nyugdíjas korban lévő, szakmai és emberi szempontból egyaránt köztiszteletben álló és hitvalló katolikus többgyermekes egyetemi magántanárt, Bókay János tanítványát, valamint feleségét azzal az indokolással fosztották meg választójogától, hogy felesége nyilvántartott, egészségügyi bárcával rendelkező és ezért rendszeres orvosi ellenőrzésre jelentkezni köteles prostituált, és ez így ment nem tíz-, hanem százezerszámra. Így is a DNP kapta a kommunisták után a legtöbb szavazatot, de az úgynevezett prémiummandátumok, a töredékszavazatok elosztása után, hatvanegy képviselővel, a negyedik legerősebb parlamenti párttá esett vissza a kommunisták, a kisgazdák és a szociáldemokraták után. Különböző technikai okok miatt egyes képviselők mandátumát késve igazolták, így a képviselőcsoport csak 1947. decemberre érte el teljes létszámát. Ennek a hatvanegy képviselőnek, valamint a megválasztásuk után a mandátumukról egyházi utasításra azonnal lemondó két pap képviselőnek a megválasztásuk előtti élettörténetét ismertettük a könyvünk 3. fejezetében, valamint korábbi cikkünkben (Szabó – Szakolczai, első rész, 28–38.) Amint már utaltunk rá, a korábbi irodalom általában, de pontatlanul, hatvan képviselőről írt.

A megválasztott és az addig az időpontig igazolt képviselők első frakcióülésére 1947. szeptember 12–14-én, Hévízen került sor. A párttörténeti leírásokban Hévíz helyett ismételten Hévízszentandrás szerepel; ez volt akkor a

*E fejezet első változata (Szabó–Szakolczai 2009–2010, második rész) az *Egyházforum* 2010. évi 1. számában jelent meg.

Hévízi tónak és környékének, tehát az üdülőhelynek a megnevezése. A helyzetet és a teendőket a párt vezető értelmiségi magjának tagjai foglalták össze előadásaikban. Azt, amit elmondtak, teljes mértékben igazolta a történelem, de az a szemléletmód, amelyet képviseltek, mégis visszatetszést keltett a képviselők egy részében. Ezt még illusztrálni fogjuk két volt DNP-képviselő 1948-ban írt jelentésének kivonatos közlésével az 5. fejezetben, valamint a 12. függelékben.

Ekkor ugyan, különös tekintettel a nem várt sikerre és az első frakcióülés euforikus hangulatára, nem került sor semmiféle összeütközésre, de a később bekövetkezett meghasonlás már előre vetítette árnyékát.

A választási eredmény és az ennek alapján kialakult parlamenti helyzet, annak ellenére, hogy a Magyar Kommunista Párt (MKP), az akkorra már megtört és kollaboránssá vált Független Kisgazdapárt (FKgP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) volt a három legnagyobb parlamenti párt, a legkevésbé sem volt megnyugtató a kommunisták számára. Elkerülhetetlen volt tehát számukra a parlamenti erőviszonyok módosítása. Ez vezetett a Magyar Függetlenségi Párt (MFP) mandátumai ellen benyújtott petíció kezdeményezésére, aminek folytán az Országos Nemzeti Bizottság 1947. november 20-án megsemmisítette a párt mandátumait.

A parlamenti szereplés alapelvei

Ezt követően mindazoknak, akik képesek voltak a valóság felismerésére, látniuk kellett, hogy a parlamenttől – ilyen körülmények között – nemhogy a politikai erőviszonyok megváltoztatása, de még érdemi módosítása sem várható. A DNP által követendő parlamenti stratégia alapelvei tehát csak a következők lehettek. (1) Félreérthetetlenül hangsúlyozni kellett, a képviselőcsoport tagjainak felfogásával és múltjával teljes összhangban, hogy a párt egyetért az 1945. évi alapvető, demokratikus és szociális, sőt szocialista szellemű, progresszív változásokkal, és nem kívánja vissza a múltat. (2) Minden olyan alapvető kérdésben, amely elsőrendű fontosságú volt a magyarországi politikai hatalom tényleges birtokosai számára, és amely nem állt ellentétben alapvető nemzeti érdekeinkkel és a DNP által képviselt keresztény felfogással, kerülni kellett a konfrontációt a kormánnyal, még a párt fenntartásainak hangoztatásával is. (3) Minden kérdésben eleget kell tenni a szovjetek külpolitikai törekvéseinek, mert ezek befolyásolására nem volt lehetőség, és mert ezek elfogadása bizonyította azt, hogy a magyar ellenzék nem veszélyezteti a Szovjetunió külpolitikai törekvéseinek érvényesítését. (4) Minden olyan részletkérdésben,

ahol bármilyen lehetőség volt rá, az ország és népe számára a lehető legjobb megoldás elfogadására kellett törekedni. (5) Azokban az alapvető elvi kérdésekben, ahol nem lehetett helye semmiféle engedménynek, a következményekre való tekintet nélkül képviselni kellett nemzeti és vallási érdekeinket és az elveinknek megfelelő álláspontot.

Már bevezetésként azt kell mondanunk, hogy a frakció voltaképpen sikerrel, sőt kifogásolhatatlanul követte ezt a stratégiát. Ez a stratégia azonban felszínre hozta és kiélezte a párton belüli ellentéteket. Kovács és Rosdy (1996: 191–220) a frakció vezető értelmiségi magjának öt állásfoglalását közölte, ezek közül az első kettő azonban még az 1945–1947. évi Nemzetgyűlés ülésén hangzott el. Ez az öt felszólalás inkább ennek az öt személyiségnek akart emléket állítani, nem pedig az 1947–49. évi parlamenti szereplés keresztmetszetét akarta bemutatni. Ez az öt beszéd – a címek a szerkesztők által adott címek – a következők: (1) Eckhardt Sándor: Köztársaság vagy monarchia? – Döntson a nép! (Nemzetgyűlés, 1946. január 31.) (2) Bálint Sándor: Becsüljük meg népünk sajátos hagyományait az oktatásban! (Nemzetgyűlés, 1947. március 21.) (3) Mihelics Vid: A párt egyeduralma nem használ a gazdaságnak. (Országgyűlés, 1947. november 11.) (4) Rónay György: Az egyház szabadon teljesíthesse kulturális hivatását. (Országgyűlés, 1948. február 23.) (5) Barankovics István: A jelen nyomorúsága és a jövő távlatai. (Országgyűlés, 1948. december 14.)

A legfontosabb felszólalások

A fenti (1) és (2) alapelvnek talán leginkább *Mihelics Vid* 1947. november 14-i, a bankok, a bányák és a nagyipar államosításának kérdéséről elmondott beszéde felelt meg. Mihelics, a párt talán legbaloldalibb szellemű képviselője, saját személyes felfogásával is a legteljesebb összhangban, félreérthetetlenül hangoztatta a párt progresszív alapfelfogását, nem utasította el, sőt helyeselte az államosítás gondolatát, de ugyanakkor hangoztatta a párt fenntartásait. Kimondta azt, hogy „az előttünk fekvő törvényjavaslatból haszon, és pedig nagy haszon származhatik a magyar népre” (Mihelics 1947, 1043. hasáb), továbbá hogy „gazdasági rendszert erkölcsi és társadalombölcseleti szempontból súlyosabb elítélés nem érhet, mint a kapitalizmust” (1044. hasáb). Ez a kijelentés, amelyet ma nehezen lehetne megtenni, az 1929–33. évi világválság után megfelelt sokak akkori felfogásának. Felszólalását mégis azzal zárta, hogy „ha [...] a kártalanításra” – elsősorban a kisrézvényesek méltányos mértékű kártalanítására

– „vonatkozó kívánságunk méltánylásra nem találta [...], akkor a törvényjavaslatot, legnagyobb sajnálatunkra, nem tudnók elfogadni” (1054. hasáb).

A fenti (3) szempont szerinti legfontosabb parlamenti szereplés *Farkas Györgynek* a magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat vitájában elmondott 1948. március 3-i beszéde volt. E szerzők idősebbjének emlékezete szerint köztudott volt, hogy Barankovics vette rá Farkas Györgyöt ennek a beszédnek ez elmondására, utalva arra az előbb már leírt alapelvre, hogy a párt nem szegülhet szembe az alapvető szovjet külpolitikai törekvésekkel. Farkas György történelmi példákra, Erdély, Bethlen Gábor és Rákóczi Ferenc politikájára hivatkozott (Farkas 1948, 1155. hasáb), és a beszédet a következőkkel zárta: „A magas szerződő felek határozott hangsúllyal kijelentik, hogy »a szerződés megvalósítása összhangban lesz az Egyesült Nemzetek Szervezete alapokmányával«, vagyis ez a szerződés a szervezett világ békét akarja szolgálni. Forró óhajunk, hogy ez a szerződés legyen a világ béke, a szovjet–magyar jóviszony és a dunai táj békéjének megerősítője. Ezeknek a gondolatoknak figyelembevételével pártom, a Demokrata Néppárt és a magam nevében a törvényjavaslatot elfogadom” (i.m. 1157–1158. hasáb).

Nagyon nehéz lenne a fenti (4) szempont szerinti legfontosabb beszédet kiválasztani, és ezért – szinte találomra – *Pusztai Sándornak* az ipari tárca költségvetési vitájában elmondott beszédét idézzük. Kijelentette, hogy „a kézművesiparosságról nem történt olyan gondoskodás, amely mai nehéz helyzetben segítséget jelentene neki, és bajait jelentősen enyhíteni tudná” (Pusztai 1948: 813. hasáb). „A kisiparosság vergődik” (i. m. 815. hasáb), „hitelszerződési lehetősége nincs” (uo.), és „ez a körülmény [...] a kisiparosság teljes elsorvadását idézheti elő” (uo.). Beszédének zárómondata: „Mivel a költségvetésben előírányzott összegek nem felelnek meg azoknak a kívánalmaknak, amelyeket a kézműves-kisiparosság joggal támaszt, és mivel a kormányzattal szemben bizalmatlansággal viseltetem, pártom és a magam nevében a költségvetést nem fogadom el” (i. m. 817. hasáb).

A párt képviselőinek és szónokainak minden igyekezete ellenére eljött az a fenti (5) pont szerinti helyzet, amikor nem lehetett helye semmiféle engedménynek. Itt *Barankovics Istvánnak* az iskolák államosításáról szóló vitában 1948. június 16-án elmondott beszédét kell idéznünk. Bevezetésként a következőket mondta, félreérthetetlenül kimondva, hogy ismeri a való helyzetet. „T. Országgyűlés! Tudatában vagyok annak, hogy a szó és az érv olyan hatalmával nem rendelkezem, amely a koalíciós pártok előzetes elhatározását módosíthatná, és a törvényjavaslat sorsán változtathatna” (Barankovics 1948a: 464. hasáb). Alapelvként a következőket szögezte le: „Az állam nem veheti el a világnézet

érvényesülésének a nevelés terén egyetlen hatásos és kielégítő biztosítékát: a hitvallásos iskolákat” (i. m. 469. hasáb). S végül az utolsó mondatok: „A legcsekélyebb erkölcsi ingadozás nélkül merem állítani [...], hogy ez a törvényjavaslat, ha az országgyűlés többségének helyeslését el is nyeri, a magyar nép igen nagy többségének értelmi, akaratí és érzelmi egyetértését soha nem fogja elnyerni. [...] És akik ezt a törvényjavaslatot megszavazzák, ezeknek is tudniuk kell, hogy ennek a javaslatnak a törvényerőre emelésével politikai győzelmet már nem arathatnak. A javaslatot nem fogadom el” (i. m. 480. hasáb).

A parlamenti munka körülményei

A képviselőcsoport tehát, amint ezt ez a legutóbbi felszólalás félreérthetetlenül bizonyítja, a legkeményebben helytállt, ha helyt kellett állnia. A körülményeket, amelyek között ezt kellett tennie, Mézes Miklós a következőképpen írta le levelében:

„A képviselőcsoport tagjai valóságos élet-halál harcot vívtak, de szorgalmasan eleget tettek országgyűlési képviselői megbízatásukkal járó feladatoknak. Bíraltuk a kormány és a kommunisták túlkapásait. Interpellációkkal, valamint a költségvetési vitában elmondott tiltakozó beszédekkel szálltunk szembe velük. A kommunista képviselők durván, civilizálatlanul bántak velünk, és belénk akarták fojtani a szót. Kezükkel az asztalukat csapdosták, lábukkal a padlót verték és öklüket rázva ordítottak ránk. A Parlament elnöke gyakran csak hosszú csengőrázás után tudott rendet teremteni.” Az, hogy ez a leírás nem túlzás, világosan látható a parlamenti naplóból.

„Az ÁVO a DNP minden képviselőjére ráállított egy vagy több személyt is”, folytatja beszámolójában. „Az ebédlőben, természetesen civil ruhában, ha meg tudták tenni, közel férkőztek asztalunkhoz, hogy kihallgassák, miről beszélgetünk. Az illemhelyen elbújtak egy-egy fülkébe, és ott hallgatóztak. Állandó megfigyelésben és félelemben tartottak, terrorizáltak bennünket. Így bántak velünk, az úgynevezett demokráciában, az Úrnak 1948–49-edik éveiben, az 1848–49-es Szabadságharcunk 100-adik évfordulóján! Hősies küzdelem volt ez, képviselőcsoportunk részéről is, és egyénileg is? A válasz csak egy lehet: határozott IGEN!”

A parlamenti napló, a DNP képviselőinek hozzászólásait kísérő és követő közbeszólások félreérthetetlenül megerősítik azt, amit Mézes Miklós leírt. A párt valamennyi képviselője megérdemli azt a késői és csekély tiszteletadást, amelyet e könyvben, a megérdemelnél sokkal szerényebben, próbálunk megadni nekik.

Az első kilépések és a mandátumtól való megfosztások

A DNP eddig tárgyalt parlamenti szereplésének tárgyalása után térjünk rá a párt belső helyzetének és a képviselők sorsának, tehát a belső meghasonlásnak, majd az üldöztetés első szakaszának ismertetésére.

Eleve nyilvánvaló, hogy abban a nehéz helyzetben, amelyben hazánk 1947–1948-ban volt, még remény sem volt arra, hogy olyan nézetrendszer és főként olyan politikai stratégia legyen kialakítható, amelyet, akár ugyanazon a párton belüliek és azonos világnézetet vallók közül, mindenki elfogad, és fenntartás nélkül követ. Eltérő volt a szereplők vérmérséklete, képzettsége és tájékozottsága, valamint magatartásmódja, és eltérő volt társadalmi helyzetük, amely bizonyos fokig még a vérmérsékletet is meghatározza, a képzettséget, tájékozottságot és magatartásmódot pedig különösképpen. Ezek az eleve meglévő különbségek ellentétte váltak az MFP mandátumainak megsemmisítése után, amire a hevesebb vérmérsékletűek még nagyobb radikalizmussal, a megfontoltabbak pedig még nagyobb óvatossággal reagáltak. Az ellentéteket tovább fokozta a Mindszenty és Barankovics közötti stratégiai ellentét, amely különösképpen a zalaiak számára okozott nagy gondot, hiszen valamennyien szoros kapcsolatban álltak Mindszentyvel, a zalai részek és különösképpen Zalaegerszeg korábbi egyházi vezetőjével, és valamennyien mélyszélesen tisztelték. Az eleve meglévő ellentétek tehát azonnal a felszínre kerültek.

Az ellentétek első következménye a *kilépések* sorozatának megkezdődése volt. *Kolbert János* volt az első kilépő. 1948 januárjában négy interpellációt is bejegyeztetett, majd 1948. január 29-én bejelentette a házelnöknek, hogy kilépett a DNP-ből. Lépésének konkrét okát nem tudtuk megállapítani, lehet, hogy nem tartotta eléggé radikálisnak a DNP politikáját, lehet, hogy ezt a lépést a hatalom provokálta ki, mert átmenetileg valóban tagja, sőt megyei szervezőtitkára volt a korábbi kormánypártnak, a MÉP-nek (Magyar Élet Pártja). Rajk László február 17-i keltezésű levelében kérte mandátumának megsemmisítését, és a Parlament, az összeférhetetlenségi bizottság jelentése alapján, 1948. február 24-én fosztotta meg képviselői megbízatásától. Ezután családjával együtt megkísérelte a nyugati határ átlépését, de letartóztatták őket. *Zoltán Pál* rövidesen követte Kolbert János példáját, és kilépett a frakcióból. Ő mint hivatásos katonatiszt fia és maga is hivatásos katonatiszt, valamint 1945-ben a Pálffy-féle DNP főtitkára, a Hivatásszervezetben vállalt szerepe ellenére nem egészen illett bele a Barankovics vezette DNP-be, és jelöltséget, valamint szervezést csak az 1947. augusztusi általános lelkesedés és összefogás szellemében vállalt. Kilépése nem volt meglepő, ezután mint pártonkívüli folytatta parlamenti tevékenységét, többször fel is szólalt.

A tulajdonképpeni törés 1948. április 2-án következett be – valószínűleg nem véletlen, hogy éppen egy hónappal Farkas György fent ismertetett beszédének elmondása után –, amikor a párton belüli ellenzék vezére, *Matheovits Ferenc*, valamint *Abay Nemes Oszkár* lépett ki a pártból. Mindketten jogászok, mindketten értelmiségi származásúak, mindketten pécsi lakosok, feltehetőleg közeli személyes ismerősök, akik feltehetőleg nemcsak egyszerre léptek ki, hanem korábban közös elhatározással és gyakorlatilag egyszerre léptek be a pártba. Őket nem sokkal később, 1948. április 26-án és nyilván azonos meggondolásból követte a párt két másik radikálisa, a zalaegerszegi *Fehér Ferenc* és a hévízi *Pócza Lajos*, a frakció alakuló ülésének szervezője és házigazdája, mindketten zalaiak. *Barkóczy József* kilépését 1948. június 15-én jelentették be, és ennek oka hasonló lehetett a többiekéhez. Ez az öt kilépő is megtartotta mandátumát. Az akkori parlamenti viszonyokra jellemző, hogy a házelnök szerint Barkóczy a DNP-ből való kilépésének bejelentését követő napon, az 1948. június 16-i ülésen, az iskolák államosításáról folytatott vitájában megsértette Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi minisztert, a mentelmi bizottság ezért elmarasztalta, és ennek folytán három hónapra kizárták a törvényhozás munkájából.

A kilépéseket a párt egyes képviselőinek mandátumuktól való megfosztása követte, és e kettő között lényeges volt a különbség. A kilépéseket a kilépő radikálisok kezdeményezték, mert nem fogadták el a pártvezetés politikáját, és mert nem tudták érvényesíteni elképzeléseiket. A mandátumtól való megfosztásokat a hatalom kezdeményezte, időzítésük szerint egyértelmű politikai meggondolásból. Ezekre a DNP-nek az iskolák államosításának ügyében elfoglalt egyértelműen elutasító parlamenti szereplése után került sor, és ezért kellő alap van annak feltételezésére, hogy a mandátumoktól való megfosztások sorozatára a DNP-nek ez ügyben elfoglalt határozott álláspontja adott okot.

Van ok annak feltételezésére is, hogy ugyanezek a mandátumoktól való megfosztások azt is jelentették, hogy megszületett az elhatározás a DNP fel számolására. Az, hogy itt ekkor meghozott és egyértelmű politikai meggondolásokon alapuló döntésekről volt szó, alátámasztja, hogy a mandátumoktól való megfosztásra jogi alapot adó tények már az 1947. évi választásokkor és a mandátumok igazolásakor ismertek voltak. Egyrészt volt olyan képviselő, aki, átmenetileg ugyan, de tagja volt a MÉP-nek, és aligha tételezhető fel, hogy a hatalom ezt nem tudta már korábban is. Másrészt még 1945 legelején, Debrecenben, nem sikerült megakadályozni, hogy az EMSZO-t és a Hivatásszervezetet fasiszta alakulatnak minősítsék, és ezért betiltsák, noha vezetőiket a nyilasok üldözték és bebörtönözték, és, amint erre az előző, 3. fejezetben már utaltunk, egyesek közülük Dachauban voltak akkor, amikor szervezetü-

ket mint fasisztát betiltották. Ez okot adhatott e szervezetek volt tagjainak és főként vezetőinek mandátumuktól való megfosztására. Köztudott volt, hogy a DNP egyes tekintélyes képviselői, a mozgalmi vezetők, korábban e szervezetek vezetői voltak. Az, hogy korábban nem, ekkor viszont felléptek ellenük emiatt, az akkor aktuális politikai motiváció félreérthetetlen bizonyítéka, és a konkrét ok aligha lehetett más, mint a pártnak az iskolák államosítása ügyében elfoglalt intranszigiens álláspontja.

Ezek az események az alábbiak szerint tekinthetők át. *Kolbert Jánost*, amint ezt már tárgyaltuk, már korábban, 1948. február 24-én, MÉP szervezőtitkári beosztása miatt megfosztották mandátumától. Helyére 1948. április 26-i hatállyal *Gábrriel Jánost* hívták be.

Berkes János, aki tanító volt, 1939-től 1942-ig formálisan tagja volt a MÉP-nek, a Teleki Pál vezette kormánypártnak, de már 1942-ben átlépett az FKGP-be. Ezért 1948. július 7-én – három héttel Barankovics fent bemutatott beszéde után – megfosztották mandátumától, és helyére *Horváth Ferencet* hívták be augusztus 4-i hatállyal.

Keresztes Sándort, ugyancsak 1948. július 7-én, hivatásszervezeti tevékenysége miatt fosztották meg mandátumától. Míg Berkes János esetében még fel lehetett volna tételezni, hogy akkor jöttek rá múltjára, ilyesmi Keresztes Sándor esetében nem volt állítható, mert köztudott volt, hogy főfoglalkozásban volt a Hivatásszervezet szervezője. Helyére *Harnóczy Kálmánt* hívták be ugyancsak 1948. augusztus 4-i hatállyal.

Pörncze József az ellene indított politikai támadások miatt lemondott mandátumáról, és ezt ugyancsak 1948. július 7-én jelentették be. Helyére *Keszler Aladárt* hívták be 1948. augusztus 4-i hatállyal.

Szabados Pált EMSZO és hivatásszervezeti tevékenysége miatt, amely ugyancsak eleve köztudott volt, ugyancsak 1948. július 7-én fosztották meg mandátumától. Helyére Babóthy Ferenc lépett, aki lemondott Somogy megyében szerzett mandátumáról, és az így megüresedett helyre *Koczor Jánost* hívták be augusztus 4-i hatállyal.

Ugrin Józsefet eleve közismert hivatásszervezeti tevékenysége miatt ugyancsak 1948. július 7-én fosztották meg mandátumától. Helyére Kováts László lépett, aki lemondott másutt szerzett mandátumáról, és erre az így megüresedett helyre *Csontos Tamást* hívták be augusztus 4-i hatállyal.

Iszak Kálmánt 1948. július 9-én fosztották meg mandátumától azzal az indokolással, hogy a MÉP szervezőtitkára volt, noha ezt nem tudták bizonyítani. Helyére *dr. Szabó Ferencet* hívták be 1948. augusztus 4-i dátummal.

Noha ez később történt, a pótképviselő behívása miatt célszerű már itt tárgyalni, hogy *Matheovits Ferenc* 1948. december 15-én, nyilván az események

elleni tiltakozásának kifejezésére, lemondott mandátumáról. Helyére *Bakó Mátyást* hívták be 1949. január 28-i hatállyal.

Összesítve a leírtakat, a képviselőcsoportnak összesen hetvenegy tagja volt. A két papképviselő megválasztása után azonnal lemondott, de őket is a képviselőcsoport tagjának kell tekintenünk, erkölcsi szempontból is, és azért is, mert mandátumok igazolása és lemondásuk között egyetlen napig, a képviselőcsoport tagjai voltak. A képviselőcsoport ezt követően hatvanegy fővel alakult meg még akkor is, ha az utolsó két képviselő mandátumának igazolására csak 1947 decemberében került sor. Ez összesen hatvanhárom fő. Végül a mandátumoktól való megfosztások, illetve Matheovits lemondása folytán nyolc pótképviselőt hívtak be, és ezzel nőtt a teljes létszám hetvenegyre. E hetvenegy képviselő sorsáról kell számot adnunk, erre azonban majd csak a későbbiekben kerülhet sor.

A pótképviselők

A DNP képviselőcsoportjának szociográfiai struktúrája csak a pótképviselők legfontosabb adatainak ismertetésével lehet teljes. Ezért számolunk be róluk a behívásuk sorrendjében.

Gábrriel János (Kaposvár, 1894 – Kaposvár, 1970) kocsifényező-mester. Apja vasúti kocsifényező, majd mozdonyvezető, hat gyermeke volt. Négy fiútestvére mozdonyvezető, műbútorasztalos, gazdálkodó és állomásfőnök, leánytestvére háztartásbeli, ő maga kocsifényező-mester, magániparos, felesége szabó kisiparos. 1921-ig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja, de amikor önálló lett, kilépett. Szülővárosában akkor lett közismert, amikor 1946 tavaszán lecsendesítette a városba érkező Tildy köztársasági elnök elé vonulokat, akik eltűnt hadifogoly hozzátartozóikat akarták számon kérni. Szavainak hatására írásos petíciót fogalmaztak meg kéréseikről, és a dokumentumot átadó bizottság elnökének is felkérték. Az eset után több párt is megkereste, de ő a DNP felkérését fogadta el, és így választották meg pótképviselővé.

Horváth Ferenc (Gyöngyösszentkereszt, Vas vm., 1911 – Csáford, Zala m., 1969) gazdálkodó, majd segédmunkás, pincér. Édesapja cipész, édesanyja háztartásbeli. Egyik fiútestvére cipész, a másik hentes és mészáros. Négy polgárit végzett, vendéglőt és hentesüzletet nyitott, három hektár saját földjén és huszonöt hektár bérelt területen gazdálkodott. Felesége vendéglős, három gyermekük nőtt fel, az egyik gazdálkodó, a másik raktáros, a harmadik pincér. KALOT-tag, 1947-ben csatlakozott a DNP-hez, és pótképviselővé választották.

Harnóczy Kálmán (Kiskunhalas, 1898 – Kiskunhalas, 1968) földbirtokos, gazdálkodó. Apjának százhuszonhárom hold volt a birtoka. A kiskunhalasi református gimnáziumban érettségizett. Aktívan részt vett városa közéletében, a polgári olvasóköri és a KALOT tagja volt, a katolikus egyházközségben is tevékenykedett. 1945-ben birtokának nagy részét államosították, maradék birtokán gazdálkodott. Belépett az FKgP helyi szervezetébe, később alelnöknek is megválasztották. Pártja delegáltjaként helyet kapott a városi igazolóbizottságban. 1947-ben lépett át a DNP-be, és választották meg pótképviselővé.

Keszler Aladár (Tapolca, Zala vm., 1908 – Tapolca, Veszprém m., 1972) vállalkozó. Édesapja ugyancsak vállalkozó, édesanyja háztartásbeli. Középiskolai tanulmányait a székesfehérvári cisztereknekél kezdte el, majd a budapesti Kossuth Lajos Gimnáziumban érettségizett, vegyipari ismereteit magánúton szerezte. Édesapja halála után átvette és irányította a család tulajdonában lévő kisvállalkozást, egy rézkénporgyárat, művelte két és fél holdas szőlőbirtokát, és mellékállásban olajraktár-kezeléssel is foglalkozott. Munkája mellett a helyi lap szerkesztésében vett részt. 1945-ben az FKgP helyi szervezetének tagja, majd elnöke. 1947-ben a tagsággal együtt testületileg kilépett, ez év nyarán a DNP-hez csatlakozott, felkérésükre képviselő-jelöltséget vállalt, és pótképviselővé választották.

Koczor János (Inke, Somogy vm., 1918 – Chatham, Ontario, Kanada, 1999) gazdálkodó. Édesapja kocsis, majd kisbirtokos, édesanyja és húga gazdaszanyok. Szülőföldjén végezte el a négy elemi, és Csurgón a négy polgári. Papnak szánták, de mégsem folytatott egyházi tanulmányokat, hanem az apai tíz holdon gazdálkodott. Húszéves korában lépett be az FKgP-be, majd bekapcsolódott a KALOT-ba, elvégezte az érdi népfőiskolát, és megválasztották a KALOT szervezőtitkárának is. 1945 után folytatta földje művelését, 1947-ben átlépett a DNP-be, és pótképviselővé választották, majd Babóthy Ferenc somogyi mandátumának helyén 1948. augusztus 4-én képviselő lett.

Csontos Tamás (Nagyiván, Heves vm., 1925 – Karcag, 1989) gazdálkodó. Szüleinek harminchat hold földjük volt. 1944-ben érettségizett a debreceni kereskedelmi iskolában, de ezt követően, a családi tradíciót követve, szülei gazdaságát irányította. 1946-ban lépett be a DNP-be, majd pótképviselővé választották.

Szabó Ferenc dr. (Zalaegerszeg, 1920 – Zalaegerszeg, 2002) postatisztviselő. Édesapja postaaltiszt. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte. 1946-ban a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán jogi végzettséget szerzett. Első munkahelyén, a zalaegerszegi postánál postatiszti beosztásban dolgozott. Már 1945-ben bekapcsolódott a politikai életbe. Belépett az FKgP városi szervezetébe, irányította a pártszer-

vezést, megválasztották megyei főtitkárnak. 1947 nyarán – mivel megítélése szerint az FKgP elvesztette erkölcsi hitelét választói előtt – kilépett pártjából, a DNP-hez csatlakozott, és pótképviselővé választották.

Bakó Máttyás (Szebény, Baranya vm., 1908 – Pécs, 1986) agrónómus. Édesapja földműves, hatvan holdon gazdálkodtak, tönkrementek, és a megmaradt hat holdat művelték meg. A pécsi jezsuitáknál érettségizett, majd Keszthelyen tanult. Több helyen intézőként dolgozott. 1946-ban lépett be a DNP-be, addig nem volt közéleti szerepe, és pótképviselővé választották.

A pótképviselőkről nem lehet túl sok összefoglaló mondanivalónk. Behívásuk tovább növelte a képviselőcsoport népi jellegét, ami érthető, mert mi sem természetesebb, hogy a listák közepére vagy végére a kevésbé ismertek és kisebb politikai múlttal rendelkezők kerültek.

Barankovics búcsúbeszéde

1948 decemberében már nyilvánvaló volt, hogy itt a vég. Barankovics 1948. december 14-én mondta el utolsó nagy parlamenti beszédét, amely az ő és egyben a párt búcsúbeszéde volt. Aligha tévedünk, ha azt írjuk, hogy ez volt a párt képviselőinek ebben a másfél évben elmondott legfontosabb beszéde, és ezért a többenél részletesebben kell ismertetnünk.

Barankovics, egy rövid és aktuális bevezetés után, mélységes csalódottságának adott hangot, és tulajdonképpen arra utalt, hogy az első kísérlet, az a remény, hogy a teljes kommunista hatalomátvétel, az országnak a kommunista elképzelései szerinti teljes átalakítása és a proletárdiktatúra a fent kifejtett elvek szerinti parlamenti szerepléssel megakadályozható, megbukott.

„A kormány politikája és különösen a választások során még fel sem merült törekvései, amelyek részben már megvalósultak, részben pedig a jövőt előrevételezik, lényegesen megváltoztatták azokat a körülményeket, amelyek között a néppárt a választások idején programjával a nyilvánosság elé lépett. Márpedig minden politikának, a keresztény politikának is, belső törvénye, hogy az elvek és célok helyességén túl a lehetőségeket is számba kell vennie, ha meg akarja érdemelni a józan ész által még egyáltalán igazolható politika nevét, és ha nem akar lezúllani légüres térben való monologizálásra [...], vagy ábrándkergetésre. Mondanivalómat a körül a három lényeges elvi és gyakorlati programponthoz közlök csoportosítom, amelyekbe a tranzigálás számunkra erkölcsi magatartásunk sérelme nélkül egyszerűen lehetetlenség. Az első az egyház és állam viszonya, kapcsolatban a világnézetek civiljogi egyenjogúságával; a másik az új gazdasági rendnek, és benne különösen a

kis- és közép-magántulajdonnak a kérdése, tekintettel az újabb agrárpolitikai törekvésekre, és a harmadik általában az állam szerepe és az emberi szabadságjogok ügye” (Barankovics 1948b, 23. hasáb).

„Az egyház és az állam viszonyának problémája [...] konkrétan a katolikus egyház és a magyar állam viszonyának rendezetlenségét, fájdalmas és káros feszültségét jelenti. [...] Amennyire én a helyzetet ismerem, jó lelkiismerettel azt állíthatom, hogy a sérelmek reparációjának a legjobb, sőt talán az egyetlen útja a tárgyalásokon kialakuló megállapodás. Szerény véleményem szerint a katolikus egyház és az állam viszonyának problémája ugyanis most olyan átlomáshoz érkezett, amikor a fennálló sérelmek nyilvános megtárgyalásától való tartózkodásra csak az nem fog nyomós okot látni, aki a kérdés egész háttérét és érlelődési folyamatát nem ismeri, és így azt hiszi, hogy a részleges reparációkat a probléma általános megoldása nélkül is el lehet érni. Az okosság ma mindkét oldalon önfegyelmet kíván, kivételes önuralmat, amellyel a kérdés általános rendezésére igyekszik összpontosítani minden erőt” (i. m. 24. hasáb).

Ezt „a sajtószabadságnak és az egyesülési szabadságnak sérelmei” részletes tárgyalása követi, „amelyeknek jóvátételét hovatovább már remélnünk sem lehet önámítás nélkül” (i. m. 25–26. hasáb).

„A másik kérdés az új gazdasági rendnek, vagy ahogyan népszerűen nevezni szokták, a gazdasági demokráciának a kérdése. Alaptételünk, amelyből kiindulunk, hogy a liberális monopolkapitalizmus nemcsak erkölcsileg volt rossz, hanem a történelem is túllépett már rajta. A tőkés haszon alapján álló gazdálkodási rendet egy újnak kell felváltania, amely a gazdálkodás céljává az embert teszi. Ez az új rend egyfelől ki kell küszöböljön mindem olyan nagy vagyoni hatalmasságot, amely anyagi erejét az emberek elnyomására használhatja fel, másfelől viszont ki kell küszöbölnie a nélkülözést, vagyis a munka jogának általános realizálása által kivétel nélkül minden embert meg kell szabadítani attól az elnyomástól, amit a nyomor már önmagában is jelent” (i. m. 26–27. hasáb).

„Ami az új gazdasági rendnek nem célját, hanem szervezetét illeti, elsősorban meg kell állapítanom azt, hogy nekünk nem ideálunk az állami bérmunkások társadalmá. [...] Mi a munkás szempontjából is a legelőnyösebbnek egy olyan gazdasági rendet tartunk (*Állandó zaj a dolgozók pártján.*), amelyben van egy állami szektor, és pedig egy olyan nagy állami szektor, amellyel az állam a gazdálkodást a közjó érdekei szerint állandóan befolyásolhatja, van egy szövetkezeti szektor, amely a tömörült egzisztenciáknak még az állammal szemben is megadja a nagy egység nyújtotta védelmet, és végül egy nagy magángazdasági szektor ([...] – *Zaj a dolgozók pártján*) a kis- és közép-magántulajdon fennmaradása, erősödése és szaporodása céljából. És mindezt kiegészíti, mintegy megkoronázza a munkavállalóknak valóban sza-

bad és független, főleg az államtól és az államhatalmat ténylegesen gyakorló tényezőktől független szakszervezete, amely a munkavállalók irányában nem a munkaadó államot képviseli. ([...] – *Zaj a dolgozók pártján.*) De amennyire idegen tőlünk az állami bérmunkások társadalmá, annyira távol állunk egy olyan állami rendtől, amelyben a törvényhozó és a végrehajtó, sőt részben és közvetve a bírói hatalmat is, valamint a szakszervezkedéssel adott hatalmat ugyanaz a legfőbb politikai tényező, egy párt, vagy a pártok koalíciója gyakorolja (*Zaj a dolgozók pártján.* – [...])” (i. m. 27. hasáb).

„A néppárt nemrég foglalkozott a mezőgazdálkodás rendjének reformjával kapcsolatos hivatalos megnyilatkozásokkal, amelyek agrárnépességünket merőben új, a választásokon még nem is sejtetett helyzet elé állították. Mi minden agrárpolitika célját a mezőgazdasági lakosság életszínvonalának minél magasabb fokra való emelésében látjuk [...], illetőleg abban, hogy ez által az ország egész lakosságának gazdasági boldogulását elősegítsük” (i. m. 28. hasáb). „A néppárt az általános életszínvonal emelésének szempontja mellett a földreformot is azért helyeselte, és helyesli ma is, mert véget vetett a nagybirtokrendszer elavult és antiszociális formájának, és lényegesen növelte a független kisegzisztenciák számát. [...] Éppen ezért azt kívánjuk, hogy az állami szövetkezeti politika sem közvetlenül, sem közvetve ne irányuljon a kisegzisztenciák önállósága ellen, ne alkalmazzon szövetkezeti kényszert sem közvetlenül, sem pedig közvetve” (i. m. 30. hasáb).

„[Ezzel kapcsolatban] két nagy kérdést kell még megoldani. Az első a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság teljes foglalkoztatottsága. Itt különösen kimunkálendő feladatnak tartjuk a háziiparnak, a mezőgazdasági iparosodásnak és a kisüzem belterjességének tervszerű és intézményes felkarolását. [...] A másik nagy kérdés abból adódik, hogy a mezőgazdaság korszerűsítésével egyidejűleg szükségképpen csökkenni fog a mezőgazdaságban hasznosítható emberi munkaerő. [...] A mezőgazdaságban feleslegessé váló munkaerőket csak akkor tudjuk hasznosan foglalkoztatni, ha a gazdaságosság határán belül, de minél nagyobb mértékben fejlesztjük iparunkat, különösen mezőgazdasági iparunkat, és hathatósan kiépítjük kül- és belkereskedelmünket. [...] Éppen a fejlettebb technikájú mezőgazdasági termelés kívánja meg az egyre alaposabb és biztosabb szaktudás megszerzését. Emiatt szükségesnek véljük, hogy a földtulajdonnak mind öröklés, mind pedig más jogügyletek útján való szerzésénél azok részesüljenek előnyben, akiknek megfelelő mezőgazdasági szaktudásuk van (*Helyeslés a néppárton – Zaj a dolgozók pártján és a parasztpárton.*)” (i. m. 30–31. hasáb).

„A harmadik kérdéscsoport a szabadságjogok körét öleli fel. Itt az ellentét közöttünk nem abban csúcsosodik ki, mintha mi olyan szabadságjogokat kö-

vetelnénk, amelyeket a kormány egyszerűen expressis verbis megtagad. Ha a szabadságjogokat felsoroljuk, akkor a szavakban, amelyekkel az egyes szabadságjogokat megjelöljük, a kormány és köztünk igen csekély, mondhatni semmi a különbség. [...] A kormány és az ellenzék egyképpen vallja, hogy az állampolgárokat megilleti a vallásszabadság, a gyülekezési, a tanulási, a tanítási szabadság, a munka szabadsága, a tulajdonszerzés és birtoklás szabadsága, a közakarat kialakításába való beleszólásnak, a szabad pártalakításnak a joga és még egész sor emberi és demokratikus állampolgári szabadságjog. *Az ellentét nem a szavakban, hanem a szabadságjogok elvi és gyakorlati tartalmában mutatkozik [...], és ez mutatja a helyzet fonákságát* (kiemelés tőlünk, a szerzők). [...] *Logikus tehát az a különbség is, amely a kormány és köztünk azoknak az intézményeknek és eszközöknek tekintetében áll fenn, amelyek az emberi és az állampolgári szabadságjogok intézményes biztosítékait, gyakorlatilag elengedhetetlen védelmi rendszerét jelentik* (kiemelés tőlünk, a szerzők i. m. 31–32. hasáb).

„Mi az állam rendeltetését nem abban látjuk, hogy az egyik osztály vagy bármiféle kisebbség vagy többség kezében egy másik emberi csoport elnyomásának hatalmi eszköze legyen. Az állam a mi szemünkben nem egy osztály uralmának eszköze, nem is egy ideológia megvalósításának hatalmi instrumentuma, amelyet valamely osztály vagy világnézet szervezett élcsapata mozgat és irányít. *(Mozgás a dolgozók pártján.)* Az állam rendeltetését mi [...] abban látjuk, hogy kivétel nélkül minden állampolgár számára az igazságosság szellemében megvalósított közjó által lehetővé tegye és elősegítse az integrális emberi személyiség lehető teljes kibontakozását. [...] Az állam a mi szemünkben az emberi személyiséget szolgáló közjó megvalósításának a legfőbb szerve, amely csakis az igazságosság törvényei szerint és nem valami csoport, akár többségi, akár kisebbségi csoport érdekei szerint működhet” (32. hasáb). „Abból, hogy az állam végső soron az emberi személyiség szolgálatára van rendelve, következik, hogy az emberi személyiség alapvető szabadságainak biztosítása az államnak egyik fő célja, és az állam nem szolgálhat olyan közérdeknek nevezett érdeket, amely áldozatul követeli az ember szabadságjogait” (i. m. 33. hasáb). „Az államnak [...], T. Országgyűlés, mindig a teljes igazságosságot kell szem előtt tartania, mint eszményképet. Az igazságosság eszméje helyére tehát nem léphet semmiféle kisebbségi vagy többségi csoportérdek és semmiféle ideológia érdek” (i. m. 34. hasáb).

„T. Országgyűlés! Nagy vonalakban felvázoltam azokat a változásokat, amelyek a közéleti körülmények tekintetében az országgyűlési képviselőválasztások óta bekövetkeztek. Ezek a körülmények ma lényegesen más helyzetet jelentenek a néppárt számára is, mint aminő lehetőségek között a vá-

lasztási küzdelembe belebocsátkozott. A körülmények megváltozása okán fel kell merülnön bennünk a kérdés: vajon rendelkezésünkre állanak-e még azok a lehetőségek, amelyeknek felhasználásával a programunkban kifejtett közjót valóban meg is tudjuk közelíteni? [...] Mi nem változtunk, de megváltoztak körülöttünk – a kormány politikája következtében – a körülmények. A körülményeknek ezt a változását tudomásul venni és belőle a következtetéseket levonni lehet a politikai okosság követelménye az adott pillanatban. Mi inkább e követelmények levonására, mint programunknak a változott körülményekhez való idomítására vagyunk hajlandók. [...] Számunkra a párt nem öncél, és a politizálás nem hiúság kérdése [...], hanem a mi számunkra a párt csakis a programunkban kifejtett közjónak kollektív eszköze lehet. És létének addig van értelme, míg tényleg ez is maradhat” (i. m. 36–37. hasáb).

„A kormányprogram feletti vitában nemmel fogunk szavazni” (i. m. 37. hasáb).

Barankovics e történelmi súlyú beszédét két héten belül követte Mindszenty 1948. december 26-i letartóztatása. Ezt követően még létezett a párt, még folytatódott a parlamenti munka és a költségvetés vitája. *Gábrriel János* 1949. január 21-én, majdnem egy teljes hónappal Mindszenty letartóztatása után szólalt fel az iparügyi minisztérium költségvetésének vitájában, a kisipar védelmében, és felszólalását azzal zárta le: hogy „az iparügyi tárca költségvetését magam és pártom nevében nem fogadhatom el” (*Gábrriel* 1949, 546–547. hasáb). *Kovács K. Zoltán* 1949. január 24-én, alig egy héttel a párt kényszerű önfeloszlatása előtt szólalt fel. A földművelésügyi tárca költségvetési vitájában világosan kimutatta, hogy a megemelt költségvetés a mezőgazdaság kollektivizálásának előkészítését szolgálja, továbbá hogy a termelés ésszerűsítése magántulajdoni keretek között is megoldható, az adóztatás pedig az önálló gazdálkodás feltételeinek ellehetetlenítése szolgálatában áll. Befejezésül azon óhaját fogalmazta meg, hogy „a magyar parasztság találja meg és alakítsa ki azt az életformát [...], amely egyéni természetének és mélyen keresztényi életszemléletének valóban megfelel” (*Kovács* 1949: 606–607. hasáb).

A kényszerű önfeloszlatás, az első letartóztatások, többek lemondása mandátumokról és mások emigrációja

Mindszentyt, amint ezt már leírtuk, és amint ezzel a következő, 5. fejezetben fogunk részletesebben foglalkozni, 1948. december 26-án tartóztatták le, Barankovics 1949. január 31-én az Országgyűlés elnökének írt levelében jelentette be a párt önfeloszlatását, 1949. február 2-án hagyta el az országot, és még

ugyanezen a napon Bécsben is bejelentette a párt önfeloszlatását. A Mindszenty-per az ezt követő napon, 1949. február 3-án kezdődött, és Mindszentyt 1949. február 8-án ítélték el. Ezzel a magyar keresztény politika nagy kísérletének első része, a párt parlamenti szereplése, hivatalosan is lezárult.

A Mindszenty-pert közvetlenül követte a DNP ügyével szorosan összefüggő két letartóztatás. *P. Kerkai Jenő*t 1949. február 12-én, Mindszenty elítélése után négy nappal tartóztatták le, *Matheovits Ferencet* pedig 1949. február 20-án, Mindszenty elítélése után tizenkét nappal vették rendőrhatalósági őrizetbe. Kerkai sorsával az 5. fejezetben fogunk foglalkozni, Matheovits sorsával még később. Azt azonban már itt le kell írunk, hogy *Matheovits Ferenc* – tiltakozásának kifejezésére – 1948. december 15-én lemondott mandátumáról. Ugyanezt tette *Bálint Sándor* 1948 decemberében, majd *Eckhardt Sándor* is 1949. január 12-én. Ezt 1949. március 10-én jelentették be. Helyükre már nem hívtak be pótképviselőket.

A párt képviselőinek egy része már a párt feloszlatását megelőzően, más részük nem sokkal ezt követően választotta az emigránssorsot. *Varga László* 1948. november 3-án, *Pócza Lajos* családjával együtt 1949. január 13-án, és *Zoltán Pál* az ezt követő napokban, tehát ők még Barankovics István távozása előtt lépték át a határt. Ügyükkel a Parlament nem foglalkozott, és helyükre nem hívtak be pótképviselőket. *Barankovics István* 1949. február 2-án hagyta el az országot. Megfosztották állampolgárságától, de az ő helyére sem hívtak be pótképviselőt. 1949. február 22-én lépte át, kalandos körülmények között a határt *Mézes Miklós* vezetésével *Babóthy Ferenc*, *Eszterhás György*, *Kovács K. Zoltán* és menyasszonya, *Pethe Ferenc*, valamint *Villányi Miklós*. Ez időben utolsónak *Belső Gyula* hagyta el az országot, 1949. március 15-én. A Parlament egyikük ügyével sem foglalkozott, és az ő helyükre nem hívtak be pótképviselőket. Hozzájuk jóval később, 1956. november 30-án csatlakozott *Koczor János*. *Kolbert János* és családja már tárgyalt sikertelen határátlépési kísérletét *Kovács József* 1949. március 12-i sikertelen távozási kísérlete követte, és ezért ő is börtönbe került. Az emigrációt választók sorsával a későbbiekben fogunk foglalkozni.

Ezzel ez a nagy kísérlet sokak számára személy szerint is és véglegesen lezárult. E könyv ezt követő, 5. fejezetében a nagy vita és a nagy tragédia lezárásával, a Mindszenty letartóztatására vezető eseményekkel és az ő letartóztatásával fogunk foglalkozni.

5.

Sikertelen kísérletek a végkifejlet elhárítására és a végkifejlet*

E könyv 1. és 2. fejezetének bevezetésében azt írtuk, hogy ami itt akkor lezajlott, valóságos klasszikus tragédia. Az 1. fejezetben, 1945-ben – „A helyzet kialakulása” – kialakult a helyzet, és fölvonultak a főszereplők. A 2. fejezetben – „A nagy összeütközés” – lezajlott a nagy összeütközés első két része: 1946-ban a KALOT feloszlatására vezető események, valamint ennek következményei, először Nagy Töhötömnek, majd Kerkainak a magyar közéletből való végleges kiszorítása, 1947-ben pedig az országgyűlési választás és a DNP választási sikere. Ezt a 3. és 4. fejezetben – „A DNP országgyűlési képviselőcsoportja”, illetve „A DNP parlamenti szerepe” – egy kiemelkedően sikeres, de mégis tragikus végű intermezzo követte: a DNP kiváló összetételű képviselőcsoportjának megalakulása és egyértelműen sikeres parlamenti szereplése. Ez az intermezzo is beletorkolt a tragédiának a most, az 5. fejezetben leírandó végkifejletébe, amelynek végén, akárcsak a *Hamlet*-ben, szinte nem maradt élő ember a színen. A magyar közéletből kiszorított Nagy Töhötömöt, a legnagyobb méltányossággal és legritkábban alkalmazott eljárással ugyan, de laikus státusba és ezzel a magánéletbe helyezték. A magyar közéletből már ugyancsak kiszorított Kerkait bebörtönözték, és a börtönben roncsá verték. Mindszentyt letartóztatták. Barankovics és Jánosi külföldre menekült. Eckhardt Sándor és Bálint Sándor lemondott mandátumáról, és visszavonult a magánéletbe, hivatása gyakorlásához úgy, hogy munkájuknak volt értelme, de nem volt közéleti vonatkozása. Mihelics és Rónay ugyancsak visszavonult, de ők – egyikük korábban, másikuk később – visszakerülhettek a katolikus publicisztikába, tehát egyedül az ő tevékenységüknek lett előbb-utóbb némi közéleti vonatkozása. A párt alapítói és szellemi vezetői közé tartozó, de a pártba soha be nem lépett Szekfűt felmentették moszkvai követi beosztásából. Csak az első Nagy Imre-kormány idején vállalt némi, de

* E fejezet első változata (Szakolczai 2008–2009, harmadik rész) az *Egyházforum* 2009. évi 1. számában jelent meg.

az események befolyásolását lehetővé nem tevő közéleti szerepet, de már nem élte meg a forradalmat és szabadságharcot. Végül, hogy mintegy a második vonal legelső embereivel foglalkozzunk, Varga László külföldre menekült, Matheovitsot letartóztatták, és ő is teljesen megtörve élte túl a közel húszéves börtönt és internálást. Nehéz sors jutott az összes többi képviselőnek is, és valamennyien kiszorultak a közéletből. A pusztulás teljes, a színpad jobban kiürült, mint a *Hamlet*-ben, de itt nem jött az ifjú Fortinbras, hanem Rákosi vette át az uralmat az elnémított ország felett. A csapást, amelyet uralma hozott, túlélte, de máig nem heverte ki és talán sohasem fogja kiheverni az ország.

E szörnyű összefoglalás után nézzük meg, hogyan is ment végbe mindez!

Rákosi beszéde és Bánáss római útja

Amit Rákosi az egyházzal és Mindszentyvel szemben akart tenni, 1948. január 10-én elmondott beszédében jelezte. „A demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése”, a „megegyezés”, vagy „végezni kell az egyházi reakcióval”, vagyis mindenekelőtt Mindszentyvel (Mészáros 2005: 59). Azok után, ami az országban az ezt megelőző három évben, és mindenekelőtt azok után, ami a Kisgazdapárttal és a Magyar Függetlenségi Párttal történt, mindenki számára nyilvánvalóvá lett, hogy ez a beszéd és a beszéd végén megadott határidő mit jelent. Vagy ki lehet alakítani ebben az évben az egyház számára is elfogadható *modus vivendi*-t a hatalommal, vagy működésbe lép az egész elnyomó gépezet személy szerint Mindszentyvel, de az egész katolikus egyházzal szemben is.

Barankovics első reakciója a történetekre az volt, hogy „Rákosi beszéde után” címmel megnyugtató hangvételű vezércikket írt a DNP *Hazánk* című hetilapjának 1948. január 16-i számában. E cikkből Mészáros (2005: 59–60) a következő bekezdést idézi: „Rákosi ezzel [a beszéddel] ugyanazon az úton maradt, amelyen mindeddig haladt, amely iránti szeretetünket és tiszteletünket csak növelhetette az a körülmény, hogy a Magyar Köztársaság az egyház megszentelő, igehirdetési és belső kormányzati szabadságát tiszteletben tartotta, iskoláinak fenntartásához és a papság anyagi megélhetéséhez egzisztenciális mértékben járult hozzá, és az egyház egyetlen lényeges jogához nem nyúlt. Nemcsak az igazságosság, hanem az okosság is megköveteli, hogy e tényt elismerjük, és annak örüljünk, annál is inkább, mert ebben a kormányzat egyházpolitikai bölcsességét és jövőendő szándékát is látni akarjuk.”

Ennél konciliánsabb hangvételű cikket írni nem lehetett. Barankovics és a püspöki kar számára azonban nyilvánvaló volt, hogy elkerülhetetlen a konkrét

megoldás keresése és a Rákosival való tárgyalás. Erre 1948. január–februárjában került sor. A tárgyaláson „a katolikus egyház részéről Czapik Gyula egri érsek és Bánáss László veszprémi püspök, az állam részéről pedig Rákosi Mátyás – valamint magánemberként Barankovics István – vett részt” (Izsák 1985: 134). Valószínűleg ekkor vetődött föl, hogy ki kell eszközölni a Vatikánban, hogy Mindszentyt kuriális bíborosként a Vatikánba hívják, és hogy olyan személy kerüljön a magyar katolikus egyház élére, aki elfogadható a hatalom számára. Feltehető, hogy ott fogalmazódott meg Bánáss püspök római útjának gondolata is, ennek ellenére „e tárgyalások eredménytelenül végződtek” (uo.).

P. Kerkainak kellett vállalnia a korábban P. Nagy által betöltött szerepet, a római utat és Bánáss püspök, majd a későbbiekben Czapik érsek római útjának előkészítését. Erről csak rendtársai és munkatársai emlékezéseiből tudunk. Takáts Ágoston a következőket írta: „A Magyar Püspöki Karban Dr. Bánáss veszprémi püspök és Dr. Czapik egri érsek kereste a »modus vivendi« megkötésének lehetőségét, amelynek további szorgalmazói Papp Kálmán győri, Kovács Sándor szombathelyi, Hamvas Endre csanádi, Dudás Miklós hajdúdorogi, Virágh pécsi és Madarász kassai püspökök, valamint Grósz József kalocsai érsek voltak. A »modus vivendi« megkötését ellenezte Mindszenty bíboros mellett Shvoy Lajos fehérvári, Péteri (sic!) József váci megyéspüspök és Meszlényi Mihály esztergomi segédpüspök. P. Kerkai két ízben járt Rómában. Először [...] 1948. január-február hónapokban Dr. Bánáss László római útját és vatikáni tárgyalásait előkészíteni, másodszor 1948. július–augusztusában, amikor Dr. Czapik Gyula egri érsek római útját és vatikáni tárgyalásait készítette elő. Mindkét alkalommal tárgyalt Mons. Montini helyettes államtitkárral és P. Leiber jezsuita professzorral, XII. Pius magántitkárával és tanácsadójával, egyben összefoglaló jelentést is készített a Szentatya számára a magyarországi valláserkölcsi életéről, egyházpolitikai helyzetről. Előkészítő tárgyalásai olyan eredményesek voltak, hogy mind Bánáss püspököt, mind Czapik érseket megkülönböztetett tisztelettel, bíborosoknak – vagyis egyházfejedelmeknek – kijáró külsőségek között fogadták, a Pápa pedig megerősítette őket »modus vivendi« szorgalmazó törekvéseikben” (András, Bálint és Szabó 1995: 84). Ugyanebből a forrásból megtudjuk még a következőket is. „1948-as kétszeri római kintléte alkalmával P. Janssens, a jezsuita általános rendfőnök felajánlotta P. Kerkainak, hogy kint maradhat Rómában, számára és a rend számára fontos munkakörben. [...] Mi azonban [P. Kerkai és dr. Takáts Ágoston] kölcsönösen megígértük Istennek és egymásnak, hogy – jobban-rosszban – itthon maradunk, a magyar népért, népünk felemelkedéséért élünk, ezért vállaljuk még a börtönt is, ha Isten azt szabja meg sorsunkul” (i. m.: 86). Ez is történt, mindkettejükkel.

Ez a főként P. Kerkai emlékére és méltatására szánt szöveg a küldetés lényegét és célját illetően nem mond többet annál, hogy a pápa „megerősítette őket [Kerkait, Bánást, majd később Czapikot] 'modus vivendi' szorgalmazó törekvéseikben”, de a további részletekről és a tartalmi kérdésekről, tehát a nyilvánvalónak látszó javaslatról, ennek előadásáról és fogadtatásáról nem tudunk semmit. Az egyértelmű, hogy ez a kísérlet, a lényegét illetően, eredménytelen maradt, mert a „megerősítés” a „törekvéseikben” nem jelentett semmi konkrétumot.

A szerzők fiatalabbja a neki segítséget nyújtó Fehér Jánosnéval együtt, akinek ezért ezúton is köszönetet mondunk, levéltári munkát végzett az akkor történtek felderítésére. Készségesen a segítségükre volt az őket fogadó Esztergomi Prímási Levéltár, továbbá az Egri, Kalocsai és Veszprémi Érseki Levéltárak, illetve vezetőik és munkatársaik is, amiért ugyancsak ezúton is köszönetet mondunk. Találtak is fontos iratokat, amelyeket közzéteszünk a könyv függelékében, de Kerkai, Bánás és Czapik római útjainak erről a vonatkozásairól nem tudtak megállapítani annál többet, mint amit András, Bálint és Szabó (1995), valamint a későbbiekben idézett Mészáros (2005) leírtak. Nem lehetett erről ennél többet megállapítani a budapesti Piarista Levéltárban sem, ahol Czapik érsek iratai egy részét elhelyezte. Ezúton is köszönetet mondunk e levéltár vezetőjének is.

Semmi sem biztosabb, mint hogy Kerkai, aki mindig is a legpontosabban betartotta a rendi előírásokat, e tárgyban írt tanulmányait és leveleit bemutatta jóváhagyásra rendi előjáróinak, de a budapesti jezsuita levéltár és könyvtár teljes anyagát bezúzták, és a Vatikánban, valamint – ennek megfelelően – a római jezsuita Generaliziában ezeknek az éveknek az iratai még nem kutathatók. Lehetséges, de nem valószínű, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában vagy a vonatkozó periratok közül még előkerül valami, de mégis arra kell számítani, hogy Bánás és Czapik római útjának és Kerkai előkészítő munkálatainak ezeket a vonatkozásait homály fedi mindaddig, amíg a Vatikán és a római jezsuita Archivum Romanum Societas Iesu (ARSI) 1948. évi iratai kutathatók nem lesznek, vagy talán mindörökre. Annyi biztos, hogy ezek az utak és ezek az erőfeszítések ebben a vonatkozásban eddig nem vezettek eredményre. Ami Bánás római útjának iratai közül elérhető, csak a veszprémi egyházmegye ügyeire vonatkozik, és semmiféle kapcsolatban sem áll ezekkel az általános jellegű egyházpolitikai problémákkal.

Rákosi úgy juttatta kifejezésre a P. Kerkai első útjának és Bánás püspök útjának az ő szempontjai szerinti teljes eredménytelensége miatti elégedetlenségét, ahogy ez tőle várható volt. Letartóztatták Lénárd Ödön piaristát, és a rendőrség kihallgatásra rendelte be az Actio Catholica több vezetőjét. A tör-

téntek megtárgyalására a püspöki kar 1948. június 24-i értekezletén került sor (Mészáros 2005: 60). A jegyzőkönyv szerint Czapik érsek „úgy tudja, hogy Őeminenciája ellen akarnak valami kompromittálót találni, külföldi relációk [...] után kutatnak, valutaügyben nyomoznak” (uo.). Rákosi félreérthetetlenül jelezte: ha nem történik meg, amit kíván, következnek a letartóztatások, és megkezdte a Mindszenty-per előkészítését is.

Az iskolák államosítása

Ennek a könyvnek nem lehet feladata, hogy az egyházi iskolák államosításával és az egyház ezzel kapcsolatos magatartásával foglalkozzék. Ezzel a kérdéssel történési szakmunkák foglalkoztak, s itt nem kívánunk olyan mélységig foglalkozni vele, mint ahogy ők tették. Mégsem lehet azonban említés nélkül hagyni, hogy ugyanebben az időben folyt az egyházi iskolák államosítása. Itt nem tehetünk mást, mint hogy idézzük az ebben az időben tartott püspökkari értekezletek jegyzőkönyvének néhány részét.

Az 1948. május 29-i rendkívüli értekezlet többek között azzal a körlevéllel foglalkozott, amely szerint exkommunikációba esnek azok, akik részesei az iskolák államosításának. A jegyzőkönyvben a következő olvasható: „A hajdúdorogi püspök megjegyzi itt, hogy a 'diabolus Rotae' szerepét vállalva” tisztázni szeretné [az exkommunikációra vonatkozó] körlevelek hatályát. [...] Szerint[e] nem lehet 30.000 embert (tanítók és családjaik) exkommunikációba kergetni. Kétségtelen, hogy a kormány tagjai és a bűnös képviselők beleesnek az exkommunikációba, de beleesik-e mindenki, aki most erőszakra és megfélemlítésre aláírja az iskolák államosításának kérdését. Az egri érsek: Quod jus: nincs kétség. Quod factum: ugyanezt parallel esetenél külföldön sehol sem alkalmazták. Nekünk szemünkre vethetik, hogy ezt csak a magyar püspöki kar teszi. [...] Ha az állam által elvett iskolában szerzetesek nem taníthatnak, morális elv, hogy olyan parancsot, amely előreláthatólag nem teljesíthető, nem szabad kiadnunk” (Beke 1996: 333–334). Ezt követően: „A püspöki kar tudomásul veszi, hogy az exkommunikációt többféleképpen magyarázzák, de egyénenként kell elbírálni, hogy ki esik bele” (Beke 1996: 334).

Az 1948. június 7-i rendkívüli püspöki konferencián a kérdéssel Mindszenty József is foglalkozott. „Az iskolák államosításával kapcsolatban felmerült a kérdés, hogy milyen magatartásra kötelezzük katolikus iskoláink igazgatóit. Állítólag kész blanketták vannak már, amelyeken csak a törvény dátuma hiányzik, rajta van a cím »Állami szerzetes igazgató«. A híveink és családok tanítóink – folytatja a bíboros hercegprímás – leállítottak, s a családtalan szer-

zetesek meg szolgáljanak Ortutaynak úgy, mint azelőtt az Anyaszentegyháznak? A katolikus elnök-főigazgató közölje bizalmasan, hogy sem szerzetes, sem szerzetesnő ilyen megbízást nem vállalhat. A püspöki kar így határoz. [...] A bíboros hercegprímás felemlíti, hogy [...] az államosítás esetén senki nem léphet át az állam szolgálatába, de az egyházközségek gondoskodnak róluk és családjukról *az átmeneti időben*” (Beke 1996: 344–345, kiemelés a szerzőktől). Az „átmeneti” szó jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A kérdéssel különös alapossággal foglalkozott az 1948. június 24-i rendkívüli püspöki konferencia. Az erről készített jegyzőkönyv szerint a férfi tanítórendek vezetői 1948. június 23-án felirattal fordultak Mindszenty József hercegprímáshoz és a püspöki karhoz. Az ügy fontosságára való tekintettel a felirat jegyzőkönyv teljes szövegét közöljük a *11/1. sz. függelékben*. Ez a függelék nem olyan hosszú, hogy indokolt lenne idézése, javasoljuk a teljes szöveg elolvasását. *11/2. sz. függelék*ként csatoljuk a jegyzőkönyv ezzel foglalkozó részének kivonatát, ismét javasolva e kivonat teljes szövegének elolvasását.

Utolsó kísérlet az alapelvek tisztázására: a DNP két képviselőjének jelentése

Mindezek az események, beleértve Lénárd Ödön letartóztatását is, nem módosították Mindszenty felfogását és magatartását, sőt úgy tűnik, hogy újra megpróbált létrehozni egy, az ő politikai irányvonalát követő politikai formációt. Helyzetjelentést kért a DNP két, Barankovics politikai irányvonalát ellenző képviselőjétől, Matheovits Ferenc-től, aki ki is lépett a DNP-ből, és egy másik képviselőtől, akinek kiléte egyelőre ismeretlen. Valószínű, hogy azok egyike volt vagy lehetett, akik Matheovitssal együtt vagy nagyjából egy időben léptek ki a DNP-ből. Mindszenty mindkét jelentést megküldte a püspöki kar valamennyi tagjának.

Matheovits jelentésének (Matheovits 1948) eredeti példánya a Prímási Levéltárban található meg fedőlap, szerző és keltezés feltüntetése nélkül. Érkeztetésének kelte 1948. július 13., jelzete: 4910/1948. A rossz állapotú eredeti példány átgépelte másolata az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában van, mint egy 1948. augusztus 17-én keltezett, aláíratlan DNP – Matheovics (sic!) tárgyú jelentés melléklete. E jelentés szövege: „Mellékelem dr. Mateovics (sic!) Ferenc által Mindszenti (sic!) hercegprímás utasítására elkészített Demokrata Néppártra vonatkozó memorandumot, amit Mindszenti (sic!) valamennyi püspökének megküldött.” Ezeket a dokumentumokat már

közölték (Pallos 2007: 187–193). A továbbiakban az eredeti szöveget és nem a másolatot idézzük, az eltérések elhanyagolhatók.

A másik DNP képviselő jelentésének („Emlékeztető” 1948) eredeti példánya is a Prímási Levéltárban olvasható. Címe „Emlékeztető a Demokrata Néppárt működéséről 1947. augusztus 1-től 1948. július 15-ig”. Nincs dátumozva, az iraton sem név, sem aláírás nem olvasható, érkeztetésének kelte 1948. július 13., jelzete: 4910/1948. Az irat mindmáig kiadatlan. Két nappal később érkezett, mint Matheovits jelentése, és ugyanazon a számon iktatták. Ez arra utal, hogy mindkét jelentés Mindszenty felkérésére készült. Bizonyos, hogy a szerző a DNP képviselőcsoportjának tagja volt, mert másnak ilyen részletes informáltsága nem lehetett. Valószínű, hogy a szerző egyike volt annak a hét DNP-képviselőnek, akik kiléptek a DNP-ből, ellenezve Barankovics és helyeselve Mindszenty politikai irányvonalát. A kutatások jelenlegi szintjén egyelőre nem lehet megállapítani, hogy Mindszentynek voltak-e a két jelentés bekérésén túlmenő tervei e hét képviselővel. A szerzők idősebbike az 1940-es években kapott szóbeli információk és a korábbi szakirodalom (Mészáros 2005) alapján korábbi cikkében (Szakolczai 2007a: 164) feltételezte, hogy e jelentés szerzője Matheovits volt, az újabb irodalom (Pallos 2007) kutatásai alapján azonban most már bizonyos benne, hogy Matheovits nem ennek, hanem az előbb tárgyalt jelentésnek a szerzője.

Matheovits jelentése

Matheovits (1948) írásában megállapította, hogy „a Barankovics István vezete alatt álló D. N. a katolikus tömegek felé benn és künn szívesen tünteti fel magát katolikus világnézeti pártnak”, de nyilvánvaló módon azt a nézetet képviselte, hogy alaptalanul. Ennek alátámasztására a következőket sorolta fel: „A katolikus világnézeti párt jellegéhez tartozik, hogy 1.) a tanítóhivatal szellemi irányítását hit és erkölcs terén, valamint a velük összefüggő kérdésekben a pártvezetőség ismerje el és éljen vele; 2.) hivatott hely ilyenként legalább hallgatagon elismerje; 3.) a katolikus világnézetet lehelje a pártprogram; 4.) a pártvezetőség tagjainak hit- és erkölcsi élete legyen összhangban az Egyház szellemével és útmutatásával; 5.) a párt tartsa magát távol benn és künn a kinyilatkoztatott igazságokkal ellentétes tanoktól, ilyen pártokkal és irányokkal való elvi együttműködéstől”. Ezt követően annak bizonyítására törekedett, hogy a DNP esetében nem teljesülnek ezek a követelmények.

1. „Nincs meg a tanítóhivatal szellemi irányítása. A párt annak a francia katolikus politikai iránynak (Köztársasági Népi Mozgalomnak) a révüle-

tében él, amely annyi visszasságot mutat a hierarchiához való viszonya terén. 1947 júliusában kísérlet történt a kérdés tisztázására. Ennek folyamán egyik délelőtt B. készségét nyilvánított ily irányban. A segítségével hívott vezetők ugyanaznap délután lármás és tiszteletlen tanácskozáson visszavonatták vele elhatározását.”

2. „Az 1947. évi július 25-i püspöki konferencia nem ismerte el világnézeti pártnak.”
3. Az 1945-ben először Keresztény Demokrata Néppárt néven szereplő párt most már csak mint Demokrata Néppárt szerepel, a „keresztény” név nélkül. Olyan álláspontot foglal el, amely „bebizonyítottan veszi a fejlődés tényét [...] és vele együtt az emberi test állati eredetét”. „1948 januárjában miniszterelnöki autón Rákosi – be nem vallott – megbízásából keresett fel négy püspököt.” 1947-ben a választók bizalma nem neki, hanem a katolicizmusnak szólt.
4. Már egyetemi hallgató korában „az egyházi nagyvagyonok hibáinak szorgos gyűjtésével” foglalkozott, és „becsmérlőleg szól az Egyház közéleti magatartásáról”. „Bár a M. Közlönyben 1945. szept. 28-án megjelent az engedély, nem indult a párt sem az okt. 7-i fővárosi, sem a nov. 4-i országos választáson.”
5. „A párt – az eddigiek szerint – nem tartotta magát távol a kinyilatkoztatott igazságokkal ellentétes materialista tanoktól, a marxista pártokkal és irányokkal való együttműködéstől.” Ezt a DNP parlamenti és politikai munkájának részletes és elítélő jellegű ismertetése követte azzal a minősítéssel, hogy „a párt parlamenti munkája végig kettős”. „Ehhez járultak a Dinnyéssel, Rákosival, legújabbban a Balogh Istvánnal való sűrű és gyanús tárgyalások, amelyekről B. sohasem számolt be a pártnak.”

Az utolsó összefoglaló bekezdés: „A dokumentumok és a párttagok előadása alapján készült eme összefoglalás azt mutatja, hogy a D. N. nem lehet a magyar kibontakozás alapja, inkább az elvi alapok megrontója, és nem lehet a szükséges és várva-várt világnézeti párt.”

E jelentés bizonyos fokig megerősíti azt a feltevést, hogy az 1947. július 21-i tárgyaláson Barankovics inkább hajlott Mindszenty Bánáss által előterjesztett igényeinek teljesítésére, és leginkább Mihelics volt az, aki ezek ellen nagyobb vehemenciával és végül is hatékonyan tiltakozott. A fenti jelentésben említett 1948. januári, illetve a Dinnyéssel, Rákosival és Balogh Istvánnal lebonyolított tárgyalások már Mindszentynek kuriális bíborosként a Vatikánba való hívásával kapcsolatos elgondolásokkal függhetnek össze. Az, hogy ez az irat az esztergomi érkeztetést alig egy hónappal követően

már a Belügyminisztérium aktái között volt, arra utal, hogy a püspöki irodák munkatársai között már ekkor volt olyan személy, aki nemcsak jelentett, hanem iratokat is átadott.

A ismeretlen DNP- képviselő jelentése („Emlékeztető” 1948)

A jelentés legfontosabb megállapításai a következők. (Az irat ismertetésével már foglalkozott Szakolczai 2007a: 164–165).

A. „A körülményeknek s ezen felül annak a hiedelemnek, hogy a párt mögött Esztergom áll, végül az ország erősen ellenzéki hangulatának köszönhető a párt átütő sikere.”

B. A választások után a párt hatvan képviselőjének Hévízszentandráson tartott értekezletén a pártvezetés a következő álláspontot fogadta el. A külpolitika terén elkerülhetetlen, hogy a párt „figyelembe vegye az orosz határból eredő azon reálpolitikai tény, hogy egy 200 milliós nép közelében csak baráti politikát lehet folytatni. [...] Ezért nem szabad semmiben provokálni az orosz.” A jelentés szerzője hozzátette: „Mondani sem kell, hogy a párt *értelmiségi képviselőinek* (kiemelés tőlünk, a szerzők.) nagy része legélesebben ellene mondott ennek a külpolitikai helyzetfestésnek.” A belpolitikában „a külpolitikai helyzet konzekvenciát” kell levonni, „szimbiózisban élünk a kommunizmussal, tehát nem antikommunisták, csak nem kommunisták vagyunk”. A szerző itt is hozzátette: „A belpolitikai helyzetkép épp oly heves visszatetszést keltett, mint a külpolitikai”. A magántulajdon „voltaképp csak egy időleges használati jog a természetjog szerint”. „A Hercegprímás Úr személyével kapcsolatban ugyan a legnagyobb tisztelettel emlékezett meg a pártvezetőség, azonban minden egyes előadásban kitértek arra, hogy ő me-rev álláspontot foglal el, s ezzel veszélyezteti az Egyház és Állam közti jó viszonyt, de szerencsére – a pártvezetőség szerint – vannak azért a püspöki karnak demokratikusabb érzésű tagjai is, akik belátják a kompromisszum szükségességét.” „Jánosi és Kerkai páter” „teljesen annak a kompromisszumos elgondolásnak a híve, amelyet a pártvezetőség is kíván követni”. „A párt belső frakciói már a hévízszentandrásai értekezleten [...] kialakultak. Az egyik oldalon állt Barankovics István szűkebb vezérkarával, [...] mellettük álltak még a KALOT-isták [...]. Velük szemben állt a párt un. jobbszárnya: Matheovits Ferenc [...]. A párt harmadik része egy bizonyos örökké kritizáló csoportból áll, akik azonban szavazásnál végül is mindig Barankovics mellé álltak. [...] A képviselők negyedik csoportja alapján véve szintelen emberekből áll

[...], akik [...] többnyire fejbőlintó Jánosként vallották azt, amit Barankovics István mondott. Így szavazások esetén a párt vezetősége [...] mintegy 5-10 szavazattöbbséggel mindig többségben volt.” A szerző Keresztes Sándort a KALOT-csoport, Varga Lászlót a harmadik csoport tagjai közé sorolta, Kovács K. Zoltánt nem említette meg. Végül a D. pont szerint: a pártban „kilkk-rendszer” alakult ki, Barankovics István az ügyeket három emberrel szokta megtárgyalni [...], ezek: Eckhardt Sándor, Mihelics Béla és Rónay György”.

E. Az „orosz érdekszférá”-ba tartozó államokkal kötött szerződések megszavazását Barankovics elsősorban azért támogatta, mert ez „külpolitikai kérdés, tehát befolyásolási körünkön kívül esik”, de más érvei is voltak. A szerző itt is leírta, hogy „a párt értelmiségi csoportja (kiemelés tőlünk, a szerzők) [a] legélesebben szembe szállt a pártvezetőségnek azzal a kívánságával, hogy a párt szavazza meg a [kölcsonös segítségnyújtási] egyezményt”, és „álláspontjuk az alábbiakban összegezhető. a) Jalta és Potsdam a háború alatt volt, egy béke állapotában egészen más a helyzet, b) Hosszúléjára nem politizálhatunk [...], mert ne áltassuk magunkat azzal, hogy akármilyen konciliáns politikát is folytatunk [...], ha egyszer menetrendszerűen elő van írva, hogy [...] pártunk kimúljon, azt úgyis meg fogják halatni, haljunk meg legalább becsületben. c) Miután hosszúléjára nem, tehát csak rövidléjára politizálhatunk [...], egy ellenzéki pártnak csak egy feladata lehet, hogy egy nemzetközi tárgyalóasztalhoz érveket tudjunk adni a magyarság kezébe, akkorra, amikor minden közép-európai állam majd azt igyekszik bizonyítani, hogy mennyire állt ellent az orosz-szovjet elnyomásnak. [...] f) Okuljunk Nyugat-Európán, a tapasztalat azt mutatja, hogy a kompromisszumos embereket, a Quislingeket a végén mindenütt agyonverték. g) És végül, sőt talán elsősorban itt becsületkérdésről van szó. Az elrendelt szavazásnál 24:19 arányban Barankovics álláspontja győzött, mert sajnos az utolsó pillanatban az egyik zalai képviselő, Farkas Dénes rávette három zalai képviselőtársát, hogy Barankovicsal szavazzanak.”

A jelentés többi része a párt aktuális politikai kérdésekkel kapcsolatban követett magatartását, az utolsó pont pedig a párt akkori taktikáját tárgyalta. Kitért arra, hogy Rákosi [1948. január 10-i] beszéde után „Barankovics István a kormánytól rendelkezésére bocsátott gépkocsin a püspöki kar egy részét bejárta, ahol [...] a püspököket a kompromisszumos álláspont helyességéről igyekezett meggyőzni”.

A jelentés ismételten használta „a párt értelmiségi csoportja” megnevezést. Ezzel azokat a vidéki értelmiségieket jelölte, akik nem fogadták el a párt politikáját meghatározó vezető értelmiségi csoport irányvonalát, amelynek helyességéről a felső pártvezetés mindvégig meg tudta győzni a KALOT-cso-

portot és a párt ehhez közel álló „népi” szárnyát. Főlegesen utalni annak az elképzelésnek a naivitására, amely szerint egy tárgyalóasztalnál „rövidléjában”, aszerint juthatnak előnyökhöz a közép-európai kisállamok, hogy melyikük volt keményebb a szovjetekkel szemben.

Czapik Gyula és Mócsy Imre római útja, további tárgyalási kísérletek és Mindszenty letartóztatása

Barankovics és a püspöki karnak az ő politikai felfogását támogató tagjai, Bánáss László útjának sikertelensége után, Lénárd Ödön letartóztatását követően és a Mindszenty-per előkészítését megakadályozandó megkísérelték a fenyegető végkifejlet elhárítását. Most már nem egy püspök, Bánáss László, hanem egy érsek, Czapik Gyula római útját kezdeményezték az elkerülhetetlennek látszó vatikáni intézkedések elősegítése érdekében.

1948 nyarán – feltehetőleg Barankovics, de esetleg Rákosi kezdeményezésére – újabb találkozásra került sor Rákosi és Czapik között. Czapik úgy vállalta a találkozást, hogy először elment Esztergomba, és tájékoztatta Mindszentyt a tervezett tárgyalásról. Mindszenty nem nagy szimpátiával, de tudomásul vette a tervezett akciót, azzal a kikötéssel, hogy az nem hivatalos jellegű, hanem Czapik érsek magánakciója. Czapik háromszor is tárgyalt Rákosival, és végül abban állapodtak meg, hogy Czapik ad limina látogatásra megy Rómába, és igyekszik elérni, hogy a Szentszék a Vatikánba hívja Mindszentyt végleges ottani tartózkodásra. Az egri érsek kíséretére Papp Kálmán győri püspök vállalkozott (Mészáros 2005: 63–64).

Az ezt követő eseményeket egy megjelent munka (Mészáros 2005) alapján tekinthetjük át. Czapik elutazása előtt, szeptember 9-én tárgyalt utoljára, Barankovics társaságában, Rákosival, Révaival és Marosánnal. Szeptember 21. és október 5. között tartózkodott a Vatikánban. Annyit tudott elérni, hogy a pápa apostoli vizitátort küld – Angelo Rotta korábbi nuncius személyében – Magyarországra, de az *Osservatore Romano* október 10-én megjelent cikke miatt a vatikáni diplomata beutazása késett, sőt végül el is maradt (Mészáros 2005: 65). Az ebből adódó és más problémák megoldását Barankovics kísérlete meg, de a magyar kormány végül nem járult hozzá, hogy a Szentszék vizitátora Magyarországra érkezzen (uo. 66). Ezzel a második kísérlet is elakadt. Rákosi válasza hasonló volt ahhoz, ami az első kísérlet elakadása után történt. November 19-én letartóztatták Zakar András prímási titkárt, 1948. november 26-án pedig Nagy Miklóst, az Actio Catholica titkárát (uo.). Barankovics látta, hogy közeledik az elháríthatatlan vég,

és a *Hazánk* december 3-i számában közzétett vezércikkében összefoglalta elvi álláspontját.

Ezt követően még két hazai kísérletre került sor. 1948. november 20-án Bognár József, Csala István, Czéh József, Gyöngyösi János, Harrer Ferenc, Károlyi Mihály, Katona Jenő, Parragi György és Pesta László – mint kilenc ismert katolikus politikus – terjedelmes írást jelentetett meg a sajtóban. Mindegyikük korábban nemzetgyűlési képviselő, vagy később is aktív tagja volt a törvényhozásnak, legtöbbjük a Független Kisgazdapárt tagjaként. Levelükben kérték a bíborost, hogy adjon számukra alkalmat egy „összinte, nyílt és világos, a nehéz kérdéseket talán az utolsó pillanatban békés megoldáshoz segítő megbeszélésre”. A megbeszélésre nem került sor, többek között azért, mert Esztergom kifogásolta a bizalmas tárgyalások nyilvánosságra hozását. November 27-én Rákosi beszédet mondott a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége előtt, és ebben kijelentette: „Ha Mindszentyvel az egyház nem csinál valamit a legközelebbi hetekben, akkor majd csinálunk mi” (Mészáros 2002: 186).

November 30-án Cavallier József, Kodály Zoltán és Szekfű Gyula terjedelmes levéllel fordult Mindszentyhez, akit december 8-án személyesen is felkerestek Esztergomban. Felleltünk egy hat oldalas gépelt, keltezetlen és aláíratlan szöveget, amely választervezetnek készült. Ezt teljes terjedelmében, 13. sz. függelékként tesszük közzé. Ennek kis eltéréssel javított változata hivatalos formában megjelent a *Magyar Kurír* 1948. december 8-i számában, mint Mindszenty válasza (Vecsey 1957: 272–278). A Prímási Levéltár őriz egy 1948. december 17-én készített Drahos János nevében készített, Cavalliernek címzett levéltervezetet is, amelyben a válasz elutasítását a püspöki kar közzétett állásfoglalásával indokolták.

Cavallier, Kodály és Szekfű nevében a *Szabad Nép* 1948. december 19-i száma közölt egy levelet, amely bizonyára hamisítvány. Ez tartalma és hangvétele miatt nem lehetett Mindszenty számára tárgyalási alap. 1948. december 14-én Dobi István miniszterelnöki bemutatkozó beszédében a következőket jelentette ki: „Kormányom továbbra is óhajtja a megegyezést a katolikus egyházzal, ugyanakkor azonban arra a belátásra jutott, hogy mindaddig, amíg a katolikus egyház élén Mindszenty áll, minden megegyezés kilátástalan” (Kiss Károly 1949: 9. hasáb).

Barankovics és a katolikus egyházi vezetés vele együttműködő tagjai utolsó kísérlete P. Mócsy Imre jezsuita szerzetes Rómába küldése volt. P. Kerkai két római útjának, valamint Bánáss és Czapik római útjának részleteiről szinte semmit sem tudunk. Mócsy azonban visszaemlékezéseiben beszámolt útjáról (1987), és foglalkozott ezzel, elsősorban a Mócsy által leírtakra támaszkodva, egy a közelmúltban megjelent cikk is (Szakolczai 2007b).

Mócsy Rómába küldéséről december 2-án állapodott meg Révai József és Kádár János, illetve Barankovics, Czapik és Jánosi. Kiküldéséhez maga Rákosi is hozzájárult. Csak közvetlenül karácsony előtt ért Rómába, ekkor már csak a jezsuiták római felső vezetőivel találkozhatott, és a közeledő ünnepek miatt nem kerülhetett a pápa elé. Mindszentyt karácsony másodnapján letartóztatták, ezzel Mócsy küldetése tárgytalanná vált, és tárgytalanná vált az is, hogy a pápa fogadja. Amikor hazaérkezett, rövidesen letartóztatták.

Mindszenty 1948. december 26-i letartóztatása után, 1949. január 4-én a Demokrata Néppárt megmaradt országgyűlési képviselői még mindig megkísérelték a lehetetlent. Értekezletet tartottak, és nyilatkozatukban kijelentették: „Megújítjuk [...] azt az óhajunkat, hogy az illetékes tényezők kormányzó okossága, kölcsönös igazságérzete és jóakarata találja meg az egyház, a Magyar Köztársaság és a magyar nép érdekében álló megoldást. Ehhez segítő kezet nyújtani keresztény és magyar kötelességünknek tekintjük” (Mészáros 2005: 75). 1949. február 2-án Barankovics – nyilván tudva arról, hogy rövidesen megkezdődik a Mindszenty-per – az Országgyűlés elnökének írt levelében bejelentette a Demokrata Néppárt önfeloszlatását. Ugyancsak 1949. február 2-án – a Mindszenty-per kezdetét megelőző napon – Barankovics a budapesti amerikai követség autóján feleségével, P. Jánosival és Blaskó Mária írónővel együtt Hegyeshalomnál elhagyta az országot. A következő napon, 1949. február 3-án kezdődött meg a Mindszenty-per, és Mindszentyt 1949. február 8-án ítélték el. A perről részletesen beszámolt Gergely (2001) és Balogh (2002). 1949. január 12-én, tehát az ítélet után négy nappal letartóztatták Kerkai Jenőt (Bálint – Kozma 2004: 42). 1949. január 20-án pedig, tehát az ítélet után tizenkét nappal pedig rendőrhatalósági őrizetbe vették Matheovits Ferencet (Pallos 2007: 200). A többiek sorsára a későbbiekben térhetünk ki.

A közös, kollektív tragédia ezzel lezárult, a személyes tragédiák és egyes csekély vigaszt adó sorsok – már amennyire ilyen körülmények között még csekély vigaszról is szó lehet – a következők.

Személyes tragédiák és csekély vigaszt adó sorsok

Mindszenty személyes tragédiáját saját maga írta le (1974/1989), a tragédia teljes mélységét azonban Somorjai (2008) tárta fel. Itt csak Mindszenty emlékiratait idézzük, a Somorjai könyvében (2008) közzétett dokumentumokkal nem foglalkozhatunk.

Mindszenty emlékirataiban (1974/1989) a következőket olvashatjuk. A budapesti amerikai követséget 1971. szeptember 28-án hagyta el (uo. 481). Ró-

mában a pápa és mások részéről a legnagyobb megtiszteltetésben részesült (uo. 482–484). Diadalútja ezután is folytatódott. 1973 júliusában elküldte emlékiratainak kéziratát a pápának (uo. 493). „A pápa „felhívta [...] a figyelmet arra, hogy a magyarországi kommunista rendszer kétféle módon is bosszút állhat: felfrissíti ellenem rágalmaikat, és megbosszulja magát a magyar Egyházon” (uo.). Mindszenty ennek ellenére folytatta az Emlékiratok kiadását. „A Mindszenty-alapítvány igazgatósági tanácsa 1973. október 18-án a nyugat-berlini Propyläen könyvkiadó vállalatnak adta át a világjogokat.” (uo. 494). „Öszentsége [...] [1973] november 1-én arra szólított fel, hogy mondjak le érseki székemről. Ezt »keserű ellenérzéssel megterhelve« kéri tőlem” (uo.). „Igen alapos megfontolás után válaszoltam öszentsége levelére 1973. december 8-án. Tisztelettel tudomására hoztam a Szentatyának, hogy a jelenlegi magyar egyházi állapotok közt érseki székemről nem mondhatok le. [...] Mindezen előzmények után mély fájdalommal vettem át – éppen letartóztatásom 25. évfordulóján – [a] december 18-án kelt pápai levelet, amelyben Öszentsége tudomásomra hozta – sok személyemnek szóló dicséret mellett –, hogy az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította. 1974. január 7-én kelt válaszlevelemben [...] kértem a szentatyát, helyezze hatályon kívül intézkedését. Nem ez történt, hanem – kirakatperem 25. évfordulóján, 1974. február 5-én – szinte az egész keresztény világ megütközésére – nyilvánosságra hozták érseki székemből történt eltávolításomat. Másnap, február 6-án kénytelen voltam – nagy fájdalommal – átadni titkárságommal a sajtónak az alábbi nyilatkozatot: [...] Mindszenty bíboros nem mondott le sem esztergomi érseki székéről, sem primási méltóságáról. A döntés kizárólag a Szentszék határozata” (uo. 495–496). Ezeket az eseményeket egy évvel élte túl. Még eleget tett néhány meghívásnak, majd 1975. május 6-án Bécsben halt meg. Mariazellben temették el, majd 1991. május 4-én újratemették Esztergomban.

Barankovics személyes tragédiáját talán a szerzők idősebbike tudja leírni a legjobban. Az 1947. évi választásokig ő vezette hetenként a párnapot a DNP Várház körüli – egyetlen – helyiségében, s a párnapok nagy része az ő beszámolójából és helyzetértékeléséből állt. Gyakorlatilag mindig ott voltam, és annak, amit most leírok, bizonyára én vagyok az utolsó élő szemtanúja. Kevesen voltunk, a beszámoló beszélgetésbe torkollt, és valaki fölvetette: „Az egyetlen lehetőség a disszidálás” – ahogy ezt akkor mondták. S ő valószínűleg iszonyattal válaszolt: „Csak ezt az egyet ne! Nincs szörnyűbb sors és szörnyűbb kiszolgáltatottság, mint a politikai emigránsé.” És ezt követte a példák hosszú sora a száműzött Rákócziától kezdve. Nem a példák maradtak meg bennem, hanem az őszinte iszonyat, ahogy válaszolt. S a sorsa mégis ez lett, emigráns politikusként élt és halt meg, 1974. március 13-án, egy évvel

Mindszenty halála előtt, New Yorkban. 2001-ben adták ki összegyűjtött írásait (Kovács és Gyorgyevics 2001). Tudomásom szerint kint nagyrészt az íróasztalfiókjának dolgozott, és kinti írásainak nagy részét halála előtt elégette. Élete talán legfontosabb írásai, 1945. évi budapesti és 1947. évi győri programbeszéde, amelyeket 4. és 10. sz. mellékletként közlünk, és a *Hazánkban* közölt vezércikkei Magyarországon jelentek meg.

P. Kerkai sorsától rendtársai adtak tájékoztatást (András, Bálint és Szabó 1995, Bálint és Kozma 2004, Szabó (szerk.) 1992, Szabó és Bartók (szerk.) 2006); itt egy ezek alapján írt cikk (Szakolczai 2007c) rövidített változatát közölhetjük. 1949. február 12-én, közvetlenül a Mindszenty-per lezárása után tartóztatták le. Hat év kényszermunkára ítélték, majd ezt fegyházbüntetésre módosították. Mielőtt ez a hat év letelt volna, pótnyomozást rendeltek el, és további négy év és hat hónap szabadságvesztésre ítélték. Iszonyú sorsát húsz évvel később, már pannonhalmi tartózkodása idején mesélte el nekem, amikor, ha Budapestre jött, találkoztunk. „Minden hét közepén, egy meghatározott napon – úgy emlékszem, hogy ez szerda volt – megjelent a cellában egy hatalmas, brutális ávós. »Na, Kerkai, álljon fel! Kiszabadul maga innen?« – Kiszabadulok – mondtam én – és maga fog itt ülni a helyemen – válaszoltam. »Na, akkor gyérünk!« És iszonyúan összevert. Mikor vége volt, felszabadulást éreztem, hogy ezen túl vagyok. De egy óra múlva már azt gondoltam, hogy még hat nap és huszonhárom óra, azután, hogy még hat nap, azután, hogy még egy nap, azután, hogy még egy óra. És egy hét múlva, 12 órakor, másodpernyi pontossággal ismét beállított. »Na, Kerkai, álljon fel! Kiszabadul maga innen?« Az, hogy nem engedett, és újra elmondta, hogy „kiszabadulok”, Kerkaira vall; más ezt meg nem tette volna. 1954-ben egy személyi és zárkamotozás alkalmával megtalálták nála az oltáriszentséget, és szeme láttára meggyalázták. Teljesen elvesztette az idegzete feletti uralmat, ordítani és örvöngeni kezdett, hiába szállították sötétzárkába, és kötözték meg. Ez az állapot három napig egyfolytában tartott. Végül szívinfarktusával kórházba szállították, de a bal szemén a látóhártya levált, és arra a szemére teljesen megvakult. Ezért szemüvegében a nem látó szeme fölött vastag tejüveget hordott.

1956. évi szabadulása után már csak árnyéka volt egykori önmagának. 1957 áprilisában felszólították, hogy jelentkezzen hátralévő börtönbüntetésének letöltésére. Ez közvetett utasítás volt arra, hogy hagyja el az országot. Mindenki kérte, hogy tegye ezt, és a határ menti egykori KALOT-szervezetek egykori tagjai akár életük kockáztatásával is átsegítették volna a határon. Nem élt ezzel a lehetőséggel, jelentkezett, és az utolsó napig letöltötte teljes büntetését. 1959 szeptemberében szabadult. Először raktári munkás volt, majd a püspökszentlászlói egyházi szociális otthonban lett kertész, amíg, 1964 őszén, meg

nem látogatta az otthont az akkor újonnan kinevezett pécsi püspök. „Nem is tudtam, atya, hogy itt vagy” – mondta, és Kerkai két nap múlva már Pannonthalmán volt. Itt a nála is betegebbekkel és nála is öregebbekkel foglalkozott, olvasott azoknak, akik már nem tudtak olvasni, levegőre tolta azokat, akik már nem tudtak járni, orvoshoz vitte azokat, aki már nem tudtak elmenni. Végül „agyérgörcs éri [...], fokozatosan elveszti még látó fél szeme világát, megbénul, örökös éjszakában telnek napjai. 1970 januárjában újból elájul, de súlyos betegségében soha nem panaszkodik. 1970. november 8-án szólította magához az Úr Jézus” (Bálint és Kozma 2004: 47–48).

P. Nagy Töhötöm sorsát emlékiratai (1965/1990) és Balogh (1998: 206–207) tekintik át. Ahogy ezt már leírtuk, a jezsuita generális Buenos Airesbe helyezte. Csak az ügyével való egyetértés és a vele szemben elkövetett méltánytalanság elismerésének tekinthető az a rendkívülinek minősíthető kegy, hogy négyfogadalmas jezsuita létére laikus státusba helyezték. Megházasodott, magyar család művelt lányát vette el, egy kislányuk született. A Vatikán és a szovjetek közti *modus vivendi* kialakításának sikertelen kísérlete után a jezsuiták és a szabadkőművesek közti *modus vivendi* kialakításának vagy inkább az ebbe az irányba tett első kis lépésnek az eleve sikertelenségre kárhozott kísérletével is foglalkozott, majd hazatelepült. Rendtársai szerint, ha túlélte volna feleségét, kérte volna a jezsuita rendbe való visszavételét. Sohasem tudhatjuk meg, hogy mi lett volna a válasz.

P. Jánosival kevésbé volt irgalmas a jezsuita rend és a sors. Először a tehetséges jezsuiták útját járta, Innsbruckban, Valkenburgban és a római Gregoriana Egyetemen tanult, majd több évet töltött az Egyesült Államokban. 1949. február 2-án, a Mindszenty-per ítélethirdetése előtti napon, az amerikai követség gépkocsiján, Barankovics Istvánnal együtt hagyta el az országot. Mindszenty elítélését követően a vele szembeni ellentét rossz ajánlólevél volt külföldön. Elbocsátották a Társaságból, formálisan azért, mert politikai tevékenysége nem volt összeegyeztethető szerzetesi státusával, a valódi ok a Mindszentyvel szembeni ellentéte lehetett. A München-freisingi főegyházmegye papja lett, egyetemi előadó és a Szabad Európa Rádió munkatársa volt. 1965-ben, rejtélyes körülmények között, kiesett a vonatból, és meghalt.

Matheovits Ferenc, amint ezt Pallos (2007: 195–241) leírta és Szakolczai (2008a) ismertette, tizenkilenc és fél évet töltött börtönben és internálótáborban, az összes politikai elítélt közül a legtöbbet. 1949. január 20-án, közvetlenül Mindszenty letartóztatása után vették először őrizetbe. Átmeneti szabadulása majd internálása és innen való szabadulása után tartóztatták le újra, 1964-ben, anélkül hogy bármit tett volna azonkívül, hogy néhány társával időnként összejött és beszélgetett. Első fokon hét évre ítélték, majd büntetését

másodfokon tíz évre szigorították. E sorok írója fenti cikkében azt a feltevést fogalmazta meg, hogy ez a rendkívül súlyos és teljesen alaptalan ítélet – más horrorális és teljesen alaptalan ítéletekkel együtt – nem volt független az ekkor a Vatikánnal folytatott tárgyalásoktól. A magyar kormány feltehetőleg így juttatta kifejezésre, hogyan kell értelmezni a Vatikánnal kötött részleges megállapodást. Erre még visszatérünk a 7. fejezetben.

E szörnyű sorsok után a DNP vezető értelmiségi magjának sorsa adhat némi vigaszt. *Szekfü Gyulát* 1948. szeptemberben felmentették a moszkvai követ-ség éléről, és 1953-ban, Sztálin halála után vállalt újra közszereplést. Országgyűlési képviselő, majd az Elnöki Tanács tagja volt 1955-ben bekövetkezett haláláig. *Eckhardt Sándor* 1949 után folytatta szakmai munkáját. Vezette a francia nagyszótár összeállítását, ezt 1968-ban, egy évvel a halála előtt fejezte be. 1949-ben megfosztották akadémiai tagságától, ezt 1989-ben – posztumusz – visszaállították, és 1990-ben, ismét posztumusz Kossuth-díjat kapott. *Bálint Sándortól* 1951 és 1956 között megvonták a tanítási engedélyt, 1957 és 1965 között ismét taníthatott. Ekkor rendszerellenes izgatás miatt felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, és nyugdíjasként élt 1980-ban bekövetkezett haláláig. Erre is visszatérünk a 7. fejezetben. *Mihelics Vid* és *Rónay György* fenn-tartották a magyar katolikus publicisztikát halálukig. Hogy milyen körülmények között, azt talán az mutatja a legjobban, hogy Mihelics titkosszolgálati személyi dossziéja, amint ezt Pallos (2007: 24–28) bemutatja, nem kevesebb, mint nyolcvanhat iratot tartalmazott.

E sorsok alapján el kell jutnunk az első és nagyon is fontos tanulságra és következtetésre. A keresztény politikával foglalkozó egyházi személyek – kö-zük tartozik, vitathatatlanul, Mindszenty –, a hivatásos politikusok – ebbe a körbe tartozott Matheovits, még ha politikai pályája előtt volt is polgári foglal-kozása, és ebbe a körbe került, akarata ellenére, Barankovics – és a politizáló vezető értelmiségiek sorsa alapvetően és mélységesen különbözik. Csak azok élete nem torkolt mélységes tragédiába, sőt csak azok tudtak érdemlegeset alkotni politikai pályájuk befejeztével, akiknek nem a politika volt az egész életük, hanem volt szakmai hátterük, professzorok, publicisták vagy akár írók voltak. Kirándulást tettek a politika területére, és visszavonultak onnan, amikor ezt parancsolta a bölcsesség. A meghurcoltatás, amelyet el kellett viselni-ük, abszurd volt ugyan, de semmi sem volt a többiek sorsához képest.

E nemzet tagjainak vitathatatlanul a meritokrácia a politikai ideálja. Szinte mindannyiunknak az az általános és alapvető elképzelésünk, hogy a nemzet legjobbainak, mindenekelőtt vezető értelmiségieknek is ott kell ülniük a par-lamentben, nem pedig csupán a hivatásos politikusoknak. Az akkori tapasztalatok megerősíteni látszanak ezt az elképzelést. Az foglalkozzék politikával,

aki már bizonyított a saját szakmájában, akinek ezért tekintélye van, mint az ország legnagyobb történészének vagy egyik legnevesebb nyelvészének vagy egyik legjobb publicistájának vagy egyik elismert szépírójának, akinek tehát van hova visszavonulnia, sőt aki nem veszít semmi azzal, hogy visszavonul, mert professzorsága vagy más foglalkozása nagyobb rang, mint amit a politikával elérhet. Az ilyen ember, ha politikai szerepet vállal, valóban szolgál, az országot szolgálja, és nem saját érvényesülését, mert ezt ezzel inkább hátráltatja. Ugyanezek a tapasztalatok megerősíteni látszanak azt az elemi bölcsességet is, hogy vannak pillanatok, amikor fel kell ismernünk, hogy tehetetlenek vagyunk. Ilyenkor, legyen bármennyire tiszteletre méltónak látszó a végsőkéig való kitartás, bölcsőbb a visszavonulás.

A többi tanulságot és következtetést e könyv utolsó fejezete foglalja majd össze.

6.

A DNP országos politikai szerepe a forradalom idején*

E könyv 1., 2. és 5. fejezetében leírtuk a nagy tragédiát, Mindszenty József hercegprímás és a DNP vezetői, elsősorban Barankovics István főtthár közti alapvető és teljességgel megoldhatatlan politikai ellentétet. Leírtuk a végkifejletet is, Mindszenty letartóztatását és a Mindszenty-per kezdetét, a Demokrata Néppárt önfeloszlatását, Barankovics és Jánosi, valamint több DNP-képviselő külföldre távozását, továbbá az ezt követő üldöztetés kezdetét, Kerkai letartóztatását, Matheovits őrizetbe vételét és mások visszavonulását. E nagy, tényleg shakespeareai méretű tragédiát a 3. és 4. fejezetben leírt intermezzo szakította meg: a DNP páratlan összetételű országgyűlési képviselőcsoportjának megalakulása és rövid, alig másfél éves, de tiszteletre méltó, sőt dicső parlamenti szereplése.

Barankovics és mások külföldre távozását, Kerkai letartóztatását és Matheovits őrizetbe vételét, ha nem is azonnal, a további megtorlás, a DNP képviselőcsoportja más tagjainak meghurcolása és üldözése követte. Most mégsem ezzel foglalkozunk, ezt az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követő megtorlással együtt fogjuk tárgyalni a 7. fejezetben: „Az üldöztetés, a forradalom és a megtorlás”. A 7. fejezetre hagyjuk a képviselőcsoport egyes tagjainak az 1956. évi helyi eseményekben való részvételének ismertetését is. Most, e témák helyett, a DNP-nek a forradalom és szabadságharc idején betöltött nagy jelentőségű, de kevésbé ismert szerepének bemutatására térünk át.

Már most, ebben a bevezetésben leírjuk a legfontosabbakat. A könyv idősebb szerzőjének véleménye szerint a keresztény politika szempontjából nem lehet eléggé nagyra értékelni a párt politikai állásfoglalásainak szellemét. Talán naivitásnak tűnik, de ha mindenki ebben a szellemben, az önbíráskodás elítélésének és a megbocsátásnak a szellemében nyilatkozott és járt volna el, talán elkerülhető lett volna a forradalom bukása és a Kádár-kor egy teljes ge-

*E fejezet első változata (Szabó–Szakolczai 2009–2010, harmadik rész) az *Egyházforum* 2010. évi 2. számában jelent meg.

nerációig tartó kiterője. Ennél is fontosabb, mert tény, hogy a Petőfi Párt és a Szociáldemokrata Párt mellett a DNP volt az, amelyik a végsőig kitartott Bibó rendezési terve mellett, akkor is, amikor mellőle mások, így az FKgP, kihátráltak. A DNP akkori vezetőinek ezt a bátorságát – mert ehhez rendkívüli bátorság és a legkegyetlenebb üldöztetés veszélyének vállalása kellett – nem lehet eléggé nagyra értékelni.

Ez a fejezet rövid lesz, ugyanis első, ennél sokkal terjedelmesebb változata (Szabó–Szakolczai 2009–2010, harmadik rész) sok dokumentumot tartalmazott. Ebben a könyvben ezeket a dokumentumokat áttettük a függelékebe, a többi dokumentum közé, s itt csak alig idézzük őket, de feltétlenül ajánljuk alapos végigolvasásukat, mert e nélkül nem érthetők meg az események.

Meg kell jegyeznünk, hogy az ezzel kapcsolatos levéltári kutatásaink nem vezettek újabb eredményre. A DNP levelei, Farkas Dénes rádiónyilatkozata, a DNP programpontjai és Mihelics Vid cikke, valamint Bibó ekkor készült és a Kádár-kormány tagjainak, valamint a külföldi diplomáciai képviselőknek eljuttatott írásai eddig is ismertek voltak, de csak ezek együttes bemutatása adhatott egységes és méltó képet a DNP akkori szerepléséről. Mindezekhez szorosan kapcsolódik az 1964. évi Matheovits-per, amellyel a 8. fejezetben fogunk foglalkozni, és amelynek iratai ugyancsak már ismertek és publikálva vannak. A DNP akkori szerepe mégsem látható és értékelhető kellőképpen anélkül, hogy ne látnánk együtt és ne tárgyalnánk egységesen mindezeket az anyagokat, amire itt kerül sor először. Ezen az sem változtat, hogy e kérdéskör sok eleme mindmáig feltáratlan. Ezért a munkát nem tekintjük befejezettnek, folytatását fontosnak tartjuk, de szükségesnek tartottuk jelenlegi ismereteinknek a további kutatások eredményeinek bevárása nélküli közlését is.

A DNP képviselőinek első állásfoglalásai

A DNP 1956. október 30-án kapcsolódott be az akkori országos politikai eseményekbe. A DNP képviselőinek egy része aznap találkozott először; ezen a megbeszélésen Farkas Dénes, dr. Keresztes Sándor, Keszler Aladár, dr. Mihelics Vid és dr. Székely Imre Kálmán vett részt. Közülük egyedül Mihelics Vid tartozott a párt informális felső vezetéséhez, és ezért mi sem volt természetesebb, mint hogy ő vette át az események irányítását. E képviselők, aznapi kelettel, levéllel fordultak Nagy Imréhez, a Minisztertanács elnökéhez, és bejelentették, hogy a párt újból megkezdte működését. Ezt a levelet 14/1. sz. függelékként közöljük. Mihelics Vid a következő napon, 1956. november 1-jén újabb beadványt küldött Nagy Imre miniszterelnöknek, és ebben kérte

annak engedélyezését, hogy a párt lapját *Hazánk* címmel napilapként jelentethessék meg. Ezt a beadványt 14/2. sz. függelékként közöljük. Végül Farkas Dénes mint a DNP képviselőcsoportjának akkor Budapesten lévő legidősebb tagja nyilatkozatot olvasott fel ugyanezen a napon, 1956. november 1-jén 10 óra 20 perckor a Kossuth rádióban. E nyilatkozat szövegét a 14/3. sz. függelék mutatja be.

A DNP programpontjai és Mihelics cikke

Mihelics Vid a fenti levelek elküldése után lázas tevékenységbe kezdett azért, hogy kiadja a *Hazánk* első számát, és megfogalmazza a párt programpontjait. A programpontokat a 15/1. sz. függelékben közöljük.

A *Hazánk* 1956. november 4-i száma közölte Mihelics Vid: „A mi roppant felelősségünk” című cikkét. E cikk nagy része a fenti programpontok megismétlése, ezekre a részekre csak utalni fogunk, de elkerülhetetlen a cikk bevezető részének és egyes befejező részeinek szó szerinti közlése. Ezt a 15/2. sz. függelékben tesszük meg. A program és Mihelics cikke nem igényel külön méltatást.

Személyes emlékek és összefoglaló értékelés

A most közölt dokumentumokat e szerzők idősebbike néhány saját személyes emlékével tudja kiegészíteni. A párt központja 1956. november 1. és 3. között a Mérleg utcában volt, az MDP, majd az MSZMP egykori V. kerületi szervezetének, később egy ideig az SZDSZ országos központjának a helyiségében. Nem tudom, hogy ezt a helyiséget ki, mikor és hogyan szerezte meg a DNP részére, és – érthető okokból és nagyon is helyesen – igyekeztem elfelejteni, hogy ott kit láttam és mit hallottam. A képviselők megbeszélésein nem vettem részt. Az volt a legfontosabb feladatom, hogy szóval tartsam az utcáról bejövőket, és lehetővé tegyem, hogy Mihelics megírja a fent közölt programpontokat, és összeállítsa a *Hazánk* első számát. A történelmi hűség kedvéért le kell írnom, hogy ismereteim szerint Mihelicsnek nem volt előzetesen tudomása Farkas Dénes rádiónyilatkozatáról, amelyet vehemens természetének megfelelő stílusban nagyon határozottan helytelenített. A nyilatkozat szövegét nem is tette be a *Hazánk* első számába, hanem csak egy rövid tájékoztató került be helyette, ezt 14/4. sz. függelékként közöljük. Mihelics természetesen nem a pártból kilépett képviselőknek a pártba való visszatérését helyteleni-

tette, de úgy vélte, hogy Farkas Dénes beszéde alkalmat ad az olyan értelmezésre, hogy most a párt korábbi radikálisainak ideje következik, márpedig ezt a felfogást, sőt még ennek a látszatát is, amint ezt az előbb bemutatott írásai félreérthetetlenül mutatják, a leghatározottabban ellenezte.

Mihelics kérésére bevittem a Mérleg utcába a *Hazánk* 1947–1949. évi valamennyi számát, amelyek megvoltak a lakásomon. Neki ezek hiányoztak, és érhetően nagyon örült ennek a teljes sorozatnak. November 4-én reggel bementem a Mérleg utcába. Az utca tele volt szovjet tankokkal, ágyúcsövük Buda felé mutatott. Barátságosan mosolyogva integettem a tankok körül sétálgató szovjet katonáknak, és ők hasonlóképpen barátságosan visszaintegettek. Félve csöngettem be, mert az épület házmestere már a forradalom előtt is az épület házmestere, tehát az MDP alkalmazottja volt, és ott lakott, de szó nélkül beengedett. Elégettem minden iratot, amit tudtam, de nem tudtam megsemmisíteni mindent, mert nem tudtam kinyitni minden szekrényt, mivel nem vittem magammal feszítővasat, a házmestertől pedig nyilván nem kérhettem segítséget. Vértől szívvel hagytam ott a *Hazánk* másfél évfolyamát, ezt a pótolhatatlan dokumentumot, de ekkora ellenzéki újságtömeggel, sőt semmiféle csomaggal sem mertem kimenni az utcára. A házmestertől barátságosan elköszöntem, és a szovjet katonáknak barátságosan integetve, szélesen lengetve üres kezemet, és ezzel messziről mutatva, hogy semmi sincs nálam, hazamentem. Néhány év múlva, amikor más ügyben, Kis László és társai ügyében, kihallgattak, elfogadták azt a vallomásomat, hogy az ott jelenlévőket, Mihelics kivételével, nem ismertem, tanácskozásukon nem vettem részt, és nem tudom, hogy kik jártak ott. „Eckhardt Sándort csak ismertem” – volt a válaszuk. „Ismertem, de nem láttam ott” – válaszoltam. Elfogadták, hogy nem láttam ott, mert ez megfelelt ismereteiknek és a tényeknek is.

Összefoglaló értékelésként annyi írható le, hogy annál megfontoltabb és felelősségteljesebb, mint amit Mihelics és a vele közvetlenül együttműködők leírtak, közzétettek vagy közzétenni próbáltak, nem képzelhető el. Akkor nem lehetett ennél többet tenni a békés kibontakozás érdekében, és őket azért, hogy erre nem került sor, végképp semmi felelősség sem terhelheti.

Bibó István kísérletei a helyzet rendezésének kezdeményezésére

Köztudott, hogy Bibó István, K. P. S. Menon indiai nagykövet útján, levéllel fordult Nehru indiai miniszterelnökhöz, kérve őt, hogy továbbítsa levelét a szovjet vezetőkhez, és támogassa a magyar ügy tárgyalásos és a forradalom vívmányainak lehető legnagyobb részét megőrző rendezését. Köztudott az is,

hogy kezdeményezéséhez később mások, személyek és szervezetek is csatlakoztak. A kísérletek, amint ez ugyancsak közismert, nem vezettek eredményre. Kevésbé ismert, hogy ezekben az akciókban a DNP is részt vett. Noha a legfontosabb dokumentumokat több helyen is közzétették, elkerülhetetlennek tartjuk, hogy itt is közöljük teljes szövegüket, mert olvasóink csak így alkothatnak megfelelő képet ezekről az eseményekről és a DNP szerepéről.

Bár ennek az akciósorozatnak ennél több eleme is lehetett, és bizonyára volt is, a legfontosabb két elem Bibó két javaslata, a másodiknak több magyar szervezettel való elfogadtatása és az indiai nagykövetséghez való eljuttatása. Ezekről – vagy ezek legfontosabb elemeiről – most még csak a következőket tudjuk és írhatjuk le.

Bibó István, aki – ezt nyugodtan leírhatjuk – saját legnagyobb meglepetésére és nyilván közismert tanulmányainak hatására a Nagy Imre-kormány államminisztere lett, 1956. november 4-én, amikor a szovjet csapatok elfoglalták a Parlamentet, egy időre a helyén maradt. Itt kezdte el papírra vetni – talán már november 4. előtt – azt az első kompromisszumos tervezetet, amelyet már a lakásán, azután, hogy két nappal később már ő is elhagyta a Parlament épületét, véglegesített. A „Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására” című irat olyan kibontakozási javaslat lett, amelyet a forradalom idején létrejött összes politikai párt és az események alakításában tényleg részt vevő szervezet a kibontakozási koncepció alapelveit megfogalmazó kiinduló forrásnak, mintegy „alapirratnak” vagy „ősforrásnak” tekintett. Ezt a memorandumot 16. sz. függelékként közöljük.

A tervezet az ország progresszív erőinek, nyugodtan mondhatjuk, hogy legjobbainak az 1945–1948 közötti elképzeléseihez tért vissza. Határozottan elutasította a múltat, a Horthy-korszakot és minden restaurációs kísérletet. Nemcsak elfogadta, hanem a leghatározottabban helyeselte az 1945 utáni társadalmi és gazdasági vívmányokat, az osztálytársadalom fölszámolását, a társadalom széles rétegei és főként fiatalsága számára elérhető lehetőségek megnövekedését. Támogatta a földreformot, és elfogadta az államosítások legnagyobb részét, mindenekelőtt a bányák és a nagyipar államosítását. Ugyanakkor a földnek a parasztság kezén hagyását kívánta, és elutasította az erőszakos kollektivizálást. Elutasította a proletárdiktatúrát és az önkényuralmat is, és követelte a szabadságjogok teljességének megadását mindenkinek, ennek elengedhetetlen részeként a többpártrendszer és a szabad választásokat, a külpolitikában pedig a semlegességet. E törekvésekben nem volt belső ellentmondás. Mi, akik akkor éltünk, biztos állíthatjuk, hogy a legcsekélyebb ellentét sem volt a demokratikus, szociális, sőt a szocialista vívmányok megőrzése és a szabadságjogok teljességének megadása között, ideértve a több-

pártrendszer is. A szabad választások elsőpró többséget hoztak volna ennek a megoldásnak, és csak törpe kisebbség támogatta volna a régi rendszer restaurációjának bármiféle formáját. Hasonlóképpen biztos, hogy a semlegesség gondolatával szemben szinte senki sem támogatta volna az országnak a nyugati katonai szövetségi rendszerhez való csatlakozását.

Ezeknek az elképzeléseknek az elfogadtatásához a Szovjetunió által megszállt országban azonban nyilván nem volt elegendő a magyar nép döntő többségének egyetértése, ehhez nemzetközi támogatásra lett volna szükség. Bibó és a vele együttműködők ezt a nemzetközi támogatást próbálták megszerezni, de sikertelenül, és ennek megszerzésére nagy valószínűséggel nem is volt lehetőség.

A történészek tudomása szerint az alapgondolatok megfogalmazására november 5–6-án a Parlamentben került sor, a végleges formába öntésre pedig november 7–8-án. Mint ahogy november 4-i javaslatait személyesen vitte el az amerikai követségre, a november 6-i memorandum gondolatmenetét is ismertetette a külföldi képviselőkkel. Az utóbbi esetben az általa látásból ismert francia kultúrattasét felkeresve előszóval mondta el. Bibó ezt a szöveget Nagy Imrének, valamint a Nagy Imre-kormány kispazda és szociáldemokrata tagjainak juttatta el, és személyesen vitte el az indiai követségre. A három nyugati nagyhatalom követségének szánt példány eljuttatására felkért közvetítő személy indiszkréciója folytán a tervezet november 10. és 15. között egész Budapesten ismertté vált, és emiatt eredeti célját, a diplomáciai úton lebonyolítandó közvetítés kezdeményezését már semmiképpen nem érthette el.

A tervezet, amint erre már a fentiekben utaltunk, a „demokratikus szocializmus” egy olyan koncepcióját vázolta fel, amely az 1945 utáni társadalmi vívmányok (földosztás, államosítások) megőrzésével visszatérés volt az 1945 utáni évek koalíciós berendezkedéséhez, és amely nem garantálta az MSZMP részére a hatalom teljességét. A szovjet csapatok kivonásán túl a Nagy Imre-kormány visszahelyezését, új választások kiírását, alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását és a többpártrendszer helyreállítását javasolta. Ez a tervezet azonban nem kapott kellő súlyú támogatást. Az ország szovjet megszállás alatt volt, csekély hatalommal ugyan, de létezett a Kádár-kormány. Az Egyesült Államok a Közel-Keletre koncentrálni tudatta érdektelenségét a térség dolgai iránt. A népi demokratikus országok, Kína és Lengyelország kivételével, ellenségesen fogadták a többpártrendszer magyarországi bevezetésére és az országnak a Varsói Szerződésből való kilépésére vonatkozó javaslatot.

Bár, amint ezt már leírtuk, Bibó 1956. november 6-i tervezete nem kapta meg a szükséges támogatást, ez az elgondolás mégsem került le a napirendről. Noha létezett a Kádár-kormány, és az ország szovjet megszállás alatt volt, az

országban mégis, ha rövid időre is, kettős hatalom jött létre. A Kádár-kormány instabilitását tovább fokozták a munkástanácsok szervezte sztrájkok, tüntetések. A képlékeny belpolitikai helyzetben még sokáig folytatódott a tervezgetések és tárgyalások a koalíciós elképzelésekről, és úgy látszott, hogy mindkét oldalról őszintén. A Kádár-kormány tárgyalási szándékának reményét táplálták Kádár korábbi megnyilatkozásai is. Ilyen körülmények között került sor november 10. és 15. között a Kádár és Kovács Béla kispazda pártelnök közötti megbeszélésre is, amelyen Kádár a többi párttal való együttműködés fontosságát hangsúlyozta. A tervezett második megbeszélésre való felkészülés jegyében a Petőfi Párt és az FKgP vezetői korábbi tervezeteik, megbeszéléseik eredményeként a megváltozott, a forradalom szempontjából rosszabbodott körülmények figyelembevételével készítették el november 16-i tervezetüket. Ebben a tervezetben még mindig számoltak a tényleges hatalommegosztással, és elvetették a pártok közti együttműködésnek az előre megállapított arányokon alapuló formáját. Ezt azonban a megerősödő hatalom már nem tekintette tárgyalási alapnak.

1956 végén az el nem kötelezett országok egyik vezető állama, India nemzetközi tekintélye felértékelődött. A mindkét világhatalommal jó kapcsolatokat fenntartó óriásállam közvetítő szerepre való felkérése már a forradalom alatt is megfogalmazódott egyes értelmiségi körökben. Bibó november 4. után többször is járt személyesen az indiai követségen, és ott átadta a válság megoldása érdekében készített tervezeteit, valamint a pártok későbbi javaslatait. November 19-én a Magyar Parasztszövetség kezdeményezésére több forradalmi szervezet által is aláírt levélben kérték Nehru indiai miniszterelnök közbenjárását. A követség budapesti ügyvivője szimpátiával fogadta ügyüket. Diplomáciai úton továbbította a megkereséseket Delhibe. Ugyanezen szervezetek ezt követően is folytatták a munkát és az egyeztetést, és végül 1956. december 8-án készült el a FKgP és a Petőfi Párt korábbi tervezeteinek összegzéseként a „Nyilatkozat Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról” című memorandum. Ismét elkerülhetetlennek tartjuk a teljes szöveg közlését, és ezt a 17. sz. függelékben tesszük meg.

A nyilatkozatot az eredeti tervek szerint a Szociáldemokrata Párt, a Petőfi Párt, a Forradalmi Értelmiségi Bizottság és a Magyar Parasztszövetség képviselője írta (volna) alá, de bírta a Független Kispazdapárt támogatását is. A DNP ekkor még nem szerepelt az elképzelések szerinti aláírók között. Végül, a kispazda aggályok miatt, nem kerülhetett sor arra, hogy a memorandumot a pártok nevében a pártok vezetői írják alá. Ehelyett minden aláíró külön nyilatkozatban közölte, hogy a memorandumot – kibontakozási alapként – el-

fogadja. Ilyen nyilatkozatot adott a Petőfi Párt, az SZDP, az Értelmiségi Forradalmi Bizottság, valamint ekkor már a DNP is, Mihelics és Keresztes aláírásával. A memorandumot 1956. december 14-én Bibó és Göncz Árpád adta át K. P. S. Menon moszkvai és Magyarországra is akkreditált nagykövetnek, akit moszkvai közvetítésre kértek fel. A nyilatkozatot ezzel egy időben eljuttatták Dobi Istvánnak, valamint Kossa István révén a Kádár-kormánynak. A levélre Moszkvából sohasem érkezett válasz. A koalíciós kormányzás lehetőségét so-kaig mérlegelő Kádár-kormány 1957. január 5-i kormánynyilatkozatában lezárta a korábbi tervezetéseket. Az MSZMP a többpárti kormányzást elvetve a párton kívüli politizálást csak a Hazafias Népfront keretében tudta elfogadni a további időre vonatkozóan. Azt, ami ezután történt, nem kell ismertetnünk.

A DNP csatlakozása Bibó István kezdeményezéseihez

Az eddigi kutatás csak másodlagosan és érintőlegesen foglalkozott a DNP-nek a fent tárgyalt kezdeményezéshez való csatlakozásával, és ennek teljes története mindmáig feltáratlan. Ami az eddig napvilágra került iratokból megállapítható, az a következő.

Mindenekelőtt tudjuk, amint ezt az előbb le is írtuk, hogy a DNP, Mihelics és Keresztes aláírásával nyilatkozatot adott arról, hogy a december 8-án kelt kibontakozási tervet kibontakozási és tárgyalási alapul elfogadja. Tudjuk, hogy erről Matheovits Ferencnek és Keleti Péter Istvánnak tudomása volt, és hogy ezzel egyetértettek, és 20/1. sz. függelékként csatoljuk Matheovits Ferencnek erről tett és jegyzőkönyvbe foglalt vallomását. Tudjuk, hogy Keresztes Sándor tanúvallomást tett erről az ügyről, és az erről fölvetett tanúkihallgatási jegyzőkönyvet 20/2. sz. függelékként csatoljuk. Tény tehát, hogy Matheovitsnak tudomása volt erről a kezdeményezésről és a memorandumról (vagy ezekről a memorandumokról). Ez bizonyítja, hogy ezt a mérsékelt és progresszív, az ország számára akkor elérhetőnek remélt megoldást nemcsak a DNP mérsékelt tagjai, hanem a képviselőcsoport – feltehetőleg joggal – leg-radikálisabbnak tartott tagja is támogatta.

Sajnálatos módon az erre az ügyre vonatkozó további ismereteink eléggé hézagosak. Tudjuk, hogy Mihelics, a támogató nyilatkozat egyik aláírója, három hónapig előzetes letartóztatásban, Keresztes Sándor 1957. júliustól októberig négy hónapig internálva volt. Őrizetben volt Székely Imre Kálmán is, akinek feltehetőleg ugyancsak tudomása volt ennek az ügynek egészéről. Feltehetőleg tettek vallomást az ügygel kapcsolatban is, de ezek tartalma máig nem került elő.

A legfontosabb, amit ismerünk, Bibó Keresztes Sándornak írt levele. Ez esetben is elkerülhetetlennek tartjuk e levél teljes szövegének közlését, és ezt a 18. sz. függelékben tesszük meg. E levél félreérthetetlenül bizonyítja, hogy a DNP akkor is kitartott e rendezési kísérlet mellett, amikor ettől az FKGP gyakorlatilag visszavonult, és ennek történelmi jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Bekövetkezett tehát az, ami szükségszerű volt: a legnehezebb időben és legszebb reményeink megvalósítását megkísérelve egymásra talált és a legszorosabb szövetségessé vált a magyar történelem két legnépibb és legintellektuálisabb, sőt legprogresszívebb magyar képviselőcsoportja és pártja, a DNP és az 1956-ban Petőfi Párt néven újjászerveződött NPP.

Ez az egymásra találás nem volt előzmények nélküli, de az odáig tartó út nem volt teljesen sima. A népi írók könyvei ott voltak a KALOT által terjesztett ún. „könyvespolcokon”, és a szerzők idősebbikének tudomása szerint Nagy Töhötöm, sőt Kerkai is járt Szárszón. A Bibó, Karcsay és Keresztes közti 1945. évi közvetlen munkakapcsolatról már írtunk. Ugyanakkor 1946–1948-ban az NPP a Baloldali Blokk tagja volt, 1947 februárjától egyre inkább a kommunistabarát Erdei és Darvas befolyása alá került, és képviselőinek a DNP képviselőivel szembeni magatartása a DNP képviselőinek emlékei szerint nem sokban különbözött az MKP, majd az MDP képviselőinek magatartásától. Ez nem mond ellent annak, hogy a szinte teljes nézetazonosság és a legszorosabb együttműködés alakult ki a forradalom napjaiban és az azt közvetlenül követő időben a Petőfi Párttal, amely határozottan elhatárolta magát a NPP korábban folytatott, sokszor téves politikájától, és ezért is változtatta meg a nevét.

Azt, amit iratokkal is alátámasztva tudunk, e szerzők idősebbike saját személyes emlékei alapján a következőkkel tudja kiegészíteni. E konkrét kérdésben a szoros együttműködés kialakítója Karcsay Sándor, Bibó korábbi közeli munkatársa, sőt barátja volt. Azokban a november–decemberi napokban, amikor ezek a tárgyalások folytak, rendszeresen találkoztunk. Karcsay informált a dokumentumok létéről és tartalmáról, valamint arról, hogy szerzőjük első-sorban Bibó István. Informált arról is, hogy a DNP egyes képviselői a párt nevében aláírásukkal is támogatták ezt a kibontakozási tervet. A dokumentumokat – kérésem ellenére, de nagyon helyesen – nem mutatta meg, és nem közölte azt sem, hogy a DNP részéről kik az aláírók. Tudta viszont, hogy van kapcsolatom egyes munkástanácsokkal, és megkért arra, hogy hozzak létre közvetlen kapcsolatot olyanokkal, akik ezt a kezdeményezést a munkástanácsok nevében támogatják. Ezt megtettem, de az akkori körülményeknek megfelelően nem tisztáztam – sajnos, a későbbiekben sem, amikor pedig ezt már megtehettem volna –, hogy ez mire vezetett. Nagy azonban a valószínűsége

annak, hogy a Bibó által készített egyik, a források szerint „több forradalmi szervezet által is aláírt levél” egyik aláírója az a barátom volt, akit Karcsay ezen az úton ismert meg. A forradalom és az azt követő megtorlás során tanúsított bátor magatartása miatt megérdemli, hogy legalább itt leírjuk a nevét: Zsákai Tibor. Hogy ez valóban így volt-e, azt csak az indiai levéltárakból lehetne megállapítani, az eredeti aláírásokat tartalmazó példányokat ugyanis – nyilvánvaló okokból – csak ők kapták meg.

Ez a fejezet nem zárható le mással, mint azzal a *végkövetkeztetéssel*, hogy *Bibó és a DNP szoros együttműködésének kialakulása szükségszerű volt*. Egyaránt elutasították a múltat és különösképpen a múlt restaurációját, egyaránt remélték, hogy az 1945. évi változások után progresszív, szociális, sőt akár szocialista szellemű, de egyben demokratikus és az emberi szabadságjogokat tisztelő Magyarország lesz kialakítható, és egyaránt elutasították azt, ami ténylegesen létrejött. Barankovics és képviselőtársainak beszédei a 4. fejezetben, valamint a 4. és 10. sz. *függelékben* idézett beszédek is ugyanazt mondják, mint Bibó korabeli cikkei, nem egy esetben szinte szó szerint. Ezt egyértelműen bizonyítják az itt, valamint Kovács és Rosdy (1996), továbbá Kovács és Gyorgyevics (2001) által idézett beszédek, és Bibó (1981–1983, 1986/1990, 1994) írásai. Szörnyű csapás nemzetünk számára, hogy mind Barankovics 1945–1949. évi, mind pedig Bibó 1956. évi kísérlete elbukott.

A bukás – mindkét esetben – üldöztetésre és megtorlásra vezetett, majd az úgynevezett „kádári konszolidáció”-ba torkollt. Ezt fogjuk tárgyalni a két következő fejezetben, a 7. fejezetben bemutatva egyes DNP-képviselőknek az 1956-os forradalom és szabadságharc folyamán betöltött helyi szerepét is.

7.

Az üldöztetés, a forradalom és a megtorlás*

A könyv 6. fejezetében – „A DNP országos politikai szerepe a forradalom idején” – az időrendtől eltérve és a nagy tragédia lezárását azonnal követve a könyv második legfontosabb témájával foglalkoztunk, az 1956. évi országos politikai eseményekkel és a DNP ezekben betöltött fontos szerepével. Ebben a fejezetben először – mintegy helyreállítva az időrendet – a DNP-képviselőcsoport tagjainak sorsát írjuk le a párt önfeloszlatását közvetlenül megelőző időtől a forradalom és szabadságharc kitöréséig. Ez a sors a legtöbb esetben üldöztetés volt, amely elől sokan külföldre menekültek, és amelyet néhány szerencsésnek a teljes visszavonulással sikerült elkerülnie. Ezután egyes volt képviselőknek az 1956-os forradalomban és szabadságharcban vállalt helyi szerepével, valamint az 1949 előtt létező szervezetek helyreállításának kísérletével foglalkozunk. A forradalom leverését ismét a bosszú, az üldözés és a megtorlás követte, amelyet csak keveseknek sikerült elkerülniük, ismét elsősorban a visszavonulással és a lehető legnagyobb passzivitással. Az ezt követő 8. fejezet – „Az ún. »kádári konszolidáció« és a késői elismerés” – a képviselőcsoport egyes tagjainak további és még súlyosabb üldöztetését, valamennyiük személyes sorsát – sokuk számára a szerény, de elfogadható létezést és ismét sokuk számára a mélységes nyomort – és végül a rendszerváltást megelőző csak egy részének megadott szerény és késői elismerést mutatja be. Néhányuknak megadatott ugyanis ez a szerény és késői elismerés, amely azonban nem állt arányban múltjukkal és érdemeikkel.

Itt sem kellett újabb levéltári kutatást végeznünk. Az adatok és életleírások megtalálhatók a parlamenti almanachokban (Marelyn Kiss József és Vida István 2005), (Vida István 1999), valamint Csicskó Mária és Szabó Róbert (1996) munkájában. Amint a 3. és 4. fejezetben már leírtuk, a képviselőcsoportnak,

*E fejezet első változata (Szabó–Szokolczai 2009–2010, negyedik rész) az *Egyházforum* 2010. évi 3. számában jelent meg.

a mandátumukról, egyházi feletteseik utasítására lemondott két pap képviselővel együtt, valamint az 1948-ban behívott pótképviselőkkel együtt összesen hetvenegy tagja volt, és róluk kell beszámolnunk a 7. és 8. fejezetben.

Az 1949–56. évi üldöztetés

E sorok íróitól mi sem áll távolabb, mint a bosszúnak és a leszámolásnak vagy akár a múlt felhánytorgatásának szelleme. A történelem most is úgy hozta, mint már annyiszor, hogy egy országban kell élniük az egykori üldözöknak és az egykori üldözötteknek, gyermekeiknek és unokáiknak. Már a gyermekek, de főként az unokák esetében az a szerencsés, ha már nincs is vagy legfőlőbb egészen halvány a különbség az egykori üldözők és az egykori üldözöttek utódai között, akik egymás mellett ülnek az iskolapadban. A DNP képviselőcsoportja történetének mégis integráns része az 1949 utáni üldöztetés, ezt tárgyalnunk kell, mégpedig nemcsak azért, mert tárgyalása elhagyhatatlan, hanem azért is, mert fontos tanulságokkal is szolgál.

A külföldre menekülők

Először azokról kell beszámolnunk, akik sikerrel kikerülték vagy legalábbis megpróbálták kikerülni az üldöztetést, és a külföldre menekülést választották. 1948–49-ben tizenegyen voltak, akiknek ez sikerült, és ketten, akiknek nem.

A külföldre menekülés vagy ennek kísérlete már a párt feloszlásának bejelentése előtt megkezdődött. Elsőnek *Kolbert János*, akit 1948. február 24-én megfosztottak mandátumától, kísérelte meg családjával együtt a nyugati határ átlépését, de letartóztatták őket. Őt *Varga László* követte, aki Belső Gyula segítségével és feleségével együtt 1948. november 3-án menekült Ausztriába. *Pócza Lajos* családjával együtt 1949. január 13-án menekült ugyanide, és ugyanezekben a napokban – a pontos dátumot nem ismerjük – került sor *Zoltán Pál* határátlépésére. *Barankovics* és felesége 1949. február 2-i sikeres határátlépéséről már volt szó. A legnagyobb akcióra 1949. február 22-én került sor, amikor *Mézes Miklós* vezetésével *Babóthy Ferenc*, *Eszterhás György*, *Kovács K. Zoltán* és menyasszonya, *Pethe Ferenc*, valamint *Villányi Miklós* hagyta el együtt az országot. Ezt *Kovács József* 1949. március 12-i sikertelen távozási kísérlete, majd bebörtönzése követte, és *Belső Gyula* 1949. március 15-i kalandos, de végül mégis sikeres távozása zárta le a kimenekülési kísérleteket. Őt Jugoszláviában letartóztatták, három hét múlva megszökött, és így

jutott át Ausztriába. Mézes Miklós két évvel később, fizetett embercsempészszerrel tudta kivitetni maga után feleségét és kisfiát, *Eszterhás György* felesége és két kislánya 1956-ban jutott ki Nyugatra, és ekkor egyesülhetett a család. Itt is meg kell említenünk, hogy 1956-ban választotta az emigránssorsot, tizenkettedikként, *Koczor János*.

A Mézes Miklós által szervezett és vezetett csoport menekülésének körülményeit ő írta le (Mézes 1991). A többiek egy részéről e sorok íróinak idősebbike az ő elbeszélésük alapján a következőket közölheti. *Varga László* elmondta, hogy fizetett embercsempészek, magyarul tudó vendek vitték át őt és feleségét a határon, és a senki földjére érve mindenükből kifosztották őket, még jegygyűrűjüket is el akarták venni, de ezt már nem voltak hajlandók átadni. A határátlépés és a kifosztás izgalmaikat meghurcoltatás, menekülttáborból menekülttáborba való küldés követte, mert az osztrákok szabadulni akartak a magyar menekültektől, nyilvánvaló politikai okokból. *Varga László* felesége, feltehetőleg e megpróbáltatások hatására, később öngyilkos lett. *Eszterhás György* feleségének 1949 után idehaza még férje nevét is el kellett hagynia, mert következetesen *Eszterházy* néven neveztek és tekintették, és ennek megfelelően bántak vele. Tagadnia kellett, hogy házasságukat fennállónak tekinti, és leánykori nevét kellett használnia azért, hogy megtarthassa szerény állását és eltarthassa két kicsi gyermekét.

Az azonnal letartóztatottak

Amint ennek értékelésére rövidesen visszatérünk, viszonylag kicsi volt az azonnal letartóztatottak száma.

Először *P. Kerkaival* kell foglalkoznunk, aki ugyan nem volt a képviselőcsoport tagja, de szellemisége miatt nyilvánvalóan hozzájuk tartozott, valamint *Matheovits Ferenc*cel, mert az ő sorsuk volt, a később tárgyalandó *P. Károlyi* sorsa mellett, a legszörnyűbb. Korábban lett volna lehetőségük a menekülésre, mert tudjuk, hogy *P. Kerkainak*, 1948. évi római útjai alkalmával, a jezsuita generális följárnlotta, hogy maradjon fontos beosztásban külföldön, ám ő ezt elutasította, mert vállalni akarta népe, az itthon maradt egyszerű magyarok sorsát. A külföldre menekülés lehetősége – valamikor korábban – valószínűleg *Matheovits Ferenc* számára is megvolt. Amint már ismételtelen leírtuk, *P. Kerkait* négy nappal *Mindszenty* elítélése után tartóztatták le, *Matheovitsot* pedig tizenkét nappal a *Mindszenty*-per lezárása után, 1949. január 16-án vették rendőrhatalósági őrizetbe, amikor már mandátumáról való lemondása miatt nem volt országgyűlési képviselő.

P. Kerkai Jenő sorsát már leírtuk az 5. fejezetben, ott utalva a vele foglalkozó, érdemeihez képest csekély irodalomra. Kiegészítésként csak annyit, hogy a Nagy Imre első kormánya alatti enyhülés idején sem szabadult, hanem csak 1956. október 23. után. Matheovits Ferencet 1949 áprilisában Gróh Józseffel és Kisházi Mihállyal együtt a demokratikus államrend és köztársaság megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének feltételezett bűntette miatt bíróság elé állították. Gróh József esztergomi volt, közel állt a hercegprímáshoz, és képviselője volt a Slachta Margit vezette Keresztény Női Tábornak; ennek a pernek tehát a rendszer logikája szerint többszörösen is megvolt az értelme. Matheovitsot e konstruált per elsőrendű vádlottjaként 1949 szeptemberében jogerősen tizenkét év fegyházra és vagyonának elkobzására ítélték, Vácott, a budapesti Gyűjtőfogházban és Márianosztrán raboskodott. Ügyét 1956-ban újravizsgálták, és a hátralevő büntetést az eljárás során elkövetett törvénysértések miatt elengedték. 1956. szeptember 4-én szabadult.

A leginkább figyelemreméltó azonban nem az, ami ekkor történt, hanem ami nem történt meg. P. Károlyi és P. Kerkai letartóztatása inkább az egyházpolitika körébe tartozott. Róluk nyilván nem lehetett feltételezni, hogy elfogadják azt a szerepet, amelyet a hatalom előírt a számukra: szépen csendben megtartják a szertartásokat, kiszolgáltatják a szentségeket, ezután bezárkóznak, és még a hívekkel való véletlenszerű találkozást is kerülik. P. Károlyi emellett még komoly nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkezett, ami akkor szintén elítélendő volt. Letartóztatásuk beleillett a rendszer logikájába. Matheovits a DNP képviselőinek egyik legradikálisabbja volt, az, hogy nem maradhatott szabadlábon, ugyancsak beleillett a rendszer logikájába; és az, hogy Gróh Józseffel együtt ítélték el, ugyancsak. Az az igazán meglepő, hogy ezeket a letartóztatásokat és elítéléseket nem követte a DNP többi radikálisának letartóztatása. Logikus lett volna ugyanis, hogy Kerkai letartóztatását kövesse legközelebbi munkatársaié, Farkas Györgyé és Ugrin Józsefé, Matheovitsét a pécsi jogászoké, Abay Nemes Oszkáré és Keleti Péter Istváné, akik közül az utóbbi később vádlott-társa lett (lásd a 8. fejezetet), és hogy ne hagyják szabadlábon a radikális és Mindszenty nézeteit valló Fehér Ferencet. Azt jelentette volna ez, hogy Rákosiék ezt az ügyet a párt önfeloszlatásának kimondatásával, Barankovics távozásával és állampolgárságától való megfosztásával, valamint a többiek passzivitásba vonulásával lezártak tekintették, és nem kezdeményeztek volna más lépést, nem tiltva meg a többiek elleni eljárást, de nem adva rá egyértelmű utasítást? Sohasem fogjuk megtudni a teljes igazságot, de az események alátámasztják ezt a feltételezést.

Itt nyilatkoznunk kell a felső pártvezetés, Barankovics és társai szerepéről. Ha elfogadjuk Nagy Tőhötöm „hidegvérű angolszászainak” azt az ítéletét, hogy

„egy parancsnoknak az az elsődleges kötelessége, hogy megőrizze embereit, és nem az, hogy céltalanul lemészároltassa!” (lásd 9. fejezet), nem pedig az, hogy hősi halottakat és mártírokat gyártson, amennyiben ez elkerülhető, akkor Barankovics és társai jól oldották meg feladatukat, legalábbis a párt kényszerű önfeloszlatásáig eltelt és azt közvetlenül követő időben történetek szerint. Kitartottak a végsőig, közvetlenül a Mindszenty-per kezdetéig, a már teljesen reménytelen helyzetben is megkísérelve a végkifejlet elhárítását, és legalábbis az ezt követő idő első szakaszában megőrizték embereiket. Nem terheli őket felelősség sem P. Károlyi, sem P. Kerkai, sem pedig Matheovits sorsáért, sem pedig a sikertelen határátlépési kísérletekért és ezek következményeiért.

A többiek sorsát, hogy áttekinthetőbbé tegyük, csoportokra bontva mutatjuk be, de ez a csoportosítás némiképp önkényes, ugyanis többen több helyre is sorolhatók lennének.

A bebörtönzöttek

A bebörtönzöttek sorát a határátlépést sikertelenül megkísérlőkkel kell kezdenünk, és a többiekkel időrendben foglalkozunk, ezt az eljárást követve az ez utáni csoportokban is.

Kolbert János gazdálkodó mandátumától való megfosztása, 1948. február 24. után kísérelte meg családjával együtt a határátlépést, de letartóztatták őket. Feleségét rendőri felügyelet alá helyezték. Őt maradandó fejsérüléseket okozva összeverték, és Buda-délre, majd Kistarcsára, végül Recskre internálták. A recski táborból Dobi Istvánnak írt egy memorandumot, ettől nyilván a velük szembeni bánásmód enyhítését remélte, de ennek az lett az eredménye, hogy izgatás vádjával öt év börtönre ítélték, és Márianosztrára szállították. 1954. június 16-án, a fellebbezési tárgyaláson, börtönbüntetését a fejsérülése folytán egyre rosszabb egészségi állapota miatt biztonsági őrizetre változtatták, és így élt a forradalomig.

Kovács József tisztviselő 1949. március 12-én Sopronnál kísérelte meg az ország elhagyását, de az ÁVH letartóztatta. A Budapesti Népbíróság 1949. május 20-án hazaárulás címén tizenkét és fél évre ítélte. A másodfokú ítéletben büntetését tíz és fél évre mérsékeltek. A Markó utcai fogházban, a Gyűjtőfogházban és Márianosztrán raboskodott, majd szénbányában, KÖMI-munkatáborban dolgoztatták. 1954-ben Várpalotáról szabadult. Ezután a forradalomig mint segédmunkás dolgozott.

P. Károlyi Bernát ferences szerzetessel, noha ő csak egyetlen napig volt a képviselőcsoport tagja, foglalkoznunk kell. 1949. november 28-án tartóztat-

ták le, tizenöt évre ítélték, és a Gyűjtőfogház rabkórházában halt meg 1954. március 2-án. A Rákoskeresztúri temető 301-es parcellájában temették el, a legutóbbi időben találtak meg földi maradványait, és a Magyarországi Ferencs Rendtartomány kezdeményezni akarja boldoggá avatását.

Id. Tóth László gazdálkodót 1950 júniusában a közellátás veszélyeztetése címen letartóztatták. Megverték, két hónapig a győri börtönben tartották fogva, de nem ítélték el. Kiengedését követően másfél évig rendőri felügyelet alatt állt.

Vitéz Nagy Lajos, aki tekintélyes paraszti családból származott, 1939-ben mezőgazdász diplomát szerzett, és ezt követően a Futuránál dolgozott. 1945-ben az FKgP nemzetgyűlési képviselője lett, és 1947-ben a Magyar Parasztszövetség utolsó elnöke volt. 1949 májusa után elkobozták a fővárosban található ingóságait, és kitiltották Budapestről. 1950. július 5. és augusztus 18. között „mezőgazdasági szabotázs” vádjával bebörtönözték. Állami beszolgáltatás elmulasztása címen apja száz holdas birtokát és tanyáját lefoglalták. Ettől kezdve a forradalomig alkalmi munkákból élt.

Horváth Ferencet, aki vendéglős, hentes és gazdálkodó volt, és mint pótképviselő lett képviselő, 1951-ben feljelentési kötelezettség elmulasztása címen falujában, Csáfordon letartóztatták, majd a következő évben államellenes bűncselekmények miatt öt év börtönre ítélték. Budapesten a Fő utcában, majd Márianosztrán, végül Oroszlányban tartották fogva. 1954-ben szabadult, és ezután a felesége jogán megmaradt földön gazdálkodott.

Barkóczy József gazdálkodót, községi bírót és egyházközségi elnököt, majd ugyancsak a DNP országgyűlési képviselőjét először falujában, Tengődön, rendőri megfigyelés alá helyezték, majd 1952. október 10-én letartóztatták, és a rendőrségen megverték. Öt nap múlva a beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása és izgatás címen a Tabi Járásbíróság elítélte. Másodfokon a Kaposvári Megyei Bíróság izgatás vádja miatt hatévi börtönbüntetéssel sújtotta. Oroszlányban és Márianosztrán raboskodott, 1956 májusában feltételeesen szabadlábra helyezték. Időközben családja bekényszerült a helyi termelőszövetkezetbe, ő is ott dolgozott a forradalomig.

Tasler Lajos gazdálkodót, korábbi községi bírót, akit 1945-ben az FKgP listáján pótképviselővé választottak, de nem került be a parlamentbe, 1952. július 24-én letartóztatták, a zalaegerszegi börtönbe zárták, majd a várpalotai internálótáborba vitték, ahol egy évig őrizték. Szabadlábra helyezése után is, hogy elkerülje az otthoni zaklatásokat, az erőmű raktárosa maradt.

Fehér Ferenc köművest, aki 1949 májusa után ismét szakmájából próbált megélni, 1951-ben zalaegerszegi házukból Kispáliba lakoltatták ki. 1954 márciusában vették őrizetbe. Budapesten „szervezkedés és fegyverrejtegetés” vádjával hat év börtönre és teljes vagyonek kobzásra ítélték.

Zomborszky Jánost, aki százötven holdon gazdálkodott, 1952-ben a tanyájáról is kiköltöztették, városi rokonainál kapott szállást, majd Debrecenbe ment és kőművesek mellett helyezkedett el. 1953. március 11-én letartóztatták, a nyíregyházi ÁVH épületében vizsgálati fogságba helyezték. Őrizetben tartása alatt feleségével közös tulajdonban lévő százhusz hold földjüket elhagyott területnek minősítve állami tulajdonná nyilvánították. 1954. február 19-én a Fővárosi Bíróság hírhedt Jónás-tanácsa a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés feljelentésének elmulasztása és mezőgazdasági ingatlan tiltott forgalma címen két év és hat hónapi szabadságvesztésre ítélte. 1954. december 2-án Márianosztráról engedték haza. Ezután néhány hónapig Sárospatakon volt segédmunkás, majd 1955-ben egy nyíregyházi állattenyésztő szakcsoportnál helyezkedett el.

Bátor Imre, aki földművescsaládból származott, könyvelő volt, de gazdálkodott is. Valójában ő irányította a várpalotai tsz munkáját, noha formálisan csak könyvelő volt. 1953 júniusában – amikor a jobb gazdák sorra kiléptek – őt vonták felelősségre a szövetkezet felbomlásáért. Végül két évig tartó jogi huzavona után 1955. január 29-én letartóztatták, két hétig Várpalotán és Veszprémben őrizték. A gazdasági bűncselekmények vádja alól az 1955. március 10-én tartott tárgyaláson felmentették, de ügyészi fellebbezés folytán a második tárgyaláson tanács elleni izgatás címen nyolc hónapi börtönbüntetésre ítélték. Fellebbezésére a Legfelsőbb Bíróság 1956. január 24-én a büntetést felére mérsékelte, és ezt Veszprémben töltötte le.

Az itt leírtak, összességükben, megerősítik azt, hogy a hatalomnak semmiféle konzekvens elképzelése és így megfogalmazott központi utasítása sem volt a volt DNP-képviselők „problémájának kezelésére”. Az, hogy az illegális határátlépést sikertelenül megkísérelők börtönbe kerültek, az akkori viszonyok között természetes volt, és hogy a ferences rendtartomány egyik legtekintélyesebb és legaktívabb tagja nem maradhatott szabadlábon, érhető volt. Elvben érhető lenne, hogy Nagy Lajost és Barkóczy Józsefet, volt képviselőket, bebörtönözték, de miért tették ezt az egyikkel 1950-ben és a másikkal 1952-ben? Továbbá: miért nem tették meg ugyanezt több itthon maradt volt kisgazdapárti képviselővel, Bodnár János Antallal – akit ugyan egzisztenciálisan tönkretettek, amint ezt azonnal látni fogjuk, de mégsem börtönözték be –, Hajdú Kálmánnal, valamennyiük közül a legtekintélyesebbel, Kováts Ferencel, valamint Pécsi Józseffel? Miért került sor feltűnően későn Fehér Ferenc letartóztatására, és miért került börtönbe a teljesen jelentéktelen politikai szerepet betöltő id. Tóth László, Horváth Ferenc és Tasler Lajos? Feltételezhető, hogy az utolsónak letartóztatott két volt képviselő, Zomborszky János és Bátor Imre már „a birtokos parasztság

mint osztály likvidálásának” elemeként kapta meg börtönbüntetését, de ennek az oknak valószínűleg szerepe volt a többiek nagy részének bebörtönzésében is.

Az internáltak és kitelepítettek

A bebörtönzésnél nem volt sokkal kevésbé rossz az internálás és kitelepítés, ez a sors négyüknek jutott.

Izsa Kálmánt, aki hivatásos katona, tizedes, majd vasutas, pályamunkás, váltókezelő és állomáskezelő volt, 1948. július 9-én megfosztották mandátumától, azzal vádolva, hogy a Magyar Élet Pártja szervezőtitkára volt. 1949. január 31-én, munkahelyén felmondással nyugdíjazták, majd letartóztatták. Szombathelyen tíz napig őrizetben tartották, de nem indítottak ellene bírósági eljárást. A kényszerlakhelynek kijelölt Vas vármegyei Vásárosmiskén kellett élnie.

Balogh Andrást, aki KALOT-vezető és törpebirtokos volt, 1949 májusában felszólították, hogy lépjen be az MDP-be. Amikor ezt visszautasította, internálással fenyegették, de erre akkor még nem került sor. 1951 végéig favágóként dolgozott Somogyiszob-Kaszópusztán, december 19-én marhavagonban a Hajdú-Bihar megyei Tedejpusztára szállították már korábban oda internált családjá után. Távollétük alatt házáat, földjüket és egyéb értékeiket kártérítés nélkül elvették. Táborukat 1953. október 17-én feloszlatták. Előbb a budapest-hárosi falemezműveknél kapott munkát, de elbocsátották, amikor kiderült politikai múltja. Ezután Bicskén szőlőmunkás volt, majd 1954 tavaszától két esztendőn át a Bakonyban fakitermelést és mészégetést vállalt.

Pörnczi József, aki apjától, az eredetileg átlagos birtokkal rendelkező dunántúli földművestől ötszáz holdas birtokot örökölt, 1948. július 7-én lemondott mandátumáról, mert a MÉP-ben és a Hivatásszervezetben betöltött funkciója ürügyén összeférhetlenségi ügyet kezdeményeztek ellene. 1950-ben internálták, majd arra hivatkozva, hogy magatartása a közrend és a közbiztonság szempontjából káros, évekre elszakították családjától, és Salgótarjánban, Tatabányán, majd Sztálinvárosban kényszerült dolgozni. Az internálótáborok feloszlása után hazatért, és apósa birtokán gazdálkodott. 1954-ben elhelyezkedett a Marcalvölgyi Állami Gazdaságban, szaktudását elismerve itt állt alkalmazásban korán, 1956. szeptember 3-án bekövetkezett haláláig.

Hajdú Kálmánt, aki gazdálkodó és 1945-től az FKGP nemzetgyűlési képviselője volt, egy időre Nagyfára internálták, de ezelőtt és ezután megmaradt földjén gazdálkodhatott.

Az egzisztenciálisan tönkretettek

A hatalom helyi képviselői szinte kifogyhatatlanok voltak az egzisztenciális tönkretétel módszereinek kiagyaltásában.

Farkas György dr.-t, aki a KALOT, majd a Hivatásszervezet agrártagozatának főtitkára, 1947 és 1949 között pedig az Országgyűlés jegyzője volt, 1949-től 1953-ig lakhelyén, Gödöllőn mezőgazdasági napszámosként, majd levélhordóként, 1954-től a forradalomig pedig sertésgondozóként foglalkoztatták.

Bodnár János Antalt, módos paraszti családból származó kántortanítót, majd iskolaigazgatót, az FKGP Zemplén megyei szervezőjét, a Magyar Parasztszövetség Zemplén megyei elnökét és az FKGP 1945. évi nemzetgyűlési képviselőjét 1949-ben, mandátuma lejártával fegyelmi úton eltávolították tanítói állásából. 1949-től 1957-ig a mezőzombori katolikus egyházközség kántora, és mellékállásban fizikai munkás volt a Betonútépítő Vállalatnál, a Magyar Államvasutak Hídépítő Vállalatnál és a helybeli tsz-nél.

Radó Gyula ügyvéd a praxisát nem tudta folytatni. 1949 májusa után az ÁVH megfigyelés alá helyezte, társadalmilag is megbélyegezték, számtalan atrocitás érte. 1953 februárjában városi házáat lefoglalták, családjával együtt a szekszárdi szőlőhegyen lévő komfort nélküli présházba telepítették. Kilakoltatásuk 1956 októberében véget ért, saját házuk megüresedett szoba-konyhájába költözhettek be.

Rózsavölgyi Lászlót, ugyancsak ügyvédet, 1950-ben kizárták a nyíregyházi Ügyvédi Kamarából. Képzettségének megfelelő munkát nem kapott, még fizikai munkát is csak lakhelyváltotatással tudott szerezni. Gyulán lett tejporgyári segédmunkás, majd sertéshizlaldában állatgondozó, és végül a megyei vízügyi igazgatóság festő-mázoló részlegéhez került.

Székelly Imre Kálmán, szintén ügyvéd, ugyancsak nem tudta folytatni praxisát. Felesége 1953-ban kiváltotta az iparendélyt, sálszövő kisiparos lett, és a család elsősorban ebből élt.

Csépe Jenőt, magyar-történelem szakos tanárt, aki több helyütt, utoljára Miskolcon polgári iskolákban tanított, 1949. július 15-én állásából felfüggesztették, fegyelmi vizsgálat alá helyezték. Múltja és nézetei miatt a nevelői munka folytatására alkalmatlannak minősítették. Helyzetét nem rendezték, sem nem foglalkoztatták, sem nem nyugdíjazták, nem kapott sem fizetést, sem nyugdíjat.

Mészáros Ödön matematika-fizika szakos tanárt és a kaposvári polgári lányiskola igazgatóját felfüggesztették állásából, majd bűnvádi eljárást indítottak ellene. Az 1950-es évek első felében többször letartóztatták, de egész-

segi állapota miatt mindig szabadon engedték. Az eljárást sohasem zárták le. Nyugdíjasnak minősült, de nyugdíjat nem kapott, családja támogatta.

Szabó Ferenc postatisztviselőt, pótképviselőt mandátumának lejáta után „jobboldali magatartása” miatt elbocsátották munkahelyéről, a zalaegerszegi postától. 1950-ben a fővárosban helyezkedett el, a 72. számú posta tisztviselője volt. Hamarosan hazatért Zalaegerszegre, és gyantamunkás lett. 1952-ben családjával a Zalaegerszeg melletti Pipahegyre telepítették ki. A forradalomig kisiparosoknál, könyvelőként dolgozott.

Gábel Jánost, kocsifényező-mestert és pótképviselőt 1949-ben, mandátumának lejáta után felszólították, hogy lépjen be az MDP-be. Amikor ezt elutasította, főbérleti lakásától megfosztották, iparának gyakorlását megakadályozták, felesége varrodáját is bezárták. 1952-ben tudott elhelyezkedni a Kaposvári Vaskombinátban, ahol a festő részleg vezetésével bízták meg.

Szabados Pál szabó- és szücs mestert 1948. július 7-én megfosztották mandátumától, mert az EMSZO és a Hivatásszervezet tisztségviselője volt. Lakásuk felét kiigényelték. Műhelye a magánkereskedőket és a kisiparosokat megfojtó rendelkezések következtében nem kapott munkát, hatalmas adó- és SZTK-hátralékkal vádolták. Szigetszentmártonba költözött, és ott, 1956-ig egy horgásztanyán dolgozott.

A teljesen visszavonulók

Az üldözéstől való menekülés legegyszerűbb módja a teljes visszavonulás és lehetőség szerint, a más helyre költözés volt. Ez többek esetében, sikerült.

Tóth László ügyvéd ellen 1950-ben ügyvédi kamarai vizsgálatot indítottak. Ezért 1953 nyarán hivatását feladva nyugdíjba ment, és teljes visszavonultságban élt haláláig. Ezután már nem zaklatták.

Nagy László, Veszprém főjegyzője, majd volt polgármestere mandátumának lejáta után minden tisztségéről, gazdasági érdekeltségéről és funkciójáról lemondott, és 1951-ben feleségével Balatonlellére költözött. Őt sem zaklatták.

Rónaszéki Lajos uradalmi tisztviselőt, számtartót, majd szövetkezeti igazgatót 1950-ben osztályidegennek nyilvánították, és ezután képzettségének megfelelő vezető beosztáshoz nem juthatott. Haláláig háztáji gazdasága jövedelméből élt, de ekkor már nem zaklatták.

Farkas Dénes földbirtokost azok után, ami őt érte, talán furcsa idesorolni, de ez nem teljesen alaptalan. Az Országgyűlés 1949-ben történt feloszlása után nemcsak földjétől, hanem utolsó házingatlanától is megfosztották, és ki-telepítették Söjtör szélére, ahol súlyosan méltatlan körülmények között, de a

falu lakóinak segítségével és támogatásával élt felesége haláláig. Ez a helyzet a hatalom számára nyilván tarthatatlan volt, izgatás címen letartóztatták, és kétévi felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték. Ekkor Budapestre költözött a lányához, és itt már nem zaklatták.

Bús Imrét, aki kiskunhalasi gazda volt, tekintélyes paraszti ősszel, a törvényhozás feloszlása után rendőri felügyelet alá helyezték. 1951-ben a növekvő beadási terhek miatt földjét felajánlotta az államnak, ezután felesége tanári fizetéséből s megmaradt ezerkétszáz négyszögöl kertjük jövedelméből éltek. Ekkor már nem zaklatták.

Pusztai Sándor földtulajdonnal is bíró építőmester volt Orosházán, több középület építésében vett részt. Családi örökségként kapott földje miatt külaklistára helyezték. A hatósági kellemetlenkedések, a sorozatos házkutatások miatt feladta iparát, Miskolcra költözött, a diósgyőri vasgyárban lett építésvezető, és itt már őt sem zaklatták.

Az értelmiségi foglalkozást folytatni tudók

A képzett vagy különösképpen a magasán képzett emberek teljes félreállítására a legnagyobb ostobaság, amit a hatalom megtehet, és a teljes félreállítást ez a hatalom is nagyrészt elkerülte.

Bálint Sándor egyetemi tanár 1948–1949-ben a bölcsészettudományi kar prodékánja volt. 1951-ben eltiltották a tanítástól, és áthelyezték a szegedi egyetemi könyvtárba, ahol tudományos kutatóként dolgozhatott.

Eckhardt Sándor egyetemi tanárt, akademikust a Magyar Tudományos Akadémia 1949. évi átszervezésekor megfosztották tagságától (tanácsadó taggá minősítették vissza), de a francia nyelv- és irodalomtörténet egyetemi tanára maradt, és a francia–magyar szótár szerkesztője lett, tehát folytatni tudta tudományos munkáját.

Mihelics Vid újságíró, szerkesztő, esszéista, mandátumának elvesztése után a katolikus újságírás területére húzódott vissza, és döntő szerepe volt ennek fenntartásában. 1949 májusától haláláig az *Új Ember* belső munkatársa, majd főmunkatársa, és végül 1963-tól felelős szerkesztője volt.

Rónay György költő, szerkesztő, esszéista 1950-től helyettes tanárként tanított a budapesti piarista gimnáziumban. Még versfordításai sem jelenhettek meg, meséket dolgozott át magyar nyelvre a Móra Kiadó felkérésére. 1956 szeptemberében kapta vissza írószövetségi tagságát.

Keresztes Sándort, több katolikus szociális mozgalom, elsősorban a Hivatásszervezet főfoglalkozású munkatársát 1948. július 7-én megfosztották

mandátumától. Családját háziipari tevékenységként folytatott harisnyakötésből tartotta el. 1950-ben sikerült elhelyezkednie az *Új Ember*-nél. Először pénzbeszedőként, majd fűtőként dolgozott, végül az előfizetők nyilvántartását vezette. 1953-ban Czapik Gyula egri érsek felkérésére megszervezte a Solidaritas Háziipari Szövetkezetet, amely számos volt szerzetesnek adott megélhetési lehetőséget. Egy békepappá lett budafoki lelkész feljelentése folytán 1953-tól rendőri felügyelet alatt állt.

Papp Béla tanító, a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye KALOT-titkára, a hajdúdorogi népfőiskola vezetője több sikertelen próbálkozás után az 1950-es évek elején az Állami Biztosító alkalmazottja lett.

Kováts László erdőgazdasági mérnök, 1945. november 4-től az FKgP nemzetgyűlési, majd 1947-től a DNP országgyűlési képviselője. 1949 májusától az apósa után maradt kilencvenhat kat. holdas birtokon gazdálkodott. 1950 januárjában „a közellátást veszélyeztető bűntett” miatt a Balassagyarmati Járási Bíróság hat hónapos szabadságvesztésre ítélte. Míg börtönbüntetését töltötte, a családját kilakoltatták, majd kitelepítették, birtokát elkozták. Szabadulása után, 1951-ben Visegrádra költözött. Fizikai munkát vállalt a Váci Magasépítő Vállalatnál, majd a Pilisi Állami Erdőgazdaság esztergomi kirendeltségén alkalmazták adminisztrátorként, később erdőgazdasági mérnökként.

Bartha Béla római katolikus lelkész, miután kiutasították Csehszlovákiából, Hollóházán, majd Sárospatakon volt plébános. 1949-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium eltiltotta az iskolai hitoktatás folytatásától. Püspöke 1955-ben a legeldugottabb plébániára, Fáj községbe helyezte.

Abay Nemes Oszkár ügyvéd volt az egyetlen, aki – nyilván el akarva kerülni Matheovits Ferenc sorsát – 1949 után is folytatta a politikai tevékenységet. 1949. március 10-én bejelentette csatlakozását a Független Magyar Demokrata Párthoz (FMDP), Balogh István pártjához. Még az országgyűlési képviselő-jelöltséget is elfogadta, de – nyilván szándékosan – a lista olyan helyén jelölték, hogy csak pótképviselővé választására kerülhetett sor. Tagja lett viszont 1950-től a Baranya Megyei Tanácsnak. Ügyvédi praxisát folytathatta.

Keleti Péter István ügyvéd pécsi ingatlanait 1951-ben államosították, de az ügyvédi praxist folytathatta.

Berkes János tanító 1949 áprilisáig a falujában taníthatott, de ekkor őt Nyírádra, később Ukkra, feleségét pedig Egeraracsára helyezték. A Nagy Imre-féle új szakasz idején újra bekapcsolódott a helyi közéletbe, 1954-től a forradalomig, majd azután is a Hazafias Népfront ukki titkára volt.

Búzási Sándor 1951 és 1955 között a veszprémmvarsányi téglagyárban előbb adminisztrátor volt, majd gyárvezető lett. Ez után a Budai Téglá- és

Cementipari Vállalathoz került, és a későbbiekben még magasabb pozícióba emelkedett.

Keszler Aladár vegyész, vállalkozó még apjától örökölt vállalatát 1952 júniusában államosították, de szakértelme és találmányai miatt állásában maradhatott. A kuláklisra helyezést szőlőbirtoka és a rajta fekvő ingatlan állami célra történő felajánlásával tudta elkerülni.

Bakó Máttyás agronómus, pótképviselő elutasította az MDP-be való belépést, de segédagronómus, majd főagronómus, később üzemegység-vezető lehetett.

A paraszti foglalkozást folytatni tudók

Viszonylag sokan képesek voltak arra, hogy fenntartsák a forradalomig az önálló paraszti foglalkozást.

Ugrin József, a KALOT főtitkára, azután, hogy 1948. július 7-én megfosztották mandátumától, először Hunya községbe költözött, és ottani kilenc hold saját földjén próbálta megvalósítani a maga Kert-Magyarországát. Kezdeményezései a falu tanácsi vezetőinek ellenállásába ütköztek, végül arra kényszerült, hogy földjét felajánlja az államnak. Ezután Endrődön telepedtek le, és a megmaradt családi gazdaság jövedelméből, valamint mezőgazdasági alkalmi munkákkal, rizsöntözéssel, faiskolai munkával tartotta el családját.

Bodor György KALOT-vezető mandátumának lejáta után is a mezőgazdaságból élt.

Gáspár Mihályt, ugyancsak KALOT-vezetőt 1950-ben családjával együtt kuláklisra tették, tizenkilenc holdas birtokát táblásították, távolabb fekvő és rosszabb minőségű csereföldet kapott helyette, azon gazdálkodott a forradalomig.

Tuba István – ugyancsak KALOT-vezető – magángazdaságának fenntartását úgy próbálták megakadályozni, hogy fakitermelői munkára kötelezték, majd Sztálinvárosba irányították. Végül sikerült visszatérnie szülőfalujába, és vezette a családi gazdaságot.

Kováts Ferenc, aki paraszti érdekképviselői vezető, kisgazdapárti programmal már az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd a Nemzetgyűlés tagja is volt, az 1960-as évek elejéig tudta fenntartani önálló gazdaságát.

Bocskay István törpebirtokos, aki a földosztáskor kapta három hold földjét, 1961-ig feleségével önállóan tudott gazdálkodni, noha érték zaklatások.

Kántor József földműves ugyancsak folytatni tudta az önálló gazdálkodást. 1952-ben letartóztatták, de kihallgatása után szabadlára helyezték.

Pusztai Ferenc elismert kertgazda folytatni tudta Gödöllőn szakmai munkáját.

Vörös Lajos gazdálkodó, noha zaklatták, fenn tudta tartani saját gazdaságát. A Nagy Imre kezdeményezte népfrontmozgalom országos kiépülésekor felkérték a közreműködésre, bevásárolták a Hazafias Népfront Vas megyei bizottságába, valamint az elnökségbe.

A birtokos parasztság likvidálásának áldozatai

Míg a képviselők egy része fenn tudta tartani önálló paraszti egzisztenciáját a forradalomig, másoknak ez nem sikerült. A bebörtönöztöket már tárgyaltuk, és közöttük nagy a parasztok aránya. Ezért többek, így Tóth László, Nagy Lajos, Horváth Ferenc, Barkóczy József, Tasler Lajos, Zomborszky János és Bátor Imre esetében a bebörtönzés egyik vagy akár fő oka paraszti származásuk vagy mivoltuk lehetett. Ezt alátámasztja az, ami ekkor a be nem börtönzött parasztok nagy részével történt.

Pécsi József gazdálkodó, kigazda programmal az 1945. évi Nemzetgyűlés tagja, 1949 után a megmaradt huszonöt holdas birtokán próbált gazdálkodni. Kulákká nyilvánították, földjét 1951-ben betagosították, a sorozatos zaklatások miatt megrendült az egészsége, és 1952-ben meghalt.

Domonkos János gazdálkodó 1949 áprilisa után folytatni próbálta korábbi foglalkozását, de adóhátraléka fejében lefoglalták ingóságait, kulákként tartották nyilván, fegyverrejtegetés címén házkutatást tartottak nála, végül birtokát 1952-ben államosították, bekényszerítették a tsz-be, sertéstelepen lett állatgondozó.

Harnóczy Kálmán érettségizett gazdálkodó, pótképviselő városi házát lefoglalták, földjét betagosították. Rokonoknál telepedett meg családjával, alkalmi munkából élt, felesben kukoricát termesztett egy hold bérelt földterületen.

Csontos Tamás érettségizett gazdálkodó, pótképviselő az ötvenes évek elején kulákként került, és kártalanítás nélkül megfosztották földjétől. Ezután, 1959 márciusáig, mezőgazdasági napszámosmunkából tartotta el családját.

Koczor János gazdálkodó, pótképviselő 1949-ben folytatni próbálta az egyéni gazdálkodást, de 1951-ben a tsz számára kisajátították birtokát. Tilakozása miatt letartóztatták, és eljárást kezdeményeztek ellene. Két hónapig Csurgón, majd Pécsen tartották fogva, végül Kaposvárról, családi kapcsolat révén, bírósági tárgyalás megtartása nélkül szabadon bocsátották, de rendőri felügyelet alá helyezték. A pécsi Tefu gépkocsivezetője lett.

A tanulságok és a következtetések

Összefoglalásként is csak azt írhatjuk le, amit már ismételtelen leírtunk. A jelek szerint a Rákosi-kornak nem volt kialakult koncepciója és ennek alapján az alacsonyabb pártszerveknek és a végrehajtó hatalomnak egyértelműen kiadott utasítása arról, hogy mit tegyenek a DNP volt képviselőivel. Számos esetben kideríthetetlen rejtély, hogy miért tartóztatták le azokat, akiket letartóztattak, miért ítélték el őket, és miért ítélték el őket annyira, amennyire elítélték. Minden jel arra utal, hogy mindez a helyi pártvezetők és a helyi tanácsi-államhatalmi szervek vezetőinek önkényétől függött. Ezt az is megerősíti, hogy aki teljesen visszavonult, sőt elköltözött, minél messzebbre szülőföldjétől vagy korábbi lakhelyétől, új életet kezdhett, és még sikeressé is válhatott az akkor adott szerény keretek között.

Az itt leírtakból azonban az következik, hogy a Rákosi-rendszernek gazdaságilag meg kellett buknia, és a gazdasági bukásból eredő tömegnyomor szükségképpen vezetett a forradalomhoz. Kezdjük a kisiparosokon. Ha Szabados Pál, ez a nyilvánvalóan ügyes és tehetséges, mozgássérült és ezért ülő foglalkozásra kényszerült szücsmester nem tarthatta fenn iparát, mert ezt a politika nem engedte meg neki, és el kellett mennie Szigetszentmiklósról halórnak, akkor ennek a rendszernek meg kellett buknia. Ha Gábel János, az ugyancsak nyilvánvalóan ügyes és tehetséges kocsifényező-mester és szabóságot fenntartó, ugyancsak nyilvánvalóan ügyes és tehetséges felesége nem tarthatta fenn iparát, elvették még a lakásukat is, felesége rokonai adtak nekik átmeneti szállást, majd albérletbe költöztek, akkor ennek a rendszernek meg kellett buknia.

Ez még inkább igaz a parasztok, a mezőgazdászok esetében. Ha Bús Imre tekintélyes gazda, presbiter, a városi képviselő-testület tagja, akinek ősei tekintélyes gazdák voltak generációkra visszamenően, aki hadifogságból hazajövet megjárta Szibériát, Mongóliát, Kínát és Japánt, akit néhány társával együtt Bajorországba küldtek ki tanulmányútra, akinek cikkei jelentek meg az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) *Köztelek* című lapjában, és akire rábízták, noha nem volt felsőfokú mezőgazdasági képzettsége, a református egyházra szállt százhatvan holdas birtok kezelését, csak úgy tudta megváltani személyes szabadságát és nyugalma, hogy felajánlotta földjét az államnak, és felesége tanárnői fizetéséből, valamint abból éltek meg, hogy megtermelték kertjükben, ami a saját fogyasztásukra kellett, akkor ennek a rendszernek meg kellett buknia. Ez azonban csak egy példa. Ezt folytathatjuk például Zomborszky Jánossal. Ő először szülei százötven holdján, később saját hetven holdján, majd saját maga és felesége százhusz holdján gazdál-

kodott, a lehető legsikeresebben, tenyészállataival díjakat nyert. Tagja volt a városi képviselőtestületnek és a megyei törvényhatósági bizottságnak, és vezetője volt több érdekképviselői testületnek. Ezek után birtokukat mint „elhagyott területet” állami tulajdonnak nyilvánították, és két év és hat hónap börtönre ítélték el. Itt nem csak Szabados Pál, Gábrriel János és felesége, Bús Imre és Zomborszky János ment tönkre, hanem az ország, előkészítve és elkerülhetetlenné téve a forradalmat.

Ha lehet, még ennél is szörnyűbb a paraszti polgárosodásnak az a megtörése, amelyet az a rendszer végbevitt. Míg az előző bekezdésben konkrét eseteket soroltunk fel, itt mindazokra az életrajzokra hivatkozunk, amelyeket e kötet 3. és 4. fejezetében, valamint röviden itt is ismertettünk. Mindvégig gyerekeiket taníttató parasztokat és kisiparosokat, valamint paraszti és kisiparosi származású értelmiségieket, továbbá tanult, iskolát járt, számos esetben érettségizett parasztokat láttunk, vagy iskolát alig járt, de mégis művelt, az ország dolgával foglalkozó parasztokat. Olyan parasztokat és iparosokat, akik egyházközségi elnökök, presbiterek, bírók, városi tanácsstagok és megyei törvényhatósági tagok, a paraszti érdekvédelmi szervezetek vezetői, nemzetgyűlési vagy országgyűlési képviselők voltak, sokan közülük, az FKgP színeiben, még DNP-tagságuk és az 1947-es választások előtt. A Rákosi-rendszer nemcsak gazdaságilag tette tönkre az országot, hanem megtörte a 30-as években lendületet vett paraszti polgárosodást és felemelkedést, sajnos, azt kell látnunk, hogy talán mindörökre. Ez a felemelkedő paraszti osztály, a nemzet egészének fontos támasza, már nem lesz helyreállítható, vagy csak nagyon nehezen, és a nemzet mai súlyos bajainak is ez az egyik legfőbb oka.

A forradalom és a szabadságharc, valamint az ezt követő megtorlás

A továbbiakban megkülönböztetjük – amint a Kádár-rendszer is tette – és külön tárgyaljuk az országos politikai rendezési kísérletekben, a helyi politikai eseményekben és a szervezetek helyreállításának kísérleteiben részt vevők személyét, szerepét és sorsát. Azt, hogy szinte valamennyiüknek milyen mértékű állandó megfigyelésben volt részük, nagyon jól mutatja „Berényi” ügynök 19. sz. mellékletként csatolt jelentése.

Az országos politikai rendezési kísérletek

Az országos politikai rendezési kísérletek fő szereplői Mihelics Vid, Keresztes Sándor és Székely Imre Kálmán, a párt nevében eljárók voltak, valamint rajtuk kívül Karcsay Sándor, a közvetítő. Az ő szerepük és sorsuk csak további levéltári kutatással tisztázható, és ezért itt velük csak az országos események kisebb súlyú szereplőivel együtt foglalkozhatunk.

Mihelics Vid lapszerkesztő 1956-ban részt vett a DNP újjászervezésében. A forradalom alatt az ismét elinduló *Hazánk* felelős szerkesztője lett. A Bibó Istvánhoz köthető memorandumakció keretében fogalmazott kibontakozási javaslat egyik aláírója. Ezért is 1957-ben három hónapig vizsgálati fogságban volt.

Keresztes Sándor dr. a Hivatásszervezet volt főfoglalkozású munkatársa, 1950-től az *Új Ember* pénzbeszédője, majd fűtője volt. 1956 októberében részt vett a Demokrata Néppárt újjászervezésében. Ő is aláírta a Bibó István fogalmazta kibontakozási javaslatot. Emiatt letartóztatták, és 1957 júliusától 1957 októberéig internálták.

Székely Imre Kálmán dr. ügyvéd, sorsáról annyit tudunk, hogy – nyilván a rendezési kísérletben való részvétele miatt – 1957 márciusában letartóztatták, de egy héttel később szabadlábra helyezték, bíróság elé nem állították.

Farkas György dr., a katolikus szociális mozgalmak vezető, hivatásos szervezője 1956-ban beteg volt, de részt vett a párt elindításával kapcsolatos megbeszéléseken, szerepet azonban nem vállalt. Ezért zaklatás tudtunkkal nem érte, de erről levéltári kutatást még senki sem végzett.

Matheovits Ferenc dr. járásbíró 1956. november 2-án felutazott a fővárosba, részt vett a DNP szervezésében, de az újjáalakításban nem volt jelentősebb szerepe. Ismerte a Bibó-féle rendezési javaslatokat. 1957 júliusában internálták, tizenhárom hónapig Kistarcsán és Tökölön őrizték. Későbbi sorsával a következő részben foglalkozunk.

Papp Béla tanító, a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegye KALOT-titkára, a hajdúdorogi népfőiskola volt vezetője megjelent a DNP 1956. október 30-i újjáalakuló ülésén, de szerepet nem vállalt. Emiatti zaklatásáról nem tudunk.

Farkas Dénes földbirtokos, mint a DNP akkor Budapesten jelen lévő képviselőinek legidősebbje 1956. november 1-jén a Kossuth rádióban, amint erről részletesen beszámoltunk a 6. fejezetben, felhívta volt képviselőtársait a párt újjáalakítására. Bár személyéhez más cselekményt nem köthettek, 1957-ben internálták, majd 1956-os börtönbüntetéséből is le kellett töltenie három hónapot Márianosztrán.

Keszler Aladár vegyész, vállalkozó, pótképviselő 1956 októberében a fővárosban volt, részt vett a DNP újjászervezésének kísérletében, és egyik aláírója volt a Nagy Imre miniszterelnöknek írt levélnek, amelyben bejelentették a párt működésének újraindítását. 1956. november 4. után azonnal hazatért Tapolcára, de 1957 júniusában letartóztatták, Kistarcsára, majd Tökölre internálták. 1957. december 5-én szabadult, de még évekig rendőri megfigyelés alatt állt.

A helyi forradalmi események

A Kádár-rendszer általában azokkal szemben lépett fel nagyon keményen, akiknek bármi részük volt a forradalom idején létrehozott szervezetekben, még akkor is, ha ez a szerep a békítés és az indulatok lecsendesítése volt.

Bodor György KALOT-vezetőt 1956. október végén közfelkiáltással választották meg faluja forradalmi tanácsának elnökévé. 1956. december 8-án letartóztatták, három hétig Békéscsabán raboskodott. Az év utolsó napján engedték haza, de három nap múlva újból érte mentek. Családja és rokonai elbűjtették, és egészen az 1963. évi amnesztiáig Érden, Bánkúton és a saját házában rejtegették.

Hajdú Kálmánt, aki gazdálkodó és 1945-től az FKgP színeiben nemzetgyűlési képviselő volt, 1956 októberében Egerfarmoson a helyi forradalmi bizottság tagja lett, és hozzákezdett a Demokrata Néppárt újjászervezéséhez. 1956 novemberében letartóztatták, Debrecenben megverték, Tökölre és Kistarcsára internálták. Kiszabadulása után egy évig rendőri felügyelet alatt állt.

Barkóczy József gazdálkodót, községi bírót és egyházközségi elnököt, majd a DNP országgyűlési képviselőjét a Rákosi-rendszer idején izgatás vádjával hat évi börtönbüntetésre ítélték. 1956 májusában helyezték feltételesen szabadlábra. A forradalom idején beválasztották a Tengődi Nemzeti Bizottságba. 1957. május 13-án karhatalmisták letartóztatták, Kánya községbe hurcolták, összeverték, bordája is eltört. Tizenhárom hónapon keresztül Kistarcsán és Tökölön tartották internálva, 1958. október 20-án engedték haza. Az elszenvedett megpróbáltatások után agyvérzést kapott, és 1961-ben meghalt.

Kováts Ferenc, aki paraszti érdekképviselői vezető, kisgazdapárti programmal már az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd a Nemzetgyűlés tagja is volt, tagja lett a Zala Megyei Forradalmi Bizottságnak, és 1956. november 1-jén az újjáalakult DNP tagsága újra megyei elnökké választotta. 1956. november 4. után néhány hétig őrizetben tartották, de nem indítottak ellene bírósági eljárást.

Kováts László 1956. október 23-án a Független Kisgazdapárt képviselőtében tagja lett az aznap megalakult Visegrádi Nemzeti Bizottságnak, és mint küldött részt vett a Szentendrei Járási Nemzeti Bizottság első összejövetelén, ahol elnökké választották. 1957-ben a Szentendrei Járási Bíróság izgatás vádjával húsz hónapos börtönbüntetésre ítélte, és pénzbírsággal sújtotta. Nyolc hónapot töltött Baracskán és Mátyáspusztán.

Rózsavölgyi László dr.-t, ügyvédet 1956 októberében akkori munkahelyén, a gyulai vízügyi igazgatóság festőrészlegében a munkástanács elnökének választották. 1957. február 28-án letartóztatták, első fokon június 18-án a Gyulai Megyei Bíróság, másodfokon október 14-én a Legfelsőbb Bíróság tárgyalta az ügyét. A népi demokratikus államrend elleni folytatólagosan elkövetett izgatás büntetével vádolták, két év börtönbüntetésre, részleges vagyonelkobzásra és állampolgári jogainak korlátozására ítélték. 1959. február 28-án szabadult Márianosztráról.

Berkes János tanító az indulatokat próbálta mérsékelni lakóhelyén, később mégis ellenforradalmi vádakkal illették, de bírósági eljárást nem kezdeményeztek ellene. 1956. november 1-jén a Zala megyében is újjászerveződő DNP ideiglenes vezető testületébe választották társelnöknek. A vele szembeni kíméletnek talán az lehetett az oka, hogy az első Nagy Imre-kormány idejében újra bekapcsolódott a helyi közéletbe, és 1954-től 1963-ig a Hazafias Népfőrdöntő titkára volt.

Bocskay István törpebirtokos, aki a földosztáskor kapta három hold földjét, 1956-ban nem vállalt politikai szerepet. A forradalom leverése után mégis elhurcolták, megverték, rendőri felügyelet alá helyezték, de bírósági eljárást nem indítottak ellene.

Kántor József gazdálkodó, egyházközségi képviselő-testület elnök 1956-ban megpróbálta távol tartani magát az eseményektől. Tekintélyének és higgadt fellépésének is köszönhető, hogy Kajdacson nem történt különösebb rendbontás. 1957 áprilisában mégis letartóztatták, Pakson több napon át kihallgatták. Nem állították bíróság elé, de bűnügyi nyilvántartásba vették, és rendőri felügyelet alá helyezték.

Szabados Pál szabó- és szücszmester akkori lakóhelyén, Szigetszentmártonban, környezete nyomására részt vállalt a rend fenntartásában. A forradalom után beidézték a rendőrségre, semmit sem tudtak rábizonyítani, munkahelyét azonban elveszítette.

Id. Tóth László gazdálkodó, egyházközségi elnök nem vállalt szerepet a forradalom gyömörei eseményeiben. 1957 februárjában mégis letartóztatták, bántalmazták, és Győrben két hónapra internálták, majd fél évre rendőri felügyelet alá helyezték.

Gábrriel János kocsifényező-mestert és pótképviselőt 1956. október 25-én a vállalati munkástanács, két nappal később a Somogy Megyei Forradalmi Bizottság tagjává választották. 1956. október 29-én a megyei forradalmi intézőbizottság elnöke lett. 1956. november 4-én a szovjet katonai hatóságok letartóztatták, Ungvárra szállították. Egy hét múlva a Belügyminisztérium őrizetében került haza. A Legfőbb Ügyészség bűncselekmény hiányában 1957. január 18-án szabadlábra helyezte, de március 4-én közbiztonsági őrizetbe került, Kistarcsán és Tökölön raboskodott. A katonai ügyészség 1957. őszén „bűnszövetkezetben elkövetett lopással” vádolta, de a Kaposvári Megyei Bíróság 1958. január 9-én már szervezkedés elkövetésében találta bűnösnek, és két és fél évre ítélte el. Másodfokon a Legfelsőbb Bíróság 1958. március 21-én fél évvel csökkentette büntetését. 1958. június 11-én feltételen szabadult a váci börtönből, de december 11-ig rendőri felügyelet alatt állt.

Horváth Ferenc, aki vendéglős, hentes és gazdálkodó volt, és mint pótképviselő lett képviselő, a zalaszentgróti járási nemzeti bizottság elnöke lett, és ezért a megyei forradalmi bizottságba is bekerült. Amikor a Demokrata Néppárt megyei szervezete 1956. november 1-jén újjáalakult, a párt ideiglenes megyei és városi vezetőségének társelnöke lett. 1957 tavaszán letartóztatták, a Zala Megyei Bíróság 1957. szeptember 14-én a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetése miatt ítélte el. 1958. május 28-án a Legfelsőbb Bíróság másodfokon büntetését tizenkét évre emelte. Vácott, Kaposvárott, Márianosztrán raboskodott, 1963-ban egyéni kegyelemmel szabadult Zalaegerszegről.

A szervezetek helyreállításának kísérlete

A Kádár-rendszer viszonylag elnéző volt azokkal szemben, akik csupán a protétárdiktatúra előtti szervezetek helyreállításának megkísérlésére törekedtek.

Mészáros Ödön tanárt, iskolaigazgatót 1956 októberében felkérték a DNP győri szervezetének vezetésére, de ezt betegségére hivatkozva elhárította. 1957. december 30-án mint a győri értelmiségi per ötödrendű vádlottját a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés előkészítésével vádolták. 1958. január 17-én egy év börtönre ítélték, amelynek végrehajtását három esztendőre felfüggesztették.

Szabó Ferenc dr. postatisztviselő, pótképviselő 1956. november 1-jén a DNP újjászervezésekor a párt ideiglenes megyei és városi vezetőségének a titkára lett. Ezt követő zaklatásáról nem tudunk.

Bús Imre 1956-ban részt vett a Független Kisgazdapárt helyi szervezetének újjáalakuló ülésén, de vezető szerepet nem vállalt. Az 1960-as évek elején mégis zaklatták, mert személye még mindig az egyéni gazdálkodást testesítette meg.

Zomborszky János, aki korábban százötven holdon gazdálkodott, 1956 októberében részt vett az FKGP nyíregyházi újjászervezését előkészítő tanácskozáson, tekintélyével a szélsőségek megfékezésére törekedett. A forradalom leverése után többször kihallgatták.

Koczor János gazdálkodó, pótképviselő 1956 októberében barátaival elkezdte a KALOT újjászervezését. 1956. november 30-án Ausztriába menekült.

Tanulságok és következtetések

Az események és sorsok leírása itt megszakad, és a tanulságok és következtetések összefoglalására inkább majd a Kádár-kor egészének értékelése során, a 8. fejezetben kerülhet sor. Az a kevés, amit most leírhatunk, a következő.

Az országos politikai ügyek rendezési kísérletében való részvételéért senkit sem ért nagyobb retorzió, de meg kell ismételniünk, hogy ez az ügy nincs feltárva, fontossága miatt alapos további kutatást igényel. Már a 6. fejezetben leírtuk – az ott kifejtett fenntartásokkal – az idősebbik szerző azon feltevését, miszerint nem látszik teljesen alaptalannak az a gondolat, hogy a Bibó István által kezdeményezett kísérletekért politikai megfontolásból csak öt és közvetlen munkatársait ítélték el, a vele együttműködő szociáldemokratákat és kereszténydemokratákat pedig megkímélték. A szociáldemokraták és a kereszténydemokraták üldözése nagyobb nemzetközi feltűnést és visszhangot váltott volna ki, mint a Petőfi Párthoz tartozóké. A szociáldemokraták és a kereszténydemokraták közös politikai kezdeményezésének eleve és szükségképpen nagyobb súlya volt, mint a Petőfi Párténak. E pártnak nem voltak nagyobb nemzetközi kapcsolatai, és ezt a pártot a nemzetközi sajtó és nemzetközi közvélemény nem tudta megfelelőképpen értékelni, sőt nem is tudta, hogy hova tegye. A szociáldemokraták és a kereszténydemokraták hovatartozása és súlya viszont világos és egyértelmű volt, szoros együttműködésük nyilvánosságra hozatala pedig – különös tekintettel külföldi ellentéteikre – még nagyobb súlyt adott volna a Bibó-féle kezdeményezésnek.

Az ugyanakkor egyértelmű, hogy mindazok, akik részt vettek a helyi forradalmi eseményekben, az indulatok mérséklésére törekedtek, a DNP helyi politikai szereplésének szelleme tehát megfelelt az országosnak. Az ezért kiosztott

büntetések ezért súlyosan méltánytalanok. Nemcsak méltánytalanok, hanem nagy részükben érthetetlenül, sőt elképesztően aránytalanok. Elég itt a két legszélsőségesebb esetre utalni. *Kováts Ferencet*, aki a Zala Megyei Forradalmi Bizottság tagja lett, és akit a DNP újjáalakult Zala megyei szervezetének elnökévé választottak, néhány heti őrizet után szabadon engedték. Ugyanakkor a nála sokkal kisebb politikai súlyú *Horváth Ferenc*, aki a zalaszentgróti járási nemzeti bizottság elnöke lett, így került be a megyei forradalmi bizottságba, és lett emellett a DNP ideiglenes megyei és városi vezetőségének társelnöke, tizenkét évet kapott. Azok viszont, akik csak a szervezetek helyreállítására törekedtek, csak mérsékelt büntetést kaptak, vagy nem is került sor elítélésükre.

Mindez azonban a Kádár-rendszernek csak a kezdete, és igazi ítélet csak a rendszer egészéről alkotható. Ez a rendszer – évtizedekre – az ún. „kádári konszolidáció”-ba torkolt, és a következő, 8. fejezetben ennek a kornak és a DNP-képviselők ekkori sorsának a leírására teszünk majd kísérletet. A könyv utolsó, 9. fejezetében a tanulságokat és a következtetések összefoglalását kíséreljük majd meg.

8.

Az ún. „kádári konszolidáció”, a képviselők sorsa és a késői csekély elismerés*

E könyv előző, 7. fejezete – „Az üldöztetés, a forradalom és a megtorlás” – a DNP képviselőcsoport tagjainak sorsát és egyes tagjainak 1956. évi tevékenységét mutatta be a nagy tragédia lezárása, azaz a DNP kényszerű önfelosztásának 1949. február 2-i bejelentésétől, Barankovics ugyancsak 1949. február 2-i külföldre távozásától és a Mindszenty-per 1949. február 3-i kezdetétől számítható időben. 1963-ban azonban – nagyrészt külföldi nyomásra – eljött a részleges, de mégis nagyon sokakra kiterjedő amnesztia, és megkezdődött az elnyomás enyhítése – az ún. „kádári konszolidáció”. E fejezet a „kádári konszolidáció” korát, a DNP-képviselők akkori sorsát és a néhányuknak később jutó csekély elismerést tárgyalja.

A fejezet négy részből áll. Az első rész az ún. „kádári konszolidáció” valóságos arcát próbálja bemutatni, amely lényegesen rosszabb az utóbbi években eléggé általánossá vált képnél, a felvilágosult diktatúra puha rendszerénél. A második rész kiemelten foglalkozik a „konszolidáció” egy elemével, a Vatikánnal kötött részleges megállapodással, Matheovits Ferenc és társai perével, valamint néhány ehhez kapcsolódó perrel. A harmadik rész a képviselőcsoport tagjainak személyes sorsát, tehát azt mutatja be, hogy milyen életlehetőségeket nyújtott is nekik ez a „konszolidáció”. A negyedik rész felsorolja azokat a képviselőket, akik megélték a rendszerváltást, és azt a szerény és késői elismerést mutatja be, amelyet közülük egyesek megkaptak, mindenekelőtt azok, akik részt vehettek az új országgyűlés ünnepélyes megnyitóján. Az érdemi tárgyalás azonban már ezt megelőzően lezárul: a rendszerváltás kezdete és a KDNP újjászervezésének 1989. márciusi bejelentése, valamint az utána történtek már nem tartoznak erre a könyvre.

Az itt leírtak a tények és adatok tekintetében alig közölnek többet a már ismételten idézett forrásmunkákban leírtaknál: Marelyin Kiss József és Vida

*E fejezet első változata (Szabó–Szakolczai 2009–2010, ötödik rész) az *Egyházforum* 2010. évi 4-5. számában jelent meg.

István (2005), Vida István (1999), valamint Csicskó Mária és Szabó Róbert (1996), továbbá – az 1964. évi Matheovits-pert és ez idő más pereit illetően – Pallos (1997). Csak a késői elismerés bemutatása során megyünk túl ezekben a munkákban leírtakon – itt is csak csekély mértékben – mert, sajnos, nincs túl sok bemutatnivaló. Mindarról, ami történt, jó összefoglalást ad a *Félbemaradt reformkor* (1999 és 2006), valamint Kovács K. Zoltán és Rosdy Pál (1996). Ugyanakkor nagyon határozottan törekszünk olyan összefüggések feltárására, amelyek nem szerepelnek az eddigi munkákban.

Az ún. „kádári konszolidáció”

A mai közfelfogás súlyosan elítéli a Rákosi-kort – vitathatatlanul joggal –, és ugyanakkor hajlik arra, hogy Kádárban a felvilágosult diktátort lássa, aki emberibb életformát, szerény jólétet, sokaknak összkomfortos lakást, népének pedig egyre nagyobb szabadságot adott. Noha e tények igazak, ez a felfogás szerintünk nagymértékű korrekcióra szorul.

Mindenekelőtt vitathatatlan, hogy Kádár volt a sikeresebb. Rákosi rendszerre alig néhány évet élt – Kádáré évtizedeket. Rákosi kiprovokálta a gyűlöletet önmagával és rendszerével szemben – Kádárra sokan ma is nosztalgiával emlékeznek. Rákosi romhalmazt hagyott maga után – Kádár rendszere a romhalmaz ellenére sok tekintetben még ma is él, még ma is hat az eseményekre és résztvevőikre, sőt a közvéleményre is.

Az ennyire különböző eredmények elsődleges oka szerintünk a két ember nevével jelölt két rendszer jellege közti mélységes eltérés, ami nagyrészt a két vezető egyéniségének eltéréséből ered. Rákosi magatartása patológikus volt, néha aligha vitathatóan paranoid, Kádáré racionális. Rákosi magatartása a hatalom szempontjából súlyosan káros, sőt vesztes ellenállást váltott ki, és végül is forradalomra vezetett. A kádári rendszer racionálisabb volt, kisebb ellenállást váltott ki a legszélesebb tömegek részéről, és elkerülte a forradalom megismétlődését. Kádárék a legkeményebben jártak el azokkal szemben, akik reális veszélyt jelentettek a rendszer stabilitása számára – az életben hagyott és bebörtönzött Nagy Imre az ellenállás és a remény jelképe lett volna holtáig –, és a rendszer kíméletlen volt azokkal a paraszttal szemben, akik nem fogadták el a mezőgazdaság kollektivizálását. Ugyanakkor, mihelyt a helyzet megengedte, racionális mértékű kímélettel bántak azokkal, akik már nem voltak veszélyesek. Ez, amint már leírtuk, a közhangulat lecsillapításához, az újabb forradalom elkerüléséhez és a helyzet stabilizálásához vezetett. Rákosi-nak az 1956. évi forradalmat köszönhetjük, amelynek emléke örökké élni fog,

Kádárnak viszont a nemzet erkölcsi lezüllesztésének kezdetét, amely folyamat ma is tart, és amelynek következményeit generációkon keresztül viselni fogjuk, talán mindörökre. A két időszak közötti különbség kialakulására természetesen a nemzetközi helyzet megváltozása is hatással volt.

Az ún. kádári konszolidációban a következő – időben egymásba folyó – szakaszokat különböztethetjük meg. Először az ellenállás megtörését, amely a további ellenállás reménytelenségének nyilvánvalóvá válása után a külföld által kikényszerített 1963. évi részleges amnesztiához és az ellenállók kényszerű megszelídüléséhez vezetett – ellentétben Rákosival, aki napról napra egyre jobban fokozta a vele és rendszerével szembeni ellenállást. Másodszor az értelmiség alkotótevékenységének lehetővé tételét és a rendszer szolgálatába állítását – ellentétben Rákosival, aki az értelmiség semmibe vételével és más hasonló tetteivel gazdasági összeomlásba hajtotta az országot. Harmadszor a parasztság döntő részének a közösbe kényszerítését, ráadásul úgy, hogy ezt a parasztság végül el is fogadta – ismét ellentétben Rákosival, aki mindvégig fenntartotta a hadiállapotot a parasztsággal. Negyedszer Kádár engedelmes kollaboránssá tette a katolikus egyházat – ha lehet, még nagyobb ellentétben Rákosival, akinek idejében a katolikus egyház a rezsimmel szembeni ellenállás jelképévé vált. Ez a kérdés a magyar kereszténydemokrácia szempontjából annyira fontos, hogy külön részt kell neki szentelnünk. Végül, ami a legfontosabb, Kádár „szétzilált elvtelen kispolgári masszát”-vá tette „a magyar munkásosztály”-t – erre a döbbenetes kijelentésre és ennek pontos dokumentálására még visszatérünk –, az elképzelhető legnagyobb ellentétben Rákosival, akinek politikája folytán 1956-ra már nem a reakciók és a régi rendszer restaurációjának hívei, hanem a munkások lettek a rendszer legnagyobb, legaktívabb és legveszedelmesebb ellenfelei. Kádár elérte tehát azt, amit Rákosi soha: e nemzet gerincének megroppanását, és ebből a szörnyű, szinte gyógyíthatatlan megnyomorodásból mindmáig nem emelkedtünk ki.

Kádárék első teendője és tette az ellenállás végérvényes megtörése volt.

Az ellenállás megtörése

Az előbbiekben leírtuk, hogy a Rákosi-kor alatti üldözés nem volt racionális és tervszerű, és hogy ez az irracionális és rendszertelenség bizonyos fokig még a Kádár-korszak legelején is tapasztalható volt. Ezután azonban az ellenállás megtörése – a retorzió – racionálisabbá, céltudatosabbá és ezért eredményesebbé vált. Ez látható a DNP-képviselők sorsán is.

Foglalkozzunk először az országos politikai események részeseivel, tehát azokkal, akik részt vettek a DNP országos szervezetének helyreállításában, majd a Bibó István által kezdeményezett rendezési kísérlet támogatásában. *Mihelics*, aki ekkor a párt szellemi vezetője volt, 1957-ben három hónapig volt vizsgálati fogságban, de nem indítottak ellene eljárást. Hosszabb időre internálták *Keresztes Sándort*, a december 8-i Bibó-levélhez való csatlakozás másik aláíróját, de ellene sem indítottak eljárást. 1957 tavaszán letartóztatták, és egy héttel később szabadlábra helyezték az 1956. évi újjászervezési kísérlet harmadik legtekintélyesebb résztvevőjét, *Székely Imre Kálmánt*, de ellene sem indítottak eljárást. Internálták *Farkas Dénest* és *Keszler Aladárt*, akik *Mihelics*, *Keresztes* és *Székely Imre Kálmán* mellett aláírták a párt működésének helyreállításáról Nagy Imre miniszterelnöknek küldött október 30-i levelet. *Farkas Dénes*nek le kellett még ülnie két hónapot korábbi felfüggesztett börtönbüntetéséből, de egyikük ellen sem indították eljárást. Internálták *Matheovits Ferencet* is, akinek tudomása volt Bibó kezdeményezéséről (Pallos 2007: 212–213,) de ekkor ellene sem indítottak eljárást; későbbi szörnyű sorsára visszatérünk. Ugyanakkor semmit sem tettek *Farkas Györggyel*, aki – betegen – megjelent ugyan a Mérleg utcában, de nem töltött be semmiféle szerepet, valamint *Papp Bélával*, aki október 30-án ugyancsak megjelent a DNP újjáalakuló ülésén, de nem vállalt szerepet.

A kép egyértelmű, az eljárás racionális. Megfélemlítették azokat, akik részt vettek az újjászervezésben és Bibó István kezdeményezésében, vagy tudomásuk volt róla. A nagyobb szerepet betöltőket kihallgatták, legtovább fogva tartva a vezetőt, *Mihelics*-et, de nem zaklatták azokat, akik nem vállaltak szerepet, és aligha tudhattak többet annál, mint amit az események részesei tudtak. A legkeményebben eljárak Bibóval szemben, akit tizenöt évre ítélték, és aki 1963-ban szabadult, de nem szélesítették ki ezt az ügyet, és nem vonták be a büntetőeljárásba a DNP ebben részes tagjait. Az események az mutatják tehát, hogy egységes és racionális, a rendszer szempontjából logikus koncepció szerint jártak el, és megakadályozták egy esetleges hasonló akció kezdeményezését.

Ha esetleg bárki úgy gondolná, hogy a hatalom által követett eljárás nemcsak a hatalom szempontjából volt okos lépés, hanem egyben kíméletes vagy akár méltányos is, akkor ezt cáfolja az ügyvéd foglalkozású képviselőkkel szemben folytatott eljárás. A hatalom csak akkor járt el bárkivel szemben kíméletesen, ha úgy vélte, hogy nem veszélyezteti a rendszert. A hatalom érdeke az volt, hogy a forradalom részesei ne kaphassanak megfelelő jogi védelmet, és ezért a DNP valamennyi ügyvéd foglalkozású képviselőjét megfosztották hivatás gyakorlásának lehetőségétől, egyeseket már korábban, másokat a forradalom után.

Amint már leírtuk (7. fejezet), *Tóth László* ellen már 1950-ben ügyvédi kamarai vizsgálatot indítottak, ezért már 1953-ban nyugdíjba vonult, és teljesen visszavonultan élt. A forradalom részeseinek jogi segítséget nem nyújthatott, nem zaklatták. Amint már ugyancsak leírtuk, (uo.), *Rózsavölgyi Lászlót* már 1950-ben kizárták a nyíregyházi ügyvédi kamarából, és ezután tejporgyári segédmunkás, majd sertéshizlaldában állatgondozó és végül a gyulai Vízügyi Igazgatóság festő-mázoló részlegének munkása lett. Itt 1956 októberében a munkástanács elnökének választották meg. Ennek folytán „a népi demokratikus államrend elleni folytatólagosan elkövetett izgatás büntette” miatt két év börtönbüntetésre ítélték, 1959. február 28-án szabadult. *Székely Imre Kálmán* (uo.) már az 1950-es években feladta ügyvédi praxisát, és a család elsősorban felesége sálszövő háziiparából élt.

Ennél is tragikusabb, ami azokkal történt, akik 1956-ban és azután még, mint ügyvédek szerepelhettek. *Abay Nemes Oszkár* (7. fejezet) ment el a képviselők közül a legmesszebbre a párt önfeloszlatása utáni politikai szerepvállalásban, belépett a Balogh-pártba, képviselőjelölt lett, és a Baranya Megyei Tanács tagjának is megválasztották. 1956 végén sikerrel védte a pécsi forradalmárokat. Ezért az ügyvédek működését felülvizsgáló bizottság hivatása gyakorlásától „alkalmatlanság” címen eltiltotta. Néhány hónap munkanélküliség után csillás lett a Vasas-bányában, itt rövidesen üzemi baleset érte, és ennek folytán, a kórházi kezelést követően, 1959. január 30-án meghalt. *Keleti Péter Istvánt* az ügyvédek felülvizsgáló bizottság határozata nyomán törölték az Ügyvédi Kamara névjegyzékéből mint „az ügyvédi hivatás további gyakorlására alkalmatlant”. *Radó Gyula* 1957–58-ban a forradalom Tolna megyei vezetőinek perében a vádlottak védelmét vállalta. Megtorlásképpen az Ügyvédek Felülvizsgáló Bizottság „ügyvédi hivatásra alkalmatlan”-nak minősítette, és törölte az ügyvédek sorából.

A rendszer logikája szerint racionálisnak tekinthető a bebörtönzöttek és ehhez hasonló elbánásban részesülők további sorsának rendezése. Foglalkozzunk először azokkal, akik nem töltötték le teljes börtönbüntetésüket a forradalomig, és közülük is először a két sikertelen határátlépővel. A kezelhetetlenebb *Kolbert János* biztonsági őrizetének felülvizsgálatára csak 1972-ben került sor, és akkor a bíróság házi gondozású kényszer-gyógyszerkezelést rendelt el, amelyet három év múlva feloldottak. Csak 1975-ben vállalhatott állást, és a Videoton raktári segédmunkása lett. A szerény és csöndes magatartású *Kovács József* 1954-ben szabadult, nem vitték vissza a börtönbe. 1969-ig segédmunkás, majd a budapesti Április 4. Gépgyár lakatosa lett. 1964-ben a székesfehérvári gépipari technikumban általános gépészmérnöki képesítést szerzett. Keszthelyre költözött, és 1975-ig a vendéglátó-ipari szakközépiskola műszaki vezetője lett.

Azokról, akik nem töltötték le a Rákosi-korszakban kapott teljes börtönbüntetésüket a forradalomig, a következőket tudjuk. *Kerkai Jenő*nek, aki nem volt a képviselőcsoport tagja, de akiről mégis be kell számolnunk, 1956 után le kellett ülnie egész börtönbüntetését. 1959 szeptemberében szabadult. Sorát – és azt is, hogy börtönbüntetésének ezt a második szakaszát is elkerülhette volna, de nem tette – leírtuk az 5. fejezetben. Túlságosan erős egyéniség volt ahhoz, hogy 1956 után szabadon hagyhatták volna, sorsa tehát megfelelt a rendszer logikájának. *Fehér Ferenc*et, aki a képviselőcsoportban Mindszenty politikai irányvonalát talán leghűségesebben követte, csak 1954. március 23-án tartóztatták le, és 1955. december 5-én ítélték el jogerősen, amiről azt írtuk (7. fejezet), hogy ez a Rákosi-rendszer logikája szerint abszurd módon késői és ezért irracionális volt. Kádár idején helyreállt a racionalitás, neki is le kellett ülnie teljes börtönbüntetését. 1960 áprilisában szabadult, és ezután másfél évig rendőri felügyelet alatt állt.

Azok sorsáról, akik részt vettek a helyi forradalmi eseményekben, beszámoltunk az előző részben (7. fejezet). Azokról, akik a Rákosi-rendszerben irracionális mértékben rossz elbánást kaptak, és a forradalmi eseményekben nem vettek részt, a következőket írhatjuk. *Balogh András* volt KALOT-tagot a Rákosi-korban kitelepítették, ami parasztok esetében némileg szokatlan eljárás volt. A kitelepítést az első Nagy Imre-kormány idején megszüntették, de nagyon nehéz körülmények között élt, és állandó rendőri megfigyelés alatt tartották élete végéig. *Nagy Lajos*, aki a Rákosi-korban börtönbüntetést kapott, és a forradalmi eseményekben nem vett részt, azt követően teljes visszavonultságban, de szabadlábban élhetett. *Bátor Imre*, aki Rákosi idejében ugyancsak börtönbüntetést kapott, de a forradalmi eseményekben nem volt része, a forradalom után szabadlábban maradhatott. A rendszer logikája tehát az ő esetükben is helyreállt: veszélytelenné váltak, a legszerényebb körülmények között, de szabadlábban élhettek, zaklatásuk és üldözésük ártott volna a rendszernek, békén hagyásuk használt.

Az ellenállás megtörése az 1963. március 22-i, a külföld által kikényszerített és felemás amnesztiával zárult, és ezt követte a rendszer megszilárdítása.

A rendszer megszilárdítása

Nincs lehetőségünk arra, hogy hosszabban foglalkozzunk a rendszer megszilárdításának, sőt a Kádár-rendszer történetének elemzésével, s csak azt a néhány szempontot emelhetjük ki, amelyeknek kritikus fontosságúnak tartunk e könyv szempontjából. Az első a már veszélytelenek fölszemes provokálásá-

nak kerülése. Ez megmutatkozott a büntetőügyek lezárásában, a veszélytelené váltak üldözésének megszüntetésében és az 1963. évi részleges amnesztiában, de megmutatkozott annak elősegítésében is, hogy a legmélyebb nyomort előbb-utóbb mindenki elkerülje. Ez az alapelv volt az, amely – más mellett, amire azonnal rátérünk – a Kádár-rendszernek a felvilágosultság, később a puhaság látszatát adta. Létezett azonban egy második alapelv is: a veszélyesek folyamatos és legszigorúbb ellenőrzés alatt tartása és elnyomása, minden eszköz alkalmazásával. Ez a második alapelv kevesebbeket érintett, mint az első, és ezért nem akadályozta meg a puhaság látszatának fenntartását. A harmadik alapelv az értelmiség lehetőség szerinti felhasználása és egyúttal kímélése, a negyedik viszont, ezzel a legteljesebb ellentétben, a kollektivizálás érdekében a birtokos parasztság felszámolása, szükség esetén a teljes kérlelhetlenség alkalmazásával. Ez nagyon jól látható a képviselőcsoport tagjai nagy részének személyes sorsán is. Az ötödik és legmegdöbbentőbb alapelvet a Bibó-per harmadrendű vádlottja, *Regéczy-Nagy László* (2009) mondta ki visszaemlékezésében: „[Nekünk] a vallatáskor azt mondták, hogy: »Na, a magyar munkásosztály most bebizonyította, hogy sose lesz méltó szövetségese a Szovjetunióknak. Ha pedig ellenség, teszünk róla, hogy szétzilált, elvtelen kispolgári massa legyen.« Az lett.”* Ennek az alapelvnek a sikeres megvalósítása vezetett a puha diktatúra és a felvilágosult, jóindulatú Kádár máig élő (tév)eszméjére.

A rendszer megszilárdításának kritikus fontosságú eleme volt a katolikus egyház ellenállásának megtörése, az egyházi vezetők és az egyház szolgálatában állók nagy részének kollaboránssá tétele és ennek érdekében a részleges megállapodás megkötése a Vatikánnal.

A részleges megállapodás a Vatikánnal, a Matheovits-per és néhány ezt követő büntetőeljárás

Ez az ügy annyira fontos, hogy külön fejezetet érdemel. Központi eleméről, a Vatikánnal kötött részleges megállapodásról ma sincs véglegesnek tekinthető és általánosan elfogadott ítélet, és mi sem vállalkozhatunk ilyen igényű ítéletalkotásra. Ez nyilvánvaló módon további és alapos kutatómunkát igényelne, és túl is menne e kötet témakörén. Az itt következők előadása nélkül azonban nem zárható le gondolatmenetünk.

* A szerzők ezúton mondanak köszönetet Székely Attilának azért, hogy felhívta a figyelmüket Regéczy-Nagy László tévéinterjújára és ennek során tett, itt idézett kijelentésére.

A részleges megállapodás a Vatikánnal

A tárgyalást azzal a kérdéssel kezdjük, amely sokakban felmerül, hogy nem volt-e ez a megállapodás túl kedvező a Kádár-rendszer számára, valamint azzal a másik kérdéssel, hogy nem ez a megállapodás késleltette-e – az ezt kísérő és követő perekkel együtt – a katolikus szellemű társadalmi és értelmiségi mozgolódás megindulását a rendszerváltás előtt. Ezek a kétségek azok, amelyek miatt elkerülhetetlen ennek a kérdésnek a tárgyalása. Legyen szabad ezt a tárgyalást két irat ismertetésével kezdenünk.

Az egyik iratot közzétettük a 7. sz. *függelék*ben, és legfontosabb részeit idéztük a 2. fejezetben. Ebben Nagy Tőhötöm a következőket írta Mindszenty hercegprímásnak: „Azért tartanak ma bennünket az angolszászok politikailag kevésbé tehetséges, egyensúlyát veszített népek, s ezt így, ezekkel a szavakkal meg is mondják, mert vezetőink vagy a fenntartás nélküli behódolás, vagy pedig, ha nem hódolnak be, akkor ezt is csak szélsőségesen, és ösztönös indulataik levezetésével tudják megtenni, és még csak meg sem kísérelik a kis népek egyetlen fegyverét alkalmazni: a prudenciát, amely megtalálja az utat az elvek feladása nélküli megegyezéshez. Hidegfejű angolszászok, akik a helyzetek felismerésének mesterei, ezt az értelmi illúziópolitikánkat – amint ők nevezik – soha sem megérteni, sem támogatni nem fogják” (2. fejezet – 7. *függelék*). Ez az ítélet mintha nem csupán a nemzet egészére, hanem az egyházra is vonatkoztatható lenne, mert mintha az egyház életében is a fenntartás nélküli behódolás követte volna a szélsőséges ellenállást.

A 7. *függelék*ben bemutatott dokumentum több helyen is megjelent. A most következő sorok azonban még nem jelentek meg nyomtatásban. P. Pálos Antal volt jezsuita provinciális rendtársai előtt tartott 2001. augusztus 7-i prédikációjából valók (Pálos 2001).

Noha a szöveg, a problémák felvetése ellenére, örömmel és reménnyel van teli, a következőket is tartalmazza: „Nem hallgathatom el azt a szomorúságot sem, amely szinte állandóan foglalkoztat, és amelynek az a következménye, hogy ma egyházunk vezetésében és működésében eléggé hiteltelen. Ez a folyamat elég régen indult el, de pontos időpontja azért meghatározható. Amikor 1949. jan. 17-én P. Mócsy Imre elhagyta a Központi szemináriumban összegyűlt Püspöki Konferencia színhelyét, ott olyan döntés jött létre, amely meghatározta a magyar hierarchia és egyáltalán a magyar egyházi vezetés elkövetkezendő évtizedeit. Tudjuk, hogy a P. Mócsy által hozott pápai levél sürgette a magyar püspökök egyetemes tiltakozását Mindszenty bíboros letartóztatása ellen. (P. Mócsy római útjával foglalkozott Szakolczai (2007) és az 5. fejezet.) Tudjuk, hogy szinte az egész világ tiltakozott: az egyház vala-

mennyi püspöke, káptalana, főiskolája, egyesülete, számtalan államfő és kormányfő; a Vatikán félhivatalos lapja hónapokon át közölte hatalmas oldalakon keresztül a tiltakozások egész tömegét. A magyar püspökök azonban hallgattak. Eszembe ötlök P. Osorio [spanyol] provinciális levelének egy mondata, melyet 1967. szept. 1.-én írt P. Ricci Generálishoz. E levélben beszámol, hogy a spanyol kormány rendeletéből hogyan cipelték el egy éjszaka a katonaság segítségével a spanyol rendtársakat Spanyolország keleti kikötőjébe. Közben azt írja a provinciális: „Interea omnium episcoporum altissimum silentium” – Gyengébbek kedvéért: közben az egész püspöki kar mélyszéles csendbe burkolózott. Úgy tűnik, a történelem ismétli magát” (i. m. 4). És végül – e cikk tárgya szempontjából – a konklúzió: „Eloolvastam Casaroli bíboros úr könyvét: A türelem vértanúsága. [...] Elhibázott és szomorú volt ez az ún. keleti politika” (i. m. 5).

P. Pálos prédikációja egy sokat szenvedett és önmagát – joggal – elárultnak tekintett ember megnyilatkozása. Önmagában véve nem tekinthető sem e kor, sem az ún. keleti politika teljes és lezárt értékelésének. Kétségtelen tény, hogy az „altissimum silentium” nem a teljes igazság, mert voltak kísérletek a problémák fölvetésére, de ezek nem mentek túl a halovány problémafölvetésen. E két idézet együtt mégis kétségeket vet föl mind a Mindszenty-per előtti, mind pedig az utána követett egyházi politika helyességét illetően. Fölveti azt a kérdést, hogy nem lett volna-e helyesebb valamivel kevésbé kemény politika az első időben, és valamivel kevésbé engedékeny a másodikban.

Lássuk ezek után, egészen röviden, a tényeket. „1963 tavaszán másfél évig tartó tárgyalássorozat kezdődött a Vatikán és a magyar kormány illetékesei között. Az első hivatalos közvetlen tárgyalásra 1963. május 7–9. között Budapesten került sor. A Szentiséket Agostino Casaroli c. érsek, akkori helyettes államtitkár képviselte, állami részről a tárgyaló delegációt Prantner József, az ÁEH akkori elnöke irányította a külügyminisztérium közreműködésével. [...] Végül is az említettek Budapesten 1964. szeptember 15-én írták alá a megbeszélés-sorozat eredményeit rögzítő okmányt és az ahhoz csatolt jegyzőkönyvet” (Zombori 2001: 95).

Mindenekelőtt figyelemre méltó az időpont. A forradalmi eseményekben való részvétellel kapcsolatos büntetőügyeket lezáró részleges amnesztia időpontja 1963 tavasza. Az időpontoknak ez az egybeesése arra utal, hogy Kádárék a rendszerrel szemben álló bebörtönzött ellenállók ügyének részleges rendezésével egyidejűleg a Kádár-rendszerrel szembeni erkölcsi ellenállás legfontosabb szervezetének ügyét is rendezni akarták, ezért akár komoly árat, a részleges amnesztiához hasonló árat fizetve. Felvetődik a kérdés: vajon a velük tárgyaló egyházi fél kellőképpen tisztában volt-e ezzel, és nem azért jött-e

létre ez a megállapodás úgy, ahogy létrejött, mert az egyházi fél nem ismerte kellőképpen a kommunista hatalom gondolkozásmódját?

Voltak azonban, akik ismerték a kommunisták magatartásmódját, és legyen szabad – talán kissé hosszadalmasan – P. Pálost idéznünk, ahogy szóban mondta el szabadulásának történetét e szerzők idősebbikének. „Egy alkalommal, meglepetésszerűen, fölhívtak a börtönparancsnokhoz. A következőket mondta: »Nézzé, úgy látjuk, hogy Maga elég sokat ült már itt, akár ki is engedhetnénk. Van maguknak valami egyesületük« – nyilván a békepapokra utalt – »szépen belép oda, mi meg kiengedjük.« Mi sem volt nyilvánvalóbb számomra – folytatta P. Pálos – hogy ilyen ötletet ez a »főmasszer« saját kezdeményezésére elő nem adhat, és ha ő utasítást kapott arra, hogy nekem ilyesmit mondjon, akkor az én kiengedésemnél nála lényegesen magasabb hatalmak már eldöntötték, és már csak a részletek tisztázandók. A békepapokhoz amúgy sem léptem volna be soha, semmiféle körülmények között, de e felismerés miatt is azt válaszoltam, hogy én egészen jól megvagyok itt, enni kapok, ruhám van, valamit dolgozom, kint se lenne sokkal jobb dolgom, nem lépek be sehova. »Piszkos csirkefogó, én jót akarok neked, és te így válaszolsz – ordította – mars vissza a celládba.« Eltelik egy hónap, újra hívat a »főmasszer«: »Na, gondolkozott ezen a dolgon?« Gondolkoztam, de most is úgy gondolom, hogy nem lépek be sehova, inkább maradok. »Piszkos csirkefogó, itt fogsz megrohadni ebben a börtönben, mars vissza!« Eltelik néhány hét, újra lehívatnak: »Holnap reggel mehet. Írja alá a papírokat, és vegye fel a holmijait!«» Az idézett szöveg gyakorlatilag szó szerinti, és nagyon jól mutatja, mit is jelent, ha valaki ismeri a vele szemben ülők gondolkozásmódját. Félő, hogy az 1963–1964-ben tárgyalók nem ismerték, kellőképpen biztosan nem.

Fölösleges vitát folytatni arról, hogy megtörténhetett volna-e az, ami nem történt meg. Tudjuk, hogy az egyház kényszerhelyzetben volt, mert a megüresedett püspöki székeket be kellett tölteni. De tudjuk azt is, hogy Kádárék is kényszerhelyzetben voltak, mert szükségük volt a nemzetközi közösségből való kizártságuk megszüntetésére és nemzetközi elismerésükre. Nem tudjuk, hogy milyen feltételek lettek volna elérhetők, de talán nem alaptalan az a feltevés, hogy az 1964 és 1989 közti huszonöt évnél jobb, sőt sokkal jobb is elérhető lett volna az egyház számára.

Nézzük meg ezek után, nyilván a teljesség igénye nélkül, hogy mi is történt a részleges megállapodás aláírását követően, sőt már ezt megelőzően.

A Matheovits-per és a többi perek

A *Matheovits-per* legfontosabb dokumentumait már közzétették (Pallos 2007: 195–244). Az első tanúkihallgatási jegyzőkönyv kelte 1963. január 5., a nyomozást elrendelő határozat dátuma 1964. január 6., a Matheovits Ferenc első kihallgatási jegyzőkönyvén feltüntetett időpont 1964. február 7., az összefoglaló jelentés kelte 1964. szeptember 17., az elsőfokú ítéletről készített jelentés dátuma 1964. október 8., a másodfokú ítéletet pedig 1964. december 11-én hozták meg. Bármennyire sok legyen ez a konkrét évszám, megadásuk indokolt, mert szinte kísérteties az időbeli egyezés a Vatikánnal folytatott tárgyalásokkal. Az elsőfokú ítélet kihirdetésének időpontja gyakorlatilag azonos a részleges megállapodás aláírásának keltével. Másodfokon dr. Matheovits Ferenc I. r. vádlott főbüntetését tíz évre súlyosbították, dr. Keleti Péter István IV. r. vádlott három éves főbüntetését helybenhagyták. A felrótt cselekmény tulajdonképpen nem volt más, mint időnkénti beszélgetés.

A per és az ítélet úgy is értelmezhető, mint annak egyértelmű deklarációja, hogyan kell értelmezni a Vatikánnal kötött részleges megállapodást. A perre adott egyházi reakció nem volt teljes mértékben az „altissimum silentium”, a legteljesebb csönd, de közel állt ahhoz. A tárgyalások során Casaroli általános jelleggel felvetette a bebörtönzött papok és az egyházi pályától eltiltottak ügyét, de kénytelen volt elfogadni azt a választ, hogy a bebörtönzöttek ügye nem egyházi ügy, hanem államellenes cselekedetek miatt vonták eljárás alá őket. A Matheovits-perben nem is volt egyházi személy a vádlottak között. Keleti 1967-ben, Matheovits 1974-ben szabadult, ő összesen tizenkilenc évet, négy hónapot és tizenhat napot töltött börtönökben és internálótáborokban. Szabadulásuk után mindketten teljes visszavonultságban éltek, Keleti a pécsi Szent Ágoston Plébánia hitéleti munkáját segítette, Matheovits fordításokkal foglalkozott.

Ezt a pert közvetlenül követte a *jezsuiták pere*. Az ügygel kapcsolatos első jelentések 1961. május 17-én és június 19-én íródtak (Pallos 2007: 347–376). A belügynek tehát már ekkor tudomása volt arról, hogy a jezsuiták időnként találkoztak, és – *horribile dictu* – tanulmányokat írtak íróasztalfiók számára. Aligha lehetett feltételezni, hogy megszakították személyes kapcsolatukat, és sohasem találkoztak, vagy hogy nem írtak olyasmit, amit egymásnak megmutattak. A nyomozást és a bírósági eljárást mégis a Vatikánnal folytatott tárgyalások idejére, illetve az ezt közvetlenül követő időre halasztották. A kihallgatási jegyzőkönyvek kelte 1965. január 20. és 31., vagyis ezek szinte közvetlenül a részleges megállapodás aláírása után keletkeztek. A deliktumért, a „Világsszolidarizmus” című, terjesztésre sohasem került mű megírásáért Rózsa

Elemér I. r. vádlott nyolc évet, az ebben a közreműködő vagy ezt ismerő többi vádlott három-öt évet kapott. Ismereteink szerint a Szentszék a magyar kormánynak a függőben levő ügyek 1965. májusi tárgyalása előtt bizalmas feljegyzést adott át, majd Casaroli szóban is kitért a bebörtönzött papok ügyére, de végül kénytelen volt tudomásul venni azt a magyar álláspontot, hogy itt politikai deliktumról és nem egyházellenes lépésről van szó. Ilyen körülmények között történt, ami megtörtént.

Ugyancsak közzétették már a *dr. Soltész Jenő* és *dr. Szigeti Imre* perével kapcsolatos iratokat is (Pallos 2007: 297–317). Közülük dr. Szigeti Imre dominikánus szerzetes volt. Az első jelentés kelte 1963. október 21., a belügynek tehát itt is tudomása volt arról, hogy időnként találkoznak, beszélgetnek, sőt alkalmasint írogatnak. Az ügy „realizálására” (ez volt a hivatalos belügyi szakkifejezés) vonatkozó javaslat dátuma azonban közel két évvel későbbi, 1965. június 8., tehát a részleges megállapodás utáni idő. Ezért a cselekményért Soltész Jenőt összbüntetésként tizenöt év és öt hónap börtönbüntetésre ítélték. Nem tudjuk, hogy ez esetben volt-e egyházi reakció, és ha igen, milyen.

Meg kell még emlékeznünk *Bálint Sándor* ügyéről. Róla a parlamenti almanachban (Marelyn Kiss József és Vida István 2005: 29) a következőket olvashatjuk: „1965-ben” – tehát a részleges megállapodás aláírását követő évben – „egy külföldről behozott, majd kölcsönadott könyvből konstruált ügy során, rendszerellenes izgatás alaptalan vádjával hat hónap felfüggesztett börtönre ítélték. 1966. február 1-én – saját kezdeményezésére – nyugdíjba vonult, de aktív kutató maradt, és ezután írta meg élete fő műveit.” Nincs információnk arra vonatkozóan, hogy az ügyre volt-e egyházi reakció.

Megítélésünk szerint a valóban létezőnek tekinthető magyar kereszténydemokrácia története a Vatikánnal kötött részleges megállapodás kádári értelmezésével és a Matheovits, valamint az azt követő, de leginkább a Bálint Sándor-perrel zárult le a rendszerváltásig. Az időbeli egybeesés és egymásutánosság ugyan kétségtelen, de a szándék nem bizonyítható. Ennek ellenére jogos az a feltevés, hogy a Kádár-rezsim azért bonyolította le ezeket a pereket, megítélésünk szerint a legteljesebb céltudatossággal, hogy félreérthetlenné tegye, hogyan értelmezi a Vatikánnal kötött részleges megállapodást. Ezt az értelmezést, csekély és halovány ellenkezés után, a Vatikán is kénytelen volt elfogadni, talán mert nem volt ereje és lehetősége más értelmezés elfogadtatására. Ez a kádári értelmezés egyházi vonatkozásban a részben kollaboráns és a titkosszolgálatoknak jelentő egyházat jelentette, ahol az egyház-politikai végső döntéseket az állam szerve, az ÁEH hozta meg, és az MKPK – tagjainak saját bevallása szerint – az ÁEH végrehajtó szervévé vált, és alig volt

befolyása az események menetére. Ugyanez a kádári értelmezés a katolikus társadalmi és politikai tevékenység majdnem teljes tilalmát jelentette a Matheovitsra kirótt tíz és a Soltész Jenőre kiszabott tizenöt és fél év fenyegetésével. Az MSZMP-n kívüli pártpolitikai tevékenység természetesen mindenki számára tilos volt, de ez a kádári értelmezés a katolikus társadalom-, kultúr- vagy nemzetpolitikai tevékenység majdnem teljes tilalmára is kiterjedt.

Jogosnak látszik az események olyan értelmezése, hogy Bálint Sándor pere jelentette ennek a helyzetnek a véglegesítését. Matheovitsról még lehetett azt mondani, hogy radikális és forrófejű, Soltészról és Szigetiről, hogy ideológiailag szélsőségesek, de Bálint Sándor maga volt a megtestesült visszafogottság és mérséklet. A DNP volt tagjai és a keresztény szellemű közélethez tartozók vagy ehhez közelállók joggal érezhették úgy, hogy ha azért, amit Bálint Sándor tett, börtön járt – még ha tudományos súlyára való tekintettel felfüggesztett ítéletet kapott is – akkor szinte semmit sem lehet tenni. Ettől kezdve a magyar kereszténydemokráciát holtnak vagy legalábbis tetszhalottnak, a legszerencsésebb esetben Csipkerózsika-álomba merültnak lehetett, sőt kellett tekinteni.

Kádárék ezzel a megállapodással és ezekkel a perekkel megteremtették a hatalomnak tökéletesen megfelelő helyzetet. Magyarországon nem lehetett Znak, és különösképpen nem lehetett Solidarność. Tudjuk, hogy a katolikus egyháznak a társadalomba való beágyazottsága Lengyelországban sokkal erősebb volt, mint nálunk. Ennek nagyrészt történelmi okai vannak, a lutheránus Poroszország és az ortodox Oroszország között – igaz ugyan, hogy a katolikus Habsburg-birodalom közreműködésével és részesedésével – felosztott Lengyelországban a katolikus egyház lett a nemzeti identitás hordozója. Nálunk a katolikus egyház soha nem érhetette el azt a szerepet, amit a lengyelek-nél betölthetett. Az elkerülhetetlenül kisebb szerep adottság, a jelentéktelen szerep azonban nagyrészt a részleges megállapodás és e megállapodás kádári értelmezésének volt a következménye. Nagyrészt ennek tudható be, hogy a magyar katolicizmusnak szinte semmi szerepe sem volt a rendszerváltás előkészítésében és megvalósításában, és ezt követően sem töltötte be azt a szerepet, amelyet be kellett volna töltenie. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lennének tisztában az akkori katolikus egyházi vezetés nehéz helyzetével.

A most leírtak mutatják a legjobban a kádári politika céltudatosságát, eredményességét és romboló, züllesztő hatását, amely hatás még ma is tart, és még sokáig tartani fog.

A DNP-képviselőcsoport tagjainak személyes sorsa

Az előzőkben leírtak egyértelműen megadják az itthon maradt DNP-képviselők lehetőségeinek végső határát. Közéleti szerepről nem lehetett szó, és a cél nem lehetett más, mint a túlélés, a nyomortól való szabadulás, a szakmai munka, vagy azok számára, akik bizonyos fokig egyházi szolgálatban maradtak, az, amit az ÁEH és a belügy megengedett. Tekintsük át most e sorsokat a korábbi tárgyalás szerinti sorrendben.

Az emigrációba kényszerültek

1948–49-ben tizenegy képviselőnek sikerült átlépnie a határt, hozzájuk 1956-ban Koczor János csatlakozott. A róluk már leírtakat nem ismételjük meg; emigráns politikai szerepüket Kovács K. Zoltán (2005) tekinti át, és itt ezzel sem foglalkozunk.

Barankovics István pályája az emigrációval megtört. Az emigráns politikában, amelynek reménytelenségét az ország kényszerű elhagyása előtt és után egyaránt látta, nem töltött be kiemelkedő szerepet, a kinti életbe nem tudott igazán beilleszkedni, íróasztalfiókjának dolgozott, igazán jelentős művet nem alkotott, és e szerzők idősebbikének tudta szerint művei nagy részét halála előtt elégette. Munkásságáról Kovács K. Zoltán (1996) emlékezett meg, összegyűjtött írásait Kovács és Gyorgyevics (2001) tette közzé. A többiek közül a legnagyobb valóságérzéssel rendelkező *Varga László* lett a legsikeresebb, elismert ügyvéd volt New Yorkban. Sikeres és legalább megfelelő megélhetést szerző üzletember lett az Egyesült Államokban *Belső Gyula*, *Mézes Miklós* pedig pénzügyi szakértő Kanadában. *Belső Gyula* ingatlanforgalomból és ingatlanérték-becslésből szerzett diplomát, ingatlanforgalmi iroda társtulajdonosa lett, és a New Brunswick-i magyar takarékpénztárt is vezette. (Ebben a városban sok magyar él.) *Mézes Miklós* a hároméves chartered financial planner kurzust végezte el, és pénz- és adóügyi szakértőként (chartered financial advisor) dolgozott a legnevesebb kanadai pénzügyi vállalatnál. *Kovács K. Zoltán* mint segédmunkás, házmester és rakodómunkás kezdte, majd a Szabad Európa Rádió munkatársa lett Münchenben. *Pethe Ferenc* Svájcban volt könyvtáros, majd középiskolai tanár. Ők is megfelelő egzisztenciát tudtak tehát szerezni maguknak. Ugyanakkor *Babóthy Ferenc* és *Eszterhás György* a Fordnál lett autóiipari munkás, ami – a taylorizmus bevezetése után – semmiképpen sem volt nagy társadalmi megbecsüléssel járó foglalkozásnak tekinthető. *Eszterhás* az anyagbeszerző tisztségviselőig,

Babóthy a művezetőségig vitte. *Villányi Miklós* Kanadában lett műanyag-fröccsöntő gép mellett dolgozó munkás, majd műszaki rajzoló, *Pócza Lajos* Ausztráliában egy elektronikai gyárban dolgozott, ugyancsak szerény beosztásban, *Koczor János* pedig a kanadai Torontóban követte *Babóthy* és *Eszterhás* példáját, autógyári munkás lett, műanyag karosszériagyártó csoport vezetőjeként nyugdíjazták. *Zoltán Pál* Hollandiában volt könyvkötő, majd alkalmi megbízásokból élő könyvelő. A hazájához való ragaszkodásnak ő adta a legmeghatóbb példáját. Utolsó éveiben, nyugdíjasként, azután, hogy nem engedték hazatelepülni, Bécsben élt egy szobában, hogy közelebb legyen Magyarországhoz. Önéletrajzot *Varga László* (1979) és *Mézes Miklós* (1991) hagyott hátra, *Pócza Lajos* tett még közzé két könyvet (*Pócza* 1984 és 1989).

Mindezt egybevéve nem mondhatjuk azt, hogy a nyugati világ tárt karokkal várta, fogadta be és melegen támogatta a nyugati politikai eszméket nálunk képviselni akaró emigráns magyar politikusokat. Szétszóródtak a világ minden tájára, Kanadától Ausztráliáig, és nagy részüknek szerény sors jutott. Beigazolódott, amit *Barankovics* mondott: „Nincs szörnyűbb sors és szörnyűbb kiszolgáltatottság, mint a politikai emigránsoké.”

Akik nem érték meg a kádári konszolidációt, és akik a párt feloszlata után teljesen visszavonultak

Először a már a Rákosi-korban meghaltakról, részben megismételve a már leírtakat. *P. Károlyi Bernát* sorsát már leírtuk. A volt kisgazdapárti képviselő *Pécsi Józsefet* a párt önfeloszlata után kulákká nyilvánították, földjét 1951-ben betagosították, lelki és testi egyensúlya és egészsége megrendült, és 1952-ben meghalt. *Pörneczy Józsefet* internálták, az internálótáborok 1953. évi feloszlata után hazatért, és gazdálkodott, majd 1954-ben elhelyezkedett a Marcalvölgyi Állami Gazdaságban. Az üldöztetéstől nyilván nem függetlenül 1956-ban, a forradalom előtt meghalt.

Folytassuk a Kádár-korszakkal. Az ügyvéd *Abay Nemes Oszkár* tragikus sorsát és halálát már leírtuk. A KALOT-tag *Gáspár Mihály*, amikor a tsz-szervezés nyomán bekényszerült a közösbe, öngyilkos lett, és egyhetes kórházi ápolás után halt meg 1961-ben. *Barkóczy József* volt képviselőt 1952. október 10-én letartóztatták, és hat évre ítélték; 1956-ban tagja volt faluja, Tengőd nemzeti bizottságának, 1957. május 13-án újra letartóztatták, és csak 1958. október 20-án, már súlyos betegen szabadult. Agyvérzést kapott, és 1961. január 21-én meghalt.

Végül a már a képviselőcsoport feloszlata után teljesen visszavonultak. *Tóth László* ügyvéd, amint ezt már leírtuk, hivatását feladva, teljes visszavonultságban élt haláláig. *Nagy László*, Veszprém volt főjegyzője, majd 1945 előtti polgármestere mandátumának lejártá után minden tisztségéről, gazdasági érdekeltségéről és funkciójáról lemondott, 1951-ben feleségével Balatonlellére költözött, és teljes visszavonultságban élt. *Rónaszéki Lajos* uradalmi tiszttviselőt, számtartót, majd szövetkezeti igazgatót 1950-ben osztályidegennek nyilvánították, visszavonult, és haláláig háztáji gazdasága jövedelméből élt. *Bús Imre*, aki tekintélyes gazda volt, felajánlotta földjét az államnak, ezután felesége tanári fizetéséből és megmaradt ezerkét száz négyszögöl kertjük jövedelméből éltek. *Pusztai Sándor*, aki földtulajdonnal is bíró építőmester volt Orosházán, Miskolcra költözött, a diósgyőri vasgyárban lett építésvezető. A pótképviselő *Harnóczy Kálmánt* mint osztályidegent városi lakásából kiköltöztetették, teljesen visszavonultan, alkalmi munkákból élt, rokonsága támogatta. A teljes passzivitás ritkán jár hosszú élettel, egyikük sem érte meg a rendszerváltást.

A tényleges felső vezetők

Az itthon maradt vezető értelmiségieknek jutott a legjobb sors, folytathatták munkájukat. *Bálint Sándor* konstruált peréről már írtunk, elítélése el- lenére munkáiért 1974-ben Györffy- emlékéremmel tüntették ki. Életrajzát Tomisa (1996) és Csapodi (2004) tette közzé. *Eckhardt Sándor*t 1965-ben *Mai francia nyelvtan* című művéért Akadémiai Nagydíjjal tüntették ki, és az ő vezetésével készült el a magyar-francia és a francia-magyar nagyszótár. Életrajza Rosdy (1996) műve. *Mihelics Vid* az 1957. évi három hónapos vizsgálati fogsága után folytatta munkáját az *Új Ember*nél és a *Vigilián*nál, hogy milyen mértékű folyamatos belügyi felügyelet és ellenőrzés alatt, arról dokumentumok tanúskodnak (Pallos 2007). Életrajzát Frenyó (1996 és 2002) írta meg. *Rónay György* is folytathatta munkását, és Mihelics váratlan halála után a *Vigilia* élére került. Életrajzát Szabó Ferenc S. J. (1996) készítette el. Egyikük sem élte meg a rendszerváltást, és nagyrészt ennek tudható be, hogy a vezető nélkül maradt kereszténydemokrácia nem tudott fontos szerepet betölteni.

A mozgalmi vezetők és a KALOT-tagok

Farkas György, súlyos megaláztatásai után, Dobi István közbenjárására – aki egykor az érdi népfőiskola hallgatója volt – került jobb beosztásba. Nyugdíjasként Gödöllő Város Helytörténeti Múzeumában alkalmazták, és helytörténeti munkáiért 1983-ban a Magyar Történelmi Társulat tagjai közé választotta. Már betegen élte meg a rendszerváltást, 1991-ben halt meg, ő sem lehetett az újjászervezés aktív részese, noha az itthon maradtak közül feltehetőleg ő lett volna erre az egyik legalkalmasabb. *Keresztes Sándor* 1950-től az *Új Ember*nél volt pénzbeszedő, fűtő, majd adminisztrátor, és később különböző egyházi feladatokat látott el. *Székely Imre Kálmán*ról már leírtuk, hogy feladni kényszerült ügyvédi foglalkozását, és felesége sálszövőiparából éltek. *Ugrin József* ugyancsak Dobi István közbenjárására kapott szerény állást, és innen vonult nyugdíjba. 1983 áprilisában a Hazafias Népfront keretén belül megalakult Népfőiskolák Baráti Köre alelnökévé választották. *Székely Imre Kálmán* 1980-ban halt meg; Keresztes Sándornak és Ugrin Józsefnek nagy szerepe volt a KDNP 1989. évi újjászervezésében. Közülük Ugrin Józsefnek jelent meg visszaemlékezése (Ugrin 1995), és Keresztes Sándor közlései alapján adtak ki egy önéletrajzi írással szinte egyenértékű kötetet (Keresztes 2008). *Balogh András* állatgondozóként, majd szőlőmunkásként dolgozott, később fakitermelést és mészégetést vállalt, pályamunkás lett. Tizennégy éven át kubikosként foglalkoztatták, és így nyugdíjazták. *Bodor György* „föjlajánlotta” földjét a helyi termelőszövetkezetnek, és volt kocsirendező, kubikos és építőipari segédmunkás, de műszaki fordító és adminisztrátor is. *Papp Béla* az 50-es évek elején az Állami Biztosító alkalmazottja lett, 1956 utáni sorsáról semmit sem tudunk. *Tuba István* mint vasúti pályamunkás dolgozott nyugdíjazásáig. Az itthon maradt KALOT-tagok közül egyedül ő élte meg a rendszerváltást, de már súlyos betegen, és 1991-ben halt meg. A szerzők idősebbike nem sokkal halála előtt próbálta meglátogatni szülőfalujában, de már olyan állapotban volt, hogy családja nem engedte be hozzá, noha a látogatást, ezt megelőzően, még egyeztetette vele.

A kisgazdapárti képviselők

Barkóczy József és *Pécsi József* korai és tragikus halálával már foglalkoztunk. *Bodnár János Antalt* 1957-ben rehabilitálták, és újra taníthatott nyugdíjazásáig, de nem mint tanító, mert így szükségképpen a falu egyik szellemi irányítója lett volna, hanem mint az abaújkéri Gyógypedagógiai Nevelő Inté-

zet alkalmazottja. *Hajdú Kálmán* megmaradt földjén egyénileg gazdálkodott. *Kováts Ferenc* mint igazságügyi szakértő dolgozott, és emellett háztáji földjét művelte. *Kováts László* az 1957. évi megtorlások idén kapott húsz havi börtönbüntetésből nyolc hónapot töltött le, és ezt követően újra, nyugdíjazásáig, sőt ezt követően is a visegrádi erdőgazdaságnál dolgozott, szakmájában, mint erdőmérnök. *Nagy Lajos*, akinek mezőgazdász-diplomája volt, a Heves Megyei Vízügyi Vállalat irodavezetőjeként ment nyugdíjba. Közülük *Kováts László* és *Nagy Lajos* élte meg a rendszerváltást, tehát azok, akik szakmájukban dolgozhattak, és így a viszonylag legjobb elbánást kapták.

Itt együtt szerepeltek értelmiségiek és parasztok, és itt láthatjuk a legjobban, hogy a Kádár-korszak, sőt már a Rákosi-kor is az értelmiségiekkel szemben volt elnézőbb, és a parasztokkal szemben kíméletlenebb. Az erdőmérnök *Kováts László* sorsa lett a legelviselhetőbb. Megjárta a börtönt 1949 és 1956 után is, de mindkét alkalommal viszonylag gyorsan szabadult, visszakertült az erdőmérnöki státusba, megőrizte egészségét, megélte a rendszerváltást, és újra képviselő lehetett az FKGP listáján, ahova visszalépett. *Kováts Ferenc* zalai parasztvezetőből igazságügyi szakértő lett, és mint ilyen, múltja és képességei alatti sorban ugyan, de létezhetett. Gyógypedagógussá átminősítve létezhetett *Bodnár János Antal*, és visszatérhetett szakmájába *Nagy Lajos* is. A parasztok sorsa mérhetetlenül rosszabb volt, kettőjüket kergették korai halálba.

A képviselőjelöltséget vállaló papok, vidéki jogászok, vidéki értelmiségiek, földbirtokosok és mezőgazdászok

P. Károlyi Bernát tragikus sorsát már ismételtelen leírtuk. *Bartha Bélát* egyházi felettesei az elképzelhető legkisebb plébániára, Fáj községbe helyezték; az enyhülést követően került a valamivel kevésbé eldugott Legyesbényére.

Az ügyvédek sorsát azzal egészíthetjük ki, hogy *Radó Gyula* volt éjjeliőr, portás, majd haláláig – magas kort megélve és teljes szellemi frissességét megőrizve – múzeumi teremőr, *Rózsavölgyi László* pedig, börtönbüntetése után, színházi portás.

A vezető értelmiséghez nem tartozó vidéki értelmiségiek általában a szerény megélhetést biztosító státusig emelkedhettek, és ebben a státusban semmiel sem veszélyeztethették a rendszert. *Bátor Imre* vasúti pályamunkás, majd munkavezető, végül az üzemi konyha vezetője lett. *Berkes János* korán nyugállományba vonult. *Búzási Sándor* téglagyári főmérnöként végezte. *Csépe Jenő*, ha középiskolában nem is, de általános iskolában taníthatott. *Kovács József*, börtönbüntetése és fizikai munkásként eltöltött évei után a Tatai bányai

Szénbányák balatongyöröki üdülője műszaki vezetőjének státusáig juthatott el, és innen ment nyugdíjba. *Mészáros Ödön*, felfüggesztett börtönbüntetése után, csak a győr-újvárosi katolikus templom kiségitő kántora lehetett. A rendszerváltást *Bátor Imre*, *Berkes János* és *Kovács József* érte meg. Közülük *Bátor Imre* hagyott hátra kéziratoss visszaemlékezést.

Pörncze József korai haláláról és *Farkas Dénesnek* a forradalom idején betöltött szerepéről már írtunk. Ő ezt követő rövid börtönbüntetése után Budapesten, a lányánál élt teljes visszavonultságban.

Földművesek, iparosok és munkások, valamint a pótképviselők

Bocskay István időszakos munkából élt, majd kapuőr lett, súlyos baleset érte, és 1984-ben meghalt. *Bús Imre*, amint ezt már leírtuk, felajánlotta földjét az államnak, és felesége tanári jövedelméből, valamint megmaradt kertjük terméséből éltek. *Domonkos János* termelőszövetkezeti nyugdíjasként hunyt el. *Fehér Ferenc* szabadulása után kőműves, majd művezető lett, és ebben a státusban ment nyugdíjba. *Iszak Kálmán* cukorrépa-átvevőként dolgozott, majd bérelt földön gazdálkodott, és végül magánüzletekben volt raktáros. *Kántor József* utolsó éveiben az egyházközség pénztárosa, majd elnöke volt, de ellátta a kántori teendőket is. *Kolbert János* nehéz sorsáról már írtunk. Raktári segédmunkásként végezte, családja szerint tisztázatlan körülmények közötti autóbalesetben halt meg. *Pusztai Ferencnek* a párt önfeloszlatása utáni életéről semmit sem tudunk, közúti baleset következtében halt meg 1962-ben, ötvenhárom éves korában. *Pusztai Sándor*, amint ezt már leírtuk, építésvezető volt a diósgyőri vasgyárban, 1966-ban bekövetkezett hirtelen haláláig. *Szabados Pál* visszakertült a szakmájába, gyártmánytervező szabász lett, ami az ő szakmájában alkalmasint a legmagasabb szakmai beosztás. *Tasler Lajos* szabadulása után a termelőszövetkezet raktárosaként dolgozott nyugdíjazásáig. *Id. Tóth László* tsz-kocsisként végezte. *Vörös Lajos* a kámi Kisfaludy Termelőszövetkezet elnöke lett, ami e sorok írói szerint nem kifogásolható, mert ebben a pozícióban sokat tudott használni faluja népének. A szombat-helyi Vízgazdálkodási Vállalat anyaggazdászaként vonult nyugdíjba. Végül *Zomborszky János* egy szakszövetkezet elnökhelyettese és agrónómusa lett, majd a Ságvári Tsz főraktárosaként nyugdíjazták. Az itt tárgyaltak közül egyedül ő élte meg a rendszerváltást.

Mit mondhatunk az itt leírtakról? A földművesek legtöbbségének sorsát a birtokos parasztság likvidálásának programja határozta meg, és sokuk élete szegénységbe torkolt. A két iparos, *Fehér Ferenc* és *Szabados Pál*, eljutott a

művezetőség és a gyártmánytervező szabályságig, a szocializált mezőgazdaságban szerepet vállaló Vörös Lajost és Zomborszky Jánost pedig felhasználták, mint az értelmiségieket.

Végül a *pótképviselőkről* a következőket. *Gábrriel János* a börtönből és a rendőri felügyelet alóli szabadulása után, a rendőri zaklatások miatt Budapesten élő lányához költözött, és a Kereskedelmi Asztalos- és Lakatosipari Vállalat festőrészlégének dukkózó csoportvezetőjeként nyugdíjazták. *Horváth Ferenc*, amikor 1963-ban egyéni kegyelemmel szabadult, a tapolcai borpincében segédmunkás, majd egy tihanyi étteremben pincér lett, bérelt földön is gazdálkodott. Egy közúti balesetben halt meg viszonylag fiatalon. *Harnóczy Kálmánról* már írtunk, visszavonultan élt. *Keszler Aladárt* szakértelme miatt felhasználták. Államosított üzemének vezetője maradt, majd a Tapolcai Tanácsi Műszerművek egyik részlégének vezetőjeként ment nyugdíjba. *Csontos Tamás* egy ideig mezőgazdasági napszámosmunkából tartotta el családját, majd tsz-könyvelő lett; nyugdíjazásakor már főkönyvelő volt. *Szabó Ferencről* annyit tudunk, hogy könyvelőként kisiparosoknál dolgozott. *Bakó Mátyás* főagronómusként ment nyugdíjba, és 1980-ban tagja lett az Agrártudományi Egyesületnek. Az értelmiségi foglalkozást betölteni tudó Keszler Aladártól, Csontos Tamástól és Bakó Mátyástól eltekintve a legszerényebben éltek tehát valamennyien.

Minderről, összefoglalásként, nem írhatunk mást, mint hogy a Kádár-rendszer azt tette velük is, mint az ország egészével: a lehető legolcsóbban vásárolta meg az akkor megváltoztathatatlanba való belenyugvást. Közéleti szerep és a rendszerváltás előkészítésében való részvétel a képviselők egyikének sem juthatott.

A késői és szerény elismerés

A rendszerváltást a külföldre menekültek közül tízen, Babóthy Ferenc, Belső Gyula, Eszterhás György, Koczor János, Kovács K. Zoltán, Mézes Miklós, Pete Ferenc, Pócza Lajos, Varga László és Villányi Miklós, az itthon maradtak közül tizenhárman, Bátor Imre, Berkes János, Bodnár János Antal, Farkas György, Keresztes Sándor, Kovács József, Kovács László, Matheovits Ferenc, Nagy Lajos, Szabó Ferenc, Tuba István, Ugrin József és Zomborszky János, tehát összesen huszonhárman élték meg. Közvetlenül a rendszerváltás előtt hunyt el a külföldre menekültek közül Zoltán Pál, 1989. január 15-én, és az itthon maradtak közül Csontos Tamás, 1989. július 17-én.

A rendszerváltást megélt huszonhárom képviselőt, múltjuk elismeréseként és annak demonstrálására, hogy a rendszerváltás utáni első magyar ország-

gyűlés az utolsó törvényesen megválasztott, 1947–1949. évi országgyűlés örököse, meghívták az új országgyűlés 1990. május 2-i megnyitójára. Közülük csak heten, Keresztes Sándor mint a KDNP és Kovács László mint az FKGP megválasztott képviselője, valamint Belső Gyula, Kovács K. Zoltán, Nagy Lajos, Pethe Ferenc és Varga László mint a KDNP vendégei vettek részt ezen az ülésen, ebben a késői csekély elismerésben tehát csak nagyon kevesen részesültek. Mézes Miklós itthon volt nemcsak az 1990. évi, hanem az 1994. évi választások idején, és nagy aktivitással vett részt a választási küzdelemben szülőföldjén, a kapuvári választókerületben, beszédet tartva számos helyen, de az ünnepélyes megnyitóján nem tudott részt venni.

Más formális késői elismerést is csak kevesen kaptak. Bálint Sándor lebontott szegedi szülőházán 1984–2004-ben emléktábla volt. 1989-ben a szegedi Pantheonban elhelyezték mellszobrát, Újszegeden művelődési ház viseli nevét. A katolikus egyház kezdeményezte boldoggá avatását. Eckhardt Sándor a rendszerváltás után posztumusz visszakapta akadémiai rendes tagságát, és posztumusz Kossuth-díjat kapott. Barankovics Istvánt 2001. december 13-án, feleségével együtt, újratemették Budapesten, a Kerepesi temető díszsírhelyén. A sírjuk melletti sírba temették a 2003. május 17-én meghalt Varga Lászlót, és a közelben kapott díszsírhelyet a 2008. március 6-án meghalt Kovács K. Zoltán. 1998. szeptember 15-én a pécsi sportuszoda fölvette Abay Nemes Oszkár nevét, ő ugyanis több nemzetközi úszóverseny győztese volt, két alkalommal főiskolai világbajnokságot és csapatban olimpiai bronzérmet is szerzett. Emléktáblát helyeztek el Varga László budapesti, Galamb utcai lakóházának, Farkas György mogyoródi szülőházának és Mihelics Vid budapesti, Attila utcai lakóházának falán. P. Károlyi Bernát emlékét, a kommunista idő áldozatául esett öt rendtársával együtt, szerény emléktábla őrzi a Margit körüti ferences templom bejáratának belső oldalán.

A rendszerváltást megélt huszonhárom képviselő aktív részvétele elvben lehetővé tette volna a DNP újjászervezését, ez méltó elismerés lett volna számukra is, de nem ez történt. A külföldre menekültek közül csak Kovács K. Zoltán járt haza rendszeresen Münchenből már 1989 első hónapjaiban, a rendszerváltás kezdetén. Varga László túl későn, az új Országgyűlés megnyitójának napjaiban jött haza, és ezért nem lehetett befolyása az ezt megelőző idő eseményeire, a KDNP újjászervezésére és kialakítására. A későbbiekben is csak ők vettek részt nagyobb súllyal a politikai életben. Kovács K. Zoltán saját képviselővé választásának gondolatát elutasította. Varga Lászlót 1994-ben választották meg először újra képviselővé, nem is az akkori pártvezetés, hanem dr. Mészáros Gyula akkori Pest megyei elnöknek és Pest megyei listavezetőnek a döntéshozó testület ülésén megtartott felszólalásának és elő-

terjesztett javaslatának a hatására; e javaslatával a döntéshozó testület nagy többséggel értett egyet. Hazajött még Pethe Ferenc, de nem kapcsolódott be a politikai életbe, valamint Babóthy Ferenc, de ő már csak élete legvégén, súlyos betegen. Látogatóként megfordult a KDNP székházában Eszterhás György, Mézes Miklós és Villányi Miklós.

Az itthon maradtak politikai szereplését és vitáikat nem itt, hanem a KDNP történetének kezdeteként lehet csak tárgyalni. Itt csak azt ismételhetjük meg, hogy közülük 1990-ben csak ketten kerültek be a parlamentbe, Keresztes Sándor a KDNP és Kováts László az FKgP színeiben. Ekkor még ketten kísérelték meg a parlamentbe való visszakerülést, Kovács József a Zala megyei KDNP-lista első és Szabó Ferenc ugyanezen lista második helyén, de sikertelenül. A többiek egy részének tényleges politikai szerepet nem jelentő KDNP intézőbizottsági tagság, helyi szervezeti elnökség vagy tiszteletbeli elnökség jutott, más részüknek ez sem, azok pedig, akik 1992-ben még életben voltak, Barankovics-émlékérmet kaptak. Az elismerés megadására sokuk esetében kevés is volt az idő. Az itthon maradottak közül Bátor Imre, Farkas György és Tuba István, a külföldre menekültek közül Belső Gyula már 1991-ben meghalt, őket 1992-ben követte Berkes János, 1993-ban Nagy Lajos, Ugrin József és Pócza Lajos, 1994-ben Villányi Miklós. Nemcsak a hivatalos Magyarország, hanem a KDNP sem adta meg nekik azt az elismerést, amit helytállásuk és méltósággal elviselt nehéz sorsuk miatt megérdeméltek volna.

9.

A tanulságok és a következtetések*

Könyvünk utolsó, zárófejezete az előző fejezetekből levonható tanulságokat és következtetéseket foglalja össze, elsősorban annak 1., 2. és 5. fejezetére, az akkor lezajlott nagy vita ismertetésére támaszkodva. Egyértelműen történettudományi mű az első nyolc fejezet után véget érne, mert történész nem veheti fel a „mi lett volna, ha” kérdését, és főként nem kísérelheti meg e kérdés megválaszolását. Ez a könyv azonban – még ha áttekinti is a nagy vitának és közvetlen következményeinek történetét – nem vagy legalábbis nem csupán történettudományi mű, és csak egyik szerzője történész. Ezért nem kerülhetjük el, hogy megkíséreljük a tanulságok és következtetések összefoglalását, sőt ez talán kötelességünk is. Ez elsősorban e szerzők idősebbikének kötelessége, aki élt ebben a korban, ismerte a tragédia főszereplőit vagy legalábbis nagy részüket, sőt akit szoros személyes, valósággal atya-fiúi kapcsolat fűzött közülük nem is egyhez. E fejezetet természetesen csak a végső szó kimondásának igénye nélkül írhatjuk meg, a végső szó egyébként e kérdésben, mint az ilyen kérdésekben általában, feltehetőleg sohasem lesz kimondható. Emellett itt is le kell írunk, amint ezt már ismételtén megtettük, hogy e szerzők idősebbike nem tagadhatja le, sőt nem is kívánja letagadni a főszereplők egy részéhez fűződő érzelmi kapcsolatát. Ennek ellenére természetesen a lehető legteljesebb objektivitásra törekszünk.

Noha az a cikksorozat, amelyen e könyv 1., 2. és 5. fejezete, valamint ez az összefoglaló fejezet is elsősorban alapul, „A nagy vita a magyar keresztény politikáról” címet viseli, témája bővebb ennél. Már eddigi részei is sokkal többel foglalkoztak; a tárgyalt négy év egyházi, keresztény és nemzeti politikai magatartásának alapvető kérdéseivel. A tanulságok és következtetések tehát szükségképpen mindhárom kérdéskörre vonatkoznak, már csak azért is, mert ez a három kérdéskör elválaszthatatlan. A központi kérdés ugyanakkor, mind-

* E fejezet első változata (Szakolczai 2008–2009, negyedik rész) az *Egyházforum* 2009. évi 2. számában jelent meg.

három probléma tekintetében, ugyanaz, és ez is elválaszthatatlanná teszi ezt a három kérdéskört. Mi volt vagy inkább mi lett volna a helyes magatartás, mind egyházi, mind keresztény politikai, mind nemzeti politikai szempontból a háborút veszített és a szovjet csapatok által megszállt országban, ahol a tényleges hatalom a szovjet megszállóké volt, akik nyilvánvaló módon a szovjet rendszerhez hasonló berendezkedés kialakítására, majd később ennek fenntartására törekedtek, és ezért minden lehető eszközzel támogatták az ugyanerre törekvő magyar kommunistákat.

A helyes magatartást, mindhárom kérdéskör tekintetében, a világpolitikai helyzet és az ennek függvényében kialakult magyar belpolitikai helyzet határozta meg. A felvetett kérdést csak ebből kiindulva válaszolhatjuk meg.

A világpolitikai és a belpolitikai háttér

Az Európa nyugati és keleti fele közti határ ott húzódott, ahol az angol-amerikai és a szovjet csapatok találkoztak. A demarkációs vonalat valamivel korábban húzták meg, mint amikor a csapatok ténylegesen találkoztak, de a megállapodást betartották: az amerikaiak átadták Tübingiát, a szovjetek pedig egyes északnémet területeket. Nem sok kétség lehetett azonban afelől, hogy a hatalom a megszállóké, azé a hatalom, akié a fegyver. Lehetett vagy nagy valószínűséggel voltak fantazmagóriák, mindkét oldalon, be lehetett vetni a propaganda vagy egyes esetekben akár a pénz eszközét is annak befolyásolására, ami a demarkációs vonal túlsó oldalán történt, de tudtunkkal a fegyveres beavatkozásnak még a komoly gondolata sem merült föl az esetleges támadás elhárításán túlmenően. Ezt egyértelműen megírta a nyugati sajtó, és ez világosan felismerhető volt abból, amilyen visszafogottsággal a nyugati diplomaták nálunk is viselkedtek, nem vitatva a szovjetek, személy szerint Vorosilov meghatározó szerepét a Szövetséges Ellenőrző Bizottságban.

E visszafogott viselkedés érdekes példáját írta le Balogh Margit (2002). „H. F. Arthur Schoenfeld, az amerikai diplomácia Budapesti képviselője 1945. április 30-án arról tájékoztatta külügyminiszterét, hogy hivatalában felkereste őt Pálffy József gróf, és bizalmasan arra kérte, hogy Serédi utódjára vonatkozó ajánlását juttassa el Rómába, báró Apor Gábor vatikáni magyar követnek. [...] A gróf (és a mögötte álló politikai erők) két jelöltje: P. Jánosi József jezsuita szerzetes és Mindszenty József püspök közül a püspököt preferálta. A diplomata jelentéséről az amerikai kormány részére értékelő feljegyzés készült. Igen tanulságos az a gondolatmenet, amelynek összegzéséként a jelentés összeállítója Pálffy gróf kérésének elutasítását javasolta. »Jómagam sem-

mit sem tudok az említett két papi személy politikai nézeteiről, sem arról, hogy milyen hírben állnak. Személyes véleményem az, hogy az üzenetnek részünkről Aporhoz való eljuttatása politikailag nagyobb veszélyt jelent még annak ellenére is, hogy pusztán postásként szolgálunk, mint az esetleg megszerzett előny. Ha kitudódik, kedvezőtlenül érintheti a szovjet hatóságokkal és az Ideiglenes Nemzeti Kormányral fennálló kapcsolatainkat. Noha előfordulhat, hogy néhány kérdésben szembe kívánunk helyezkedni a szovjetekkel Magyarországon, viszont ügyünket nem fogja segíteni, ha azt hiszik, hogy okkal gyanakszanak ránk a Vatikán és a klerikális párt ellenük irányuló manővereinek támogatása miatt.« Nyilvánvaló, hogy az amerikaiak a prímási utódlás miatt nem akartak a legcsekélyebb mértékben sem súrlódni a szovjetekkel” (i. m. 82–83). Nem tudjuk, hogy Barankovicsnak volt-e teljes vagy részleges tudomása erről az ügyről. Azt viszont e szerzők idősebbje határozottan és személyes emlékei alapján tudja, hogy ismételten és a leghatározottabb formában tájékoztatta pártja tagjait, elsősorban a hozzá közelebb állókat az amerikai és általában a nyugati diplomácia rendkívül visszafogott magatartásáról, valamint arról, hogy részünkről nagyobb mértékű beavatkozásra számítani súlyos tájékoztat-lanság, sőt naivitás.

A szovjetek hatalma tehát nem lehetett vitás, de kezdetben lehetett kétség afelől, hogy hogyan és mire akarják felhasználni hatalmukat, mik a valóságos céljaik. 1945-ben még lehetett úgy gondolkozni, hogy a szörnyű atrocitások a háború elkerülhetetlen velejárói, különösképpen egy sokat szenvedett nép katonái részéről; a katonák magatartása mindig rosszabb, mint ugyanazon nép civiljeié. Ekkor még föl lehetett tételni, hogy a szovjetek el fognak tűnni egy velük szemben nem ellenséges, az ő érdekeiket és törekvéseiket tiszteletben tartó, demokratikus, baloldali sőt szocialisztikus szellemű magyar kormányzatot. Olyan magyar kormányzatot, amely óvakodik mindattól, ami sértheti vagy különösképpen provokálhatja a szovjeteket, de mégsem megy el a kommunisták korlátlan uralmáig és a proletárdiktatúráig.

Ezek a remények gyorsan szétfoszlottak. Churchill, aki ekkor már nem volt miniszterelnök, 1946. március 5-én, tehát nem egészen egy évvel az európai háború befejezése után mondta el híres fultoni beszédét. Ebben a leghatározottabban beszélt a Szovjetunió expanziós törekvéseiről, és először használta a vasfüggöny szót. Ez a vasfüggöny nyilván ott húzódott, ahol meghúzták azt a demarkációs vonalat, amelyen innen és túl más fegyverek határozták meg az eseményeket. Ez, noha az igazságot nyilván ki kellett mondani, amit Churchill meg is tett, nem csökkentette, hanem növelte a kelet-európai népek kiszolgáltatottságát, hiszen most már nem a demarkációs vonaltól keletre, hanem a vasfüggönytől keletre kerültek. Truman 1947 márciusában mond-

ta el kongresszusi beszédét, amelyben meghirdette a később róla elnevezett Truman-elvet, a feltartóztatás, a containment, de nem a visszaszorítás, a rollback elvét. A rollback 1989-ben jött el, több mint negyven évvel később. Ez a beszéd tekinthető a hidegháború formális kezdetének. Ami ekkor történt, az, noha a Truman által bejelentett intézkedéseket nyilván meg kellett tenni, és ezeket be is kellett jelenteni, ismét még nehezebbé tette a kelet-európai országok helyzetét, mert háborúban, még ha ez hidegháború is, kevésbé lehet eltérni ellenséges elemeket a hátszágban, mint békében, még ha ez a béke bizonytalan és ingatag is.

A magyar belpolitikai események szorosan követték a világpolitikaiakat. A fultoni beszédet a KALOT és az összes nem kommunista társadalmi szervezet felszámolása, valamint Nagy Töhötöm és Kerkai kalandjának, a szovjetekkel való kapcsolatfelvételi kísérletnek az összeomlása követte. A Truman-beszéd után nem sokkal következett a Kiszgadzapárt megtörése. Mindez természetesen egymásutániság és nem oksági kapcsolat. Az események végső oka szovjet hatalmi törekvés volt, és nem ennek a törekvésnek a nyugati felismerése. Az 1947. évi választás, ahogy végbement, ezt ma már világosan látnunk kell, rossz helyzetmegítélésen alapult, és az ellenzék sikere csak átmeneti eseményt hozhatott. Rákosi nyilván nem tételezte fel, hogy Barankovics Demokrata Néppártja és Pfeiffer Magyar Függetlenségi Pártja ilyen eredményt ér el egészen rövid idő alatt a semmiből. Azonnal meg is jött a válasz: a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítése. Ezt követően nem lehetett kétséges, hogy mi előtt állunk, jött Rákosi 1948. január 10-i beszéde, és ezt követően mindaz, amit e könyv 5. fejezetében tárgyaltunk.

Mindennek logikus következménye, hogy 1945-ben – a fultoni beszéd tekinthető az e korszakot lezáró határnapnak – indokolt lehetett egy, a szovjektől való függést elismerő és őket nem provokáló, de mégis demokratikus alternatíva keresése, de megengedhetetlen volt bármiféle nyílt szovjetellenesség, bármiféle extrém konzervativizmus vagy különösképpen a szovjetek bármiféle provokálása. Ezt elvben a Truman-beszédig és a gyakorlatban a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítéséig még követhette az ugyan már megalapozatlan, de pszichikailag mégis érthető remény korszaka; a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítése és főként Rákosi 1948. január 10-i beszéde után azonban a magyar polgári politikának csak egy racionális célja lehetett: a kármentés, a vész és a csapás csökkentése, amennyire ez egyáltalán lehetséges. Ezt ma kimondani könnyű, és az ezzel szembeni ellenvélemény ma már szinte lehetetlen, de akinek volt szeme a látásra, füle a hallásra és értelme a tények felfogására, annak ezt látnia, hallania és értenie kellett legalábbis 1947 őszétől, a Magyar Függetlenségi

Párt mandátumainak megsemmisítésétől 1948. december 26-ig, Mindszenty letartóztatásáig. Ezt követően már senkinek semmiféle kétsége sem lehetett afelől, hogy mi következik. Addig is csak az lehetett a kérdés, hogy ki és milyen mértékben ismeri fel a nyilvánvalót, és milyen mértékben képes levonni a nyilvánvaló tényekből a nyilvánvaló következtetéseket.

A legfontosabb vitapontok

Vizsgáljuk meg most, a most leírtak árnyékában és nem fényében, mert a fény szó itt nem alkalmazható, időbeli sorrendben, a főbb vitapontokat.

Az első kérdés a DNP-vel, a katolikus sajtóval és az ehhez kapcsolódó más konkrét problémákkal kapcsolatos vitát érinti. Nem lehet vitás Szekfű, Barankovics és Kerkai elvi állásfoglalásainak (lásd 1. fejezet, továbbá 2., 3. és 6. függelék, továbbá Szakolczai 2008a és 2009), valamint Kerkai, Barankovics és Varga László lépéseinek és Pálffy leváltásának (lásd 1. fejezet, továbbá Varga 1979) helyessége. Egészen Churchill fultoni beszédéig, ameddig még a nyugati nagyhatalmak sem láthatták egészen tisztán a Szovjetunió valódi szándékát, és amikor még ők is remélhették, napról napra kevésbé ugyan, de mégis, hogy a kelet-európai események más menetet vehetnek, csak olyan politika volt helyeselhető, amely a szovjetek számára legalább valamelyest elfogadható kereszténydemokrata politikai mozgalmat próbált létrehozni. Feltétlenül helyteleníteni kell tehát mind azt a törekvést, hogy Pálffy maradjon a magyar kereszténydemokrata párt vezetője, mind pedig azt a kísérletet, hogy Sulyok Dezső személyében (lásd 1. fejezet) határozottan konzervatív személyiség kerüljön a magyar kereszténydemokrácia élére.

Aligha alakítható ki más vélemény az első nagy összeütközést, a KALOT törekvéseit, a KALOT és a MADISZ közötti együttműködést, valamint a KALOT MIOT-tagságát illetően (lásd 2. fejezet, valamint Balogh Margit 1998). Volt némi – nyilván bizonytalan – alap annak feltételezésére, hogy a KALOT ezen az úton megmenthető volt, míg a merev szembehelyezkedés útja csak a KALOT azonnali pusztulására vezethetett. A KALOT-ot azonban így is főlszámolták, és ezért elkerülhetetlen ennek a kérdésnek a további tárgyalása.

A szerzők idősebbjét valóban fiúi tiszteletet fűzte Kerkai Jenőhöz, de mégis le kell írnia, hogy Kerkai sem számolt kellőképpen a realitásokkal, több szempontból sem. Mindenekelőtt a KALOT, eredeti formájában, mint félmillió tömegmozgalom, húsz népfőiskolával – vagy a háborús pusztítások után néhányal kevesebb – semmiképpen sem volt tartósan eltérhető a kommunista vezetés számára, és ezen még az sem változtatott, hogy a KALOT belépett

a MIOT-ba. Ugyanakkor az, hogy önként vonuljanak vissza a kommunista vezetés által eltűrt szűkebb keretek közé, aligha volt elvárható a KALOT vezetőitől, főként akkor, ha a kommunista vezetés leplezte saját szándékait. Ez az ellentmondás nem volt feloldható. Azt viszont, hogy a KALOT vezetése a szovjeteket próbálta kijátszani hazai ügynökeik, a kommunisták ellen, aligha minősíthető másnak, mint a realitásokkal nem számoló kísérletnek. Végül a KALOT tízéves jubileumi ünnepe és főként a Zeneakadémián megtartott rendezvény valóságos erődemonstráció volt, és a bölcsesség minimális követelménye lett volna, hogy egy védekezésbe szorított és létéért küzdő szervezet nem tart erődemonstrációt. Ezzel a KALOT szinte saját maga adott felszólítást saját megsemmisítésére. Ilyen akció lehetséges lett volna a fultoni beszéd előtt, megengedhetetlen volt utána.

Ennek ellenére az, amit az akkori egyházi vezetés a KALOT-tal, vezetőivel, és különösképpen a valósággal szentéletű Kerkaival szemben tett, nem menthető. Amint a 2. fejezet végén leírtuk, Kerkait, az ekkor már határozottan az ő oldalára álló jezsuita provinciális kérvénye ellenére is, az egyházi vezetés kapcsolta ki az ifjúság neveléséből azért, mert ezt „közvetve javallották” Meggyesi KALOT-főtitkár „tekintélyesítő kijelentései”.

Az itt leírtakhoz egy személyes emlék, az utolsó élő szemtanúnak, az idősebb szerzőnek személyes emléke tehető hozzá. Kerkai, aki a legapróbb részletekig betartotta a magatartására és így az alázatosságra és engedelmisségre vonatkozó rendi előírásokat, azt mondta egyszer nekem – nem tudom, hogy ezt a kijelentést az ellentét mely szakaszába helyezzem el –, hogy el fog menni Mindszentyhez mint volt diákja, és kérni fogja bocsánatát. Nem tudom, hogy sor került-e erre a találkozásra, de kétségtelen, hogy ennél mélyebbre nem lehet elmenni az alázatban. Valószínű, hogy még ez sem lett volna elegendő az események menetének megváltoztatásához.

Még a második nagy összeütközést, az 1947. évi választásokat megelőzően került sor a keresztény politikát illető elvi vitára (lásd 2. fejezet, valamint 8. függelék), amely tulajdonképpen sohasem volt vita, mert Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics sohasem kapott választ beadványára. A levelükben kifejtettek legfőljebb a Matheovits Ferenc és az ismeretlen DNP-képviselő két évvel később írt levelében foglaltakkal – (lásd 5. fejezet és 12. függelék) – vethetők össze. Amit ekkor ők hárman leírtak, ma is érvényes. Szerintük az, hogy „egy párt a nevében hordja-e a keresztény vagy katolikus jelzőt, közömbös”, az, hogy a párt alakításának „nyílt kezdeményezését a hierarchia vagy annak feje vállalta volna”, példátlan, és „a kereszténység szent jelvényeinek politikai felhasználása” elítélendő. Matheovits és ismeretlen társa ezzel ellentétes nézetet vallott. Matheovits helytelenítette, hogy „a párt most már csak

mint Demokrata Néppárt szerepel, a 'keresztény'- név nélkül, szükségesnek tartotta, hogy „hivatott hely [...] legalább hallgatólagosan elismerje”, és a párttal szembeni elítélő véleményét arra is alapozza, hogy „az 1947. évi július 25-i püspöki konferencia nem ismerte el világnézeti pártnak”.

Az 1945–1949-ben történtek helyes megítélése ismét megkívánja az utolsó élő szemtanút, e könyv íróinak idősebbje személyes emlékeinek felidézését. 1989-ben ismételtén meglátogattam pécsi lakásában az iszonyú sorsot, tizenkilenc és fél év börtönt és internálást elszenvedő Matheovits Ferencet, ahol az őt nagy szeretettel védő és gondozó feleségével élt. Csodálkozott, de egyben örült, amikor meglátott, mert tudta, hogy nem osztottam nézeteit, Barankovicsal tartottam. Mélységes tisztelettel bántam vele, amit sorsa és egyénisége miatt feltétlenül megérdemelt, beszélgetéseink a legőszintébbek voltak. Volt lelkiereje arra, hogy kimondja a rettenettest: hiába szenvedett, nem volt igaza. Ennél tiszteletre méltóbb magatartás nem képzelhető el.

Ez az elvi vita, valamint Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics álláspontjának rögzítése előzte meg a 2. fejezet és a 9. függelékben tárgyalt második nagy összeütközést, tehát azt, ami az 1947. évi választások előtt és alatt történt. A leírtakat főleg felidézni, és a kérdés megítélése aligha lehet vitás. Nem volt helyeselhető az az igény, hogy a párt képviselőjelöltjeinek és a lap szerkesztőbizottságának többségét a hierarchia delegálja, és mi sem volt indokoltabb, mint Mihelics és mások vehemens tiltakozása. Magyarázatot igényel azonban, hogy a szerzők idősebbjének emlékei szerint miért volt Barankovics e javaslatokkal szembeni ellenállása kevésbé határozott, mint Mihelicsé. Ez lehetett egyszerűen a vérmérséklet vagy a személyes magatartási mód különbsége, de valószínű, hogy ennél többről volt szó. Barankovics már sokkal korábban, 1945-ben, felajánlotta, hogy döntsön Mindszenty, ki legyen a párt vezetője, Pálffy-e, vagy ő. Végül Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics korábban, a 2. fejezetben már idézett levele (2. fejezet illetve 8. függelék) a következő passzust tartalmazza: „Alulírott Barankovics István a Néppárt politikai vezetésének átadására többször önként tett kísérletet, eddig az ő számára e poszt betöltése az előtte egyébként megnyíló politikai lehetőségek elutasításával, sőt egzisztenciális áldozatokkal járt együtt. Egyikünk esetében sincs szó arról, mintha mindenáron vezetni akarnánk. Önértetünk tiltja, hogy e kérdésben részletekbe menjünk.”

Személyes emlékeim szerint Barankovics volt az, aki e tragédia összes résztvevője közül a legvilágosabban látta, hogy mi fog bekövetkezni. Neki volt a legszélesebb világpolitikai tájékozottsága, és ő tudta a legvilágosabban fölmérni az eseményeket. 1945 tavaszán, amikor, Kerkai kezdeményezésére és a Varga László által lebonyolított puccsal félreállították Pálffy, felte-

hetőleg még volt reménye a kedvező kibontakozásra. Amikor azonban ezt a vezetőváltást nem követte sem a párt tényleges elismerése, sem a sajtó engedélyezése, látnia kellett, hogy mi fog következni. Ha volt valaki, aki világosan látta, hogy a Churchill-beszéd és a Truman-beszéd mit jelent, ő volt az. Látnia kellett, hogy számára, személy szerint, az a legjobb, ha visszavonul az első helyről, mert ez esetben itthon maradhat, szerepet vállalhat egy véletlenszerűen adódó kedvező fordulat esetén, és megőrizheti magát ennek idejére.

Most ismét, az utolsó élő szemtanú jogán, egy személyes emlék. A néhány fős pártnapok egyikének beszélgetésbe torkolló végén, az időpontot nem tudom még csak megközelítőleg sem felidézni, gyakorlatilag szó szerint a következőket mondta: „Bármennyire tiszteljem is a vértanúkat, nem érzem magam alkalmasnak az ilyen szerep betöltésére”. Mélységesen őszintének kellett tehát lennie akkor, amikor, már a hidegháború egyértelmű meghirdetése után, hajlandó volt leírni azt, ami már az előbb idéztünk: „Alulírott Barankovics István a Néppárt politikai vezetésének átadására többször önként tett kísérletet” (2. fejezet és 8. függelék). Az után viszont, hogy a vezetés az ő kezében maradt, teljesítette vállalt kötelezettségét az utolsó pillanatig, a Mindszenty-per kezdetét megelőző napig.

Az iskolák államosítása

Most érkeztünk el oda, ami nem volt a keresztény politikáról folytatott nagy vita tárgya, de talán mégis ez volt az egyik legfontosabb kérdése: az iskolák államosításához. Legyen szabad e szerzők idősebbikének ezen események leírását ismét az egyik utolsó élő szemtanú személyes emlékével kezdenie. A bencésekhez jártam, kiemelkedő egyéniség volt szinte valamennyi tanárunk, és még közülük is kiemelkedett szerény és közvetlen, de nagy tiszteletet parancsoló egyéniségével matematika–fizika tanárunk. Kétszer látogattam meg az iskolák államosítása után. Amikor először jártam nála, egy szörnyű bérkaszárnya nemhogy napot, de világosságot sohasem látó tenyérnyi, földszinti vagy első emeleti cselédszobájában lakott, harisnyát kötött és lázadt. (A kézzel tekerős harisnyakötő gépet ekkor még a legnyomorultabbak is meg tudták venni, sok „deklaszált elemnek” volt ez akkor a kenyere.) „Ahhoz, hogy elvegyék az iskoláinkat, hozzá vagyunk szokva” – mondta. „Sokszor megtették, mindig visszaszereztük őket. Arra viszont, hogy az egyház parancsoljon ki minket az iskolából, még nem volt példa. Mivel használok többet az egyháznak és a hazának, ha harisnyát kötök, vagy ha matematikát és fizikát tanítok? Ha matematikát és fizikát tanítok, bárhol, és ha senkinek meg

nem mondom, hogy bencés vagyok, mégis tudja rólam mindenki, és minden tettem, ha jó, tanúságtétel hitem és egyházam mellett, és hasznára van a hazának.”

Akkor a Műegyetem tanári kara tele volt egykori bencés diákokkal. Valahogy elintézték, hogy ott dolgozhatott, feltehetőleg először eseti megbízás alapján, mint óraadó gyakorlatvezető. Ilyen esetben viszonylag laza volt a személyzeti ellenőrzés, az ilyen megbízás elfogadása egyházi részről sem volt tilos a számára. Az történt, amit mondott. Senkinek nem mondta, hogy bencés, mégis tudta róla mindenki, és minden tette, mert minden tette jó volt, tanúságtétel volt hite és egyháza mellett, és hasznára volt a hazának. Élete és magatartása példakép volt mindenki számára. Ekkor jött el a két bencés gimnázium visszaállításának ideje, és megkapta a diszpozíciót, hogy menjen tanítani Győrbe. Fellázadt ellene. Vele jót tettek, neki kötelezettsége van azokkal szemben, akik vele jót tettek, a munka, amit végez, hasznos, ő azt folytatja, amit tesz. „Ez a rendelkezés, az engedelmesség kötelez.” – „Akkor sem megyek, laicizáljatok.” – „Ennek semmi akadálya” – volt a válasz.

Ezt akkor a teljesen lehetetlen helyzetbe került szerzetesrendek tagjainak minden további nélkül megadták, megadták neki is. Amikor kézhez kapta az iratot, látta meg: „Sine spe remissionis in statum ecclesiasticum” („Az egyházi státusba való visszahelyezés reménye nélkül.”) „Ezt nekem nem mondtátok!” – „Ezt neked tudnod kellett volna!” – ami feltehetőleg igaz. Ezt mesélte el nekem, kétségbeesve, amikor másodszor és utoljára meglátogattam. Meghasonlott emberként halt meg, mert bencés szerzetesként akart élni és meghalni. És bizonyára jezsuitaként akart élni és meghalni Nagy Tőhötöm és Jánosi József is.

Érdemes idézni, amit Balázs Nándor, a tőlünk Amerikába került neves fizikus mondott róla egy nyilatkozatában. „A középiskolában a bencések pesti Szent Benedek Gimnáziumában kitűnő matematikatanárunk volt [...]. A háború után a Műegyetem professzora lett. Hallgatóimnak a Stony Brook Egyetemen ma is úgy tálalom a feladatokat, ahogyan azt tőle tanultam 12–13 éves koromban. A tábla bal oldalára felírta a példa adatait, alatta ment a levezetés, a jobb oldalon pedig a mellékszámítások, aláhúzva, bekeretezve, nyilakkal összekötve [...] Amerikában az egyetemi hallgatóim nem is sejtik, hogy a szellemi nagyapjuk [ő volt].” Neki köszönhetem én is, az idősebb szerző, hogy cikkeimben a legszigorúbb szerkesztő sem talál, vagy alig talál hibát. Toleránsabbnak kellett volna lenni vele szemben, nem lett volna szabad a bencés renden kívül befejeznie életét.

Ez egyéni tragédia – az országos tragédia ez után következik. Alapelv, hogy történelmi események elemzése során nem vethető föl a „mi lett volna” kér-

dése, de az adott esetben, ha helyreállították a kétszer hat katolikus egyházi középiskolát, akkor nem teljesen lehetetlen, hogy 1948-ban a kétszer hatnál többet, sőt talán egy gyakorlatilag az átmeneti moratóriumot megközelítő megoldást is ki lehetett volna alkudni. A kétszer vagy akár többször tizenkettő vagy az esetleges moratórium – sohasem tudhatjuk meg, hogy mit lehetett volna elérni – lehetővé tette volna annak a nemzeti vezetőrétegnek a felnevelését, amelynek hiányába most ez az ország valósággal belerokkan.

Mint kettőnk közül az idősebb, aki egyházi iskolába járt, ki merem mondani, hogy a magyar katolikus egyháznak az iskolák államosítását követő magatartása nem volt és ma sem védhető. Az egyház nem írhatott alá olyan megállapodást, amelyben lemond az iskolák zöméről, és megtart néhányat. Ez valóban az elvek feladása lett volna, ilyen megállapodás nem volt megkötendő, ilyen okmány nem volt aláírható. Ez megítélésem szerint nem vonható kétségbe. Az államosítási törvény meghozatala után azonban már más volt a helyzet. Amint ezt a férfi tanítórendek vezetőinek a 11. függelékben közölt levele félreérthetetlenül leírja, az idők parancsa ekkor már csak egy lehetett: „a megmenthetők megmentése”, „iskoláinknak a [már megtörtént] államosítás alól való mentesítése”, valamint az, hogy „a törvény végrehajtási utasítása katolikus intézményeinkre nézve minél kedvezőbb értelmezéseket és eljárásokat adjon” (uo.). Ekkor már nem lehetett szó győzelemről, a cél csak az elkerülhetetlen veszteség csökkentése lehetett.

Erre a lehető legjobb alkalmat adta, hogy a miniszter javasolt tárgyalást, és a férfi-tanítórendek vezetői a legbölcsebben emelték ki, hogy „ez az utolsó lehetőség arra, hogy az érintkezést a hatalom kezdeményezésére (kiemelés az eredetiben, a szerzők) vehessük fel” (uo.). Ennek elutasítása nem volt és ma sem helyeselhető. Hanem csak elítélhető. A „mi lett volna, ha” kérdése nem vethető fel, és nem válaszolható meg, tehát nem tudhatjuk, mi lett volna elérhető. Az azonban nem vonható kétségbe, hogy ha a szerzetesrendek vállalták volna a további tanítást, akkor talán nem lehetett volna úgy eljárni velük szemben, mint ahogy a későbbiekben eljártak. A további tanítást vállaló szerzetesrendek feloszlátását, főként, ahogy ez történt, a hatalom is csak nagyon nehezen tudta volna megindokolni.

Senkinek sem tulajdonítható „látnoki nagyság”, figyelemre méltó azonban, hogy az ezt a kérdést tárgyaló 1948. június 24-én tartott rendkívüli püspöki konferencia jegyzőkönyvében a következőket olvashatjuk. „Az egri érsek [Mindszenty felszólalása után] folytatja: Nem is kérjük, hanem a VKMiniszter felajánlja, az ő oldalukról legyen az a propozíció: egyelőre – négy évig hagyják meg. Ha az 1934. év előtti status quo ante alapján kapnák is meg, akkor szükséges lenne, hogy vitás esetekben egy bizottság legyen, amely dönt.

A püspöki kar álláspontja lenne: ha ti hoztok valamit, nem vagyunk ellene. Elyben mi ne nyúljunk bele, csak ne utasítsuk vissza a lehetőségeket. [...] Máris van egy bizalmas rendelet, mely szerint az iskolával nem kapcsolatos nevelőintézeteket visszaadják. Legyen erre valakink, aki tárgyal” (11. függelék, kiemelés tőlünk, a szerzők).

Ha ez a négy év négy év moratóriumot jelentett, márpedig feltehetően azt jelentette, akkor még a „látnoki” kifejezés sem alaptalan. A püspöki karnak ettől az értekezletétől Sztálin haláláig, 1953. március 5-ig alig több mint négy év és nyolc hónap telt el. A legszörnyűbb időt Mindszenty letartóztatásától, 1948. december 26-tól Sztálin haláláig, 1953. március 5-ig számíthatjuk, és ez négy év, két hónap, egy hét és három nap volt, a két adat egybevetése alapján tehát a négy év szinte pontosan beigazolódik. Nem tudhatjuk, hogy volt-e realitása a négyéves moratóriumnak, a teljes körű négy éves moratóriumnak nyilván nem, de valamiféle engedmény formájában feltehetőleg igen. A győzelemre, sőt még az aktív védelemre sem képesek legfőbb fegyvere az időre játszás, az időhúzás. „Qui tempus habet, vitam habet.” Vannak idők, amikor nem lehet győzni, vannak helyzetek, amikor csak egyet lehet tenni: valahogy túlélni, és menteni a menthetőt. Nem volt annyi bölcsesség, sem a magyar nemzetben, sem a magyar egyházban, hogy ezt felismerje.

Az ezzel a gondokozással szembeni alapvető ellenérvet Tardini, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára fogalmazta meg. Balogh Margitnál (2010: 49) a következőket olvashatjuk: „Mindszenti (sic!) és a megegyezést keresők között az a különbség, hogy Mindszenti állva, a megegyezést keresőket pedig térdelve fogják lefejezni.” Ezt a kijelentést Kerkai Jenő idézte az 1954. február 10-i kihallgatása alkalmával fölvetett jegyzőkönyv szerint (uo.). Tekintettel arra, hogy Kerkai 1948-ban járt Rómában, ez a kijelentés akkor vagy azt megelőzően hangozhatott el. Ebből a kijelentésből az következik, hogy állva meghalni méltóságteljesebb, és így a tárgyalás céltalan vagy akár eleve helytelen.

E felfogással szemben számos ellenérv hozható fel. Egyrészt akkor – tehát feltehetőleg 1948-ban – még nem volt egyértelmű és egzakt bizonyíték ennek a nézetnek az alátámasztására. Másrészt nagyon valószínűtlen, hogy a további tanítást vállaló szerzetesrendek ugyanolyan bánásmódban részesültek volna, mint ahogy eljártak velük szemben a további tanítás elutasítása után. Erre bizonyíték, hogy a további tanítást később vállalók, nagyon szerény és visszafogott módon, de léteztek. Harmadrészt tény, hogy a megegyezést keresők, vagy legalábbis jelentős részük, sőt a megegyezést nem is keresők, hanem a pillanatnyilag megváltoztathatatlan, elveik feladása nélkül, tudomásul vevők, vagy legalábbis nagy részük, visszaszorított helyzetbe kényszerítve ugyan, de

becsületüket megőrizve, létezhetek. Negyedrészt – a fortiora, fortia, fortissima szellemében – II. János Pál krakkói érsekből lett római pápa. Ha letérdelt volna, nem lehetett volna pápa, állva maradt, és nem fejezték le. A magyar helyzet sok szempontból rosszabb volt, mint a lengyel, Rákosi rosszabb volt, mint lengyel megfelelője, és a lengyel nemzetnek a katolicizmussal való azonosulása sokkal szorosabb, mint a magyaré, de tény, hogy az állva maradás – a szerény és alázatos, a mindenféle kiemelkedésről lemondó, de mégis becsületes állva maradás és a lefejezés elkerülése lehetséges volt. Ez nem az elnyomatás dicsérete, hanem annak elismerése, hogy még a legrosszabb elnyomatásnak is vannak határai. A jövő nem látható előre, és nem tehetők a jövőre vonatkozó egyértelmű kijelentések. Ezért a „menteni a menthetőt” politikájával szemben nem hozhatók fel egyértelmű ellenérvek, természetesen mindaddig, amíg ez a politika nem kerül ellentétbe a tisztességes emberi magatartás követelményeivel.

A kísérlet a tragédia elhárítására

Térjünk át végül az utolsó vitapontra, arra a kísérletre, hogy Mindszentyt kuriális bíborosként a Vatikánba hívják. Ezzel el lehetett volna hárítani a legrosszabbat, a letartóztatását és azt követő letartóztatás- és terrorhullámot. Balogh Margit (2010) részletesen foglalkozik Czapik Gyula egri érsek 1948. évi tárgyalásaival, de római útjáról alig tesz említést.

Először azt írja, hogy „a szeptember 9-i értekezleten [...] a legnehezebb kérdésnek Rákosi a Mindszenty-problémát tekintette, személyét mindennemű megegyezés gátjának tekintette.” Rákosi ekkor már a büntetőeljárást is meg alapozottnak vélte. „Czapik azonban a leghatározottabban kijelentette, hogy semmiféle Mindszenty elleni akciót nem vállal” (2010: 74). Másodszor a következőket írja. „Czapik érsek még egy utolsó kísérletet tett, hogy mentse a menthetőt, sőt ezúttal Mindszenty személyes szabadságát: 1948. december 2-án Barankovicsal és a jezsuita Jánosi József páterrel az oldalán, ismét csak szigorúan magánemberként, tárgyalt Révaival és Kádár Jánossal. [...] Barankovics a holtpontra jutott helyzet megoldására azt javasolta, hogy a magyar kormány és a Vatikán kössön úgynevezett „úriemberi megállapodást. [...] Néhány nap múlva Czapikék bizalmi embere, Mócsy Imre jezsuita tanár Rákosiék engedélyével – de Mindszenty tudta nélkül – elindult Rómába, hogy tájékoztassa az illetékeseket a szóbeli megállapodásról, s hogy a hercegprímást illetően a legjobb megoldásnak azt találták, ha a Szentszék véglegesen Rómába hívna” (Balogh 2010: 75). Amint az ötödik fejezetben már leírtuk, Mócsy

„csak közvetlenül karácsony előtt ért Rómába, ekkor már [...] nem kerülhetett a pápa elé, Mindszentyt karácsony másnapján letartóztatták, ezzel Mócsy küldetése tárgytalanná vált”.

Ennek a kérdésnek a teljes tisztázásával mindmáig adós a magyar történelemtudomány. Nem tételezhető fel, hogy ez a javaslat csak ekkor, az utolsó pillanatban merült föl, amikor megvalósítására már nem volt remény. Amint ezt a 3. fejezetben már ugyancsak tárgyaltuk, Mészáros azt írta, hogy Czapik 1948. szeptember-októberi római útjának azt volt a célja, hogy „igyekszik kikövetelni, hogy a Szentszék a Vatikánba rendelje Mindszentyt, végleges ot-tani tartózkodásra” (2005: 64). Ezek szerint ez már akkor is tárgyalási téma volt. Végül Rákosi szándékait illetően, amint ezt az ötödik fejezetben már ugyancsak tárgyaltuk, 1948. január 10-i beszédét követően aligha lehetett kétség. Ezt követően P. Kerkai kétszer is járt Rómában, első látogatását követően ott járt Bánáss püspök is, második látogatását követően pedig, amint erről az előbb volt szó, Czapik érsek. Ilyen körülmények között szinte elkerülhetetlenül fel kell tételeznünk, hogy ez a kérdés már P. Kerkai első és Bánáss püspök római útja alkalmával is fölmerült, és biztosnak kell tekintenünk, hogy fölmerült Czapik érsek római útja alkalmával is. Erre utalnak Kerkai Jenő életrajzírói is.

E kor történelmének megismerése elengedhetlenné teszi annak tisztázását, hogy mi történt a most felsorolt utak alkalmával és előkészítésük során. E szerzők fiatalabbja megtette mindazt, amit eddig megtehetett a primási és érseki levéltárakban, valamint a piaristák levéltárában is, ahol Czapik érsek hátrahagyott iratainak egy részét elhelyezte, továbbá az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is, de eddig sikertelenül. Félő, hogy erre vonatkozó iratok csak a Vatikán vagy a római jezsuita Generalizia irattárában lennének fellelhetők, de ott ezek az évek még nem kutathatók.

Az itt leírtak szempontjából alapvető fontosságú még az a kérdés is, hogy mennyire volt valóságos az az egyéves határidő, amelyet Rákosi 1948. január 10-i beszédében megszabott. Egy korábbi, az eseménysorozat utolsó szereplőjével, Mócsy Imrével foglalkozó cikkben (Szakolczai 2007b) leírtak szerint ez a határidő feltehetőleg halálosan komoly volt. Ez a cikk tudtommal sohasem került könyvtári forgalomba, és ezért itt is meg kell ismételniünk ezt az érvelést.

Bizonyított történelmi tény, hogy Hitler határidőnaplójába pontosan be volt írva, hónapokkal az esemény előtt, Lengyelország megtámadásának dátuma, és az ország lerohanása pontosan ezen a napon kezdődött el. Minthogy Hitler és Rákosi ugyanannak a hatalmi tébolynak a megszállottjai voltak, nem alaptalan az a feltevés, hogy hasonló volt a magatartásmódjuk. Ha igen,

akkor feltételezhető, hogy Rákosi is fix határidőket szabott magának. Ez a feltevés egészen konkrét formában fogalmazható meg. E feltevés értelmében Rákosi 1948. január 1-jével megfogalmazta, hogy december 31-ig végez minden ellenfelével, tehát az „egyházi reakcióval” és Mindszentyvel is, és ezt a határidőt be is tartotta. A dátumok tökéletesen egyeznek e feltevással. Január 10. gyakorlatilag megegyezik január 1-ével, és december 31. december 26-ával.

E feltevést támasztják alá az események is. P. Kerkai első és Bánáss püspök egyetlen római útjának e szempont szerinti feltételezhető sikertelenségét követhette a figyelmeztetés: Lénárd Ödön letartóztatása. Kerkai második és Czapik római útjának sikertelenségét követhette a második figyelmeztetés: Zakar András és Nagy Miklós letartóztatása. Mócsy vatikáni útja már a teljesen reménytelen utolsó kísérlet volt. December 3-án határozták el a kiküldését, a tényleges kiutazás december közepére maradt, mire kijutott, ott volt a karácsony, a pápa már nem fogadhatta. A határidő – a Rákosi által saját magának megfogalmazott határidő – letelt, és Mindszentyt december 26-án letartóztatták. Barankovicsnak és a magyar egyházi vezetőknek, Kerkainak, Bánássnak és Czapiknak tudnia kellett, hogy Rákosi szavait komolyan és szó szerint kell venni, de úgy látszik, hogy erről nem tudták meggyőzni a Vatikánt, mert még a pápa és legmagasabb szintű vezető munkatársai sem tudták, hogy kicsoda Rákosi, és mennyire kell komolyan venni az általa kimondott szavakat.

A második, alapvető fontosságú kérdés, hogy volt-e remény arra, hogy a Vatikán elfogadja azt a javaslatot, amelyet Mészáros szerint már Czapik előterjesztett, s amelyet Balogh szerint Mócsynak kellett volna előterjesztenie, és amelyről feltételezhető, hogy már korábban is előterjesztették. Meg merjük fogalmazni azt a nézetet, hogy ennek a javaslatnak az elfogadtatására nem volt remény. Semmi sem ellentétesebb a pápaság hagyományaival, mint hogy visszahívjanak egy főpapot, aki nem tetszik a világi hatalmasságoknak. Kétségtelen tény, hogy egy ilyen lépés beláthatatlan és tragikus következményekre vezető precedens lett volna. Ha Rákosi követelésére visszahívják Mindszentyt, akkor mi sem jogosabb, mint az a feltételezés, hogy két hét múlva ott lesz a Vatikánban egy másik követelés, hogy hívjanak vissza egy másik főpapot, és így tovább. XII. Pius korában nem volt realitása e javaslat elfogadásának. János pápának kellett eljőnnie, hogy kihozza Splyijt börtönéből, és hogy megvédje Döpfnert attól, hogy elvigye a Stasi, azzal, hogy áthelyezte Nyugat-Németországba. Mindszentyvel, akarata ellenére, feltehetőleg még XII. Pius utóda sem tett volna ilyen lépést, mert ez ellentétes lett volna az egyéniségével.

Az itt leírtakból egyenesen következik a harmadik kérdés: ha Rákosi fenyegetését komolyan kellett venni, és ha a Vatikántól nem lehetett határozott intézkedést várni, akkor mit kellett volna tenni a tragikus végkifejlet elkerülésére? A válasz, bármennyire megdöbbentő, viszonylag egyszerű: a Vatikán nem avatkozik be, döntő és meghatározó módon, a magyar ügyekbe, hanem a magyar egyházpolitika intézését a magyar egyházra hagyja. Köztudott, hogy Wyszyński vatikáni jóváhagyás nélkül kötötte meg a kelet-közép-európai katolikus egyházak első megállapodását a kommunista rezsimmel az 1950-es években, és ezért még dorgálást és pápai neheztelést is kapott, de érvénytelenítést vagy tiltást nem. Azonban az is igaz, hogy végső fokon jogérvényes megoldást csak a Szentszék köthetett volna a magyar állammal. A magyar püspöki kar többsége – ezt már Takács Ágostonra hivatkozva (András, Bálint és Szabó 1995: 84) tárgyaltuk az 5. fejezetben – kezdetben a megegyezésnek a megkísérlését, végül pedig a menthető mentésének megkísérlését pártolta. A férfi-tanítórendek – amint az 5. fejezetben és a *11. függelékben* leírtuk – a legteljesebb egységben tanítani akartak. A nyilvánvaló többségnek érvényesítenie kellett volna akarátát, itthon és nem a Vatikán támogatásáért folyamodva, nagy valószínűséggel nem is merte határozottan kimondani óhaját. Ez is olyan kérdés, amelyet még tisztázniuk kell a további kutatásoknak.

Mindszenty döbbenetesen erős egyénisége volt az, ami mindezt megakadályozta. Csak Mindszenty lehetett volna az, aki 1948-ban és különösképpen ez év utolsó hónapjaiban megváltoztathatta volna az események menetét, felismerve, hogy visszavonulásával vagy háttérbe húzódásával lehetővé tette volna a legrosszabbak elhárítását és a menthető mentését. Ennek felismerésére nemcsak akkor, hanem haláláig sem volt képes. Nyilvánvaló, hogy Rákosi el akarta kerülni letartóztatását, mert volt annyi politikai realitásérzéke, hogy egy bíboros és különösképpen Mindszenty letartóztatása súlyos nemzetközi következményekkel jár. Nem alaptalan az a feltevés, hogy Rákosi ennek elkerüléséért még árat is lett volna hajlandó fizetni, noha ez sohasem lesz egzakt módon bizonyítható. Az viszont közismert, hogy Mindszenty élete végén is ellentétbe került mind a Szentatyával, mind pedig a nagyhatalmak akkori politikai irányvonalával.

Megítélésünk szerint tehát az, ami ebben az időben történt, nagyrészt elhibázottnak tekinthető. 1945 legelején, ahogy ezt Szekfü és Barankovics javasolták (1. fejezet és 2.–3. *függelék*), rá kellett volna bírni a visszavonulásra az egyházi vezetés leginkább kompromittált tagjait, de ezt még csak fontolóra sem vették. Nem lett volna szabad Pálffy DNP-elnökségének fenntartására törekedni, és meghívni a konzervatív Sulyok Dezsőt a keresztény párt élére. Hallgatni kellett volna az esztergomi érsek közjogi szerepének gondolatáról,

és el kellett volna fogadni a köztársaságot, hogy milyen formában, az természetesen vita tárgya lehetett. El kellett volna kerülni a hatalom provokálását. 1947-ben minden erővel támogatni kellett volna Barankovicsot, és nem lett volna szabad felvetni a konzervatív „világnézeti párt” gondolatát. Az egyházi iskolák ügyében nem kellett volna az exkommunikáció kétes fegyveréhez folyamodni, ami csak mosolyra ingerelhetett egy ateistát, és menteni kellett volna a menthetőt. 1948-ban a hercegprímásnak a háttérbe kellett volna vonulnia, átadva helyét olyasvalakinek, aki képes lett volna a rossz leginkább elviselhető és a legkisebb áldozatokkal járó változatának kialakítására, a még meglévő pozíciók birtokában. Megváltoztathatta volna ez az eseményeket? Alapjában véve nem, de csökkentette volna a veszteségeket és a fölösleges szenvedést, és jobb helyzetbe hozta volna az országot is és az egyházat is az előbb-utóbb elkerülhetetlenül bekövetkező enyhülés – a már a Sztálin halálával megkezdődött olvadás – idejére. Egy nemzetnek szembe kell néznie történelmével, és egyszer le kell írni ezt a nyilvánvalót.

Csak a közjogi szerep és az államforma kérdése érdemel rövid kiegészítést, ismét az utolsó élő szemtanú jogán. E szerzők íróinak idősebbje 1946–48-ban közjogot hallgatott báró Kaas Albertnél, a felsőház volt alelnökénél, aki tehát arisztokrata is, magas közjogi méltóság is és professzor is volt. Előadásában többek között a forradalmak jogalkotásával foglalkozott. Elmondta, hogy a jognak a valóságot kell kifejeznie, és ezért tudomásul kell venni, hogy forradalmak idején egyes jogintézmények megszűnnek, még akkor is, ha – formálisan és ilyen értelemben jogérvényes módon – soha meg nem szüntetik őket. Kaas Albert érvelésének realizmusa és bölcsessége nem vonható kétségbe.

Mindezeket az eseményeket Mindszenty személye fűzi tehát egy csokorba. Ezért először vele kell foglalkoznunk, és ezt követően térhetünk át a legfontosabbra, a nemzeti sorskérdések tárgyalására.

Mindszenty József

Balogh Margit (2002) tökéletes leírást adott Mindszenty életéről, nem tehetünk mást, mint hogy röviden összefoglaljuk, ami e cikk szempontjából a legfontosabb. Mindszenty 1892-ben született, 1915-ben szentelték pappá, rövid káplánkodás után 1917-ben lett hittanár Zalaegerszegen, és 1919-ben, pappá szentelése után négy évvel, huszonhét éves korában lett Zalaegerszeg, a legnagyobb zalai város és megyeszékhely plébánosa. Ez példátlanul gyors előremenetel, ami folytatódott. 1921-ben esperes-plébános, 1924-ben címzetes pónói apát, 1927-től a zalai részek püspöki biztosa, tehát, alig harmincöt évesen,

funkciója szerint szinte püspök, 1937-ben pápai prelátus. Vaskézzel és egyben nagyon eredményesen irányította nemcsak városának, hanem környékének, sőt rövidesen a megye egészének hitéletét (Balogh 2002: 8–25). Virilistaként, azaz a legtöbb adót fizetők egyikeként tagja volt a Zalaegerszeg városi képviselőtestületének, sőt tagja volt a Zala megyei törvényhatósági bizottságnak is (i. m. 33). Aligha tévedünk, ha úgy véljük, hogy meghatározó szerepe volt a város és a megye életében is. Egész életében, huszonhét éves kora óta mindig csak parancsolt, ami rendkívül ritka egy pap életében, mert papok általában az engedelmesség hosszú évtizedei után kerülnek olyan pozícióba, hogy parancsolhassanak. Talán ez volt a leginkább az, ami ellentétes volt azzal a szereppel, amelyet 1945 őszén kapott a pápától, és amelyet ténylegesen alig három évig, 1948. december 26-ig, letartóztatásáig töltött be. Ebben az időben ugyanis a magyar prímás csak egyet nem tchett, nem parancsolhatott, főként a hatalom birtokosainak nem.

Egyéniségét döntő módon határozta meg az is, hogy zalai volt, és élete nagy részét Zalaegerszegen töltötte. Az 1930-as népszámlálás szerint Zala volt az egyetlen magyar megye, ahol a katolikusok részaránya meghaladta a 90 százalékot. Még ennél is többet mond az, amit Balogh (2002: 21) a város vallási megoszlásáról ír. 1920-ban a katolikusok száma 10 744, az izraeliták száma 1657, a reformátusoké és az evangélikusoké pedig 405, illetve 330 volt. Az izraeliták külön világot képviseltek, és nem változtattak a város katolikus jellegén. A nép zöme családi gazdálkodást folytató kisbirtokos volt, a gyerekek egyházi iskolába jártak, a nép vasárnap elment a templomba, és életét, nemcsak a vallásit, papjuk irányította. Ebben a közösségben a zalai részek püspöki biztosa parancsolt, néha szinte komikus módon (Balogh 2002: 41–42).

Mindehhez hozzájárul a zalai dombvidék csodás szépsége, valamint az, hogy ekkor még ide tartozott, Balatonfüreddel, sőt Almádival együtt, a Balaton északi, akkor „zalai” partja, az ország talán legszebb része, a Balaton-felvidék, barokk préházaival és apró falvaival, sőt egy rövid ideig még a zalai tájhoz olyannyira hasonló Muraköz is. Zala volt talán a régi Magyarország utolsó, még szinte érintetlenül megmaradt szigete, és mi sem érthetőbb, mint hogy e táj egyházi, sőt világi életének meghatározó egyénisége ragaszkodott mindahhoz, amit mindez jelentett.

Az ország más részei azonban már a két világháború között is sokban különböztek Zalától, és a második világháború hatalmas változásokat hozott. Egy háborút veszített, megszállt, méghozzá a szovjetek által megszállt, korlátozott szuverenitású, és ezt a korlátozott szuverenitást a szovjet rendszer megfelelőjének bevezetésére felhasználni akaró megszálló által irányított ország vezető főpapja, még ha egész élete ehhez a csodás tájhoz és csodás múltához kötöt-

te is, nem kötődhetett, csak a múlthoz. Mi több, ha egész életében mindig csak parancsolt is, ekkor már nem parancsolhatott, főként a hatalom birtokosainak nem. Szilárd jelleműnek és tántoríthatatlannak kellett lennie, késznek akár a vértanúságra is. Ezenfelül azonban ezen idő ideális magyar primásának rendkívüli intellektussal, világpolitikai tájékozottsággal és egészen különös, a vesztett helyzetből is győzelmet kicsikaró vagy legalábbis a vereség legsúlyosabb következményeit elkerülni tudó, végtelenül szívós és türelmes tárgyalási képességgel kellett volna rendelkeznie. Mindszentyből mindhárom tulajdonság hiányzott, de főleg a harmadik. Kemény, határozott, talán diktátori jellem volt, képtelen az ilyen szellemű tárgyalásra, sőt elvből elutasította a tárgyalás és a megegyezés gondolatát is.

Ebből egyenesen következik, hogy – racionálisan felmérve az akkori helyzetet – nagy valószínűséggel helyesebb lett volna más személy kiválasztása. A megválasztás előzményeit magyar szereplők tollából csak Nagy Töhötöm önéletrajzából ismerjük. Lehetséges, hogy túlértékeli saját szerepét, de a felelősség nagy részét magára vállalta azért, hogy a Szentszék Mindszenty ki-nevezése mellett döntött. Amikor a vasfüggöny mögül – noha ez a szó akkor még nem létezett, de az általa kifejezett valóság már igen – előkerült egy ki-emelkedő intelligenciájú és szuggesztív egyéniségű jezsuita, akit támogattak a rend legfelsőbb római vezetői, akkor befolyásának kellett lennie az eseményekre. Hogy valójában mekkora volt a szerepe, az csak a vatikáni és római levéltárakban lévő anyagok áttekintése után lehet majd teljes biztonsággal megmondani. Nagy Töhötöm ezt a hibát azzal tetézte, hogy nem merte elmondani Mindszentynek azt, amit a pápa mondott és Montini üzent, nagyobb prudenciát és mérsékeltebb magatartást ajánlva neki. Rendtársa, Varga László erről a következőket írta: „Öreg hibának tartom, hogy a primásnak nem mondta meg nyíltan, amit Montini üzent neki. Ez súlyos kötelessége volt, és nem kellett volna azzal törődnie, mi lesz a válasz. Jómagam Esztergomba csak akkor mentem, ha hívtak, és ez nagyon ritkán fordult elő, de akkor mindig nyíltan megmondtam a véleményemet, és sohase lett harag belőle” (Varga László S. J.: 1).

Ez idő magyar primásának vagy olyan szerzetesnek kellett volna lennie, aki egy nagy szerzetesrend, egy valóságos világszervezet súlyára, tapasztalataira és kapcsolataira támaszkodhatott, vagy olyasvalakinek, aki már megismerte az alárendelt helyzetben való helytállás törvényeit, vagy annak, akinek rendkívüliek a tárgyalási képességei. Meg is voltak az ennek megfelelő konkrét, elő is terjesztett jelöltek: egyrészt a jezsuita Jánosi, a bencés Kelemen Krizosztom és a dominikánus Badalik, másrészt az erdélyi Márton Áron. Azt, hogy ki lett volna a legjobb és legszívósabb tárgyalópartner, nem tudjuk megítélni.

Feltehető, hogy a Szentszék feltételezte, hogy Mindszentynek az őt támogató jezsuiták adják majd az intellektuális támaszt és a nemzetközi kapcsolatokat. Azt, hogy Mindszenty éppen velük kerül majd a legélesebb ellentétbe, akkor még nem lehetett előre látni. Nem kevésbé fontos, hogy az akkori teljesen bizonytalan magyarországi körülmények között, a szovjetek nyomasztó hatalmi fölényének árnyékában, senki sem lehetett biztos az általa javasolt vagy követett út helyességében. A tévedés lehetőségének felismerése alapvető intellektuális követelmény, és ez különösképpen indokolt volt az akkori körülmények között és a taktikai kérdésekben. Saját tévedése lehetőségének el nem ismerése volt, nagy valószínűséggel, Mindszenty jellemének az az eleme, amely a leginkább akadályozta őt feladatának sikeres betöltésében.

Ezekhez a problémákhoz járult politikai konzervativizmusa. Legitimizmus köztudott volt. Legitimista volt azonban gyakorlatilag az egész bencés rend, és így föltehetőleg Kelemen Krizosztom is, de ez akkor már inkább érzület volt, mint politikai törekvés. Azt, hogy Mindszenty azonnal, mint az ország első zászlósurára fog fellépni, és az lesz az első dolga, hogy levelet küld Ottónak, nem lehetett racionális módon feltételezni. Nem is ez volt azonban a legsúlyosabb probléma, hanem az új rendszer várható időtartamára vonatkozó elképzelése. Mindszenty emlék- és érzületvilágát az határozta meg, hogy a kommun és a nyilasuralom múlt epizódok voltak az ezeréves Magyarország, a közel ezeréves keresztény Magyarország, valamint a király és az esztergomi érsek ugyancsak közel ezer éves szoros kapcsolatának történetéhez képest. Múltja, személyes tapasztalata és egész gondolatvilága azt sugallta, hogy ugyanilyen epizód lesz az oroszok és támogatottjaik uralmának ideje is, és a magyar világ egyetlen és természetes rendje – amelyet a leírtak szerint Zala képviselt a legjobban – mindenképpen és rövidesen visszatér. Feltehetőleg ez az érzület volt a történetek elsődleges magyarázata.

A nemzeti sorskérdések

Mindszenty az itt leírtak, tehát tévedései ellenére sokak szemében a magyar nemzet és a világegyház hőse, a Rákosi rendszerével szembeni magyar ellenállás legfontosabb és a sztálini rendszerrel szembeni világméretű tiltakozás egyik legfontosabb képviselője, sőt megszemélyesítője volt. Ezt a rangot puritán egyénisége, az egyháznak tett szolgálatai és minden kor üldözöttei melletti kiállása miatt is megérdemli. Személyes súlyát megerősítette VI. Pál is azzal, hogy fogadta, amikor elhagyta az amerikai követséget, és a világegyház is azzal, hogy – ezt követően – ünnepelte. Mindszenty azonban az ország közvé-

leményének nagy része szerint nemzeti hős is, ott van a helye nemzeti hőseink sorában, és ez az, ami szerepét számunkra különösképpen elgondolkodtatóvá teszi.

A Kossuth téren két szobor áll, Kossuth és Rákóczi szobra, és a tér sarkánál a harmadik, Nagy Imréé. Mindszentynek nem áll itt szobra, de itt van a közvetlen közelben furcsa emigrációjának tizenöt éves színtere. Sorsa Kossuth és Rákóczi sorsához hasonlít jobban. Mindhárman reménytelen és elbukott szabadságharc vagy ellenállás emigrációba kényszerült vezérei. Felvethető a kérdés, hogy vajon nem azért buktak-e el, mert nem ismerték fel lehetőségeik határait, és arra törekedtek, amit nem érthettek el. Bukásukat fegyverletétel, elnyomás és megalázkodás követte. Mégis ők az idegen elnyomással szembeni ellenállás nemzeti hősei a magyar történelem végéig.

Nehéz feltételezni, hogy a török időkben kivérzett ország, Rákóczi idején, megnyerhetett volna egy nyolc évig elhúzódó háborút egy világhatalommal szemben. A legnagyobb elnyomás Lipót halálával, 1705-tel véget ért. Köztudott, hogy I. József hajlandó lett volna a nemzettel való kiegyezésre, és jobb feltételeket lehetett volna elérni trónra lépésekor, amikor még az egész Dunántúl Rákóczi kezében volt, és huszárai Bécset zaklatták, mint hat évvel később. A harcot fegyverletétel, majd, alig tizenkét évvel a fegyverletétel után, a Pragmatica Sanctio követte, az ország sorsának végleges és hosszabb távon végzetes összekötése a Habsburg Birodalommal. Nehezen vonható kétségbe, hogy Kossuth döntése, a Habsburgok trónfosztása politikai hiba volt, noha nyilván erre a lépésre is van magyarázat. Ezt a harcot ismét fegyverletétel, az aradi tizenhárom, az elnyomás, majd a kiegyezés követte, az ország sorsának a későbbiekben a történeti Magyarország felbomlását is okozó összekötése a Habsburg birodalommal. Végül már akkor aligha lehetett kétségbe vonni, hogy Mindszentynek a szovjetekkel és a kommunistákkal egyértelműen szembeforduló, sőt őket provokáló politikája nem vezethet győzelemre. Ezt is fegyverletétel, a bebörtönzöttek és kivégzettek hosszú sora, majd a békepapok és az ÁEH egyház fölötti uralma és a kétes értékű Ostpolitik évtizedei követték, nagy valószínűséggel mélyebb megalázkodás, mint amilyenre akkor került volna sor, ha elmarad a látványos ellenállás és ennek látványos bukása. Úgy látszik tehát, hogy a nemzet hajlik arra, hogy az elérhetetlenért harcolókat, a veszteseket, és nem az elérhetőt megszerzőket, a győzteseket tisztelje, az irrealitások kergetőit és nem a realitások felismerőit, és ez szorosan összefügg azzal, hogy a nemzet, fél évezrede szinte folyamatosan vesztes. Joggal vetődik fel a gondolat, hogy ez így, egészében, nemzeti tragédia-e, és ebbe a nemzeti tragédiába beleillik-e Mindszenty életének ez a kritikus fontosságú három éve.

Nagy Töhötöm, ahogy ezt már idéztük, a következőket írta erről. „Azért tartanak ma bennünket az angolszászok politikailag kevésbé tehetséges, egyensúlyát veszített népek, s ezt így, ezekkel a szavakkal meg is mondják, mert vezetőink vagy a fenntartás nélküli behódolás, sőt túllícitálás szégyenletes módszerére tértek át, vagy pedig, ha nem hódoltak be, akkor ezt is csak szélsőségesen és ösztönös indulataik levezetésével tudták megtenni, és még csak meg sem kísérelték a kis népek egyetlen fegyverét alkalmazni: a prudenciát, amely megtalálja az utat az elvek feladása nélküli megegyezéshez. Hidegfejű angolszászok, akik a helyzetek felismerésének mesterei, ezt az érzelmi illúziópolitikánkat – amint ők nevezik – soha sem megérteni, sem támogatni nem fogják” (2. fejezet, 7. függelék).

Nem tudhatjuk, hogy kik voltak azok a „hidegfejű angolszászok”, akiket itt Nagy Töhötöm idéz, és még az sem lehetetlen, hogy saját véleményét vagy Amerikát járt rendtársa, Jánosi József véleményét adta mások szájába. Ez nem változtat azon, hogy amit leír, mélységes igazság. Nemzeti sorsunkban egymást követik a reménytelen lázadások, azt ezeket követő fegyverletételek, és az ezek utáni elnyomás, behódolás és megalázkodás korszakai, rosszabb korszakok, mint amilyenekre a legkedvezőbb pillanatban megkötött legjobb valóban elérhető megállapodások, kompromisszumok vezettek volna.

Ez ismétlődő nemzeti tragédia, Rákóczi, Kossuth és Mindszenty személyes tragédiája között azonban van még egy, ha lehet, még szorosabb analógia, hosszú emigrációjuk. E hosszú emigráció alatt időszertülnné vált mindhárunk elvi álláspontja, amelyhez pedig változtatás nélkül ragaszkodtak. Rákóczi változatlan elvi álláspontja nem volt tartható a Pragmatica Sanctio és az ország újjáépítésének megkezdése után, Kossuth változatlan elvi álláspontja nem volt tartható a kiegyezés után, és Mindszenty változatlan elvi álláspontja sem volt tartható a hidegháború vége és az enyhülés kezdete után. Elmentek mellettük az események, és ez Mindszenty számára hozta a legsúlyosabb megaláztatást. Mindennek ellenére ők maradnak mindörökké e nemzet talán legnagyobb hősei, és ettől a rangjuktól nem foszthatja meg őket soha senki, még akkor sem, ha nyilvánvaló, hogy eljárásuk nem volt racionális, politikájuk nem volt sikeres, és életük személyes tragédiába torkolt. A tisztelet fenntartása azonban nem jelentheti azt, hogy a nemzetnek a jövőben ne kellene racionális és sikeres, nem pedig irracionális és tragédiára vezető politikát követnie.

Ez az a pont, ahol a szerzők idősebbikének be kell számolnia egy személyes emlékiratról az 1980-as évekből. Itt járt egy konferencián egy neves közgazdász, és két-három napig járta vele az országot. Angol születésű volt, a legrangosabb iskolákba járt, Cambridge-ben végzett, először Angliában, majd az egyik

legtekintélyesebb amerikai egyetemen lett professzor. Joggal állítható, hogy tagja mind az angol, mind az amerikai legfelsőbb vezető értelmiségnek. Meglepően tájékozott volt a magyar ügyekről, tudta, hogy ki volt Petőfi, tudott a magyar szabadságharcról, és döbbenetes intelligenciával tett fel kérdéseket.

- „Úgy tudom, hogy Petőfi a szabadságharcban esett el. Hogy történt ez?”
- „Hihetetlen, de közvetve barátja, Bem okozta a halálát. A segesvári csata előtt az orosz parancsnok, nem tételezve fel, hogy a magyarok ilyen messze és ilyen pontosan tudnak lőni, egyedül közel lovagolt a magyar állásokhoz, hogy felmérje a hadállást és kialakítsa a csatatervet. A magyar parancsnok, Bem azonban Napóleon hadseregének jól képzett tűzértisztje volt, saját maga ment az ágyúhoz, saját kezével célzott, és egyetlen lövéssel megölte az orosz tábornokot. A megdühödött orosz lovasság azonnal áttörte a magyar vonalat, és nem ejtettek foglyot, megölték minden menekülőt, köztük Petőfit is.”
- „Hogy tehette meg ez az ember azt, hogy vesztésre álló csata előtt így földühíti az ellenfelet, és lemészároltatja saját seregét? Ki volt, és hogyan lehetett Napóleon tűzértisztje?”
- „Lengyel volt.”
- „Lengyel!!! Csak nem voltak más lengyelek is a magyar hadseregben!”
- „De igen, egy időben a lengyel Dembiński volt a magyarországi – nem erdélyi – magyar csapatok főparancsnoka.”
- „Hogyan követhetett el a magyar politikai vezetés olyan irtóztató hibát, hogy lengyelek ilyen pozícióba helyezésével valósággal kiprovokálta az orosz beavatkozást?! És mi történt a csata után?”
- „Egy kis magyar egység az utolsó emberig védett egy magaslatot Székelyföld határán.”
- „Volt ennek valami stratégiai célja?”
- „Nem volt, de úgy vélték, hogy ezt kívánja a nemzeti becsület.”
- „De hiszen egy parancsnoknak az az elsődleges kötelessége, hogy megőrizze embereit, és nem az, hogy céltalanul lemészároltassa!”

Ez a beszélgetés ekkor ezzel véget ért, a vendégnek azzal a ki nem mondott ítéletével, hogy minden magyar bolond. Íme, egy Nagy Tőhötöm „hidegfejű angolszászai” közül.

Nem ítélezhetünk nemzeti történelmünk legnagyobb alakjai és legcsodálatosabb vállalkozásai fölött. Az viszont kötelességünk, hogy elgondolkozzunk, a hidegfejű idegen szemléletével, saját sorsunk és saját gondolkodás-módunk fölött.

Az intellektuális és népi politika

Ebben az utolsó, összefoglaló fejezetben eddig alig foglalkoztunk mással, mint az 1945–1949-ben a magyar keresztény politika alapelveiről folytatott nagy vitával, e vita résztvevőivel, és végül, elkerülhetetlenül, mert ez az egész gondolatmenet ide vezetett, nemzeti sorskérdéseinkkel. Nem zárhatjuk le ezt a fejezetet és ezt a könyvet anélkül, hogy ne foglalkoznánk itt is, legalább néhány bekezdésben, a könyvben tárgyalt többi kérdéssel is. Itt azonban érvelésünk nem a nemzeti sorskérdésekhez fog vezetni, hanem ezekből fog kiindulni.

Nem vitatható, hogy a politikai hatalom Magyarországon, egészen 1945-ig, egy szűk kör, a földbirtokosok és hozzájuk közvetlenül kapcsolódók kezében volt. Mások is politizálhattak, mások is bekerülhettek a parlamentbe, de a tényleges hatalomnak nem kerülhettek a közelébe, 1918–1919 néhány hónapjától eltekintve. Ez a tényleges politikai hatalommal rendelkező vezető réteg nem lehetett több tízezer családnál, és a Horthy-korszakban használatos volt a „felső tízezer” kifejezés. Ez a vezetőréteg tehát a nemzet egészének alig egy vagy esetleg néhány ezreléke volt. Emellett nemcsak arra volt kevés a példa, hogy az ezen a körön kívülállók vagy hozzá nem hasonulók – ahogy akkor mondták, az „egyszerű emberek” – politikai szerephez és főként hatalomhoz jussanak, hanem ritkaság volt az is, hogy vezető értelmiségiek politikai szerepet vállaljanak. Az út nyitott volt az egyik irányban: a lemondott vagy erre kényszerült miniszterek kaphattak katedrát, de gyakorlatilag zárt volt a másik irányban: alig volt példa arra, hogy vezető értelmiségi, egyetemi tanár vagy prominens tudós politikai szerepet vállaljon vagy vállalhasson. Ennek nem mond ellent az, hogy volt felsőház, és ebben ott voltak, többek között, a tudomány és az egyházak legjelesebb képviselői, de nem a felsőház volt a politikai küzdelem igazi színtere.

A Demokrata Néppárt óriási érdeme, hogy szakított ezzel a kettős történelmi hagyománnyal. Alapítóinak nagy része, valamint a párt és az országgyűlési képviselőcsoport tényleges vezetői vezető értelmiségiek voltak: prominens tudósok, egyetemi tanárok és vezető publicisták. Ugyanakkor ott voltak, és velük egyenrangúként hozták meg a legfontosabb döntéseket az „egyszerű emberek” legjobbjai, négy elemit vagy alig többet végzett kubikosok, részes aratók, törpebirtokosok és kétkezi munkások. Mi több, hogy ismét idejétmúlt kifejezést használjunk, „alulról jött”, nagyrészt paraszti vagy munkásivadék volt az értelmiségi foglalkozású képviselők legnagyobb része is. Ez volt a magyar történelem legintellektuálisabb és legnépibb parlamenti csoportja, hozzá, s hozzá, e tekintetben, csak a Petőfi Párt mérhető.

Ez a képviselőcsoport, létezésének alig másfél éve alatt, megkísérelte a lehetetlent: a kollaboráció elkerülését – ezt sikerrel – és a proletárdiktatúra elhárítását – ezt sikertelenül, de ez a becsülettel végigvitt és szinte reménytelen kísérlet így is megérdemli a legnagyobb tiszteletet. Ugyanennek a képviselőcsoportnak az a néhány tagja, aki az 1956. évi forradalom és szabadságharc idején Budapesten volt, vagy ide jöhetett, ismét megkísérelte a lehetetlent, a józanság és mérséklet szellemének érvényesítését és a proletárdiktatúra visszatérésének elhárítását – ismét sikertelenül –, de ez a kísérlet is megérdemli a legnagyobb tiszteletet. Alig, vagy talán egyáltalán nem volt más, aki akkor annyira reális és mérsékelt álláspontot foglalt volna el, mint a DNP és akkori szellemi vezetője, Mihelics. A forradalom napjainak hangulatában is elismerték az azt megelőző évek eredményeit az ország demokratizálása – amely kifejezést Barankovics és Mihelics egyaránt használta –, a munkás- és parasztfiataloknak az értelmiségbe emelkedése terén, elítélték az önbíráskodást és követelték megszüntetését, és felszólították az országot a megbocsátás és szeretet szellemének érvényesítésére. Talán nem bukott volna el a forradalom, ha általánossá vált volna az a felfogás és az a szellem, amelyet képviseltek.

Az itt leírtak után mi sem természetesebb, mint hogy a forradalom napjaiban és az ezt követő hetekben egymásra talált az ország két legintellektuálisabb és legnépibb politikai csoportosulása, a Demokrata Néppárt és a Petőfi Párt. A végsőkéig kitartottak Bibó István elképzelései és javaslatai, az újabb proletárdiktatúra elhárításának utolsó kísérlete mellett. Ez a második kísérlet – éppúgy, mint az első – sikertelen maradt, de ennek résztvevői is megérdemlik a legnagyobb tiszteletet.

Ez a két sikertelen kísérlet azonban nem csupán tiszteletreméltó, hanem utat mutat a jövőbe is. Igazi sikert, a nemzet problémáinak megoldását csak e két kísérlet legnemesebb hagyományainak, az intellektuális és a népi politikának a folytatásától remélhetünk. Ennek a népnek a politikai ideálja a meritokrácia, a legkiválóbbak uralma. A vezető értelmiség aktív politikai szerepvállalása nélkül, valamint a vezető értelmiség és a közügyek iránt érdeklődő és szerepet vállaló nép, a kevesebbet tanultak legjobbjai és legbecsületesebbjei közti kapcsolat és összefogás kialakítása nélkül nem remélhető nemzeti felemelkedés. A realizmus és mérséklet, valamint a megbocsátás és a szeretet szellemének érvényesítése mellett csak az intellektuális és népi politizálás e hagyományainak követése vezetheti ki az országot abból a válságból, amelybe nagyrészt azért jutott, mert az ország legműveltebbjei és legjobbjai nem vállaltak politikai szerepet, vagy ha vállalni akartak, nem nyílt erre lehetőségük.

FÜGGELÉK

1.
A Keresztény Demokrata Néppárt
1945. január 18-i programja

Az örök kereszténység ma időszerűbb és erősebb, mint valaha, éppen ezért lendületes odaadással részt akar venni az összeomlott magyar haza romjainak eltakarításában és az új ország felépítésének művében. Ezt a küzdelmes munkát mindenekelőtt az emberek belső lelkivilágának megújításával szolgálja, de ki akar állni a közélet síkjára is, hogy ott a demokratikus pártokkal válllvetve harcoljon minden politikai rémuralom és az osztályelnyomás teljes letöréséért. Tétovázni, várakozni nem szabad. Az indulást sürgeti az új idők parancsszava.

A katolikus pártmozgalom Keresztény Demokrata Néppárt néven még Budapesten csatlakozott a demokratikus országos pártok titkos szövetségéhez, a Magyar Fronthoz: 1945. január 21-én pedig Szegeden kibontja az elinduló szervezkedés lobogóját. Előzőleg a párt délalföldi bizottságának tagjai a székesegyház épületében reménykedő és elszánt lélekkel kérik a Magyarok Nagyasszonyának oltalmát.

A néppárt megdönthetetlen világnézeti alapokra épít: Isten, Krisztus hódoló elismerése, az egyház megbecsülése; ebből következik az ember méltóságának tisztelete, a munka és munkás értékelése, a magántulajdon védelme, a családi élet szentsége, az otthon szeretete és a haza szolgálata.

A néppárt zászlajára írta:

1. Demokratikus politikát, amelyben a nép minden fia fokozottan bekapcsolódhatik saját sorsának és a közügyeknek intézésébe. Ezért szükséges az egyesülési, gyülekezési, szólás- és sajtószabadság: továbbá az általános, egyenlő és titkos választójog megvalósítása, nemkülönben a tökéletes személy- és vagyonbiztonság elérése. Ezeknek az örök emberi jogoknak az egész ország számára való biztosítása és további védelme céljából lelkiismeretünk parancsa szerint sürgősen fel kell állítani az ütőképes Nemzeti Hadsereget.

A Néppárt tehát szembehelyezkedik minden olyan politikai irányzattal, mely a nép sorsát szabadságellenes módon a nép nélkül vagy nép-

ellenesen szándékozik intézni: de elítéli a szabadosságot is, mely a társadalmi élet alaptörvényeinek rombolását megengedettnek tartja.

2. Gazdasági reformot, mely mindenekelőtt a mélyreható és gyorsütemű földreformot jelenti. Ennek során főcél legyen, hogy minél több magyar ember váljék a nemzet önálló életképes birtokos tagjává főként telepítés által. Továbbá a házhelyhez, családi kerthez juttatás és a földbérli szövetkezetek, mint a tömeges telepítés egyik elősegítő eszköze minden módon szorgalmazandó. Azonban a régi és az új önálló gazdák számára egyaránt biztosítani kell a mezőgazdaság jövedelmezőségét olcsó hitelellátás, gépek beszerzése, valamint külföldi és belső piaci lehetőségek előteremtése, a mezőgazdaság iparosítása és a Kertmagyarország kiépítése útján. A mezőgazdaság életképessége és versenybírása attól függ, hogy milyen mértékben valósítjuk meg az agrárreteg tervszerű szakképzését.

Az ipari munkásság, a kisipar, a magán- és közalkalmazottak s általában a városi lakosság vásárlóképesességét fokozni kell az általános bér- és fizetésrendezés, főként az egységes családi bér bevezetése és a népbiztosítás kiterjesztése által. A termelésben és kereskedelemben a szabad kezdeményezés hathatós felkarolása mellett a valódi népi szövetkezetek kialakulása is előmozdítandó.

A Néppárt elítéli az olyan földbirtokreformot, mely a nép igazi érdeke helyett a politikai szemfényvesztést szolgálja, mint az a múltban több ízben megtörtént: az egyházi földreformnál pedig a katolikus népi intézmények, mint például kórházak, tanítóképzők, szemináriumok, stb. javára követeljük az állam közbejöttével a komoly kártalanítást.

3. Szakmai önkormányzatot s általában az időszerű, hagyományos magyar önkormányzatok előmozdítását, de mindig a szabadság szellemében, hogy a belépés szabad elhatározástól függjön és a vezetőséget a tagok titkosan választhassák.

A Néppárt tehát szembefordul az önkormányzatok életében egy letűnt világból visszakísértő ijesztgetés minden módszerével a toborzás terén, és elítéli az önkormányzati vezetők felülről jövő diktatórikus erőszakolását.

4. Magyar műveltséget az iskolákban és az iskolán kívüli népművelésben, hogy a népi lélek sajátos törvényei alapul véssenek egész nevelési rendszerünkben, s így idegen nagynépek varázslata még egyszer el ne sorvaszthassa nemzeti lelkünket. Ezért is fontosnak tartja a Néppárt, hogy főként a fiatal tanítók és papok nyomasztó anyagi gondoktól mentesen fektethessék erejüket a népnevelés nagy munkájába.

Iskolai nevelésünk helyes alapirányát az egyetemes európai kultúra és a sajátos magyar műveltség kereszténységtől megszentelt együttesében látjuk. A tanításhoz és neveléshez szükséges elmélyülés biztosítására távol akarjuk tartani az iskolák falától a pártpolitikai küzdelmek zaját, jóllehet meggyőződésünk szerint magának a politikai demokráciának valóra váltása az emberformáló nevelés műve.

5. Krisztusi alapokon, mely örök ugyan, de mindig modern, mert az emberi együttélés változtathatatlan alaptörvényeit jelenti: vagyis a felebaráti szeretet törvényét és annak kezdőfokát, az igazságot minden emberre kiterjesztve nemzetiségre, vallásra és fajra való tekintet nélkül. Ezért szükséges a vallást nemcsak magánügynek, hanem fontos közügynek is tekinteni és teljes szabadságát, de leginkább nevelői tevékenységének hathatós támogatását biztosítani. Ezen az alapon tartjuk elérhetőnek az elmúlt idők keserű tapasztalatai után egy olyan vezető réteg kinevelését, mely a nép áldozatos szolgálatát élethivatásnak fogja tekinteni s a munkateljesítményben jó példával járván elől, megtanulja őszintén becsülni a dolgozó embert.

Visszaállítandó a családi élet szentsége, mert csak ilyen forrásból fakadhat a társadalom valódi megújulása.

A Néppárt Krisztus nevében harcol mindenfajta elnyomó osztályuralom ellen, hogy az emberek Isten előtti egyenlősége minél inkább megvalósuljon a társadalmi életben, és igyekszik a gyűlölet érzését kiküszöbölni s helyébe a békés alkotás szellemét diadalra segíteni.

Kibontotta a Néppárt a háromszínű lobogót! Rajta a Magyarok Nagyasszonya előtt az országot felajánló Szent István király halhatatlan alakja ragyog. Ez a fény mutatja az utat újjáéledő Nemzeti Hadseregünknek és a Néppárt tömegeinek a független Magyarország felé, mely a környező népekkel békésen együttműködve teljesíti történelmi küldetését.

Kelt Szegeden, Árpád-házi Szent Margit ünnepén.

Indul a KALOT. Felelős kiadó: Ugrin József. Debrecen, 6 oldal.

Forrás: Izsák (1994: 223–225).

2.

Szekfű Gyula levele az MKPK-nak és a levél fogadtatása

2/1.

Szekfű Gyula levele Grósz József kalocsai érseknek

*Nagyméltóságú Érsek Úr!
Kegyelmes Uram!*

Engedje meg, hogy mint az egyháznak egyik egyszerű tagja jelentkezzem ezekkel, amellelt, hogy jelenleg a Pázmány Péter Tudományegyetemnek proktora vagyok, és éveken át az én gondolatomból a boldogult Hercegrímás Úr által létrehozott esztergomi nyári egyetemnek tőle kinevezett vezetője voltam. Ezen sorok írására hazai egyházunk nehéz helyzete kényszerít. Jelenleg az egyházi birtokok likvidálása folyik, és nem tudni, mikor kerül sor az egyházi és szerzetesi iskolákra, valamint az általános vallásoktatásra. Ebben a nehéz helyzetben sem katolikus színezetű párt nincsen, mely az egyházi érdekeket képviselné, sem pedig egyetlen egy lapunk nincsen, úgy hogy mindent, ami történik, vagy történhetik, szó nélkül leszünk kénytelenek elviselni a nélkül, hogy a hazai katolikus egyház hangját is hallathatná.

Pedig a német uralom alatt egyházunk vezetői előre látták ezt a helyzetet, és gondoskodni akartak a helyzet javításáról. A Sztójay kormány alatt a boldogult győri püspök úr megbízásából egy új keresztény demokratikus párt alakult, melyet a nemzeti ellenállási frontban a kigazda, szocialista, és kommunista pártok mellett Pálffy József gr. képviselt, és amelynek az volt a célja, hogy a német uralom megszűntével teljesen új társadalmi alapokra fektesse a katolikus pártokat. Ennek előfeltétele volt, hogy az egyházat társadalmilag és világilag képviselő szervek megújodjanak, és olyan emberek vezetése alá kerüljenek, akik az elkövetkezendő demokratikus korszakban nem kompromittáltak, sőt még rosszhiszeműleg sem támadhatók múltjuk miatt. Ebből következően elsősorban a katolikus sajtó vezetésének megváltoztatása, amiből irányulólag még a Sztójay kormányt megelőző hónapokban többen beadványt nyújtottak be a Hercegrímás úrhoz, a Nemzeti Újság fasiszta és antiszemita irányvonalának megszüntetését követelve tőle, az aláírók között volt velem együtt nyolc egyetemi tanár, továbbá Chekonich gróf, a két Pallavicini

örgróf, Károlyi Józsefné, Schlachta (sic!) Margit és más közéleti egyének. Ezen szempontok tették szükségessé az Actio Catholica vezetésének megváltoztatását is, mivel köztudomású volt, hogy az A. C. egyik legbefolyásosabb alelnöke, Wünscher, a legsúlyosabban vétkezett a német kérdésekben a nemzet ellen. A Szálasi kormányt megelőző napon Pálffy József gr. Esztergomban előadta a boldogult Hercegrímás úrnak mindezeket a szempontokat, és a Hercegrímás úr jóváhagyta a győri püspök úr intézkedéseit, és megígérte, hogy a német uralom megszűntével az Actio helyette: Chatolicában, a sajtóban és másutt szükségessé vált változtatásokat eszközölni fogja. Erről Pálffy József gr. útján engem is értesíteni kívánt.

Sajnos, ezen előkészületek és előrelátás ellenére egyházunk helyzete mégis olyan szomorú, mint előbb jellemeztem. Ennek oka elsősorban az, hogy Pálffy József gr. későn került elő a budai pincéből, és mire ide került, a közéletben a katolikus pártok megalakulásának kérdését azok vették kezükbe, akiknek szereplését éppen a Hercegrímás úr és a győri püspök úr szándéka szerint meg kellett volna akadályozni. Így történt az, hogy Közi-Horváth volt képviselőtől megindított új katolikus pártot a fővárosi törvényhatóságtól azon a címen törölték, hogy reakciós, és imrédysta jellegű, (amit Közi-Horváth politikai múltja alapján nem is lehet tagadni) és így történt az, hogy a pesti oldalon megalakult pártot a többi párt nem fogadta el, és megalakulni nem engedte, ugyan ilyen ellenvetéssel, hogy tudniillik a vezetők múltja egyáltalán nem nyújt garanciát demokratikus gondolkozásukat illetőleg.

A párt tehát nem alakulhatott meg, és miután a mai rendszerben egyedül pártoknak lehet lapot alapítani, ezen első kudarcból következett az is, hogy manapság az ország 60%-ánál többet kitevő katolikusoknak egyetlen egy lapjuk sincsen. A helyzet teljességéhez tartozik, hogy a Hercegrímás úr halála óta, és azon sajnálatos körülmény folytán, hogy Budapesten nincsen püspök, egyházunknak kifelé való képviselője az Actio Catholica jelenlegi vezetőire maradt. Az A. C. jelenlegi összeállításában már amúgy is magán viseli annak a bélyegét, hogy éveken át – miként említettem – vezető alelnöke Wünscher volt, aki ha kézre kerül, kétségtelenül a népbíróság legsúlyosabb ítéletét fogja kiérdemelni. Sajnos – Excellenciád engedje meg, hogy egész őszintén nyilatkozzam – az A. C. vezetők ezzel a súlyos tehertétellel nem voltak és nincsenek tisztában, és csak így érthető, hogy az alelnökök között megtartották továbbra is a sajtó osztály alelnökét, Nyisztor prelátust, annak dacára, hogy én is, mások is jóakaratólag figyelmeztettük őket, hogy Nyisztor, aki antidemokratikus, és nyilas barát cikkei miatt, melyeket a Nemzeti Újsághoz írt, a mai időkben nemcsak lehetetlen a közéletben, hanem további szereplésével önmagának okoz kárt. Ezen előrelátásunk sajnos indokolt volt, miután Nyiszort, aki nem

volt hajlandó az A. C. vezető helyét elhagyni, a politikai rendőrség őrizetbe vette.

A forradalom, amelyben élünk, tovább fejlődik, és abból, hogy egyesek ma teljességgel lehetetlenek, nem következik az, hogy mások, akik ma némileg még lehetségesek, holnap már nem lesznek lehetetlenek. Vonatkozik ez az A. C. némely egyéb vezetőjére is, közöttük Mihalovich prelátusra, aki, mint a Wolff pártnak éveken át tagja, és a Wolff párt erősen antiszemita jellegének nyilvános ülésein szócsöve is, alig hihető, hogy pozícióját megtarthatja anélkül, hogy az egyháznak ebből kára ne legyen. Legyen szabad kiemelni, hogy mindezen urakat, (leszámítva Wünschert) emberileg és társadalmilag becsülhetjük, és becsülöm is, azonban az ő szereplésüket és további szerepelni való akaratukat egyházunkra rendkívül károsnak tartom, és ennek következtében szükségesnek tartanám, hogy a vezető állásokból kicseréltessenek.

Az nem kétséges, hogy az A. C. új vezetősége könnyen megalakítható lenne mind egyházi, mind világi urakból, akik katolikus szempontból semmi kívánnivalót nem hagynak maguk után, és emellett demokratikus múltjuk segítségével egyházunkért a mai időkben szabadon dolgozhatnak. Ezeket Excellenciáidnak olyan őszintén mondom el, mint ahogyan éveken át ezekről a dolgokról a boldogult Hercegprímás úrral beszéltem, kiemelve azt, hogy természetesen én magam az A. C. vezetőségében semmiképpen nem szándékozom helyet foglalni, ha a bizalom engem érne is.

Helyzetünk annál szomorúbbnak tűnik fel, minél inkább ismerjük a nyugati katolikus országokban egyházunk helyzetét. A francia kormányban a miniszterelnök helyettes és külügyminiszter nagy katolikus publicista, és tudjuk azt, hogy a legnagyobb katolikus írók és tudósok (Mauriac és Maritain) szinte naponta cikkeket írhatnak a legnagyobb párisi lapoknak. Rómában az olasz kommunista miniszterek mellett a katolikus néppárt tagjai is helyet foglalnak. Mi sem volna természetesebb, minthogy nálunk, ahol a katolikus tömegek túlsúlyban vannak, és ahol az egyház még a mai napig annyi anyagi és szellemi javakkal rendelkezett, ugyanez legyen a helyzet, ezt azonban az a körülmény akadályozza, hogy egyházunknak a világ felé való képviselése az utolsó években mintha a német lóra tett volna, és ma nincs meg az rugalmasság, amellyel ezen ma már nemcsak elavult, a német szövetségből származó pusztulása óta mindenki előtt gyűlöletes állapotban gyorsan változtatni tudnánk. Nemcsak a sajtó kérdésében, nemcsak a katolikus párt és az A. C. kérdésében, hanem másutt is ugyanilyen problémák vannak, és Excellenciád, mint akinek mai helyzetében mindezekkel előbb-utóbb foglalkoznia kell, bizonyára látni fogja, hogy némely szerzetesrendek vezetése, avagy az egyházi érdekeknek a minisztériumban, vagy az állammal szemben való képviselése

is hasonlóképpen reformra szorul. Ebben a kapcsolatban egyedül a kultuszminiszteri egyházi referensnek, Beresztóczy Miklósnak egyébként számomra emberileg igen szimpatikus egyéniségére legyen szabad rámutatnom.

Egyházunk mai nehéz helyzetén az itt említett személyi változtatások igen sokat segítenének. Manapság az egyes egyházi személyeknek, amennyiben antidemokratikus vádak nem merülnek fel ellenük, a nép körében még a régi tekintélyük van, és tudjuk azt, hogy az orosz megszállók is az istentisztelet szabadsága és az egyházi személyek tekintélye dolgában határozottan jóindulatúlag viselkednek. Tekintetbe veendő itt a világpolitikai helyzet is, melyben XI. és XII. Pius pápák ösztönzéseinek előrelátó, és a német erőszakot elutasító politikája most hozza meg gyümölcsét, s valószínűnek látszik, hogy az egyház ezen világpolitikai fellendülése meghozná a lehetőséget a hazai egyháznak felemelkedésére is, azon esetben, ha ezt nem terhelnék olyan emberek, akikről a fentiek értelmében nagyon is sürgős volna megszabadulni. Amennyiben ezekről a terhektől nem tudnánk megszabadulni, egyházunk továbbra is – elmentetben a pápától vezetett világegyházzal – a demokrácia ellenségének tűnnék fel itthon, előre látható, hogy mindezek a lehetséges és fontos előnyök kevesebbednek, és a háború befejeztével lehetőségeink sokkal kisebbre zsugorodnának. Ennek következtében a fent említett változtatásokra az én lelkiismeretem szerint sürgős szükség lenne.

Egyházunknak mai napság legégetőbb problémájáról, a földkérdésről Excellenciád elé fogunk terjeszteni egy jó katolikus részről jövő = szakszerű memorandumot, amely a kérdés politikai megoldását is mérlegeli. Legyen szabad hozzáfűznöm, hogy ennek nézeteivel én is megegyezem.

Fogadja Excellenciád mély tiszteletem kifejezését.

Budapest, 1945. április 10.-én

Szekfi Gyula s. k.

Forrás: Szakolczai (2008a: 112–116). Eredeti forrás: Kalocsai Főegyházmegei Levéltár. 1.1. a. Püspökkari iratok, 990/1945.

2/2.

Mihalovics Zsigmond levele Drahos Jánosnak és a hozzá csatolt emlékeztető

ACTIO CATHOLICA ORSZÁGOS ELNÖKSÉGE
BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7., III. LÉPCSŐ, I. EMELET 8.

Kedves Vikárius Uram!

Bizonyára ismered Grósz érsek úr részéről azt a tárgyalási anyagot, amelyet a Pestre érkezett püspökökkel egyetemben a különböző hatóságoknál lefolytatnak. Talán még nem hasznavehetetlen, ha én mindezekről rövid feljegyzéseket adok, ahogy tudomásomra jutottak a dolgok.

Felhívom kedves figyelmedet a mai Szabad Nép és Magyar Nemzet cikkeire. Budapest, 1945. május 3.

Maradok:
legmélyebb tisztelettel:
Mihalovics Zsigmond s. k.

[...]

11.) Mindszenty püspök említette, hogy Grósz érsek úr beadványt kapott az A. C. országos elnökségének kicserélésére vonatkozólag. A beadványt Mindszenty püspök úrnak megmutatta az érsek úr. Mindszenty püspök úr odanyilatkozott, hogy az elfogott elnökségi tagok fájdalmát nem lehet azzal tetézni, hogy eltávolítsuk őket. Grósz érsek úr pedig odanyilatkozott, hogy „amit tetettek, az ugyanaz volt, amit én is tettem”. Rám vonatkozólag megemlítette az érsek úr, hogy Wolff párti bizottsági tagságomat kifogásolják. Pedig mindnyájan örültünk a keresztény Budapest megteremtésének. Ilyen alapon nem lehet embereket lecserélni. Az érsek úr említette, hogy e beadványt Szekfű Gyula írta hozzá és Kerkay [sic!] Jenő vitte el Kalocsára.

Balogh államtitkár is megemlítette az érsek úr és a püspökök előtt, hogy kellemetlen lesz az Actio Catholicára, ha elnökségi tagjai ötévi deportálásra kénytelenek menni. Grósz érsek úr szerint legfeljebb arról lehet szó, hogy az illetők egy időre rendelkezésre bocsátják esetleg megbízatásukat.

Balogh azt is említette előttük, hogy néhány püspöknek is el kellene hagynia a helyét. Név szerint: Virágh, Kovács és Pétery püspök uraknak. Ez óhajt a püspökök visszautasították, megjegyezve hogy Szálasiék pedig az egész püspöki kart el akarták távolítani a hercegprímással egyetemben.

[...]

Drahos s.k.

Forrás: Szakolczai (2008a: 112–116). Eredeti forrás: Prímási Levéltár. 468/1945.

2/3. Részletek a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1945. május 24-i értekezletének jegyzőkönyvéből

JEGYZŐKÖNYV

Felvétel Budapestén. 1945. május 24-én az Actio Catholica tanácstermében tartott püspökkari értekezleten

Jelen vannak: Grósz József kalocsai, dr. Czapik Gyula egri érsek, Shvoy Lajos székesfehérvári, dr. Pétery József váci, Mindszenty József veszprémi, Kovács Sándor szombathelyi, dr. Hamvas Endre csanádi püspök, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát, dr. Drahos János esztergomi és Pokorny Miklós győri káptalani helytartó.

[...]

7. Bajaink számosak és nagyok. Tetézi őket a kat. tábor megbontottsága, és az a körülmény, hogy az egyik szárny emberei úgy akarnak segíteni a bajokon, hogy ki akarnak végezni vagy végeztetni mindenkit, aki katolikus ügyekben eddig szerepet játszott. Példa erre Szekfű Gyula egy április 10-én kelt levele, amelyet P. Kerkai útján juttatott el hozzá, és amelyet felolvas. Lényege a levélnek: kifogásolja egy katolikus színezetű párt hiányát, kéri az AC vezetésének megváltoztatását és azon előnyök biztosítását, amelyeket a világegyházra nézve XI. és XII. Pius pápának a hitlerizmussal szemben való állásfoglalása jelent. A maga részéről a levélre a következőket jegyzi meg:

I. Hogy a Demokratikus Néppárt úgy mint feneklett meg, nem tudja, csak azt tudja, hogy hónapok óta mozgatják, mozgatói számtalan ígéretet kaptak a párt engedélyezésére, és még sincs meg ma sem. Akik lehangosabban kiabáltak a numerus clausus ellen a múltban, azok most görcsösen ragaszkodnak hozzá a pártéletben. Nem tartja ezt szerencsétlenségnek: ellenkezőleg!

II. Nem hajlandó a múltban érdemeket szerzett embereket kivégezni, csak azért, mert nem tetszenek azoknak, akikkel a múltban szemben álltunk, és tulajdonképpen ma is szemben állunk. Gondol itt Mihalovicsra, Nyisztorra, Közi-Horváthra, Tóth Lászlóra. Az antidemokratikus beállítottság vádja mind a négyükkel szembe neveltséges és teljesen légből kapott. Viszont a náciz-mussal és ennek magyar kiadásával senki sem állott élesebb ellentétben, mint Közi-Horváth, Nyisztor és Tóth László. Azt is tudja mindenki, hogy a Sztójay kormány zsidóellenes intézkedéseiben nem volt részük. Azt viszont, hogy a fajtájukat jobban szerették, mint a zsidókat, és ennek kifejezést is adtak, senki rossz néven nem veheti tőlük. [...] Ha átmenetileg a közszerepléstől tartózkodnak, jól teszik, de azt ne kívánja senki, hogy a püspöki kar végezze ki őket egyáltalán nem biztos pillanatnyi előnyökért. Ugyanezt kell mondania dr. Váczy Gyula székesfővárosi tanácsjegyző és Bácsalmási István mezőgazdásznak az Emericana Nagyrendje Ifjúsági vezérének közös emlékiratára is, amely módszer-, ütem- és személyi változásokat sürget.

Dr. Drahos János káptalani helytartó indítványozza, hogy az *AC nagyfontosságú sajtóosztálya élére* valami ideiglenes *elnökhelyettes állíttassék*.

Az egri érsek az indítványhoz csatlakozva ajánlja, hogy az elnöklő kalocsai érseket bízza meg a püspöki kar, hogy mint prezidens elnökhelyettest állítson az AC sajtóosztálya élére.

A püspöki kar így határoz.

III. Téved a levélíró, ha azt hiszi, hogy azon oldalon, amely nevezettek szereplését elítéli, túlságosan lelkesednek XI. és XII. Pius pápáért. Az egyik szövetséges hatalom sajtójában már hónapokkal ezelőtt mozgalmat indítottak az ellen, hogy a Szentatyát a békekonferencián szóhoz juttassák. Aki kiegyezett a fasizmussal (lateráni egyezmény) és konkordátumot kötött Hitlerrel – mondják, az nem szólhat bele az új világrend kialakításába.

Az AC ügyéről egyébként az egri érsek úr hivatott nyilatkozni.

Dr. Czapik Gyula érsek az AC-nál a bajok gyökerét abban látja, hogy az alapprincípiumnál van eltérés. Az AC ugyanis az egyháznak teljesen politika-mentes külső képviselője. A felszólalók politikai frontot akarnának, pedig politikai szerepléstől mindig óvta az AC vezetőségét a boldogult hercegprímás. Mi nem hagyhatjuk cserben az AC embereit, nem végezhetjük ki őket. – Csinalják meg mások a politikai frontot! Álljanak ki! A megoldási mód helyes. De amíg az AC-nek elnöke nincs, az AC ügyében ne gazdálkodjunk. Ha valaki sokat dolgozik, hibát is követhet el. Tehát Mihalovicsot nem gáncsolhatjuk el.

Wünscherre pedig azt kell mondanunk, hogy ő kereskedő volt. Ami Nyisztorot illeti, róla csak annyit, hogy működése az AC-ban oly csekély volt, hogy egyetlen felszólalásáról tud csak.

[...]

40. Ezután Mindszenty József veszprémi püspök előterjeszti azt a pártpolitikai kérdést, amely most nagyon foglalkoztatja a közvéleményt: a Kisgazdapárt emberei nagyon el vannak keseredve azért, hogy bár sok törvénytelenységért felelősséget vállaltak, az előnyökben nem részesülnek megfelelő mértékben. Mi a bolsevizmussal szemben rosszabbul vagyunk, mint bármely más állam. Bár politikai téren talán nem lehetetlen, hogy egy protestáns prédikátor vezetése alatt álló pártban mi is küzdjünk, mégis aggodalomra ad okot a jelen helyzet.

A Demokratikus Néppártot a belügyminiszter ellenzi. A Nemzeti Front tiltakozott engedélyezése ellen, mondván, a miniszterelnöknek nem is volt joga a Demokratikus Néppárt engedélyezésére, ez a belügyminiszter joga. A lapot „Idő” címen nem adták meg neki, sem autót, sem mozt. Külföldi vonalon azonban közbelépés történt ez irányban, és remélhető a kedvezőbb fordulat.

Pálffy (sic!) József, amennyiben házasságának ügye nem rendeződne, nem lenne elnök, csak ügyvezető. – Nem lesz nevében is katolikus a párt, azért az indulást lehetne és jó volna tudomásul venni. Olyan nyilatkozat kellene, amelyet ők kifelé, és a külföld felé is közölhetnének.

A *csanádi püspök* szerint azt lehetne tudomásul venni, hogy a párt katolikus elvek szerint akar működni. A gyakorlatban kooperálhatnak a Kisgazdapárttal.

Az egri érsek ajánlja a nyilatkozatnak adását, hisz örülünk annak, ha dolgozni fognak.

A Demokratikus Néppárt indulási szándékát, és azt, hogy keresztény elvek szerint kíván dolgozni, örömmel veszi tudomásul a nm. püspöki kar.

[...]

Forrás: Szakolczai (2008a: 131–133). Eredeti forrás: Beke (1996: 27, 37–38, 49–50).

2/4. Grósz József érsek levélfogalmazványa Szekfű Gyula levelének fedőlapján

Méltóságos dr. Szekfű Gyula úrnak, a Pázmány Péter tudományegyetem pro-
rektora

Budapest

Méltóságod f. év április hó 10-iki kelettel levelet juttatott el hozzám, amely különféle felmerült problémákkal foglalkozik. A levelet egész terjedelmében ismertettem a püspöki kar tagjaival. A püspöki kar köszönettel és elismeréssel adózott Méltóságod meleg érdeklődésének az egyház ügyei iránt és ezt kéri a jövőben is.

A párt és lap ügyének fejleményeit Méltóságod bizonyára ismeri, azért ezekkel nem kívánok foglalkozni. Mindenesetre kár, hogy ezekről a bold. hercegprímás és győri püspök nem tájékoztattak bennünket, lehet, hogy módjuk sem volt rá. Ami az A. C.-t illeti, a püspöki kar nem zárkózik el attól, hogy az országos vezetésben személyi változásokat eszközöljön, ha ennek szükségesége komolyan felmerül és megtalálja azokat a vezető egyéniségeket, akik az eddigieknél eredményesebben szolgálják a kat. ügyet, de úgy véli, hogy ennek még nem érkezett el az ideje. A püspöki kar nem vállalhatja a felelősséget azért, hogy a múltban érdemes munkát végzett embereket kivégezzon teljesen bizonytalan előnyökért és ezzel esetleg az egész ügyet kátyúba vigye.

Fogadja

K. 1945. jún. 22.

G. J.
kalocsai érsek

Forrás: Szakolczai (2008a: 133). Eredeti forrás: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. 1.1.a. Püspökkari iratok, 990/1945.

3.

Barankovics István „Pro memoria”-ja az MKPK részére

Az esztendő folyamán bekövetkezett bel- és külpolitikai változás olyan mélyreható, hogy merőben új helyzet elé állítja a magyar katolikus egyházat is, amelynek le kell számolni azzal, hogy a múlt vissza nem térhet, s hogy a magyar katolikus egyházat fennmaradásának és virágzásának parancsa egészen új feladatok elé állítja. Aki azzal kecsegteti magát, hogy a változás mulékony, és hogy a fordulat kísérő jelenségeivel együtt a változás lényege is eltűnik majd, az nyilván a múlt világháború fináléjában és az akkori események menetében a mai változásra applikálható analógiát lát, holott ennek az analógiának nincsen tárgyi alapja. A mai forrongó, részben kialakulatlan helyzet, amely sok szélsőség is jellemez, egyszer mégis szilárdabb halmazállapotot vesz föl, de az élet nem a régi mederbe tér vissza, hanem az új formák között fog megszilárdulni. Ahhoz tehát, hogy helyesen mérlegeljünk a fordulat történeti jelentőségét és értelmét, elsősorban a csábító analógia tárgyi alaptalanságát kell nyilvánvalóvá tennünk, és ezzel a mostani események megítélését a realitások síkjába kell emelnünk.

Vegyünk sorra néhány lényeges különbséget, amelynek megértése az analógiakeresők érvei alól kidönti a támasztékokat:

I. Háborús és békecélok 1914–18-ban és 1939–45-ben.

A háború politikai oka 1914-ben és 1939-ben is az volt, hogy Németország kontinentális hegemoniára tört, Anglia pedig politikája változatlan dogmájaként vallotta és vallja, hogy a kontinensen hegemoniát gyakorló nagyhatalmat nem tűr meg.

A múlt világháború céljai közt a vezérszólamot a porosz militarizmus letörése és a népek nemzeti önrendelkezési jogának biztosítása vitte. A mostani világháború céljai közt szintén lényeges helyet foglal el a porosz militarizmus kiküszöbölése, de új országok alkotása vagy régiek földarabolása, általában a

határkérdés helyett vezérelyként a differenciált nemzeti államok integrációja nyomult föl. Az új világháború a diktatúra ellen elsősorban annak a célnak a jegyében vívatott meg, hogy nemcsak a nemzetek, hanem az egyének alapvető szabadságjogai is (gazdasági, társadalmi, politikai és vallási síkon) nemzetközi garanciák által biztosíttassanak. Ha 25 évvel ezelőtt a nemzeti igények állami szuverenitásban való kiteljesedésének szándéka látszott a legnyomatékosabb célok egyikének, most – mint az Atlantic [sic!] Charta és a krími és jaltai egyezmények mutatják – arról van szó, hogy egyrészt az elmúlt emberöltő alatt már megindult az emberiségben a kiábrándulás folyamata az állami szuverenitás korlátlanságának és a nemzeti eszme érinthetlenségének, mint a békés emberi és nemzeti együttélésnek és az emberi szabadságjogok hatásos biztosítékának kizárólagos dogmájából, másrészt most az állami szuverenitások korlátozását és a nemzeti eszmének a machiavellista velleitásoktól való megtisztítását olyan értelemben vélik alapvető szükségessé, hogy nemcsak a nemzetek létjogai, hanem éppen az állammal és a nemzeti eszmére támaszkodó igényekkel szemben az egyes emberek szabadságjogai is nemzetközi szavatosságot nyerjenek. Mindezt a demokrácia, a politika és gazdasági demokrácia jelszavával foglalják össze. Úgy is mondhatnák: a világ a nagyobb és biztosabb politikai szabadság és a gazdálkodásnak hatásosabban ellenőrzött közösségi megkötöttsége után vágyódik.

Most tehát egészen más társadalmi, gazdasági és szellemi erők alakítják a jövőt, mint a múlt világháború után, sőt olyan gazdasági, társadalmi és lelki erők érvényesülnek, amelyeknek csak alárendelt, vagy éppen semmi szerepük sem volt 25 esztendővel ezelőtt.

II. Németország szerepe 1918-ban és 1945-ben.

1918-ban Németország, noha katonailag leveretett, önjogú hatalomként vett részt az európai koncertben, mindig megőrizve nagyhatalmi potenciáját. Ma Németország teljesen leveretett és a tegnap még európai hegemoniáját brutálisan gyakorló német birodalom nem alanya, hanem csak tárgya a nemzetközi politikának, s ezt a tárgyi szerepét hosszú ideig csak olyan mértékben cserélheti föl önakaratúan cselekvő partneri szerepre, aminő mértékben ehhez legyőzői hozzásegítik, vagy ezt legyőzői eltűrik.

III. A Szovjetunió mint világpolitikai tényező 1918-ban és 1945-ben.

A múlt világháború után a szárazföldnek egyhatodával rendelkező Szovjetunió nem a győztesek asztalánál ült, hanem mint katonailag levert és kényszerbékét kötő hatalom belső ügyeivel volt elfoglalva és teljesen kikapcsolódott az aktív nemzetközi erők játékból. 25 évvel ezelőtt a világnézeti kisugárzáson kívül a Szovjetunió teljesen hátat is fordított a világnak, minthogy egész erejét a belső konverziák kötötték le. Ma a Szovjetunió a világ három első nagyhatalmának egyike, aki nélkül az európai politikában semmi sem történik, akinek hatalmi helyzete ma minden lehetőséget megad arra, hogy alapvető igényeit két hatalmas partnerével, Amerikával és a Brit Birodalommal megegyezve érvényesítse. Ez a világpolitikai súly már egymagában is leméri a különbséget, mely a Szovjetunió mai és 25 évvel ezelőtti európai kontinentális szerepe közt mutatkozik. De ehhez még hozzá kell vennünk, hogy a Szovjetuniónak győzelmes seregei most az európai kontinens olyan részein állanak, mint a 25 évvel ezelőtt belőle kivált Finnország, Észtország, Lettország, Lengyelország, azután Románia, Bulgária, Magyarország, Csehszlovákia, Ausztria felső része és Németország keleti területein túl a német birodalom tekintélyes része. Akinek a legcsekélyebb érzéke van a realitások iránt, annak e különbség konzekvenciáit külön elemezni fölösleges.

IV. Az Északamerikai Egyesült Államok és a Brit Világbirodalom világpolitikai szerepe 1918-ban és 1945-ben.

1918 után Amerika, Wilsonnak a múlt háború befejezését rövidesen követő halála után visszavonult az európai kontinens ügyeibe való beavatkozástól a splendid isolation-be. Az angol világbirodalomnak nemcsak szövetségese, hanem vetélytársa is volt az európai szárazföldön az a Franciaország, amelynek hatalma Napoleon óta akkor szárnyalt a legmagasabbra. Magának Angliának Afrika földjén két erős gyarmatbirodalommal, a franciával és az olasszal kellett számolnia, Ázsiában pedig már érezte hatását a háború káraitól mentesült, egyre terjeszkedőbb szándékú Japán, amely készült semlegességéért a számlát benyújtani.

Most pedig az Északamerikai Egyesült Államok és a Brit Világbirodalom között az együttműködés olyan szoros, hogy harmadik hatalmakkal szemben követett politikájukat illetően lényeges eltérésre számítani hosszabb ideig nem szabad. E két angolszász nagyhatalom uralkodó, vagy csaknem kizárólagos, de legalábbis más hatalom által közömbösíthetetlen helyzetet teremtett

magának a hat világrész közül öt világrészen, hiszen Japán küszöbön álló legyőzése ma már nem kétséges, viszont az valószínű, hogy a győzelem eredményeiben a két angolszász hatalom osztozkodni senkivel nem kíván. A hat világrészen a helyzet a következő: a Pánamerikai Unió létrejött és a szoros angolszász együttműködés óta az egész óriási amerikai kontinensnek vezérhatalmat gyakorló állama az Északamerikai Egyesült Államok lettek; az afrikai földrészen az angolszász hatalom túlnyomósága a levert Olaszországgal és a meggyengült Franciaországgal szemben kétségbevonhatatlan; az ausztráliai földrész teljesen a briteké; a japán háború befejezése után az egész délcsendőceáni szigetvilág az angolszászok tényleges hatalmában lesz; Ázsia legnagyobb része szintén az angolszász érdekkörbe fog bekapcsolódni, vagy már be is kapcsolódott; Európában a katonai főhatalom vagy a döntő szó az angolszászoké Norvégiában, Dániában, Hollandiában, Észak-, Nyugat-, Dél- és Középnémetországban, Dél-Ausztriában, Franciaországban, Olaszországban és Görögországban, – Portugália és Spanyolország az angolszászokhoz keres minél szorosabb kapcsolatot, Törökország viszonya Angliával egyértelmű.

Vegyük még hozzá azt a tényt, hogy a japán háború befejezése után valamennyi világtenger föltétlen urává az angolszász hatalmak válnak, hiszen Amerika már befejezte a kétóceáni flottaprogram valóráváltását és így az Északamerikai Egyesült Államok és a Brit Világbirodalom haditengerészete többszörte erősebb, mint a világ valamennyi többi hatalmának együttes haditengerészete.

Ha a földgömbnek azon az öt nagy ipari gépezetén tekintünk végig, amely a világgpiacokon versenyzett egymással, akkor a mérleg a következőket mutatja: a német ipart elpusztította a háború vagy leszerelik a győztesek, tehát a német konkurrencia hosszabb ideig nem jelenhet meg a világgpiacokon; Japán, mint ipari konkurrens, máris ki van kapcsolva a versenyből, később csak angolszász hozzájárulással jelenhet meg a világgpiacokon; Szovjetunió európai ipara – mint orosz jelentésekből is tudjuk – legnagyobbbrészt elpusztult s hosszabb ideig fog eltartani olyan mértékű fölépítése, amely a belföldi szükséglet mérvén túl képes lesz külső piacra szánt fölösleget termelni; az angol ipar teljesítőképessége – jóllehet a légitámadások sok kárt okoztak Anglia ipari berendezéseiben – ma nagyobb, mint a háború előtt volt, a Brit Birodalom domíniumainak és gyarmatainak ipari gépezete úgyszólván érintetlen és kapacitásuk felülmúlja a háború előttit; az Egyesült Államoknak, a világ legnagyobb ipari hatalmasságának ipari gépezete teljesen érintetlen a háború pusztításaitól, az ipari gépezet még jelentősen fejlődött is, úgy, hogy az Északamerikai Egyesült Államok ipari kapacitása messze túlszárnyalja a háború előttit. Mindebből következik, hogy a világgpiacok hegemon urai hosszabb időre az angolszászok lettek, akik elmondhatják, hogy a világháború

rendkívüli gazdasági terheit részben abból a nyereségből fedezhetik, ami a világgpiacokon kivívott hegemonia biztosításából származik.

A világnak valószínűs ura tehát a három nagyhatalom, az Északamerikai Egyesült Államok, a Brit Világbirodalom és a Szovjetunió. A többiek szerepe sem ellenük, sem nélkülük meg nem határozható. E prominens világszerep miatt mindhárom nagyhatalom érdekének a béke fenntartása látszik.

Íme, az óriási különbségek egész sora 1918 és 1945 között! 1918-ban kontinentális méretűek voltak a háború következményei, a helyes politikai ítéletnek főleg az európai kontinens sorsát közvetlenül alakító tényezőket kellett mérlegelnie, ma viszont, a három világhatalom világuralmának korában, a háború egyik legfontosabb következménye lett, hogy a politikai ítélet helyességének első föltétele az interkontinentális távlatok szükségszerű figyelembevétele.

V. Az európai kontinens politikáját irányító tényezők 1918-ban és 1945-ben.

Európán belül vizsgálva a politikai konstellációt, a következő figyelemreméltó szempontok adódnak: 1) Európában ma mindhárom nagyhatalom nemcsak potencialiter, hanem tényleges erejével is jelen van; 2) abból az angol–amerikai kijelentésből, hogy az európai angolszász külpolitika alaptétele a kontinentális hegemonia létjogának tagadása, következik, hogy Amerika és Anglia a háború után sem vonul vissza az európai politikától, hanem potencialiter európai nagyhatalom kíván maradni; 3) minthogy legyengült Franciaország mellett ma a kontinens részét alkotó igaz nagyhatalom a Szovjetunió, a belső európai kérdéseket szintén a három európai nagyhatalom, Amerika, a Brit Birodalom és a Szovjetunió döntik el elsősorban. Föl kell tételeznünk, hogy a diplomáciai tárgyalások asztalánál az a magyar ember, aki a Szovjetunió és az angolszász hatalmak fegyveres összeütközésére spekulál, vagy buta, vagy örült, vagy gonosztevő, mert ezzel a kívánsággal föltételezi, hogy a háború vasszekere újból átgázol rajtunk, holott ez a szó szoros értelmében hazánk fizikai pusztulását jelenthetné.

A helyes magyar politikai ítéletnek azonban nemcsak a fönti Európán belüli helyzetet kell szem előtt tartania, hanem még azt a tényt is lelkiismeretesen kell mérlegelnie, hogy a 190 milliós, győztes Szovjetunió a kicsiny és legyőzött Magyarország tőszomszédja lett. A független Magyarország alapvető érdeke mindennek elkerülése, ami Magyarországot a Szovjettel kontroverziába keverhetné. A múlt világháború után ilyen helyzettel egyáltalában nem kellett számolni.

VI. Miért sikerült 1918–19 után egy baloldali demokrata Európa közepén jobboldali magyar berendezkedést létrehozni?

Magyarország Európának szerves része, vagyis Magyarországnak mindig be kellett kapcsolódnia az általános európai irányzatba: most a gyökeres változásokat hozó demokráciába, s nem szabad kiesnie az európai élet ritmusából.

S ezen a ponton téved a legnagyobb, aki a múlt világháború utáni helyzet és a mai viszonyok között analógiát konstruál, s az eseményeknek hasonló lefolyására számít.

1918–19 után azért sikerült egy baloldali demokrata Európa közepén egy lényegében jobboldali Magyarországot kiépíteni és fenntartani, mert a baloldali Magyarország nem volt hajlandó külpolitikailag is beleilleszkedni a baloldali Európába, míg a jobboldali Magyarország az akkori Európába való beilleszkedés valamennyi külpolitikai konzekvenciáját levonta. Az úgynevezett Károlyi-forradalom, amely lényegében egy nyugati mintájú demokráciát akart, nem számolt azzal, hogy a nagyantant jóindulatú megértése és aktív támogatása nélkül nem lesz képes megbirkózni az antidemokratikus formák között élő ország belső ellenállásával. Károlyi első dolga volt – nyilván Jászai Oszkár tervezete nyomán, de a külföld szándékait és az erőviszonyokat alaposan félreismerve – előállni a történeti Magyarország federalizálásának tervével, amiben az önállóságra és elszakadásra törekvő nemzetiségek nyíltan, a külföld tényezői pedig bennfoglaltan nem voltak hajlandók mást látni, mint demokratikus formákba öltöztetett kísérletet a történeti Magyarország integritásának megőrzésére. A nagyantant köreiben kétségkívül jó összekötésekkel rendelkező Károlyi Mihály ezzel a tervével egyszerre veszítette el lába alól a hazai és külföldi talajt. Hiszen az ország federalizálását a hazai sovíniszta közvéleménnyel csak akkor tudta volna elfogadtatni, ha egyrészt kétségtelenné tudta volna tenni közvéleményünk előtt, hogy a területi integritás megőrzésének egyetlen lehetősége az ország federalizálása, másrészt e terv megvalósításához Károlyi megkapta volna a nagyantant aktív támogatását. De egyik sem következett be. Benes Edward azt írja emlékirataiban, hogy az önálló Csehszlovákia megteremtésére irányuló kísérletek megghiúsulásához – épp a cél előtt – akkor álltak legközelebb, amikor Károlyi a federalizálás tervével a világ elé lépett, mert arra lehetett számítaniok, hogy a Károlyi-féle ügyes támadást az utódállamok megteremtésének szükségessége ellen csak nagy nehezen védhetik ki. Ám Beneséknek kellett a diplomáciai csatát megnyerniök, mert az utódállamok akkor már a Károlyi-tervvel összeférhetetlen ígéretekkel bírtak a nagyantanttól, mert a hazai nemzetiségek is fősorakoztak Károlyi terve ellen, s mert a hazai magyar sovíniszta közvélemény is árulást

látott Károlyinak egyébként kül- és belpolitikailag megalapozatlan, mentő kísérletében. Így azután kiderült, hogy Károlyiékon kívül a federalizálást senki sem támogatta. Károlyi bukása ezzel már uralma elején meg volt pecsételve, amivel a legfontosabb kérdés megoldásában olyan – egyébként elvileg helyesnek látszó – experimentumhoz nyúlt, amellyel elidegenítette magától a nagyantant köreit, maga ellen aktivizálta a kisantant politikusait, de nem nyerte meg a hazai nemzetiségeket sem, a nemzeti kérdésben maximalista, akkori magyar közvéleményt pedig maga ellen hergelte.

Az 1919-es magyar kommunizmus azután még ráduplázott 1918 hibáira, bel- és külpolitikai tévedéseire. A kommunizmus csak Moszkvára számíthatott, mint külpolitikai bázisra, 1919-ben pedig az európai kérdéseket eldöntő nagyantant egyik gondja az volt, miképpen támogassa az oroszországi kommunista rendszer megbuktatására irányuló kísérleteket. Az 1919-es magyarországi kísérlet egyenesen kihívta a nagyhatalmak ellenzését, itthon pedig az osztályharc kiélezésével, taktikátlanságával és az Egyházüldözéssel az álmagtag magyarságból is sikerült kicsikarnia az ellenállás tüzeit. Ha Károlyi politikai eszközöket akart alkalmazni az integer Magyarország megmentésére, a hazai kommunizmus Károlyi bukásából semmit sem tanult, amikor az országba benyomuló csehekkel és románokkal fegyverrel szállt szembe, holott a végső kimenetel az erőviszonyok ismerője előtt nem lehetett kétséges.

Mindez oda vezetett, hogy a baloldali Európa a magyar ellenforradalmat kezdte jószemmel nézni. S mikor a baloldali demokrata Európa azt látta, hogy a baloldali Magyarországnak mindkét változata lényegében arra törekszik, hogy politikai, illetve fegyveres eszközökkel megghiúsítsa az új, középeurópai rend kialakulását, viszont az ellenforradalmi Magyarország visszavonul a kijelölt demarkációs vonalakra, és hajlandó a trianoni szerződés aláírásával Európa új politikai rendjébe beilleszkedni, akkor a baloldali Európa a lényegében jobboldali Magyarország belső megerősödéséhez is hozzájárult, és elnézte, hogy itt a demokrácia elemi föltételei is hiányoznak.

VII. A katolikus Egyház és a Vatikán politikai helyzete 1918-ban és 1945-ben.

A katolikus Egyház, különösen XII. Pius világpolitikai tekintélye és befolyása ma összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint amivel a Vatikán 25 évvel ezelőtt dicsekedhetett. A múltban a győzők oldalán alig nyomott valamit a latba az Egyház befolyása. 1914–18-ban az Egyházra jóformán minden európai országban ellenségesen, vagy gyanakvó közönnnyel néztek a kormányok, úgyszólván

sehol sem sikerült kivívni a keresztény tömegek politikai képviselétét, a pápaság a megdöntött monarchiával tartott fenn igen jó kapcsolatokat; a vallásos érületnek úgyszólván egyik győző államban sem volt politikai jelentősége; a legyőzött államok belső irányzata nem állt oly ellentétben az Egyházzal, hogy ez államok legyőzésével az Egyház is a győzők oldalán sorakozhatott volna föl. A pápaság csak a béke ügyébe, helyesebben a fegyvern nyugtatásba, de nem a győzők háborús céljaiba volt beérdekelve. Akkor a magyar egyház szinte elválaszthatatlannak látszó társadalmi, gazdasági és politikai érdekazonosságban élt a tömegek gyűlöletének tárgyával, a bukott magyar rendszerrel, a Tiszák Magyarországaival és a katolikus magyar Egyház is teljesen azonosította magát a monarchia háborús és békecéljaival. Ezért neki is hordoznia kellett a terhet, amely a bukott rendszerre reásúlyosodott.

Ma, a hitlerizmus leverését az Egyház éppen úgy – ha nem is ugyanolyan – érdekének nyilvánította, mint a győzők, s így az Egyház, amely a hitleri birodalom üldözött Egyháza volt, a győzők oldalára került. XII. Pius politikai beszédei és cselekedetei nyilvánvalókká tették, hogy a katolicizmus politikai céljai és erkölcsi igényei be tudnak kapcsolódni a győzők által megfogalmazott békecélokba. Ezzel az Egyház fölmérhetetlen szolgálatot tett nemcsak a győzők ügyének, hanem önmagának is. Ennek a következménye részben, hogy ma jóformán minden nyugati államban van katolikus, vagy annak nevezhető párt. A Vatikán a legtöbb győzővel jó kapcsolatot tart, s a Szovjetunió is kerüli az Egyházzal barátságtalan lépéseket. Világszerte tapasztalható a vallásos igények megelégedése. Az Egyház szociális programja és szabadságprogramja a vallás ügyéhez közelebb hozta azokat a nagy tömegeket, amelyek 25 esztendővel ezelőtt a zsebrák-kapitalizmus és az antidemokratikus rendszerek titkos szövetségesét látták az Egyházban. A magyar katolikus Egyház pedig, – ha a szociális kérdésben nem is veheti föl a versenyt francia vagy belga testvérével –, ma megbecsülés tárgya, mert elítélte a hitleri tanok magyar változatát, nem azonosította magát a náci-Magyarország háborús céljaival és az üldözöttek pártját fogva maga is megerősítette az ellenállást.

Csomót kötve fejtegetésünk végére, a múlt és a mostani világháború fináléjának összevetéséből – akár a világpolitikai erőviszonyokat, akár az európai, kontinentális konstellációt, akár a magyar lehetőségeket, akár a Világegyház helyzetét, vagy a magyar katolikus egyház pozícióját tekintjük, – azt a következtetést kell levonnunk, hogy a 25 évvel ezelőtti múlt nem applikálható a jelenre; a 25 évvel ezelőtti és a mostani helyzet oly lényeges összetevői különböznek egymástól, hogy minden analógia csak zavarhatja a helyes politikai ítélet megalkotását, annyira, hogy a mai viszonyok reális mérlegelésének előfeltétele gondolkodásunknak függetlenítése a 25 évvel ezelőtti viszonyoktól és azok következményeitől.

VIII. Néhány időszerű magyar katolikus teendőről.

A fentiek teljes negligálásáról tesz tanúságot az az álláspont, amely az 1918–19-es és még inkább az 1920–21-es eseményekben a jelenre és a közeljövőre alkalmazható analógiát látva, a katolikus Egyháznak most a teljes politikai visszavonulást, a passzivitást ajánlja, azzal kecsegtetve magát és az Egyházat, hogy amennyiben egy-két évre visszavonul a társadalmi, hitbuzgalmi és kulturális munkába, akkor jobb idő jöttén szervezetei majd megerősödötteen szállhatnak ki a politikai porondra, hiszen „az idő nekünk dolgozik...”, „minden forradalom után szükségképpen következik az ellenforradalom...”, „az Egyház vészjelje át az átmenetet...”, stb. Ez, a mai változások történeti jelentősége felől teljesen tájékozatlan szemlélet a legnagyobb veszélynek tenné ki az Egyházat, mert a) az Egyházat továbbra is a róla-nélküle való politika döntések elé állítaná; b) a vallásos érületű tömegeket teljesen kiszolgáltatná az idegen politikai befolyásoknak; c) az Egyház alapvető érdekeinek védelmére a legnehezebb időben nem tudna semmiféle politikai erőt felsorakoztatni, viszont kitenne magát annak, hogy a reakcionárius elemek az Egyház köpenyegé alá húzódnak, ami az Egyházat a széles tömegek és a külföld felé kellemetlen látszatokba keverné.

Az a forradalom, amely most sok rombolás közt lezajlik, az elmulasztott reformok következményeire figyelmeztet. A reform és a forradalom között a legalapvetőbb különbség az, hogy a reform idején a legkisebb rombolás irányában szerez érvényt a népeszmékké vált korkövetelményeknek, a forradalom pedig nem a legkisebb rombolás, hanem a legkisebb ellenállás és a legnagyobb rombolás irányában érvényesül a maga elemi erejével. Az elmúlt években épp ezt nem volt hajlandó megérteni az úgynevezett keresztény politika. Támogatott csaknem mindig minden hatalmat a reformok elodázásában és a régi álláspontok konzerválásában. Vajjon mi bizonyult helyesebbnek? Az-e, – ami itt évek óta történt – hogy a kereszténység politikai változatai a szociális kérdésben, a földreform ügyében és a demokratikus népjogok kivívásával szemben mindig minimalista programot képviseltek, s mint kormánytámogatók az újonnan épített templomokra mutattak rá sikerüket bizonyítva, elfeledve, hogy a templomoknak tornyai nemcsak a keresztény politika sikereire figyelmeztették azokat a munkás-, paraszt- és középosztálybeli szegény embereket, akiknek milliói életérdekeik megvédése céljából a világnézetileg ellenséges vagy közömbös pártok felé orientálódtak? Vajjon úgy állana-e a mai megpróbáltatások között a kereszténység politikai képviselése, ahogyan áll, ha a keresztény politika a templomépítő célokra kívül a legszélesebb szociális igazságosságot, a legnagyobb emberi jogot, a legbiztosabb szabadságot is

képviselte volna? Ha – mondjuk – csak annyi átmeneti nyomást vállalt volna, mint például a szocialista-, vagy a kisgazdapárt? Akkor ma a mi táborunkban volna annak a tömegnek nagy része, amely jelenleg a szocialista- vagy a kisgazdapártban foglal helyet. A Keresztény politika azonban a mai és a holnapi tűzokot eladta a tegnapi verébért. Vajjon a jelenlegi nehéz helyzetben lenne-e az Egyház, ha a minimális kormánybefolyással kérkedők helyett azokra hallgat, akik idejekorán felajánlották, hogy az egyházi földvagyon nagy részét más, de értékálló vagyontárgyakra cserélik át és az egyházi vagyonkezelésben hajtsanak végre olyan reformot, mely hatásosan felvilágosítja a vallásos tömegeket arról, hogy a célvagyon tényleg a szegény vallásos tömegek és az Egyház érdekeit szolgálja? Aki az Egyház érdekeit védi, az ma már nekünk ad igazat; aki azonban a vagyont védi, az most is –, fordulatra számít, amely szerinte egészen visszapergetheti a forradalom filmjeit.

A katolikus érdekek védelme, az igazságtalanul elszenvedett anyagi károsodás (s tán más sérelmek) reparációja parancsolóan előírja, hogy egy aktív, demokratikus hitelű, minden múltbeli ballaszttól megszabadult, országos programot hirdető párt védje a politikai fegyverzet egész modern arzenáljával az Egyház lelki küldetése sikeres betöltésének anyagi, társadalmi és politikai előfeltételeit, tehát a vallásos tömegek érdekeit is. A demokratikus kormányformában, ahol a pártok küzdelméből születik meg a közakarat, párt nélkül kielégítő érdekvédelemre az Egyház nem számíthat.

E tekintetben csak néhány évrre mutatunk rá: 1) A magyar demokrácia mai formájában nemcsak az a fontos, hogy a pártoknak hány képviselőjük van, hanem a pusztán keretszám is. A nemzeti bizottságok, mint közigazgatási és politikai szervek nem a bennök képviselt pártok súlyának, hanem számának arányában részesülnek a különböző hatalmi körökből. Nem mindegy tehát, hogy van-e pártja a katolicizmus politikai képviselőének, vagy pedig egy polgári párt keretein belül igyekszünk a katolikus politikai igények érvényesítésére. 2) Európa valamennyi nyugati államában a hatalomnak részese ma a katolicizmus politikai pártja. A laicizált Franciaországban maga a külügyminiszter is a legnagyobb katolikus lap szerkesztője volt; Olaszországban jelentős politikai tényező a Partito Popolari; Belgiumban működik a katolicizmus politika képviselője; Ausztriában négy miniszter a katolicizmus politikai képviselőinek sorából került ki. Ha az ezeréves magyar katolicizmus lemond a maga politikai képviselőtéről, ezzel a világ előtt belső gyengeségét, a politikai taktikában mutatott ügyetlenségét bizonyítja, vagy abba a látszatba keveredik, hogy politikája antidemokratikus, illetve múltját olyan bűnök terhelik, amelyek miatt nem is képes magának megfelelő politikai képviselőt kiharcolni; végül: a mai magyar demokráciának, ha erőszakkal zárja el a katolicizmus

politikai képviselőének lehetőségét, viselnie kell a nyugat előtt annak felelősségét, hogy a katolicizmussal szemben nem képes a tárgyalagosságnak és a lojalitásnak arra a színvonalára felemelkedni, mint a nyugati demokráciák. 3) Ha igényt tartunk arra, hogy a külföld a magyar népet katolikus többségű népnek valóban elismerje, akkor a katolicizmus politikai képviselőének kivívásától nem tekinthetünk el. 4) Hamarosan el fog következni az idő, mikor a mai pártharc már nem gazdasági vagy társadalmi síkon fog lezajlani, hanem átalakul a materialista és a spirituális világnézetek küzdelmévé. De lehet-e várni, hogy éppen a világnézeti jellegű pártharcban a keresztény világnézet megfelelően latbavethesse a szavát, ha csak a világnézeti szinten polgári pártokban érvényesülhet és egyetlen határozottan keresztény világnézeti arcélű párt se lesz? 5) Európában mindenütt a katolicizmusnak radikális, szociális és népi politikai vetülete érvényesül. Vállalhatjuk-e az Egyház kára nélkül, hogy e tekintetben is kiessünk az európai ritmusból, s itthon és a külföldön viseljük a vádat, hogy az Egyház nem kért részt a demokrácia kiépítéséből, hanem az időre spekulálva visszavonult, vagy hagyja magát a politikai javakból kinullázni?

A magyar katolicizmus politikai képviselője azonban sem a kereszténységet, sem a katolicizmust nem használhatja politikai jelszónak. Annyit mégis meg kellett tanulnunk a múltból, hogy azt a politikai váltót, amelynek zsírlója a kereszténység, nem a politikán, hanem a keresztény tanon és az Egyházon igyekeznek behajtani. Az elmúlt 25 évben annyi politikai hiba és bűn azízluma volt a keresztény jelszavú politika, hogy aki valóban az Egyház lelki küldetésének biztosítása céljából akar politizálni és nem az egyházat akarja egy politikai koncepció szekere elé fogni, annak leg gondosabban ügyelnie kell arra, hogy az Egyház érdekében politizáljon, de ne az Egyház, hanem a politika terhére. Nem szereti igazán a keresztény tanítást és az Egyházat az, aki a keresztény politika 25 éves, magyarországi pályafutása után sem látna súlyos kárt abban, ha a tévedéseknek és szenvedélyeknek túlságosan is alávetett, változékony politika jó és rossz esélyeivel a keresztény tant és az Egyház tekintélyét terhelnék meg. Ki kell kerülnünk azt is, hogy a kereszténység politikuma politikai vicinalizmusba deklinálódjék és igénytelenedjék. A katolicizmus érdekeinek védelmét egy „felekezeti pártnál” és a katolikus érdekeket főprogramjának, az országos érdekeket pedig másodrangú programjának való pártnál sokkal hatásosabban védheti egy olyan országos programot hirdető párt, mely emberi és nemzeti céljainak keretében nyújt biztosítékot a katolikus érdekek kielégítő érvényesítésére (érdekes, hogy a román, görög-keleti nemzeti egyház, amelynek külön pártja nem nevezi magát görög-keleti pártnak, az általános földreform rendelkezéseinek hatálya alól ki tudta vettetni az egyhá-

zi célvagyon). A keresztény politika koncepciójának – ahogyan ez XII. Pius politikai beszédeiből is kiviláglik, – olyannak kell lennie, hogy ne csupán a keresztény világnézet hitvallói, hanem minden tisztességes ember is megtalálja benne alapvető szabadságjogainak szavatolóját, politikai köteletségének hiteles mértékét és személyisége lehető tökéletes kibontakozásának biztosítóját. Ez nem lehet más, mint egy olyan politikai koncepció, amelynek kánonja a természetjog. Egy természetjogi elveken fölépült programban kell látnia a katolicizmusnak is a leghatásosabb védelmet.

A Néppárt létjogának kivívása azonban csak félsiker volna, ha se katolikus sajtó, se pártlap nincs. A katolikus sajtó-orgánumok engedélyezése elől bizonyára nem mer elzárkózni a kormány. De a katolikus sajtó-orgánumokban – minthogy ezek kötelesek társadalmi, hitbuzgalmi, kulturális vagy tudományos jellegük korlátjait tisztelni – politikai hangot megütni nem lehet. A katolicizmusnak tehát olyan irányban is latba kell vetnie befolyását, hogy a katolicizmus politikai érdekeit politikai napisajtó is képviselhesse. A Néppárt az Idő címmel kért napilap engedélyt. Más katolikus oldalról Új Nemzedék címmel kértek engedélyt napilapra. Biztos tudomásunk van arról, hogy amennyiben nem a Néppárt, mint politikai párt kap lapengedélyt, hanem valamely természetes vagy jogi személy Új Nemzedék címmel indít lapot, akkor a protestáns egyházak azonnal követelni fogják egy politikai napilapengedélynek a kiadását. Ez az igény nem merülne föl protestáns oldalról, ha a Néppárt kapna lapot. Czettler Jenő és Pálffy József között olyan úriemberi megállapodás létesült, hogy amennyiben az Új Nemzedék kapna engedélyt, ennek a Néppárt szócsövének kell lennie és a Néppárt által kijelölendőkből kell szerkesztőségét összeállítania. E megállapodás arra is vonatkozott, hogy a Nagyméltóságú Püspöki Kart arra kéri: adandó esetben – ha a Néppárt semmiképp se kapna lapot – hivatalos helyen a maga részéről is ezt az álláspontot képviselje. Jánosi József és Barankovics István azon a véleményen vannak, hogy föltétlenül komoly politikai hátrányt jelentene, és ellenségeinknek széles támadási felületet adna, ha a katolikus orgánum a régi Új Nemzedék címet hordozná a homlokán, bármilyen természetes vagy jogi személy legyen is a lap engedélyese. A Néppárt ellenfeleinek legfőbb érvük az a be nem bizonyított és téves állítás, hogy a Néppárt nem egyéb, mint a 25 év óta Sztójayig minden kormányt, a hadüzenő és az embertelen zsidótörvényeket inauguráló kormányokat is támogató keresztény pártnak, illetve Wolff-pártnak a jogutódja, örököse és folytatója. Ezt a látszatot a Néppárt alig tudná kivédeni, ha lapja a Wolff-párt és a Keresztény [Nemzeti Egység] Párt régi lapja, az Új Nemzedék lenne, amelynek pályakezdete Milotay István nevével forrt össze, pályájának vége pedig Szálasi koráig ért. Ez esetben a nomen valóban omen.

A Nagyméltóságú Püspöki Kar nemcsak a Néppárt ügyének, hanem az eszmei zűrzavar idején a katolikus tömegek helyes tájékozódásának is nagy szolgálatot tenne, ha – természetesen a Néppártra való minden célzás nélkül – kifejtene azokat az alapvető elveket egy pásztorlevélben, amelyekre a keresztény közélet fölépülhet, amelyek tehát minden katolikus számára lelki ismeretben kötelezőek.

Szerény nézetünk szerint ma olyan a külpolitikai és belpolitikai szituáció, hogy a földreform kérdésének pásztorlevélben való nyilvános, kritikai tárgyalása többet ártana az elérni kívánt közvetlen célnak és az Egyház általános érdekének, mint amennyit használna. Magyarországon a földbirtokosok többségén kívül alig akad már évtizedek óta valaki, aki társadalmi alkatunk és gazdasági rendünk egyik legjellegzetesebb csökevényét, népünk millióinak legérettebb igényét és az Egyház lelki missziója sikeres betöltésének, általában az európai gazdasági és politika demokráciába való beilleszkedésünk egyik legfőbb akadályát ne a földreform nyílt problémájában látta volna. Az Egyház most nagy anyagi kárt szenvedett, de mérhetetlenül nagyobb lenne a lelki kár, ha a földreform nyilvános kritikai taglalásával a Püspöki Kar lehetőséget adna arra ellenségeinknek, hogy az Egyházat a milliós tömegben érdekelt parasztsággal és a földreformot (ha nem is a mai formájában) akaró haladó értelmiséggel szembeállítsák, illetve az Egyházat a latifundiális rendszer és a nagybirtokosok szövetségesének hírébe keverjék. A politikában a látszatnak sokszor – s ez esetben is! – a valósággal azonos jelentősége van. S a látszat kétségkívül ez volna. Nem szabad elfelednünk, hogy az egész győztes világban, beleértve a győztes világ katolikus közvéleményeit is, Magyarország feudális ország hírében áll. A győztesek országaiban az Egyház sehol sem rendelkezik latifundiumokkal, sőt az országok katolikus közvéleményében is a latifundium egyenest a katolikus Egyház lelki küldetésének sikeres betöltését gátló körülményként van nyilvántartva. A külföld felé, hogy a mi sajátos helyzetünket nagy nehezen megértessük, körülményes magyarázatokba kellene bocsájtkozni, hogy első hallásra a mostani földosztásnak egy pásztorlevélben való nyilvános kritikai tárgyalása ne látsszék antidemokratikus, önző cselekedetnek, vagyis a latifundiális rendszerhez való ragaszkodásnak. Márpedig minden propaganda, amely magyarázatra szorul és nem magától értetődő, rossz propaganda. Az Egyház nem érné el itthon a közvetlen célt, sőt esetleg ellenségeit az Egyház és állam teljes szétválasztásának felvetésére ingerelné, talán csak ama szándékkal, hogy ellenségeinknek legyen miből engedményt tenni. De egy ilyen gesztus azt a célt sem érné el, hogy a magyar Egyházat a katolicizmus világtekintélyének és világszolidaritásának védelmé alá helyezze.

Sokkal célszerűbbnek vélnők, ha a kormányhoz eljuttatandó memorandum foglalkoznék ilyen és hasonló kérdésekkel. Tekintetbe véve a pártok mai szerepét, ezzel párhuzamosan a pártoknál is tapogatózni kellene egy kielégítő megoldás érdekében, olyan taktika alkalmazásával, hogy az Egyházi intézmények biztos és elégséges anyagi fundációja összekapcsoltsáék az Egyháznak egy olyan gesztusával, amely egyaránt tenne szolgálatot az Egyháznak és a fiatal magyar demokráciának. Ezt a taktikát megkísérélhetőnek véljük kivált, ha a kedvező kül- és belpolitikai pillanat ügyes kiválasztásával történik. A pártok és a kormány korrelációja is javulja a párhuzamost tárgyalást, mert a két tényező véleményének harmóniája és eltérései egyaránt értékes lehetőségeket nyújtanak a sikeres tárgyalási taktika kipróbálására. A magyar katolikus Egyház egy politizáló papjának az egyházi földvagyon szétosztására vonatkozó ama nyilvános álláspontja, amely szinte elibe lovagolt minden hivatalos, püspökkari reparációs kísérletnek, mikor az Egyházat ért igazságtalan anyagi csapást példátlan könnyelműséggel jelentékteleníteni igyekezett, – máris rendkívüli mértékben ártott az Egyház valódi érdekeinek és szinte gáncsot vet a püspöki kar reparációs igényének.

Ha Egyházunk a demokratikus élet új formái között is sikerrel akarja betölteni sokirányú hivatását, akkor egészen rendkívüli energiákat kell befektetnie a katolikus hitbuzgalmi, kulturális és társadalmi szervezetek reorganizációjába és cselekvő élettel való megtöltésébe. E pillanatban csak a hitbuzgalmi szervezetek élnek; a társadalmiak és a kulturálisak csak jórészt keretek. A legsürgősebb – mert máris elkészt – feladat volna levonni a múlt konzekvenciáit, megfelelő, politikailag is hitelképes személyiségekkel kicserélni azokat, akik a magyar demokrácia előtt politikai tévedéseik vagy bűneik miatt, illetve pártpolitikai szereplésük miatt semmiféle demokratikus hitellel nem rendelkeznek, sőt antidemokratikus eszmék híveinek hírében állnak, minthogy e személyiségek további élen maradása nem történhetik meg az intézmények kára nélkül. Különösen vonatkozik ez az Actio Catholicára, mint a katolikus egyesületek csúcsszervezetére. Hogyan merjen bátor kezdeményezésekhez nyúlni egy olyan vezetőség, amelynek tagjai közül nem is egy váddal terhelt várja ítéletét, vagy attól félhet, hogy tegnapi magatartása miatt nyomban politikai támadások céltáblájává válik, mihelyt egyetlen bátor kezdeményezésre elszánja magát? Hogy pedig egyesek esetleges távozása semmiképp se adjon alapot a könnyelmű vádaskodásra, célszerű lenne, ha valamennyi egyesület vezetősége lemondana, és minden vezetői állást új választással, illetve kinevezéssel töltenének be. Ha ez a revízió elmarad vagy elhúzódik, belőle súlyos károk származhatnak. Már eddig is nagy baj, hogy egyeseket politikai hatalom emelt ki katolikus pozíciójukból, ami nem hagyja érintetlenül az

Egyház tekintélyét sem. A revízió elhúzódása, illetve elmaradása azonban a legrosszabb helyzetet kreálna arra az esetre, ha a katolicizmusnak mégse sikerülne kiverekednie politikai képviselőt, a Néppártot. Bizonyos személycserék parancsoló szüksége ugyanis hatványozott jelentőségűvé válnék akkor, ha politikai szervezet híjján a katolikus szervezkedésnek teljesen a társadalmi, kulturális és hitbuzgalmi fellelegváraiba kellene visszavonulnia, hogy ott tömegének begyakorlásával készüljön föl arra az időre, amikor az első lehetőség megragadásával onnét kitörve, a politikai porondra teljes fegyverzettel szállhat ki. Ebben az esetben különösen az Actio Catholica és a Katolikus Népszövetség megfelelően aktív élettel való megtöltéséhez a személyi előfeltételek kielégítő megteremtése egyenesen létfontosságú.

Végül legyen szabad kifejezést adnunk ama véleményünknek, hogy célszerűnek tartanók, ha a katolikus szellemű tudományos és politikai élet kiválóságaiból egy szellemi grémium alakíttatnék, amely az Egyház aktuális kérdéseivel állandóan foglalkoznék, azokat földolgozná, és elaborátumait a Nagyméltóságú Püspöki Kar elé terjesztené.

Forrás: Szakolczai (2008a: 117–129). Eredeti forrás: Magyarország bíboros hercegprímása. 712. sz. Ér.: 1945. máj. 26. Katolikus párt és sajtó ügye.

Helyreigazítás: Szakolczai (2009: 268–269).

4.

Barankovics István 1945. szeptember 25-i programbeszéde

Mélyen Tisztelt Uraim!

Talán csalódást kell okoznak önöknek, ha a székesfővárosi községi választások előestéjén azt várják tőlem, hogy az országos politikának egy ugyan jelentős, de mégis részletjellegű kérdéséről, a Néppárt székesfővárosi községi programjáról nyilatkozzam. Abból az alkalomból ugyanis, hogy a Néppárt már rendelkezik a községi és az országos képviselői választásokon való részvétel egyenlő jogával, helyénvalóbbnak ítélem a Néppárt általános elvi és gyakorlati programját, céljait és a magyar politikai életben betölteni kívánt szerepét ismertetni. Annál is inkább, mert megjelenésük a szélesebb nyilvánosság előtt arra kötelez, hogy világosan és félreérthetetlenül körvonalazza azokat a magasabb szempontokat, amelyek politikánk irányát és módszereit hosszabb időre megszabják, és így a Néppárt jövődjének lemerésére is alkalmasak lehetnek. A Néppártnak nincsen múltja, hiszen mindeddig sem a hatalom kialakításának, sem gyakorlásának felelősségében még közvetve sem osztozott; a Néppárt jelene sem mutatja meg a benne rejlő politikai lehetőségeket; de hitünk szerint a Néppártra hatalmas jövő vár, ha magas eszményeit megértik, és munkája a demokratikus szabadság napfényében kibontakozhat. Ezért most önöktől szíves figyelmet, a még közönyösektől tárgyi érdeklődést, esetleges ellenfeleinktől pedig azt az igazságos bírálatot kérem, mely nem indulatok és kurtatekintetű érdekek alapján ítélt el, hanem ismeretek alapján ítélt meg bennünket.

A Néppárt létjoga

Az első kérdés, amelyre nyíltan és egyszer s mindenkorra felelni kívánok az, hogy van-e a Néppártnak kielégítően megalapozott létjoga, vagy pedig ez a párt is a demokrácia ama gyakori betegsége tüneteinek egyike, amelyet az egyéni ambíciók létrehozása sokpártúságának nevezhetnénk? A kérdés felvetése annál jogosultabb és megválaszolása annál indokoltabb, mert a Néppárt létjogának

elismertetése nem volt egyszerű feladat, hanem hosszadalmas, meggyőző munkának eredménye. Akadtak ellenzői is, akiknek talán az lebegett a szemük előtt, hogy demokráciánkat, legalábbis kezdeti állapotában, meg kell kímélni a sok pártra való szétforgácsolódástól. S ez nem eleve helytelen szempont. Nem szabad azonban elfelednünk, hogy egyrészt: a demokráciától elvileg elválaszthatatlan a pártképződés teljes szabadsága, másrészt: ezt az elvet rendhagyó idők diktálta vis major folytán ideiglenesen lehet ugyan szűkíteni, de sohasem annyira, hogy valóságos társadalmi, gazdasági, kulturális és világnézeti erők politikai vetületük megteremtésének demokratikus jogától megfoszthassanak. Az pedig kétségtelen, hogy a Néppárt ilyen társadalmi és világnézeti erőháttérrel rendelkezik azokban a vallásos érületű tömegekben, amelyek nemcsak Magyarországon, hanem úgyszólván valamennyi nyugati országban is külön pártalakulatban keresték és keresik politikai képviselőtüket. Ez az igény annál jogosultabb, mert a kultúregyházak által kitermelt külön szociológiai szemlélettel is rendelkezik. Ez az igény azonban távolról sem jelenti azt, mintha mi valamely más párttól elvitatnók azt a jogot, hogy a vallásos érületű tömegek politikai akaratának kiformálásában vagy képviselésében részt vegyen, tehát nem jelenti azt, mintha a vallásos tömegek politikai képviselőtét kizárólagossági joggal ki akarnók sajátítani magunknak. Jelenti viszont azt az elvitathatatlan jogunkat, hogy mi politikánk gerincévé azokat az erkölcsi elveket tegyük, amelyek a természetjogból és az evangéliumból következnek.

Miért van szüksége a magyar demokráciának a Néppártra?

Azt a kérdést pedig, hogy a magyar demokrácia érdekében szükség van-e a Néppártra, lényegében a következő mérlegelés alapján kell eldöntenünk:

Vajon a kereszténység eszményeiben és hitvalló tömegeiben rejlő politikai erő és igény véglegesen és visszatérhetetlenül lezorult-e a közéleti tényezők sorából; vagy pedig mindenkinek számolnia kell azzal a ténnyel, hogy a kereszténység eszményeiben és hitvalló tömegeiben, valamint sajátos kultúrájában szunnyadó politikai igények politikai akaratokként is megszólalnak a demokratikus közéletben?

Aki a kérdésre tagadó választ ad, aki tehát meg van győződve arról, hogy a demokratikus magyar közéletben mindenfajta világnézet szabad futási lehetőséget kap, de a keresztény világnézet politikai érvényesüléséről többé szó nem lehet, az logikusan utasítja el a Néppárt létének még a gondolatát is. Ez az álláspont logikus lenne ugyan, de nem volna demokratikus, mert a kizárólagosság nem a demokrácia, hanem a diktatúra jellegzetessége.

Aki azonban számol azzal a ténnyel, hogy a magyar kereszténység eszményei, sajátos kultúrája és vallásos tömegei olyan közéleti igényt hordoznak magukban, amely részt követel magának a pártok versenyéből és a közélet alakításából is; aki nem huny szemet a nagy szenvedések nyomán hatalmasan megéledő vallásos igények fölött; aki nem veszi tudatlanra a magyar kereszténység ezeréves gyökérzetét, amelyet a nép lelkéből egy rántással kitépni nem is lehetne; aki számításba veszi a keresztény egyházak világszolidaritásának letagadhatatlan tényét; s aki nem zárkózik el annak a jelenségnek észrevevése elől, hogy a kereszténység politikai tekintélye és szerepe a régebben közömbös országokban és irányzatokban is emelkedőben van – az a fiatal magyar demokrácia egyik legfontosabb érdekének éppen azt fogja tekinteni, hogy a demokrácia kivívásába, fenntartásába és mindenfajta támadást kiálló, elszánt védelmébe a kereszténység szervezeteit és hitvalló tömegeit is kifejezetten érdekelje.

Aki pedig a kérdésre ilyen igenlő értelemben válaszol, az a Néppárt szükségességéről gondolkodva a következő kérdést fogja bogozni: vajon miben áll hát a demokrácia érdeke? Abban-e, hogy a kereszténységnek egy, a lehető leggyökeresebb demokratikus átalakulást akaró, a legszélesebb szociális igazságosságot és a legbiztosabb emberi jogot kívánó politikai képviselője hassa át demokratikus és szociális szellemmel a magyar kereszténység szervezeteit és vallásos tömegeit; vagy abban áll-e a demokrácia érdeke, hogy az ellenforradalmi reményekben ringatózó maradiságnak fenntartsa azt a legvártabb esélyét, hogy ez a maradiság alkalmas pillanatban, mint ügyes lovas, aki a gazda mozdulataival közeledik áldozatához próbálja megnyergelni a keresztény vallásos tömegekben rejlő politikai erőket? Okosan szeretnők-e demokráciát, ha annak a rövidlátásnak a veszélyes önbizalomnak fényűzésében élünk, hogy ezeket a vallásos tömegeket a lesben álló és alkalmas pillanat jöttén majd demokratikus koturnusban jelentkező maradiság szabad prédájául hagynók? A tényeket veszi tudatlanra, aki abban az ábrándban ringatja magát, hogy a vallásos érületű tömegekre, ezek sajátos eszményeire és kultúrájára nincs szükség a demokrácia felépítésében, sem pedig a demokratikus átalakulás útjában álló akadályok elhárításának munkájában.

Fölmerül a kérdés: vajon egyáltalában le lehet-e törni véglegesen azt az ellenforradalmi hasonlóságban gondolkodó irányzatot, amely olykor a fontolva haladás, olykor a nacionalizmus, máskor meg a lelki értékek védőjének hamis álarcát kendőzi magára, a széles tömegek vallásos érületének a demokrácia ügyében való teljes beérdeklése nélkül? Szerintük a válasz csak határozott „nem” lehet. A tegnapi visszakacsintó irányzatok ma félig megnyertnek tekintenek a maguk csatáját, ha az egyházak nyílt üldöztetés tárgyai lettek volna,

mert ebben az esetben ők maguk is a lelki ellenállás lövészárkaiba igyekeztek volna visszavonulni, hogy ügyüket egy lelki hatalom ügyévé avassák és sunyi módon a kultúrharc szekerére rakják a maguk csempészárúját is.

Csomót kötve okoskodásunk végére, annál a következtetésnél kell megállapodnunk, hogy a magyar demokráciának a Néppártra szüksége van, mert a Néppárt van hivatva elvégezni a demokratikus közéletben egy igen fontos feladatot, amelyet a legjobb eséllyel és kellő hitellel csakis ő végezhet el.

Elítéljük az álkeresztény politikát

Mi a Néppárt feladata?

A munka, amit el kell végeznünk, hogy pártunk betöltse hivatását, kétirányú. Egyrészt határozottan és félreérthetetlenül föl kell számolnunk az álkeresztény politikai gondolatot és ennek örökségét, másrészt világosan ki kell fejtenünk azt a demokráciát, amelyben eszményképünket megpillantottuk.

Ha tiszta vizet akarunk önteni a pohárba, és meg akarjuk kímélni magunkat attól a rosszindulatú ráfogástól, hogy mi az álkeresztény kurzuspolitika kései mohikánjai vagyunk, akkor semmiféle álszemérem sem tarthat vissza bennünket attól, hogy az álkeresztény politika örökségét magunktól nyíltan elutasítsuk és fölötte igazságos ítéletünket kimondjuk.

Mi ennek az álkeresztény politikának a mérlege?

A húszas évek elején úgy látszott, hogy a magyar politikai élet a kereszténységben keresi megújító forrásait. Az a nemzedék, mely a belső megtisztulás erkölcsi erőfeszítéseire képtelennek mutatkozott, a kereszténység tekintetében is megrekedt a jelszavaknál. A munkásság, mint a bukott forradalmak vesztese félrevonult és botorul félreszorítatott. A parasztság, amely a forradalmak szenvedéseire még egy komoly földreformban sem találhatott kárpótlást, a szociális haladás és a kereszténység ígéretes egységében kereste emberi jogai elérésének és szociális és gazdasági fölemelkedésének reményét; az intelligencia pedig a kereszténységben a politikai erőket sejtette meg. A történelem szinte készen szállította a helyzetet egy nagyvonalú, valóban szociális és demokratikus keresztény politika bevezetésére. Eljött a nagy történelmi pillanat, mikor az ország többségét maga mögött tudó keresztény politika kezébe vehette volna az ország sorsának irányítását. A nagy feladathoz azonban szellemileg és erkölcsileg legnagyobb részt kicsinyeknek bizonyultak azok a politikusok, akik e politika képviselőit magukhoz ragadták, és így tehetségtelenség, műveletlenség, csúf ambíciók és a kereszténységgel összeférhetetlen programok a történelmi lehetőséggel megkínált keresztény politikát dekadens

kurzussá züllesztették. A keresztény politika lényegében a forradalmak pusztasága és merev tagadásává, negációs politikává zsugorodott össze, igen sok politikus ajkán csupa antipolitikává vált, de jóformán semmit sem ígért a forradalmakat előidéző szociális, kulturális és gazdasági elmaradottság, a régi hibák és a régi bűnök megszüntetésének irányában. A nagy és tiszta elvi program egy-két magányos szellem kincse és a tömegek formátlan vágya maradt. A keresztény tömegek is érezték annak az álkeresztény politikai gondolatnak elítélendő voltát, amely végül is hatalom lázarmorzsáiból tengette életét. Valóságos látnoki szellemként tűnik fel ebben az időben a politika porondján Giesswein Sándor prelátus, a zseniális katolikus politikus, aki a keresztény politikai gondolatnak lehetőségei és szükségletei felől tisztában volt, de kevesen hallgattak rá, éppen úgy, mint a szociális kérdésben soha megalkuvást nem ismerő Griger Miklósról. Magunkhoz vagyunk hűek, amikor az ő megszentelt emlékükhöz tisztelgünk.

Lehet-e közünk ehhez a múlthoz? Akkor is nyíltan harcoltunk ellene, amikor még jelen volt. Most is elutasítjuk magunktól nemcsak azért, mert ez a politika nem volt sem demokratikus, sem szociális, hanem azért is, mert hamisítatlanul keresztény sem volt.

A kereszt nem politikai jelvény

A Néppárt feladatának egyik része éppen az, hogy megakadályozza ennek az álkeresztény politikának feltámadását, amelynek pályája az ellenforradalmi tagadás szellemétől a katasztrófáig átíveli az elmúlt negyedszázadot. Feladatunknak fogjuk ismerni a tömegek demokratikus nevelését, és pedig nemcsak azért, hogy igyekezzünk majd a kereszténynek nevezhető demokráciát a maga valósága szerint megismertetni, hanem közéleti magatartásunk és harcmódorunk által is. A többi között azzal is, hogy – nem utolsósorban – a Néppárt ma elítéli a kereszténység szent jelvényeinek politikai felhasználását éppen úgy, mint a kereszténységnek politikai jelszavá tételét, a kereszténység tekintélyének egy párt részére való kisajátítását és leginkább az álcázott, antidemokratikus törekvéseknek a kereszténység nevével való hitelesítését. Mi nem a kereszténység javára akarunk politikát csinálni, ellentétben azokkal, akik a kereszténység nevében az egyházak terhére politizáltak.

Programunk fundamentuma a természetjog

S itt érkezünk el a Néppárt nagyobb és jelentősebb feladatához. Annak a kérdésnek megválaszolásához, hogy miben áll a Néppárt elvi programja.

A Néppárt a természetjog érvényesítésében látja elvi programját. A Teremtő az emberi természetbe beírt bizonyos törvényeket, amelyeket eszünkkel világosan megismerhetünk, amelyekkel mintegy megszabta az ember alapvető jogait és kötelességeit, s amelyeknek tiszteletben tartása nélkül az embernek sem egyéni, sem közösségi életét helyesen szabályozni nem lehet. A természetjog tehát nem egyéb, mint az emberiségnek a Teremtő által adott örök alkotmánya. A természetjogban jelölte meg XI. és XII. Pius pápa a nemzetközi és a belső állami élet helyes szabályozásának kánonját, és természetjogi elvek találtak kifejezésre a mostani nemzetközi élet két nagy alkotmányában, az Atlanti Chartában és a San Francisco-i határozatokban. Az emberiség tehát úgy látszik, rettentő szenvedések, sok tévelygés és nagy kitérések után végre elindult az újra megtalált igazság: a természetjog tisztelete felé.

A természetjog a nemzetközi élet legfőbb szabályozóját az emberiség egyetemes közjában, a szeretetben és igazságosságban jelöli meg. A természetjog tiszteli és védi a nemzeti eszmét, de elveti azt a mások leigázására törekvő vagy más népek jogait nem tisztelő, pogány sovinizmust, amely világszerte a nemzeti öncélúság ürügyén önző módon függetlenítette a nemzeti célokat az emberiség egyetemes érdekeitől, és ekként a békének és a népek jó egyetértésének egyik legfőbb akadálya, sőt megbontója lett. Ehelyett mi – éppen a természetjogi, mondhatnánk úgy is, hogy isteni útmutatások alapján – azt valljuk, hogy a nemzeteknek be kell kapcsolódniuk az emberiség egyetemes céljaiba és se bel-, se a külpolitikát nem szabad kivonni az erkölcsi törvények uralma alól.

Az állam és az egyén viszonylatában pedig azt az útmutatást adja a természetjog, hogy az államot az egyénnel szemben föltétlenül köti az emberi személyiség tisztelete, viszont az egyént ugyanilyen nyomatékkel köti az állammal szemben a közjó szolgálatának feltétlen parancsa. Ebből következik, hogy az állam nem formálhat jogot az ember teljességéhez. Ellene mondunk tehát az állami mindenhatóságnak éppen úgy, mint mindenféle osztályuralomnak, párturalomnak és faji imperializmusnak. Sem az állam, sem más földi közület nem kezelheti tagjait úgy, mint tulajdonait, hanem az államnak az a kötelessége, hogy polgárait és tagjait szabad emberekként tisztelje, oltalmazza és őket kormányozza. Az állam kötelessége tiszteletben tartani és tartatni az emberi természet lényegi azonosságán nyugvó emberi egyenlőséget, amelytől elválaszthatatlan az, hogy minden embernek vannak olyan személyes sza-

badságjogai, amelyeket sem az állam, sem más földi közület törvényes ok nélkül el nem kobozhat. Ilyen jogok például az élethez, a megélhetéshez, a házasodáshoz, a nemzetiséghez, a tulajdonhoz, a becsülethez, a tanuláshoz, a szólásszabadsághoz, a vallás szabad gyakorlásához való jogok, amelyekkel kapcsolatban az államnak egy kötelessége van, hogy megvalósulási formáikat a közjó és az igazságosság szellemében meghatározza, illetve elősegítse.

XI. és XII. Pius pápák, e nagy szociális és demokratikus szellemek szavai nyomán valljuk, hogy csakis e természetjogi elveken felépülő politika érdekelheti meg a keresztény nevezet és semmiképpen sem lehet keresztény politika az, amely a természetjogot, mint kánont el nem fogadja és valamennyi következményeivel együtt nem tiszteli.

A Néppárt elvi programjának ez a rövid váza is mutatja, hogy pártunk nem lehet sem felekezeti, sem osztálypárt, hanem olyan egyetemes célú és programú párt, amely a teljes embert kívánja szolgálni, amikor a földi érdekek legteljesebb kielégítése mellett az ember természetfeletti igényeinek is leghatásosabb biztosítását követi.

A legfőbb cél: A magyar állam függetlensége

Mi ezek után a Néppárt gyakorlati programja, és mi a Néppárt állásfoglalása a mai politika tekintetében?

A természetjog útmutatásai szerint akarunk közreműködni a kifelé független és befelé szabad demokratikus magyar állam felépítésében. Államunk függetlensége az a legfőbb cél, amelyhez minden más cél csak eszköz viszonylatában áll, mert államunk függetlensége az a legmagasabb közjó, amely nélkül többi céljainkat sem tudjuk megvalósítani. Minden politikának, amely még meg akarja érdemelni a magyar nevet, a független magyar államiság teljességére kell törekednie. Mindnyájunknak érzékeny éberséggel kell őrködnünk azon, köztudatunkban a független államiság teljességének eszményi képe és igénye el ne halványodjék. Századoknak sok vérrel megszentelt örökségeként szállt a mi nemzedékünkre a független magyar állam, amelyet tisztán átadni az utódoknak a mi legfőbb kötelességünk. A magyar szabadságeszme legmagasabb kifejezése a függetlenségi gondolat; a magyar nem akkor érzi szabadnak magát, ha mások dolgaiba beavatkozhat, vagy másokon uralkodhat, hanem akkor, ha mi vagyunk az urak a magunk portáján. Nemzeti jellemünktől is elválaszthatatlan ez a függetlenségi gondolatban kifejezésre jutó szabadságeszme. Nemzeti jellemünket tagadnók meg tehát, ha nem törekednénk minden törvényes eszközzel és minden józan lehetőség felhasználásával arra, hogy a

magyar állam függetlenségének teljessége minél előbb helyreálljon. Becsületes nyíltsággal és minden hátsó gondolat nélkül meg kell mondanunk, hogy jöllehet a fegyverszüneti kérelem teljesítésének következtében államiságunk nem veszett teljesen oda a háború következményeképp, de állami függetlenségünk teljességéről még nem beszélhetünk, hiszen az állami főhatalom kérdése még megoldásra vár, kormányunk és törvényhozásunk pedig ideiglenes. E lényeges hiányok pótlását a demokratikus jogrend szilárd megalapozásának előfeltételei közül kiiktatni nem tudjuk, annál kevésbé, mert nemzetközi helyzetünk rendezésének előfeltételét sem tudjuk enélkül megszerezni.

A demokrácia hitvalló harcosai vagyunk

A demokrácia hitvallói vagyunk. Mégpedig nemcsak a politikai, hanem a gazdasági és a társadalmi demokrácia hitvallói is, minthogy meg vagyunk győződve arról, hogy a mai körülmények között a politikai demokrácia csak hiú ábránd, ha a gazdasági demokrácia nem teszi igazságossá a gazdasági hatalom eloszlását, s ha a társadalmat nem hatja át a nemes demokratikus érzület. Az a demokrácia, amelynek hitvalló harcosai vagyunk, a nép valóságos önkormányzatát jelenti, a parlamentáris rendszer formájában. A demokrácia a mi szemünkben az a kormányforma, amelyben választottjai útján maga a nép hozza a törvényeket, és hatékony szervek és alkalmas eszközök útján ugyancsak maga a nép ellenőrzi a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat, hogy ezek se az isteni törvényeket, se a természetjogot, se az írott törvényeket meg ne sértsék. Ebben a demokráciában a többség kormányoz ugyan, de a kisebbségnek mindig megmarad szabad véleménynyilvánítási és szervezkedési joga, hogy a törvényes eszközök felhasználásával többséggé nőhessen. A mi meggyőződésünk szerint nem lehet demokráciáról beszélni ott, ahol a többség elnyomja a kisebbséget, még kevésbé ott, ahol a kisebbség uralkodik a többségen. A demokrácia sem a megfélemlítés, sem a terror eszközeit nem alkalmazhatja, mert abban a pillanatban nyílt vagy palástolt diktatúrává változik. A mi demokráciánk elemi követelményei közé sorozzuk nemcsak az általános egyenlő és titkos választójogot, a tisztességes választást és az agitációs szabadság és az agitációs eszközök egyenlő megadását, hanem a három hatalmi körnek, a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalomnak szigorú szétválasztását is, nemkülönben a közigazgatásnak és a bíraskodásnak minden politikai befolyástól való szigorú távoltartását, az emberek uralma helyett a törvények uralmát, a személyes szabadságot, a személyi és vagyonbiztonságot. A szólás- és gyülekezési szabadságot s a vallásszabadságot. A demokrá-

ciának mindezek olyan általános követelményei a mi szemünkben, amelyeket törvényi intézkedésekkel kell megvalósítanunk.

Van azonban a demokráciának egy olyan előfeltétele, amely nélkül még soha semmiféle demokratikus kormányforma sem volt képes beváltani a hozzáfűzött reményeket, de amelyet törvényi intézkedéssel előteremteni nem lehet, mivel magának a magas demokratikus erkölcsnek a terméke. A demokrácia ugyanis csak elvileg jelentheti azt, hogy a formailag jogosultak vagy képesítettek közül bárkit kijelölhet a nép a közügyek intézésére. A demokráciának, ha jól akar működni, azt kell jelentenie, hogy a nép tényleg csak azok közül az értelmi és erkölcsi súllyal bíró polgárok közül választja ki a közügyek intézőit, akik a közügy intézésének képességével bírnak, jóllehet elvileg és formai jog szempontjából a nép másokat is kijelölhetne. Minden demokráciának legnagyobb rákfénje az volt a történet során, hogy alkalmatlanok kezébe adták a vezetés gyeplőjét. Éppen ezért a demokrácia jó működése megköveteli a kultúrdemokrácia előmozdítását, vagyis azoknak az eszközöknek minden állampolgár számára való biztosítását, amelyek a nép erkölcsét nemesíteni és erkölcsi műveltségét mélyíteni alkalmasak. Történelmi tapasztalat, hogy csak nemes erkölcsű és művelt értelmű népek képesek a legnehezebb politikai feladatra: önmaguk sikeres elkörményezésére, ami a demokráciának lényegi értelme. Szükséges tehát a valódi demokráciában, hogy a nép tisztelje a szellemi és erkölcsi értéket, s hogy meglegyen benne a vezetésre való alkalmasság fölismerésének képessége, mivel csak az ilyen nép fogja vezetőit a vezetésre alkalmasak közül kiválasztani és ezzel a demokrácia kielégítő működését biztosítani.

Éveken keresztül szélhámoskodtak a diktatúrás eretnekek a tekintélyek tiszteletének szükségességével. Mi, a demokrácia őszinte hívei pedig azt mondjuk: nemcsak a hivatali tekintélyek tiszteletére van szükség, hanem sokkal inkább és mindenekelőtt arra, hogy mindnyájunk előtt végre a nemes erkölcsnek, a művelt emberfőnek és a bizonyítványoktól és oklevelektől sokszor független képességnek legyen tekintélye.

Évekig az unalomig hallottuk, hogy a rend előbbre való, mint a szabadság. Ennek a politikai álbölcsességnek is megadtuk az árát: nyakunkra hozták a diktatúrát, amelynek rendjét az ország katasztrófájával fizettük meg. A diktatúra vonatán utaztunk. Legyen rend, ne avatkozzatok a vezetők dolgába – mondták a mozdonyvezetők, ha az utasok riadva látták, hogy hamis vágányokon vágat már velük a vonat, és még a vészféket sem volt szabad meghúzniok. A diktatúra olyan rend, amelyben nincs szabadság. De ahol csak szabadság van rend nélkül, az még nem demokrácia, hanem anarchia. A demokrácia rendet kell jelentsen a szabadságban és szabadságot a rendben!

Magyar demokrácia

Újabban halljuk azt is, hogy demokráciának eszményi képét a világbíró nagyhatalmak demokráciájáról mintázzuk. Nem vagyunk nagyhatalom, s nagyképűség volna nagyhatalmi életformát keresni magunknak. Ne nyugati vagy keleti mintákat majmoljunk, hanem demokráciánk kiépítésében is maradjunk hűek önmagunkhoz. Kicsiny számú néppé fogytunk ugyan, de évszázadok során megteremtettük a mi demokráciánknak hagyománycsíráit, melyeket se szégyellnünk, se elfelednünk nem szabad. Mi egy keleti nép nyugati kultúráját tükrözzük vissza – mondta életünk egyik kitűnő vizsgálója. S igaza volt. Demokráciánk legyen elsősorban magyar, ama Szent István-i útmutatás értelmében, hogy: magyarokat csak magyar módra lehet kormányozni!

A demokrácia külső ellenségei

Vajon ilyen-e a mi demokráciánk politikai arculata? Vajon a politikai valóság mennyiben emlékeztet az eszményre, amely felé haladnunk kell, jóllehet tudjuk, hogy csak hosszú munka árán közelíthetjük meg.

Ne legyünk igazságtalanok! Ne felejtsük el, hogy a mi magyar demokráciánk nemcsak egy vesztett háború és egy tönkrement ország tehertételével indult, hanem részben az antidemokratikus szellem ellenállásának terhével is. Ez a mai magyar demokrácia nem hosszú és következetes fejlődés érett gyümölcse, mint a dicsőséges reformkor eposzának lírai kicsattanása: 1848 volt, hanem a múlt tiszteletreméltó előkészítő erőfeszítésein túl, ismét a múlt csődtömegét kellett átvennie, s jóllehet a katasztrófáért semmi felelősség nem terheli, mégis a demokráciának kell annak következményeit elviselnie. Az emberekben megvan a hajlandóság, hogy egy ideig csak azt érzékeljék, amit a demokrácia nyújtani tud. De akadnak, s nem is kevesen, akik már csak azt mérik föl, amit a múlthoz képest veszítettek. Szegény tönkrejutott ország lettünk, de nem a demokrácia tette tönkre az országot, hanem a diktatúrák. Sajnos, az emberi természetben van, hogy az elkeseredés rendszerint az ellen fordul, aki a tömegindulatnak keze ügyébe esik. Egy-két jelszóba mindig könnyű össze-sűriteni a népkeszerv egész feszítő erejét. A magyar maradiság pedig a múltban mindig elég ügyes volt, hogy ezeket a jelszavakat jól formulázza meg, a legtöbb sikert ígérő pillanatban alkalmazza, és így a tömegindulatot saját vitorlájába fogva, vele hajóját a maga révébe vigye. Ezekkel a sunyi lesipuskásokkal szembe kell szállnunk, mert ezek nem a demokrácia szeretetéből és nem javító szándékkal, hanem ellenséges érzületből bírálják a demokráciát, amelyet nem

erősíteni és nemesíteni, hanem elgáncsolni szeretnének. Akikben pedig hajlandóság mutatkoznék arra, hogy a jelennek súlyos nehézségeit és bajait kizárólag a demokrácia nyakába varrva, talán már a diktatúra valamilyen álcázott formáját is elfogadják a teljes rend és nyugalom ígéretéért, azok gondolják meg, hogy a demokratikus szabadság hiánya vezette nemzetünket a katasztrófához. A demokrácia rendjének kiépítése persze nehezebb feladat, mint a diktatúráé. De a diktatúrák mindig és szükségképpen a nemzet katasztrófájával fizetnek azért, ami a demokráciában lényegében kormányváltás kérdése.

A fiatal magyar demokrácia egyik legsúlyosabb nehézségét az jelenti, hogy mindeddig csak félkézzel dolgozhatott a maga sajátos rendjének kiépítésén, másik keze a demokratikus átalakulás útjában álló akadályok elhárításával foglalkozott. Ez a kényszerűség akkor is lassúvá és tökéletlenné tenné a demokratikus felépítés munkáját, ha egyébként nem terhelnék hibák az átalakulást. Aki ismerte a tegnapi Magyarországot, az nem meríthet biztató jóságot abból a fordulatból, hogy azok is oly könnyen megtanulják a demokratikus jelszavakat, akik tegnap legjobb esetben könnyel hordozták a diktatúra igáját. A tegnap uralkodó rétege nem adja meg egyszerűen magát; s a végzet, amely reá ütött, torkon ragadni akarja, mihelyt a fogást jól kiszámítottnak véli. Itt tehát nem elég az antidemokratikus erővel való szembeszállás, hanem elsősorban hosszú és alapos nevelésre, valóban mély szántásra van szükség. A fejekből sok és sűrű homályt kell eloszlatni, az érzületből és az észjárásból nem egy antidemokratikus előítéletet kell ki-gyomlálni, hogy a demokrácia jelszavas regrutáiból a demokratikus gondolat értői, a demokratikus érzület öntudatos alanyai és a demokratikus cselekvés bátor harcosai váljanak. Csak a nevelés hozhat biztos eredményt, bár útja hosszú, fáradságos és mindannyiunktól sok áldozatot követel. A tegnapi rend kedvezményezettjei és a demokrácia mindenfajta ellenségei, akik most kihullanak az idő rostáján, felismerték, hogy ez az út hosszú, göröngyös, zökkenőkkel teli és fáradságos – s ezért a vargabetűket lesik... Ezekkel szemben is résen kell állnunk!

A demokrácia belső ellenségei

De nem kevésbé veszedelmes ellenségei a demokráciának azok, akik a demokratikus jogokkal élni nem tudnak, vagy nem akarnak, hanem visszaélnék; akik a bunkót demokratikus érvként alkalmazzák; akik a törvényeket felrúgják és erőszakoskodnak; akik általában azt hiszik, hogy a demokrácia napja csak az ő számukra virradt föl, akik azt hiszik, hogy a demokrácia nekik azért

adott jogot és szabadságot, hogy e jog és szabadság hatalmával mások jogát és szabadságát elvehessék. Ezek a demokráciának igen veszedelmes ellenségei, mert az antidemokratikus törekvések malmára hajtják a vizet, és rossz hírbe keverik a demokratikus eszmét. Ellensége a demokráciának mindenki, aki nem tiszteli a szabadságnak azt a súlyos tapasztalatok árán megfogalmazott törvényét, hogy a szabadság ellen senkinek sincs szabadsága! Akik a demokrácia nevében basáskodnak, azok nem demokraták, hanem megszállottjai annak a basaszellemnek, amely alól kilóg a diktatúra lólába. Az áldemokrata veszedelmesebb ellensége a demokráciának, mint a nyílt és valódi reakció. Ezekkel a közhatalomnak elemi kötelessége elbánni!

Megvalósítandó és megvalósítható követelmények

A demokráciának azt az eszményi képét, amelyet az előbb felvázoltunk, nem akarjuk a maga egészében már most számon kérni a fiatal magyar demokráciától. A bírálathoz igazságosnak kívánunk lenni. Tudjuk, hogy egyelőre inkább csak a demokrácia lehetősége nyílt meg előttünk; a megvalósítás nagy munkája azonban még hátra van.

Farizeusság volna azonban, ha bárki letagadná, hogy van a fiatal demokráciának jó néhány olyan lényeges alkotóeleme, illetve előfeltétele, amelynek megvalósítása a mai kormányzatnak is hatalmában áll, és amelyet a hatalom elé, mint követelményt kell állítanunk. Ilyen követelmények: a rend hatásosabb biztosítása; a személyes szabadság, a személyi és vagyónbiztonság ki-elégítőbb körülbástyázása, amely a gazdasági újjáépítés sikerét is jelentősen fokozná; a politika száműzése minden olyan helyről, ahol a politika a közhivatali tevékenység pártatlanságába és igazságosságába vetett hitet meg-ingatni alkalmas; az emberek uralma helyett a törvények uralmának biztosítása; a felelősség elvének a közhivatalokban való szigorú keresztülvitele; a közhivatali engedelmség és fegyelem erélyes helyreállítása; a közéleti tisztaság szavatolása minden visszaélésnek példás üldözése és megbüntetése által; a szakértelem megbecsülése, amin természetesen nem értjük azt, hogy a formai képesítés váljék mindenütt és mindenkor a képesség egyetlen kritériumává, de amely azt jelenti, hogy képesség nélkül senkinek a kezébe ne kerüljön közhatalom, senki se tanuljon a betegen operálni, hanem a beteg mellé képzett operatőr álljon. E követelmények teljesítését követelni és fölöttük őrködni egyik legfőbb kötelességünk. E követelmények teljesítése alkalmas lenne demokráciánk életképességének hitelét megerősíteni, a demokrácia ellenségeinek kezéből kivenni a leghatásosabb fegyvereket, a demokratikus rend teljes

kiépítése felé szélesebb kaput tárna, s mindezzel fokozná irántunk az annyira szükséges nemzetközi bizalmat is.

A fiatal magyar demokrácia letagadhatatlan hibáit és betegségeit sohasem fogjuk könnyű agitációra, hangulatkeltésre vagy izgatásra kihasználni. És országunk mai nehéz helyzetében minden ilyen kísérletet – bárkitől származzék is – elítélünk. De ezekről nem is hallgatunk, mert az építő kritika elemi kötelességünk. Egyáltalán a bíráló szabadságát egyén és párt számára egyaránt olyan elalkudhatatlan demokratikus alapjognak, sőt kötelességnek tekintjük, amelynek gyakorlása nem rontja, hanem nemesíti a demokrácia éltető elemét: a diktatúráénál hasonlíthatatlanul nemesebb demokratikus erkölcsöket.

Nemcsak politikai, hanem gazdasági és társadalmi demokráciát!

De bármennyi jóakarattal, eszélyességgel és áldozatkész bátorsággal törekednénk is a politikai demokrácia eszményi képének megvalósítására – a magyar nép demokratikus otthonát mégis homokra építenők, ha szilárd fundamentumot nem építünk alája a gazdasági és társadalmi demokrácia által. A gazdasági demokrácia lényegében nem egyéb, mint a demokratikus életformában élő nép helyes szociális és gazdasági rendje. Azt ma már egyetlen tárgyilagos fő sem tagadja, hogy a nép politikai jogai merő ábrándokká silányulnak ott, ahol a gazdasági hatalom nyomatékával egy elenyésző kisebbség rendelkezik, ahol a gazdasági hatalom nincs föltétlenül alávetve a közösség javának, s ahol a társadalomban még antidemokratikus előítéletek élnek.

Az új gazdasági és szociális rend helyes megteremtésére a természetjog, az evangéliumi erkölcsi szabályok és a nagy szociális és demokratikus pápák világkiáltványai és nyilatkozatai adják meg azt az útmutatást, amelyhez mi tartjuk magunkat. Ezeknek az útmutatásoknak lényege, hogy a gazdasági élet egyetlen igazi célja maga az ember. A föld javainak használatához igazságos mértékben kivétel nélkül minden embernek veleszületett joga van és kivétel nélkül mindenkinek kötelessége s egyben joga is a munka. Az állam joga és kötelessége ennek az alapvető természetjognak érvényesülését az igazságosság szellemében biztosítani. Nem habozunk kimondani, hogy mi minden társadalmi és gazdasági rend erkölcsi létminimumának tekintjük a természetjog igazságos érvényesülésének biztosítását. A magántulajdon tiszteletét kívánjuk, de épp ilyen nyomatékkal kívánjuk, hogy a tulajdonjog csakis a természetjog korlátai között érvényesülhessen, tehát a tulajdonjog mértéke, illetve a vele adott hatalom feltétlenül alá legyen vetve a közjónak és azoknak a kötelezettségeknek, amelyek a közjóval szemben a tulajdonost, illetve a tulajdonjogot

feltétlenül terhelik. Ezért nemcsak helyeselni, hanem alkalmas időben kifejezetten követelni is fogjuk azoknak a magánjavaknak köztulajdonba vételét, amelyeknek szocializálását a közjó parancsolóan megkívánja, mivel más mód a közjó érdekének kielégítésére nem kínálkozik. Jelszavunk nem az, hogy tulajdona ne legyen senkinek, hanem az, hogy tulajdont mindenkinek!

Ennek a nagyon röviden vázolt szociális programnak jegyében mindig az idő élén fogunk járni, valahányszor a társadalmat alkotó nagy dolgozó rétegek, a munkások, parasztok és értelmiségi dolgozók jólétének, társadalmi rangjának és politikai szabadságának hatásosabb szavatolásáról, megvédéséről vagy emeléséről lesz szó. Jelenleg országunk gazdasági összeomlása súlyos áldozatvállalásra kötelez mindnyájunkat szociális programunk megvalósítása tekintetében. De bízunk benne, hogy a magyar föld erejéből, a magyar kéz és a magyar ész munkájából olyan magyar állam, olyan új politikai, társadalmi és gazdasági rend épül föl, amelyben nem fog dúlni az ádáz osztályharc, amelyben sokak munkájának gyümölcsét nem a kisebbség szüreteli le, hanem amelyben a közjó szolgálata és az igazságosság parancsa uralkodik, s amely fölött a békességnek betlehemi csillaga ragyog. Olykor úgy érzem, hogy egy új gazdasági és szociális rend hajnala hasadt az emberiségre, s rongyainkban azért is fázunk, mert a pirkadat jön felénk. Az ember, aki a tőke és a munka görnyedő rabja volt, nyitja már börtönének ajtaját visszanyomhatatlan szociális öntudata által – és segít neki a technika szédületes, félelmetesen gyönyörű szárnyalása!! Az ember, aki a tőke szolgája és a munka rabja volt, mire az új korszak reggeléig elér, szociális öntudatának ereje által kibontakozhatik a tőke szolgaságából és erkölcsi-szellemi életének kifejlesztésére fordíthatja erejének javát, mert a technika leemeli válláról a munkának nehezebbik felét. Rendületlenül hiszünk a szociális és gazdasági demokráciában, amely felé a politikai demokrácia útja vezet. Hiszünk ebben az új korszakban, amelynek királyi jogara a dolgozó jobb kéz, szorítson bár kalapácsot, fogja a tollat, vagy markolja az ekeszarvát, de egyképpen dolgozik! Hiszünk ennek az új kornak eljöttében; munkával és harccal megyünk elébe, mert demokratákként hiszünk a múltban megrontott ember megjavíthatóságában. Hiszünk benne, mert minden politikai törekvésünk legvégső mozgatója nem az uralmi vágy, hanem a szeretet az ember iránt.

A marxisták és mi

Legmélyebb ösztönzőnk a szeretet az ember iránt, amely számunkra akkor is parancs marad, ha történetesen mély világnézeti szakadék tátong közöttünk és egy másik ember között. S itt lesz helyénvaló beszélnünk arról a világnézeti különbségről, amely köztünk, a kereszténység hitvallói és történelmi materializmus hívei között fennáll. A világnézeti különbség oly nagy, hogy ezt akkor sem lehetne eltüntetni, ha a politika eszközei közé a hatalommal bírók beiktatnák a terrort. Egy őszintén demokratikus meggyőződésű ember számára ez maga is nyilvánvaló képtelenség, hiszen a demokrácia egyik alapja és célja éppen a lelkiismereti szabadság; egy keresztény világnézetű ember szemében pedig a terror a lelkiismeret megerőszakolása, ez viszont a legrútabb bűnök egyike, amely bosszúért az embert szabadnak teremtő Istenhez kiált. De lehetséges-e, hogy azok között, akik azt vallják, hogy egyik legtündöklőbb emberi javunk a szabadság; akik a szabadságot minden vonalon igenlik, és csak azt az egy fenntartást nyomatékolkják, hogy a szabadság ellen nincs szabadság! – lehetséges-e, hogy a demokrácia igaz hívei között a világnézeti különbség lehetetlenné tegye a természetjog, az igazságosság vagy a közjó által igazolt törekvések közösségének elismerését és fölismerését? Mi a nagy szociális pápák fénylő nyomdokain járunk, akik világnézeti különbség nélkül minden ember számára egyképpen követelik a szociális igazságosság jótéteményeit. Mindenkor rendületlenül a legteljesebb szociális igazságosság pártján állunk, minden tekintet nélkül arra, hogy milyen világnézetű az az ember, aki ennek hasznát élvezi.

Föld és népe

A magyar demokrácia megtette az első lépést a gazdasági demokrácia felé, amikor földhöz juttatta a parasztságot. 1848 óta csaknem egy század fogyasztotta a földéhes nép türelmét és a földreformígéretekre vetett bizalmát. Aki a magyar földreform-törekvések és -ígéretei csaknem egy évszázados türelmét ismeri, csodálkozhatik-e rajta, hogy a parasztság földhöz juttatása nem tempós reform volt, hanem hirtelen forradalmi cselekedet? Forradalmi cselekedet, amelyben most a lehangosabban éppen azok hiányolják a jól átgondolt, körültekintő reform tulajdonságait, akiket a valódi reform elgáncsolásáért a legtöbb felelősség terhel. Mindenki ismeri a végrehajtás hibáit, melyeket orvosolni kell, és amelyeknek orvoslása a parasztság földhöz juttatásának történelmi jelentőségét van hivatva fokozni. Mindenki tudja, hogy a földreformot

sokkal jobban, sokkal átgondoltabban, gazdaságosságosabban meg lehetett volna valósítani, úgyszólván tökéletes mintát adhattunk volna a világnak a földtulajdon helyes elosztásának módozatairól – de nem ma és nem holnap, hanem tegnap és tegnapelőtt. A legjobb magyar és külföldi szellemek évtizedek óta figyelmeztették az érdekelteket és az illetékeseket, hogy a földreform Magyarországon már régen megszűnt kizárólag gazdasági szükségesség lenni; hogy politikai és társadalmi fejlődésünk követelményévé vált; sőt olyan népeszmévé érett, amely előretörésében megállíthatatlan, tehát el fogja gázolni azt, aki elibe áll. Jó egy évtized óta pedig az érdekelt nagybirtokosokon kívül már csak néhány konzervatív politikus és tudós, meg az ókonzervativizmus szálnalmas sznobjai hittek abban, hogy a földreformot a forradalmi megoldás felidézése nélkül lehet elnapolni; a parasztság, az értelmiség java, kivált az ország legkiválóbb papjai, tudósai, költői és művészei, valamint az ipari munkásság ezt a népeszmet képviselték. Mennyien és hányszor hirdettük hiába, hogy végre be kell fejezni a félbemaradt 1848-as jobbágyszabadítást egy gyökeres földreform, vagyis a parasztság gazdasági és társadalmi felszabadítása által.

Mennyien és hányszor megjósoltuk, hogy az elmulasztott reform meg fogja bosszulni magát. Miben állt volna a reform? Abban, hogy a népeszme érvényesülésének a legkisebb rombolás irányában nyithattak volna utat. De botorul elgáncsolták. A népeszme, melynek nem nyitottak kaput a legkisebb rombolás irányában, érvényesült a legkisebb ellenállás irányában. Ha tehát panaszkodnak az érdekeltek, elsősorban magukra vessenek.

A parasztság megkapta a földet. Ez a tény. Hogy erősen és kimozdíthatatlanul üljön rajta – ez a további feladat. Minden olyan törekvéssel, amely a dolgok visszacsínálása által a nagybirtokrendszer visszacsempészésére törekszik, nyíltan és határozottan szembezállunk!

De a földosztással a földkérdés megoldása még nem ért véget. A munka egész dandárja vár az államra, a társadalomra és főként magukra az új birtokosokra. A mezőgazdasági kultúra demokratizálása a földreform sikeres végrehajtásához tartozik. A szövetkezeti eszme megvalósítása, a termelés és az értékesítés megszervezése szintén idevágó feladat. Az új birtokosoknak keményen meg kell fogniok az eke szarvát, rajtuk a sor, hogy bebizonyítsák: nemcsak a maguk, hanem az egész nemzet, valamennyi társadalmi réteg érdekét tartják szem előtt. Az államnak pedig minden tőle telhető támogatást meg kell adnia az új birtokosoknak, hogy belőlük független, erős és öntudatos egyszisztenciák legyenek, akiket nem mozdít ki a föld tulajdonából minden válság vagy nehézség vihara.

Egyház és állam

A Néppárt programjának természetjogi megalapozásából is következik, hogy gyakorlati törekvéseinek szerves kiegészítő része a keresztény egyházak és az állam régi jó viszonyának gondozása, a vallásszabadságnak mint természetjognak feltétlen biztosítása. Megtagadná az ezeréves magyar múltat, aki a keresztény egyházak és az állam jó viszonyát bármilyen módon megzavarná.

Az egyház az államtól függetlenül, nem az állam alá, hanem az állam mellé rendelt önálló társaság. Az állam és az egyház a maguk nemében tökéletes társaságok, mivel mindkettőnek megvan a maga külön hivatása, célja és rendeltetése. Amiként az egyház illetéktelenül nem avatkozhatik bele az állam cselekvési körébe, éppen úgy megköveteli, hogy az állam tartsa magát távol az egyház belső ügyeibe való beavatkozástól, az állam hatalma álljon meg a lelki impérium határainál. Ezért programunk lényeges pontjai közé tartozik örködni azon, hogy az állam feltétlenül tartsa tiszteletben az egyházak megszentsélt, igehirdetési, tanítási és szervezkedési szabadságát, és szavatolja a birtoklási jogot. E jogok bármelyikének megsértése a vallásszabadság súlyos sérelme volna.

Az egyház lelki küldetésben jár, de földi viszonyok között kell hivatását teljesítenie. Természetesen tehát, hogy lelki küldetése sikeres betöltésének vannak bizonyos elengedhetetlen kulturális és gazdasági előfeltételei is, amelyekről őt megfosztani az állam semmiféle jogosultsággal nem rendelkezik. Nem mondhatunk le tehát arról a követelményről, hogy az állam keressen és találjon megoldást a hitvallásos iskolák és az egyházak népi intézményei anyagi létének és független fenntartásának főként az egyházi nagybirtok felosztása következtében szükséges, értékálló biztosítására. Amikor ezt a követelést támasztjuk az állammal szemben, egy pillanatig sem gondolunk arra, hogy az egyházat a földművelő parasztság rovására a mezőgazdasági művelés alatt álló területek nagybirtokosává tegyük. De nem fogadhatnánk el olyan megoldást sem, mely az egyház népi intézményeinek nem anyagi függetlenségét, hanem a mindenkor hatalomtól való függését jelentené. Hálásak vagyunk a katolikus püspöki karnak azért a nemes nagylelkűségéért, amellyel a háború utáni első körlevélben Isten áldását kérte az új birtokosokra. Meg vagyunk győződve arról, hogy az egyház kártalanításának kielégítő módját ebben az általunk vázolt szellemben megtalálni elsősorban az állam tárgyilagosságától és igazságosságától függ. A valódi magyar demokráciát semmi sem erősítené meg annyira, az új parasztbirtokosoknak tulajdonuk megtartásában vetett hitét sem erősíthetné meg jobban és a valódi reakció erejét és reményeit semmi sem törhetné le véglegesebben, mint e nyílt kérdésnek az említett szellemben való

megoldása, amely a demokrácia és az egyház érdekét összehangzóan szolgálja. Reméljük, hogy a fiatal magyar demokráciában lesz annyi bölcsesség, hogy a maga érdekében álló cselekvés szükségességét felismerje, és lesz annyi igazságosság, hogy a cselekvés helyes módozatait gyorsan és tapintatosan megtalálja.

A fegyverszünet következménye, hogy van magyar állam

Mind ez ideig a magyar demokrácia belpolitikájáról szoltam, holott nem bizonyításra szorult a múltban, ma egyenest szemet szűrő tény, hogy állami és nemzeti létünk nagyobb részben nem bel-, hanem külpolitikai kérdés.

Hálával tartozunk a nagy szövetségeseknek, hogy a világot, és benne minket is megszabadítottak attól a hitlerista-fasiszta gazdasági, politikai, faji és világnézeti imperializmustól, amely nemcsak a nemzetek függetlenségét, hanem az ember személyi méltóságát, szociális jólétét és a nekünk életünknel is drágább kereszténységet is rabszolgasorssal fenyegette. Tudjuk, hogy a germán ölelés halálos szorításából nem szabadulhattunk volna meg, ha a földkerekség nagy népei nem hozzák meg a háború véradóját.

Külpolitikánknak immár évszázados parancsa, hogy pusztá létünk legfőbb érdekének józanul alá kell rendelnünk mikénti létezésünk részletkérdéseit.

Ennek a magyar életbölcsességnek jegyében cselekedtek azok a férfiak, akik Magyarország nevében a győztes szövetségesektől, közvetlenül a Szovjetuniótól fegyverszünetet kértek és kaptak. A kormánynak e gesztusa mögött – leszámítva egy hazaáruló csoportot – az oszthatatlan magyar nemzet egyetértő magatartása állt. S hogy e valódi nemzeti közakaratnak mégsem sikerült azonnal és teljes mértékben érvényt szerezni, ennek oka legelsősorban és oroszlánrészben az a tény volt, hogy országunkat a hitleri erőszak tartotta a markában.

Tudatában kell lennünk annak, hogy a fegyverszüneti kérelem fölötti döntést közvetlenül a Szovjetunió tartotta a kezében, a Szovjetunió pedig nem azonosította a magyar nemzetet a háború folytatására elszánt hazaárulók társaságával, hanem a fegyverszüneti kérelmet az oszthatatlan magyar nemzet kérelmeként fogadta és teljesítette, a nagy szövetségesekkel, a Brit Birodalommal és az észak-amerikai Egyesült Államokkal együtt. Ha akadna valaki ebben az országban, aki a háború keserves következményeinek hatása alatt a fegyverszüneti kérelem teljesítésének kiemelkedő jelentőségéről megfélekezni hajlamos volna, az tartsa eszébe, hogy a fegyverszüneti kérelem elutasítása esetén még formailag sem lenne ma magyar államunk, nem működne magyar

kormány, nem lenne magyar közigazgatás, és egyáltalán semmi lehetőséggel sem rendelkeznenék abban az irányban, hogy a magyar állami közhatalmi szervezetet kiépítsük és állami függetlenségünk teljességén dolgozzunk, hanem teljesen osztoznunk kellene az államiságát is nélkülöző Németország sorsában.

Külpolitikánk fő kérdései

A fegyverszüneti szerződés megkötése volt az első és a legfontosabb lépés annak a célunknak elérése felé, hogy a kifelé független és befelé szabad magyar állam elfogadhassa az önálló nemzetek társaságában azt a helyet, amely létének jogán, múltjáról fogva és az emberiség javát szolgáló teljesítmények okán a demokratikus világrendben kétségtelenül megilleti. Külpolitikánk legelső célja a magyar állami függetlenség teljességének helyreállítása. Külpolitikai céljaink elérésén nekünk magunknak kell munkálkodnunk, jóllehet ábrándokat nem szabad követnünk. Jelenünk és jövőnk elsősorban azon fordul meg, hogy képesek leszünk-e minden egyéni, osztálybeli, pártbeli vagy világnézeti elfogultságot kiküszöbölve – kizárólag magát a dolgot nézve – egységesen értékelni azokat a külpolitikai viszonyokat, amelyek között a magyar külpolitika célját el kell érünk. Éppen ezért szeges gonddal kell örködnünk azon, hogy a külpolitikai kérdéseket kiemeljük a belpolitikai ellentétek és a világnézeti ellentmondások köréből, s külpolitikai gondolkodásunkat szigorúan és kizárólag a reálpolitika síkján tartsuk meg. Ezt az elvet még olyan nagyhatalom is követi, mint a brit szigetország, amelynek külpolitikáját a kormányváltások lényegében nem érintik. A sikeres magyar külpolitika legfontosabb belső előfeltételét látjuk egy olyan reálpolitikai szemléletű egységes, külpolitikai közvéleményben, amelynek érvénye nem változik a belpolitikai változások szerint, tehát amely nem módosul aszerint, hogy koalíciós kormány vezet-e ügyeinket, vagy nem; hogy a nem marxista front vagy a marxista front kapja-e meg a szavazatok többségét.

A háború következményei nem maradtak hatás nélkül a nagyhatalmak és Magyarország viszonyára. Az észak-amerikai Egyesült Államok és a Brit Világbirodalom világpolitikai és kontinentális szerepe már egy emberöltővel ezelőtt is megkövetelte, hogy e nagy népek és köztünk a kölcsönös egyetértés meglegyen. De a háború következményei leggyökeresebben a Szovjetunióval kapcsolatban változtatták meg helyzetünket. A szovjet–magyar viszony alapjait tények határozzák meg. E tények főbbjei a következők: egy bűnös klikk jogos indítók nélkül Magyarország nevében hadat üzent a Szovjetuniónak;

ennek ellenére közvetlenül a Szovjetunió elhatározásaképpen kaptunk fegyverszünetet; a szovjet seregek verték le országunkról a hitleri bilincseket; a Szovjetunió csapatai tartják megszállva országunkat; a közel kétszázmillió győztes Szovjetunió a legyőzött, kis Magyarországnak szomszédja lett; a békekonzferencián most a Szovjetunió, mint győztes világhatalom hallatja szavát sorsunk meghatározásában. E tényekből a logika erejével következik, hogy országunk külső függetlenségének és belső szabadságának érdekében minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy a szovjet–magyar viszonyt a kölcsönös egyetértés és a kölcsönös bizalom szilárd alapjára helyezzük. A szovjet–magyar viszonyt olyan reálpolitikai szükségesség határozza meg, amelyet a magyar belpolitika világnézeti és párthullámzásainak érinteniök egyáltalán nem szabad.

Tudatában kell lennünk annak, hogy a világpolitika viszonylatai a mi befolyási körünkön kívül esnek. Nem törekszünk tehát kezdeményező cselekedetekkel arra, hogy a mi külpolitikai céljaink megvalósítására kedvező világpolitikai helyzetet teremtsünk, hanem csakis az lehet külpolitikánk útja, hogy az adott körülmények között igyekszünk célunk megvalósításán munkálkodni. A legújabb világháború nem európai, hanem interkontinentális erők mérkőzése volt, s a béke világrendjének megszabói is azok a világbíró nagyhatalmak, amelyek ezt az interkontinentális méretű küzdelmet fegyvereik győzelmével befejezték, és reméljük, hogy az egész emberiség javára nyerték meg a békének igazságos megszervezése által. Nemcsak legyőzött állapotunk, hanem kontinensen belüli földrajzi helyzetünk, viszonylag kicsiny állami területünk és népességünk aránylagosan kisebb ereje is szükségképpen arra utal bennünket, hogy a világbíró nagyhatalmak egymás közti viszonyába való beleszólástól józanul tartózkodjunk. Ehelyett arra kell törekednünk, hogy alapvető érdekeinket és nemzeti vágyainkat a világ sorsát intéző nagy szövetségesek harmonikus érdekeibe kapcsoljuk be. Végzetessé válható kalandorpolitika volna bármelyik nagyhatalommal kontroverziákat keresni vagy felidézni. Nekünk a nagy szövetségesek mindegyikének jóindulatára és bizalmára szükségünk van. Állami függetlenségünk kiteljesedésének és nemzeti fölemelkedésünknek is előfeltétele az európai szárazföld ügyeit intéző nagy szövetségesek jó egyetértése, aminek előmozdítása tehát a mi legnyomósabb érdekünk. A potsdami „három nagy” népének, továbbá Kínának és az európai politika tényezőjeként újból megjelenő és hatalmát restauráló Franciaországnak támogató jóindulata a mi jogos reményeink megvalósulásának a záloga.

A Duna-völgy népei

Szomszédainkkal keresnünk kell az egyetértést és az együttműködésnek módjait abban a meggyőződésben, hogy a dunai népek egymásrataltsága nemcsak politikai, hanem gazdasági szükségesség is, amely közvetlenül az itt lakó népek érdekeit szolgálja, közvetve pedig az európai szárazföld és a világ békéjének is egyik támasza. Megvan bennük a szándék szomszédainkkal való együttműködés messzemenő politikai megszervezésére is. Jugoszláviával és Romániával a viszonyosság elve alapján az Atlanti Charta és a nagyszövetségek határozatai, valamint a San Franciscó-i egyezmény szellemében keressük a megértés és az együttműködés megalapozását. Csehszlovákiával szintén e szellem jegyében és a viszonyosság alapján rendezhetjük közös dolgainkat. Sajnos, az a brutális és a demokratikus erkölcsöt megcsúfoló bánásmód, amelyet a szlovákok a magyar kisebbséggel szemben alkalmaznak, nemcsak minket, hanem bizonyára a világ közvéleményét is arra emlékezteti, hogy Szlovákiában még ma is – a hitlerizmus leverése után is – tettekkel tényező az a szellem, amelynek üldözöttjei hazánknak a németek által történt megszállása előtt Magyarországon kerestek és találtak menedéket. Negyedik szomszédunkkal, Ausztriával mindkettőnkre nézve hasznos és tartós kapcsolatok megteremtése nem lesz nehéz feladat, ha a politika követni fogja a két nép együtthangzó akaratát és párhuzamos érdekét. Reméljük, hogy a békeszerződések meg fogják teremteni a dunai népek tartós és szervezett együttműködésének fejlődőképes előfeltételeit.

A béke kérdései

A magyar külpolitika legidősebb feladata az állami függetlenség teljességének elérésén, a közhatalmi szervezet ideiglenességének megszüntetésén és a béke mielőbbi megkötésén munkálkodni. Kifejezzük azt a reményünket, hogy a békeszerző nagyhatalmak most nem rólunk, nélkülünk fognak dönteni, hogy a békekötés most nem fog összezsugorodni egy büntetőparancs átadására, hanem a felek érvei meghallgatásra találnak, mérlegelés tárgyai lesznek, a döntések pedig az igazságosság bélyegét viselik majd magukon. Jóllehet a döntés nem tőlünk függ, mégis azt hisszük, hogy szükséges egy olyan magyar béke-tervnek a világ elé tárása, amelyet egységes magyar nemzeti közvélemény támaszt alá. Nem kételkedünk abban, hogy a gyakorlati döntés meg fog felelni azoknak a nemzetközi határozatoknak, amelyeken a nagy szövetségesek jótlálása van. Az Atlanti Charta, a teheráni és a krimi egyezményekből, a San Fran-

ciscó-i és a potsdami határozatokból, illetve a szövetséges államférfiaknak a békéről szóló nyilatkozataiból következnek azok az alapelvek, amelyeket a magyar béke alapelveiként kormányunknak és közvéleményünknek feltételül képviselnie kell, s amelyeket képviselhet is, anélkül, hogy részrehajlással vagy illetéktelen beavatkozással volna vádolható. A legáltalánosabb alapelv, hogy a béke tartósságának fundamentuma a béke igazságossága. A magyar béke igazságossága pedig eleve feltételezi a Duna-völgyi népek egyenrangúságának és egyenjogúságának elismerését. Ebből következik, hogy a hazánk nemzetközi státusát megállapító, nem ideiglenes, hanem állandó jellegű békehatározmányok szempontjából, tehát az állami szuverenitás tartalmára, határainak megállapítására és a nemzetiség kérdés rendezésére vonatkozó békehatározmányok szempontjából nem lehet különbséget tenni Magyarországra kárára Magyarország és a többi Duna-völgyi állam között. Minden különbséget tevő békehatározmánynak átmeneti jellegűnek kell maradnia. A béke tartósságának másik alapelve, a szabad akarátú hozzájárulásra az a tapasztalat hívja fel a figyelmünket, hogy a békeszerződések tartósságának legnagyobb ellensége a békét aláíró nemzetnek az a közmeggyőződése szokott lenni, hogy a nemzet a békeszerződéshez nem szabad elhatározásból, hanem kényszerből járult hozzá, vagyis az aláíró nemzet semmiféle erkölcsi kötelezettséget sem érez a békeszerződés tiszteletben tartására, jóllehet tényleg esetleg nincs módjában azt megszegni.

A Duna-völgyi kérdés rendező elvei között nyilván előkelő szerepet fog játszani az önrendelkezési jog és a nemzetiségi elv, amely nélkül a Duna völgyében tartós nyugalmi állapotot és gyümölcsöző együttműködést elképzelni nem lehet, de legfőbb magyar álláspontnak kell maradnia, hogy akár a helyes elvek egyike, akár azok kombinációja szerint döntenek rólunk, a döntés alapelvei valamennyi dunai államra azonos érvennyel alkalmaztassanak. Szívből csatlakozunk azoknak a pártoknak határozataihoz, amelyek a nemzetiségi elvet jelölték meg a Duna-völgyi rendezés legalkalmasabb elvéül, mégis azt hisszük, nem kerülünk velük ellentétbe, ha nyomatékolkjuk, hogy a Duna-völgyi rendezés sikere nemcsak egyik vagy másik helyes elven, hanem azoknak egyetemes alkalmazásán fordul meg.

A tartós – mert igazságos és önkéntes – magyar békeszerződés létrehozásának azonban van egy fontos belpolitikai mozzanata is. Ez pedig abban áll, hogy a kormánynak békeszerző tevékenysége mögött osztatlan nemzeti közvélemény álljon, s a béke előkészítése és megkötése Magyarország legfontosabb közügyévé avatassék, amely minden részérdeket – legyen az világnézeti, pártbeli vagy osztályérdek – magába olvaszt. A békemű ilyen értelmű felfogása a magyar demokráciának is egyik legfontosabb belső sorskérdése.

Ha a magyar demokrácia az elkövethető legnagyobb hibaként nyitva hagyná azt a lehetőséget, hogy a békéért való felelősség valamely világnézet vagy párt, osztály vagy csoport számlájára írássék, akkor a békéért való felelősség az első adandó alkalommal pártpolitikai, esetleg a demokráciát kikezdő harc népszerű fegyverévé válhatnék. Nemcsak a világ és a dunai táj békéjének, hanem a magyar demokráciának is súlyos érdeke tehát, hogy a békeszerzés legfontosabb közügye minden részérdeket magába olvasszon, és az érte való felelősségbe az osztatlan magyarság érdekeltessék be. Meg vagyunk győződve, hogy a békével kapcsolatos ténykedésekből egyetlen párt sem akar a maga javára, vagy a másik hátrányára bel- vagy külpolitikai tőkét kovácsolni, hanem minden párt és minden magyar e nagy közügy minél sikeresebb megoldása érdekében egyedül a nemzet javára veti latba valamennyi eszközét. A haza szeretetében nem lehet köztünk különbség, hiszen a haza mindnyájunké és mindnyájan az övéi vagyunk.

Program és cél

Íme, ezekben vázoltam programunknak főbb részeit, amelyeknek kiemelését a mai szükségletek időszerűvé teszik. Néppárt vagyunk: nem a nép urai, hanem alázatos szolgálói kívánunk lenni. S ha most önök azt kérdeznék tőlem, mi hát a mi programunk legfőbb megkülönböztető jellegzetessége, kérdéstudjukra ezt felelném: egy többlet! Programunk: a legbiztosabb és legszélesebb emberi jog, a legteljesebb szociális igazságosság és a legnagyobb szabadság – a természetfölöttiség többletével. És célunk: a szabad magyarok független országa!

Aki hitünket hiszi, célunkat célozza és útjainkat járja, legyen társunk a munkában, és könnyítse meg a felelősséget, amelyet nemcsak erőnk elégtelenségének, hanem feladataink nagyságának okán is mélységesen átérzünk.

Barankovics István: Programbeszéd a Demokratikus Néppárt 1945. évi szeptember hó 25-i értekezletén. Budapest, é. n., 32.

Forrás: Izsák (1994: 225–238).

5.

Egy katolikus-keresztény párt szervezésének kísérlete

5/1/A. Jegyzőkönyv egy katolikus-keresztény párt szervezéséről

Jegyzőkönyv, amely felvétel a Bíboros Hercegség által 1945. évi december 28-ra egybehívott egyházi értekezletről kiküldött albizottságnak 1946. évi január 12-én tartott üléséről.

Jelen vannak: Bánáss László nagyvárad kanonok, debreceni prépost plébános, a veszprémi egyházmegye apostoli kormányzója, Badalik Bertalan Szent Domonkos rendje magyarországi rendtartományának főnöke, Baranyay Jusz-tin a Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem jog- és államtudományi karának ny. r. tanára, Kerkai Jenő a Jézus Társasága tagja és Közi-Horváth József a Szent Imre Collégium prefektusa, volt országgyűlési képviselő. Kiss István egri teológiai tanár, nemzetgyűlési képviselő nem jelent meg.

Bánáss László az ülést megnyitván, megállapítja, hogy a Bíboros-Hercegség őminenciájának kifejezett utasítása az, hogy az albizottság három kérdésre adjon félre nem érthető, világos és határozott választ:

- alapítassék-e (sic!) egy új párt, vagy pedig a katolicizmus a maga mindenirányú érdekeinek védelmét a meglevő, vagy később alakuló politikai pártokon belül megszervezendő katolikus blokkok útján próbálja meg?
- amennyiben a bizottság egy új párt alapítása mellett foglalna állást, legyen-e ez a párt katolikus párt, vagy pedig a protestánsok csatlakozására is reflektáló keresztény párt?
- milyen legyen álláspontunk, illetve viselkedésünk a Kisgazdapárt kebelén belül megnyilvánult egyenlenségekkel szemben, mozdítsuk-e elő az elégedetlenek kilépését, vagy pedig hagyjuk (sic!)-e a dolgokat a maguk útján lebonyolódni?

Őminenciája azt kívánja, hogy e három kérdésre adandó válasz, a bizottság tagjaitól aláírva terjesztessék eléje.

Baranyay Jusztin a következő határozati javaslatot terjeszti elő:

1) Az első kérdésre a december 28-án Őeminenciájánál tartott értekezlet, egy felszólaló kivételével egyértelmű választ adott. A felszólalók e felvetett kérdéssel igazában nem is foglalkoztak, hanem valamennyien az alapítandó pártra vonatkozó nézeteiket fejtegették. Elnöklő Leopold Antal prelátus-kanonok a vitát elindító felszólalásában e kérdést olyannak minősítette, melyre nézve nézeteltérésnek alig van helye. Tán ez is hozzájárult ahhoz, hogy az értekezlet résztvevői e kérdésre úgyszólván ki sem tértek. Egyedül Kerkai Jenő pendítette meg az a gondolatot, hogy taktikailag helyes volna, ha gróf Pálffy József és Slachta Margit benmaradnának a Polgári Demokrata Pártban a katolikus gondolatnak ottan való képviselőre, emellett azonban ő is határozottan egy katolikus, illetve keresztény párt alapításának szükségessége mellett nyilatkozott.

Jelen bizottság véleménye az, hogy egy katolicizmus érdekének parlamenti védelmét ellátó párt alapítására feltétlenül szükség van.

2) A második kérdésre vonatkozóan a bizottság véleménye az, hogy ma mindennek előtt az ország katasztrofális helyzete parancsolja egy oly párt alapítását, melyben az összes keresztény értelemben konstruktívnak minősíthető erők tömörülhetnek. Kitűnő auspiciumnak tartja azt a tényt, hogy ma az ország igen jelentős része, még pedig felekezeti különbség nélkül, egyedül a bíboros hercegprímásban látja azt a magyar férfit, aki körül mindazoknak, kik a siralmas romokban heverő ország újjáépítését igazán szívükön viselik, felsorakozniuk lehet. Természetes, hogy az alapítandó pártnak vállalnia kell a Katolikus Egyház lelki, szellemi, erkölcsi, jogi és anyagi érdekeinek védelmét, de ugyanezt kell tennie az összes bevett felekezetekkel szemben is. Egy országos nagy párt, egy a parlamenti többség megszerzésének reményét magában hordó párt gondolata megkívánja, hogy a protestánsok már az elindításnál bevonassanak. A pártban, mely lényegileg katolikus alapítású s amely döntő tömeget csak a katolikus néprétegeknél remélhet, a katolikusoknak a számarányukat és történelmi szerepüket megillető domináló szerep feltétlenül biztosítandó.

Jelen bizottság véleménye az, hogy egy ilyen értelemben vett részt keresztény párt alapítandó.

3) A harmadik kérdést az idő részben megoldotta. A Kisgazdapártból a köztársasági államforma forszírozása folytán a kilépések megtörténtek, anélkül, hogy mi itt bármiképpen közreműködtünk volna. A kilépetteket és az esetleg további kilépőket úgy kell tekintenünk és kezelnünk, mint a jövő párt egyik alapsejtjét. A kilépettek jól teszik, ha egy parlamenti

frakciót alapítanak. Nem volna azonban helyes, ha ezek ma már magát az általunk kontemplált pártot akarnák megalapítani. Az új párt számára fenn kell tartani minden előfeltételét annak, hogy valóban új legyen. A békekötés után a politikának egy új fázisa indul el s akkor előreláthatóan a békekötést megelőző politikai világgal való kapcsolatok nem lesznek előnyösek.

Jelen értekezletnek tehát a felvetett harmadik kérdést illetően az a fel fogása, hogy a kilépettekkel, nevezetesen olyanokkal, kiknek az ország valamely részén valóban népi gyökerük van, egyénileg meleg barátság tartandó, de mint esetleg megalakulandó parlamenti dissidens csoport nem képviselheti az új pártot.

Forráshely: Prímási Levéltár. Mindszenty magánlevéltára. Periratok V-700/11. 37–40.

A forrás kézírással készült.

5/1/B. Jegyzőkönyv egy katolikus-keresztény párt szervezéséről

JEGYZŐKÖNYVI VÁLTOZAT TISZTÁZATA

Jegyzőkönyv, amely felvétel a Bíboros Hercegprímás úr által 1945. évi december 28-ikára egybehívott egyházi értekezletről kiküldött albizottságnak 1946. évi január 12-én tartott üléséről.

Jelen vannak: Bánáss László nagyvárad kanonok, debreceni prépost plébános, a veszprémi egyházmegye apostoli kormányzója, Badalik Bertalan Szent Domonkos rendje magyarországi rendtartományának főnöke, Baranyay Jusztin a kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem jog- és államtudományi karának ny. r. tanára, Kerkai Jenő a Jézus Társaságának tagja és Közi-Horváth József a Szent Imre Collégium prefektusa, volt országgyűlési képviselő. Kiss István egri teológiai tanár, nemzetgyűlési képviselő nem jelent meg.

Bánáss László az ülést megnyitván, megállapítja, hogy a Bíboros-Hercegprímás őminenciájának kifejezett utasítása az, hogy az albizottság három kérdésre adjon félre nem érthető, világos és határozott választ:

a) alapítassék-e (sic!) egy új párt, vagy pedig a katolicizmus a maga mindenirányú érdekeinek megfelelő, vagy később alakuló politikai pártokon belül megszervezendő katolikus blokkok útján kísérelje-e meg?

- b) amennyiben a bizottság egy új párt alapítása mellett foglalna állást, legyen-e ez a párt katolikus párt, vagy pedig a protestánsok csatlakozására is reflektáló keresztény párt?
- c) milyen legyen viselkedésünk, illetve álláspontunk a kisgazdapárt kebelén belül megnyilvánult egyenlenségekkel szemben, mozdítsuk-e elő az elégedetlenség kilépését, vagy pedig hagyjuk-e (sic!) a dolgokat a maguk útján lebonyolódni?

Öminenciája azt kívánja, hogy e három kérdésre adandó válasz, a bizottság tagjaitól aláírt jegyzőkönyvben terjesztessék eléje.

Baranyay Jusztin a következő határozati javaslatot terjeszti elő:

- 1) Az első kérdésre a december 28-ikán Öminenciájánál tartott értekezlet, egy felszólaló kivételével egyértelmű választ adott. A felszólalók e felvetett kérdéssel igazában nem is foglalkoztak, hanem egyenesen az alapítandó pártra vonatkozó nézeteiket fejtették. Elnöklő Leopold Antal prelátus-kanonok a vitát elindító felszólalásában e kérdést olyannak minősítette, melyre nézve nézeteltérésnek alig van helye. Tán ez is hozzájárult ahhoz, hogy az értekezlet résztvevői e kérdésre úgyszólván ki sem tértek. Egyedül Kerkai Jenő pendítette meg az a gondolatot, hogy taktikailag helyes volna, ha gróf Pálffy József és Slachta Margit benmaradnának (sic!) a polgári demokrata pártban (sic!) a katolikus gondolatnak ottan való képviselőjére, emellett azonban ő is határozottan egy katolikus illetve keresztény párt alapításának szükségessége mellett nyilatkozott.

Jelen bizottság e kérdésre egyhangúan a következő véleményt nyilvánítja: feltétlenül szükség van egy olyan új párt alapítására, amelynek célja a természetjogi és kinyilatkoztatott igazságoknak és elveknek a közélet egész vonalán való érvényesítése.

- 2) A második kérdésre az előadó javaslata: az ország katasztrofális helyzete ma mindenképp előtt azt parancsolja, hogy egy oly párt alapíttassék, mely az összes keresztény értelemben konstruktívnek minősíthető erőket képes egybe gyűjteni. Kitűnő auspiciumnak kell tekinteni azt a tényt, hogy jelen pillanatban az ország igen jelentős része, még pedig felekezeti különbség nélkül, egyedül a bíboros hercegprímásban látja azt a férfiút, aki körül mindazoknak, kik a romokban heverő ország újjáépítését igazán szívükön viselik, lehet felsorakozniuk. Természetes, hogy az alapítandó pártnak vállalnia kell a katolikus Egyház lelki, szellemi, erkölcsi, jogi és anyagi érdekeinek védelmét, de ugyanezt kell tennie az összes

bevett felekezetekkel szemben is. Egy országos nagy párt, egy a parlamenti többség megszerzésének reményét magában hordani kívánó párt gondolata megkívánja, hogy a protestánsok már az elindításnál bevonassanak. A pártban, **MELY LÉNYEGILEG KATHOLIKUS ALAPÍTÁSÚ S AMELY DÖNTŐ TÖMEGEKET CSAK A KATHOLIKUS NÉPRÉTEGEKNÉL REMÉLHET**, a katolikusoknak országos számarányukat és történelmi szerepüket megillető domináló szerep feltétlenül biztosítandó.

Előadó javaslatával szemben a bizottság három tagja, vagyis többsége, név szerint: Badalik Bertalan, Kerkai Jenő és Közi-Horváth József véleményüket a következőképpen fejezik ki:

„Az új párt nevében nem, de elveiben Katolikus, nyitva hagyva a kaput a vele egyetértő protestánsoknak is.” Baranyay Jusztin kifejezetten fentartja (sic!) előadott javaslatában nyilvánított véleményét. Bánáss László elvileg osztja a többségi véleményt, de gyakorlatilag az előadó javaslatát tartja megvalósítandónak.

- 3) A harmadik kérdésre előadó javaslata így szól: a Kisgazdapártból a kilépéseket active et positive ne mozdítsuk elő, azokat azonban, kik a mi közreműködésünk nélkül kívánnak, úgy kell tekintenünk és kezelnünk, mint az alapítandó új párt egyik alapsejtjét. Véleményünk szerint a kilépettek jól teszik, ha egy parlamenti frakciót alapítanak. Azonban semmi szín alatt sem helyeselhetnők, ha ezek ma már magát az általunk kontemplált pártot akarnák megalapítani. Az új párt számára fenn kell tartani minden előfeltételét annak, hogy valóban új legyen. A békekötés után a politikának minden valószínűség szerint egy egészen új fázisa indul el s akkor a békekötést megelőző politikai világgal való szorosabb volt kapcsolatok esetleg nem lesznek nagyon előnyösek. Ezért a kilépettekkel nevezetesen olyanokkal, kiknek az ország valamely részén valóban népi gyökerek van, egyénileg meleg barátság tartandó, de mint esetleg megalakuló parlamenti dissidens csoport, nem képviselheti az új pártot.

Előadóval szemben a bizottság többi négy tagja véleményét a következő mondatba foglalta:

„A dissidenciát ne mozdítsuk elő, de ha bekövetkezik, csoportosuljon az új párt megalakulásáig a Demokrata Néppárt köré.”

Előadó a maga kifejezett véleményét változatlanul fentartja (sic!).

Forráshely: Prímási Levéltár. Mindszenty magánlevéltára. Periratok V-700/193–195.

Gépelt példány.

5/2. Határozati javaslat katolikus párt létesítésére

Actio Catholica országos elnöksége

Budapest, IV., Ferenciek tere 7. III. lépcső, I. emelet 8.

Eminenciás Urunk!

A hatos bizottság szombaton ismét összeült és határozatot hozott a kitűzött három pontra vonatkozólag.

- 1) Pártot javasolnak, mely a természeti és a kinyilatkoztatott törvény alapján áll. Némi vita volt, mert Baranyayék evangéliumi törvény kifejezést kívántak.
- 2) Nevében nem katolikus párt, elveiben azonban százszázalékosan katolikus legyen és tartsa nyitva az ajtót a csatlakozni akaró protestánsok előtt. Itt erős vita fejlődött ki, mert Baranyay a protestánsokkal való megegyezést képviselte. Négy szavazattal kettő ellenében fogadták el a határozatot.
- 3) Addig is míg a párt kialakulhat, javasolják, hogy a demokrata néppárt, mely jogilag és valóságban él, fogadja magába a dissidenseket. Mindenről jegyzőkönyvet vesznek fel s minden jelenlévő aláírja. A megbeszélésen valamennyien jelen voltak. Mindezt bizalmasan jelentve maradok Eminenciád szent bíborát csókolva

Budapest, 1946. január 24.

legmélyebb tisztelettel:
Mihalovics Zsigmond s. k.
protonotárius kanonok,
országos igazgató

Forrás: Prímási Levéltár. Mindszenty magánlevéltára. Periratok V-700/11 276.

A levél gépelt formátumban készült, az aláírás kézírásos.

5/3. Mindszenty József hercegprímás 1946. június 12-i levéltervezete az angol és az amerikai külügyminiszternek

Anglia (?), USA

Külügyminiszter Úr!

Magyarországon a lakosság 2/3-át kitevő katolikusságnak a fennálló rendszer ismételt sürgetésre sem engedélyezett világnézeti alapon működő politikai pártot, jóllehet a német megszállásig volt antifasiszta politikai pártunk. Európa szinte minden országában van világnézeti párt, amelyre nálunk is azért van szükség, mivel a Moszkvától erőteljesen támogatott marxizmussal, mint világnézettel szemben csak világnézeti alapon lehet harcot vívni. A katolikus politikusok az ellenállási mozgalomban minden mai pártnál erőteljesebben vettek részt. Működési engedélyt katolikus pártnak azért nem adnak, mert tudják, hogy ilyen párt elviszi tömegeiket.

Kérem Miniszter urat, méltóztassék a Szövetségesekkel odahatni, hogy ez a katolikus párt Néppárt néven mielőbb indulhasson. A hasonló nevű, katolikus színezetű pártot mi nem fogadjuk el, mivel Moszkvának elkötelezte magát.

Az ország az inflatio, corruptio, fegyelem, anarchia, újjáépülés terén semmi komoly javulást nem mutat. Kíváncsok volna komoly nekifeszülés a mi oldalunkról.

A m. ppi kar nevében:

b. hgpr. 3063/946

Az irat felzetén a következő szöveg található:

Magyarország Bíboros Hercegprímása

3063. Sz. Ér. 1946. VI. 12.

Katolikus Néppárt engedélyezése

Nem íratott le.

ad acta

(Drahos János protonotárius kanonok hivatalos levélpapírjának felhasználásával.)

Forrás: Prímási Levéltár. 3063/1946. Mindszenty kézírásos levéltervezete. Az irat felzetén: Katolikus Néppárt engedélyezése.

6.

P. Kerkai Jenő és Mindszenty József hercegprímás levelei

6/1. Kerkai Jenő 1946. január 28-i levele Mindszenty Józsefnek

*Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr!
Eminenciás Uram!*

Az alábbi sorokat Eminenciád személye iránti szeretet, valamint az Egyház és a Haza iránti ragaszkodás diktálja. E kettő végeredményben egynek is tekinthető, mert Eminenciád személye ma az Egyház legfőbb vezetőjét és a Haza legbátrabb védelmezőjét jelenti. A kérdés sokrétősége miatt igyekszem – súlyos emberekkel való tárgyalás után (Mihalovics prelátus úr, Közi-Horváth József) – a mondanivalókat rövid pontokba foglalni.

I. Nem volna szabad most olyan értelmű egyházi deklarációt tenni, amely szerint a Magyar Köztársaság létrejötte nélkülözi a törvényes alapot.

- 1) A deklaráció tudományos alapja az a jogi vélemény volna, amely csakis a jogfolytonosság jegyében létrejött jogi változásokat ismeri el érvényeseknek, vagyis eszerint a forradalom nem szolgáltathat jogi alapot jogi változásokra.

Azonban ez a jogászai vélemény csak sententia probabilis, tehát nem lehet egy sorsdöntő nyilatkozatot reá bazírozni.

- 2) A Magyar Köztársaság nem is forradalmi úton jött létre, mert az alkotmányozó nemzetgyűléstől nem vitatható el a jog az államforma megváltoztatására nézve. A nemzetgyűlés pedig törvényesen jött létre, ezt nem vonta kétségbe előzőleg sem a Püspöki Kar körlevele, sem utólag a külföld közvéleménye. Természetesen méltányos lett volna az államforma kérdésével népszavazáshoz fordulni.
- 3) A deklaráció megtétele nyílt harcot robbantana ki a baloldali súlypontú államhatalom és az Egyház között. Ebben a megütközésben nemcsak a püspökök és a papság, de a hívő sereg most egységes hadsorai azonnal megoszlanának. A baloldal mögött ott állna az orosz világhatalom is teljes erejével. Harcunkat valószínűleg nem segítenék az angolszászok, de

a Vatikán támogatására sem szabad feltétlenül számítani. Tehát a deklaráció gyümölcse csekélynek mutatkozik, veszélye rendkívül nagy.

- 4) Feltételezve a minapában mutatkozó orosz tapogatózás komoly szándékát, a deklaráció annak útját eleve elvágna. Pedig az Egyház számára hazai, de talán a világ-viszonylatban is szolgálatot jelentene a közeledés elősegítése.

II. Akár megtörténik az Egyház részéről a deklaráció, akár azt mellőzve csak a passzív magatartás lesz az egyházi álláspont jellemzője a Köztársasággal szemben, szükségesnek látszik, hogy Eminenciád titokban előmozdítsa egy olyan katolikus vonal szerepét, amely a nyílt szakítás vagy passzív magatartás helyett az aktív együttműködéssel igyekszik a katolikum és a magyarság ügyét előbbre vinni a Köztársaság keretei között, valamint az orosz hatalom itteni jelenléte alatt.

- 1) Sententia probabilissimának tekinthető az a nézet, hogy a jelen rezsím alapvonalai több éven át lényegben változatlanul futnak tovább, mert a békekötés után is – az angol követség véleménye szerint – egyedül orosz katonai erők végzik a jóvátételi ellenőrzést. Viszont a gyors változást csak az idézhetné elő, ha angolszász-orosz háború vagy az orosz polgárháború kirobbannék; mindez azonban csekély alapot nyújt az állásfoglaláshoz. Ezért látszik szükségesnek egy kooperáló vonal biztosítása.
- 2) Ha nincs kooperáló katolikus vonal, teljesen elhatalmasodnak a szélsőbali erők, valamint a velük együttműködő kálvinizmus és kitésszük hazánkat a tag-államiságba való belezuhanás veszedelmének.

III. A Marsall megbízottjával való újabb tárgyalás után az alábbi jelenteni való látszanak fontosaknak:

- 1) A Marsall úgy nyilatkozott, hogy a kérdéses látogatásról nem volt tudomása és a névjegyet sem kapta meg.
- 2) Megbízója véleménye szerint csak akkor lehet szó a tárgyalás felvételéről, ha a Marsall valamiféle biztosítékot kap arra nézve, hogy „A Hercegprímás Úr részéről újabb attack nem éri a már súlyosan megsértett Vörös Hadsereget.”
- 3) Egyedül ennek a szálnak tartása is azt javallja, hogy szorgalmazzuk egy kooperáló katolikus vonal működését.

A fentiek előadása előtt, de utána még inkább sokat kérem a Szentlélek megvilágosító kegyelmét, hogy az Egyház és Haza érdekében az isteni Főlség örök szándékai szerint tudjanak dönteni az arra hivatottak.

IV. Egyéb ügyekben pedig röviden a következőket szeretném jelenteni Eminenciádnak:

A sajtótámadások pergőtüzébe került igazságügy-minisztériumi levélre Dr. Varga László ügyvéd, a Néppárt ügyésze a mellékelt formában adta meg a választ. Leadtuk az „Új Ember”-nek és a Szív újságnak. – A Közéleti Akadémiák országos előkészítése az Actio Katolika országos vezetőségével egyetértve teljes lendülettel folyik. – XII. Pius pápának a demokráciáról szóló beszédje egy-két napon belül már kinyomtatva a közönség kezébe kerül. – A képviselői csoport a többször említett létszámban február elején meg akarja valósítani szándékát. – „Hazánk” címen napilapra magkapta az engedélyt a Néppárt, főtisztelendő Gergely József igazgató úr készíti a kiadóhivatalt. – „Hitvallás” címen félig-meddig illegálisan megjelent a KALOT havi folyóiratának első száma.

Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr felszentelt kezeit csókolja főpásztori áldását kérve,
hűségese tanítványa a Krisztusban:

Kerkai Jenő

Budapest, 1946. január 28.

Forrás: Primási Levéltár. 749/1946. Az irat felzetén: Kerkai p. orosz–magyar együttműködésről.

A levél gépelt, az aláírás kézírásos.

6/2. Mindszenty József 1946. március 26-i levele Kerkai Jenőnek

Tisztelendő Atya!

Most olvasom a KALOT szóban forgó megállapodása kapcsán aláírt szöveget. Ezt a szöveget Tisztelendőséged helytelenül írta alá. A szövegen változtatást kellett volna eszközölni és biztosítást is kellett volna a kat. vallási nevelést illetően szerezni. Ezzel a nem politikai KALOT-mozgalmat – ma, ilyen viszonyok közt – átvitte az ingoványos, erősen szélsőséges napi politikai mezőnyre. Taktikai kényszerhelyzettel nem menthető a rohamozók ilyenén erősítése és a katolikus egység súlyos megbontása.

Mivel az A. C. ifjúsági titkára határozott negatív véleményével szemben történt a megállapodás, annál kifogásolhatóbb a lépés. Hibáztatnom kell azt

is, hogy az A. C.-t, a Róma és a püspöki kar által felállított hivatalos szervet is mellőzte eme lépése előtt.

Úgy értesülök, hogy a KALOT fővárosi helyiségében idegen katonatiszt előadóként szerepelt.

Bálint József áldozópap a fővárosban a Közéleti Akadémia számára szervet állított fel anélkül, hogy az egyetemi lelkészeknek az ő területükön történetekről egyáltalán szólt volna.

A két utóbbi ügyben igazoló jelentésre szólítom fel Tisztelendőségedet.

Főpásztori áldással vagyok Tisztelendőségednek Krisztusban jóakarató atyja.

Esztergom, 1946. március 26.

† József
bíboros, érsek

Forrás: Mészáros (2008: 117). Eredeti forrás: Primási Levéltár. 1709/1946.

6/3. Kerkai Jenő 1946. április 9-i levele Mindszenty Józsefnek

*Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr!
Eminenciás Uram!*

A KALOT–MIOT ügyében küldött 1709/1946. sz. leirat szigorú, helytelenítő állásfoglalása mélyen érintette lelkemet; ezért szükségesnek látszik a hibáztatott elhatározásra vezető lelkiismereti megfontolásoknak őszinte feltárása Eminenciád előtt.

Belpolitikai és külföldi tényeknek alapos mérlegre vetése folytán nagyon valószínűnek kell tartanunk, hogy hazánk Trianonhoz hasonló keretek között hosszabb ideig a Szovjet nagyhatalom szomszédságában, annak túlsúlyban érezhető befolyása alatt fogja folytatni életét. Ilyen körülmények között döntő jelentőségűvé válik két feladat megoldása: a krisztusi hit és a magyar szellem tüzének ébrentartása népünk lelkében. A történelemből ismételtén kiviláglott, hogy békében és viharos időkben egyformán a parasztság bizonyul a legszívósabb értékmeztartó tényezőnek; ezért érez a KALOT súlyos küldetést, hogy mint paraszt ifjúsági mozgalom közreműködje népiségünk és kereszténységünk mentésében, sőt fejlesztésében.

Ez a megfontolás indította a Mozgalom vezetőit annakidején a Leventével való szerződés megkötése is. Az elgondolást igazolta az idő, mert a Levente segítségével 1 500 papot sikerült átvinni KALOT tanfolyamokon és 20 népiskola két télen át tartotta a háromhetes ifjúsági kiképzést Mozgalmunk

legényei számára a Levente költségén. Mindez a munka részes volt abban, hogy a magyar Levente-Mozgalom nem tért rá a külföldi nemzetiszocializmus útjára és határozottan egyházhű vonásokat ápolt. Az ily módon erejében mintegy megháromszorozódott KALOT volt csak képes megállni a helyét a háborúvégi nagy fordulatkor a Madisz rohamával szemben. Ezeket a tényeket ma már az ellentábor is elismeri, csak „jóbarátaink” közül szokták néhányan kétségbevonni.

Az elmúlt éven át ugyanis a mozgalmi küzdelem első tűzvonalaiban álltuk a harcot. Egyetlen katolikus szervezkedésre annyi sajtótámadást, annyi véres verekedést, sőt halált is kívánó terror nem zúdult, mint a KALOT-Mozgalomra. Ebből is kiviláglik, hogy az ellentétes világnézet bennünk látta a legelső helyen eltiprandó versenytársat. De egy év küzdelme számukra vereséget hozott eredmény helyett. Megkezdődött tehát a lassú felmorzsolás manővere s főként alkalmas pillanatban a hatalmi úton való megsemmisítés fegyverének harcbevételére. A Központba befutó sok száz jelentésből és levélből, valamint ismételt személyes körutakról, tanfolyamok beszámolóiból világosan láttuk a helyzetet. Az ifjúság lassan lankadni kezdett az egyenlőtlen fegyverzettel folytatott küzdelemben, főként azért, mert az egyháziak vagy meg se indították velük együtt a harcot vagy hamarosan abbahagyták azt; a nyáj pedig tartósan nem lehet bátor a pásztor megfutamodása után. Az egyházmegyék főpásztorai is egymásután kezdték hangoztatni, hogy „a társadalmi mozgalmak nem tartoznak az Egyház lényegéhez és papjaink nem kockáztathatják szabadságukat másodlagos területek védelme miatt.” Legtöbb esetben azt a gyakran ismételt jó tanácsot kaptuk, hogy a KALOT mint ilyen ne vergődjék tovább, hanem alakuljon át egyházközségi ifjúsági csoporttá. Ez az utóbbi nézet amilyen ártatlannak látszik, olyan életveszedelmet jelent a katolikus agrár-ifjúság szervezésére, mert a Belügyminisztérium mint egyházközségi csoportnak azonnal megtiltaná a társadalmi munkát, szórakozási alkalmak rendezését és a sportéletet. Ezek nélkül pedig a csak imádkozni kényszerült ifjúságot rövidesen elvesztené az Egyház. A jelen körülmények ismeretében nyugodtan állíthatjuk, hogy hamarosan nem tér vissza az az idő, amikor a támadott Mozgalom még egyszer hathatós védelmet kaphatna olyan főpásztori levél által, amilyen Eminenciád acélkemény kiállása volt az elmúlt év vége felé.

Közben érlelődött a MIOT (Magyar Ifjúság Országos Tanácsa) terveze, amely szerint 10 társadalmi és politikai ifjúsági mozgalom közös tanácsot alkot egyrészt az ifjúsági külföldi képviselői kérdéseinek megtárgyalására, másrészt egy általános „Ifjúsági-parlament” előkészítésének céljából. Öt marxista és négy nem-marxista (Független Ifjúság, Cserkészszövetség, Református KIE és Polgári Demokrata Párt Ifjúsága) mozgalom kapott meghívást az együttes-

be. A különböző oldalról jövő kívánságok tekintetbevételével az egyensúlyt szem előtt tartva a nem-marxista oldal ötödik tagjául csatlakozásra szólították fel a KALOT-Mozgalmat is. Maguk az oroszok ezzel időszerű gesztust akartak mutatni egy katolikus tényező felé, a marxisták pedig kénytelenek voltak alkalmazkodni ehhez a taktikához.

A KALOT vezetősége a csatlakozás feltételeként három pont teljesítését kötötte ki: szűnjenek meg a marxista lapok terrorisztikus gyalázkodásai a Mozgalom ellen; adja ki a Belügyminisztérium írásban, hogy szervezkedésünk minden faluban szabadon folyhatik s minden vidéki ellentétes rendelkezés jogtalan; végül a budapesti orosz katonai ellenőrző-bizottság megfelelő szerve intse le a mozgalmi munkát gátló vidéki orosz katonai rendelkezéseket. A feltételeket teljesítették: 1 hónap óta egyetlen támadás nem jelent meg a marxista lapokban; a Belügyminisztérium hivatalos nyilatkozatát már meg is küldtük az összes községeknek és az orosz katonai szervek egyes esetekben telefonon intézkedtek a vidéki túlkapásokkal szemben.

A csatlakozással kapcsolatban a másik nehéz probléma volt a közös kiáltvány aláírása. A tervezet több tételét sikerült lényeges pontokban megváltoztatni, azonban egyes módosítások követelésében egyedül maradtunk. Meg kellett elégedni tehát olyan szövegezéssel, amelynek a jogos szóhasználat szerint adhatunk keresztényi magyarázatot, ha bár a marxisták ugyanazt bizonyára a saját eszmerendszerük szerint fogják értelmezni. Miként az április 4-i harangzúgást az egyháziak a békéért való hálaadás jelének tekintették, a kormány sajtója pedig a Vörös Hadsereg iránti tisztelet püspökkari kifejezéseként ünnepelte.

Az A. C. megkérdezését nemcsak azért mellőztem, mert annak feje Eminenciád személyében négy héten át az országtól távol tartózkodott, hanem azért is, mert a marxista táborral való legemésztőbb harcok idején a vezetők nagyrésze semmiféle közösséget nem vállalt velünk „a múltban elkövetett – így fejezték ki – taktikai gikszerék miatt”; továbbá a szolidaritás megtagadásában annyira mentek, hogy egyik, vele kapcsolatos szervezet vissza akarta vonatni vidéki munkatársaink akció-igazolványát, „nehogy az üldözött KALOT miatt az A. C. is bajba keveredjék”. Ezekután a Mozgalom fegyverszüneti tárgyalására nézve kívánható-e ugyanazon szervezetektől jótanácsot kérni? És az ifjúsági bizottság, női bizottság, egyetemi bizottság, ifjúsági titkárság hosszú vitáinak heteken át nem lett volna végük és a túlnyomórészt hitbuzgalmi, főleg női kiküldöttek úgy sem értették volna meg egy világnézeti alapon álló társadalmi mozgalom helyzetét. A fenti szervezetek lelki magatartására jellemző, hogy egyik hétfői napon kellett volna előttük a KALOT megtett lépésének indítékait feltárnunk az A. C. meghívására, de ők ezt be nem várva meghallgatás nélkül már szombaton ítékeztek küldöttségileg azt követelve,

hogy az A. C. keretéből azonnali hatállyal zárassék ki a KALOT-Mozgalom az egység hűtlen megtörése miatt.

Úgy vélem, hogy a katolikus egységet nemcsak egyformaságban lehet szolgálni, hanem különböző taktikai formák egy közös célra irányítva sokkal hatásosabbak lehetnek. A MIOT-on belül pedig nem a pihenés ideje következik, hanem a küzdelemnek bástyafalakon belül való folytatása az összes katolikus mozgalmak érdekében. De ez a lépés Róma távolranéző terveibe is beilleszthető s ezért örömet vállalunk áldozatot.

Eminenciás Uram! Isten előtti hosszú fontolgatások eredményeként meg kell vallanom, hogy más útért lelkiismeretem a felelősséget nem bírja el. Ha pedig ez az állásfoglalás az év folyamán helytelennek bizonyul, természetesen félreállok az útból.

Eminenciád leirata jelentéstételre szólította fel abban az ügyben is, hogy a KALOT központi helyiségében idegen katonatiszt előadóként szerepelt. Mozgalmunk Központját a rendőrség nyílt és titkos szervei, ugyanis az orosz hatóságok is számtalanszor ellenőrizték. E szervek közül az egyik nagyon művelt és jóakaratot mutató fiatal orosz katonatisztet a civil központi munkatársak kb. hatan meghívták őszinte beszélgetésre az egyik délután. 3 óra hosszat föltárták előtte a magyar nép irántuk való hidegségének és gyűlöletének számtalan okát olyan nyíltsággal, amilyen, azt hiszem, Magyarországon orosz és magyar beszélgetők között nagyon ritkán fordul elő. A negyedik órában próbált válaszolni a felhozott tényekre. Ezt az eszmecserét alig lehetne előadásnak nevezni.

Bálint József főtisztelendő úr pedig valóban megszervezte az egyetemi hallgatók számára a Közéleti Akadémiák tanfolyamát. Az elindító bizottságba csak egy-két egyetemi lelkészt hívott meg, a többi akkor még nem tudott a tervezetről. Mikor azonban az előkészületek megtörténtek, mindnyájuknak bemutatták az elgondolásokat.

Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr felszentelt bíborát csókolja és főpásztori áldását kéri

Eminenciádnak legkisebb fia Krisztusban:

P. Kerkai Jenő

Budapest, 1946. április 9-én.

Főmagasságú és Főtisztelendő
Mindszenty József úrnak,
bíboros hercegprímás, érsek
Esztergom.

Forrás: Prímási Levéltár. 1567/1946.
Gépelte szöveg, az aláírás kéziratos.

6/4. Mindszenty József 1946. június 8-i levele Kerkai Jenőnek

Tisztelendő Atya!

A KALOT ismételten nyilvánosan olyan obligókat vállal, amelynek tartalmát az egyházi főhatósággal előzőleg nem közölte. Az előző esetben ezzel kapcsolatban rosszallásomat közöltem Tisztelendőségeddel. Most újra közös megnyilatkozást írt alá a KALOT, mely kifejezetten világnézeti, erkölcsi kérdéseket is érint, megkérdésem nélkül. Ezért a püspök urakat értesítettem, hogy a korábban adott pártfogásomat a KALOT-tól visszavonom, s ennek megfelelően a két példányban adott legutóbbi pártoló soraimat is visszakérem.

A legutóbbi, a MADISZ-szal közös nyilatkozat ügyében igazoló jelentését kérem.

Magamat imáiba ajánlottan vagyok
Esztergom, 1946. június 8.

† József
bíboros, hercegprímás
esztergomi érsek

Forrás: Mészáros (2008: 132). Eredeti forrás: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. 216. fond. 65. ő. e. 19. fol.

6/5. Az MKPK határozata a KAPSZ mellőzéséről és P. Kerkainak az ifjúság szervezéséből való kikapcsolásáról

[...]

3. A püspöki kar a KAPSZ mellőzését és P. Kerkainak az ifjúság szervezéséből való kikapcsolását kimondó határozatát a provinciális ismertetett kérvénye után is egyhangúan fenntartja, mivel a székesfehérvári püspök által újabban szolgáltatott adatok Meggyesi főtítkárt illetően közvetlenül, P. Kerkait illetően közvetve ezt javallják. Meggyesi főtítkárral nem dolgozott az egyházmegyében, ellenben a kérdéses tekintélyesítő kijelentéseket nem egy helyen tette, mint állítja, hanem három helyen. Mind a hármat jegyzőkönyv igazolja.

[...]

6. A KAPSZ 12 kongruájából kettő az AC országos központja részére, egy az AC-központon keresztül a budapesti *karitás*z céljaira használható fel, a fennmaradó kilenc *kongrua* az egyházmegyék között lesz (összevonásokkal) felhasználva.

Forrás: (Beke 1996: 249).

7.

P. Nagy Töhötöm igazoló jelentése

*Főmagasságú bíboros Hercegpímás Úr!
Eminenciás Uram!*

Ft. P. Kerkai 1946. június 13-i levelében már jelezte Eminenciádnak, hogy a kért igazoló jelentés hamarosan készen lesz. Íme, ezennel felterjesztjük Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr elé. Mivel a téma nem elszigetelten magyar ügy, hanem részlete egy általános európai helyzetnek, és összefüggésben van a Szentszék kelet-európai elgondolásaival, ezért úgy határoztunk, hogy a jelentést Eminenciádnak én írom meg, mert a Vatikán részéről csekély személyem lett bizalmasan kiküldve bizonyos ügyek elintézésére.

Az igazoló jelentés kérésének részletei a következők: a KALOT-Mozgalom vezetői lelkiismeretük szavát követve az oroszok és kommunisták felé a merrev szembehelyezkedés politikája helyett az életheletőség keresésének politikáját folytatják. Ennek egyik ténye ellen, a MIOT-tal közösen tett nyilatkozat ellen Eminenciád élőszóval a R. P. Provinciálisnál lépéseket tett. Objektíve a nyilatkozat szövege olyan volt, amikor aláírtuk, hogy bíztunk a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr részéről annyiszor tapasztalt jóindulatban s ebben a föltevésben méltán remélhettük, hogy a semleges szöveget, amely az olvasó beállítottsága szerint különféleképpen magyarázható, nem fogja Eminenciád rosszra értelmezni. Bár P. Kerkai a figyelmeztetésnek megfelelően határozott és többé félre nem érthető formában nyilatkozatot hirdetett meg a tiszta katolikus álláspont mellett, mégis a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr ugyanebben az ügyben levelet intézett hozzá, amely levélben tudatja vele egy rendkívül szigorú büntetésének már megtörtént végrehajtását, és egyben felszólítja, hogy tegyen igazoló jelentést. Mélyen elszomorított ez bennünket, mert éppen Eminenciádtól nem vártuk, hogy előbb súlyosan büntessen s csak azután kérje az igazolást, hiszen eddig a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr mindig oly igazságos volt velünk szemben.

Azért mertük volna az igazságosságnak ezt a legelső követelményét Eminenciád részéről remélni, mert ma sem akarjuk elhinni, hogy a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr kételkedni tudjon a jezsuiták egyházhűségében, amelyet a Rend 400 éves múltja különleges érdemekkel igazolt eddig. Nagy

zavart keltene a lelkekben, ha lassan az a látszat támadna, hogy Eminenciád nem bízik a jezsuiták egyház- és elvhűségében, mert mind többen tudják már, hogy ugyanazok a páterek ugyanabban a kérdésben Őszentsége XII. Pius pápa különleges bizalmát élvezik.

Az az érzésünk, hogy Eminenciád nem ismeri lelkiismeretünk állapotát és nem ismeri azokat a szempontokat, amelyek elhatározóan befolyásolják cselekedetünket. Jelenleg is kínzó felelősséget érzünk, hogy ezekről beszámoljunk a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úrnak, mert ismerjük Eminenciád bölcsességét és tudjuk, hogy okainkat megfontolás tárgyává teszi. Legyen szabad az inkriminált konkrét eseten túl az egész elvi kérdést előadni.

Mindenekelőtt szükséges leszögeznünk a változatlan és egyetlen nagy célt, amelyet kizárólag a szemünk előtt tartunk, s ez a kereszténység és magyarság értékeinek a megmentése és szolgálata. Veszélyesnek tartunk az eszközök rangjáról a célok közé felemelni minden más tervet és szándékot, mégha magának az államformának vagy egyes társadalmi rétegek kiváltságos helyzetének ügyére vonatkoznék is. Az értékek, célok és eszközök e helyes rendjének megtartását a teológiából, filozófiából és Szent Ignác Atyánk lelkigyakorlataiból tanultuk meg. Tehát egész fejtegetésünkben kizárólag ezt az egyetemes keresztényi és magyar célt tartjuk szemünk előtt s ehhez mérjük módszereinket is. Mindent lehet kockáztatni, csak magát a nemzetet nem. Az eszközök között pedig nem tudunk elismerni egyedüli célravezetőt. E kérdésben azok a nagy magyarok állnak előttünk, akiket a történelem már igazolt: egy Scitovszky prímás és Pázmány Péter, egy Martinuzzi György és mások, akik páratlan diplomáciai érzékkel egyszerre különböző utakat végigpróbálva szolgálták nemzetüket.

A mai idők egyik lehetséges taktikája, amelyet a magyar katolicizmusnak követnie lehet, a merev szembehelyezkedés, a teljes bizalmatlanság és állandó tiltakozás módszere. Nyugodtan nevezhetjük ezt, a szót nemes értelmében használva, az indulatok módszerének, mert nem a külső és belső, sokszor igen szomorú reális tények hideg mérlegelésére támaszkodik, hanem a mélyen megsebzett lelkek ösztönös elfordulásából fakad, egy végigpusztított és meggyalázott ország keserűség-tengeréből nő ki és állandó táplálói között a naponta halmozódó bűnök és gonoszságok sorozata vonul fel. Akiben van nemes együttérzés és fajtájának ösztönös, mondhatni anyai szeretete, abban a sok szenvedés, becsapás, hazugság és igazságtalanság láttára nagyon is érhetően olyan indulat-komplexum támad fel, amely őt e módszer, az indulatok módszerének merevségei felé sodorják. Ennek a magatartásnak egyik legfőbb jellemzője a hősi lelkület és a halálra elszántság.

Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ezt az ösztönös indulatok módszerét a józan ész számára egyedül az teszi megokolttá, hogy egy közeli nagy

változásra: háborúra, felszabadulásra, oroszok kivonulására, angolszászok lényeges segítségére, belső forradalomra vagy valami hasonlóra, de mindenestre nagy változásra épít. Enélkül a vak indulatok taktikájának lehetne csak nevezni.

Az egyetlen döntő kérdés, amelyik az észhez és nem az indulatokhoz szól, s amelyiken az egész módszer jogosultsága áll vagy bukik, az, hogy valóban lesz-e gyökeres változás vagy sem? Mert aki ebben nem teljesen és feltétlenül, százszázalékosan biztos, az már nem követheti kizárólag az indulatok politikáját, mert egészen szilárd alapok nélkül indulatokat követni vakmerőség, és mert egy egész nép életéről van szó, igen nagy felelősség is. Nem tudom, ki meri vállalni a felelősséget, hogy a merev elzárkózás és szembehelyezkedés politikáját folytassa, ha ugyanakkor nem absolute biztos abban, hogy már útban van a segítség. A küszöbön álló biztos segítség nélkül ez csak provokálása a még keményebb elnyomásnak, üldözésnek és elpusztításnak, sőt épp az ilyenek vértanúi lelkülete mutatja, hogy a halál sincs olyan messzire e módszertől; márpedig, ha egy embernek még joga is van, hogy vértanúi lelkülettel a halálba menjen, de semmi joga nincs egy egész nemzetet erre az útra vezetni. Ismét leszögezem: aki nem absolute és tökéletesen biztos a közeli nagy változásban, annak igen nagy a felelőssége, ha mégis egyetlen taktikát követ, különösen ha ez a taktika provokáló jellegénél fogva súlyos következményekkel jár. Halált a magyar katolicizmus ügyéért vállalhatunk, de a magyar katolicizmus ügyét idő előtt a halálba nem vihetjük.

A legkevesebb pedig, amit megállapíthatunk az, hogy az indulatok módszerének ez az egyetlen logikai alapja, t. i. a közeli nagy változás legalábbis nagyon kétséges. Ezt e taktika követőinek maguknak is már érezniük kell, hiszen jól emlékezünk arra az időre, amikor csak egy-két hetet jósoltak az újabb háború kitöréséig, majd néhány hónapról kezdtek beszélni, s amint értesülünk, ma ismét újabb hónapokkal toldják meg a már lejárt terminusokat, de előre megmondhatjuk, hogy ez így fog tovább tartani, amíg a tévedés egészen nyilvánvalóvá nem lesz. Ilyen labilis talajra építeni következményeiben egy egészen vesztes taktikát: nagyon súlyos felelősség. A történelem nem ismer csak egyetlen utat, és aki mégis ezt választja és egyedül elbukik, azt hősként tiszteljük, de aki egy nemzetet is magával ránt, azt a történelem elmarasztalja. Csak egy év óta nem szabad nálunk Kossuth Lajosról megmondani, hogy Széchenyi bölcsességével szemben az ő makacs merevsége vezette a nemzetet Világosig, ahonnan egy Deák Ferenc bölcs kiegyezése mentette meg a nemzetet. Pedig azokban az időkben kevés magyar ember volt, aki másként vélekedett volna a 13 aradi vértanú hőhíráiról, magáról az egész osztrák népről, a nyakunkra ültetett hivatalnokokról. Haynauról és császáráról, mint ahogy

mi ma vélekedünk az oroszokról. De a bölcs Deák Ferencben volt bátorság egyezkedni, holott a legendás és körülrajongott Kossuth Lajos Amerikában járt segítségért, de ő sem kapott egyebet már akkor ígéreteknél. A történelem sokszor megismétli önmagát.

Tehát amerikai segítség. Ez az egyetlen logikus alapja a mai merev szembehelyezkedésünknek. Nézzük ezt meg most közelebbről. Körülbelül összesen féléves legutóbbi külföldi tartózkodásom nagyszámú és legkülönbözőbb információi, kiépített és sokfelé elágazó igen értékes kapcsolataim tökéletes összhangban állandóan és következetesen azt mondják, hogy se háborúra, se változásra ne számítsunk és vegyük tudomásul, hogy oda vagyunk ítélve orosz érdekerületnek. Ugyanakkor arra is figyelmeztettek, hogy készüljünk fel egy hosszú idegháborúra, amelyet úgy látszik, itthon sokan összetévesztenek a valószínű háború közvetlen előjeleivel. A vak reménykedésnek ezt a lelki magatartását jól ismerjük már a német titkos fegyverek legendákkal terhes idejéből. Arany János pedig így mondotta a Nagyidai cigányokban: „Ezer ébrenlétnél többet ér egy álom!”

Az angolszász politika most nem akar háborút, mert a Szovjet belső fejlődése biztosan meghozza 5-10 éven belül az ő számukra fontos eredményeket, de ezek majd nem jelentik egyúttal a mi számunkra is a most annyira óhajtott változásokat. Ismételten és újra hangoztatják a nyugati nagyhatalmak, hogy saját erőnkre és okosságunkra vagyunk hagyatva. A maximum, amit az angolszászok el akarnak és el is fognak érni, hogy a Duna nemzetközi úttá legyen, ritkább gazdasági kincseinkből (bauxit, olaj) ők is részesedjenek, és az orosz hadsereg részben vagy talán egészben is kivonuljon, de ez távolról sem jelenti az orosz hatalmi érdekszférából való kiemeltetésünket. Itt továbbra is az orosz befolyás fog érvényesülni és ne reméljük, hogy belső életünk szabadságáért a külföldi hatalmak komoly lépéseket tegyenek. Egyéb más kérdésekben és nagy világviszonylatban ezek a nyugati nagyhatalmak oly fölényben vannak, hogy háború nélkül is biztosítani tudják érdekeiket. Külföldi tartózkodásom egyik nagy tapasztalata, hogy mindig világosabban látom, hogy mennyire szeretjük és tudjuk önmagunk jelentőségét messze a valóság fölé túlértékelni. Elég egy angol diplomata érdeklődő arckifejezése és mi ebből már nagy illúziókat teremtünk magunknak.

Ha tehát komoly információk komoly érvei csak ennyire is megingatják a közeli változásban való reménykedést, nagy felelősség kell ahhoz, hogy valaki mégis erre az egyetlen kockára tegyen fel szinte mindent. Kifejezetten ezért tartanak ma bennünket az angolszászok politikailag kevésbé tehetséges, egyensúlyát veszített népnek s ezt így ezekkel a szavakkal meg is mondják, mert vezetőink vagy a fenntartás nélküli behódolás, sőt túllícitálás szígyen-

letes módszerére tértek át, vagy pedig ha nem hódoltak be, akkor ezt is csak szélsőségesen és ösztönös indulataik levezetésével tudták megtenni, és még csak meg sem kísérelték a kis népek egyetlen fegyverét alkalmazni: a prudenciát, amely megtalálja az utat az elvek feladása nélküli megegyezéshez. Hidegfejű angolszászok, akik a helyzetek felismerésének mesterei, ezt az érzelmi illúziópolitikánkat – amint ők nevezik – soha sem megérteni, sem támogatni nem fogják.

Erre a merev szembehelyezkedési taktikánkra a legjellemzőbb, hogy a kismemzeti óhaját nem tudjuk beilleszteni a nagy nemzetközi relációk és realitások közé, pedig enélkül nem lehetünk sohasem reálpolitikusok. Vágyainkat és nemzeti kívánságainkat angolszász érdekké transzponáljuk, holott külföldön gyakran járó és ott sokakkal érintkező emberek előtt világos, hogy ma földrészekért és világtengerekért megy a harc, s ez fegyverek nélkül fog nyugvópontra jutni; a kis balkáni és közép-európai államokért pedig nem fognak egyetlen komoly lépést sem tenni. De ha csak 4-5 évet is kell várnunk a nagy fordulatra, máris óriási a felelőssége annak, aki nem tűrve meg más módszert, egyedül a merev szembehelyezkedés taktikájával provokálja ki a nagyobb üldözést és nagyobb elnyomatást, amelyek nélkül vagy amelyek késésével maga a nemzet egyetemes katolicizmusa tudná sokkal valószínűbben átvészelni a válságos éveket. Már csupán ez a nagyobb valószínűség is jogossá, sőt szükségessé teszi a kettős taktikát.

De más nehézségei is vannak a kizárólagos szembehelyezkedés politikájának. A tömegek helyes ösztönrel megérzik, hogy ennek a taktikának egyetlen logikai alapja és egyetlen ésszerű igazolása csak az lehet, ha a várva várt fordulat valóban már közel van. Igen sokszor hallani is az emberektől, hogy Eminenciád egész bizonyosan pozitív üzenet alakjában tudja az angolszászoktól, hogy már készülődnek és jönnek. Ezzel az elterjedt legendával nyugtatják meg magukat az emberek, akik ösztönösen érzik, hogy ilyen vagy hasonló abszolúte komoly bizonyítékok nélkül ez az egész taktika csak tragikus kimenetelű lehet. És mi lesz, ha az angolszász segítség nem érkezik meg? Nem hiszem, hogy Eminenciád annyira bizonyos lenne ebben a segítségben, mint ahogy ezt tömegek önmaguk megnyugtatósára a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úrban föltételezik. Az Atyával szemben érzett fiúi féltéssel látjuk, hogy lassan saját akarata ellenére Eminenciád személyéhez fűződik az, hogy a nemzet lelkében egy ilyen hamis reménység ver mély gyökeret épp azért, mert az emberek még csak nem is merik föltételezni, hogy Eminenciád folytatni merné jelen politikáját a közeli segítség százszázalékos, abszolúte biztos tudata nélkül. Elfogódott érzéssel gondolunk arra, hogy mi lesz, ha a történelem majd Eminenciádat teszi felelőssé, hogy a nemzet lelkében ekkora irracionale nőhetett nagygyá. Mert

sajnos, egészen valószínűtlen ez a nagy fordulat, sőt biztos, hogy éveken belül nem fog bekövetkezni, s ebben az esetben már most félünk, hogy az Egyháza milyen nagy kár háramlik majd abból, hogy az emberek Eminenciátat fogják vádolni azért a letörtségért, amely a lélektan törvényei szerint az összeomlott reménykedések után feltámadni szokott. Pedig ez a lelki összeomlás be fog következni, amint nyilvánvalóvá lesz, hogy a nagy fordulat elmarad, mert ma az emberek annyira mindent erre az egy álomra tettek fel.

Fokozni fogja ezt a lelki meghasonlást az is, hogy a mai B-lista rendeletet gonoszul arra használják fel, hogy nagyon sokat a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr nyílt hívei közül, vagy azok közül, akik csupán csak lelkesedéssel néhányszor „elszólták” magukat, elbocsájtanak az állásukból. Mélységes szomorúsággal hallottuk, hogy az ily irányú bizalmas rendeletek már szét is mentek. Ezekről az elbocsájtásokról bizonyára Eminenciádnak is tudomása van. Az így üldözöbe vett hívekről pedig határozottan állíthatjuk, hogy hűségük legfőbb alapja a közeli nagy fordulatban való reménykedés. Mert senki nem vállal anyagi hátrányokat 5-10 éves távlatok miatt, úgy gondolván, hogy két-három hónapig mégcsak érdemes üldözést elszenvedni, különösen ha utána ennek jutalmát veheti, de nyomorogva és üldözve sokáig kitartani csak az igazi hősök tudnak. Igazi hős pedig nagyon kevés van. A többség az egyszerű lelkialkatú kisember, akikben ma Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr tartja fenn a közeli hónapok nagy fordulatában való reménykedést. Most a hitükben erősödtek meg a felcsigázott reménység miatt, akkor azonban a csalódás majd a hitüktől fosztja meg őket.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a merev szembehelyezkedés politikája, amely a közeli fordulat reményét táplálja és különösen, amely semmi más taktikai elgondolást nem engedélyez, a tömegek között lélektanilag egészen érthetően egyesekben az indulatokat a fanatikus tettekig feszítik. Mélységes megdöbbenéssel halljuk sokfelé egészen komoly emberektől is a csendes megjegyzést, hogy ezek az ún. „összeesküvések”, amelyek közül többnek, sajnos, valamelyes alapja van, eltévedt, végső fejleményei és oldalhajtsái Eminenciád politikájának. Annyi legalábbis igaz, amit közvetlen személyi tapasztalásból tudunk, hogy ezek az emberek sokszor szubjektíve Eminenciád taktikai felfogásával igazolják magukat önmaguk előtt.

Ugyanakkor az Egyházunk iránti szeretet leszögezteti velünk azt a megállapítást is, hogy a valódi és bűnös reakció, amely a maga antiszociális felfogásával nekünk magunknak is mindig ellenségünk volt és ma is az, erre a merev szembehelyezkedés politikájára spekulál. Ezzel kompromittálja Eminenciátat, és alapot nyújt arra az elterjedt vádra vonatkozóan, hogy az általunk is bűnösnek tartott, reformellenes reakció az Egyház mögé bújik el.

Mindezek együttvéve felidézői lehetnek egy erőteljesebben végrehajtott egyházellenes támadásnak. Meggyőződésünk, hogy Eminenciád bölcsessége látja azt, hogy az oroszoknak nagyon jól jön ez a merev szembehelyezkedés, mert így támadási felületet nyújtunk neki, de Eminenciád más elvek miatt mégis megkísérli ezt a taktikát. A szovjetről tudjuk, hogy egész beállítottsága egyházellenes, de azt is ezerszer hallottuk tőle magától, hogy ő az Egyházat bántani nem akarja, ezért számára az igazi veszedelmes ellenfél mi vagyunk, akik az elveket fel nem adva a *modus vivendi* álláspontját követjük és így mintegy szaván fogva kikényszerítjük, hogy vagy ígéreteiből váltson be mentől többet, vagy pedig csak nyílt szőszegéssel tudjon ellenünk föllépni. Ellenben Eminenciád a legnemesebb szándékkal azt éri el az orosznál, hogy az örömmel kap azon, hogy Eminenciád még azt sem akarja eltűrni, hogy valaki vele tárgyaljon, s ezért feljogosítva érzi magát korábbi ígéreteink be nem váltására. Ezt a nagy előnyt nem szabad megadnunk neki.

Tudjuk, hogy erre azt válaszolják egyesek, hogy a *modus vivendi* hívei az elveket is feladják, sőt Eminenciád közvetlen környezetéből volt, aki azt állította, hogy aláírt nyilatkozatainkkal a püspökök jogkörét bitoroltuk, amennyiben hit és erkölcs dolgaiba avatkoztunk bele, sőt ott tévesen nyilatkoztunk. E vádra vonatkozóan csak azt szeretnők mély tisztelettel kérni az illetőktől, hogy olvassák át újra a nyilatkozatok szövegét és mérjék ismét össze a hit és erkölcs tanításaival és látni fogják, hogy semmi tévedés nincs bennük. Arra nézve pedig, hogy a püspöki kar tanítói tekintélyét szeretnők bitorolni, nem érdemes reflexiókat fűznünk, mert egész bizonyosan, aki a gondolatot magát felvetette, az sem hiszi ezt el.

Végezetül Eminenciád vonalvezetésével kapcsolatban még csak egy ténnyt kell megemlítenünk. Mélyen megértjük Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr szomorúságát, amelyet kicsendülni éreztek néhány alkalommal tett kijelentéséből, amely szerint már Eminenciád is tudja, hogy saját papjai mind nagyobb számmal más véleményre térnek. A legközvetlenebb munkatársak is vonakodnak hűségnyilatkozatot tenni. Mi pedig nem tudjuk, hogy részünkről nem súlyos sértés-e, sőt rágalom róluk feltételezni, hogy valamennyien megalkuvó emberek, akik félelemből nem mernek az elvek mellett kiállni.

A merev szembehelyezkedés politikája mellett a mi szerény felfogásunk szerint szüksége van a magyar katolicizmusnak a *modus vivendi* taktikájára is. Bizonyára Eminenciád is úgy ítéli meg, hogy egy ilyen ezerszövedékű harcban, ahol az ellenfél maga is különböző módokon fogható meg és ellensúlyozható, súlyos hiba volna csupán egyetlen kártyalappal játszani. De a katolikus politika célja is végső sorban a lelkek szolgálata. Épp ezért nem engedhető meg, hogy ez a politika csupán egyetlen nagy hangulattá legyen. Ma pedig,

sajnos, a tömegek számára azzá lett. Napjainkban különösen áll a mondas, hogy könnyű hősnak, de nehéz bölcsnek lenni. Mi szeretnők valahogy ezt a bölcs típust megközelíteni, amelyikről az evangélium is szól a király példabeszédében, aki látván, hogy tízezerrel nem szállhat szembe azzal, aki húsz-ezerrel jön ellene, tehát békét kér. Ez a modus vivendi. Békekérdés. Nem barátkozás, nem elvfelelés, nem behódolás, de viszont nem is szurkálása annak a fenevadnak, amellyel egy ketrecbe vagyunk összezárva. A történelem kész helyzet elé állította a magyar katolicizmust. S most nekünk minden eszközt, és nem csak egyetlen egyet meg kell ragadnunk, hogy értékeinkből mentől többet megmentünk. Az egyik legnagyobb eszköz pedig az időnyerés, a modus vivendivel pedig legalább ezt érhetjük el. Ha elfogadjuk, hogy a Szovjet a katolicizmust nálunk Magyarországon is egészen fel akarja számolni, de bizonyos az, hogy most még nem akarta. Modus vivendi nélkül pedig könnyebben adunk alkalmat arra, hogy a kitervelt taktikai türelmi időt megrövidítse. Ezt az időt ügyeskedéssel – a kis népek szinte egyetlen fegyverével – ki tudjuk húzni, és közben sok minden történhetik, legfőképpen pedig a Szovjet belső átalakulása, amelyik tételre építik fel az angolszászok is politikájukat.

Eminenciád megérti a mi lelkiismereti vívódásunkat, amikor egyénileg a vértanúságra is felkészülve, minden lehető eszközzel ugyanettől a vértanúságtól magát a nemzetet akarjuk megmenteni. A halálos ítéletnél mindig jobb az életfogytiglani börtön. Az előbbit végrehajtják, amelyre készen áll a Szovjet minden órában, ha neki nem tetsző és még a tárgyalásokat is elítélő politikát folytatunk, az életfogytiglani börtön azonban legalábbis időnyerést jelent, s közben sok minden változhatik. Nálunk utoljára Szálasiéknak volt sokszor meghirdetett alapelvük, hogy inkább a halál, mint az egyezkedés. Az indulatoktól megtisztított keresztény etika mást mond. Az egyik módszerrel már most biztosan veszítünk, a másik módszerrel talán nem veszítünk. S ezért a „talán”-ért mindent meg kell kísérelnünk. Ma nem az a bölcs, aki az orosz haragban tud maradni, ez legfeljebb nemzeti hős, hanem aki az oroszot maga mellé tudja állítani. S ez elérhető, de csak úgy, ha magyar önértékünk mellett komoly katolikus aszkézis is van bennünk. A KALOT már elérte azt, hogy a magyar zsidó kommunisták, akik az oroszok messze túl a mi igazi veszedelmes ellenfeleink, valóságos féltékenységgel nézik, hogy a KALOT kiépített orosz kapcsolataival egyrészt saját védelmét biztosította velük szemben, másrészt pedig megdönti az ő eddigi egészen monopolizált orosz kapcsolataikat. Ezért érik újabban a KALOT Mozgalmat magyar kommunista részről sorozatosan támadások, mert szeretnék lerontani a Mozgalom hitelét az oroszok előtt.

Nekünk is könnyebb lett volna, és az indulatokkal túlfűtött mai közvélemény előtt dicsőségesebb is, ha az oroszokkal haragot tartunk, mereven szembehelyezkedünk, de akkor egyrészt már régen feloszlattak volna bennünket – s nem hiszem, hogy ezt katolikus részről valaki is előnynek tartaná – másrészt pedig nem játszhattuk volna ki kártyáinkat egy magasabb diplomáciai érdek javára. Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy a szovjetben meg van a felfedezhető szándék, hogy itt nálunk Magyarországon kirakatpolitikát folytasson. Nyugatnak be szeretné mutatni, hogy ő mennyire türelmes, mennyire szabadon engedi az erők kibontakozását. Egy zseniális és ügyes politikával mi ezt a szovjet szándékot kimélyíthetők, javunkra minden előnyét kihasználhatók, de ennek legelső feltétele, hogy szóba álljunk vele, még akkor is, ha ez alázatosságra kerül. Pozitíve tudjuk, hogy a Szovjet belemenne ebbe a politikába, mert neki is nagyon jól jönne, mi pedig közben átvészélhetők a legválságosabb idők és erőt gyűjthetnénk. De ehhez a helyzetek felismerése kellene, bennünk azonban sokszor egész világos jelek szerint az a lelkiület uralkodott el, hogy valósággal örülünk, ha egy-egy közeledés nem sikerült, mert azt hisszük, hogy ezzel mentjük a magyarságot. Pedig pozitív építőmunkára ez a taktika alkalmatlan, ezzel csak egy nagy negatívumot, a teljes törést készítjük elő.

Íme, most Eminenciád elé tárjuk egész belső vívódásunkat s tudjuk, atyai bölcsességgel megért bennünket. Látjuk világosan a Vatikán nagy kelet-európai terveit, tudjuk, hogy mily nagy készülődés folyik ott az egyháztörténelemnek talán második legnagyobb térítő munkájára, s a Vatikánból magából tudjuk, hogy ebben mily előkelő szerep jutna a csöppnyi, de mélyen hithű magyarságnak, amely beékelte előrs az ortodoxia tengerébe. Ennek a nagy világtörténelmi jelentőségű munkának vannak előfutamai, vannak előkészítő hadmozdulatai. Igazi gaudium logicum Rómából látni ezt, az Egyházhoz valóban méltó stratégiát, amelyben egy KALOT-nak is megvan a maga kiszámított küldetése, s tudjuk azt, hogy mit kell ebből majd nyernünk, amikor újabb lépésekre kerül a sor. A magyarság kulcspozíciója egy zseniális egyházpolitikai vonalvezetéssel teljesen kibontakozhatna, rajtunk keresztül bonyolódhatnának le az egyháztörténelemnek nagy vállalkozásai, amelynek bennünket is eredményesebben megmentenének, mint ha csak így a magunk kitervelte utainkon kísérletezünk. S ugyanakkor Rómából hazatérve szomorúan rájövünk arra, hogy törpe nép vagyunk, amelyik lehetőségeit is csak törpe keretek között tudja elképzelni. Úgy próbáljuk menteni magyarságunkat, hogy közben Egyházunk veszélybe jut, pedig a megfordított sorrend járhatóbb út lenne: menteni minden eszközzel, még megalázkodással is az Egyházat, hogy aztán az Egyház lehessen, mint török időkben is volt, a magyarság megmentője és

egyetlen fellelgyára. Néha megtörténhetik, hogy civilági politikaért tisztán egyházi ügy is veszendőbe megy.

A modus vivendi keresése és az alkalmazkodás nem ismeretlen az Egyház történelmében. Klasszikus példája ennek a híres kínai rítusvita. Nem egészen véletlen, hogy ott is a jezsuiták lettek sokak szemében botránykő, mert a lényegtelen kérdésekben alkalmazkodtak, hogy megnyerjék ezzel magát a lényegét. Akkor a kínai rítusvitában a merev álláspont győzött és minket viszsza parancsoltak, de a késői szomorú megbánás már nem tudta feltámasztani az elpusztított missziót. A vita elült és nyomában többszázados csend támadt, de mint Wolkenberg Alajos könyvében megírja, ez a csend a halál csendje lett. Összeomlott az egész gyönyörűen fejlődő kínai misszió, hogy megvárja azt a pápát, aki néhány évtizeddel ezelőtt aztán hivatalosan is előírta az egykor eltiltott jezsuita módszert. Ezt az egész kérdést az egyháztörténelem osztatlanul ma úgy regisztrálja, hogy ma már egész Kína katolikus lenne, ha akkor törpe elgondolások nem akadályozzák meg a jezsuiták működését.

A szegény magyarság ma olyan, mint egy bekerített hadsereg, amely, sajnos, nem tudja önmagáról, hogy be van kerítve, épp ezért nem is úgy viselkedik. Saját erőnk nem elégséges, ha diadallal kivágjuk magunkat, a felszabadító hadsereg pedig csak vágyainkban él; reális taktika tehát az, hogy nagy okossággal valami életlehetőséget teremtsünk magunknak.

Miben áll ez az életlehetőség, ez a modus vivendi?

Már a neve is mutatja, hogy itt nincs szó sem beolvadásról, sem elvi megalkuvásról, de még barátkozásról sem, mert akkor nem keresnők a modus vivendit, hanem egyszerűen velük menetelnénk az új utakon. A megegyezés politikájának nem az a lényege, hogy eladjuk magunkat, hanem, hogy nem hagyunk szabad felületet a támadásokra. Épp ezért nemzetpolitikai vonatkozásban tűrhető szomszédságot jelent. Ha megegyezünk velük, sokkal nagyobb a valószínűsége, hogy a számtalanszor emlegetett demokráciából és szabadságból nekünk is juttatnak és feltétlenül többet juttatnak, mint ha ellenségnek vagyunk kikiáltva. A két felfogás között az elvi ellentét legmélyebb pontja itt van: a merev álláspont hívei azt mondják: vagy a teljes szabadság vagy állandó harc; mi pedig így szövegezzük meg: állandó harccal még ezt a keveset is elveszítem, mert bekerített hadsereg vagyok, tárgyalásokkal azonban kibővíthetem szabad mozgási területemet, aztán majd látni fogjuk, hogy ismét sikerül-e újabb területeket visszaszereznem, vagy pedig kénytelen leszek lényeges elveim miatt az igazi végső harcba belemenni.

Egyházpolitikai vonatkozásban a modus vivendi a lényeg teljes megőrzését jelenti. Ezért a lényegért mindig készek vagyunk akár meghalni is. De egy olyan kijelentést, hogy „a reakciót el kell tüntetni az iskolákból” nyugodtan

aláírjuk, mert ez jól is értelmezhető, különösen a mi esetünkben, amikor nyíltan feltettük a kérdést, hogy ez a hitvallásos iskolák eltörlését jelenti-e, mert ez esetben nem vagyunk hajlandók aláírni. Megnyugtattak, hogy egyáltalán nem ezt jelenti. Egyházpolitikai vonatkozásban a modus vivendi jelenti például a Nunciatúra visszahozását is. A Szentsek pedig készen áll magával Moszkvával is tárgyalni és vele egy modus vivendit teremteni, ha a Szovjet is bejelenti ebbeli igényét. Ennek leghitelesebb tanúja éppen csekélységem. Amit megtehet a Vatikán nagyban, azt nem szégyellhetjük megtenni kicsiben. Róma tekintélye tehát ellenünk nem fordítható, sőt azt magunk mögött tudjuk.

Mozgalmi vonatkozásban ez a modus vivendi egyfelől jelent néhány vezetői értekezletet a MIOT-ban, néhány jól is értelmezhető nyilatkozatot, néhány alkalommal önként megjelent ifjúsági szónokok egy-két mondatát, de jelenti másfelől a KALOT fennmaradását is, amelyet rajtuk kívül senki más biztosítani nem tudna. A mérleg egyik serpenyőjében néhány közös megbeszélés és engedmény van, amelyek távolról sem érintik a lényegét, s ugyanakkor a másik serpenyőjében ott találjuk a több száz legénymissziót, 26 legényszárándoklatot 5-10 ezres tömegeivel, a hatalmas budapesti nagytalálkozót, ahol szónokaink bárki másnál merészebben hirdették meg az igazságokat. Működhetünk, értekezletek hosszú sorozatát tarthatjuk meg, legényeink a falvakban gyülekezhetnek és készülődhetnek az ősszel megnyíló 6-7 népfőiskolánkra. S mindezt megvásároltuk az elvek feladása nélkül csak azzal, hogy leültünk velük tárgyalni.

Tudjuk, hogy erre sokan azt válaszolják, hogy megbontottuk a katolikus egységet. Az igazság azonban az, hogy az egység nem az egyformaságban, hanem az összhangban áll, mint ahogy egy zenekar is nem akkor játszik jól, ha mindenki egy lyukon furulyál, hanem ha más-más hangszerekből kihozzák az összhangot. Ezt az összhangot mi soha nem bontottuk meg, hanem várjuk, hogy Eminenciád a különböző taktikai fogásokat és módszereket – meghagyva a maguk eredeti színeiben – egyetlen nagy magyar katolikus politikává kövacsolja össze. Ez az a nagy és sokszínű történelmi feladat, amelyet a Gondviselés Eminenciádnak kiosztott.

Még azt az ellenvetést is felhozhatná valaki, hogy ez a modus vivendi igen veszedelmes játék, következményei kiszámíthatatlanok. Mi azonban úgy véljük, hogy semmivel se veszedelmesebb a másik módszernél, sőt annak a következményei, sajnos, jobban kiszámíthatók.

Mély tisztelettel tehát a következő konkrét javaslattal bátorkodunk a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr elé járulni: a KALOT fusson tovább a megkezdett úton, hiszen eddigi eredményei, vezetőinek személye és a Mozgalom erősen népi jellege erre őt mintegy praedestinálják. A Mozgalom ve-

zetője pedig kéri a Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úrtól a személy szerinti bizalmat, amelyet az Eminenciád iránt tanúsított harminc éves hűséggel és életrevalóságával nagyon is kiérdemelt. Végezetül mély tisztelettel kérjük egy bizottság kinevezését, amelyhez fordulhatunk a gyors döntések előtt, mert legtöbb esetben nincs idő a mai nehéz közlekedési viszonyok mellett Esztergomba leutazni. A válaszokat legtöbbször oly gyorsan kell leadnunk, hogy igen nehéz volna Eminenciádat felkeresni, akiről amúgy is sokszor nem tudjuk, hogy hol tartózkodik. A bizottságba a magunk részéről mély tisztelettel a következőket ajánljuk kinevezésre: Mihalovics Zsigmond A. C. orsz. igazgatója, P. Badalik Bertalan O. P. provinciális, P. Borbély István S. J. provinciális és P. Varga László S. J. házfőnök. Őket mindig könnyen megtalálhatnók és így a döntések hivatalos ellenőrzés alá kerülhetnének.

Világosan látjuk, hogy milyen nagy tételek forognak ma kockán. Ha a KALOT-Mozgalmat egy súlyos dezavualás kiütné a falvakból, a kommunista eszmék és szervezetek szabadon áramolnának be helyette. Nem segítené itt ezen az sem, hogy KALOT A. C. ifj. szakosztállyá alakulna át. Tudjuk ugyanis, hogy a kommunisták most készítik elő, hogy az A. C. kizárólag csak hitbuzgalommal foglalkozzék, és el akarják tiltani a külső kulturális munkát, szórakozást és sportot. Egy ilyen ifjúsági szakosztály tökéletesen életképtelen. A mi falusi legényeink már csak egy olyan lendületes és szociális szellemtől telített mozgalomban tarthatók együtt, mint a KALOT. Súlyos lelkiismereti kérdés tehát számunkra a magyar parasztfjúság ügye, és végiggondolva mindazt, amit most itt megírtunk, reméljük, hogy Eminenciád is méltányolni fogja lelkiismeretünk őszinte feltárását és megérti módszerünk helyességét. Legyen szabad még azt is remélnünk, hogy a Nagyméltóságú Püspöki Kar felé tett súlyos elítéltetésünk is valamiképpen elsimul, miután igazolásunkat benyújtottuk.

Főmagasságú Bíboros Hercegpímás Úr főpásztori áldását kérve Krisztusban legkisebb szolgálja.

Budapest, 1946. június 24.

P. Nagy Tőhötöm

KALOT orsz. h. elnöke

Forrás: Balogh (1998: 188–197).

8.

Bálint Sándor, Eckhardt Sándor és Barankovics István „igazoló jelentése” az MKPK tagjainak

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

Alulírottak, mint a Demokrata Néppárt vezetői szeretnénk Nagyméltóságod szíves figyelmébe ajánlani néhány olyan tény, amelyek ismerete nélkül a Néppártnak keresztény, vagy katolikus jellegéről és politikájáról tárgyilagos és igazságos véleményt formálni nem lehet; s szeretnők néhány, a Néppártot érintő körülményről véleményünket megismertetni, amelynek kifejtésére és értelmezésére illetékesek elsősorban mi vagyunk.

Távol áll tőlünk annak a feltételezése, hogy bárki – igazságos és jóakarátú ember – az említetteknek pontos ismerete és lelkiismeretes mérlegelése nélkül formálna meg véleményét a Néppárttól és alakítaná ki állásfoglalását a Néppárttal kapcsolatban. Mégis: bizonyos, alább érintendő okokból helyénvalónak ítéljük és időszerűnek gondoljuk, hogy Nagyméltóságodat ha nem is kimerítően, de híven tájékoztassuk, ezzel – legalább a múltat illetően – megszüntetvén a rosszul, illetve egyoldalúan tájékozottság vagy éppen a tájékoztatatlanság lehetőségét és kiküszöbölvén mindazokat az esetleges tévedéseket, amelyek a másod- vagy harmadkézből eredő információkból rendszerint származni szoktak. Sajnos nem csak az előrelátó okosság javallja, hanem nyomós okok egyenest szükségessé teszik, hogy közvetlen és írásos tájékoztatással szolgáljunk. Az utóbbi időben olyan megítélésünk híre is eljutott hozzánk, amely a jogos politikai bírálat határát átlépve, már hithűségünket, becsületünket és jó hírünket, tehát olyan személyes erkölcsi javainkat sem hagyta érintetlenül, amelyeket kötelességünk megvédelmezni. A jóhiszeműség végső határáig kell elmennünk, ha fenn akarjuk tartani azt a lehetőséget, hogy minden helytelen vélemény és a belőlük levont minden helytelen konzekvencia forrását abban keressük, hogy egyesek nem rendelkeznek programunkról tárgyilagos ismerettel, s akadtak, akik magatartásuk és cselekedeteik felől hibás vélelemben vannak. Ennek lehetősége annál tágabb, mivel – sajtó híján – az időről időre felmerült eseményekkel, beállításokkal és híresztelésekkel szemben, amelyek rólunk hamis látszatok keltésére és alaptalan hiedelmek meggyökereztetésére alkalmasak, nem volt és még ma sincs módunkban a nyilvánosság előtt rendre

állást foglalni. Mivel pedig jól ismerjük a politikában a látszat jelentőségét és a hamis hiedelmek életerejét, ezért a tárgyilagos és igazságos véleményalkotás érdekében a fellépés és a felvilágosítás szükségességét különösen olyan fórumok és személyek előtt érezzük, amelyeknek és akiknek ítélezését az érzékeny lelkiismeret szavának és a leggondosabb mérlegelés eredményének szokták tekinteni. Emellett észben tartjuk azt a tapasztalatot is, hogy merőben alaptalan hiedelmek és hamis vélemények is igen mélyre ereszthetik gyökereiket még jóakarató elfogulatlan és az igazság kinyomozásában serény lelkiismeretekben is, ha a kártvalló fél a felvilágosításnak rendelkezésére álló lehetőségével nem él.

Ezekből az okokból kérjük Nagyméltóságod szíves figyelmét mondandóink meghallgatásához, hogyha netán rosszul, vagy egyoldalúan tájékozott lett volna, most jól vagy legalább részünkről is tájékozott lehessen; s ott és akkor, ahol és amikor a Néppárttal kapcsolatban véleményt óhajt formálni és esetleg kinyilvánítani, a tárgyilagos és lelkiismeretes vélemény-alkotáshoz a mi tájékoztatásunk is hozzájárulhasson.

Talán felesleges hangsúlyoznunk, hogy ezzel a tájékoztatással sem nyíltan, sem burkoltan nem törekszünk arra, hogy Nagyméltóságodtól a Néppárt programja és politikája számára az egyházi hatalom hitelesítő pecsétjét eszközöljük ki s így egy párt ügyébe az egyházfői tekintélyt is bevonjuk, hanem tájékoztatásunkkal annak a meggyőződésünknek akarunk érvényt szerezni, hogy a kényelmes hallgatás álláspontjára nem helyezkedhetünk akkor, amikor hallgatásunk az esetleges helytelen vélemény lehetőségéért minket is felelősséggel terhelne meg.

I. A Néppárt világnézeti jellege

A mi véleményünk szerint a Néppárt, noha nevében sem a keresztény, sem a katolikus jelzõt nem viseli, s soha sem a kereszténységből, sem a katolicizmusból nem csinált politikai, vagy pártagitációs fegyvert, elvi és gyakorlati programjában keresztény, sőt katolikus jellegű, legalább annyira, mint a katolikus pártként ismert francia Köztársasági Népi Mozgalom.

A világegyháznak és a katolikus világközvéleménynek egyöntetű történeti gyakorlata azt mutatja, hogy az a tény, hogy egy párt a nevében hordja-e a keresztény, vagy katolikus jelzõt, az illető párt keresztény, vagy katolikus jellege szempontjából teljesen közömbös. Az a körülmény, hogy egy ordinárius, vagy egy püspöki kar kezdeményezően vagy irányító szereppel működik közre egy párt létrehozásában és munkálkodásában, a világegyházban kialakult történeti

gyakorlat tanúsága szerint sohasem adta egy párt katolikus jellegének kritériumát. A katolikus egyház hosszú emberöltők óta mindig és mindenütt elhárította magától annak a törekvésnek még a látszatát is, mintha kezdeményezően és közreműködően lépne fel egy párt létrehozásában; hiszen az ilyen párt már nem csupán keresztény, vagy katolikus jellegű párt volna, hanem kifejezetten egyházi párt, vagyis a hierarchia, vagy annak feje által létrehozott, kezdeményezett, s így csaknem kizárólagos jóváhagyással fémjelzett katolikus párt volna. Az Egyháznak az *egyházi* és a *katolikus* párt közötti határozott és mindig félreérthetetlen különbségtételében nyilván az a bölcsesség nyilatkozott meg, amely egyrészt az Egyház lelki hatalmának pártpolitikai felhasználását nemcsak károsnak, hanem tilosnak is tudja, másrészt a pártélet terhével nem kívánja megterhelni magát az Egyházat, még akkor sem, ha páratlanul szerencsés körülmények között elképzelhető volna egy olyan egyházi párt, amelynek minden megnyilvánulása az emberi történet folyamatában mindig az Egyház aktívjaként volna elkönnyvelhető. Előfordult, hogy az Egyház valamely püspöke párttag, sőt harcos és élenjáró párttag volt, aminek helyes, vagy helytelen volta felől nem volna nehéz vitatkozni, de a parlamentáris demokrácia párt-története nem ismer olyan pártot, amelynek nyílt kezdeményezését a hierarchia, vagy annak feje vállalta volna, illetve amelyet a hivatalos egyházi fórum hatalmi szóval felruházott volna a katolikus jelleg feltüntetésére. Az általános egyházi gyakorlatban kifejezésre jutó álláspont mindig az volt, hogy az Egyháznak nincsen pártja, de vannak, vagy legalább lehetnek pártok, amelyek bizonyos kritériumok esetében az Egyház hit- és erkölcstanához legközelebb állnak. Ez utóbbiakat keresztény, illetve katolikus pártoknak szokták nevezni. Ez az álláspont felel meg annak a célnak, hogy a keresztény, vagy a katolikus pártok tevékenysége az *Egyház megterhelése* nélkül szolgálhassa az *Egyház javát*; s egyben ez az álláspont a legalkalmasabb annak a látszatnak eltávoztatására és annak a gyakori ráfogásnak megcáfolására is, mintha az Egyház hierarchiája nemcsak hit, erkölcs és egyházfegyelem dolgaiban, hanem a politikai tevékenység körében is *közvetlen hatalmat* akarna gyakorolni hívei fölött.

E klasszikusnak nevezhető állásponthoz igazodott a Néppárt. Leszögezni kívánjuk, hogy a Néppárt soha még oly látszat keltésére sem adott megnyilatkozásaival alkalmat, mintha egyházi párt kívánna lenni, hanem éppen ellenkezőleg még az ilyen félreértéseknek is elébe vágott. Nemcsak nevébe nem vette fel a keresztény, vagy a katolikus jelzõt, hasonlóan a legnagyobb nyugati katolikus párthoz, a francia Köztársasági Népi Mozgalomhoz, hanem Barankovics István 1945. szeptember 25-i több ezer példányban 1945-ben megjelent általános programadó beszédében azt is kiemelte, hogy törekvésünk nem jelenti

azt, „mintha mi valamely más párttól elvitatnánk az a jogot, hogy a vallásos érületű tömegek politikai akaratának kifejezésében, vagy képviselőjében részt vegyen, tehát nem jelenti azt, mintha a vallásos tömegek politikai képviselőjét kizárólagossági joggal ki akarnók sajátítani maguknak”.

majd még határozottabban:

„...nem utolsósorban a kereszténység jelszavával történt annyi visszaélés után a Néppárt ma elítéli a kereszténység szent jelvényeinek politikai felhasználását éppúgy, mint a kereszténységnek politikai jelszavá vételét, a kereszténység tekintélyének egy párt részére való kisajátítását és leginkább az álcázott, antidemokratikus törekvéseknek a kereszténység nevével való hitelesítését. Mi nem a kereszténység javára akarunk politikát csinálni, ellentétben azokkal, akik a kereszténység nevében, az egyházak terhére politizáltak”.

A Néppárt tehát szeges gonddal ügyelt arra, hogy politikájával az Egyházat meg ne terhelje.

Egy új kezdeményezés esetében azonban nem ezt tapasztaltuk. Az Actio Catholica lapjában a félhivatalos katolikus egyházi nyomatos nyomán *illetékes helyre* hivatkozva egy közlemény látott napvilágot, amely egy „az evangéliumi világnézet alapján álló új párt megalakításáról” adott hírt, hozzátéve, hogy az új párt „a mai politikai életben engedélyezett pártok egyikével sem azonos”. (Ez utóbbi mondat nyilvánvalóvá teszi, hogy nem merő véletlenből, hanem akartan szól a Néppárt ellen illetékes hely nyilatkozata, hiszen köztudott, hogy engedélyezett párt csak három van, illetve a kommuniké megjelenésekor csak három volt, a Néppárt, a Polgári Demokrata Párt és a Radikális Párt, amely utóbbiakat senki sem téveszti össze valaminő keresztény jellegű pártalakulattal.) Ez a nyilatkozat mindenképpen alkalmas volt egy, szerintük mindenképpen elkerülendő, és pedig az Egyház érdekében elkerülendő látszatnak felkeltésére, mely szembenáll a pártalakításokkal kapcsolatos egyházi gyakorlattal; nevezetesen alkalmas volt annak a látszatnak a keltésére, hogy jelen esetben valamely *illetékes egyházi fórum* alakít pártot, illetve szándékozik pártot alakítani. A magyar sajtó ilyen értelemben adott hírt az új párt alakításáról – *mindmáig tehát heteken át megcáfolatlanul* – így tehát az ellenkező magyarázatra is felkészített fogalmazás (mintha a fogalmazó arra törekedett volna, hogy a betűszerinti értelemmel az eddigi egyházi gyakorlatnak tegyen eleget, de ugyanakkor – értelem szerint – az említett látszatot keltse fel) általánosan azt a meggyőződést rögzítette a közvéleményben, hogy *egyházi párt-ról* van szó, amelyet a katolikus egyházi fórum alapít. Nem is juthatott más meggyőződésre, aki számba vette, hogy 1) a Magyar Kurír, amely a pártalakítási hírt közreadta, félhivatalos katolikus nyomatos; 2) a Magyar Kurírban „illetékes hely” egyházi fórumot jelent; 3) a kommuniké az Actio Catholica

lapjában jelent meg, mégpedig több egyházi fórumtól származó, több hír között „illetékes nyilatkozatok” összefoglaló cím alatt feltűnő szedéssel, tehát a címadás és a tördelési technika egyenest kiemelte az illetékes hely *egyházi jellegét*; 4) „Illetékes helyet” a magyar sajtó egyházi fórumként értette és magyarázta máig megcáfolatlanul; 5) pártot mindig valakik szoktak alakítani, akik a nyilvánosság elé lépni nem húzódoztak; a pártalapítás szempontjából a pártalakító személyek az „illetékes hely”, a kommunikáció pedig szemetszűrő gondossággal – a szenvedő igébe burkolózva – kerülte a pártalakító személyek megjelölését, ezzel nemcsak megtűrve, hanem egyenesen előidézve azt a meggyőződést, hogy itt a hierarchia pártalapításáról van szó.

Nem mulaszthatjuk el Nagyméltóságod szíves figyelmébe ajánlani annak a ténynek az Egyház szempontjából veszedelmeket rejtegető konzekvenciáit, hogy a kommuniké nyomán a katolikus és a nem-katolikus közvéleményben egyaránt az a meggyőződés rögződött meg, hogy *az új párt az Egyház pártja, amelynek alapítója és tulajdonképpeni vezére egyházi fórum*. Ez a magyar Egyháznak olyan látszatot ad, amelyet a világegyház gyakorlata eddig mindig és mindenütt igyekezett határozottan elhárítani. Ez a látszat az új párt ellen támadó erőket egyenesen az Egyházra vonzza, tehát olyan körülményeket teremt, amelyeket a világegyház kormányzata a közelmúltban még azzal a gyakorlattal is igyekezett kiküszöbölni, hogy nemcsak a hierarchiát tartotta távol a pártoktól, hanem számos esetben még a legkiválóbb papoknak a hierarchia magas fokára való emelésétől is eltekintett, ha azok pártpolitikai tevékenységet fejtettek ki.

Ha mindezen aggasztó körülményeknek a nyilvánosság előtt való kifejtésére módunk volna, aminthogy jelenleg nincs, akkor is elsősorban közvetlenül Nagyméltóságodat tájékoztattuk volna, így tevén eleget kötelességünknek, amely reánk, mint katolikusokra hárul.

Félreértések elkerülése céljából röviden megjegyezzük, hogy a mi demokratikus meggyőződésünk szerint a pártalakításnak (sic!) minden állampolgárnak joga van, viszont senkinek sincs joga arra, hogy a katolicizmust politikailag a maga politikai törekvései számára monopolizálja, vagy ilyen látszatot tudatosan keltsen. (Itt zárójelben talán érdemes rámutatnunk arra az esélyre, amellyel a demokráciában ma egy katolikus párt rendelkezne, ha a régi keresztény párt a közelmúltban nem monopolizálta volna a keresztény politikát; ma minden valószínűség szerint egy erős, szociális és demokratikus keresztény párt ülne a parlamentben.)

A bel- és külföldi katolikus és keresztény pártokkal kapcsolatos hivatalos egyházi magatartásból s a katolikus világközlemény állásfoglalásaiból azt a megállapítást vonjuk le, hogy egy párt katolikus, illetve keresztény jellegét há-

rom tényező dönti el: 1.) a párt elvi és gyakorlati programja; 2.) a párt vezetőinek személyiségével szemben támasztható hitbeli és erkölcsi követelmények; 3.) a párt gyakorlati politika magatartásának és programjának viszonya.

Ad 1) Ha egy párt a természetjog és az evangéliumi erkölcs törvényeit teszi meg a politikai célok kitűzése és a politikai eszközök kiválasztása és alkalmazása tekintetében a legmagasabb zsinórmértéknek, vagyis ha egy párt a keresztény állameszményben látja politikája megvalósítandó ideálját, s ha ehhez képest igyekszik megszabni az idő változásai szerint változásnak alávetett s az Egyház érdekeit szolgáló gyakorlati programját, akkor az a párt keresztény jellegűt nyer, melyet tőle elvitatni nem lehet. Ha még mindezek tetejébe valamely párt elsőrangú törekvésének ismeri a pápai világkiáltványokban foglalt javallatoknak, illetve a katolikus tudomány által kitermelt kulturális és szociológiai szemléletnek az illető ország viszonyaira való alkalmazását, s gondot fordít a katolicizmus időszerű érdekeinek politikai védelmére is, akkor az a párt katolikus jellegű akár hordja nevében a katolikus jelzőt, akár nem.

E mérce alatt a Néppárt keresztény és katolikus párt. Programunk, amelyet a nyilvánosságra hoztunk és Barankovics Istvánnak programunkat bizonyos részleteiben értelmező, előbb említett beszéde a többi között a következőket tartalmazza:

„Mi politikánk gerincévé azokat az erkölcsi elveket tesszük, amelyek a természetjogból és az evangéliumból következnek. (4. old.) A néppárt a természetjog érvényesítésében látja elvi programját. (9. old.) A természetjogban jelölte meg XI. és XII. Pius pápa a nemzetközi és a belső állami élet helyes szabályozásának kánonját. (10. old.) A természetjog a nemzetközi élet legfőbb szabályozóját az emberiség egyetemes közjában, a szeretetben és az igazságosságban jelöli meg. (10. old.) Az állam és az egyén viszonylatában pedig azt az útmutatást adja a természetjog, hogy az államot az egyénnel szemben feltétlenül köti az emberi személyiség tisztelete, viszont az egyént ugyanilyen nyomatékkal köti az állammal szemben a közjó szolgálatának feltétlen parancsa. (10. old.) Az állam kötelessége tiszteletben tartani és tartatni az emberi természet lényegi azonosságán nyugvó egyenlőséget, amelytől az elválaszthatatlan az, hogy minden embernek vannak olyan személyes szabadságjogai, amelyeket sem az állam, sem más földi közület törvényes ok nélkül nem kobo-zhat. Ilyen jogok pl. az élethez, a megélhetéshez, a házasodáshoz, a nemzetiséghez, a tulajdonhoz, a becsülethez, a tanuláshoz, a szólásszabadsághoz, a vallás szabad gyakorlatához való jogok, amelyekkel kapcsolatban az államnak egy kötelessége van, hogy megvalósulási formáikat a közjó és az igazságosság szellemében meghatározza, illetve elősegítse. (10–11. old.)”

A demokráciáról – jóllehet akkor még XII. Piusnak 1944. évi karácsonyi rádiószózatát nem ismertük – e szózat szellemében, tehát katolikus konszenzussal vallottuk:

„A demokrácia a mi szemünkben az a kormányforma, amelyben a választottjai útján maga a nép hozza a törvényeket és hatékony szervek és alkalmas eszközök útján maga a nép ellenőrzi a törvényhozó és végrehajtó hatalmat, hogy ezek se az isteni törvényeket, se a természetjogot, se az írott törvényeket meg ne sértsék. Ebben a demokráciában a többség kormányoz ugyan, de a kisebbségnek mindig megmarad a szabad vélemény-nyilvánítási és szervezkedési joga, hogy a törvényes eszközök felhasználásával többséggé nőhessen. A mi meggyőződésünk szerint nem lehet demokráciáról beszélni ott, ahol a többség elnyomja a kisebbséget, mégkevésbé ott, ahol a kisebbség uralkodik a többségen. A demokrácia sem a megfélemlítés, sem a terror eszközeit nem alkalmazhatja, mert abban a pillanatban nyílt, vagy palástolt diktatúrává változik. (13. old.) A demokrácia csak elvileg jelentheti azt, hogy a formailag jogosultak, vagy képesítettek közül bárkit jelölhet a nép a közügyek intézésére. A demokráciának, ha jól akar működni, azt kell jelentenie, hogy a nép tényleg csak azok közül az értelmi és erkölcsi súllyal bíró polgárok közül választja ki a közügyek intézőit, akik a közügy intézésének képességével bírnak, jóllehet elvileg és formai jog szempontjából a nép másokat is kijelölhetne. (13–14. old.) ...csak nemes erkölcsű és művelt értelmű népek képesek a legnehezebb politikai feladatra; önmaguk sikeres elkörményezésére, ami a demokráciának lényegi tartalma. Szükséges tehát a valódi demokráciában, hogy a nép tisztelje a szellemi és erkölcsi értékeket, s hogy meg legyen benne a vezetésre való alkalmasság felismerésének képessége, mivel csak az ilyen nép fogja vezetőit a vezetésre alkalmasak közül kiválasztani és ezzel a demokrácia kielégítő működését biztosítani.” (14. old.)

A gazdasági és a szociális demokráciáról pedig:

„Az új gazdasági és szociális rend helyes megteremtésére a természetjog, az evangéliumi erkölcsi szabályok és a nagy szociális és demokratikus pápák világkiáltványai és nyilatkozatai adják meg azt az útmutatást, amelyhez mi tartjuk magunkat. Ezeknek az útmutatásoknak lényege, hogy a gazdasági élet egyetlen igazi célja maga az ember. A föld javainak használatához igazságos mértékben kivétel nélkül minden embernek vele született joga van és kivétel nélkül mindenkinek kötelessége s egyben joga is a munka. Az állam joga és kötelessége ennek az alapvető természetjognak érvényesülését az igazságosság szellemében biztosítani. Nem habozunk kimondani, hogy mi minden társadalmi és gazdasági rend erkölcsi létminimumának tekintjük a természetjog igazságos érvényesülésének biztosítását. A magántulajdon tisz-

teletét kívánjuk, de éppilyen nyomatékkal kívánjuk, hogy a tulajdonjog csakis a természetjog korlátai között érvényesülhessen, tehát a tulajdonjog mértéke, illetve a vele adott hatalom feltétlenül alá legyen vetve a közjónak és azoknak a kötelezettségeknek, melyek a közjóval szemben a tulajdonost, illetve a tulajdonjogot feltétlenül terhelik. Ezért nemcsak helyeselni, hanem alkalmas időben kifejezetten követelni fogjuk azoknak a magánjavaknak köztulajdonba vételét, amelyeknek szocializálását a közjó parancsolóan megkívánja, mivel más mód a közjó érdekeinek kielégítésére nem kínálkozik. Jelszavunk nem az, hogy tulajdona ne legyen senkinek, hanem az, hogy tulajdont mindenkinek!” (19–20. old.)

Az Egyház és az állam viszonyát érintő kérdésekben pedig Európa katolikus pártjai közt mi az Egyház érdekei szempontjából a *maximális* programot képviseltük. Magyarországon pedig, mint párt, programszerűen egyedül képviseltük. Idevágóan a következőket idézzük: „...törekvéseink szerves kiegészítő része a keresztény egyházak és az állam régi jó viszonyának gondozása, a vallásszabadságnak, mint természetjognak feltétlen biztosítása. Megtagadná az ezeréves magyar múltat, aki a keresztény egyházak és az állam jóviszonyát bármilyen módon megzavarná. Az állam és az egyház a maguk nemében tökéletes társaságok, mivel mindkettőnek megvan a maga hivatása, célja és rendeltetése. Amiként az egyház illetéktelenül nem avatkozhat bele az állam cselekvési körébe, éppen úgy megköveteli, hogy az állam tartsa magát távol az egyház belső ügyeibe való beavatkozásától, az állam hatalma álljon meg a lelki impérium határainál. Ezért programunk lényeges pontjai közé tartozik öröködni azon, hogy az állam feltétlenül tartsa tiszteletben az egyházak megszentselítő, igehirdetési, tanítási és szervezkedési szabadságát és szavatolja a hitoktatási jogot. E jogok bármelyikének megsértése a vallásszabadság súlyos sérelme volna. Az egyház lelki küldetésben jár, de földi viszonyok között kell hivatását teljesítenie. Természetes tehát, hogy lelki küldetése sikeres betöltésének vannak bizonyos elengedhetetlen kulturális és gazdasági előfeltételei is, amelyekről őt megfosztani az állam semmiféle jogosultsággal nem rendelkezik. Nem mondhatunk le tehát arról a követelményről, hogy az állam keressen és találjon megoldást a hitvallásos iskolák és az egyházak népi intézményei anyagi létének és független fenntartásának főként az egyházi nagybirtok felosztása következtében szükséges, értékálló biztosítására. Amikor ezt a követelést támasztjuk az egyházzal szemben, egy pillanatig sem gondolunk arra, hogy az egyházat a földművelő parasztság rovására a mezőgazdasági művelés alatt álló területek nagybirtokosává tegyük. De nem fogadhatnánk el olyan megoldást sem, amely az egyház népi intézményeinek nem anyagi függetlenségét, hanem a mindenkori hatalomtól való függését jelentené. Há-

lásak vagyunk a katolikus püspöki karnak azért a nemes nagylelkűségéért, amellyel a háború utáni első körlevelében Isten áldását kérte az új birtokosokra. Meg vagyunk győződve arról, hogy az egyház kártalanításának kielégítő módját ebben az általunk vázolt szellemben megtalálni elsősorban az állam tárgyilagosságától és igazságosságától függ. Reméljük, hogy a fiatal magyar demokráciában lesz annyi bölcsesség, hogy a maga érdekében álló cselekvés szükségességét felismerje és lesz annyi igazságosság, hogy a cselekvés helyes módozatait gyorsan és tapintatosan megtalálja.” (24–25. old.)

A marxistákhoz és a történelmi materializmushoz való világnézeti viszonyunkat félreértést kizáró módon határoztuk meg: „...helyénvaló beszélünk arról a világnézeti különbségről, amely köztünk a kereszténység hitvallói és a történelmi materializmus között fennáll. A világnézeti különbség oly nagy, hogy azt akkor sem lehetne eltüntetni, ha a politika eszközei közé a hatalommal bírók beiktatnák a terrort.” (21. old.)

De:

„lehetséges-e, hogy a demokrácia igaz hívei között a világnézeti különbség lehetetlenné tegye a természetjog, az igazságosság, vagy a közjó által igazolt törekvések közösségének elismerését és felismerését? Mi a nagy szociális pápák nyomdokain járunk, akik világnézeti különbség nélkül minden ember számára egyképpen követelik a szociális igazságosság jótéteményeit. Mindenkor rendületlenül a legteljesebb szociális igazságosság pártján állunk, minden tekintet nélkül arra, hogy milyen világnézetű az az ember, aki ennek hasznát élvezi.” (22. old.)

Két olyan kérdésben, amely programadásunk után merült fel, szintén a természetjognak, illetve a katolikus elveknek megfelelő álláspontot képviseltünk. Egyik volt az államforma, a másik a sváb kitelepítés kérdése. Az államforma kérdésében Barankovics István az Új Szó által kért és ott megjelent nyilatkozatában, a katolikus elvekkel teljes harmóniában mondhatta: „A keresztény állameszme, amelynek magyar formában való megvalósítása pártunk programja, éppúgy megvalósítható köztársasági, mint királysági államformában. A keresztény állameszmét sem a királysággal, sem a legitimizmussal azonosítani nem lehet és nem szabad. A keresztény állameszme egyik államforma mellett, vagy ellen sincs elvileg lekötve. Mi az államformát kizárólag a politikai célszerűség kérdésének tekintjük. Ezért pártunk nem is teszi pártkérdéssé azt, hogy tagjai melyik államforma mellett, vagy ellen foglalnak állást.”

Az olasz katolikus Néppárt ugyanezt az álláspontot vallotta, szintén nem tette pártkérdéssé az államforma ügyét; sőt inkább a köztársaság felé hajlott.

Ami a kérdés reálpolitikai megoldását illeti, ugyancsak az Új Szó-beli nyilatkozat a következőket mondta:

„Célszerűtlennek és kártékonynak tartanók belső ellentéteket támasztani az államforma körül. Annál is inkább, mert meggyőződésünk szerint nyilván a királysági államforma hívei sem hiszik, hogy ez az államforma realizálható lenne; viszont a köztársaság mellett bel- és külpolitikai érdekek szólnak. Pártunk a leghelyesebbnek tartotta volna, ha a kormány plebiszcitiumhoz fordult volna az államforma ügyében, nem azért, mintha a Nemzetgyűlés illetékességét kétségbe vonnók, hanem azért, mert a népnek közvetlen döntése kétségkívül a közakarat kijelentésének legdemokratikusabb formája.”

Alulírott Eckhardt Sándor – aki személy szerint is a köztársasági államforma híve – ugyanebben az értelemben szólalt fel a köztársaságról szóló törvényjavaslat parlamenti tárgyalásán.

Az osztrák és a francia katolikus párt a királysági államformát jelenleg határozottan elutasítja, de ennek okán e pártok katolikus jellegét még senkinek sem jutott eszébe kétségbevonni, amint hogy ez nem is volna lehetséges.

A sváb kitelepítés kérdéséről az Új Szó-beli nyilatkozat leszögezte, hogy:

„A svábok kitelepítése nem kizárólagos magyar belügy, mivel nemzetközi határozatok intézkednek felőle. A kitelepítés nem minden svábra vonatkozik, tehát nem a nemzetiség a kitelepítés kritériuma, hanem a náciizmus. Sohasem került volna sor a svábok kitelepítésére, ha olyan sok sváb nem vált volna az embertelen náciizmus bacilushordozójává, a hitleri imperializmus előőrsvé és mindezzel hazánk romlásának egyik legfőbb okozójává. A magyar népet mindig nagy nemzetiségi türelem jellemezte; most sem vezeti nemzetiségi gyűlölet. De nem lehet elvitatni annak az álláspontnak igazságosságát, hogy azokat a svábokat, akik *nem csupán német anyanyelvűeknek vagy nemzetiségűeknek* vallották magukat, hanem akik a náci birodalom javára optáltak s akik Magyarországot a hitleri birodalomba akarták „betelepíteni”, most ki kell telepíteni. Ezek elárulták az emberiséget és a magyar államot egyaránt. Viszont azok a svábok, akik az emberiséghez és a magyar államhoz a csábítás és fenyegetés korában is hűek voltak, a magyar állam egyenlőjogú polgárai maradnak.”

Egyedül a Néppárt emelt szót – a pártok közül – a nyilvánosság előtt ama természetjogi elv mellett, hogy a nemzetiségi hovatartozandóság miatt senkit sem érhet joghátrány, mikor a magyar állam egyenlőjogú polgárainak neveztük azokat a svábokat, akik német nemzetiségűnek vallották ugyan magukat, de a magyar államhoz, és az emberiséghez hűek voltak s nem optáltak a náci birodalom javára. A pártok kitelepítendőkné minősítették azokat a svábokat is, akik német nemzetiségűnek vallották magukat, mivel szerintük a német nemzetiséghez való tartozás megvallása és vállalása a legutolsó népszámlálás idején a náci birodalom melletti hűségnyilatkozattal volt egyértelmű. Vita tár-

gya lehet a pártok eme véleménye, de az vitathatatlan tény, hogy a Néppárt – ismét egyedül – elvileg mindenesetre a klasszikus keresztény természetjoghoz maradt hű.

Programunk, noha a gyakorlati szociálpolitika tekintetében számunkra nem a maximális, hanem inkább a minimális programot jelenti, éppen úgy, mint egyes nyugati katolikus pártok programjához viszonyítva – katolikus szempontból – viszont a nyugati katolikus pártok programjához képest kétségkívül *többet* jelent.

Ami tehát programunkat illeti, az legalább annyira katolikus jelleget ad a Néppártnak, mint bármely nyugati katolikus párt programja bármely nyugati katolikus pártnak, akár az olasz Néppártra, akár az osztrák Néppártra, akár a francia Köztársasági Népi Mozgalomra gondolunk. Ezt a maximális katolikus programot 1945-ben rajtunk kívül egyetlen párt sem képviselte, vállalván érte a bizonytalan jövő minden kockázatát

Ad 2) Mi, akik a Néppártot vezettük, tudtunkkal sem a hit, sem az erkölcs szempontjából nem esünk olyan kifogás alá, amely az általános gyakorlat szerint egy katolikus párt vezetésére valakit alkalmatlannak minősít. Hit és erkölcs dolgaiban feltétlenül engedelmes hívei vagyunk az Egyháznak, illetve az Apostoli Szentszéknek, egyébként pedig a politika terén a szabadsággal élünk, amelyet az Apostoli Szentszék minden katolikusnak biztosít.

Itt szabad legyen – lévén személyes kérdésről szól – Nagyméltóságodat tájékoztatni arról, hogy alulírott Barankovics István a Néppárt politikai vezetésének átadására többször önként tett kísérletet s eddig az ő számára e poszt betöltése az előtte egyébként megnyíló politikai lehetőségek elutasításával, sőt egzisztenciális áldozattal járt együtt. Egyikünk esetében sincs szó arról, mintha mindenáron vezetni akarnánk. Önérzetünk tiltja, hogy e kérdésben részletekbe menjünk.

Ad 3) Hogy pártunk gyakorlati-politikai magatartása megfelel-e programunknak, errenézve csupán annyit említettünk, hogy semmi olyat nem tettünk, ami elvi, vagy gyakorlati programunkkal ellentétben állana.

A tárgyilagos szemlélőnek mindezek után csak arra az álláspontra lehet jutnia, hogy a mai magyar politikai életben a Néppárton kívül egyetlen párt sem vallotta azokat az elveket és vette fel programjába a gyakorlati célokat, amelyeknek *együttése* és képviselése egy pártnak *katolikus jelleget* ad.

II. A Néppárt politikai kapcsolatai

Olyan, merőben alaptalan híresztelések jutottak tudomásunkra, amelyek határozott megcáfolása céljából a következőket tartjuk szükségesnek kijelenteni:

Sem nekünk, a Néppárt vezetőinek, sem a Néppártnak semmiféle külső hatalommal, vagy külső hatalom exponensével, sem közvetve, sem közvetlenül, sem szóbeli, sem írásos megállapodásunk nincs és nem is volt, ilyen irányú kezdeményezésről sincs tudomásunk; semmiféle titkos kapcsolat köztünk és valamely idegen hatalom, vagy ennek exponense között nincs és nem is volt, sem nyílt, sem titkos célok érdekében. Titkolt céljaink egyébként nincsenek.

Belpolitikai viszonylatban pedig kijelentjük, hogy egyetlen olyan magyar párt, vagy pártvezető sincs, amellyel, vagy akivel akár közvetlenül, akár közvetett, akár szóbeli, akár írásos megállapodásunk volna; semmiféle belpolitikai paktumot nem kötöttünk, minden párt felé teljesen szabad kezünk van. Egyébként belpolitikai kapcsolatok, vagy paktumok tekintetében vezető elvünk az, hogy amennyiben a célszerűség megköveteli, a politikai kompromisszum lehetősége fennáll, erkölcsi kompromisszumra azonban nem vagyunk hajlandók.

Aki e félreérthetetlen kijelentéseinkkel ellentétben álló cselekedeteket, vagy szándékokat tulajdonított, vagy tulajdonít nekünk, az szomorú és könnyelmű tévedés áldozata lehetett, vagy lehet, de aki e félreérthetetlen kijelentéseink után is fenntartaná, azt rágalmazónak tekintjük.

III. A Néppárt és a forradalmi jellegű változás

Azt a forradalmi jellegű változást, amely Magyarország életében a náci-nyilas uralom letörlése nyomán bekövetkezett, és amely még most sem tekinthető teljesen lezárt folyamatnak, mi *az alapvető és befejezett tények* figyelembevételével nélkül megítélni hajlandók nem vagyunk. Ilyen alapvető tények: a külpolitikában az a tény, hogy a Szovjetunió ma az európai kontinens legnagyobb hatalma, egyben történetünk során első ízben közvetlen szomszédunk és sorsunk egyik igen jelentős külpolitikai tényezője lett, ugyanekkor a világ sorsát eldöntő nagyhatalmak egyike, miért is vele a *modus vivendi*t keresni és megtalálni sarkalatos magyar feladat; – a belpolitikában pedig az a tény, hogy országunk gazdasági szerkezetében gyökeres változás történt, társadalmi szervezetünk és politikai életünk szintén gyökeres átalakulásban van, s ezért a hazánkban lezajlott, még be nem fejezett, forradalmi *jellegű belső átalakulásnak értelmét, értékét és történelmi jelentőségét nem vagyunk hajlandók kizárólag,*

vagy elsősorban azokkal a hibákkal, bűnökkel és betegségekkel – legyenek bármily nagyok – *mérni*, amelyeknek szemrevételezésére a szenvedő társadalom természetesen elsősorban mutat hajlandóságot.

Aki semmit sem tesz annak a látszatnak az eloszlatására, jóllehet ez a látszat egyre erősödik, mintha nem helyeselné, hogy a magyarság a Szovjetunióval külpolitikai *modus vivendi*t keressen és találjon – annak politikáját és politikai taktikáját nem helyeselhetjük, sőt a helyeslés látszatát is el kell hárítani magunktól. Érdemes itt felemlítenünk, hogy Őszentsége XII. Pius, ama sajtóhangok után, amelyek a Szovjetunió ellen intézett német támadó háború helyeslésével vádolták, *az első adandó alkalommal személyesen és határozottan* jelentette ki, hogy ő a Szovjet elleni háborút sohasem helyeselte, ellenben minden igazságtalan és támadó háborút elítélt. Őszentsége tehát egy, Róma és Moszkva viszonylatát érintő kérdésben *gyors nyilatkozattal* vágott elébe annak, hogy egy vád az igazság látszatába öltözködhessék s hogy egy felröppentett *hír a hosszú cáfolatlanság miatt* nehezen kiirtható *hiedelemmé* válhasson.

Aki nem lép fel ama látszat, vagy ráfogás ellen, hogy a magyar demokrácia értelmét, értékét és történelmi jelentőségét kizárólag vagy elsősorban a mai rendszer hibáival, bűneivel és betegségeivel méri, annak politikájával és politikai taktikájával magunkat azonosítani nem tudjuk, s ez azonosítás látszatát is el kívánjuk kerülni.

Itt illő tisztelettel, de őszintén meg kell mondanunk, hogy a Hercegprímás Úr Őeminenciájának politikai taktikáját – éppen a fentebb említett látszatok miatt – nem tudjuk magunkévá tenni. Különösen erre az álláspontra kellett jutnunk, amikor láttuk Őeminenciájának a Kalot-tal (sic!) szemben elfoglalt álláspontját, s tapasztalnunk kellett a tendenciát mindazoknak az egyházi személyeknek a közéleti tevékenységből való kikapcsolására, akikről feltételezhető volt, hogy politikánk alapelveivel egyetérthetnek. A Kalot Közép-Európa legjobb, legnagyobb katolikus agrár szervezete, a világegyházban általánosan ismert és a Szentszék által Osservatore Romano és a Vatikán Rádió útján több ízben nagy elismerésben részesült mozgalom, Magyarországnak pedig legelőbb és legnagyobb katolikus társadalmi szervezete volt; katolikus elveiből semmit fel nem adott; a magyar demokrácia mai körülményei között kereste a *modus vivendi*t, minthogy életbenmaradása és működése jelentős magyar és katolikus érdek; a Miot-ba való belépése nélkül létét nem biztosíthatta volna. A legjobb úton volt, hogy a mai körülmények között is kibontakozhassék és az annyi csábításnak kitett katolikus agrár ifjúságot a jó úton megtartani segítsen, amikor a Hercegprímás Úr által történt elmarasztalása a Kalot világnézeti és társadalmi ellenlábasában azt a gyanút erősítette meg, hogy ez a katolikus

szervezet előbb-utóbb a Hercegrímás Úr *politikai taktikájának* útjaira kényszerítették, éppen ezért, mert mint katolikus szervezet a Hercegrímás Úr akaratának engedelmes politikai eszközévé válhat. A Kalot ellenfelei ennek elébe vágandó s eme gyanú alapján elérkezettnek látták az időt és felhasználták az alkalmat ennek a nagy katolikus egyesületnek megszüntetésére, amelynek elvesztése nemcsak hosszú katolikus szervező munka eredményét teszi kétségessé, hanem ma még felmérhetetlen kárral sújtja az amúgy is nehéz sorsú magyar katolicizmust. Öminenciájának a Kalot-tal szemben elfoglalt e konkludens tények teremtése révén ország világ előtt kinyilvánított álláspontja a legnyomósabb érv azok kezében, akik azt állítják, hogy Öminenciája politikájának lényege a teljes elutasítás a mai magyar demokráciával szemben és a teljes elzárkózás a *modus vivendi*től. Hiszen – mondják ezek – a Kalot nem adott fel semmit sem katolikus, sem a maga sajátos elveiből és csak a legminimálisabb együttműködést jelentő *egyesületi koalícióra* vállalkozott, mindenestre *jóval kevesebbre, mint azok a katolikus mozgalmak, amelyek nyugaton a kommunistákkal, vagy a szociáldemokratákkal valaminő egyesületi, vagy politikai koalíciót alkotnak.* Azt a taktikát, amely ilyen okból kiszolgáltatja a Kalot-ot az ő világnézeti ellenfeleinek, mi követni nem tudjuk.

E véleményünknek – éppen az egyházi tekintély iránti tiszteletből – mind-ezideig nyilvánosan még kifejezést nem adtunk, de Nagyméltóságod előtt, akit őszintén akarunk tájékoztatni, ezt a lelkiismereti vallomást elhallgatni nem kívánjuk, annál kevésbé, minthogy tudjuk, hogy Öminenciája a Kalot-nak elítélt útját velünk hozta kapcsolatba, minket a félreértésre okot adó „haladó katolikusokként” jelölve meg, aminek egyébként sem írásban, sem szóban soha nem neveztük magunkat. A katolikumnak, mint hit és erkölcsi normarendszernek változatlan állandóságát valljuk – viszont valljuk azt is, hogy a katolikus politika viszonylataiban éppúgy lehet konzervatív, mint ahogy szabad, sőt kell haladó álláspontról beszélni.

Egyébként – nehogy félreértés essék – külpolitikai programunk világossá tétele érdekében az 1945. szeptember 25-i programbeszédből idézzük a következőket:

„Külpolitikánk immár évszázados parancsa, hogy pusztán létünk legfőbb érdekének józanul alá kell rendelnünk mikénti létezésünk részletkérdéseit. (26. old.) Államunk függetlensége az a legfőbb cél, amelyhez minden más cél, csak az eszköz viszonylatában áll... Minden politikának, amely még meg akarja érdemelni a magyar nevet, a független magyar államiság teljességére kell törekednie. Mindnyájunknak érzékeny éberséggel kell őrködnünk azon, hogy köztudatunkban a független államiság teljességének eszményi képe és igénye el ne halványodjék. (11–12. old.) Nemzeti jellemünket tagadnók

meg tehát, ha nem törekednénk minden törvényes eszközzel és minden józan lehetőség felhasználásával arra, hogy a magyar állam függetlenségének teljessége minél előbb helyreálljon. Becsületes nyíltsággal és minden hátsó gondolat nélkül meg kell mondanunk, hogy jóllehet a fegyverszüneti kérelem teljesítésének következtében államiségünk nem vesztett teljesen oda a háború következményeképp, de állami függetlenségünk teljességéről még nem beszélhetünk. (12. old.) Nemcsak legyőzött állapotunk, hanem kontinensen belüli földrajzi helyzetünk, viszonylag kicsiny állami területünk és népességünk aránylagosan kisebb ereje is szükségképpen arra utal bennünket, hogy a világ-bíró nagyhatalmak egymásközötti viszonyába való beleszólástól józanul tartózkodjunk. Ehelyett arra kell törekednünk, hogy az alapvető érdekeinket és nemzeti vágyainkat a világ sorsát intéző nagy szövetségesek harmonikus érdekeibe kapcsoljuk be. Végzetessé válható kalandorpolitika volna bármelyik nagyhatalommal kontroverziákat keresni, vagy felidézni. Nekünk a nagy szövetségesek mindegyikének jóindulatára és bizalmára szükségünk van. (28–29. old.) Az Északamerikai Egyesült Államok és a Brit világbirodalom világpolitikai és kontinentális szerepe már egy emberöltővel ezelőtt is megkövetelte, hogy e nagy népek és köztünk a kölcsönös egyetértés meglegyen. De a háború következményei leggyökeresebben a Szovjetunióval kapcsolatban változtatták meg helyzetünket. A szovjet–magyar viszony alapjait tények határozzák meg. E tények főbbjei a következők: egy bűnös klikk jogos indítók nélkül Magyarország nevében hadat üzent a Szovjetuniónak; ennek ellenére közvetlenül a Szovjetunió elhatározásaképpen kaptunk fegyverszünetet; a szovjet seregek verték le országunkról a hitleri bilincseket; a Szovjetunió csapatai tartják megszállva országunkat; a közel kétszázmilliós, győztes Szovjetunió a legyőzött, kis Magyarországnak szomszédja lett; a békekonferencián most a Szovjetunió, mint győztes világhatalom hallatja szavát sorsunk meghatározásában. E tényekből a logika erejével következik, hogy országunk külső függetlenségének és belső szabadságának érdekében minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy a szovjet–magyar viszonyt a kölcsönös egyetértés és a kölcsönös bizalom szilárd alapjára helyezzük. A szovjet–magyar viszonyt olyan reálpolitikai szükségesség határozza meg, amelyet a magyar belpolitika világnézeti és párthullámzásainak érinteniök egyáltalán nem szabad.” (28. old.)

A békéről pedig ugyancsak XII. Pius 1944. évi karácsonyi beszédével teljes elvi konszenzusban, jóllehet a beszéd ismerete nélkül, a következőket vallottuk:

„a magyar béke igazságossága pedig eleve feltételezi a dunavölgyi népek egyenrangúságának és egyenjogúságának elismerését. Ebből következik, hogy a hazánk nemzetközi státusát megállapító, nem ideiglenes, hanem ál-

landó jellegű békehatározmányok szempontjából, tehát az állami szuverenitás tartalmára, határainak megállapítására és a nemzetiségi kérdés rendezésére vonatkozó békehatározmányok szempontjából nem lehet különbséget tenni Magyarország kárára Magyarország és a többi dunavölgyi államok között. Minden különbséget tevő békehatározmánynak átmeneti jellegűnek kell maradnia.” (30–31. old.) Egyébként a Dunavölgye rendezési elvéül a nemzeti önrendelkezési jogot, illetve a nemzetiségi elvet vallottuk.

Mindezekben nagyjából előadtuk azt, aminek meghallgatásához Nagyméltóságod szíves figyelmét óhajtottuk kérni. Zárószóként szabad legyen idefűzünk még a következőket:

Egyházunk és Hazánk nehéz körülmények között él – ismeretlen veszedelmeket és lehetőségeket rejtegető jövő küszöbén. A ma csakugyan a jövővel terhes. Úgy látjuk, hogy a keresztény politika Magyarországon megint választáson van. Egyszer, a húszas évek elején már rosszul választott, amikor a tömeghangulat csábításának engedve – s nem gondolva arra, hogy a keresztény politika lényegét értő, áldozatát vállaló s nehéz harcára begyakorolt káderei nincsenek – a népszerűbb, hirtelen a hatalomhoz vivő, friedrichistváni–halleristváni útra lépett; a tömeg indulati programjával vizezte fel a keresztény programot; elalkudta a kor szociális és demokratikus követelményeit; negatívumokba torkolt s végül rövid és dicstelen kurzussá züllött. A húszas években a keresztény politika nem tudott megmaradni a hosszabb, de biztosabb és állandóbb sikerrel kecsegtető giessweinsándori úton. Most újra választania kell a tömeghangulatot megnyergelő, a tényekkel nem számoló, tűnékeny népszerűség, illetve a gyökeres szociális és demokratikus átalakulást akaró keresztény politika, az eszményeket a lehetőség adta eszközökkel megközelítő, hosszabb és fáradtságosabb út között. Mi, akik már tegnap is elkésett reformnak láttunk volna egy valódi földreformot és egy mélyreható társadalmi és gazdasági átalakulást, nem a pillanatnyi népszerűség útját keressük, hanem a történetet mozgató népeszméknek (Kemény Zsigmond szava) és a keresztény politika céloknak harmóniájára törekszünk, amikor programunkként valljuk „a legbiztosabb és a legszélesebb emberi jogot, a legteljesebb szociális igazságságosságot és a legnagyobb szabadságot – a természetfölöttiség többletével”. (32. old.)

Mi a katolikus politikában való közreműködésre kötelességérzetből vállalkoztunk, de a vezetésre olyan értelemben nem érzünk magunkban hivatást, mintha pótolhatatlannak tudnók magunkat; viszont lelkünk mélyéig átérezzük az erkölcsi és a történeti felelősséget, amely mindazokat el kell töltse, akik

úgy érzik, hogy Isten és a történet majd egyházuk és hazájuk sorsáról is elszámoltatja őket.

Hálásan köszönve Nagyméltóságodnak a fáradtságot, melyet levelünk elolvasásának szentelt, vagyunk a legmélyebb tisztelettel

Budapest, 1946. július 16.

Krisztusban hívei:

(Dr. Bálint Sándor)	(Dr. Eckhardt Sándor)	(Dr. Barankovics István)
egyet. ny. rk. tanár	egyet. ny. r. tanár	a Demokrata Néppárt
nemzetgy. képviselő	nemzetgy. képviselő	főtitkára

Forrás: Gergely (1983: 764–776).

9.

Mindszenty József feltételei a DNP vezetői számára és a DNP vezetőinek állásfoglalásai

9/1/A. Mindszenty József feltételei a DNP vezetői számára

ELSŐ VÁLTOZAT

NYILATKOZAT

1. A Demokratikus Néppárt jelenlegi programja alapul szolgál a véglegesen megállapítandó programhoz, megváltoztatván az esetleges változtatandókat.
2. Dr. Barankovics István lemond a Demokratikus Néppártban jelenleg betöltött tisztségéről. Addig is, míg ez a tisztség végleges betöltésre került, egy háromtagú bizottság látja el a főtitkári teendőket. A bizottság tagjai: Dr. Barankovics István, dr. Keresztes Sándor és Dr. Mezgár Lajos.
3. A Demokratikus Néppárt megindítandó napilapjának főszerkesztője, dr. Barankovics István készséggel fogad el egy szerkesztőbizottsági grémiomot, amelynek tagjai Öminenciája nevezi ki.
4. A „Végrehajtó Bizottság”, amely a pártot érintő kérdésekben dönt, 40%-ban a Demokratikus Néppárt jelenlegi, 60%-ban az általunk kijelölendő tagokból áll.
5. A Demokratikus Néppárt az egyházpolitikai és általában a világnézetet csak távolról is érintő kérdésekben a hierarchia irányítását követi.
6. A Demokratikus Néppárt egyházi tanácsadóját Öminenciája nevezi ki.

Forrás: Prímási Levéltár. Mindszenty magánlevéltára. Periratok V-700/12. 44.

A forrás gépelt, csupa nagybetűvel készült, aláíratlan.

9/1/B. Mindszenty József feltételei a DNP vezetői számára

MÁSODIK VÁLTOZAT

NYILATKOZAT

1. A Demokrata Néppárt jelenlegi programja alapul szolgál a véglegesen megállapítandó programhoz, változtatva az esetleges változtatandókat.
2. Barankovics István lemond a Demokrata Néppártban betöltött jelenlegi tisztségéről. Addig is, amíg ez megtörténhet, dr. Mezgár Lajossal, mint helyettes főtitkárral intézi az ügyeket.
3. A Demokrata Néppárt megindítandó napilapjának főszerkesztője, dr. Barankovics István készséggel fogad el egy szerkesztőbizottsági grémiomot, melynek tagjait a Hierarchia nevezi ki.
4. A „Végrehajtó Bizottság”, melynek tagjai a pártot érintő kérdésekben döntenek, 40%-ban a Demokrata Néppárt jelenlegi, 60%-ban az általunk (Hierarchia által) jelölendő tagokból áll.
5. A Demokrata Néppárt az egyházpolitikai és egyáltalán a világnézetet csak távolról is érintő kérdésekben a Hierarchia irányítását követi.
6. A Demokrata Néppárt egyházi tanácsadóját a Hierarchia nevezi ki.

Forrás: Piarista Levéltár. Albert István hagyatéka.

Gépelt példány, aláíratlan és keltezetlen.

9/2. A Demokrata Néppárt vezetőinek állásfoglalása a nyilatkozattervezettel kapcsolatban

[ad 5] E nyilatkozat 5. pontját egyetlen megkérdezett sem volt hajlandó elfogadni. Barankovics e pont helyett azt ajánlotta, hogy a „Néppárt egyházpolitikai kérdésekben csakis a Hierarchiával harmóniában jár el.” s egyébként is hit-erkölcs, valamint egyházfegyelem dolgaiban föltétlenül engedelmes híve a Hierarchiának: ezt azonban a Prímás nem fogadta el.

[ad 4] A 4. pontra nézve Barankovics kijelentette, hogy a Végrehajtó Bizottságnak akár 60%-nál sokkal nagyobb hányadát is kiküldheti a Hierarchia, ez a kérdés nem az arányon, hanem a kiküldendő személyek politikai alkalmas-

ságán fordul meg, s ezért azt is kérte, hogy a Hierarchia nevezze meg az általa küldendő személyeket. Erre a Prímás nem volt hajlandó.

[ad 3] A 3.-ik pontra nézve Barankovics kijelentette, hogy a nehézség kiküszöbölése céljából, minden rekompenciós igény nélkül, lemond a lap felelős vagy főszerkesztői állásáról.

[ad 2] A 2.-ik pontra nézve Barankovics fenntartotta régebbi, (1947 tavaszán, az Endrédi (sic!) Vendel zirci apát, mint prímási megbízottal folytatott tárgyalás alkalmával tett) ajánlatát, hogy a) a Néppártban viselt minden tiszt-ségéről lemond, b) csupán egyszerű párttag marad és ígéretet tesz arra, hogy egy évig más pártba nem lép, sőt semminemű politikai tevékenységet nem folytat. – A Prímás kívánsága azonban az volt, hogy Barankovics a választásokon vegyen részt, ezeket mint a párt vezetője vezesse, s a választások után mondjon le. Erre természetesen Barankovics nem vállalkozott, sőt ezt az ajánlatot sértőnek minősítette.

Forrás: Piarista Levéltár. Albert István hagyatéka.
Gépet példány, aláíratlan és keltezetlen.

9/3. A Demokrata Néppárt vezetőinek állásfoglalása egy korábbi nyilatkozattervezettel kapcsolatban

Megjegyzendő, hogy 1947 tavaszán, mikor a Prímás nevében Endrédi (sic!) apát tárgyalt, egy másik Nyilatkozat aláírását kívánta a Prímás. Ennek 3.-ik pontja így hangzott: „Az Anyaszentegyház magyar Hierarchiájának útmutatását az élet minden területén követem, a közéleti szektarianizmus (sic!) kerülöm!” Ezt a nyilatkozatot sem volt hajlandó aláírni egyetlen megkérdezett sem.

Forrás: Piarista Levéltár. Albert István hagyatéka.
Gépet példány, aláíratlan és keltezetlen.

9/4. Jelentés Barankovics István nézeteiről

Napi jelentésből:
ÁVO. VII. 29

Barankovics István f. hó 28-án bizalmas körben kijelentette, most már tisztán látja, hogy a választások előtt a prímás miért akarta minden áron kierőszakolni, hogy a DNP jelöltjeinek 60%-a az un. konzervatív katolikusokból tevődjön ki. Most már látja, hogy Mindszenty jelöltjei a Perneczky-féle emberek lettek volna, bár véleménye szerint az AC-ről a Földművelésügyi Minisztériumban történt leleplezésekkel kapcsolatban terjesztett hírek túlzottak, mert csupán néhány vénember fecsegéseiről van szó, és az ilyen eszmecserét még nem lehet összeesküvésnek nevezni.

Véleménye szerint majd csak bírósági tárgyalásokon fog kiderülni, hogy mi volt a való helyzet, de ezt már megelőzően is hihetetlennek tartja, hogy oly nagyarányú összeesküvésről lett volna szó, mint ahogy azt pertraktálják.

Barankovics a továbbiakban megjegyezte, hogy Mindszenty most majd vi-selheti politikájának következményét, mert Perneczky a kihallgatása során mindent ki fog tálni.

Budapest, 1948. július 30.

Lássa: Dr. Villányi ezredes bajtárs.

Forrás: Pallos (2007: 101). Eredeti forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Tör-téneti Levéltára. V – 86000.

10.

A Demokrata Néppárt győri programja

Mit akar a Demokrata Néppárt?

Minden politika helyessége vagy helytelensége végső soron és általánosságban azon fordul meg, hogy minő felfogást táplál az embernek és a közönségnek mibenlétéről, céljairól, jogairól és kötelességeiről. A politika döntő tévedései végeredményben abból származnak, hogy az emberről és az államról sokan elfelejtették a természetes emberi erkölcsben gyökerező tanításokat.

A Demokrata Néppárt mint világnézeti párt arra vállalkozik, hogy a legszélesebb rétegek előtt megismertesse az államnak azt a helyes fogalmát, amelyet a tudomány és a közvélemény röviden keresztény állameszmének szokott nevezni. A Néppárt célja a keresztény állameszmének és a XX. századi követelményeinek megismertetése, képvisellete és érvényesítése a magyar politikában.

A Néppárt a keresztény állameszmét akarja szolgálni

A keresztény állameszme lényegében nem egyéb, mint a testből és lélekből álló ember földi tökéletesedését szolgáló államnak eszméje. A keresztény állameszme szerint az állam nem öncélú, hanem közvetlenül embercélú intézmény. A keresztény állameszme legalapvetőbben azt a felfogást nyomatékolja, hogy az állam legvégső hivatása az emberi személyek földi tökéletesedésének előmozdítása, amelyet elsősorban a közjó megvalósítása által köteles munkálni. A közjó pedig, amelynek megvalósítása az állam kötelessége, nem egyéb, mint a társadalom egységének, igazságos rendben alapuló békéjének és az embernek, valamint a család, a nép, a nemzet, a társadalom fejlődési lehetőségeinek biztosítása. Az ember társas lénynek, de szabad, egyenlő jogú és halhatatlan lelkű lénynek születik, akinek legfelső törvényhozója és bírója nem a társadalom, hanem az Isten és a személyes lelkiismeret, s akinek szabadságjogait az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja, de annyiban köteles is korlátozni és szabályozni, amennyiben ezt a közjó,

vagyis a társadalom egysége, békessége és fejlődésének érdeke megköveteli. A keresztény állameszme szerint az állam hivatása az emberi személyek földi tökéletesedésének előmozdítása a közjó megvalósítása által.

A keresztény állameszme legfőbb jellegzetességei és elvei a kereszténység emberfogalmából származnak, amelyet a tévedések ködéből kitisztázva az isteni kinyilatkoztatás állított a világba, s amely szerint az Isten az embert szabad és egyenlő jogú halhatatlan lelkű lénynek teremtette, aki a kezére adott hatalomról nemcsak a népnek, hanem a Teremtőnek is felelős számadással tartozik.

Ehhez képest a keresztény állameszme tagadja az állami mindenhatóság tanát, amely az embert, Isten szabadosát az állam tulajdonaként kezeli. Tagadja, hogy az állam az emberi tevékenység olyan területein is parancsolhat, ahol kizárólag Isten és a személyes lelkiismeret az úr és a bíró. Tagadja, hogy az állam bárminő osztályuralom, párturalom vagy egyéni önkény elnyomó eszközének szerepére vállalkozhat. Tagadja, hogy az államnak valaminő érdek ürügyével joga volna igazságtalan törvényeket hozni. Tagadja, hogy a faj érdeke erkölcsi törvény lehet, és ezért ellene mond a fajgyűlölet minden formájának. A keresztény állameszme általában tagadja, hogy az állam mintegy istenné tolva fel magát, a természetjog uralma alól magát kivonhatja, és az erkölcsi törvények ellen fellázadhat.

Ne mondja senki, hogy mindennek az elmélet határain túl semmiféle gyakorlati jelentősége nincsen. Minden politikai rendszer mögött végső soron valaminő világnézet áll, amelynek mintájára be akarja rendezni a közösségi életet. A marxizmus mögött például a történelmi anyagelvűség világnézete áll, mely az embert, mint társadalmi lényt elsősorban gazdaságilag meghatározott lényként fogja fel. A keresztény állameszme legfőbb jellegzetességei a gyakorlati politikai tevékenység szempontjából épp olyan döntő jelentőséggel bírnak, mint a marxizmusban a történelmi anyagelvűség világnézete. A keresztény állameszme legfőbb jellegzetességei mértéket adnak annak az elbírálásához, hogy valamely politikai cél és a megvalósítása érdekében alkalmazott eszköz a természetes erkölcs szempontjából megengedhető-e vagy tilos; útbaigazítanak bennünket a jelszavaktól és elméletektől hangos közéleti küzdelemben, és a közélet kérdéseiben egyszerű és pontos erkölcsi ítéletek hozására tesznek képesekké bennünket. Ami a közjót, az igazságosságot és az embernek a Teremtőtől adott szabadságjogait sérti, az tilos az állam számára is, viszont az állam minden egyebet megtehet, sőt mindent meg kell tennie, amit a szabad emberi személyek földi boldogulását szolgáló közjó megkövetel. Emberi természetünkben is benne van, hogy az igazságtalanság sebet ejt rajtunk, hogy szabadok akarunk lenni, s hogy tökéletesedni kívánunk.

Mivel a keresztény állameszme az ember természetébe az Isten által beírt jogoknak és kötelességeknek megfelelő állam, azért híve lehet mindenki, bármely hitvallást vallja, és bárminő anyakönyvbe van bejegyezve, ha a Tízparancsolatban megfogalmazott természetes emberi erkölcsöt magára nézve kötelezőnek ismeri el. A Tízparancsolat ugyanis nem egyéb, mint az emberiségnek Istentől adott alkotmánya, aranybullája, szabadságlevele.

Világnézeti párt vagyunk

Mindebből következik, hogy a Néppárt világnézeti párt, de nem egyházi és nem felekezeti párt. Nem vagyunk egyházi párt, sem abban az értelemben, mintha akár titokban, akár nyíltan valamelyik keresztény hitvallás papjai szabnák meg politikai programunkat és magatartásunkat, sem abban az értelemben, mintha mi az egyház nevében és tekintélyével akarnánk híveket toborozni s így közéleti tevékenységünkbe a lelki hatalmat be akarnók vonni. Az egyház szent hivatása magasan a napi politika síkjá felett áll, s jöllehet a Földön végzi feladatát, az államnál sokkal magasabb értékek megvalósítására szentelve, a túlvilág felé mutató lelki küldetésben jár. A keresztény politikának egyik főbenjáró kötelessége éppen az, hogy az egyház feladatának minél sikeresebb teljesítéséhez a földi előfeltételeket biztosítsa, megóvja vagy kiharcolja. Mi nem az egyházak terhére, hanem javukra és jogaik biztosítása céljából akarunk a közéletben tevékenykedni.

A Néppárt indulásának pillanatától kezdve kifejezetten ezt az álláspontot vallja, amely egyébként nemcsak az egyház természetfeletti hivatásának, hanem annak a történeti gyakorlatnak is megfelel, amely a pártokkal kapcsolatban, a katolikus világegyházban évszázadok alatt kialakult. Ezt az álláspontunkat igazolja a magyar katolikus püspöki karnak az a határozata is, melyet a választások küszöbén a pártpolitikai tevékenységekkel kapcsolatban hozott. Egyházának hivatását tisztelő és egyházát szerető keresztény ember csak mélyeséges tisztelettel állhat meg az előtt az emelkedett lelkipásztori szellem előtt, amely arra törekszik, hogy a lelkek pásztora minden hívő számára egyformán elérhető közelségben és távolságban maradjon. Tudjuk, hogy az egyháznak nincsen és sohasem volt pártja, de lehetnek olyan pártok, amelyek az egyház hit- és erkölcstanához a legközelebb állanak, mivel a keresztény állameszme követelményeinek akarnak a közéletben érvényt szerezni, a pápák szociális és demokratikus világkiáltványaiból lényeges útmutatásokat vesznek, s a gyakorlati egyházpolitikai kérdésekben a főpásztorokkal összhangban kívánnak eljárni. Programunk a bizonyosság rá, hogy a Demokrata Néppárt ilyen párt.

Világnézetünk a kereszténység

Senki sem emelhet jogos kifogást az ellen, hogy mi programunkat és egész közéleti tevékenységünket a keresztény világnézet alapjára helyezzük. A kereszténység nemcsak dogmahitet jelent, hanem világnézetet, részleteiben kidolgozott kulturális szemléletet és társadalomtudományt is, amely a maga sajátosságainak gyakorlati érvényesítését kívánja. A kereszténység, mint vallás a világban a túlvilágra vezérlő kalauzként működik, de vallási és világnézeti mivoltában a legmagasabb kultúra sugallója és építő köművese is volt, sőt ez ma is. Nem él a földön olyan nem keresztény nép sem, amely a kereszténység által megteremtett kultúrártékekről igen súlyos következmények nélkül lemondhatna. Nem is egyéb felületességnél azt állítani, hogy aki a keresztény világnézet állameszméjéről szól, az a vallást behurcolja a politikába. Viszont csak a tudatlanság tagadhatja, hogy végső soron minden nagyobb vonalú, teljesebb és jól átgondolt politikai program valaminő világnézet közéleti következményeinek levonását jelenti. Merev igazságtalanság volna tehát a politikai érvényesülés jogát éppen a keresztény világnézettől megtagadni, amelyet kétségkívül az ország lakosságának túlnyomóan nagy többsége vall. Ma a népek milliói a földgömbön egyre szaporodó számban választják közéleti eligazítójuknak a keresztény állameszme csillagát. A keresztény állameszme Magyarországon sem világ árvája. A világ négy táján mindenütt élnek testvéreink, akik az igazságos béke és a fejlődés reményét ebből az állameszméből mérik, akiknek világnézete valamely keresztény vallás talajában gyökerezik, s akinek végső közéleti útbaigazítójuk az a csillag, amely 2000 évvel ezelőtt Betlehem fölött kelt fel.

Ellenzéki párt vagyunk

A gyakorlati politikában ellenzéki álláspontot foglalunk el. Nem a köztársaságnak és nem a nép valódi önkormányzatát jelentő demokráciának, hanem a jelenlegi kormánynak vagyunk ellenzéke. A köztársaság hű polgárai vagyunk, s a népi önkormányzat mellett teszünk hitet, a kormánnyal szemben azonban ellenzéki álláspontra helyezkedünk. Nem azért, mintha a kormánynak minden cselekedetét helytelenítenők, nem is azért, mintha a nemzetnek az anyagi újjáépítés terén kifejtett csodálatos erőfeszítései előtt nem állnánk meg a legmélyebb tisztelettel, hanem azért, mert úgy látjuk, hogy a kormánynak sok cselekedete nem felel meg a keresztény állameszme legalapvetőbb követelményeinek, s a kormány sok mindent nem tett meg, jöllehet megtehette

volna, egy olyan szociális és demokratikus rend kiépítése érdekében, amely az állampolgárok békés igényeit kielégítheti. Nem hatalmi ellenzék vagyunk, elsősorban nem kormánybuktatásra, hanem programunk megvalósítására törekszünk. Világnézeti párt lévén, fő célunk nem az, hogy a hatalmat mások helyett mi ragadjuk a kezünkbe. Fő törekvésünk arra irányul, hogy a kormányt a keresztény állameszme alapvető követelményeinek és XX. századi szociális és demokratikus következményeinek tiszteletben tartására rászorítsuk. Politikánk ellenzéki jellege semmiképp sem fog megakadályozni bennünket abban, hogy a kormányzat minden jónak minősülő cselekedetét helyeseljük, sőt abban neki segítsünk. De minden olyan kormányzati kezdeményezést, ami igazságtalan, ami a közjó szempontjának nem felel meg, vagy ami az ember szabadságjogait sérti, vissza fogunk utasítani, mint ahogy akkor sem ütnők rá helyeslésünk bélyegét, ha történetesen valamelyik kormányzó párt tagjai közé tartoznánk. A lelkiismeret parancsa ugyanis feltétlenül a pártfegyelem fölött áll. Azt valljuk, hogy a törvényhozó nem pártjának, nem is osztályának, hanem kizárólag egész népének szolgálatára van kötelezve. A nép nem pártképviselőket, hanem országgyűlési képviselőket választ, akiknek legfőbb kötelességük nem a hatalomra törés, hanem a közérdek képviselése, és ezért nem szabad habozniok, hogy az egyén és a párt érdekét vagy akár a népszerűséget a közérdek oltárán feláldozzák.

A bírálathoz jogával szabadon kívánunk élni, de a kákán is csomót kereső ellenzékiekedést magunkhoz méltatlannak éreznők. Nem azért bíráljuk a kormányt, hogy neki gáncsot vessünk, vagy ellene elkeseredést szítsunk, s az olcsó népszerűség babérjait learassuk. Nem követelünk a kormánytól semmi olyat, amit a viszonyok kényszerű akadályai miatt keresztülvinni nem tud. Követeléseink között egyetlen sincs, amit mi nem tudnánk végrehajtani, ha a kormányzó hatalom a mi kezünkben volna. Követeléseink felállításánál tudatában maradtunk is annak, hogy a háború, és ennek következményei a lehetőségeknek parancsolóan határt szabnak. Szeges gonddal tartózkodni fogunk attól, hogy a nemzetben megvalósíthatatlan reményeket és beválthatatlan vágyakat támasszunk. Ellenzéki programunk kormányképes program. De éppen ebben a mértéktartásban és a lehetőségek számításba vételében jut kifejezésre a kormány politikája feletti bírálatunk igaza, mert csak olyan követelményeket támasztunk, amelyeknek teljesítését a kormány befolyásán kívül álló körülmények nem teszik lehetetlenné. Legnagyobb sikerünknek azt tartanók, ha a kormány minden követelésünket – azoknak teljesítése által – elavulttá és meghalotttá tenné.

Külpolitikánk célja a külső világban, békességben élő, független magyar állam

A magyarság léte nagyobbik részben külpolitikai kérdés. Sohasem szabad kijteni tudatunkból azt a tényt, hogy háborút veszített ország és kis nép vagyunk, amelynek önálló léte és állami függetlensége a fegyverszünet megkötésekor a győztes nagyhatalmak igazságérzetétől függött. A kis népek nagy problémája, amelyet még egynek sem sikerült megmásítania vagy végzetes következmények felidézése nélkül figyelmen kívül hagynia, általában az, hogy nincs erejük a céljaik szempontjából kedvező külpolitikai körülmények megteremtésére, hanem meg kell elégedniök azzal a szerényebb és ritkább alkalommal, amikor a befolyásukon kívül álló tényezők viszonya éppen nekik kedvez. Más lehetőségük általában nincs, mint az adott külpolitikai viszonyok között megkeresni és megtalálni független létük lehetőségeit. A kis népek legfőbb és leggyümölcsözőbb külpolitikai erénye a körütekintő okosság, és a legfőbb érdekük a béke. Szükségük van a nemzetközileg szervezett békére és a jó barátokra. Ma a világon egyetlen kis nép sem lelheti fel önállóságának és függetlenségének kielégítő tárgyi biztosítékát kizárólag a saját erejében.

Különös gonddal fogunk ügyelni arra, hogy a külpolitikai kérdések vizsgálatából minden érzelmi és világnézeti mozzanatot kikapcsoljunk és a tények szilárd talajáról soha le nem lépünk.

A nagyhatalmak vállalhatnak kockázatokat, mert ők csak részérdekeiket viszik a vásárra; a kis népek téje azonban legtöbbször maga a lét. A külpolitikában az erő rideg törvényei uralkodnak és a kis népek külpolitikájának főparancsolata, hogy csak a létért szabad a létet kockáztatniok. Külpolitikai közvéleményünket tehát módszeresen kell nevelnünk arra, hogy mindig magát a dolgot nézze, és ne vágyai irányában gondolkozzék. A magyar létezés legfőbb érdekének szigorú józansággal kell alárendelnünk minden más igényt. Nemrég keserűen fizettük meg annak az árát, hogy a meglevőt kockára vetettük a többért. Soha többé nem szabad kétségessé tennünk azt, ami már megvan, a reménybeli lehetőségért.

A nagyhatalmak vitáiba való beavatkozástól józanul tartózkodnunk kell, és arra kell törekednünk, hogy legfőbb céljainkkal a népek egyetemes béke-erőfeszítéseibe és a nagyhatalmak harmonikus érdekeibe kapcsolódjunk be. A béke alapvető magyar érdek is. A magyarság szó szoros értelmébe vett pusztulását idézhetné fel, ha a háború acélszekere újra átgázolna rajtunk. Csak örültek vagy gonosztevők kívánhatják a háborút. Mi teljes meggyőződéssel osztozunk a Vatikán lapjának abban az állásfoglalásában, hogy a béke által mindent meg lehet nyerni, de a háború mindennek elvesztésével fenyeget.

Állami függetlenségünk olyan javunk, mely szinte pusztá létünkkel azonos. Ezt nem szabad kockáztatnunk, és érte mindig minden áldozatvállalásra késznek kell lennünk. Legközelebbi külpolitikai célunk a magyar függetlenség teljeségének helyreállítása.

A világtól nem szigetelhetjük el magunkat, tehát külpolitikai kapcsolatokat kell kiépítenünk. E kapcsolatokat egyrészt földrajzi helyzetünk, másrészt az a tény határozza meg, hogy ma egyetlen nagyhatalom sem vallja magát érdektelennek a Duna-medencében.

Földrajzi helyzetünk parancsolóan arra utasít, hogy állami és nemzeti függetlenségünk érdekében minden tőlünk telhetőt megtegyünk, hogy leghatalmasabb tözomszédunkkal, a Szovjetunióval való viszonyunkat a kölcsönös bizalom és a kölcsönös érdekek szilárd alapjára helyezzük. A Brit Birodalommal és az észak-amerikai Egyesült Államokkal nyomós érdekünk a kölcsönös érdekek tiszteletben tartásán nyugvó jó viszony fenntartása. Az európai szárazföld második nagyhatalmával, a szellemi nagyhatalmi állását soha el nem veszített Franciaországgal, amelytől kultúránk a modern latinitás legnemesebb indításait vette, szintén gyümölcsöző kapcsolatokat kell kiépítenünk. A szerepet, amelyre vállalkozni akarunk, mindig erőnkkel kell arányba hoznunk. Nem vagyunk olyan nagyok, hogy Kelet és Nyugat között híd lehetnénk. Ha ezt a szerepet keresnők meggondolatlanul, azt a veszélyt idéznők a fejünkre, hogy nem híd lennénk, amely összeköt, hanem ütközőponttá válnánk, amelyet kerülnünk kell. Nekünk mindegyik világhatalom és nagyhatalom megértésére és támogatására szükségünk van.

Ugyancsak földrajzi helyzetünk követeli meg, hogy jó viszonyban éljünk többi szomszédainkkal is. A mi részünkről nem lehet semmi akadály a annak, hogy a viszonyosság elve alapján a jószomszédi viszonyt kiépítsük és fenn-tartsuk. Sohasem szabad azonban megfélemlenünk arról, hogy magyarok a határon túl is élnek, akiknek emberi jogai felett – nemzetiség joga is ezek közé tartozik – örködni nemcsak erkölcsi, hanem népi és nemzeti kötelességünk is, amelynek teljesítéséről soha le nem mondhatunk.

Gazdasági érdekeink is azt írják elő, hogy elsősorban a nagyhatalmakkal és szomszédainkkal építsük ki kapcsolatainkat, az „adok, hogy adj” elvének alapján. Gazdasági érdekeinket azonban alá kell rendelnünk állami függetlenségünk legmagasabb érdekének.

Reméljük, hogy a világ népeinek egyetemes céljaiba gyakorlatilag is hamarosan bekapcsolódhatunk az Egyesült Nemzetek sorába való felvételünk által.

Külpolitikai tevékenységünket az a cél mozgatja, hogy mint független állam békességben élhessünk a külső világgal. Mi nem akarunk uralkodni senkin

és nem akarunk beleszólni abba, hogy melyik nép milyen kormányformában keresi boldogulását, s nincs más igényünk, mint hogy rajtunk se uralkodjék senki.

Mindig világpolitikai méretekben kell gondolkodnunk, de csak erőnk arányában és a lehetőségek szigorú szem előtt tartásával szabad cselekednünk.

Politikai eszményképünk a szabadság és egyenlőség elvű demokrácia

Minden tisztességes politikának legfőbb célja a békében élvezett földi jólét biztosítása. A békés életnek azonban nem csak külső, hanem belső előfeltételei is vannak. A belpolitika területén, noha a külső világ erőinek sugárzása ide is elér, elsősorban mi lehetünk sorsunk kovácsai, ha szuverenitásunk helyreállítása után nem mondunk le arról a békeszerződésben, a Nemzetek Szövetsége alapokmányában és a nagy szövetségesek chartáiban ünnepélyesen biztosított jogunkról, hogy belső életünket a szociális és a demokratikus eszmék jegyében a magunk sajátos magyar ízlése szerint szabadon rendezzük be.

Politikai eszményképünk a szabadság és egyenlőség elvű demokrácia, amely a népi önkormányzatokban valósul meg, és a parlamentáris demokratikus kormányformában csúcsosodik ki. A demokrácia a nép olyan valóságos önkormányzata legyen, amelyben a nép, a törvényhozó testület és a végrehajtó és bírói hatalom feltétlenül tiszteli a természetjogot és az isteni törvényeket.

A forradalom ekéje mélyen hasított bele a magyar társadalom földjébe; ami alul volt, felülre került, s ami felül volt, alulra került. A demokrácia azonban itt meg nem állhat. Demokrácián nem azt értjük, hogy a régi osztályuralmat egy másik osztályuralom, a régi születési és vagyoni arisztokrácia előjogait a párturalom vagy osztályuralom előjogai váltsák fel. A demokrácia nem az elnyomás jogcímének megváltoztatása, hanem az elnyomás tényének megszüntetése, s benne az egész nép szabadság- és egyenlőségigényének kell tettenie. A demokrácia nem versenytűzés az előjogokért, hanem az előjogok eltörlése. A demokrácia nem a kiváltságosoknak pusztá helycseréje, hanem a kiváltságok kiküszöbölése. A pártigazolvány éppoly kevésbé lehet vezetésre jogosító bizonyítvány és érvényesülési útlevél, mint a nemesi vagy a főnemesi címer. Valamely párthoz vagy osztályhoz való tartozás nem egyenlő a vezetésre való jogosultsággal, amelynek egyetlen jogcíme a szellemi és erkölcsi műveltség, a személyes teljesítménnyel megszerzett érdemesség és a nép bizalma. Örülünk, hogy Deák Ferenc 100 éves követelése teljesült, s a hitbizományi rendszer megszűnt, de ellene mondunk annak, hogy a pártok

vagy mások a gazdasági életben új hitbizományokat teremtsenek, kezdve a moziengedélyektől a különböző gazdasági pártelőjogokig. Az igazi demokrácia nem a tegnapi hatalmasokat akarja utolérni, hanem az egész népet akarja felemelni.

A nép valóságos önkormányzata nélkül a demokrácia nem teljesezhet ki. Önkormányzat azonban nincs önuralom nélkül. Önuralomra viszont senkit sem lehet erőszakkal ránevelni. Ezért nem hisszük el senkinek, hogy antidemokratikus eszközökkel is meg lehet a demokráciát valósítani. Az eszköznek mindig a célhoz kell viszonyulnia; erkölcsstelen eszközökkel nem lehet erkölcsös célokat elérni. A megfélemlítés nem a demokrácia, hanem az önkény eszköze. A korbács még az állatokban is csak félelmet gerjeszthet, de sohasem kelthet fel szeretetet az iránt, aki a korbácsot forgatja. Aki a demokrácia nevében antidemokratikus eszközöket használ, az vagy nem akarja, hogy a nép valóban önmagát kormányozza, vagy nem bízik abban, hogy a magyar nép önmaga sikeres elkormányzására képes. A jó demokrata bízik az emberek megjavíthatóságában; a diktatúra mindig az emberek romlottságára épít. A demokrácia optimista, a diktatúra pesszimista. Az antidemokratikus eszközök különben is csak arra lennének jók, hogy a demokráciát keverjék rossz hírbe, és antidemokratikus indulatokat ébresszenek.

A demokrácia nem olyan egyszerű és könnyű kormányforma, amelyet pusztán jogi intézményekkel máról holnapra elő lehet varázsolni. A szabadság nem zsákmány, amelyet forradalmi rohammal birtokba lehet venni. A forradalom csak a szabadság külső lehetőségét nyitja meg. A szabadságra azonban az önuralom és a jogtisztelet kemény fegyelmében kell ránevelődnünk. Egy demokratikus rendben a szabadság gyakorlati lehetősége attól függ, hogy mindenki mennyire tiszteli a mások szabadságjogait. A történet bizonyítja, hogy az elnyomás heves vágyat ébreszthet a szabadság után, de a szabadságra való nevelésnek jó iskolája soha sem lehet. Ezért a demokrácia első követelménye a nevelés.

Demokrácia nincs jó demokraták nélkül. A jó demokratát nem a másokon való uralom, hanem az önuralom, a mérséklet és a mások jogainak tisztelete jellemzi. A demokráciát csak a jó demokraták tehetik szeretetre méltóvá és kívánatosszá. Jó demokratáknak elsősorban az államhatalom kezelőinek kell lenniök, akiknek nemcsak szóval, hanem tettekkel is bizonytságot kell tenniük arról, hogy a demokrácia lényegében az emberiség politikája, amelyet szeretni könnyű és szeretni érdemes. A legkevesebb, amit a nép a demokrácia hirdetőitől – tőlünk is – elvár, hogy azoknak az erkölcsi követelményeknek, amelyeket a múlttól számon kérünk, önmagunkkal szemben szigorúan érvényt szerezzünk. Ezért a legnagyobb veszély, amely a magyar demokráci-

át fenyegethetné, az volna, ha hibáival és bűneivel a tegnapra emlékeztetne. A demokráciát külső ellenségek is fenyegetik, de saját bűnei többet árthatnak neki, mint ellenségei. Nincs abban semmi túlzás, hogy keresztény erények nélkül, a személyiség mélységes tisztelete, a felebaráti szeretet, igazságosság, a közjó iránti áldozatkészség, a szabadság és egyenlőség lelkes szeretete nélkül senki sem lehet jó demokrata. Végső soron a magyar demokrácia sorsa azon fog megfordulni, hogy ezeket az erényeket milyen fokban valósítjuk meg magunkban mi, a magyar állam polgárai, mert a társadalom sem lehet más és jobb, mint a társadalomnak tagjai.

Nem azt kívánjuk, hogy a magyar demokratikus rendszer az önvédelem jogáról lemondjon, és gyöngeségével magára vonzza a támadó indulatokat. De azt követeljük, hogy a közéletből tűnjön el a szemet szűrő igazságtalanság; száműzessék a párturalmi törekvés; a törvényekben és a kormányzat cselekedeteiben a nép akarata valósuljon meg; a basáskodó kiskirályokat erős kéz törje le; a közélet levegőjét ne fertőzze a panamák bűze; a közhatalmat senki se kezelje egyéni, családi, vagy pártjogosítványként; a demokrácia feltétlenül hódoljon az erkölcsi törvényeknek! Mindennek a demokrácia csak hasznát láthatja. A történelem az államok romlásának sok okát ismeri, de a tiszta erkölcs még egyetlen politikai rendszer bukásának sem vált okává.

Legyen vége a forradalomnak, és lent és fent álljon helyre az igazságos törvények uralma, amely meghozza a nép által annyira óhajtott békesség korszakát!

Az államélet súlypontját a törvényhozásra kell visszahelyezni

A nép hiába küldi képviselőit a törvényhozásba, ha az államélet súlypontja a törvényhozó hatalomról a végrehajtó hatalomra csúszik át, és ha a parlament a pártvezéri paktumok hitelesítő testületévé válik. A valódi népi önkormányzatot jelentő demokrácia fogalmával a rendeleti kormányzás kiterjedt rendszerét nem tudjuk összeegyeztetni, ezért szükségesnek tartjuk a parlament foglalkoztatását és a rendeleti kormányzásnak arra a legszűkebb időre és legszűkebb területre való korlátozását, amelyet a közjó parancsoló szükségessége határol körül.

A szabad község és a népvármegye

A területi önkormányzatok egészséges működése éppen úgy hozzátartozik a demokráciához, mint a nép által választott törvényhozó testület szabad törvényalkotó és kormányellenőrző szerepe. A községi és a megyei önkormányzatok a magyar közhatalmi szervezet jellegzetes alkotó részei, amelyekben a magyar demokrácia történeti csirái élnek, s amelyeket népi önkormányzatokká kell átalakítani. A magyar demokráciának a szabad község intézményén kell alapulnia. Erre kell első emeletként felépíteni a népvármegyét.

Emberi természetünkben van, hogy a szabadságnak, mint hatalomnak jogilag annál kevésbé szabályozott és ténylegesen annál nagyobb érvényesítési lehetőségét igényeljük, minél kisebb az a kör, amelyben szabadságunk hatalma érvényesül. Az állampolgárok az országos közakarat kialakításába csak 4 évenként és csak a képviselők kijelölése útján szólnak bele; viszont a legkisebb közösség, a család körén belül szabadságunkkal a leggyakrabban, a leg részletesebben és jogilag legkevésbé megkötötten kívánunk élni. Legkevésbé a családon belül bírónak el szabadságunknak igazi megkötöttségeit.

A községi és a megyei önkormányzatokat olyan jogszabályalkotó hatalommal kell felruházni, hogy a község és a megye polgárai a községi és a megyei életviszonyok jogi szabályozásába minél gyakrabban és a központi hatalomtól minél függetlenebbül szólhassanak bele. Az önkormányzatok a demokrácia igazi nevelő iskolái, amelyekben a közjogokkal való élés felelőssége és gyakorlata kifejlődik.

Községi és megyei választásokat!

A lehető legrövidebb időn belül meg kell tartani a községi és a törvényhatósági választásokat, hogy a nép végre közvetlen politikai környezetének alakításába és az önkormányzatok tisztviselőinek megválasztásába is beleszólhasson.

A kormány nem zárkozhat el annak a nyilvánvaló népakaratnak teljesítése elől, hogy a községi és a megyei választásokat végre kiírja. Hogyan higgyük el, hogy a kormányzó hatalom az ország ügyeibe való beleszólásra valóban éretteknek tart bennünket, ha a község és a megye ügyeinek intézéséből kizár? A természetellenesség határán mozgó logikai ellentmondás van abban, hogy már a második törvényhozást választjuk meg, de a községi képviselőtestületi tagokat és a törvényhatósági bizottságok tagjait megválasztani még egyszer sem volt módunkban. A jogegyenlőség elvével sem fér össze, hogy a vidéknek, az ország óriási többségének igazságtalan és hátrányos megkülönbözte-

tésével, a főváros már az első nemzetgyűlési képviselőválasztás előtt titkos szavazással jelölhette ki a törvényhatósági bizottsági tagokat, míg a kormány a földművesek, kisemberek és tisztviselők vidéki népének még második képviselőválasztásnál sem tudja határidőre megígérni a községi és a megyei választások kiírását.

A közigazgatás demokratizálása és a köztisztviselői függetlenség

Minden demokrácia egyik legnehezebb kérdése a közigazgatás demokratizálása. A legjobb törvények is annyit érnek, ahogyan végrehajtják. Minden törvényt a végrehajtás ültet át a törvénytárból az életbe. A közigazgatás demokratizálása elképzelhetetlen a községi és megyei önkormányzatok tisztességes működése és a törvényt végrehajtó köztisztviselők törvénytudása, törvénytisztelete és függetlensége nélkül. Nagy csapás a népre, ha köztisztviselői, akik a törvényeket végrehajtják, nem rendelkeznek kellő szaktudással, nem tölti el őket a törvénytisztelet kötelességtudata, és nem függetlenek. Ha a köztisztviselő kinevezése és előlépése valamely párttól vagy csoporttól függ, ha a köztisztviselő a kezére bízott közhatalom gyakorlása során feletteseinek vagy másoknak utasításaira kénytelen hallgatni ahelyett, hogy a törvény és a saját lelkiismeretének parancsa szerint cselekednék – akkor a köztisztviselő már nem a közérdek szolgája, nem a törvény végrehajtója, hanem részérdek szolgájává süllyed. Nem tévesztjük össze a formai képesítést a képességgel, de azt kívánjuk, hogy képesség nélkül senkinek a kezébe se kerüljön közhatalom. Szükségesnek tartjuk olyan köztisztviselői szolgálati szabályzat törvényhozási megalkotását, mely a köztisztviselőt minden illetéktelen befolyással szemben függetleníti, sőt megvédi, s a köztisztviselőnek minden hátrány nélkül lehetővé teszi, hogy csakis a törvény és lelkiismerete szavára hallgatva tölthesse be hivatását. A köztisztviselők méltányos fizetése már csak azért is szükséges, mert az éhbérért dolgozó köztisztviselőktől független működést követelni gyakorlatilag túl magas erkölcsi követelmény. Sürgős teendő a köztisztviselői összeférhetetlenség szigorú törvényhozási szabályozása, a törvényhozói összeférhetetlenség rendezésével együtt. Egy nép olcsón és jól csak erkölcsösen kormányozható.

Alkotmánybíróságot!

A köztársaság alaptörvényébe iktattuk az állampolgárok szabadságjogait. Szükséges azonban, hogy ezeknek hatásos gyakorlati biztosításáról is gondoskodjunk. A köztársaság alaptörvényébe foglalt emberi szabadságjogok gyakorlati biztosítása céljából intézményesen kell gondoskodni arról, hogy se a törvényhozó, se a végrehajtó hatalom ne tehessen azokat megghiúsító intézkedéseket. Ezért vettük programunkba az alkotmánybíróság megszervezésének követelését, hogy legyen egy független bírói fórum, amely előtt az állampolgárok panaszjoggal élhetnek, ha úgy érzik, hogy a törvényhozó hatalom vagy a rendeleteket kibocsájtó kormány nem tiszteli azokat az alapjogokat, amelyeket a köztársaság alaptörvénye minden állampolgár számára kivétel nélkül és egyenlően biztosított.

A modern magyar demokrácia hiányát látjuk abban is, hogy mind ez ideig nem történt kezdeményezés a közigazgatási bíróság megyei decentralizálására és hatáskörének oly értelmű megállapítására, hogy az állampolgárok a végrehajtó hatalom sérelmesnek vélt intézkedéseivel szemben e bíróságnál jóvátételt kereshessenek.

Törvényt a személyi szabadság védelmére!

A demokrácia nem tarthatja fenn örökké a tekintély elvű kormányzatok kedvelt uralmi segédeszközét, a rendhagyó időket jellemző rendkívüli hatalmat sem. Aminő mértékben haladunk a forradalmi állapotokból a békeállapotok felé, olyan ütemben kell a végrehajtó hatalom rendkívüli jogkörét és a diszkrecionárius jogkört szűkíteni és megszüntetnünk. A Néppárt elengedhetetlenül szükségesnek tartja egy olyan törvény megalkotását, amely kimondja, hogy a közjó által indokolt és jogszabályilag megállapított eseteket kivéve, aminő például a ragályos betegség, senkit se lehessen szabadságjogaitól megfosztani vagy szabadságjogainak egyenlő élvezetében korlátozni törvényes vád és ítélobíró elöltti, késedelem nélküli védekezés lehetősége nélkül. Időszerű követelményt látunk abban is, hogy törvényes intézkedés történjék a családi otthon és a magánlakás sérthetlenségéről.

Egyház és állam

Világnézeti párt lévén, programunkban lényeges súly esik a történeti egyházak és az állam viszonyára. A vallásszabadság elvét valljuk, mert a hit nem kényszer dolga, hanem a személyes lelkiismeret szabad döntése alá tartozik. Ennyiben a vallás csakugyan magánügy. A vallásszabadság azonban nemcsak azt jelenti, hogy senkit se lehessen valamilyen hit követésére kényszeríteni, s hogy valamely hit követése miatt senkit joghátrány ne érjen. Ma kivált az a követelmény nyer időszerűséget a vallásszabadság tartalmából, hogy a keresztény vallások számára a közszabadságok, a társadalmi, a kulturális és a gazdasági szervezkedés, az oktatás és a nevelés szabadsága is biztosítsék. Állandó és időszerű követelménye a vallásszabadságnak az is, hogy az egyházak belső ügyeibe az állam ne avatkozzék, minthogy az egyházak nem igényelhetnek maguknak semminő közvetlen beavatkozási jogot az életviszonyoknak abba a területébe, ahol a jogszabályozás joga az államot vagy más világi hatalmat illet meg. Természetesen sérthetetlen jognak tekintjük az egyházak szabad belső szervezkedési, igehirdetési és megszentelési jogát.

Az állam és az egyház nem ellenségek; ne legyenek mostohatestvérek sem. Édestestvérekként kell egymás mellett élniük, aminek javát elsősorban nem az egyház, hanem az állam élvezheti. Legkevesbé a nép magas erkölcsére ráutalt demokratikus rendszer nélkülözheti azt a nevelő tényezőt, amellyel az erkölcsi élet terén az egyházon kívül más intézmény nem is rendelkezik. Ezért mi az egyházak és az állam történetileg kialakult jó viszonyának fenntartását kívánjuk, és ellene mondanánk minden olyan szándéknak, amely ezt megbolygatni igyekeznék.

Helyre kell állítani a kapcsolatot a Szentszékkal

Ehhez képest nyomatékos kívánságunk, hogy Magyarország a római szentszékkal állítsa helyre a diplomáciai kapcsolatot. Ezzel nemcsak őseink fénylő nyomdokába lépünk, hanem a józan politikai önérdék szellemében is cselekszünk, hiszen a Vatikán ma a világnak mindenütt tisztelt erkölcsi nagyhatalma. Öszintén örülünk annak, hogy köztársaságunk első két miniszterelnöke nemzetgyűlési bemutatózó beszédében a Szentszékkal való diplomáciai kapcsolat felvételéről mint kormányprogramról szólt. Reméljük, hogy ez a szándék ma is változatlanul fennáll, és hogy kivitelezésére a kormány az első adandó alkalmat fel fogja használni.

Az egyházak általános iskolajogát és a hitoktatási jogát tiszteletben kell tartani!

Semmiféle olyan kezdeményezéshez nem járulhatnánk hozzá, amely az egyházak közművelődési szerepének körét szűkíteni akarná. Az egyházak iskolajogának csorbitatlanságán és a hitoktatási jog tiszteletben tartásán örködni fogunk. A fakultatív hitoktatás tervének oktan és felelőtlen felvetése után reméljük, hogy az egyházak általános iskolajogának elismerése tekintetében is állandóan azt a bölcsességet fogja követni a kormány, amelyről a magyar nép követelésére és megnyugvására akkor tett tanúságot, amikor a fakultatív hitoktatás tervét napirendről levette. A Néppárt mint a népi művelődés előmozdításának harcosa nagy örömmel látja a népfőiskolák és a népi kollégiumok létesítését, de fenntartja azt a kívánságát, hogy az állami jellegű népfőiskolákkal és népi kollégiumokkal azonos anyagi feltételek mellett, katolikus és protestáns népfőiskolák és népi kollégiumok létesítésének lehetősége is megadassék, s hogy valamennyi népfőiskola és népi kollégium ifjúságának vallásos igényei kielégítésére célszerű intézkedés történjék. Annál is inkább, mert egészen a legutóbbi időkig egyetlen állami vagy társadalmi szerv nem tett többet a szegény és tehetséges népfiai iskoláztatása érdekében, mint a keresztény egyházak; a legnagyobb népfőiskolai hálózat kiépítése pedig a közelmúltban katolikus társadalmi tevékenység eredménye volt.

Az állam kártalanítsa az egyházakat, de az újbirtokosok földjéhez nyúlni nem szabad!

Fenntartjuk azt az eredeti programkövetelésünket, hogy az egyházak népi intézményei olyan anyagi erőforrás birtokába jussanak, amely létüket és anyagi függetlenségüket biztosítja. Ezzel kapcsolatban nyomatékosan kiemeljük, hogy a legtávolabbról sem fordul meg a fejünkben, hogy az újbirtokosok magántulajdonába adott földhöz hozzányúljunk. Aki a nagybirtokrendszer visszaállítására vagy a magyar földműveseknek a kiosztott föld tulajdonából való kimozdítására törekednék, azzal mint a nép elsőszámú közellenségével nyíltan és határozottan szembeszállnánk! Az a kívánságunk, hogy a kiosztott földet azonnal telekkönyvezzék az újbirtokosok nevére, s az újbirtokosok kimozdíthatatlanul földjük magántulajdonába maradjanak. Az állam könnyen megtalálhatja a módját, hogy az egyházakat a kiosztott földnek a parasztság tulajdonában való meghagyása mellett kártalanítsa. Minden kisbirtokos nyugodt lehet, soha semmiféle olyan kezdeményezéshez hozzá nem járulnánk,

amely azokat a kisbirtokosokat, aki egyházi vagyont kaptak, birtokukból kiakarná mozdítani. Ilyen veszedelem az egyház részéről egyáltalán nem fenyegeti az új birtokosokat. Az egyház kártalanítása nemcsak az egyház jogos igényét elégítené ki, hanem a kisbirtokosok érdekét is szolgálná, mert megerősítené őket földjük biztos birtoklásába vetett hitükben. A demokrácia nem gyöngeségéről, hanem igazságérzetéről tenne tanúságot, ha e kérdésnek az egyházzal egyetértésben való rendezésére minél hamarabb sort kerítene.

A felosztatott keresztény egyesületek

Nem térhetünk napirendre a katolikus és protestáns egyesületek felosztatása és vagyonának kezelése felett sem. Az egyházaknak az egyesülési és szervezkedési jog egyenlő élvezetéből való kirekesztése nem felel meg sem a vallásszabadságról alkotott gyakorlati fogalmunknak, sem a magyar nép akaratának, sem pedig a szervezkedési és egyesülési jogegyenlőség elvének. Bármennyire magyar betegség is a közfeledékenység, a kormány súlyos tévedésbe esnék, ha azt hinné, hogy a hívő magyar nép jogérzetét nem sérti az a tény, hogy ma Magyarországon minden kormányzó párt és minden világnézet szabadon tömörítheti ifjúságát és híveit egyesületekbe, amelyek a kormány kegyéből gyakorta busás támogatást élveznek, a katolikus és a protestáns világnézet alapján azonban nem alakulhatnak új egyesületek, a katolikus és protestáns egyesületek vagyonának egy része pedig az államhatalom rendelkezése folytán más szervezetek birtokába vagy élvezetébe vándorol. A felosztatott katolikus és protestáns egyesületek vagyonát kisemberek áldozatkészsége és az egyházak támogatása adta össze, éppen ezért kihívón hat, ha vagyonukat mások kezére juttatják. A kormánnyal szemben azt a követelést támasztjuk, hogy vagy újra engedélyezze a felosztatott katolikus és protestáns egyesületek, vagy új egyesületek alakításához járuljon hozzá, a felosztatott egyesületek vagyonát ezeknek adja át, és addig is, amíg ezt megteheti, a felosztatott egyesületek vagyonának gondozását és gyümölcsöztetését bízza az egyházakra. Ha észben tartjuk, hogy a kormány milyen bőkezű némely egyesületekkel szemben, akkor derül ki e kívánságunk szerény és rendkívül mérsékelt volta.

Monopolkapitalizmus helyett az evangélium szellemében tökéletesített szocializmust!

A politikai demokrácia a XX. században már nem elégíthet ki bennünket: olyan teljes értékű demokráciára törekszünk, melyben a demokratikus szellem nemcsak a politikai, hanem a gazdasági, társadalmi és kulturális életnek is irányítója és formálója. A politikai szabadság és egyenlőség ugyanis csak frott malaszt, ha nem építünk alája teherbíró talapzatot a gazdasági, társadalmi és kulturális demokrácia betonanyagából.

A nemzet és az állam függetlensége csak akkor áll biztos talajon, ha gazdaságilag meg tudunk erősödni. Gazdaságpolitikai irányelvünk az, hogy országunk minden vidékén olyan javakat termeljünk, amelyek a leggazdaságosabban, viszonylag a legkisebb haszonáldozattal állíthatók elő. Ez az irányelv az országra mint egységre is vonatkozik a nemzetközi munkamegosztás keretében. A helyes gazdasági politikának azonban nemcsak gazdasági, hanem erkölcsi tényezői is vannak. Egy nép olcsón és jól csak erkölcsösen élhet. A világgazdaság most kialakuló új rendjében Magyarország gazdasági életformája ne az erkölcsi szempontból is elvetendő szabadversenyessé monopolkapitalizmus legyen, hanem az evangélium szellemében tökéletesített szocializmus. Ha a tények és a gazdasági érvek ereje nem, hát akkor a nagy szociális pápák világkiáltványai minden keresztény módra gondolkozó embert meggyőzhetnek arról, hogy az a gazdasági szabadversenyessé monopolkapitalizmus, amely egyik végleten kapitalisztikus anarchiát szült, a másik oldalon pedig felidézte a totális etatizmus veszélyét, összebékíthetetlen ellentétben áll az evangélium szellemével, és a fejlődésnek eltakarítandó tárgyi akadály.

Ügyelnünk kell arra, hogy a régi gazdasági rendből az új rendbe való átmenet az elkerülhetetlen fokozatosság elve alapján és a magyar adottságok számbavételével történjék.

Az új gazdasági rendben meg kell szűnnie minden kizsákmányolásnak és hatalmaskodásnak, hogy valóban osztálymentes társadalmi egységben olvadjon össze az egész dolgozó magyarság, és hogy a „mindenkitől képessége: és mindenkinek teljesítménye szerint” elve alapján az igazságosság érvényesüljön.

A gazdasági cél a modern technika céltudatos értékesítésével és emberi munka termelékenységének fokozása, a nemzeti termelés egyenletes és folyamatos emelése és a belső tőkeképződés legyen. Ezért iparosítani kell a mezőgazdaságot, korszerűsíteni gyáripari és kézműipari gépi berendezésünket.

Szocializálni azoknak a nagyüzemi formában előállított javaknak termelését kell, amelyeknek magángazdasági termelése a közjót már nem elégíti ki, és a személyes szabadságjogokat veszélyeztetheti.

Új probléma: az emberi szabadságjogok védelme az állammal szemben

Tárgyilagos és igazságos ember nem tagadhatja, hogy az óriási vagyonok urai nemcsak gazdasági, hanem társadalmi és politikai hatalmasságokká is nőttek, akik képességgel rendelkeztek arra, hogy a kisemberek egész tömegének szabadságjogait meghiúsítsák. A központi probléma eddig kizárólag abban állt, hogy miképpen lehet az ember szabadságjogait megvédeni a monopolkapitalizmus kiskirálykodó szellemével szemben – a szocializálás előrehaladásával azonban, ha az emberi szabadságjogok védelmének korszerű és hatékony új rendszerét idejekorán ki nem építjük, az fog központi problémává előlépni, hogy az ember szabadságát miképpen tudjuk szavatolni a gazdaságilag is központosított államhatalommal, valamint a párt és a csoport befolyásokkal szemben.

Az egyéni kezdeményezés és a vállalkozói szellem érvényesüljön!

Gazdaságpolitikánk másik irányelve népeességünk egyenletes minél teljesebb foglalkoztatása. Ehhez, valamint általában gazdasági felemelkedésünkhöz éppen úgy szükség van az egyéni kezdeményezés és a vállalkozói szellem erőteljes érvényesítésére, mint a gazdálkodásnak tervszerűségére.

Tervszerű gazdálkodás és a 3 éves terv

Az újjáépítés rendkívüli feladatai országos gazdasági tervet követelnek. Elvileg tehát nem ellenzői, hanem támogatói, sőt követelői vagyunk a tervszerű gazdálkodásnak. A kormány most állt elő az ún. hároméves tervvel, melynek végrehajtásához a nemzetgyűléstől szinte példátlan arányú felhatalmazást kapott. A 3 éves terv sikere nem fog múlni a nemzet munkakészségén, amely eddig is az újjáépítés leghibátlanabb tényezőjének bizonyult. A 3 éves tervnek annyi lesz a sikere, mennyi realitás, szakszerűség és pártatlan igazságosság érvényesül a megtervezésben és a végrehajtásban. Mi minden erőnkkel rajta leszünk, hogy a nemzetben a sikerhez szükséges munkakedvet fokozzuk, a kitartást erősítsük, s a realitás, a szakszerűség és az igazságosság követelményeinek érvényesülését elősegítsük.

A kisbirtok, a kisipar és a kiskereskedelem megerősítése és a szövetkezetek

A földművelés korszerűsítése elképzelhetetlen gépesítés, olcsó hitel, kertgazdaság és a mezőgazdasági szakoktatás kifejlesztése nélkül. A kisipar és a kiskereskedelem megerősítésére szükség van. Sem a szocializálás, sem a szövetkezeti eszme pártolása nem szolgáltat ürügyet arra, hogy az állam a maga hatáskörében is mindent meg ne tegyen, ami igazságos, a kisipar és a kiskereskedelem megerősítésére. A szövetkezeti gondolatnak hívei vagyunk, de ugyanúgy akarjuk a független és önálló kisipari és kiskereskedői egyszisztenciák szaporítását és megerősödését. A szövetkezetek nem kaphatnak olyan előjogokat, amelyek által a kisiparnak és a kiskereskedelemnek tisztességtelen versenytársaivá válhatnak. A szövetkezetek egyik fontos hivatása éppen az, hogy a kisiparosok és kiskereskedők függetlenségét és megerősödését szolgálják a szövetkezeti összefogás előnyeivel. Mi nem tudnánk az ember szabadságáról alkotott fogalmunkkal összeegyeztetni egy olyan szövetkezeti politikát, amely állami támogatással az adózók terhére ritkítja meg a független kisiparosok és kiskereskedők sorait.

A szövetkezeteknek az önszegély gondolatát nem szabad mellőzniök, s népművelési szerepükről sem szabad lemondaniok. A szövetkezeti eszmétől elválaszthatatlan az önkormányzat elve. A szövetkezeti demokrácia megköveteli, hogy a szövetkezeti tagok egyenlő jogúan maguk döntsenek a szövetkezeti vezetők kijelölése és az üzletvitel tekintetében egyaránt.

A kisbirtok, a családi ház, a kisipari munkaeszközök és a kiskereskedelmi berendezések védelme

A szocializálás nem irányulhat annak a magántulajdoni jognak megsemmisítésére, amely az emberi személyiség függetlenségéhez ma gyakorlatilag szükséges

Az evangéliumi szocializmus jelszava nem az, hogy magántulajdon ne legyen senkinek, hanem ellenkezőleg az, hogy az emberi személyiség függetlenségéhez szükséges magántulajdon megszerzésének lehetősége mindenkinek megadassék. Az evangélium szellemű szocializmus azt követeli, hogy a sokmillió magántulajdonok keletkezésének lehetőségét és fenntartását megszüntessük, amelyek a múltban a szabadversenyes monopolkapitalista gazdasági rend lehetőségeit kiaknázva, az önálló mezőgazdasági kisegyszisztenciák keletkezését lehetetlenné tették, sőt a független kisbirtokosokból is cseléde-

ket és bankrabszolgákat, az önálló kisiparosokból pedig gyári bérabszolgákat csináltak, és a kisipar fejlődése elől a levegőt elszívták. Az evangéliumi szocializmus olyan viszonyokat akar teremteni, hogy az önálló és független kisegyszisztenciák száma szaporodjék, a meglévők pedig ne proletarizálódjanak, hanem vagyoni függetlenségükben is megerősödjének. Két szélsőség között állván, mi sem nagyvagyonok egy kézben való tömörülését nem akarjuk látni, sem eszményképül nem tudjuk választani a tulajdon nélküli állami bér munkások társadalmát. Ugyanakkor a személyiség tiszteletének és az igazságosságnak a szellemében, amelynek alapján a monopolkapitalizmust megszüntetendőnek ítéljük, követeljük a kisegyszisztenciák magántulajdonának az eddiginél hatásosabb védelmét, illetve ilyen magántulajdonszerzés lehetőségének tervszerűbb előmozdítását. Ezért programunk lényeges pontja, hogy a mezőgazdasági kisbirtok, a kisipari és kiskereskedői munkaeszközök és berendezések, továbbá a családi ház elérvezzhetetlenek legyenek, és mindenfajta örökösödési adó alól mentesíttessenek. Nem védjük azt a nagyvagyon, amely kizsákmányolásra és elnyomásra nyújt módot, de védjük és megerősítendőnek tartjuk a kis- és közép-magántulajdont, amely nélkül az emberi szabadság ma ingatlan talajon áll.

Társadalmi alkotmány!

Társadalompolitikánk erkölcsi alapja az igazságosság érvénye az élet minden viszonylatában. Társadalompolitikánk szellemi alapja az a meggyőződésünk, hogy minden embert kivétel nélkül megilletnek a természetes emberi jogok, amelyeknek állampolgári jogokká való átalakítására kell törekedniük. A demokráciát úgy is fel lehet fogni, mint olyan közösségi rendszert, amelyben az emberi jogok állampolgári jogokká alakulnak át. Társadalompolitikánk gazdasági alapja a munkának a tervszerű gazdálkodás eredményeként egyre növekvő produktivitása és ennek a teljesítmények szerint való szétosztása. Társadalompolitikánk szervezeti alapja a maga természetes hatáskörében erős állam és a tagozott társadalom öntevékenysége, az egymás munkáját kiegészítő önkormányzatok keretében.

Politikai igényünk – mint már mondtuk – a közületi önkormányzatok demokratikus kiépítése és működése. Ez azonban még nem elégséges a társadalom egyensúlyát biztosító kulturális, gazdasági és szociális demokráciához. Ez csak akkor fejlődhet ki, ha a művelődési foglalkozások és a gazdasági szakmák egészséges társadalmi öntevékenységgel bontják ki értékeiket, és a magyar dolgozók milliói az erős önkormányzatok szakmai szervezetei útján

érvényesíthetik társadalmi akaratukat és jogos csoportérdekeiket. Ezért a köz-társaság politikai alkotmánya mellett minél előbb meg kell teremteni a gazdasági demokrácia jogrendszerét, Magyarország társadalmi alkotmányát! Ebbe kell beleágyazni a szakszervezetek jogállását, a többségi és kisebbségi csoportok választását és jogát, az üzemi alkotmányosságot, a szakszervezkedés és az üzemi demokrácia kapcsolódásának rendezését, az autonóm munkajog közjogi alapjait, a közjával összeegyeztethető gazdasági küzdelem sztrájkjogát, a termelésben felmerült viták megelőzésének és elintézésének, valamint az ütköző érdekek egyeztetésének jogi rendjét, továbbá a szolgálati viszonyból származó egyéni és kollektív jogvitákban illetékes bíraskodást.

Mezőgazdasági érdekképviselő!

Különös nyomatékka kell kiemelnünk azt a követelésünket, hogy a mezőgazdasági érdekképviselők minél előbb megalakítsanak, mégpedig a szabadság és a többi szakszervezetekkel való teljes egyenjogúság alapján.

Népbiztosítás!

A kötelező általános népbiztosítás keretében kell megoldanunk a betegség, a baleset, a rokkantság, a munkanélküliség és az öregség esetére szóló biztonságot. A társadalombiztosítási reform keretében kívánjuk a tisztviselők és a magánalkalmazottak szociális és betegségi biztosításának szolgáltatásai között a köztisztviselőkre jelenleg súlyosan hátrányos különbség megszüntetését. Az általános népbiztosítás keretében az önálló iparosok és kereskedők kötelező biztosítását olyan formában kell megvalósítani, amelyek a szakmák sajátos viszonyaival és az iparosok jogos emberi és gazdasági érdekeivel számol. Az eltömegesítő eljárások kiküszöbölése érdekében az általánosan kötelező népbiztosításban kívánjuk a kezelőorvosnak, a szakorvosnak, a szakvizsgálat laboratóriumának, a gyógyszerértárnak szabad megválasztását a szolgáltatásra jogosultak részéről.

Nyugdíjasok, hadirokkantak és hadigondozottak

A nyugdíjkérdés méltányos rendezése törvényhozási feladat s demokráciánk erkölcsi kötelessége is. Egy társadalom gondolkozásának emberségességét pontosan le lehet mérni azon a magatartáson, amelyet azokkal a tagjaival szemben tanúsít, akik már semmi vagy csak kevés gyakorlati hasznót hajtanak neki. Ne utánozzuk az elmúlt rendszerek kannibalizmusát, melyet mind meg-szenvedtünk, akik a szellemi vagy fizikai munkás proletáriátus terhére nyög-tük. Legyünk méltányosak különösen azokkal az öregekkel szemben, akik már dolgozni nem tudnak vagy foglalkoztatásra képtelenek. A humanitás, az emberiség az öregek és rokkantak tiszteletével kezdődik.

A hadirokkantak és hadigondozottak jogos panaszait orvosolni kell. Az ún. cenzusnak méltányos reformja régi és jogos igény. A hadirokkantak legalább annyi járadékot kapjanak, mint amekkorát életkorukban az az ipari szakmun-kás kapna, aki gyári baleset következtében veszítette el egészében vagy rész-ben munkaképességét.

A sokgyermekes családokért

Az általános népbiztosítás keretében azt az elvet kívánjuk érvényesíteni, hogy a gyermek legszükségesebb ellátásával járó kötelezettségek felét a biztosí-tottak közössége, tehát a kereső állampolgárok egész társadalma vállalja. Így a gyermektelenek és egykéses arányosan hozzájárulnának a többgyermekes családok nagyobb életterhének viseléséhez. Az ilyen megoldásban valóban a magyar összetartozandóság, a gyakorlati hazaszeretet jutnak kifejezésre.

A közegészségügy terén a megfelelő kórházi hálózat és a megfelelő állami gyermekvédelem kiépítésének gazdasági lehetőségeinek szabnak határt.

Alkossuk meg Magyarország munkajogi törvénykönyvét!

A munka védelme területén a legsürgősebb feladat Magyarország Munkajogi Törvénykönyvének törvényhozási megvalósítása és gyakorlati végrehajtása. Ennek a korszerű törvénykönyvnek keretében végre valóban szociális érte-lemben oldassék meg a magánalkalmazottak jogviszonyának rendezése, egy emberöltő óta napirenden tartott, de máig megoldatlan feladata a magyar szo-

ciálpolitikának, továbbá az otthon munkavédelme, kiváltképpen a nőket gyöt-rő munkauzsora megakadályozása és végül a háztartási alkalmazottak munka-védelme, ami napjainkban egy immár 70 éves, elavult, csaknem embertelen törvényen alapul.

A kultúr-demokrácia legsürgősebb feladatai

Kultúr-demokrácia nélkül a politikai demokrácia is futóhomokra épül. Kultúr-politikánk központi problémája olyan mélyreható közoktatási reform, amely a nemzeti közműveltség általános színvonalának emelését, a helyes kiválasztás és a szakműveltség elterjedését célozza. Egyetlen magyar tehetségnek sem szabad paragon maradnia. Őstehetségek kultusza helyett minden tehetség kapjon módot a rendszeres kiművelődésre. Ezért a népfőiskolák és népi kollé-giumok intézményét tökéletesíteni és fejleszteni kell. Nem fér össze az ember tökéletesedésének szolgálatában álló keresztény állameszmével, hogy tehet-séges emberek egész életének sorsa már 12 éves korukban szüleiknek anyagi lehetőségén dőljön el. Azoknak a felnőtt földműveseknek és munkásoknak, akikben tehetség és tanulási készség van, meg kell adni a módot, hogy az ál-talános művelődés és a szakműveltség terén pótolhassák azt, amit gyermek és ifjúkorukban mostoha anyagi viszonyaik miatt elmulasztottak. Azt kíván-juk, hogy a tehetséges és tanulni kész földműveseknek is megadassék a mód e hiány kipótlására, mégpedig a város lakó s így az iskolázás lehetőségéhez könnyebben hozzáférő ipari munkásokkal egyenlő lehetőségek biztosítása mellett.

Az új magyar művelődésbe hiánytalanul bele kell építenünk nemzeti és ke-resztény műveltségünk teljes hagyománykincsét. A magyarságtudomány ki-építésére megfelelő szervezet kell teremteni.

Fontos követelmény a tanítók és tanárok fizetésének és előlépésének a többi köztisztviselőkkel való egyenlősítése. A tanár- és tanítókérdés igazságos ren-dezése minden demokráciának döntő problémája. Mert a népnevelés sorsa a tanárok és tanítók kezébe van letéve; önmaga sikeres elkormányzására pedig csak művelt és erkölcsös nép képes.

A magyar nyelv jobblétéért!

Nagy vonalakban ez az a program, amelynek képviselőjére vállalkozunk, és amelynek helyeslésétől az ország választópolgáraitól képviselői megbízatást kérünk. Politikai szemléletünk gyújtópontjában a magyar ember áll, akit Isten szabadnak, jogilag egyenlőnek teremtett, és a tökéletesedés nemes igényével ruházott fel. Minden politikai program, minden kormányforma és minden szo-ciális és demokratikus rendszer pontosan annyit ér, amennyire a szabad embe-ri személyek földi tökéletesedését elő tudja mozdítani. Számunkra a közélet a felebaráti szeretet gyakorlásának tágabb területe. Szeretetből az ember és a magyar nép iránt fogunk programunk megvalósítására törekedni. Sem fenye-getés, sem pénz, sem népszerűség, sem egyéb csábítás nem fog e programtól eltántorítani bennünket. Azt nem ígérhetjük, hogy paradicsommá varázsoljuk a megsebzett magyar föld színét, sőt tudjuk, hogy sokáig fogjuk még járni a gond és a baj fáradtságosabb útját, de bizonyos hogy minden lépésünkkel haza-felé tartunk, ha az egész magyar nép visszatálál ahhoz a fundamentumhoz, ame-lyet az első szent király vetett országunknak, a keresztény állameszméhez...

Hódolat Giesswein Sándor emlékének

A Néppárt nem véletlenül bont zászlót éppen Győr városában. A modern szociális és demokratikus keresztény állameszmét innét indította el útjára a századforduló idején egy nagyszerű pap, az evangéliumi szocializmus első magyar gyakorlati hírnöke, a békeeszme világhírű magyar szószólója, az első keresztény munkásegylet megalapítója, a szociális és demokratikus keresztény politikának tragikus hőse: a mi nagy előfutárunk, Giesswein Sán-dor. A modern szociális és demokratikus keresztény politika tiszta forrása, amelyből mi meríteni akarunk, Magyarországon először Győrben fakadt fel. Méltó és igazságos tehát, hogy itt bontsuk ki újra a zászlót, ahol azt az első igehirdető felemelte, ezzel is hódolván a modern keresztény demokrácia és az evangéliumi szocializmus korán érkezett és későn igazolt nagy magyar kezde-ményezőjének szelleme előtt...

Dr. Barankovics István: *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Nép-párt?*

Budapest, 1947. 3–31.

Forrás: Izsák (1994: 261–274).

11.

A férfi tanítórendek főnökeinek felirata az MKPK-hoz és ennek fogadtatása

11/1. A férfi tanítórendek főnökeinek felirata az MKPK-hoz

A rendfőnökök jún. 2-i értekezletének határozatából kifolyólag a következő felirattal fordul Öminenciájához és a nm. püspöki karhoz:

*Főmagasságú és Főtisztelendő Bíboros Hercegprímás Úr!
Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspöki Kar!*

Az államosítási törvény megjelenése új helyzetet teremtett a kat. iskolák kérdésében. A kérdés eldőlt, egyoldalúan és a teljes jogfosztás értelmében. Most a mi feladatunk, mint a bíboros hercegprímás úr Öminenciája június 20-i körlevelében írja, minden rendelkezésünkre álló törvényes eszköz igénybevételevel megkísérelni jogaink visszaszerzését, illetőleg *a megmenthetők megmentését*. (Kiemelés tőlünk, a szerzők.)

Erre e pillanatban két út látszik járhatónak. Az egyik, hogy valóra váltás, és pedig minél szélesebb terjedelemben, az az ígélet, amelyet a kormány számtalanszor kifejezett és a protestáns felekezetekkel szemben immár tényként emleget: iskoláinknak az államosítás alól való *mentesítése*. A másik, hogy a törvény *végrehajtási utasítása* (kiemelés az eredetiben, a szerzők.) *katolikus intézményeinkre nézve minél kedvezőbb értelmezéseket és eljárásokat adjon*. (Kiemelés tőlünk, a szerzők.) Mindkettő szükségessé és – legalább az elsőre nézve – a nm. püspöki karnak velünk közölt döntése lehetővé teszi, hogy jogainkhoz való megalkuvástalan ragaszkodás mellett mi is hallassuk az illetékesek előtt szavunkat. Erre alkalmat kínál a vallás- és közoktatásügyi miniszternek minapi kitérésünk dacára megismételt kezdeményezése, aki közölte a férfi tanítórendek főnökeivel, hogy amennyiben biztosítékot kapna, hogy nem utasítják vissza, újra meghívna őket nem hivatalos jellegű, bizalmas eszmecserére, amely őket semmire sem köteleznék, hanem csak arra szorítkoznák, hogy közölje velük elgondolásait.

Jól látjuk ennek a meghívásnak a veszélyeit, elfogadásának és visszautasításának is roppant felelősségét, azért a kérdést fiúi tisztelettel a bíboros herceg-

prímás úr és a nagym. püspöki kar bölcsessége elé terjesztjük. Az alábbiakban kifejtjük álláspontunkat, de magatartásunk közös elhatározással hozott első elve a kat. egység feltétlen megőrzése lévén, kijelentjük, hogy állásfoglalásunkat eleve alávetjük a nagym. püspöki kar döntésének.

A magunk részéről úgy gondoljuk, hogy a miniszteri meghívásnak kívánatos volna eleget tenni, mert előreláthatólag ez az utolsó lehetőség arra, hogy az érintkezést *a hatalom kezdeményezésére* (kiemelés az eredetiben, a szerzők) vehessük fel. Alig remélhető ugyanis, hogy egy második visszautasítás után, amelyet kétségtelenül sértőnek kell éreznie, a miniszter harmadszor is kezdeményező lépést tegyen felénk.

Márpedig azt gondoljuk, hogy azt az értéket, amelyet főleg nagyszámú iskoláink, illetőleg diákokthonaink megmaradása jelentene a kat. ügy számára, lelkiismeretünk szerint nincs jogunk visszautasítani. Hivatásunkból folyó elemi kötelességünknek érezzük, hogy a szerzetes nevelőknek mindaddig nem szabad elhagyni az ifjúságot, amíg a vele maradásnak erkölcsi lehetősége megvan, annál is inkább, mert a mai helyzet ismeretében biztosra vehető, hogy ha az iskolát egészen elveszítjük, előbb-utóbb az egész vagy majdnem az egész ifjúságot is elveszítjük. Jól érzik ezt a kat. szülők, akik – az ifjúsággal együtt – kétségbeesetten remélik, hogy a régi kat. nevelők valamiképpen mégiscsak tovább fogják tanítani ifjúságunkat.

Emellett a legfőbb szempont mellett másodrangúnak látszanak előttünk azok az egyébként számunkra mérhetetlenül jelentős veszélyek, amelyeket az iskolákból való teljes kivonulás külsőleg és belsőleg, lelki és anyagi téren egyaránt szerzetesrendjeinkre zúdítana.

Ha a nagym. püspöki kar álláspontunkat magáévá tenné, akkor tárgyalásunkban a következő elvekhez tartanók magunkat:

1. Semmi jogot fel nem adunk, követeljük valamennyi *nevelőintézményünk*nek meghagyását, nem tévén különbséget szerzet és szerzet, férfi rend és női rend, szerzetesi és világi-papi, papi és világi kat. nevelő intézmények között.
2. Amennyiben a meghozott törvény bevezetett tények elé állítván bennünket, ez lehetetlen lenne, nem vagyunk kaphatóak sem alkudozásra, sem kérésre. Ha azonban a kormány nyilvánosan sokszor megismételt ígérete szerint meg akar hagyni *komoly mennyiségű* nevelőintézetet, ezt hajlandók vagyunk elfogadni a következő feltételek mellett: (kiemelés az eredetiben *a szerzők*)
 - a. ha sértetlenül megóvhatjuk a szerzetesi közösséget;
 - b. ha biztosítékot kapunk arra, hogy a tanításban (az órákon, tankönyvekben) és a nevelésben (iskolai egyesületekben) a *kat. szellem* háborítatlanul fenntartható, s végül

- c. ha az Egyházunk, papjaink és iskoláink elleni rágalmazó és mocskoló szóbeli és írásbeli hadjárat (kiemelés az eredetiben, a szerzők) ténylegesen megszűnik.
3. Ha – mint szállongó hírekből halljuk – az ún. mentességet abban a formában terjesztenék elénk, hogy kisebb számú intézményünknek mai joghelyzetükben való teljes meghagyása helyett valamennyi vagy túlnyomó számú iskolánkat az 1934 előtti jogállapotba állítanák vissza, azt is elfogadnók, ugyancsak a fenti három feltétel mellett, és ezt a megoldást előnyösebbnek látnók kisszámú intézmény teljes mentesítésénél.

Végül legyen szabad újra hangsúlyoznunk: valamennyiünknek ezt a közös állásfoglalását a nagym. püspöki kar jóváhagyásától tesszük függővé, és ennek döntésében eleve megnyugszunk.

A bíboros hercegprímás úr Őeminenciájának megszentelt bíborát csókolva, a nagym. püspöki karnak mély tiszteletünket kifejezve, maradunk fiúi hódolattal.

Budapest, 1948. június 23.

Dr. Sárközy Pál s. k., Simonffy Jenő s. k., Endrédy Vendel s. k., Dr. Vidákovics Aladár s. k., Dr. Burka P. Kelemen s. k., Sík Sándor s. k., Édám László s. k., P. Reisz Elemér s. k.

Forrás: Beke (1996: 379–381).

11/2. Kivonat a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1948. június 24-i rendkívüli értekezletének jegyzőkönyvéből

Az egri érsek megkérdezi a főapáthelyettest, hogy általános volt-e ez a [fent ismertetett] határozat?

A főapáthelyettes igennel válaszol. A jún. 16-i rendfőnöki értekezlet határozatait az Ordináriusok megkapták.

Az államosítási törvény utasításában benne van, hogy a már nyugdíjasok, illetve a 40 éves szolgálat után kapjanak a szerzetes tanárok nyugdíjat.

Az egri érsek: Ha gondolkodik az ember, a következő meggondolandó pontokra jutott:

- A szerzetesek pasztorációban, az apácáknak pedig hitoktatónői alkalmazásával *kiürítjük a rendházainkat*.
- Nem tudni, hogy megengedik-e az apácák hitoktatói tevékenységét.
- Csak azokat kellene alkalmazni, akik anélkül alkalmazhatók, hogy megszűnnék a zárdájuk. Ha a zárdát szolgálati lakásnak vennék, akkor az apácáink az utcára kerülnének.
- Híveink áldozatkészségét szervezeten vesszük igénybe (nem egyeseket, egyeseket családoknál helyeznénk el). Gyűjtéseket fogunk rendezni a templomokban.
- A rendfőnökök kérdésére szóba álljunk-e a VKM-mel. Azt hiszi igen, ha vissza akarjuk szerezni, helyesebben *megtartani, amit lehet* (kiemelés tőlünk, a szerzők). Egy áthidaló indítványt tesz: (A kormányt is köti valamennyire ez iránya.) *Négy esztendőre* (kiemelés az eredetiben, a szerzők) kérjük meghagyni a szerzetes és kat. iskoláinkat, ezzel ők is maguk felé valamennyire szépíthetik a dolgot.

A bíboros hercegprímás így szól: Ellene vagyok a kivételezés kegye igénybevételének.

Körleveleink hangsúlyozták és hívó népünk jól emlékezetében tartja: az állami tankönyvek hallgatnak Istenről, lélekről. Az állami iskolákkal kapcsolatos kollégiumokban már eluralkott az istentelenség.

A katolikus iskolázás egész vonalához ragaszkodunk. Nem morzsák kellenek. Az Egyház iskolajoga oszthatatlan.

Nemcsak a katolikus, de az állami tanítók, szülők, papok börtönig történő áldozatokat hoztak ezekért az elvekért. 10 000 aláíró, 100 000 tüntető egy helyen. Utolsó lehelletig menő küzdelem, amelyet fegyverrel, erőszakkal nyomtak el.

Dicsértük a hősokeket. És most a teljes jogtiprás után tárgyalás. Hogy veszi ezt az egyszerű nép, amelynek a katolikus iskola oly fontos, mint a városiaknak.

Kiközösítést mondtunk ki; a kiközösítettek fejével most egy asztalhoz ülés.

A szerzetesek iskoláit is ócsárolták (demokráciaellenesség, reakció, az egyszerűek kizárása, a bejutók megszarolása).

Meddig maradhatnak ott?

Roszsabb lesz két-három részletben kivonulni.

Félő, hogy a társadalom kielégül a kivételezésben, és további harcra nem lesz ereje.

Tehát elvi okokból ellene van, de a következő feltételekkel nem ellenezné – excommunicatusról lévén szó – a rendfőnökök belépése helyett hivatalnokok elmenetelét, az írásbeli átvételt ezekkel a feltételekkel:

1. Kívülük senki már a minisztériumnak feléje sem megy.
2. Az igazgatókra, tanárookra vonatkozó határozat (visszamondás) az egész vonalon végrehajtandó.
3. Eme helyzet megszüntetésére junctimba nem hozható a mentesítés.
4. A többi iskoláról lemondás nélkül.
5. Az Egyház eddigi rendelkezése a mentesített iskolákban (Úttörő, istentelen nevelés, vallásellenes tankönyv) nem lehetséges.
6. Komoly mennyiségű iskola.
7. A szóbeli, írásbeli mocskoló hadjárat megszűnése.
8. Garanciák.
9. Püspöki kar dönt ezek, valamint az általános elvi szempontok figyelembevételével.

Az egri érsek folytatja: nem is kérjük, hanem a VK Miniszter felajánlja, az ő oldalukról legyen az a proposíció egyelőre – négy évig hagyják meg. Ha az 1934 év előtti status quo ante alapján kapnánk is meg, akkor szükséges lenne, hogy vitás esetekben egy bizottság legyen, amely dönt.

A püspöki kar álláspontja lenne: ha ti hoztok valamit, nem vagyunk ellene. Elvben mi ne nyúljunk bele, csak ne utasítsuk vissza a lehetőségeket.

Öeminenciája:

1. Elvben határozzunk, belemenjünk-e. Inkább egy bürokrata ember (Kürti) menne el és az elhozná a minisztertől, de írásban micsoda gesztust tesz a kat egyház felé.
2. Semmi esetre se jelent az iskoláinkról való lemondást.
3. A tanügyi főig. az 1934 status quo ante alapján is megmaradna.
4. A tankönyvek és szellem dolgában maradjon meg az eddigi. (Pl. a csilaghegyi apácákat kötelezte, hogy az Úttörővel foglalkozzék.)

Az egri érsek kiegészítő indítványt tesz: Ne egyedül menjen *Kürti*, ne tegyük egy kártyára a dolgot, ne menjen rendfőnök. Bizzuk a rendfőnökökre, kit küldenek ki a tárgyalásra.

Utána határozzunk majd, amikor a miniszter szájába adják, amit mi akarunk.

Határozat: A püspöki kar nem ragaszkodik Kürti Menyhért kiküldéséhez.

A győri püspök: menjenek többen tárgyalni.

Az egri érsek: Jobb, ha többen, hogy többen mondják ugyanazt.

Öeminenciája: Utólag nagyon örül annak, hogy az előzetesre csak kettő, nem négy ment el a püspöki karból.

Az egri érsek: A kiküldöttek a miniszterrel először csak fel veszik az érintkezést, azután a VKM szakembereivel tárgyaljanak.

Máris van egy bizalmas rendelet, mely szerint az iskolával nem kapcsolatos nevelőintézeteket visszaadják. Legyen erre valakink, aki tárgyal.

Tehát határozat:

Nem zárkózik el a püspöki kar, a tanügyi bürokraták elmenetelében egységes a püspöki kar. De *akkor, ha* megtárgyalták a dolgokat, semmiféle döntés nem lehet, csak itt, a püspöki kar előtt.”

Forrás: Beke (1996: 381–383).

12.

Emlékeztető a Demokrata Néppárt működéséről 1947. augusztus 1-től 1948. július 15-ig

A. Előzmények.

1947.-i országgyűlési választáson induló ellenzéki pártok közül a közhangulat azért kedvezett elsősorban a Demokrata Néppártnak, mert a többi induló ellenzéki párt közül komolyan ellenzékinak Balogh páter pártját senki nem tartotta, Pfeiffer Zoltán úton-útfélen hangoztatta, hogy ő Sulyok jogutódja s így pártjának feloszlata már elővetette árnyékát, a Keresztény Női Tábor nevénél fogva és partikuláris szervezetségénél eleve másodrendű szerepre korlátozta önmagát, másodsorban az összes többi ellenzéki pártnak ajánlásra volt szüksége, a Demokrata Néppártnak viszont mint 1945-ben már elismert pártnak nem. Ezeknek a körülményeknek s ezen felül annak a hiedelemnek, hogy a párt mögött Esztergom áll, végül az ország erősen ellenzéki hangulatának köszönhető a párt átütő sikere.

B. Hévízszentandrás értekezlet.

A választás után a Demokrata Néppárt a Parlamentbe bekerült hatvan képviselőjét Hévízszentandrás értekezletre hívta össze, ahol több előadás hangzott el, hogy a párt heterogén elemeit egy platformra hozza a világnézeti és aktuális politikai kérdésekben. Eckhardt Sándor a keresztény világnézet érvényesüléséről a gyakorlati politikában tartott előadást, ahol különösen a magántulajdon kérdését érintette, Mihelics Vid külpolitikai helyzetképet adott, Barankovics István a belpolitikai helyzetről és a párt megalakulásának körülményeiről tartott előadást. Az ekkor felmerült problémákat és ellentéteket az egyes kérdés-komplexumok szerint az alábbiakban csoportosítanám:

- a) Külpolitikai kérdések. A pártvezetőség álláspontja szerint a párt fokozottabb mértékben kell orientációja tekintetében figyelembe vegye az orosz határból eredő azon reálpolitikai tényt, hogy egy 200 milliós nép közelében csak baráti politikát lehet folytatni, vegyen a párt példát a csehektől, ahol az ország lakosságának tekintélyes része a tiszta választáson a kom-

munista pártra adta le szavazatát, a cseh példa is igazolja, hogy jól megfér a kommunista és polgári elem egymás mellett, csalfa reményekkel ne legyünk eltelve az angolszászok iránt, mert Jaltában és Potsdamban ők is hozzájárultak ahhoz, hogy itt orosz megszállás legyen, tehát hogy orosz érdekszférába kerüljünk; mi lényegtelen pont vagyunk itt Közép-Európában, már csak ezért sem számíthatunk rövidebb változásra, mert hisz miértünk az angolszászok Jaltát és Potsdamot nem fogják felrúgni, ezért ami külpolitikailag ma történik, az hosszúlejáratú, s ezért nem szabad semmiben provokálni az orosz.

Mondani sem kell, hogy a párt értelmiségi képviselőinek nagy része legelősebben ellene mondott ennek a külpolitikai helyzetfestésnek.

- b) Belpolitikában a pártvezetőség a külpolitikai helyzet konzekvenciáit kívánja levonni, szimbiózisban élünk a kommunizmussal, tehát nem anti-kommunisták vagyunk, csak nem kommunisták vagyunk, közös utat kell mindenben keresnünk a kommunista párttal, azt, ami a kereszténységben és a kommunizmusban közös, s ha egyszer alkalom is lenne arra, hogy a párt uralomra, kormányra juthatna, akkor is az orosz közelség miatt feltétlenül a Kommunista Párttal kell koalícióra lépni.

A belpolitikai helyzetkép épp oly heves visszatetszést keltett, mint a külpolitikai.

- c) A magántulajdon kérdéséről szóló előadásokban a pártvezetőség különösképp kihangsúlyozta a magántulajdon fogalmánál, hogy az voltaképp csak egy időleges használati jog a természetjog szerint, hangsúlyozta, hogy a közjó érdekében ez a használati jog korlátozható s ezért a párt az államosításnak nemcsak hogy nem ellensége, hanem bizonyos vonatkozásokban híve, a párt tagjai többségének követelésére sem volt azonban képes és hajlandó a pártvezetőség meghatározni azt a maximumot, ameddig a használati jog korlátozása terjedhet. Így ebben a kérdésben is a végeredmény abszolút disszonancia volt.

- d) A Hercegrímás Úr személyével kapcsolatban ugyan a legnagyobb tisztelettel emlékezett meg a pártvezetőség, azonban minden egyes előadásban kitértek arra, hogy ő merev álláspontot foglal el ezzel veszélyezteti az Egyház és Állam közti jó viszonyt, de szerencsére – a pártvezetőség szerint – vannak azért a püspöki karnak demokratikusabb érzésű tagjai is, akik belátják a kompromisszum szükségességét, de hát a Hercegrímás Úr világéletében merev ember volt, de soha nem volt politikus. A pártvezetőség Rómába Őszentségéhez megalakulás alkalmával üdvözlő feliratot kíván küldeni s a párt egyik képviselőjének arra a kérdésére, hogy ugye ez az üdvözlés Esztergomon keresztül fog kimenni Rómába, Baran-

kovics István száján a következő kijelentés futott ki: „Isten őrizz, még kontrakarirozná.” Szó volt ugyanekkor arról is, hogy a püspöki kar miért nem látta el placetjével a pártot, itt megint a Hercegprímás Úr volt olyan-ként feltüntetve, mint aki az oka annak, hogy megegyezés nem jöhetett létre, Barankovics István szerint négy feltételt szabott Öminenciája a párt felé, ezek közül hármat hajlandó volt a pártvezetőség teljesíteni, a negyedik Barankovics István szerint az lett volna, hogy a párt teljesen a püspöki kar utasítása alapján dolgozzék. Természetesen a dolgok ilyen beállítása a párt képviselőit megdöbbenetette a pártvezetőség ezt a lélektani pillanatot igyekezett is kihasználni Esztergommal szemben.

e) Jánosi és Kerkai páterekkel kapcsolatban is történt pár kijelentés. Barankovics István előadásában a párt felé fordulva felhívta a párt képviselőit, hogy tegyen meg a párt mindent és legyen ebben a segítségére, hogy kellőképp hálások lehessenek annak, akinek az egész pártkeretet s a párt győzelmét köszönhetik. Mindenki azt hitte ekkor, hogy a Hercegprímás Úrról van szó, amikor legnagyobb meglepetésre kijelentette Barankovics István, hogy ez a személy Jánosi páter. Őt azonban ugyanaz a me-rev személy, aki a párt indulásánál is akadályt gördített, Nagypapokra száműzette, most azonban megürül az egyik filozófiai katedra Budapesten (Kornis Gyuláé) az egyik esélyes jelölt erre Jánosi páter, s ha ő megkaphatná a katedrát, akkor az ő budapesti tartózkodása ellen már nem lehetne gátat emelni senkinek. Kerkai páterről annyi szó esett, hogy az ő nagyszerű szervező készsége, nagy ismertsége szintén a párt mögött áll és ő Jánosi páterrel együtt teljesen annak a kompromisszumos elgondolásnak a híve, amelyet a pártvezetőség is kíván követni.

f) A párt belső frakciói már a hévízszentandrasi értekezleten bizonyos vonatkozásban kialakultak. Az egyik oldalon állt Barankovics István szűkebb vezérkarával, Eckhardt Sándorral, Mihelics Béla Viddel, Rónay Györggyel, mellettük álltak még a KALOT-isták: Farkas György, Babóthi (sic!) Ferenc, Keresztes Sándor, Ugrin József, Pete Ferenc (sic!), Szabados Pál, Papp Béla, Pörnczy József, Bodnár János, Mézes Miklós stb. Velük szemben állt a párt u.n. jobb szárnya: Matheovics (sic!) Ferenc, Zoltán Pál, Pócza Lajos, Barkóczy József, Kovács László, Keleti Péter István, Belső Gyula, Kolbert János, dr. Tóth László, Iszak Kálmán, Vörös Lajos, Kovács József, Domonkos János. A párt harmadik része egy bizonyos örökké kritizáló csoportból áll, akik azonban szavazásnál végül is mindig Barankovics mellé álltak, ilyenek: Farkas Dénes, Berkes János, Mészáros Ödön, Pécsi József, Varga László, Rónaszéki Lajos, Buzássy (sic!) Sándor, Csépe Jenő stb. Érdekes, hogy a párt igazgatója Eszterhás

György szintén mindig a párt legszélső ellenzékéhez tartozott, szavazásnál is mindig azzal tartott, ennek ellenére feltétlenül híve a néppárti vonalnak, úgy hogy személyével kapcsolatban (Kerkai páter legszűkebb köréhez tartozik) az a vélemény alakult ki, hogy ő van hivatva a párton belüli elégedetlenséget saját személyéhez vonzani, így ő a párt vezetősége által kijelölt hivatalos jobb szárny vezére, hivatott lenne a jelenlegi bal szárny bukása esetén a keretet s vele a pártot átmenteni. A képviselők negyedik csoportja alapjában véve szintelen emberekből áll, földműves, néptanító, kistisztviselő gárda, akik nagy tömegükben többnyire fejbőlintójánosként vallották azt, amit Barankovics István mondott. Így szavazások esetén a párt vezetősége a Kalot-isták (sic!) és a szintelen tömeg támogatásával mintegy 5-10 szavazattöbbséggel mindig többségben volt.

C. A bankok államosítása

kérdésnél történt az első komoly törés a párton belül. A párt képviselői a törvényjavaslat parlamenti tárgyalását megelőző napon délután pártértekezleten határozatilag kimondották hosszas vita után, hogy a párt nem szavazza meg a javaslatot. És pedig nem azért nem szavazza meg, mintha ez világnézetileg feltétlen káros volna, hanem azért, mert nem kíván segédkezet nyújtani semmi-ben a marxista frontnak. Itt viszont nyilván arról van szó, hogy a Kommunista Párt oda is be akarja dugni a kezét, ahova eddig nem ért el. Mihelics Vid az értekezleten ismertette másnap a parlamentben elmondandó beszédét. Ebben több olyan kitétel is volt, amely támadási felületet adhatott volna a keresztény gondolatnak, így a párt határozatilag töröltetett a beszédből pár mondatot. Mihelics már ekkor beszédje végén azt a javaslatot tette, hogy a párt fogadja el a javaslatot, mert roppant kényes megindokolni és nehéz, hogy lényegében miért is ellenezzük ezt, ha világnézetünkkel nem feltétlen ellenkezik. Végül is a párt oly megoldásba egyezett bele, hogy az el nem fogadás indoka egyrészt az, hogy a kis részvényesek kártalanításáról nincs benne szó, másrészt mert aggódik attól, hogy pártalapon történő személycserék fognak az államosított bankoknál és érdekkörükbe tartozó vállalatoknál bekövetkezni. Másnap a parlamenti vitánál legnagyobb megdöbbenésére a pártnak Mihelics a kifogásolt mondatokat a beszédjéből nem hagyta ki, hajlandónak mutatkozott elfogadni a párt nevében a javaslatot, ha garanciát kapnánk a kártalanítás és pártosítás kérdésében, majd amikor a párt képviselői Mihelics beszédje után az ülésteremből kimentek, Mihelics Videt ott találták a folyosón Mód Aladár kom-

munista szónokkal, Mihelics félig háttal állva a kilépő képviselőknek, egész hangosan a következőket mondta a kommunista képviselőnek: „Bevallom, még így is nehezen tudtam elmondani beszédemet, a párt képviselői tiltakoztak ellene”. Ugyanakkor délelőtt kiderült az is Mód Aladár beszédéből, hogy a párt bizottsági tagjai a törvényjavaslatot a bizottsági ülésben elfogadták, tehát egész képviselői értekezlet voltaképp a pártvezetőség által megrendezett cirkusz volt.

Amikor az általános vitánál szavazásra került a sor a párt képviselői az előző napi határozathoz ragaszkodva nemmel kívántak szavazni, akkor Barankovics István pár kalotistát (Farkas György, Babóti [sic!], Pete, Ugrin) hátra küldött a képviselőkhez, hogy nem lehetünk inkonzekvensek, kívánságainkra az előadó „ígéretet” tett, így tehát most már meg kell szavaznunk a javaslatot, akinek pedig ez nem tetszik, az menjen ki a folyosóra. A megzavarodott képviselők közül erre mintegy 45-en kimentek a folyosóra, a szavazásnál kb. 15-en maradtak bent, ebből Barankovicsal együtt tizenketten igennel szavaztak, hárman azonban az eredeti párthatározatnak megfelelően nemet kiáltottak. (Zoltán, Kolbert, Matheovics [sic!].)

A parlamenti szavazás után, amikor pártértekezletet hívtak össze a párt képviselői, hogy felelősségre vonják a vezetőséget, hogy mit csinált, Barankovics kijelentette, hogy ők úgy értelmezték a párthatározatot, hogy meg lehet szavazni a törvényt, ha garanciákat kapunk, másrészt azonban megnyugtatta a pártot, hogy másnap a részletes vitánál a kártalanítás kérdésében erőteljesen ki fogunk állni, ott módosítható indítványt is nyújtott be Mihelics Vid.

A részletes vitánál, amikor a kártalanítást tárgyaló szakaszhoz került a vita, az elnök deklarálta, hogy Mihelics Vid módosító indítványát visszavonta és így a szakaszt egyhangúlag elfogadottnak nyilvánítja. A pártvezetőség, amikor emiatt ismét felelősségre vonták, azt a választ adta, hogy a módosításban stílári hiba volt, azért azt vissza kellett vonni, helyette Keresztes Sándor képviselőtársunk nyújtott be újabb módosítást, ez azonban már adminisztratív okokból nem kerülhetett idejében az elnökhöz.

A pártvezetőségnek ezen eljárásán, mint amely keresztény párt vezetőségéhez abszolút méltatlan és nem egyenes, a párt túlnyomó többsége fel volt háborodva.

D. Klikk rendszer

vezette sajnos a párt ügyeit. Mindig csak utóbb tudtuk meg, hogy Barankovics hol Rákossal, hol Dinnyéssel tárgyalt, de hogy miért, milyen ügyben, milyen eredménnyel járt, erről soha nem tudott a párt. Barankovics István az ügyeket három emberrel szokta megtárgyalni, akik többnyire nála szoktak összejönni, ezek: Eckhardt Sándor, Mihelics Béla és Rónay György voltak. Az ekképp megtárgyalt ügyeket azután a Kalot klikkel hajtatta végre, illetve készítette elő a párton belül. Főleg: Farkas György, Babóti (sic!) Ferenc, Keresztes Sándor, Ugrin József, Pete Ferenc, Varga László, Szabados Pál voltak akaratának legfőbb végrehajtói.

Minthogy a párt képviselői nagy részben érezték a felelősséget, ami a keresztény gondolattal és választóinkkal szemben őket terheli, több ízben követelték, hogy alakítsanak politikai bizottságot, amelynek előzetes tanácsa nélkül s vele történt előzetes megbeszélés hiányában Barankovics István senkivel nem tárgyalhat, sem a pártvezetőség egyetlen tagja, semmit nem tehet, semmit nem intézhet, a pártot jogosító, vagy kötelező kijelentéseket nem tehet. Sűrű esetekben a legfőbb ügyintéző szerve: a végrehajtó bizottság helyett, ez a politikai bizottság hívandó össze és ez dönt. A politikai bizottság meg is alakult, azonban Barankovics István soha egyetlen egy ügyben össze nem hívta, egyetlen egy alkalommal véleményét ki nem kérte.

E. Az orosz érdekszféra szerződések,

így a magyar–jugoszláv, –román, –orosz stb. szerződések megszavazása kérdésében robbantak ki a végső ellentétek, és pedig ezek között a legelsőnél, a magyar–jugoszláv egyezményénél.

Barankovics Istvánék álláspontja a következőkben volt összegezhető:

- ez külpolitikai kérdés, tehát befolyásolási körünkön kívül esik.
- Meg kell szavaznunk, s ezt sem fogja felróni nekünk, mert mindenki tudni fogja, hogy kényszer hatása alatt cselekedtünk.
- Jaltában és Potsdamban az angolszászok odaadtak minket az oroszoknak, tehát ez az érdekszféra szerződés voltaképp az ő akaratukkal is történik.
- Minthogy valamennyi nagyhatalom hozzájárult ahhoz, hogy orosz megszállás alá kerüljünk, így hosszúlejárátú dologról van szó, tehát kompromisszumokat kell kötnünk.

- e) Ha a párt nem szavazza meg ezt a javaslatot, akkor kinyírják s akkor a jövőben fontos kérdéseknél, pl. az egyházi iskolák államosításánál (most utólag tűnik csak ki, hogy Barankovicsék már akkor tájékozva voltak, hogy ez a kérdés jönni fog) nem tud majd a párt kiállni.

A párt értelmiségi csoportja legélesebben szembe szállt a pártvezetőségnek azzal a kívánságával, hogy a párt szavazza meg az egyezményt. Hajlandók lettek volna a barátsági, kulturális, gazdasági, meg nem támadási egyezmények aláírására a kölcsönös segélynyújtást azonban leghatározottabban ellenezték, álláspontjuk az alábbiakban összegezhető:

- a) Jalta és Potsdam a háború alatt volt, egy békeállapotban egész más a helyzet,
- b) hosszúléjára nem politizálhatunk, mert akkor elveszett a nemzet is, de elveszett a párt is, mert ne áltassuk magunkat azzal, hogy akármilyen konciliáns politikát is folytatunk a kommunistákkal szemben, ha egyszer menetrendszerűen elő van írva, hogy mikor kell, hogy a pártunk kimúljon, azt úgyis meg fogják halatni, haljunk meg legalább becsületben.
- c) Miután hosszúléjára nem, tehát csak rövidléjára politizálhatunk, ez esetben viszont egy ellenzéki pártnak csak egy feladata lehet, hogy egy nemzetközi tárgyaló asztalhoz érveket tudjunk adni a magyarság kezébe, akkorra, amikor minden közép-európai állam majd azt igyekszik bizonyítani, hogy mennyire állt ellent az orosz-szovjet elnyomásnak.
- d) Ezzel a szerződéssel, illetve egyezménnyel voltaképpen lekötöttük magunkat az egyoldalú orosz orientáció mellett és ismét csatlós állammá váltunk.
- e) Ezzel a lépésünkkel egyben lejárátjuk a keresztény politikai gondolatot, az egyetlent, amelyik POSSZIBILIS még a magyar tömegek előtt.
- f) Ettől eltekintve okoljunk Nyugat-Európán, a tapasztalat azt mutatja, hogy a kompromisszumos embereket, Quisling-eket a végén mindenütt agyonverték.
- g) és végül, sőt talán elsősorban itt becsületkérdésről is van szó, becsületesen és magyarul politizálni akkor is kötelesség, ha az életveszéllyel jár és ha az egyénileg nem is kifizethető stb. Az elrendelt szavazásnál 24:19 arányban Barankovics álláspontja győzött, mert sajnos az utolsó pillanatban az egyik zalai képviselő, Farkas Dénes rávette három zalai képviselőtársát, hogy Barankovicsal szavazzanak, mert ő előző napon olvasott egy könyvet, amelyben az volt, hogy az angolszászok végleg odaadtak minket az oroszoknak, tehát szerinte nem tehetünk mást, minthogy megszavazzuk ezeket az egyezményeket.

Annyit sikerült csupán elérni, hogy a párt szónokot nem állított az első szerződéseknel, kivéve a magyar–orosz egyezményt, ahol a párt legnagyobb meglepetésére Farkas György önként jelentkezett, hogy az egyezmény mellett beszédet mond, nem volt továbbá kötelező a szavazásnál bent lenni, s aki pedig bent volt az is csak egyszerűen tudomásul vehette a szavazást, azonban sem igennel, sem nemmel nem szavazhatott. (Bár a jogászok felvilágosították a pártot, hogy ez nem tudomásulvétel, hanem elfogadás, mert a hallgatás ott, ahol beszélni lehet, beleegyezést jelent.)

Megkísérelte a párt jobb szárnya (sic!) még azt is, hogy próbálja párthatározattá emelni azt a követelést, hogy az egyezmények kérdésében a párt ha már nemmel nem is szavaz, de legalább vesse fel a népszavazás kérdését, mondván, hogyha a magyar nép elfogadja, egy tiszta titkos népszavazáson, úgy a párt is hajlandó ezt megszavazni. Ezt a javaslatot is leszavaztatta azonban a pártvezetőség.

A párt több képviselője ezek után úgy találta, hogy ebben a pártban tovább nincs helye, megegyezett abban, hogy szivárgásszerűen a pártból kilép. Páran még meg akarták várni a bírói áthelyezhetőségi törvényjavaslatot, hogy legalább ott a pártot kemény kiállásra késztessek.

F. A büffében

egy alkalommal a külső terem középső asztalánál több képviselő társaságában ott ült Barankovics István, Erdős Imre újságíróval, a Világosság egyik szerkesztőjével. Az újságíró előtt egy jegyzet-tömbön sűrű feljegyzések voltak, amikor e sorok fogalmazója az asztalhoz leült s előtte a további diskurzus folyt le: Barankovics István épp mondat közben a következőket mondta: „...igen, a demokratikus érzésű papokat az esztergomi főegyházmegyében is mind háttérbe szorítja, de az egész országban mindenütt félretolja azokat, akik egy demokratikusabb álláspontot képviselnek. Pedig vannak itt régi igazi demokrata papok, mint pl. Jánosi és Kerkai jezsuita páterek.” Mire az újságíró a következőt mondta: „Á, a Jánosi? Ő hercegprímásjelölt is volt, innen tehát az averzió a személye iránt?” – Barankovics: „Igen Jánosi is hercegprímásjelölt volt, csak hogy míg ő vitte a Mindszenty ajánlását Rómába, addig az övét senki sem vitte.” – „Köszönöm, nekem ennyi elég is.” – mondta az újságíró s ezzel elbúcsúzva távozott. „Mi volt ez” – kérdezték Barankovicsot az ott lévő képviselők. – „Egy újságíró, – felelte Barankovics – inkább én mondjam el neki a dolgokat, mint máshonnan szedje és téves információ alapján írogasson.”

Érdekes, hogy ezzel az esettel majdnem pontosan egybeesnek a Haladásban megjelent cikkek, amelyek a demokratikus, haladó s a makacs, illetve anti-demokratikus főpapokról szólnak, bár Erdős Imrének a Haladás írói körével való kapcsolata tisztázva nincs.

G) Egyház és Állam

viszonyának kérdésében „Rákosi beszéde után” címmel Barankovics István a Hazánkba vezércikket írt, amelyben Rákosinak előzőleg a kérdésben elhangzott beszédét, mint zseniális államférfíui megnyilvánulást üdvözölte és felhívta a figyelmet arra, hogy itt a kiváló pillanat a megegyezésre, egyezkedjék az Egyház, mert különben mindent elveszít.

A cikk megjelenését követőleg Barankovics István a kormánytól rendelkezésre bocsátott gépkocsin a püspöki kar egy részét bejárta, ahol a cikk szellemében a püspököket a kompromisszumos álláspont helyességéről igyekezett meggyőzni. A katolisták szerint Mindszenty-ellenes püspöki front kialakítása lett volna ennek az utazásnak a célja. Az utazás eredményéről Barankovics nem nyilatkozott, azonban elég letörten érkezett meg.

Az Egyház és Állam kérdésében egyébként Eckhardt Sándor professzor, továbbá Rónay György és Mihelics Vid állandóan cikkeztek, ahol is folyton a francia katolicizmusra s a csehekre hivatkoztak, Rónay György egy alkalommal a Manrézában egy vitán is részt vett, ahol szintén a „merevséggel” szemben a kompromisszum álláspontjára helyezkedett. Mindezek a cikkek és megnyilatkozások a párt képviselőinek előzetes beleegyezése nélkül, utólagos tiltakozásukkal történtek. Mindez azonban nem akadályozta a pártvezetőséget, hogy ezen az úton tovább haladjon.

H. A költségvetési vita

első beszédjében Barankovics az első kilépés és a jobb szárny (sic!) nyomása alatt kemény beszédet mondott, ahol nem is annyira politikai kérdéseket élezt ki, mint inkább az egyes állami feladatokra kért hitelek összegét állította egymással szembe.

Másnap a parlament folyosóján a párt több képviselője egész letörten találta Barankovics Istvánt. Érdeklődésükre azt válaszolta: „Rákosi a telefonhoz hí-

vott és jól leszidott, mert a tegnapi beszédem túl kemény volt.” A képviselők csodálkozására azután hirtelen kezdte ezt visszaszívni s annyit mondott, hogy mindig szokásban volt, hogy ellenzéki vezér érintkezésben legyen a kormánypártok vezetőivel és azokkal megbeszélést folytathasson.

I. A bírói áthelyezhetőség törvényénél

Barankovics, Mihelics, Rónay és Farkas a törvény megszavazását kívánták. Álláspontjuk szerint a bírák szabad áthelyezése és kidobása természetjogilag közömbös, tehát a párt nyugodtan megszavazhatja, legfeljebb az 1949. december 31-ig adott felhatalmazás a kormány részére kissé túl hosszú. Egyébként minden rendszernek joga van a hozott törvényeket olyanokkal végrehajtatni, akiknek személyében megbízik, így ennek a rendszernek ehhez való jogát sem vonhatja a párt kétségbe, de egyébként is valljuk be, bíránk nagyrészt reakcióosok, antidemokratikusak, ezért fogadjuk el a javaslatot, csak pár világnézeti mondatot mondjunk, ezt is adja a párt egy nem jogász kezébe, mert a jogászok túl éles beszédet mondanának.

Ezzel az állásponttal szemben a párt jogászhai, különösképp Matheovits, Pócza, Keleti stb. a legélesebben követelték, hogy a párt határozott nemmel szavazzon, a bírói függetlenség az állampolgári szabadság biztosítója, a szabadság pedig természetjogilag nem közömbös, tehát egy keresztény világnézeti párt ezt a törvényt nem szavazhatja meg. Minthogy továbbá e törvény par excellence jogi kérdésekről szól, ezért ehhez csak jogász szólhat hozzá. Ha a beszédet készítő Matheovits személye a baloldal felé túl kiélezett, úgy adják át a beszédet, amit elkészített másnak, de azt szó szerint olvassák fel egészében. A párt nagy része ez utóbbi álláspontot foglalta el, a parlamentben Matheovits által elkészített beszédet Keleti mondotta el, azonban a pártvezetőség a beszéd egy részét, mint túl éleset, kihagyatta. Érdekes egyébként a pártértekezlet vitájában, amikor a pártvezetőséget azzal támadták, hogy túlságosan megalkuvó politikát folytat, holott pl. a Pápa Öszentsége újévi beszéde a katolikusoktól megalkuvásmentes kemény kiállást követel a politika terén a következőkre tekintet nélkül, erre Mihelics a következőket válaszolta: „Igaz, hogy a Pápa Öszentsége mondta ezt, azonban ő Rómában nem ismeri az itteni helyzetet, ezt a beszédet mindig a körülmények szerint kell magyarázni, itt Magyarországon mindenesetre másként mint Rómában, vegyünk példát Berán prágai érsektől, ő is másképp magyarázta.”

K. A hitvallásos iskolák államosításának kérdésénél

a Néppártból kilépett pártonkívüliek és a Keresztény Női Tábor tagjai kisebbségi véleményt kívántak beterjeszteni a bizottságban, abból a célból, hogy ebben a lényeges kérdésben kinyomtatott (a kisebbségi véleményt ugyanis a házszabályok szerint éppen úgy, mint a törvényjavaslatot kinyomtatják, s ezt minden képviselőnek kezébe adják) ellenvélemény a kezében legyen minden koalíciós képviselőnek is, a kisebbségi vélemény elkészítésénél továbbá figyelemmel voltak arra, hogy az a természetjogra a magyar jogszabályokra és a demokrácia alapelveire is figyelemmel minden kérdésre részletesen kiterjedt legyen. Ekként elkészített véleményünket egyetlen kulturális bizottsági tagjuk adta elő a bizottságban, beterjeszteni azonban nem tudta, mert a házszabályok szerinti második aláírást nem tudta produkálni (t.i. két bizottsági tag aláírása szükséges hozzá), a második aláírást ugyanis a Néppárt valamelyik bizottsági tagjától kívánta megszerezni, Barankovics ugyan átolvasta a kisebbségi véleményt, de azt nem volt hajlandó aláírni, hanem helyett ott a bizottságban ő szövegezett meg egy párt soros kisebbségi véleményt s azt Rónay Györggyel aláíratva benyújtotta.

Ugyancsak a pártonkívüliek és a Keresztény Női Tábor kezdeményezésére névszerinti szavazást elrendelni kívánó ívet kezdtek az ellenzéki képviselők körözni egymás közt (a házszabályok szerint ugyanis 60 képviselő aláírása esetén a névszerinti nyílt szavazást a ház elnöke köteles elrendelni), amikor a pártonkívüliek és a Keresztény Női Tábor tíz aláírásán kívül a Balogh pártból még öten, a Néppártból pedig még kb. tízen aláírták az ívet, Zoltán Pál Barankovicshoz vitte az ívet aláírásra, aki azonban az aláírást megtagadta. Utóbb a Néppártból még további 15 aláírást sikerült szerezni Barankovics tagadó válasza és Eckhardt Sándor azon kijelentés ellenére: „A Néppártból senki nem írja alá az ívet”, ekkor kb. 40 aláírással az ívet ismét Barankovics elé vitték, aki látva, hogy pártjának jó része is aláírta, továbbá mert nem tudta tagadó álláspontját mivel indokolni, szintén aláírta az ívet. Így azután a többi habozó néppárti képviselő aláírásával együtt sikerült 63 aláírást szerezni.

Utóbb a büffében Barankovics és Eckhardt Sándor több pártonkívüli és néppárti képviselővel együtt az asztalnál ebédelt, amikor is Eckhardt Sándor vitázni kezdett vele, hogy miért írták alá az ívet. Eckhardt Sándor végül is ezt mondta Barankovics Istvánnak: „Ez ismét rossz pont lesz a Néppárt számára.” (De hogy kinél, ezt nem mondotta.)

Érdekes, hogy az iskolák államosításánál Barankovicsék több szónokot nem jelentettek be, a közülük feliratkozott Keleti István a pártvezetőség tudta és engedélye nélkül iratkozott fel, ugyanakkor pl. később lényegtelenebb kérdésekben három szónokot is állítottak (indemnitás).

L. A kilépések,

amelyek a Néppártból annak habozó, sőt gyanús magatartása miatt történtek, érdekes, hogy milyen hatással voltak a pártvezetőségre. Elsősorban is, ahol a pártonkívüliek vidéken megfordulnak, utána vagy P. Kerkai, vagy a pártvezetőség valamelyik tagja ott rögtön ismét megjelenik, s ha valaki nekik szegezi a kérdést, hogy a kilépések miért történtek, a következő válaszok valamelyikét adják: „Mentik a bőrüket, mert félnek, hogy a Néppártot kinyírják; a Néppárt konzekvens katolikus politikájától félnek, forrófejűek; megbontották az egységet, pedig ha valami bajuk van belülről kellett volna vitatkozniuk.” (Ugyanakkor elfelejti a pártvezetőség azt, hogy a kilépettek eddig is csak azért maradtak, mert abban reménykedtek, hogy belülről jó irányba lehet terelni a pártot, de a történetek azt bizonyították, hogy Barankovics és klikkje minden ellenkezésre, sőt gyakran a többség akarásával szemben is megvalósította akaratát. Elfelejti továbbá a pártvezetőség azt is, mint amely a Pfeiffer pártnál levonható tanulság volt, hogy a pártból kilépett pártonkívüliek magával az eredeti párttal együtt vesztek el mandátumukat, illetve szűnnek meg képviselők lenni.)

M. A Néppárt jelenlegi taktikája.

A Demokrata Néppárt jelenleg egy átmenet kormányzásban való részvételre spekulál. A párt hivatalos jobbszárnya Eszterhás György lesz hivatva átmeneteni a pártkeretet s a párt balszárnyát. Álláspontjuk szerint egy változás esetén itt nem jöhet azonnal pl. keresztény vonalon egy esztergomi irányzat, hanem csak egy olyan irányzat, amelyik a baloldálnak is tetszik, tehát egy néppárti keret POSSZIBILIS feltétlen egy átmeneti rendszernél. A párt elégedetlen képviselőit ezzel a gondolattal tartják vissza a párt keretében, ezzel a gondolattal igyekeznek befolyásolni az amerikai követség egyes tagjait, ezzel a vidéki prominens papi személyeket, ez utóbbiaknál pl. már olyan kijelentéseket is tesznek, hogyha Barankovics esetleg a jövőben el is ejtendő, a P. Kerkai és a néppárti keret olyan érték, amelyet át kell menteni, más keret viszont nincs, ilyent indulni egy átmenet esetén nem is fognak engedni, ilyenről álmodni sem lehet, hogy pl. egy a Hercegprímás Úrnak megfelelő keret futhasson, mert amíg ilyen lehetséges, addig hosszú idő fog eltelni s az a lehetőség is csak a Néppárt keretéből indulhat ki.

Érdekes, hogy Eckhardt Sándor professzor (aki állítólag Bidault jó barátja) a parlamenttől Franciaországba „tanulmányútra” szabadságot kért. Meggon-

dolandó, vajon ez a szabadság nincsen-e összefüggésben a Néppárt ezen újabb taktikájával és elgondolásaival.

Érdekes egyébként az a nagy barátság, amellyel újabban Barankovics Balogh István iránt viseltetik, (Balogh István újabban saját miniszterelnökségét és Barankovics István kultuszminiszterségét kolportálja). Érdekes továbbá az is, hogy Slachta Margit kizárásánál a bizottsági ülésben a Néppárt bizottsági tagjai megnyugodtak, ugyanakkor a plénumban ellene szavaztak, nem tudni, hogy ennek ellenében milyen szolgálatokat kértek Slachta Margittól.

Forrás: Primási Levéltár. Magyarország bíboros hercegprímása. 4910. sz. Érk.: 1948. júl. 15. A D. N. ügyében a püspökökhöz.

Szerzője ismeretlen.

13.

Mindszenty József válasza Cavallier József, Kodály Zoltán és Szekfű Gyula levelére

CAVALLIER – SZEKFŰ – KODÁLY – levelére adott válasz
1948. dec. 8.

Az Egyház és a zsidóüldözés.

1. Az Egyház vezetői csekély kivétellel távolról sem emelték fel a „felebaráti szeretet és a természetjog szavát” a zsidóüldözés ellen. Fájaltuk ilyen fellépés hiányát”.

A Vatikán, a nunciatura „elődöm fellépése – mert nem hiányzott – jelentősen közremunkált legalább a fővárosi zsidóság megmentésében. Ezt elismerik az izraelita Lévai Jenő okmányolt könyvei. Levéltáram őrzi a b. elődömhöz a Zsidók Szövetsége nevében Stern Samutól érkezett idevonatkozó köszönőlevelet. De őrzi azokat a kegyeletlen és igaztalan későbbi sajtótámadásokat is, amelyekben haló-porában ugyanarról az oldalról szinte állandóan részesül. XII. Pius pápa Őszentségét nemrég egy hónap alatt 22 támadás érte a csonka-magyarországi sajtóban. A parlamenti otrombaság vele szemben ismeretes. Szerzeteseink, apácáink sorsa is ez, kezdve Slachta Margittól a rengeteg jó-tétemény ellenében. Magam, mint a veszprémi püspök ismételtén jártam zsidóügyben a miniszterelnökségen és belügyben, részben eredménnyel, de azt is mondhatom, nagyobb megaláztatásban életem folyamán addig aligha volt részem, mint akkor. Itt már nem folytatom a reflexiót.

Egyébként akár sok, akár kevés az, amit az Egyház ezen a téren tett, az mindenesetre több jó volt annál, mint amiben neki ma része van ugyanarról az oldalról.

Elismerő szó, színezetek.

2. Nehezményezése történik annak, hogy egyrészt nem volt elismerő szavam a jelen felé; másrészt nem küzdöttem bizonyos színezetek ellen (nagybirtok stb.). Ezzel szemben tény, hogy volt elismerő szavam a hídépítés, a tisztai ára-

dás után a házépítés, a bankett-tilalom stb. körül. Nem tehetek róla, hogy nem vették tudomásul.

Nyilatkoztam a „színezetek” körül is.

De nyilatkozataim vagy nem jelenhettek meg, vagy nem vették és veszik azokat tudomásul, mintha valami érdek tiltaná ezt. A legutolsót másolatban csatolom. Ha még államminiszter is aggálytalanul forgatja az annyszor megcáfolt propaganda-jelszavakat, mit várunk a párttitkároktól és ujságokból? A színezetek oly termékeny képzeletből és oly fürgén, garmadában születnek, hogy nehéz azokat nyomon követni, de hangjuk, jellegük miatt Esztergom nem is válaszolhat mindig rájuk. Ilyenek a sokból: az ellenforradalmárok (a földreform után két évvel) a hercegprímás dunántúli birtokain végezték fegyveres gyakorlataikat. A katolikus kollégiumok erőszakos elfoglalásának érve: Mindszenty terrorcsapatokat szerveztetett a katolikus ifjúságból. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a koalíció megteremtette a mindszenyizmust, amely – ahogy értem – bölcséleti, teológiai, politikai, gazdasági, társadalomtudományi stb. külön rendszer. Az ilyen, mindenütt erősen taglalt és ismertetett rendszert illetékes nyilatkozatokkal nem könnyű megszüntetni. Ma Magyarországon semmi sem oly szükségképeni, mint – az általános agitációból következethetően – a mindszenyizmus. A külföldön is terjesztik ezeket a színezeteket. A valótlanság hirdetése külföldön lehet néperdek és hazaszeretet; de ellene ez igazat megmondani: biztosan hűtlenség és hazaárulás.

Megnyilatkozásaimban merő politikai kérdés sosem szerepelt. Amit felhoztam, az a Tizparancsolatot, erkölcsöt, igazságot, szeretetet, az emberi jogokat érintette. Ezt nehezményezni csak a totális állam alapján lehetne.

A csak színezettel szemben a másik oldalon figyelembe veendő, nem jelentéktelen tények akadnak: 1946-ban az „összeesküvés” hullám elindítása az iskolák ellen; A Teréz-köruti „gyilkosság” megrendezése, ezzel a katolikus egyesületek és vagyonuk szétzúzása; 1948-ban a katolikus iskolák, internátusok elvétele hatalmi jogon a közvélemény ellenében; a materialista nevelés iskolai stb. bevezetése; a Mária-napok elleni erőszak; a legújabb – sajtó-, közéleti és házszám szerinti – kampány a hercegprímás ellen; a papság, hitbuzgalmi egyesületek fokozódó zaklatása és üldözése; a minden eddigit felülhaladó, nagymérvű lefogások, a törvényes rendelkezések mellőzésével; súlyos ítéletek; az általánosnak mondható terror, amellyel immár jezsuita rendházakat, főiskolai katolikus otthonokat megrohanással rabolnak el felelőtlen egyének minden törvényes gátlás nélkül. Az Egyház megszentelő, igehirdető, tanító, belső kormányzati szabadsága terén súlyos panaszaink vannak.

A megterhelés.

3. Állásfoglalásom, magatartásom megváltoztatását sürgeti a levél, mivel az érvelés szerint az eddigi és ezutáni egyházi nagy károk mind annak a következményei, úgyhogy ami nehéz keresztje az Egyháznak ma van, voltaképp miattam volna.

Ez az okfejtés nem a nemtelen bosszú bélyegét süti bizonyos oldal homlokára? Másrészt ez nem a bűnös menlevele és a szenvedő további megterhelése?

Van azonban két elgondolkoztató körülmény is:

- a) Még egy hónappal voltunk az esztergomi beiktatás előtt, sőt még közzé sem tették a kinevezést, amikor Miklós miniszterelnök a nemzetgyűlésen erőteljesen tiltakozott a papság ellen folyó, bántó izgatások miatt. Az Egyház megkérdézése nélkül kiadott házassági rendelet a hit és erkölcs vonalán erősen érintette már a házasság szentségét. Kultúrharcos lépés volt ez. Már megtagadják a katolikus napilapot. Szent Istvánt a legotrombábban támadta Molnár Erik és a Madisz lapja. Az egyházi egyesületek épületeit lefoglalták már pártifjúsági célokra. A jogorvoslatot megtagadják. A katolikus egyesületi életet erősen zaklatta a rendőrség. Nagyszámú papot fogtak le kivizsgálatlan vádak alapján. A zsúfolt fogházakon, táborokon keresztül már mutatkoztak a memorandumban is említett erőszak-tények az emberi jogok ellen. Ezek után történt csak az én hivatalbalépésem.
- b) Ma Közép-Európa államaiban mindenütt az az egyházpolitikai helyzet jelentkezik, amely felett a levélírók fájdalomuknak magyar viszonylatban kifejezést adnak. Az öt államról, illetőleg részállamról (övezetről) nemrég folyton azt hirdette a magyar Egyház hátrányára a csonka-magyarországi sajtó, de az onnét hazatérő politikusok is, hogy ott az Egyház (Berán, Sapieha, Csiszár érsek stb.) „demokratikusan” viselkednek; ki partizán, ki Te Deumot mond a „népi demokrácia” beköszöntésekor, ki meg díszmenetben vezeti a püspököket esküre. Ebből ma is virágzó ottani egyházi állapotokra kellene következtetnünk a levél gondolatmenetéből. És lám: ma már Berán érsek, Sapieha bíboros is rossz. Romániában egyszerre négy püspököt csuknak le; a konkordátumot egyoldalúlag felborítják; kiirtják az ősi püspökségeket, elragadják az iskolákat, megtiltják az Egyház fejével való érintkezést.

Ebből a két okból is – úgy gondolom – felmentve érezhetem magam a sorok közt megérintett lelkiismeretfurdalásoktól.

Még 1947-ben is.

Különben még 1947 nyarán se hirdette senki az 1948-as szabvány szerint, hogy a hercegprímás csinál egyenlenséget. Rákosi államminiszter a Kisgazdapártot és két papját rója meg a fakultatív hitoktatás felelőtlen felvetéséért. Ebben a felfogásban megegyezett vele a magyar katolicizmus és Esztergom. Engem egyenesen kijátszani próbálnak a marxista lapok a választási kampányban választási céljaikra. A magyarság zömének vallásosságát emlegetik és ilyen kijelentések hangzanak el ekkor vezető politikusok ajkáról: „A magam részéről minden egyházpolitikai kérdést csak az illetékes egyházzal való előzetes kitárgyalás és együttműködés szellemében kívánok megoldani” (Ortutay min. Hírlap 1947. aug. 24.). „Békességet akarunk az Egyházzal. Ezt tettekkkel is bizonyítjuk” (Farkas Mihály, M.K.P. főtitkárhely. Sz. Nép. 1947. aug. 12.). Dinnyés miniszterelnök pedig a parlamentben ezt a kormány-nyilatkozatot teszi: „A kormányzat minden igyekezetével arra törekszik, hogy az egyházakkal is a jó viszonyt tökéletesen helyreállítsa és a felmerült kérdéseket rendezze” (1947. okt. 7.). A tökéletes helyreállítást mindenki úgy értette és csak úgy érthette, hogy az Egyház múltbeli sérelmei (egyesületek, sajtó stb.) orvoslást nyernek, újabb sebeket pedig nem ütnek. A miniszterelnök úr a katolikus napilapot az egi érseknek kifejezetten be is ígérte egy heti határidővel.

1947-ben nem nehezítették erősebben a Mária-napokat. 1948. febr. 15-én Ortutay miniszter azonnalra ígérte előttem a tárgyalásokra a meghívót. Nem jött. A kultuszköltségvetés tárgyalása már barátságtalan hangnemben folyt. Az április közepén újra megkezdődött Mária-napok egyre erősödően a legteljesebb akadályozásra találtak, el a fegyveres megakadályozásig. Május 9-én a M.K.P. hirtelen csak követelte és bejelentette az iskolák államosítását, amelyről eddig hivatalosan szó sem volt. Amikor a kormány is állást foglalt az iskolák államosítása mellett, akkor jött csak a tárgyalásra a meghívó. Így már elejtették a mindig hangoztatott kétoldalú tárgyalást és az Egyháznak már csak a teljes kapituláció maradt volna. A tények erősen ütköztek a szavakkal. Mindezért az Egyházat támadták.

A télen valami történt: vagy utasítás érkezett vagy belülről következett be a hirdetett álláspont elejtése. Hogy az Egyház ebben nem hibáztatható, mutatja Rákosi államminiszter nyilatkozata:

A magyar nép még mindig száz sebből vérzik és kerülni kell az olyan kérdések felvetését, amelyek újabb nyugtalanság, vagy viszály magvát hintenék el.” Az egyház vezetőivel „tárgyalást és megegyezést” kíván. Ugyanő a koalíció többségi pártját hibáztatja, a hercegprímást nem is említi. 1948. évi nov.

27-i beszéde mutatja, hogy a száz seb még nem kevesbedett; tehát helytelenül és korán történt az „újabb nyugtalanság vagy viszály magvát elhintő kérdés felvetése.” (Sz. Nép 1947. május 10.)

Egy nem felejtendő tényező.

A levélírók felejtik, hogy van materialista ateizmus is, amelynek egyházüldöző természete nem bennem és nem is az Egyházban bírja érthetőségét.

Fáj a szívünk a magyar Egyházzal: „gazdag múlttal bíró hitbuzgalmi, karitatív és kulturális intézményeink egymásután elsorvadnak”. „Hitbuzgalmi, karitatív intézményeink megbénítása már 1946. májusában és előzetesen megtörtént. Az egyesületirtás okául felhozott Teréz-körúti „fascista merénylet” nem esik az én teherlapomra, hisz a katolikus egyesületek mellett őt egyházit illelték művaddal és én nem szerepeltem még köztük sem. A kulturális intézeteink ellen azt a szégyenletes „összeesküvés” hullámot és hajszát a kultuszminiszter kivizsgálás után a parlamentben megbélyegezte és tettesként engem szintén nem jelölt meg.

A keresztény írók és művészek.

A keresztény magyar írók és művészek, már az első zsidó- törvényjavaslat ellen, 1938 márciusban – nagyon helyesen – erőteljesen fellépnek. Kár, hogy ugyanazok ugyanúgy 1948. jún. 16. előtt az őket is felnevelő keresztény iskolák elvétele ellen Moszkvában és Budapesten ország-világ közvéleménye előtt nem léptek fel. Ez annál inkább várható volt, mivel az aláíró urak egyike magánkörben meggyőződésből helytelenítette az államosítást. Azóta is újabb sérelmek érték „az Egyház legáldozatosabb szolgálóit”, a szerzeteseket és apácákat: amire elsősorban hivatottak, hittant sem taníthatnak és ezt csak két-hónapos fizetés nélküli hitoktatás után adták tudomásukra. Méltatlan sajtótámadások kísérik őket. Úgy izgatnak ellenük, mint annak idején a zsidók ellen a nyilas sajtó.

Tudtunkkal ezek után sem történt meg ez a fellépés.

Az egész sajtó, pártok a legújabb kampányban azt hirdették, hogy a hercegprímás nem az Egyház. Ugyan ezzel szemben Szent Cyprián álláspontját valljuk „A főpásztor az Egyházban és az Egyház is a püspökben van és ha valaki nincs a püspökkel az nincs az Egyházban” (Ep. 69 u.8); de a téves álláspontot

vallóknak feladható volna a kérdés: hogy lehet tehát 3000 szerzetest és apácát kollektíve így kezelni a szerintük „Az Egyházzal nem azonos hercegprímás, helyesebben a püspöki kar miatt”? Ilyen fellépés még inkább esedékes a memorandum szerint – „utolsó órában”.

Az Egyház békekészsége.

Az Egyház békekészségét ismételten kinyilvánította. De a bejelentett meghívó csak három hónapi késéssel érkezik meg hozzá, amidőn a kétoldalú tárgyalás álláspontját már elejtették. Eddig az Egyháznak mindenegyes eseti békekészsége csak újabb támadó kampány megindulásának volt a kezdete. A megbeszélés idején a támadások változatlanul tovább folytak.

A Vatikánt a kormány megbízásából és kérésére 1945 végén, 1946 elején nuncius-küldésre hangoltam. Eredménnyel. De utána itthon nem történt semmi, hevert az ügy a szuverenitás visszanyerése után is. Most, októberben a Vatikán kérést intézett a kormányhoz egy vizitátor beengedése iránt. Későn és csak vételnegyugtatás megy. Már két hónapja tevőleges válasz nélkül marad. A tárgyalásra egyedül illetékes Vatikánnal és püspöki karral tehát így. Ehelyett a másra hivatott diákok, tanoncok – maguktól? – rohamozzák az Egyházat: béküljön meg az állammal! Vajjon kibírja-e ez a kritikát? Méltó ez az államvezetéshez?

Forrás: Prímási Levéltár 8650/1948. Városházi tárgyalások. Gépelt szöveg, aláíratlan.

14.

A DNP 1956. október 23. és november 4. közötti beadványai és megnyilatkozásai

14/1. A DNP 1956. október 30-án írt beadványa Nagy Imre miniszterelnöknek

Tisztelettel bejelentjük, hogy a Demokrata Néppárt, amely az 1945-ös országgyűlés koalíción kívüli pártjaként működött, és az 1947-es országgyűlési választáson a második legtöbb szavazatot kapott pártként került ki, majd 1949-ben az önkény nyomása következtében működését beszüntetni kényszerült – működését újból megkezdi, s a legközelebbi szabad országgyűlési választáson részt kíván venni.

Az aláírók: Farkas Dénes, dr. Keresztes Sándor, Keszler Aladár, dr. Mihelics Vid és dr. Székely Imre Kálmán, a Demokrata Néppárt volt országgyűlési képviselői.

Forrás: Vida (1998: 447).

14/2. Mihelics Vid 1956. november 1-jén írt beadványa Nagy Imre miniszterelnöknek:

Miniszterelnök Úr!

Annak a beadványnak a kiegészítéseképpen, amelyet a Demokrata Néppárt Budapesten összejött volt képviselői részéről intéztünk Miniszterelnök Úrhoz, kérem a Demokrata Néppárt annak idején megszűnt lapjának „Hazánk” címmel napilapként való megjelenésének engedélyezését.

Kiváló tisztelettel:
Dr. Mihelics Vid
a Demokrata Néppárt volt képviselője.

Forrás: Vida (1998: 455).

**14/3. Farkas Dénes 1956. november 1-jén 10 óra 20 perckor
a Kossuth Rádióban elhangzott rádiónyilatkozata**

Magyar Testvéreim!

A Budapesten tartózkodó Demokrata Néppárti képviselők nevében, mint a párt korelnöke, bejelentem, hogy a Demokrata Néppárt megkezdte működését. Felhívásunk az ország egész népéhez szól, elsősorban ahhoz a 800 000 választóhoz, akik a féktelen terror és csalások dacára, 1947-ben szavazatukat pártunkra adták. A Demokrata Néppárt a régi programja alapján áll. A kormányt a rend fenntartásában, a vagyon és az életbiztonság fenntartásában minden erővel támogatja. Felkérünk benneteket, hogy ebben kint a vidéken is legyetek segítségünkre. Kijelentjük azonban, hogy úgy, ahogyan a múltban, úgy a jelenben sem vagyunk hajlandók részt venni semmiféle koalícióban! Mi a kormánytól nem kérünk mást, mint a teljes agitációs és szervezkedési szabadságot, az egyenlőség alapján. Pártunk programját ismeritek. Azt a legféktelenebb terror alatt is megtartottuk. Amíg erőnk volt és lehetőségük is, azt védtük. Tiszta, nyugodt lelkiismerettel állunk elétek, mert pártunk zászlajára semmiféle szenny nem tapad.

Pártunk tagjai közül csak egy egész törpe kisebbség engedett az erőszaknak, a többiek, a rendőr[ség]i és bírósági ítéletek ellenére hűek maradtak, és nem ingottak meg. Kérünk benneteket, álljatok ismét mellénk, és a magunk önálló magyar útján támogassatok bennünket. Felkérjük az összes volt országgyűlési képviselőnket, akik tehetik, jöjjenek Budapestre, a párt végleges szervezetéről határoznai.

Külön felhívjuk Matheovits Ferencet és Fehér Ferencet, akik közül az egyik kilenc évig, a másik négy évig börtönt szenvedett, jöjjenek ismét közibénk, ha volt is a múltban valami félreértés. Külön üzenünk Baranya, Somogy, Zala, Vas és Sopron megye népének, akiktől a választáskor a legnagyobb támogatást kaptuk.

Legyenek bizalommal és hűséggel hozzánk... Végül pedig: Mindenszentek és Halottak napja van. Tegyetek minden temetőbe egy szál virágot a temető keresztje alá, megemlékezésül azok iránt, akik Budapest utcáin életüket áldozták. Ejtsetek egy pár könnyet azokért a fiatalokért, akik életük hajnalán adták oda mindenüket azért, hogy az életben maradtak egy szebb, boldogabb, igaz magyar keresztény szeretetre felépített Magyarországot építhessenek.

Isten áldását kérjük egész Magyarország újjáépítő munkájára!

A Demokrata Néppárt nevében, annak ideiglenes vezetősége és korelnöke,
Farkas Dénes

Forrás: Vida (1998: 456).

**14/4. A Hazánk 1956. november 4-i számában közzétett hír
Farkas Dénes 1956. november 1-jei rádiónyilatkozatáról**

FELHÍVÁS

Farkas Dénes, a Demokrata Néppárt volt képviselője, mint a párt korelnöke november 1-én a Szabad Kossuth Rádióban jelentette be, hogy a Demokrata Néppárt újból megkezdte működését, amelyet 1949 óta szüneteltetni volt kénytelen.

Miként a rádióban, úgy most lapunkon át is, felszólítja Farkas Dénes a párt összes volt országgyűlési képviselőjét, hogy mihamarabb jelenjenek meg Budapesten. Felhívja a Demokrata Néppárt volt és mostani híveit is: kezdjék meg mindent a békés, nyugodt szervezkedést.

Forrás: *Hazánk*, 1956. november 4.

15.

A Demokrata Néppárt 1956. évi programpontjai és Mihelics Vid cikke

15/1. A Demokrata Néppárt 1956. évi programpontjai

1. Feltétlenül helyeseljük hazánk nemzetközi semlegességének kimondását. Annak elismertetésében és megvédésében minden erőnkkel közre is működünk.
2. Tudomásul vesszük a nemzetgazdaságnak állami, szövetkezeti és magánszektorra oszlását. Ahol azonban maguk az érdekeltek is túlduzzasztottnak érzik az állami szektort, főleg a mezőgazdaságban, annak csökkentését javasoljuk. Kívánjuk a termelés irányítását is, mert ez ma már világszerte szükségesség is, ám ragaszkodunk ahhoz, hogy ez az irányítás kizárólag az előnyösségre és a saját jónak önkéntes belátására építsen.
3. Szabad és egységes szakszervezetek legyenek, amelyek a teljes szabadság birtokában minél nagyobb saját vagyonnal rendelkezzenek. Nem engedjük meg, és nem mozdítjuk elő az esetleges olyan törekvéseket, amelyek a szakszervezeti szabadságot és egységet veszélyeztetnék.
4. Amennyiben kívánják, önkormányzattal felruházott érdekképviselői szerveket alakíthassanak ki a többi foglalkozási csoportok is. Legyünk szószólói a minél fejlettebb üzemi demokráciának. Köteles legyen az államhatalom is mindenkor bevonni az érdekelt szakszervezeteket és érdekképviselői szerveket a gazdaságpolitika és a szociálpolitika intézésébe.
5. Nekünk akkor is példát kell mutatnunk a szellemi szabadságának tiszteltére, ha netalán módunkban állna fellépni ellene. Miben különböznénk egyébként azoktól a rendszerektől, amelyeket megtagadtunk? Őszintén kívánjuk tehát az egyetemek és főiskolák autonómiáját, a tanulás és továbbképzés lehetőségének nemcsak elméleti, de gyakorlati biztosítását is kivétel nélkül mindenki számára.
6. Akik a Demokrata Néppárt működését újból megindítottuk, a leghatározottabban szembeszállunk minden olyan restaurációs kísérlettel, amely a bányákat és kulcsiparokat ki akarná venni az állam, a gyárakat a munkásság, a földet a parasztság kezéből. Tartsuk szem előtt a tételt, amely

egyenesen világnézetünkől folyik, hogy nem a munkát kell a tőkének, hanem a tőkét kell a munkának alárendelni. Meg kell kívánnunk, hogy az egyéni körülmények mérlegelésével és az elemi igazságérzetet kielégítő fokig, méltányos kártérítést állapítsanak meg a közelmúltban kisajátított termelési eszközök és javak egykori tulajdonosai számára. Kívánjuk továbbá, hogy a múltban anyagilag tönkretett vagy kirívó sérelmeket szenvedett polgárok legalább a jövőben megfelelő támogatásban, nyugdíjban vagy járadékban részesüljenek. Végül, hogy az ipari kisüzemeket, a normál típusú kereskedelmi vállalatokat, továbbá a lakóházakat – ha fenntartások és megkötések mellett is – adják vissza volt tulajdonosuknak.

7. A hatalmas bűnök, hibák és embertelenségek ellenére is történtek olyan változások, amelyek nélkül aligha foghatnánk hozzá politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedésünk olyan mérvű demokratizálásához, mint amilyen ma már bizvást munkálkodhatunk. Csak egyetlen példát! Hogy mennyi értékkel gazdagították értelmiségünket és általában az egész nemzetet a munkásság és parasztság soraiból kiemelt és iskolába küldött fiatalok, azt éppen a most lefolyt heroikus, nemcsak nemzeti, de világnézetet is alakító események világosan megmutatták. Nem mondhatunk kereszténynek semmiféle pártot, ha nem az a töretlen elhatározása, hogy sohasem hátra, hanem előre, folyvást előbbre megy.
8. Nagy rossznak kellene minősíteni, ha mindaddig, amíg népünk a szabad választásokon ki nem fejezte akaratát, a kormányzat a sürgető visszavonások orvoslásán kívüli bármiféle lényegesebb módosítást végezne az ország jelenlegi gazdasági helyzetén.
9. Addig is, amíg a nép eldöntötte, milyen mederbe kívánja terelni életét, és kire bízza sorsának irányítását, minden tőlünk telhetőt el kell követnünk a rend és a nyugalom, a termelő munka érdekében. Ide tartozik az is, hogy útját álljuk, és véget vessünk az önbíráskodásnak, amely csak demoralizálásra vezethet, még akkor is, ha jogos elkeseredés húzódik meg mögötte.
10. Súlyos felelősség, óriási feladat az, amivel elesett hőseink megterheltek valamennyiünket. Hogy mint nemzet is elviselhesstük, és megbirkózhassunk vele, ez okból kérjük a magyar munkásokat, parasztokat és értelmiségieket, férfiakat és nőket, időseket és fiatalokat egyaránt, sorakozzanak és zárkózzanak fel mögénk.

Forrás: Izsák (1994: 297–298).

**15/2. Mihelics Vid „A mi roppant felelősségünk” című,
a *Hazánk* 1956. november 4-i számában közzétett cikkének
egy részletei**

Nemzeti szabadságunk visszaszerzése halhatatlan dicsősége népünknek, elsősorban ifjúságunknak. Olyan tény, amelyhez foghatót aligha, vagy egyáltalán nem találunk a magunk és más nemzetek történetében. Honfitársaink ezrei és tízezrei – megannyi hős – áldozták fel életüket, és ontották véréüket ugyanazért az eszményért: a független, demokratikus és szociális magyar állam megteremtéséért. Azt a társadalmi berendezkedést áhították, amelynek birtokában az ország valóban a dolgozó nép hazája lesz.

Jöjjünk tehát tisztába azzal, hogy az el nem múlt emlékezésen és kegyeleten kívül mással, sokkal többel is tartozunk nekik. Éspedig azzal, hogy semmi sem menjen veszendőbe abból, amiért ők harcoltak, amiben ők reménykedtek. Roppant nagy a felelősségünk, ma még felmérhetetlen a feladatunk.

Meggyőződésem azonban, hogy a keresztény világnézet, amelyet vallunk és hirdetünk, sokban elősegítheti mind a felelősséggel, mind a feladattal való nyílt és bátor szembe tekintést. Ez a világnézet – ha helyesen és a kor parancsainak megfelelően értelmezzük – minden más szemléletnél hatékonyabban érvényesítheti és bástyázhatja körül az alapvető emberi jogokat, mindenekelőtt a félelemtől és a nélkülözésektől mentes életnek a jogát.

Következik ebből: nem képzelhetek keresztény politikai pártot vagy tömörülést, amely ne azon fáradoznék, hogy a társadalom egyetemes érdekeinek megőrzésével egyképpen képviselje az ipari munkásságnak, a parasztságnak, az értelmiségnek s mindhárom réteg gyermekeinek és ifjúságának jogos vagy méltányos igényeit. Korántsem gondolom, hogy most már minden egyedül a politikai tevékenységen múlnék. Vannak a nemzet életének széles területei, ahol egyéb tevékenységek is szóhoz juthatnak, s kell is, hogy jussanak. A politika azonban minden területen érezteti befolyását. Természetszerűen van így. Nem mellékes tehát az sem, hogy maga a világnézet, amely jobbra csak irányelveket nyújt, milyen programban ölt megfogható valóságot.

Addig is, amíg a Demokrata Néppárt programja alkotmányos úton – az alulról választott szervek bevonásával – elkészül, hadd soroljak fel néhány pontot, amelyet sarkalatosnak tartok. [Ezt a mondatot a fenti programpontok ismertetése követi.]

[Mihelics cikke további részében többek között az önbíráskodással foglalkozik. Leírja, hogy] „az önbíráskodás”, [amelynek útját kell állnunk, és véget kell vetnünk,] „csak demoralizálásra vezethet, még akkor is, ha jogos elkésredés húzódik meg mögötte”, [és ezt a következőkkel folytatja:] „Szeretném

hinni, másoknak is meggyőződésükké vált az elmúlt időkben, hogy ijesztően nehéz az egyéni és családi körülmények szabatos ismerete nélkül, csak úgy kapásból bárki felől ítélkezni. S még akkor is, ha minden jogunk megvolna hozzá, az első láz múltával immár a megbocsátásnak és a szeretetnek kell szívünkben uralkodnia. Erre figyelmeztetett az a Krisztus is, akinek tanítását immár kivihetjük a templomokon kívülre is.”

Forrás: *Hazánk*, 1956. november 4. Idézi: Vida (1998: 473–475).

16. Bibó István 1956. november 6-án írt memoranduma

Követ Úr!

Alulírott november 4-én tett nyilatkozatom értelmében, mint a Nagy Imre vezetése alatt álló, működésében erőszakkal megakadályozott utolsó törvényes kormánynek tudomásom szerint egyetlen belföldi, magát lemondottnak nem tekintő s néma izoláltságban is működő tagja, a szovjet megszállás által előállított helyzetről és a belőle való kibontakozás lehetőségéről az alábbi expozét és kompromisszumos megoldás alapjául alkalmas kibontakozási tervet terjesztem elő a négy nagyhatalom és az Indiai Köztársaság kormánya, valamint az ENSZ felé. Kérem Követ Urat, hogy e dokumentumokat a legrövidebb idő alatt minden közvetlen vagy közvetett eszközt igénybe véve saját kormányával és az ENSZ szerveivel közölni szíveskedjék. Feltevésem szerint ezt a tervet a kompromisszum sikere érdekében egyelőre nem kellene nyilvánosságra hozni, e tekintetben azonban teljesen szabad kezét adok a helyzet egyéb adottságait jobban ismerő címzeteknek.

Expozé a magyarországi helyzetről

Magyarország második szovjet megszállása súlyos és előidézőinek szinte megoldhatatlan helyzetet teremtett. Elemei a következők:

1. A szovjet csapatok azzal az indoklással szállták meg Magyarországot, hogy a rendet akarják helyreállítani; valójában az ország elhatározott ellenállási szándéka és a forradalom által teremtett harci kedv folytán az a helyzet, hogy mindaddig, amíg szovjet csapatok az országban tartózkodnak, az ország konszolidálása egyszerűen lehetetlen; a legkülönbözőbb pontokon, minden szervezés nélkül heteken, sőt hónapokon keresztül újból és újból fellángolhat a harc mindaddig, amíg itt vannak a szovjet csapatok.
2. A szovjet megszállás által hivatalba léptetett kormány hangoztatja, hogy a rend helyreállítása után megállapodik a szovjet csapatok kivonására

nézve; valójában az ország lakosságának politikai erejét ismerve bizonyosra vehetjük, hogy amint a szovjet csapatok kihúzzák a lábukat, ez a kormány összeomlik, s vele omlik annak szovjetbarát külpolitikai orientációja és a szocialista vívmányok fenntartásának általa kipróbált módja. Ez a kormány tehát kénytelen a végtelenségig meghosszabbítani a szovjet csapatok jelenlétét, ami viszont a rend helyreállítását lehetetlenné teszi.

3. Annak feltételei, hogy a szovjet csapatok a szovjet céloknak eddig megkísérelt módon való elérése után kivonuljanak, teljességgel nincsenek, nem is lehetnek meg, viszont a nemzetközi helyzet a szovjet csapatok kivonását a legparancsolóbban sürgeti.
4. A szocializmusnak egypártrendszer útján való fenntartása Magyarországon lehetetlenné vált, mert a szovjet csapatok behívása első esetben az MDP, második állítólagos behívása pedig a Szocialista Munkáspárt és az esetleg rájuk támaszkodó kormányok tekintélyét megsemmisítette. Komoly és tekintélyes többpártrendszer nélkül tehát Magyarországot kormányozni nem lehet, annál inkább, mert az egyetlen kommunista, akinek a magyar nép előtt a tekintélye maradt, Nagy Imre szintén a többpártrendszer mellett foglalt állást.
5. A Szovjetunió és az általa hivatalba lépett kormány attól fél, és joggal, hogy a szovjet csapatok kivonulása s az általános választások olyan helyzetet teremtenek, mely végsőleg országos ortodox kapitalista restaurációhoz, a volt kommunistáknak az összes állami hivatalokból és felelős állásokból való elkergetéséhez, ókonzervatív politikai erők komoly, esetleg döntő érvényesüléséhez fognak vezet, és Magyarországot a kelet-európai szocialista országok testébe ékelődött nyugati ékké teszi. Az az állítás, hogy Nagy Imre kormánya idején így lett volna, nem igaz. Mindezek a tényezők jelentkeztek ugyan, de az éppen megalakult kormánynak lett volna elég tekintélye és ereje ahhoz, hogy ezen néhány napon belül segítsen; komolytalan és cinikus tehát az az állítás, hogy e jelenségekre a válasz a szovjet megszállás, mely nyilván sokkal inkább a nemzetközi helyzet vélt változásában gyökerezett. Az azonban valószínű, hogy az említett belpolitikai jelenségektől megrémített kommunisták lelkiállapota biztatást és bátorítást jelentett a Szovjetunió elhatározásához. Egy változott külpolitikai helyzetben viszont, amelyben minden szempont a szovjet csapatok minél gyorsabb kivonását követeli, elképzelhető, hogy a kapitalista, antikommunista és ókonzervatív restauráció veszélyének egy jól formulázott és nemzetközileg garantált kiegyezés keretében való elhárítása biztatóan hatna a szovjet elhatározásokra.

6. Meg kell gondolni, hogy az ortodox kapitalista, antikommunista és ókonzervatív restauráció elhárítása nemcsak a Szovjetunó és a kommunisták gondja, hanem a magyar forradalmat végrehajtott és vérével győzelemre vivő, többségében nem kommunista, de túlnyomó többségében magát szocialistának valló ifjúságé, munkásságé és katonaságé is; erkölcsileg is megengedhetetlen, de a szabad magyar belpolitikai fejlődés számára is veszedelmes, ha a forradalmárok vérével megszerzett szabadságnak az idősebb korosztályok szavazatai révén restaurációs erők lennének a haszonélvezői.
7. Meg kell gondolni azt is, hogy egy ilyen restaurációs fordulat, amely Magyarországot nyugati ékké tenné csupa kommunista országok között, egyrészt állandó táplálója lenne újabb agressziós terveknek, másrészt elriasztó lenne a többi népi demokráciák szabadságszerető kommunistái számára, ha saját rezsimjük liberalizálásáról lesz szó. Ezzel szemben egy olyan megoldás, mely a szocialista vívmányokat a szabadságintézmények garanciájával kapcsolja össze, követésre biztató példát jelentene.

Mindezekre tekintettel van az alábbi kibontakozási tervezet, mely minden elvi engedmény nélkül tartalmaz méltányos kiegyezés formájában megjelenő megoldást.

Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására.

1. Kormányzati kiindulópont a november 3-án megalakult utolsó törvényes magyar kormány Nagy Imre elnöklete alatt. A kormány törvényességét az 1956. október 23-i magyar forradalomból vezeti le, nem pedig az 1949-es Rákosi-féle alkotmányból.
2. (A. alternatíva.) *Külpolitikai megoldás* az, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződés katonai kapcsolatából, és benne marad mint az európai béke és biztonság kérdéseivel foglalkozó konzultatív egyezményben, feltéve, hogy ugyanilyen feltételek mellett Jugoszlávia is belép.
(B. alternatíva): *Külpolitikai megoldás* az, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből és a Szovjetunióval kétoldalú megállapodást köt.
3. *A kommunisták helyzetére vonatkozó biztosítékok:*
 - a) Amnesztia minden néven nevezendő politikai bűncselekményre, valamint minden cselekményre, amelyről megállapítható, hogy becsületes politikai meggyőződésből származik; a halálbüntetés eltörlése.

- b) Az állami és üzemi apparátus reorganizálása minőségi kiválasztás alapján történik, intézményes garanciákkal arra, hogy ez a reorganizálás nem fog sem általában a kommunisták, sem általában a diploma nélküliek vagy a gyorsdiplomások ellen irányulni. (lásd 5/e) pont).
4. *A katonai kiűrtetés* a politikai konszolidálódással párhuzamosan 7-10 napos szakaszokban, összesen egy-másfél hónap alatt történik. Pl. a következőképpen:
- a) Az első szakaszban kiűrtik a szovjet csapatok Budapestet és 5-6 déli megyét, egyidejűleg a szabad magyar kormány hivatalba lép, a forradalmi bizottságok és munkástanácsok helyzetét szabályozza, a közigazgatás reorganizációját megkezdi.
 - b) A második szakaszban a szovjet csapatok kiűrtének 5-6 nyugati megyét és Pest megyét: egyidejűleg a magyar csapatok a nyugati határt időlegesen lezárják és az emigránsok belépését egyelőre nem engedik meg; a kiűrtetés e szakaszának megtörténtével, vagy esetleg az első szakaszban az 5. szerinti forradalmi alkotmányozó gyűlés Budapesten összeül.
 - c) A harmadik szakaszban a szovjet csapatok kiűrtik a hátralévő keleti megyéket, Borsod és Szabolcs megyék kivételével; egyidejűleg Budapesten az 5. pont szerinti forradalmi alkotmányozó gyűlés a szükséges törvénycikkeket megalkotja.
5. *Alkotmányjogi megoldás.* Az általános választások megtörténte előtt a forradalmi bizottságokból és tanácsokból forradalmi alkotmányozó gyűlés ül össze, amely az új magyar demokrácia alkotmányjogi és társadalmi alapelveit alkotmánytörvény hatályával megszabja, majd esetleg államfőt választ és választójogi törvényt alkot. Az alkotmánytörvény a következő pontokat tartalmazná:
- a) Magyarország államformája az 1946. I. tc. szerinti köztársaság;
 - b) Magyarország államformája az 1848: III. tc. szerint független, felelős alkotmányon, népképviselőten és a szabadságjogok teljességén alapuló parlamentáris demokrácia.
 - c) Magyarország társadalmi formája a kizsákmányolás tilalmán alapuló társadalmi rend /szocializmus/, ami közelebbről jelenti:
 - aa) az 1945-ös földreform fenntartását 20-40 holdas maximummal,
 - bb) a bányák, bankok és nehézipar államosításának fenntartását,
 - cc) a meglévő gyáraknak munkásigazgatáson, munkásrésztvényeken vagy nyereségrészesedésen alapuló közösségi tulajdonát,
 - dd) az egyéni és szövetkezeti szabad vállalkozás teljes lehetőségét, a kizsákmányolás tilalma által megszabott biztosítékokkal,

- ee) a magántulajdon szabadságát a kizsákmányolás tilalma által megszabott korlátok között,
 - ff) teljesen kiépített munkásvédelmet és a munkásszervezkedési szabadság teljességét,
 - gg) általános társadalombiztosítást;
 - d) A történt gazdasági és erkölcsi igazságtalanságok, jogfosztások és tulajdonelkobzások jóvátétele semmilyen vonatkozásban sem történik az azelőtti helyzet (status quo ante) visszaállítása alapján; minden jóvátétel a kizsákmányolási helyzetek tilalma elvének szem előtt tartásával, nem az elvett tulajdon vagy gazdasági hatalmi helyzet mértékéig, hanem csupán a feldúlt otthon, megsemmisített egzisztencia, személyes munka elvett eredménye mértékéig történik;
 - e) A magyar közigazgatás újjászervezése kisszámú minőségi kiválasztáson alapuló szakigazgatáson és választott laikus vezetők vagy bizottságok által vezetett helyi önkormányzaton alapul, mely utóbbiak funkcióit a végleges szervek megválasztásáig forradalmi szervek végzik; a közigazgatásba, főleg az általános igazgatásba, hadseregbe és rendőrségbe bekerült diploma nélküliek vagy gyorsított kiképzéssel kiképzettek helyzetét intézményesen – ugyancsak minőségi kiválasztás alapján, de szükséghez képest kötelező százalékok megállapításával – biztosítani kell.
 - f) A szabadságjogok között különös nyomatékkal nyer biztosítékot a teljes vallásszabadság; az állam az egyházak életébe semmi vonatkozásban bele nem avatkozik; az egyházak helyzetét az egyház és állam elválasztásának elve alapján kell szabályozni; az állam az egyházak közérdekű tevékenységét, beleértve az iskoláztatási tevékenységet is, tiszteletben tartja, és megállapodás szerint segítyezi.
 - g) A fenti szabályok alkotmánytörvény hatállyal bírnak, ami azt jelenti, hogy ezeket az országgyűlés csak kétharmad vagy háromnegyed többséggel változtathatja meg, és alkotmánybíróság őrökdi azon, hogy ne működhessek párt, mely ezeket el nem ismeri.
6. *ENSZ csapatokra* vagy rendőrségre csak abban az esetben van szükség, ha a szovjet csapatok kivonulása nem történik megállapodásszerűen, vagy valahol súlyosabb incidensek történnek; semmi ilyen szükség nem áll fenn a szovjet kivonulás után néhány havi megnyugvási idő leteltével megtartandó választásokkal kapcsolatban. Magyarország e pillanatban a forradalom után az erkölcsi fegyelemnek és közéleti emelkedettségnek

olyan állapotában van, amilyenben ezer éve nem volt, s a szovjet csapatok kivonulásának megtörténte és egy politikai és erkölcsi tekintéllyel bíró kormány intézkedései a közrend fenntartására teljesen elegendők.

Budapest, 1956. november 6.

Bibó István s. k.
államminiszter

Forrás: Kenedi (1996: 59–62)„, valamint Pallos (2007: 225–229).

17.
Bibó István 1956. december 8-án írt
memoranduma

Nyilatkozat

Magyarország állami, társadalmi és gazdasági rendjének alapelveiről és a politikai kibontakozás útjáról

Az alulírottak, abban a törekvésben, hogy megvédjék az ország függetlenségét és szabadságát, biztosítsák a szocializmus eddigi eredményeit, intézményes formába öntsék a forradalom demokratikus vívmányait, köztük elsősorban a munkástanácsok felállítását és teljes önkormányzatát, a munkásság sztrájkjogát, a paraszti életforma szabadságát, a parasztságnak a beszolgáltatástól való mentességét, végül az egypártmonopólium megszüntetését; mind a maguk, mind az irányításuk alatt álló demokratikus pártok és szervezetek nevében a következő ünnepélyes kijelentést teszik:

I.

Szükségesnek tartjuk, hogy Magyarország demokratikus pártjai és forradalmi tényezői forradalmi nemzetgyűlést hozzanak létre, amely alkotmánytörvény hatályára emeli az ország államformájára, kormányzására és társadalmi rendjére vonatkozó alábbi alapelveket:

1. A Magyar Köztársaság legfőbb állami szerve a demokratikusan megválasztott országgyűlés, az e nyilatkozatban körülírt állami társadalmi és gazdasági rendet elfogadó pártok részvételével. Hatékony garanciákkal kell biztosítani a bírói függetlenséget, a szabadságjogok teljességét, közöttük a törvény előtti egyenlőséget foglalkozásra és származásra tekintet nélkül, a sajtó- és véleményszabadságot, valamint a vállásszabadságot.
2. Az ország társadalmi és gazdasági rendjének alapja a termelőeszközök döntő részének társadalmi tulajdona. Ennek megfelelően az 1956. ok-

- tóber 23-án állami tulajdonban lévő bányák, gyárak, bankok és egyéb nagyvállalatok társadalmi tulajdonát továbbra is fenn kell tartani.
3. Az 1945. évi földreform során juttatott ingatlanok tulajdonjoga érintetlenül megmarad, de a földtulajdon megengedett felső határát az egy család által, idegen munkaerő rendszeres igénybevétele nélkül megművelhető földterület szabja meg.
4. A parasztság, a kisiparosság és általában minden gazdasági tevékenység számára teljes mértékben biztosítani kell az önkéntességen alapuló szövetkezés és egyéb gazdasági célú társulás lehetőségét a nagyüzemi gazdasálgódás előnyeinek biztosítása érdekében.
5. A magánvállalkozás a képesítési szabályok és a gazdasági élet tervszerű irányításából következő korlátok között szabad. A magánvállalkozások által foglalkoztatható alkalmazottak számát törvényhozási úton kell korlátozni.
6. Törvényesen biztosítani kell a munkások és alkalmazottak számára az önkéntességen alapuló szakszervezetek alakításának szabadságát, a szakszervezeteknek kollektív szerződések kötésére irányuló és egyéb érdekvédelmi jogkörét, a parasztság, a kisiparosok, kiskereskedők és szabadfoglalkozásúak számára pedig megfelelő érdekvédelmi szervezetek alakításának szabadságát.
7. Az állami vállalatok dolgozói számára törvényesen biztosítani kell, hogy a munkástanácsok útján irányítóan részt vehessenek a vállalatok igazgatásában, továbbá, hogy részesedhessenek a vállalatok működésének anyagi eredményeiből.
8. A múltban elkövetett törvénytelenések anyagi kihatásainak jóvátétele nem irányulhat a kárt szenvedettek korábbi vagyoni és jövedelmi helyzetének, különösen pedig a kizsákmányolás lehetőségének a visszaállítására. A jóvátétel mértékét a kárt szenvedettek viszonyainak, a méltányossági szempontoknak és az ország gazdasági helyzetének figyelembevételével, törvényes szabályozás alapján, hatóság állapítja meg. Az önkényes egyéni elégtételszerzést minden eszközzel meg kell akadályozni.
9. A kibontakozásig elkövetett politikai hibák és következményeik megítélése a kiengesztelődés szellemében történjék. Senkit se büntessenek olyan cselekményért, amelyet becsületes politikai meggyőződésből követett el. A halálbüntetést el kell törölni.
10. Az 1–9. pontokba foglalt elvek sérthetlenségét megfelelő alkotmányjogi biztosítékokkal kell alátámasztani oly módon, hogy a fenti elveket tartalmazó alkotmánytörvényeket öt évig egyáltalán nem s az után is csak a törvényhozásnak és ezt követően a népszavazásra jogosultak leg-

alább kétharmados többségével lehessen módosítani. Nem működhetik olyan politikai párt, amely az e törvényekkel meghozott állami, társadalmi és gazdasági rend megváltoztatását tűzi ki célul. Végül független alkotmánybírásgot kell létesíteni, amelynek joga és kötelessége lesz az alkotmánytörvényekbe ütköző jogszabályokat érvénytelenek nyilvánítani, a politikai pártok működését engedélyezni, vagy működési engedélyüket megvonni.

Az alulírottak a fenti elvek alapján állnak, tekintet nélkül arra, hogy a továbbiakban körvonalazott politikai kibontakozásban való részvételükre sor kerül-e, vagy sem.

II.

Az alulírottak, valamint az általuk képviselt demokratikus pártok és szervezetek készek részt venni a jelenlegi politikai helyzetből való kibontakozásban. Valamennyien egyetértünk abban, hogy e kibontakozáshoz és az annak alapján kialakuló szabad politikai élet egyensúlyához szükség van a magyar kommunisták pártjára. A forradalom bizonyága alapján nincs kétség afelől, hogy a magyar kommunisták tömegei az itt kifejtett alapelvekkel és az alábbi kibontakozási tervvel egyetértenek, és hozzájárulásukat kellő időben hivatalos formában is megadják. A kibontakozás nézetünk szerint ilyen módon és az alábbiak szerint volna megvalósítható:

1. A demokratikus pártok és szervezetek országos tekintélyű személyekből 3-7 tagú ideiglenes Nemzeti Kormányzótanácsot alakítanak, amely átveszi az állami főhatalom gyakorlatát.
2. A Nemzeti Kormányzótanács ideiglenes nemzeti kormányt nevez ki. A kormány elnökét és államminisztereit a demokratikus pártok és szervezetek jelöltjei közül kel kinevezni, a szakminisztériumok vezetésével pedig, politikai pártállástól függetlenül, alkalmas szakembereket kell megbízni.
3. A demokratikus pártok és szervezetek a legrövidebb idő alatt létrehozzák a maguk országos és helyi küldötteiből a forradalmi nemzetgyűlést, amely meghozza a fenti alapelveket tartalmazó alkotmánytörvényeket, ellátja az országgyűlés összeülését a törvényhozás teendőit, így többek között megalkotja a választójogi törvényt, és rendezi az állami főhatalom gyakorlásának kérdését.
4. Az országgyűlési választásokat az 1957. év őszén kell megtartani.

III.

Annak, hogy a demokratikus pártok és szervezetek részt vehessenek a fenti alapelvek szerinti kibontakozásban, s e feladathoz biztosíthassák a magyar nép osztatlan bizalmát, valamint, hogy Magyarország az őszinte barátság és egyenjogúság alapján együttműködhessek a Szovjetunióval, csak abban az esetben van reális lehetőség[e], ha a Szovjetunió kormánya is bizalommal fordul a magyar nép demokratikus tényezőinek összessége és jelen kezdeményezésük felé. A mai súlyos helyzet kialakulásában ugyanis nagy része volt azoknak a félrevezető információknak és helyzetértékeléseknek, amelyek a magyar forradalom jellegét és céljait illetően a Szovjetunió vezető államférfiaihoz jutottak. E téves helyzetértékelés nem ismerte fel azt, hogy Magyarországon a forradalmi erők egységesen a szocializmus ügye mellett álltak és állnak, továbbá, hogy képesek minden restaurációs kísérlettel szemben megvédeni a szocializmus vívmányait és fenntartani az ország belső rendjét. Nyilván ebből következett a Szovjetunió kormányának az az elhatározása, hogy csak a belső rend teljes helyreállítása után hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni Magyarországon lévő csapatainak kivonásáról és a magyar-szovjet viszony rendezéséről. A szovjet csapatok ittléte által teremtett mai helyzetben azonban lehetetlen a belső rendet megszilárdítani és a termelés normális menetét biztosítani. Vagyis az a feltétel, amelyhez a Szovjetunió kormánya a csapatok kivonását köti, éppen e csapatok ittléte miatt nem teljesíthető.

Ebből a nehéz helyzetből csak az jelenthetne kivezető utat, ha a Szovjetunió kormánya felhatalmazná az alulírottakat annak a nyilvánosságra hozatalára, hogy a fentiek szerint megalakuló ideiglenes magyar kormánnyal milyen irányelvek alapján hajlandó megállapodni a két ország közötti viszony rendezésére nézve, így a Varsói Szerződésben foglalt kötelezettségeknek a többi tagállamokkal egyetértésben való felülvizsgálása, az itt lévő szovjet fegyveres erők kivonásnak módoszata és időpontja, végül az általuk letartóztatott magyar állampolgárok hazabocsátása, illetőleg magyar hatósági őrizetbe történő átadása tekintetében, továbbá olyan értelemben, hogy a magyar-szovjet gazdasági viszony rendezése elvileg a lengyel-szovjet gazdasági megállapodás szellemében fog megtörténni. Egy ilyen nyilatkozat birtokában a magyar pártok és szervezetek, illetőleg a közreműködésükkel megalakuló kormány minden külső segítség nélkül biztosítani tudja a belső rend helyreállítását és a szocialista vívmányok megővését.

Amennyiben a Szovjetunió kormánya a jelen nyilatkozatban foglalt biztosítékokon túlmenően kíváncsnak látná, alkotmánytörvénnyel lehetne biztosítani azt is – amit egyébként az alulírottak, valamint az általuk képviselt

demokratikus pártok és szervezetek a maguk részéről természetesek tartanak –, hogy

1. Magyarország határain belül semmiféle idegen fegyveres alakulat nem tartózkodhatik és idegen katonai támaszpontok nem létesíthetők;
2. Tilos hasadóanyagok katonai célra való felhasználása, az ilyen anyagok, illetőleg az előállításokra alkalmas nyersanyagok belföldön fel nem használt részét pedig kizárólag az atomenergia békés célú felhasználásának előmozdítására a folyó év nyarán az összes nagyhatalmak részvételével megalakult Nemzetközi Szervezetnek kell megfelelő ellenértékért rendelkezésre bocsátani, végül, hogy a Magyarországon termelt valamennyi ilyen anyag és termék előállítását, tárolását, forgalmát és felhasználását az említett Nemzetközi Szervezet jogosult ellenőrizni.

Budapest, 1956. december hó 8-án

Forrás: Kenedi 1996: 156–157.

18.

Bibó István 1956. december 14-én írt levele Keresztes Sándornak

Kedves Barátom

Örömmel vettem f. évi december 10-én kelt leveledet és az ahhoz mellékelte nyilatkozatot, mellyel a december 8-án kelt kibontakozási tervet a Demokrata Néppárt kibontakozási és tárgyalási alapul elfogadja. Magától értetődőnek tartom, hogy e nyilatkozatának logikus ellentétéleként egy olyan nyilatkozatra vár, a reménybeli koalíciós pártok részéről, amely elismeri a Demokrata Néppártot a jövőbeni magyar demokratikus közélet teljes jogú politikai tényezőjének azzal a lehetőséggel, hogy mint párt, választási és egyéb vonatkozásban akadálytalanul működhesse. E tekintetben az a leghatározottabb véleményem, hogy egy kifejezetten keresztény világnézeti párt politikai szereplése, független attól a politikai, erkölcsi szükségességtől, hogy az ilyen politikai hitvallású tömegek kívánságának eleget kell tenni, az egész magyar politikai élet egyensúlya szempontjából is szükséges és fontos tényező. Ebből következik, hogy abban az esetben, ha a leendő magyar közélet első nehéz időiben a pártok számának bizonyos korlátozására kerülne sor, úgy az első szabályos választásnál a négy koalíciós pártnak és a Demokrata Néppártnak kellene indulnia.

E pillanatban azonban olyan az egész politikai helyzet, a többi pártokkal való érintkezési lehetőség, a pártok vezető testületeinek az összeülési lehetősége, hogy a fenti állásfoglalást teljes felelősséggel csak a saját személyes és későbbi időpontban is vállalandó elvi álláspontomként tudom közölni, azaz, hogy szilárd meggyőződéseim szerint ezzel az állásponttal [a] megfelelő időben pártom illetékes tényezői is minden nehézség nélkül azonosítani fogják magukat. Azt látom tehát a leghelyesebbnek, hogy e pillanatban a magam álláspontjának a leszögezése mellett a Ti nyilatkozatokat magamnál tartom addig, amíg a magam kötelezettségvállalásánál teljesebb és garantáltabb kötelezettségvállalás nem történik nagyobb és illetékesebb együttesek részéről; ez irányban eleve ígérem a legteljesebb közreműködésemet és igyekezetemet. Ha azonban ez bármi okból megghiúsulna, úgy nyilatkozatokat visszaadása mellett megállapítást nyer majd, hogy belőle reátok semmiféle erkölcsi vagy

politikai kötelezettség nem hárul. Persze ettől függetlenül kifejezem azt a meggyőződésemet, hogy a december 8-i tervezet, főleg az elvi alapokat tartalmazó I. részében olyan alapvető nemzeti, szociális és szabadság érdekeket erősít meg, hogy azok, úgyszólván egyetlen lehetséges útját jelentik az egészséges magyar fejlődésnek.

Közlöm még azt is, hogy amennyiben az írásnak magamnál tartása nem látszanék célszerűnek, azt olyan bizalmas megbízottamnál fogom letenni, aki a Demokrata Néppárthoz közel áll.

Közlöm kell azonban egyúttal egy másik, időközben felmerült momentumot is, amelyre nézve Nektek kell eldöntenetek, hogy mennyiben érintik azt az elhatározásokat, mellyel a december 8-i tervezetet elfogadtátok. Ez az újabb momentum a Független Kisgazdapárt vezetésének pillanatnyi bizonytalanságával függ össze. Mi e hó 10-én azzal a közléssel juttattuk el hozzátok a tervezetet, hogy annak egy példányát ugyanaznap délután a Független Kisgazdapárt vezetőségeként Tildy Zoltán mind a saját nevében, mind felhatalmazás alapján Kovács Béla nevének aláírásával aláírta, ami valóban így is történt. Másnap azonban lepecsételések céljából a példányt Tildy Zoltán megbízottja magához vette, s utóbb Tildy Zoltán megbízásából azzal tartotta vissza, hogy Tildy Zoltán új, fontos információk birtokában az egész tervezetet, vagy annak egyes részeit újból meg akarja beszélni. Mi azonnal formálisan kijelentettük, hogy ezt az eljárást megállapodásunkkal ellentétesnek tekintjük, de utóbb jóakaratom demonstrálása céljából mégis személyesen elmentem Tildy Zoltánhoz, aki olyan problémákat és értesítéseket közölt, melyek megítélésünk szerint sem elég lényegbevágóak, sem elég döntőek nem voltak az aláírás visszavonására vagy a benyújtás elhalasztására. Ilyen körülmények között azonban rendkívül nehéz lett számunkra az egész tervezetnek az a konstrukciója, mely szerint azt az érdekeltek közvetlenül aláírják, mert csupán egyetlen párt közvetlen aláírását tudtuk volna produkálni, a miénket. Ezért arra határoztuk magunkat, hogy a tervezetet azonos tartalommal oly bevezetéssel látjuk el, mely nem közösen aláírt, hanem csupán egyeztetett szövegre utal, és minden résztvevő külön írásba adja egyetértésének kijelentését, a Független Kisgazdapárt vonatkozásában pedig az időközben vidékre távozott Kovács Béla előzetes megegyezésére hivatkozunk. Teljességgel a Demokrata Néppárt megítélésére bízom, hogy a nálam lévő nyilatkozatot ilyen körülmények között is érvényesnek tekintik-e. Minthogy azonban úgy érzem, hogy ez kisebb

jelentőségű komplikáció a dolog érdekét és reményem szerint kilátásait sem érinti, azt hiszem, abban maradhatunk, hogyha az írást pár napon belül nem kéritek vissza, úgy ez a nyilatkozat fenntartását jelenti.

Budapest, 1956. december 14.

Igaz barátsággal ölel

Bibó István s. k.

Forrás: Csicskó Mária és Körösnéyi András (1989: 162–164).

19.
„Berényi” ügynök 1961. szeptember 4-én írt jelentése
a Demokrata Néppárt vezetőiről

M. II/5. osztály.

Szigorúan titkos!
Adta: „Berényi Zoltán”
Vette: Kuti György r. szds
Idő: 1961. VIII. 25.
Tárgy: Demokrata Néppárt

J e l e n t é s.

Budapest, 1961. szeptember 4-én.

A Demokrata Néppárt (Barankovics Párt) általam ismert személyeit a pártban elfoglalt helyük, tekintélyük és kifejtett tevékenységük alapján négy csoportba tudnám besorolni.

Az első csoportba tartoznak azok, akik a Demokrata Néppártban jelentős helyet foglalnak el. A Parlamenti életben vagy a közélet más területén a párt állásfoglalására befolyással voltak, a párt folytonosságát biztosították illetve biztosítják. 1956-ban az ellenforradalom idején a Demokrata Néppárt irányítói és szervezői voltak.

A második csoportba tartoznak, akik a párt legalitása idején közismertté lettek, de részben passzív alap-beállítottságuk, másrészt józan megfontolás, vagy jelenleg is biztosított nyugodt életmódjuk miatt, esetleg letöltött büntetésük tanulságaként illegális tevékenységet nem folytatnak. Esetleges rendszerváltozás esetén egy keresztény, polgári rend támaszai lennének.

Harmadik csoportba azok sorolhatók, akik környezetükre komoly hatással nincsenek. Belekerültek egy légkörbe, annak alapján vallják magukat kereszténynek, de maguk annak a formálására alkalmatlanok. Tényezőként sem most, sem a jövőben nem vehetők figyelembe.

Negyedik csoportba pedig azokat sorolom, akik ugyan feltűntek a Demokrata Néppárt berkeiben, esetleg annak idején jelentős szerepet is játszottak, de azóta nem tudok róluk és 1956-os szereplésükről sem tudok.

Ezek után nézzük az egyes csoportokat.

Első csoport:

Mihelics Béla Vid: 1947-ben a Demokrata Néppárt fő ideológusa volt. Barankovics után a legfontosabb szerepet játszotta. A Parlamentben a legjelentősebb bizottságok tagja volt, így: Alkotmányjogi és közjogi, politikai, társadalompolitikai és pénzügyi bizottságoknak. 1956-ban ő lett az újjáéledt Demokrata Néppárt vezetője. A keresztény pártok összefogását csak úgy látta jónak, ha fenntartás nélkül csatlakoznak az ő vezetése alatt álló Demokrata Néppárthoz.

Mint az „Uj Ember” és a „Vigilia” fő munkatársa ő lett a magyar katolicizmus szociológusa. 1956-ban a Városmajori toronyszobában tartott beszédében arra hivatkozott, hogy a kádereit a Demokrata Néppárt őrizte meg legjobban. Ez arra mutat, hogy ilyen irányú kapcsolatai a párt feloszlása után folyamatosan fennmaradtak. A magyar katolicizmus polgári irányzata jobb híján őt tartja vezetőjének.

Dr. Farkas György: Annak idején a Demokrata Néppárt másik kiemelkedő alakja volt. Ezt azonban már előzőleg biztosította számára a KALOT-ban kifejtett tevékenysége. A Parlamentben a társadalompolitikai és a közgazdasági bizottság tagja volt. Képzett, precízen fogalmazó ember, akit a volt KALOT-osok egyik vezetőjének tartanak. Meggondolt, megnyerő külsejű, jó szervező és jó szónok. Az 1956-os tevékenységéről csak annyit tudok, hogy a Demokrata Néppárt újraszervezésében aktívan részt vett. Jámbor Mike az illegális katolikus párt vezetőségi tagjaként jelölte meg még 1958-ban, de abbéli tevékenységéről közelebbit nem tudok. Pallos László közlése szerint agrárszervezési és oktatási kérdésekkel foglalkozott illetve foglalkozik.

Székely Imre Kálmán: Volt képviselő, a Parlament egyik legtöbbet beszélő tagja volt. Hangoskodásával inkább a tömegek felé lett közismert. A Demokrata Néppárt polgári szárnyának egyik kiemelkedő képviselője. Igen jó egyházi kapcsolatokkal rendelkezik. Ezért sorolta őt Jámbor Mike is az illegális katolikus párt egyik erősségévé. Nyugtalan természetű ember, aki mindig a Demokrata Néppárt egyik vezetőjének tekinti magát.

Ijjas Antal: A Demokrata Néppárt egyik fő sajtó embere. Katolikus vonalon, mint a népíró is jelentős, de ügyes újságírónak számít. Ezt mutatja a KALOT-nál az „Új Nemzedék”-nél kifejtett működése is. Mint már ismert nevű író és újságíró tevékenykedett a KALOT-nál, ahonnan a Demokrata Néppárthoz, majd az „Uj Ember”-hez került. A hivatalos katolikus sajtót Ijjas Antal nélkül nem lehetett egyelőre elképzelni, az A. C. és az átlagkatolikus tömegek körében.

Szakolczai György: 1947-ben még nagyon fiatal volt, ezért nem jelölte a Demokrata Néppárt képviselőnek. Bár ezen a téren káderhiányban szenvedett.

Ekkor Szakolczai diákszervezője volt a Néppártnak. Mozgékony bennfentes ember volt, aki a Demokrata Néppárt egy-egy kulcsemberével közeli kapcsolatot tartott. Így Eszterhás György, Mihelics Vid, Rónay György, Ijjas Antal, Bálint József tartozott ezek közé. 1956-ban Szakolczai habozás nélkül állt a Demokrata Néppárt új szervezői közé. Sőt Mihelics Vid egyik belső embere volt. Jámbor Mike mint az illegális katolikus párt egyik fontos emberét jelölte meg.

A második csoportba, mint már említettem a passzív emberek tartoznak. Ezek a következők:

Bálint Sándor: 1945-ben a Kiszgazda Párt listáján került a Parlamentbe és megegyezés szerint a Demokrata Néppárt képviselője lett. 1947-ben már a Demokrata Néppárt egyik legismertebb embere volt. A parlamenti életbe nem vitt jelentős szerepet. A közigazgatás-ügyi bizottság tagja volt. Beszédet alig tartott. Mint tudós beállítottságú néprajzos a népi gondolat egyik hirdetője volt. A Demokrata Néppárt feloszlása utáni tevékenységéről semmit sem tudok.

Eckhardt Sándor: 1945-ben a Kiszgazda Párttal történt megbeszélés alapján a Kiszgazda Párt listáján került a parlamentbe, mint a Demokrata Néppárt képviselője. 1947-ben már ismert ember volt, de mint tudós beállítottságú ember a parlamenti életben passzív volt. Tagja volt a könyvtári és a múzeumi bizottságnak, a közigazgatási és politikai bizottságnak. Bizottsági tevékenysége nem lehetett jelentős, mert semmit sem hallottam róla. Ugyanígy a parlamenti üléseken is ritkán lehetett hallani. Polgári beállítottságú. Mint francia szakos egyetemi tanár 1948 után is nyugodt életet tudott családjának biztosítani. Nyilván emiatt is távol tartotta magát az illegalitástól. Sőt az 1956-os szerepléséről sem hallottam. Mint tanár kiváló, szigorú, de igazságos, nagy tudású emberként ismeretes.

Rónay György: 1947-ben mint katolikus író az egyetlen katolikus jellegű párthoz került. A kádertiányban szenvedő Demokrata Néppárt a közismert író előterbe helyezte. A közigazgatás-ügyi bizottság tagja lett. De mint néprajz inkább csak irodalmi kérdésekkel foglalkozott. 1948 utáni tevékenységéről csak az „Uj Ember” és a „Vigilia” hasábjain megjelent verseiből, cikkeiből tudok. Politikai téren passzív, magatartását nyugodt anyagi helyzete szerintem stabilizálta.

Keresztes Sándor: 1947-ben a Demokrata Néppárt képviselője volt. Mint közigazgatási ember az alkotmányjogi és közjogi bizottság tagja volt. A parlamentben nem játszott jelentős szerepet. 1956-ban elkezdte szervezni a De-

mokrata Néppártot. Utána internáló táborba került. Azóta az „Uj Ember”-nél, mint írók dolgozik. Sok gyermeke van, és az elszennvedett fogság miatt visszahúzódó ember lett.

Bálint József: Világi pap, 1945-ben a KALOT főtítkára lett, később a Demokrata Néppárt egyik tanácsadója lett. A népi szárny egyik hangadója volt. Képviselő nem volt. A népi irányzat miatt Esztergom sem nézte jó szemmel. Vidékre került. Saját állítása szerint mindentől visszavonult. Ezt azzal látom igazoltnak, hogy katolikus berkekben nem lehetett hallani róla és Jámbor Mike sem beszélt róla.

Márkus László: 1947-ben a Demokrata Néppárt egyik jelentős sajtó embere volt. Képviselőnek nem jelölték, utána az „Uj Ember”-hez került. P. Mócsi (sic!) és Horváth Mihály vezetésével egy csoportban illegális tevékenységet folytatott, amiért el is ítélték. 1956-ban várákózási álláspontra helyezkedett. Minthogy sem ő, sem édesanyja támogatást nem kapott sem az „Uj Ember”-től, sem az A. C.-től. Megbántva érzi magát, és teljesen visszahúzódott, mint csiga a házába. Mihelics Vidéket nem tartja érdemesnek arra, hogy tárgyaljon velük. Újabb kapcsolatok felvételét pedig veszélyesnek tartja. Mint mondta, nincs értelme kockáztatni.

Dr. Farkas Béla: A Demokrata Néppárt budapesti titkára volt. Képviselő nem volt. Szorgalmas, szervező és adminisztrátor volt, nagyobb fantázia nélkül. A párton belül jelentősége nem volt. Mint bérelszámoló és adminisztrátor küzdött a megélhetésért. A napi gondok lefoglalták. 1956-os szerepét nem ismerem.

Molnár István: Mint a KALOT nép tanára tűnt fel. Nagyon tehetséges, a népi tánc fanatikusa volt. Tudomásom szerint a Demokrata Néppárt foglalkoztatta rövid ideig. Utána sokáig visszavonult, majd a SZOT egyik népi művészet vezetője lett. Napi politikával soha nem foglalkozott. Egyetlen téma és valóság a számára a népdal és népi tánc.

A harmadik csoportba tartoznak, kik ugyan szerepeltek a Demokrata Néppárt berkeiben, de mérsékelt szellemi képességük vagy már a gondolkodást is gátló egyoldalú fanatizmusuk miatt sehol sem vesznek komolyan.

Papp Béla: 1947-ben a Demokrata Néppárt képviselője volt, de senki sem vette komolyan. Egyesek azt terjesztették róla, hogy a parlament legbutább képviselője. 1948-tól semmit sem hallottam róla.

Jakab Antal: Valamelyik vidéki listán a legutolsó helyek egyikén volt jelölve. Gyertyák közé tett feszületnél tartotta beszédeit. Már egyetemi körökben is komolytalannak tartották. A keresztény szocialista eszmét hirdeti ismerős

társaságokban a jelenlegi keresztény társadalom alapos agyon bírálata mellett. Utóbbi években nem találkoztam vele. Legnagyobb tragédiája lenne, ha egy keresztény szocialista társadalomba kerülne. Teljesen összetörne.

A negyedik csoportba tartoznak azok, akik a Demokrata Néppártban vittek valami szerepet, egyáltalán nem jelentőset, de az utóbbi években semmit nem hallottam róluk.

Babóthy Ferenc: 1945-ben a KALOT elnöke lett. 1947-ben a Demokrata Néppárt képviselője volt. Azóta semmit sem hallottam róla.

Kalocsai János: Mint a KIOE embere lett a Demokrata Néppárt képviselője. A parlamentben semmi szerepet nem játszott. Az alázatosságig udvarias és szerény. Jámbor Mike terveiben, mint az illegális katolikus párt egyik vezetője szerepel. Egy ideig, mint a KIOE egyik csoportvezetője szerepelt, az utóbbi években semmit nem hallottam róla.

Tóth Imre: A KALOT egyházasfalui népfőiskolájának igazgatója volt. 1947-ben a Demokrata Néppártot szervezte. Tudtommal képviselő nem volt. Azóta semmit sem hallottam róla.

Megjegyzés: Az ügynök utasításra készített rangsorolást a volt DNP-en belül.

Értékelés: A jelentését jónak tartom, nagy segítség és alap a DNP feldolgozó munka megszervezéséhez. Figyelemre méltó, hogy az ügynök meglátásai az egyes személyekkel kapcsolatban és az ebből levont következtetések helyesek és fedik az eddig más forrásból származó adatainkat.

Utasítás: Hajtsa végre korábbi feladatát Pallos Lászlóval kapcsolatban. (Ezt a feladatot hosszabb ideje Pallos vidéki tartózkodása miatt nem tudta végrehajtani.)

Készítsen jellemzést és összefoglalót Mihelics Vidről, Ijjas Antarról és Bálint Sándorról.

Intézkedés: Nem igényel.

(:Kuti György r. szdn.:)

Készült: 4 péld.

Gépelte: Bné.

Nyt. cs.: 22/65.

Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 3.1.2. M – 32398/3.

20.

Jegyzőkönyvek dr. Matheovits Ferenc és dr. Keresztes Sándor kihallgatásáról

20/1. Jegyzőkönyv dr. Matheovits Ferenc 1964. február 19-i kihallgatásáról

Belügyminisztérium Szigorúan titkos!

Jegyzőkönyv

Dr. Matheovits Ferenc kihallgatásáról.

Budapest, 1964. február 19-én.

Dr. Matheovits Ferenc

Brassó, 1914.

Poszler Teréz

Üzemgazdász

Pécs, Lenke u. 2.

Kérdés: Tegyen vallomást arra vonatkozólag, milyen körülmények között találkozott Bibó Istvánnal és mi volt a beszélgetésük tartalma?

Felelet: Az 1956-os kormánynak tagjai közül Bibó Istvánnak a magatartása tetszett nekem a legjobban, amennyiben az egyedüli volt, ki az 1956-os események után helyén maradt és nem rejtőzött el. Baráti körömben Karcsay Sándor említette, hogy ismeri őt, emlékezetem szerint talán 1956-ban vagy 1957-ben felvitt Bibó lakásába, ahol megismertem Bibót. Emlékezetem szerint az 1956-os eseményekről volt szó, azt értékeltük. Többet én őt nem kerestem, vele nem találkoztam.

Közlés: Idézem Önnek Keleti István 12. kihallgatásáról készült jegyzőkönyvi vallomásából: „Pártszervezési kérdésekről beszélve Matheovits egy alkalommal – emlékezve az 1956-os eseményekre – beszámolt a társaság előtt arról, hogy a különböző Keresztény Pártokkal történt tárgyalásainak eredményeként ígéretet is kapott – pártalakulás vezetőitől, hogy ha nem tudnak megfelelő eredményeket elérni, úgy csatlakozzanak az általa ajánlott Demokrata Néppárti vonalhoz. Ekkor beszélt arról is, hogy Bibó István nevű képviselővel is tárgyalt, aki szintén a koalíció híve és koalíciós együttműködésre hajlamos.

Kérdés: Tegyen vallomást fenti idézetre vonatkozóan.

Felelet: Semmiféle Keresztény Párttal nem tárgyaltam, megfelel azonban az az igazságnak, hogy amikor 1956-ban Budapesten voltam, részint az újságokból, részint 1957-ben az internálótáborban pontosan meg tudtam állapítani azt, hogy kb. 4-5 Keresztény Párt milyen elemekből tevődik össze, ezeknek a tevékenységük részint bírósági tárgyalás és sajtóközlemény anyaga is volt és ezért úgy találtam, hogy számukra konkurenciát semmiben nem jelenthetnek, fölöslegesnek véltem a velük való foglalkozást. A börtönben a keresztény szocialista csoportot ismertem, akikről nem is hallottam, hogy kint tevékenykedtek volna, újságból értesültem a Zajgóváriékról, akiknek a magatartásán megdöbbentem, hallottam valami Keresztény Frontról, akiknél kb. két mázsa súlyú miniszteri jegyzőkönyveket foglaltak le, tudok arról, létezett valami Katholikus Néppárt, és elvileg nem érdekelt, mert nézetem szerint ez a protestánsokat kiteszítja eleve. Meggyőződésemm volt, hogy adott esetben ezek az úgynevezett Keresztény Pártok lemorzsolódnak. Azt pedig, hogy Bibó István koalíciós érzésű-e, vagy sem, legfeljebb az 1956-os eseményekből állapíthattam meg, amikor a pártok a koalíciós alapon működtek és ő a régi Parasztpárt részéről volt bent a kormányban. Emlékeztem szerint, abban a memorandumban, amelyek Bibó István államminiszter aláírással nevezett az egész városban a hirdető táblákra mindenütt kifüggesztett litografált szöveggel, valamennyi politikai párt összefogását hirdette, mint ami a jelenlegi helyzetből kivezethet.

Ilyen értelemben beszélhettem az említett eseményekről.

Kérdés: Kik előtt fejtette ki a fenti tapasztalatait?

Felelet: Arról, hogy Bibó Istvánnal beszéltem, nem emlékszem, hogy kinek szóltam, valószínűen Pécsen Keleti Istvánnak.

Kérdés: Tegyen vallomást a Bibó terv tartalmára vonatkozóan.

Felelet: A Bibó terv az 1956-os helyzetből egy kiinduló, valamiféle kompromisszumos terv volt, amelyet így emlékszem, hogy nekem megküldték Pécsre talán 1956. év végén, vagy 1957. elején. A tervet Bibó István tudomásom szerint valamennyi pesti diplomáciai testület részére Krisna Menonon keresztül megküldte, elsősorban Hruscsov szovjet kormányfőnek. Én egy másolatát láttam, mert azt küldték le, tudomásom szerint Bibó Istvánt emiatt elítélték és így az ügy kapcsán előkerült.

Kérdés: Ki küldte le Önnek a Bibó tervet és milyen célból?

Felelet: A Bibó tervet úgy emlékszem Keresztes Sándor küldte le, mert a Néppárt részéről ő és Karcsay Sándor írták alá. Utólagosan küldték le azzal, hogy szeretnék, ha tudomást szerezne róla, mert addig én ezt a tervet nem ismertem. Azzal küldték le egyébként, hogy az már elment, tehát befejezés után közölték velem a tényeket. Ez 1956. decemberében, vagy 1957. elején történt. Én a tervet visszaküldtem Keresztesnek.

Kérdés: Nevezze meg az időpontot, amikor Ön a fenti Bibó tervről társai előtt beszélt!

Felelet: A Bibó tervről én valamikor nagyon régen beszélhettem társaim előtt, legfeljebb 1960-as évben. Most már pontosan megmondani, hogy ezzel kapcsolatban mit mondtam, nem tudom.

Közlés: Kihallgatását megszakítom.

Felelet: A jegyzőkönyv vallomásomat a valóságnak megfelelően tartalmazza, melyet elolvasás után aláírással megerősíték.

Dr. Matheovits Ferenc s.k.
terhelt

Felvette: Fazekas József r. örgy. s. k.

K: 5 pld/Kné.

Nytsz.: 388–536/64.

Forrás: Pallos (2007: 212–214). Eredeti forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 3.1.9. V-149861/1 15.

20/2. Jegyzőkönyv dr. Keresztes Sándor 1964. március 12-i kihallgatásáról

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv

Készült 1964. évi március hó 12. napján a Budapest II. ker., Gyorskocsi utca ... szám 31 fszt., em. ... ajtó alatti helyiségben.

Tanú (neve, szül. éve és helye, anyja neve, foglalkozása, munkahelye, lakása): Dr. Keresztes Sándor, Magyarókerke, 1919. márc. 9. Fazekas Erzsébet, adminisztrátor, Bp., XXII. Kölcsey u.4.

... szem. ig. száma: AU-III.302016. telefonszáma: ...

Terhelthez (gyanúsítottához), valamint a büntetőeljárásban résztvevő személyekhez való viszonya érdektelen.

Az eljárás tárgyául szolgáló büntett következtében kárt szenvedett-e? (Ha igen, a kár megnevezendő.) Nem.

Az előbbieken megnevezett, vagy egyéb okból nem elfogult-e? ...

(A tanú kihallgatásánál figyelemmel kell lenni a Be. 63. és 64. §-aira. A Be. 65. §-ában foglaltakra figyelmeztetni kell a tanút, és mind a figyelmeztetést, mind a tanú idevonatkozóan tett nyilatkozatát be kell jegyezni.)

A tanú – törvényes jogaira, valamint a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetés után – a következő nyilatkozatot teszi:

Közlés: Önt tanúként fogom kihallgatni dr. Matheovits Ferenc ügyében. Figyelmeztetem, hogy tanúvallomását az igazságnak megfelelően tegye meg, mert a hamis tanúzást a törvény szigorúan bünteti.

Kérdés: Megértette-e a hamis tanúzás törvényes következményeire való figyelmeztetést?

Felelet: A hamis tanúzás törvényes következményeire való figyelmeztetést megértettem, azt tudomásul veszem.

Kérdés: Dr. Matheovits Ferencsel perben vagy haragos viszonyban áll-e?

Felelet: Kijelentem, hogy dr. Matheovits Ferencsel sem perben sem haragos viszonyban nem állok, közöttük rokon kapcsolat nincs.

Kérdés: Mondja el mikor, milyen körülmények között ismerte meg dr. Matheovits Ferencet. Beszéljen kapcsolatuk jellegéről.

Felelet: Dr. Matheovits Ferencet az 1947-es országgyűlési választások kapcsán ismertem meg, amikor is mind a ketten a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselői lettünk. Az én mandátumomat a mentelmi bizottság 1948-ban megszüntette. Tudomásom szerint dr. Matheovits Ferenc a későbbiek során néhány képviselőtársával együtt az (sic!) DNP-ből kilépett. Ennek oka az volt, hogy dr. Matheovits és Barankovics között nézeteltérések voltak a párt politikáját illetően, ugyanis Matheovits köztudomásúan Mindszenty hercegprímás politikai nézeteihez állt közel.

Dr. Matheovitsot 1948-ban vagy 1949-ben politikai bűncselekményért elítélték s vele én csak az 1956-os események idején találkoztam Budapesten, amikor ő Pécsről Budapestre jött és bekapcsolódott a DNP újjászervezésébe. Az együtt lévő képviselők akkor Matheovitsot az ideiglenes főtárgyi teendőikkel bízták meg, s mintha említette volna nekem, hogy járt Mindszenty-nél is, de ezt határozottan nem állítom.

Az 1956. november 4-ét követő napokban Matheovits Pécsre távozott s vele emlékezetem szerint újból 1956 decemberében találkoztam vagy az Új Ember szerkesztőségében vagy Székely Imre Kálmán volt DNP képviselő lakásán. E találkozás során tájékoztattam őt az un. Bibó-tervről, melynek lényege az volt emlékezetem szerint, hogy a szovjet csapatok fokozatosan hagyják el az ország területét, s Magyarországon tartsanak szabadválasztást többpártrendszer alapján. Mintegy garanciaként tartalmazta a terv azt, hogy Magyarországon 5 évig nem lehet alkotmány-módosítást végrehajtani.

Megjegyezni kívánom, hogy emlékezetem szerint Bibó a tervet Karcsay Sándor útján juttatta el hozzám és Mihelics Vidhez azzal, hogy amennyiben azzal egyetértünk, úgy levélben nyugtázzuk a memorandum készítőinek. E kérésnek eleget is tettünk s erről is tájékoztattam Matheovitsot a már említett beszélgetés során.

Matheovits-sal, miután őt 1957-ben internálták, 1959-ben vagy 1960-ban találkoztam újra budapesti látogatása során, majd ezt követően több alkalommal felkeresett engem az Új Ember szerkesztőségében, utoljára 1963 nyarán.

Utolsó találkozásunk során beszélt Mihelics Viddel is, aziránt érdeklődött, hogy van-e fejlődés az egyházpolitikai helyzetben és a Mindszenty kérdésben, mert ettől függően szeretné beadni kérelmét az illetékesekhez jogi munkakörben való elhelyezkedése tárgyában. Mihelics annyit válaszolt, hogy kedvezően alakulnak a dolgok.

Matheovits-sal történt beszélgetéseim során kizárólag családi jellegű problémákat érintettünk. Egy alkalommal, 1961-ben Pécsen kerestem fel, s ekkor egyházpolitikai problémát tárgyaltunk, az általam készített disszertáció kapcsán.

Kérdés: Mikor, milyen körülmények között ismertette Ön Matheovits-sal a Bibó-terv elfogadását vagy elutasítását?

Felelet: A kérdésre határozott választ adni nem tudok. Matheovits-sal nyilván közölhettem, hogy a Bibó-tervet nem találták realizálhatónak, de hogy ezt mikor, hol mondtam Matheovitsnak, megmondani nem tudom.

Kérdés: Matheovits megbízásából mikor, kinek kellett tudomására hoznia, hogy elfogadták, vagy elutasították a Bibó-tervet?

Felelet: Ilyen kéréssel Matheovits hozzám nem fordult. Elképzelhetőnek tartom azt, hogy olyan személy, aki tudott a Bibó-tervről, és tudott arról, hogy a fent említett levél egyik aláírója én voltam, érdeklődött tőlem a memorandum sorsáról.

Kérdés: Az ügyel kapcsolatban kíván-e még mást elmondani?

Felelet: Az ügyel kapcsolatban elmondani mást nem kívánok, tanúvallomásom az igazságnak megfelel, azt a jegyzőkönyv helyesen tartalmazza, melyet elolvasás után aláírással igazolok.

dr. Keresztes Sándor sk.
tanú.

Felvette:

A másolat hitelül:

Bereczki Lászlóné r. hdgy.

Nyt.sz. 388–785/64

Készült: 3 pld.

Kapják: nyt. szerint.

Forrás: Pallos (2007: 212–214). **Eredeti forrás:** Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 3.1.9. V-149861/1 16.

Irodalom

- András Imre – Bálint József – Szabó Ferenc (1995): *Kerkai Jenő emlékezete*. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet, Budapest, 180 o.
- Antall József – Göncz Árpád – Vörös Vince (1988): Független Kiszgazdapárt, 1956. november 16. *História*, X/6. 16–19. o.
- Bálint József – Kozma Róbert (2003): *KALOT-Kerkai Évkönyv. Jubileumi kalendárium 1904–2004*. KALOT Katolikus Népfőiskolai Mozgalom, Budapest, 235 o.
- Balogh Margit (1998): *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 235 o.
- Balogh Margit (2010): *Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czapik Gyula egri érsek tárgyalásai 1948-ban*. In: *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből 1945–1989*. Szerk. Bánkuti Gábor és Gyarmati György. Állambiztonsági Szolgálatok Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest. 43–80. o.
- Balogh Margit (2002): *Mindszenty József (1892–1975)*. Élet-kép sorozat. Elektra Kiadóház, Budapest, 360 o.
- Barankovics István (1945a): *Pro memoria*. (Keltezés nélkül.) Prímási Levéltár 712/1945. május 26., kézirat. In: Szakolczai (2008a) és Szakolczai (2009).
- Barankovics István (1945b): *Programbeszéd a Demokratikus Néppárt 1945. évi szeptember hó 25-i értekezletén*. Budapest, é. n., 32 o. Közli: Kovács – Gyorgyevics (2001: 293–311).
- Barankovics István (1947): *Keresztény demokrácia. Mit akar a Demokrata Néppárt?* Budapest, 31 o. Kéziratát közli: Kovács – Gyorgyevics (2001: 312–331).
- Barankovics István (1948a): *Az iskolák államosítása*. Beszéd az Országgyűlés 1948. június 16-i ülésén. In: Kiss Károly (1948–1949) 4. kötet, 464–480. hasáb
- Barankovics István (1948b): *A kormány általános elvi és gyakorlati politikája*. Beszéd az Országgyűlés 1948. december 14-i ülésén. In: Kiss Károly (1948–1949) 5. kötet, 23–37. hasáb. Továbbá „A jelen nyomorúsága és a jövő távlatai” címmel, in: Kovács – Rosdy (1996) 209–220. o., valamint „A Néppárt helyzetéről” címmel, in: Kovács – Gyorgyevics (2001) 411–425. o.
- Beke Margit (szerk.) (1996): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*. Argumentum, Köln – Budapest, 495 o.
- Bibó István (1981–1983): *[Bibó István] Összegyűjtött munkái*. 1-3. kötet. Sajtó alá rendezte Kemény István és Sárközi Mátyás. Szöllősy Árpád előszavával és Szabó Zoltán bevezetőjével. Európai Protestáns Szabadegyetem, Basel, 960 o.

- Bibó István (1986/1990): *Válogatott tanulmányok*. 1. kötet 1935–1944.; 4. kötet. 1935–1979. Válogatta és szerkesztette. ifj. Bibó István és Huszár Tibor. Magvető Könyvkiadó, Budapest. 733 o., 810 o.
- Bibó István (1994): *Demokratikus Magyarország. Válogatás Bibó István tanulmányaiból*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 471 o.
- Csaba László (2009): Vita a magyar keresztény politikáról. *Egyházforum*, XXIV. (X. új) évf. 4. szám. 24. o.
- Csapody Miklós (2004): *Bálint Sándor élete és politikai működése 1904–1980*. Korona Kiadó, Budapest, 615 o.
- Csicskó Mária – Szabó Róbert (1996): *A Demokrata Néppárt képviselői*. In: Kovács – Rosdy (1996) 119–188. o.
- Csicskó Mária – Körösenyi András (1989): Egy harmadikutas szocializmus- utópia földközében. A Petőfi Párt 1956–57-ben. Dokumentumok. *Századvég*, I/1–2. 162–164. o.
- Elmer István (1996): *A Keresztény Demokrata Néppárt, majd a Demokrata Néppárt története (1944–1949)*. In: Kovács – Rosdy (1996) 95–116 o.
- Farkas György (1948): *A magyar-szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés*. Beszéd az Országgyűlés 1948. március 3-i ülésén. In: Kiss Károly (1948–1949) 3. kötet, 1154–1158. hasáb.
- Frenyó Zoltán (1996): *Eszmé és tények professzora. Mihelics Vid (1899–1968)*. In: Kovács – Rosdy (1996) 73–77 o.
- Frenyó Zoltán (2002): *Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve*. METEM, Budapest, 280 o.
- Gábel János (1949): *A kisipar és kiskereskedelem védelme*. Beszéd az Országgyűlés 1949. január 21-i ülésén. In: Kiss Károly (1948–1949) 5. kötet. 542–547. hasáb.
- Gergely Jenő (1983): *A Demokrata Néppárt „igazoló jelentése” a Mindszenty József bíboros hercegprímással keletkezett konfliktusról*. *Századok*, 127/5–6. 761–780. o.
- Gergely Jenő (2001): *A Mindszenty-per*. Kossuth Kiadó, Budapest, 201 o.
- Izsák Lajos (1985): *A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944–1949*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 173 o.
- Izsák Lajos (1994): *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956*. Pannónia Könyvek, Pécs, 323 o.
- Kenedi János (összeállította, a bevezetést, a jegyzeteket, valamint a Bibó István és társai peréről szóló tájékoztatót írta) (1996): *A fogoly Bibó István vallomásai az 1956-os forradalomról*. 1956-os Intézet, Budapest, 216 o.
- Keresztes Sándor (2008): *A kiegyezés reményével. Keresztes Sándorral beszélget Elmer István*. Kairosz, Budapest, 166 o.
- Kiss Károly (szerk.) (1948–1949): *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés naplója*. 1947. szept. 16.–1949. ápr. 12. Hiteles kiadás. 1–5. kötet. Athenaeum, Budapest. 1. kötet: 1274 hasáb, 2. kötet: 1168 hasáb, 3. kötet: 1329 hasáb, 4. kötet: 1166 hasáb, 5. kötet: 1136 hasáb.
- Kovács K. Zoltán (1949): *A mezőgazdaság kollektivizálása*. Beszéd az Országgyűlés 1949. január 24-i ülésén. In: Kiss Károly (1948–1949) 5. kötet, 602–607. hasáb
- Kovács K. Zoltán (1996): *A magyar kereszténydemokrácia vezető politikusa. Barankovics István (1906–1974)*. In: Kovács – Rosdy (1996) 7–25. o.
- Kovács K. Zoltán (2005): *In memoriam Vida István*. In: Félbemaradt reformkor (2005) 13–16. o.

- Kovács K. Zoltán (2005): *Magyar kereszténydemokraták az emigrációban*. In: Félbemaradt reformkor (2005) 257–290. o.
- Kovács K. Zoltán (2005): *A Demokrata Néppárt Alapítása. – A Demokrata Néppárt belépése a közéletbe. A győri kiáltvány. A Demokrata Néppárt programja, választási sikere 1947-ben. – A DNP küzdelme az országgyűlésben és a közéletben*. In: Félbemaradt reformkor (2005) 173–248. o.
- Kovács K. Zoltán – Györgyevics Miklós (szerk.) (2001): *Híven önmagunkhoz. Barankovics István összegyűjtött írásai a kereszténydemokráciáról*. Barankovics Akadémia Alapítvány, Budapest, 508 o.
- Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál (szerk.) (1996): *Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*. Barankovics István Alapítvány, Budapest, 221 o.
- Marelyin Kiss József – Vida István (főszerk.) (2005): *Az 1947. évi szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja. 1947. szeptember 16. – 1949. április 12*. Budapest, 747 o.
- Matheovits Ferenc (1948): *A D. N. [Demokrata Néppárt]*. Prímási Levéltár 4910/1948. július 13., kézirat, 10 o., mindmáig kiadatlan.
- Mészáros István (2005): *Mindszenty és Barankovics. Adalékok a „keresztény párt” problematikájához*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 114 o.
- Mészáros István (2008): *Árnyak és fények. Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 366 o.
- Mézes Miklós (1991): *A kalászbú szökkenő vetés*. A szerző kiadása, Budapest, 264 o.
- Mihalovics Zsigmond (2005): *Emlékeztető*. (1945. május 3.) Prímási Archivum, 468/1945. május 7., kézirat. Idézi: Mészáros (2008:155) és Szakolczai (2008a).
- Mihelics Vid (1947): *A bankok államosítása*. Beszéd az Országgyűlés 1947. november 14-i ülésén. In: Kiss Károly (1948–1949) 1. kötet, 1034–1054. hasáb. Továbbá, „A párt egyeduralkodó nem használ a gazdaságnak” címmel, in: Kovács – Rosdy (1996) 209–220. o.
- Mindszenty József: (1974/1989): *Emlékirataim*. Vörösvári István kiadása, Toronto, Kanada, 497 o. – Szent István Társulat, Budapest, 497 o.
- Mócsy Imre (1987): *Beadványom*. Egyháztörténeti anyaggyűjtemény. Magyar Egyházzociológiai Intézet, Bécs, 126 o.
- Nagy Tőhötöm (1965/1990): *Jezsuiták és szabadkőművesek*. 1. kiadás: Buenos Aires, – 2. kiadás: Universum Kiadó, Szeged, 493 o.
- Pallos László (2005): *Sorsunk. „Látélet” Kis László egyetemi lelkészéről és az Egyházközségi Népi Diákközhonokról*. Püski, Budapest, 389 o.
- Pallos László (2007): *Reménykeltők. Az 1945 utáni „illegális” katolikus politikai szervezkedések. Írták: A Belügyminisztérium és ügynökei*. Püski, Budapest, 389 o.
- Pallos László (2009): *Kétféle mérce a diktatúrában*. Püski, Budapest, 255 o.
- Pálos Antal S. J. (2001): *Prédikáció*. 2001. augusztus 7. Kézirat.
- Pócza Lajos (1984): *A magyar polgári életrend megtartásának küzdelmei és felszámolása, 1945–1948*. Melbourne – Sydney, 50 o.
- Pócza Lajos (1989): *A Demokrata Néppárt története*. Sydney, 169 o.
- Pusztai Sándor (1948): *A kézműves kisiparosság védelme*. Beszéd az Országgyűlés 1948. február 26-i ülésén. In: Kiss Károly (1948–1949) 3. kötet, 811–817. hasáb.
- Regéczy-Nagy László (2009): *TV nyilatkozat*. Hír TV, 2009. június 19., péntek, 20:05, 20:17'2" – 20:17'25". http://www.hirtv.hu/?tPath=view/videocw&videoview_id=8329

- Rosdy Pál (1996): *A magyar és francia nyelv és irodalom mestere. Eckhardt Sándor (1890–1969)*. In: Kovács – Rosdy (1996) 35–41. o.
- Somorjai Ádám (2008): *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975*. Bencés Kiadó, Pannonhalm, 175 o.
- Szabó Ferenc S. J. (szerk.) (1992): *Kortárs Magyar Jezsuiták*. II. rész. Jézus Társaság Magyarországi Rendtartománya, Budapest, 255 o.
- Szabó Ferenc S. J. – Bartók Tibor (szerk.) (2006): *Jezsuiták Szent Ignác nyomdokain. Hármaskor jubileum*. Szent István Társulat, Budapest, 252 o.
- Szabó Ferenc S. J. (1996): *Az ember és az író portréjához. Rónay György (1913–1978)*. In: Kovács – Rosdy (1996) 78–91. o.
- Szabó Róbert – Szakolczai György (2009–2010): A magyar keresztény politika nagy kísérlete. A DNP országgyűlési képviselőcsoportja (első rész). *Egyházforum*, XXIV. (X. új) évf. 5–6. szám. (2009) 26–40. o. A DNP parlamenti szerepe (második rész). Uo., XXV. (XI. új) évf., 1. szám (2010) 14–22. o. A DNP országos politikai szerepe a forradalom idején (harmadik rész). Uo., XXV. (XI. új) évf., 2. szám (2010), 16–27. o. Az üldöztetés, a forradalom és a megtorlás (negyedik rész). Uo., XXV. (XI. új) évf., 3. szám (2010) 20–29. o. Az úgynevezett „kádári konszolidáció”, a képviselők sorsa és a késői csekély elismerés (ötödik rész). Uo., XXV. (XI. új) évf., 4–5. szám (2010) 36–46. o.
- Szakolczai György (2007a): Mindszenty és Barankovics – avagy a keresztény politika és a modus vivendi. *Magyar Szemle*, Új folyam, XVI/9–10. (2007. október) 156–166. o.
- Szakolczai György (2007b): *Mócsy Imre vatikáni útja*. In: Mócsy Imre S. J.: Hagytam magam szeretettni. JTMR – Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 395 o., a cikk a 381–392. oldalon.
- Szakolczai György (2007c): Emlékezés Kerkai Jenőre. I. és II. rész. *Értesítő*. Demokratikus Közéletért Alapítvány, XIII/12. (2007. december) 9–10. o. és XIV/1. (2008. január), 9–10. o.
- Szakolczai György (2008a): Szekfű Gyula és Jánosi József 1945. áprilisi levelei a magyar katolikus püspöki karnak. *Múltunk*, LIII/4. 110–133. o.
- Szakolczai György (2008b): A titkosszolgálatok, a keresztény szervezkedések és a részleges megállapodás a Vatikánnal. *Magyar Szemle*, Új folyam, XVII/7–8. (2008. augusztus) 84–100. o.
- Szakolczai György (2008–2009): A nagy vita a magyar keresztény politikáról. A helyzet kialakulása (első rész). *Egyházforum*, XXIII. (IX. új) évf. 5. szám. (2008) 3–13. o. A nagy összeütközés (második rész). Uo., XXIII. (IX. új) évf. 6. szám. (2008) 3–12. o. Kísérlet a tragédia elhárítására és a végkifejlet (harmadik rész). Uo., XXIV. (X. új) évf. 1. szám. (2009) 3–14. o. A tanulságok és a következtetések (negyedik rész). Uo., XXIV. (X. új) évf. 2. szám. (2009) 3–17. o.
- Szakolczai György (2009): Barankovics István 1945. áprilisi levele a Magyar Katolikus Püspöki Karnak. Helyreigazítás. *Múltunk*, LIV/2., 268–269. o.
- Szakolczai György (2010): Kétféle mérce. Pallos László könyvéről. *Magyar Szemle*, Új folyam, XIX/1–2. 121–126. o.
- Szekfű Gyula (1945): *Levél Grösz József kalocsai érsekhez, a püspöki kar elnökéhez*. In: Szakolczai (2008a).
- Tomisa Ilona (1996): *Hit – és szolgálat. Bálint Sándor (1904–1980)*. In: Kovács – Rosdy (1996) 26–34. o.
- Ugrin József (1995): *Emlékezéseim a KALOT parasztfiúszági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*. Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski, Budapest, 223 o.

- Varga László (1979): *Kérem a vádlott felmentését!* Püski, Youngstown, USA, 253 o.
- Varga László S. J. (1968): Nagy Tőhötöm könyvéről. *Anima Una*, Basel, 11/3. 5–13. o.
- Vecsey József (sajtó alá rend.) (1957): *Mindszenty okmánytár. Pásztorlevelek, beszédek, nyilatkozatok, levelek*. 3. kötet. München, 272–278. o.
- Vida István (1988): Bibó István kibontakozási tervezete. 1956. november 6. *História*, X/6. 15–16. o.
- Vida István (1998): Levél Nehruhoz, India miniszterelnökéhez. 1956. november 29. *História*, XIX/1. 23–25. o.
- Vida István (főszerk.) (1999): *Az 1945. évi november 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés almanachja. 1945. november 29. – 1947. július 25.* Multiszolg BT., Vác, 887 o.
- Vida István (szerk.) (1998): *1956 és a politikai pártok. Politikai pártok az 1956-os forradalomban. Válogatott dokumentumok. 1956. október 23. – november 4.* MTA Jelenkor-Kutató Bizottság, Budapest, 571 o.
- Vörös Imre (2009): Hozzászólás Szakolczai György cikksorozatához. *Egyházforum*, XXIV. (X. új) évf. 4. szám. 24–25. o.
- Zombori István (szerk.) (2001): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2000*. Szent István Társulat, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 136 o.
- Emlékeztető (1948): *Emlékeztető a Demokrata Néppárt működéséről 1947. augusztus 2-től 1948. július 15-ig*. Szerzője ismeretlen. Prímási Levéltár, 4910/1948. július 15., kézirat, 13 o.
- Félbemaradt reformkor 1935–1949 (1990): *Törekvések Magyarország keresztény humanista megújítására, a haza és a szegénység szolgálatában*. Róma, 420 o.
- Félbemaradt reformkor 1935–1949 (2005): *Törekvések Magyarország keresztény humanista megújítására, a haza és a szegénység szolgálatában*. Püski, Budapest, 294 o.

X129043

1945: „Az esztendő folyamán bekövetkezett bel- és külpolitikai változás olyan mélyreható, hogy merőben új helyzet elé állítja a magyar katolikus egyházat is, amelynek számolni kell azzal, hogy a múlt vissza nem térhet, s hogy a magyar katolikus egyházat fennmaradásának és virágzásának parancsa egészen új feladatok elé állítja. Aki azzal kecsegteti magát, hogy a változás mulékony, és hogy a fordulat kísérőjelenségeivel együtt a változás lényege is eltűnik majd, az nyilván a múlt világháború fináléjában és az akkori események menetében a mai változásra applikálható analógiát lát, holott ennek az analógiának nincsen tárgyi alapja.”

Barankovics István

1956: „Ebből a nehéz helyzetből csak az jelenthetne kivezető utat, ha a Szovjetunió kormánya felhatalmazná az alulírottakat annak a nyilvánosságra hozatalára, hogy a fentiek szerint megalakuló ideiglenes magyar kormánnyal milyen irányelvek alapján hajlandó megállapodni a két ország közötti viszony rendezésére nézve, így a Varsói Szerződésben foglalt kötelezettségeknek a többi tagállammal egyetértésben való felülvizsgálása, az itt lévő szovjet fegyveres erők kivonásának módozata és időpontja, végül az általuk letartóztatott magyar állampolgárok hazabocsátása, illetőleg magyar hatósági őrizetbe történő átadása tekintetében.”

Bibó István

Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására

Szakolczai György 1928-ban született. Közgazdász, professor emeritus, nagyszámú közgazdasági mű írója. Elnökségi tagja volt a Magyar Közgazdasági Társaságnak. 1942-ben, tizennégy éves korában kapcsolódott be az akkori katolikus szociális mozgalmakba, 1944-ben részt vett az ellenállási mozgalomban, és 1945-ben alapító tagja lett a Demokrata Néppártnak. 1956-ban részt vett a DNP, 1989-ben pedig a KDNP újjászervezésében, és 2000–2004-ben a KDNP főtitkára volt. Szoros személyes kapcsolat és fiúi tisztelet fűzte a KALOT elnökéhez, Kerkai Jenőhöz és a DNP főtitkárához, Barankovics Istvánhoz. Ezért, mint az utolsó élő szemtanúk egyike, személyes emlékei alapján is be tud számolni az akkori események főszereplőiről és az akkor történetekről.

Szabó Róbert 1958-ban született. Muzeológus, könyvtárvezető, történész, az MTA Történettudományi Intézet tudományos munkatársa. Szakmai érdeklődése vezette az 1947-ben a törvényhozásba bekerült polgári pártok tanulmányozásához. 1996-ban társszerzője volt a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselői életrajzát közreadó kötetnek. Az 1944–1945. évi Ideiglenes Nemzetgyűlés, az 1945. évi Nemzetgyűlés és az 1947. augusztus 31-én megválasztott Országgyűlés történetét feldolgozó Parlamenti Almanach sorozat összeállítóinak egyike, és több tudományos cikk, illetve könyvrészlet szerzője.

Hazánk a legutóbbi alig több mint fél évszázad alatt kétszer is olyan helyzetben volt, hogy úgy látszott, csak két út áll előtte: a sokkalta nagyobb hatalommal való összeütközés és bukás tragikus vagy a behódolás és kollaboráció szégyenletes útja. Az első alkalommal talán leginkább Barankovics István és a Demokrata Néppárt, a második alkalommal elsősorban Bibó István és a vele együttműködők, többek között a DNP, megkísérelték a szinte lehetetlent. Meg akarták adni a Szovjetuniónak azt, amit alapvető nemzeti érdekeink sérelme nélkül és becsületünk teljes megőrzésével megadhatunk, hogy megkapjuk ezért szabadságunkból és nemzeti önrendelkezésünkől azt, ami akkor elérhető volt. Nemzetünk mérhetetlen tragédiája, hogy mindkét kísérlet elbukott. Barankovics sorsa a több évtizedes hontalanság, Bibóé a sokéves börtön lett, és sorsukban osztozniuk kellett társaikkal, többek között a DNP 71 országgyűlési képviselőjének, vállalva a hontalanságot, a börtönt, az üldöztetést, a nyomort vagy a háttérbe szorítást. Ez a könyv e két nemes vállalkozásnak és részeseinek próbál a méltónál szerényebb emléket állítani, bemutatva a dokumentumokat és az utolsó élő szemtanúk személyes emlékeit. A kötet azonban további kérdéseket is felvet: miért akarja a magyar társadalom az elérhetetlent, és miért veti el az elérhető? Nem lenne célszerűbb a kis népek politikai fegyverére: a mérsékletre, a valóságérzetre és a bölcsességre támaszkodnunk a dicső lázadás és a vereséget követő kényszerű behódolás helyett? Nem lennének-e jobb helyzetben, ha ezt az utat jártuk volna eddig, és nem kellene-e ezt járnunk ezután?

Ez az „írás forrásértékű, megkerülhetetlen, s a mai meg a következő korok kutatói számára kötelező olvasmány”.

Csaba László közgazdász, akadémikus, egyetemi tanár

Ez a „mélyre hatoló, sokoldalú elemzés a szélesebb közvélemény számára is alapvető fontosságú tanulmányok sorát tartalmazza — megfontolásuk mindnyájunk »házi feladata«”.

Vörös Imre jogász, akadémikus, volt alkotmánybíró

ISBN 978-963-693-302-9

2950 Ft

KÉT KÍSÉRLET
A PROLETÁRDIKTATÚRA ELHÁRÍTÁSÁRA

X 129043

943-9-19

SZ21

Szakolczai György
Szabó Róbert

GONDOLAT

Szakolczai György
Szabó Róbert

KÉT KÍSÉRLET A PROLETÁRDIKTATÚRA ELHÁRÍTÁSÁRA

**Barankovics
és a DNP
1945–1949**

**Bibó
és a DNP
1956**

Gondolat